

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

V.3'

216 m 25
ay

ОБРАЗЦЫ
НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,
ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕПИ.

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ III.

КИРГИЗСКОЕ НАРѢЧІЕ.

PROBEN
DER VOLKSLITTERATUR
DER
TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS,
GESAMMELT UND ÜBERSETZT
VON
Dr. W. Radloff.
III. Theil.
KIRGISISCHE MUNDARTEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ 1870.

ПРОДАЕТСЯ У КОММИССИОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:

А. Базунова, въ С. П. Б.
Н. Глазунова, въ С. П. Б.
Н. А. Неакова, въ С. П. Б.
Эггерса и Комп., въ С. П. Б.

Г. Шмидерфа, въ С. П. Б.
А. Черкессова, въ С. П. Б.
Н. Киммель, въ Ригѣ.
Эфенджанца и Комп., въ Тифлисѣ.

Цена 3 руб. 5 коп. сер.

UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

B. B. PATTERSON

VOLUME III

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

НАРѢЧІЯ
ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,
ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕПИ.

І ОТДѢЛЕНІЕ.
ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

ЧАСТЬ III.

DIE SPRACHEN
DER
TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS
UND DER
DSUNGARISCHEN STEPPE,
VON
Dr. W. Radloff.
—
I. Abtheilung.
PROBEN DER VOLKSLITTERATUR.
III. Theil.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1870.
Типографія Императорской Академіи Наукъ.
(Вас. Остр., 9 лин., № 12.)

ХРОУ ВЪН
ОУВН
УВАСЕЛ

ОБРАЗЦЫ
НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,
ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕНИ,

СОБРАНЫ
В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ III.
КИРГИЗСКОЕ НАРѢЧІЕ.

PROBEN
DER VOLKSLITTERATUR
DER
TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS,
GESAMMELT UND ÜBERSETZT
VON
Dr. W. Radloff.
III. Theil.
KIRGISISCHE MUNDARTEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ 1870.

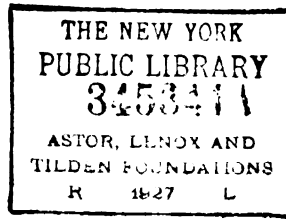
ПРОДАЕТСЯ У КОМИССИОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ:

А. Базунова, въ С. П. Б.
Н. Глазунова, въ С. П. Б.
Я. А. Всакова, въ С. П. Б.
Эггера и Копп., въ С. П. Б.

Г. Шиндлерова, въ С. П. Б.
А. Черкессова, въ С. П. Б.
Н. Книппель, въ Ригѣ.
Эмелдманца и Копп., въ Тьфлисѣ.

Цѣна 3 руб. 5 коп. сер.

75

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ. Санкт-петербургъ, Мартъ 1870 года.

Непрерѣнный Секретарь, Академикъ *К. Веселовскій*.

ИМПЕРАТОРСКАЯ
АКАДЕМІЯ НАУКЪ
САНКТ-ПЕТЕРБУРГЪ

ЕЯ

ИМПЕРАТОРСКОМУ ВЫСОЧЕСТВУ

ГОСУДАРЫНЪ ВЕЛИКОЙ КНЯГИНЪ

ЕЛЕНЪ ПАВЛОВНЪ.

Russ. Ac. Sc. 1924

Посвящая слабый трудъ мой Вашему Императорскому Высочеству, я единственно желалъ выразить чувство глубочайшей признательности за то высокое покровительство, которымъ я имѣлъ счастье пользоваться. Только благосклонное вниманіе, обращенное на меня Вашимъ Императорскимъ Высочествомъ, дало мнѣ возможность продолжать занятія мои на избранномъ мною поприщѣ. Я сочту себя счастливымъ, если настоящій посильный трудъ мой принесетъ хотя нѣкоторую пользу наукѣ и чрезъ то я окажусь достойнымъ того милостиваго вниманія, которымъ Ваше Императорское Высочество изволили взыскать меня.

Съ чувствомъ глубочайшаго высокопочитанія имѣю счастье быть

Вашего Императорскаго Высочества

вѣрнопреданный В. Радловъ.

ОГЛАВЛЕНИЕ.

	Стр.
КАРА СӨЗ.	
I. Ўлгөліг сөз (1—11)	1
II. Бата сөз	4
III. Узаткан кыздың өлісін.	
1. Цар Цар	7
2. Цар Цар	8
3. Цар Цар	9
4. Айт кейін	10
5. Минганды атың	12
6. Кара суду қарамаі	12
7. Қылама, бікім	13
8. Сарғайып атқан сары таң	16
IV. Қоктаған қыр.	
1. Алты атасы баі өткөн	19
2. Батыр Бектің қызы Балзын өлгендө шешәсі қоктаған	21
3. Бопо төрөннің қарындасы күзбұ өлгендө қок- таған	22
4. Тәті өлгендө молда қоктаған	24
V. Қаім өліс.	
1. Цанақмінан Төбөк айтысқан	29
2. Улу Бікә — Күлбұрға Қожа	33

	Стр.
3. Мәһәк — Опан Кыз	38
4. Шортан Баі — Орун Баі	43
VI. Баксаның сөзү	46
VII. Кара дібә.	
1. Калмактың дерін айтп қылағаны	51
2. Шоң бігә Кожа айтты	52
3. Кожа Берді	53
4. Өтрүк дібә	55
5. Ак Бала	57
6. Каршығаның мактағаны	61
7. Тірі кеттім ұшпұ катты	62
VIII. Казактың бурунғу заманың батырлардың дібәмінән мәсәлә сөз.	
1. Казактың тұбу	63
2. Абылаі Кан	69
3. Абылаі Кан	69
4. Абылаі Каның қырының басы	70
5. Кенә Сарының дібәу	71
6. Кенә Сарының қырының бір нешә ауз	77
7. Тәтіннің сөзү	78
8. Көігді	80
9. Қырғызға барған батыр	84
10. Ер Көкшү	88
11. Қелкілдік	101
12. Ер Тарғын	119
13. Саін Батыр	166
14. Козу Көрпеш	221
IX. Батыр ертәгі.	
1. Кан Шентәі	253
2. Еркәм Аідар	270
X. Ертәк.	
1. Ежігәді	279
2. Цаксымық қамандық қолдас болған	287

	Стр.
3. Каның кызы	290
4. Тұс сатқан ташша	296
5. Молданың ұжұнда оқуған бала	303
6. Тұлқунұң алдағаны	306
7. Дудар кыз	309
8. Цымбак	320
9. Ұш ул	322
10. Кармак салған қігіт	327
11. Кара Көз Сұлұ	332

КЫТАП ӨЛӨҢ.

I. Ұлқон қысалар.

1. Бос қігіт	336
2. Нәйра	443
3. Саипұл Мәлік	521

II. Өлөңмінен шығарған қысқа қысалар.

1. Алтын Бас Кұмұс Ажак ашық болған	635
2. Аксак Темір Кан	648
3. Сақыш Цаман	657
4. Кік	665

III. Дін ұрбтөтұзун қысалар.

1. Шәрјар	671
2. Кұ бас	680
3. Бос Торғаі	693
4. Зар заман	714
5. Заман ақыр	724

IV. Дін ыслам ерләрдің қысалары.

1. Кусаін қысасы	738
----------------------------	-----

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Образцы народной литературы, напечатанные въ I-мъ и II-мъ томахъ этого изданія, представляютъ собою умственные произведенія тѣхъ тюркскихъ племенъ южной Сибири, которыя держатся древней шаманской вѣры и не подверглись вліянію ислама, какъ большая часть ихъ соплеменниковъ. Предлагаемый же нынѣ томъ посвященъ тѣмъ тюркскимъ племенамъ, которыя живутъ на западъ отъ собственнаго Алтая и въ настоящее время всѣ исповѣдуютъ исламъ. Рядъ этихъ племенъ мы начнемъ съ Киргизовъ, которые, и по мѣсту своего обитанія, и по общественнымъ и умственнымъ условіямъ, ближе другихъ подходятъ къ немухаммеданскимъ Тюркамъ. Жители Алтая и восточные сосѣди ихъ состоятъ (какъ это ясно доказываютъ образцы литературы ихъ, помѣщенные въ I-мъ и II-мъ томахъ) изъ множества мелкихъ племенъ, которыя въ теченіе нѣсколькихъ столѣтій укрывались въ этихъ недоступныхъ горахъ и составляли здѣсь самую пеструю смѣсь. Всѣ эти племена и племячки очень малочисленны, но, не смотря на свою малочисленность, представляютъ цѣлый рядъ довольно важныхъ поднарѣчій, потому что многія изъ нихъ переселились туда не очень давно. Чувства народности у нихъ вовсе не существуетъ: они знаютъ только родовыя свои имена или называютъ себя по горамъ и рѣкамъ, при которыхъ живутъ. Со-

всѣмъ не то мы находимъ у Киргизовъ. Широкая степь отъ западнаго Алтая до рѣки Урала, отъ Омска до сѣверныхъ окраинъ Зерафшанской долины населена членами одного и того-же племени и даже, можно сказать, одного и того-же народа, который самъ называетъ себя «Казакъ» и которому русскіе и остальные западные народы дали ошибочное названіе «Киргизовъ» или даже «Киргизъ-Кайсаковъ.» О происхожденіи Киргизовъ намъ очень мало извѣстно. Родовыя ихъ имена свидѣлствуютъ о томъ, что и Киргизы образовались изъ различныхъ народовъ, какъ это доказываютъ напр. названія племенъ Кыпчакъ, Аргынъ и Найманъ (послѣднее безспорно, монгольскаго происхожденія). Но по видимому эти различные элементы слились между собою уже очень давно, потому что Китайцы уже за нѣсколько столѣтій тому назадъ говорятъ о народѣ «Ха-са-ки.» Въ настоящее время они несомнѣнно составляютъ одно цѣлое, у котораго во всемъ очень ясно высказывается единство народности. Всякій Киргизъ называетъ себя Казакомъ и этимъ выражаетъ вполне противоположность къ остальнымъ тюркскимъ племенамъ, которымъ онъ также даетъ общія названія; такъ напримѣръ среднеазіатскаго Татарина онъ называетъ «Сартомъ», а русскаго Татарина — «Ногайцемъ.» Образцы литературы, сообщаемые мною въ этомъ томѣ, во всѣхъ отношеніяхъ служатъ яснымъ доказательствомъ этого народнаго сознанія. Киргизы и по правамъ и по языку представляютъ одно цѣлое. Какъ широкая степь вездѣ сохраняетъ одинъ и тотъ-же характеръ, не представляя ни малѣйшей переменны, какъ она тянется по голымъ безлѣснымъ холмамъ и покрыта однообразной степной травой, которую лишь изрѣдка прерываетъ низкій кустарникъ, такъ и жители этой степи выказываютъ однообразие въ нравахъ и языкѣ, почти непостижимое при далекомъ распространеніи племени, и представляютъ собою вѣрное отраженіе обитаемой ими страны. Вездѣ Киргизы являются кочующими скотоводами, которые одними и тѣми-же отдѣльными частями въ опредѣленныхъ мѣстностяхъ, ежегодно въ опредѣленное время, по заведенному порядку, мѣняютъ мѣста сво-

его пребыванія, проводя лѣто большею частію на возвышенностяхъ, а зиму въ низменностяхъ, на берегахъ рѣкъ. Всѣ они живутъ въ аулахъ, въ 5 — 15 юртъ, которые, какъ черныя крогошины, выдаются на разныхъ мѣстахъ привольной степи. Юрты, покрытыя сѣрыми кошмами, вездѣ устроены на одинъ ладъ; стѣны ихъ образуетъ нѣсколько выгнутая рѣшетка изъ дерева, окрашеннаго красною краскою; крыши ихъ держатся на шестахъ и на самомъ верху ихъ сдѣлано широкое круглое отверстіе для выхода дыма. Одежда Киргизовъ въ сущности также одинакова: одни и тѣже длинные халаты съ длинными, сверху широкими, а книзу узкими рукавами; однѣ и тѣже обшитыя мѣхомъ шапки или малахы съ наушниками. Нѣкоторое различіе въ одеждѣ мы встрѣчаемъ въ мѣстностяхъ, лежащихъ ближе къ сѣверу и къ югу; здѣсь шапки какъ у Татаръ, и рубахи — на русскій покрой, между тѣмъ какъ Киргизы средней степи носятъ только шапки съ наушниками и открытыя спереди рубахи.

Образъ жизни Киргизовъ также вездѣ одинаковъ: повсюду они держатъ одинъ и тотъ-же скоть, который днемъ пасется на степи и вечеромъ возвращается въ юртъ; повсюду ѣдятъ одну и ту-же пищу, справляютъ одни и тѣ-же свадебные и погребальные обряды, подчиняются одному и тому-же управленію и судопроизводству.

Киргизы раздѣляются на три отдѣла, обыкновенно называемые *ордами*: 1) на Большую орду «улу-цѣс» (большую сотню), которая носитъ общее родовое названіе «Уйсунъ» и живетъ въ южной части восточной степи; 2) Среднюю орду «орта-цѣс» (среднюю сотню), съ главными родами Аргынъ и Найманъ, въ сѣверной части восточной степи; 3) Малую орду «кіші цѣс» (малую сотню), съ главными родами Алшинъ и Джашасъ, въ западной степи. Эти орды раздѣляются на племена, а племена на роды; роды большею частію живутъ одинъ возлѣ другаго, и всѣ вмѣстѣ образуютъ между собою одно общее цѣлое.

Потомки прежнихъ хановъ составляютъ теперь дворянство (султаны, бѣлые кости), которое вездѣ пользуется извѣстными привилегіями.

муществами, но не является безусловными начальниками родовъ. Защиту отдѣльныхъ личностей принимаетъ на себя аулъ, который и отвѣчаетъ за нее, защиту аула—родъ, защиту рода—племя. Споры рѣшаются третейскимъ судомъ, приговоръ котораго обѣ стороны признають правильнымъ. Исполненіе судебныхъ приговоровъ относится къ обязанности Ауловъ, когда спорящія стороны принадлежать къ разнымъ ауламъ; либо къ обязанности родовъ, когда противники принадлежать къ разнымъ родамъ. Это исполненіе судебныхъ приговоровъ служитъ главнымъ поводомъ къ такъ называемой *барантъ* (цау), т. е. къ воинскимъ набѣгамъ. Коль скоро аулъ (родъ) отказывается платить долгъ одного изъ своихъ сочленовъ, то этотъ долгъ силою возмѣщается изъ стада аула (рода), который въ свою очередь предпринимаетъ набѣгъ въ отмщеніе за этотъ грабегъ. Такіе порядки, конечно, порождаютъ между разными родами вражду, которая выражается также въ образцахъ народной литературы, особенно въ пѣсняхъ состязательныхъ.

Дѣла, касающіяся внутренняго управленія ауловъ или родовъ, рѣшаются въ собраніяхъ знатныхъ т. е. богатыхъ лицъ. Аулы дѣлятся на семейства, а главнымъ семействомъ считается то, которое превосходитъ другихъ числомъ членовъ своихъ, потому что каждый изъ нихъ считаетъ своею обязанностію защищать своего родственника, хотя бы онъ и былъ неправъ. Въ племени тотъ родъ играетъ главную роль, который числомъ превосходитъ другихъ. Отголоски этихъ порядковъ мы находимъ и въ образцахъ народной литературы.

Что касается до религій Киргизовъ, то всѣ они безъ исключенія, какъ я уже замѣтилъ выше, нѣсколько столѣтій сряду исповѣдуютъ исламъ. Но хотя они издавна приверженцы этой вѣры, все-таки къ нимъ еще не проникла основная черта мухаммеданской цивилизаціи, т. е. преобладаніе ученой касты или духовенства, и происходящее отъ вліянія духовенства неестественное стремленіе къ набожности и святости. Вообще, у Киргизовъ ученые считаются отступниками отъ кореннаго народнаго обычая,

которымъ хотя наружно и оказываютъ почтеніе, но которыхъ въ сущности отъ души презираютъ и по возможности даже избѣгаютъ. У большей части народа исламъ заключается въ однихъ внѣшнихъ обрядахъ: строго наблюдается за бритьемъ волосъ, за подрѣзываніемъ усовъ, за ношеніемъ аракчина. Молитвъ и постовъ большинство народа не соблюдаетъ, исключая тѣхъ Киргизовъ, которые живутъ по близости отъ осѣдлыхъ мухамеданъ. Омовенія совершаютъ неправильно и очень любятъ закрѣплять сухими втираніями (ташбыхъ тѣрѣтъ). При закланіи скота очень строго соблюдаются заповѣди корана; кромѣ того, Киргизы (особенно старые люди) любятъ употреблять благочестивыя изрѣченія изъ корана. Болѣе подробное знаніе внутренняго смысла вѣры мало распространено между ними. Ученымъ уже считается тотъ, кто умѣетъ писать, но и такихъ ученыхъ, за исключеніемъ нѣсколькихъ мѣстностей, очень мало.

Этому внѣшнему соблюденію вѣры мы обязаны также тѣмъ, что языкъ Киргизовъ уцѣлѣлъ отъ разлагающаго вліянія ислама и сохранилъ свой первоначальный чисто-тюркскій характеръ. Правда, что и въ него вкрались нѣкоторые чуждые ему элементы, но они не сохранили такой самостоятельности, какъ у остальныхъ тюркскихъ мухамеданъ, а подчинились звуковымъ законамъ киргизскаго языка, и такимъ образомъ сдѣлались вполне достояніемъ народа. Эта чистота и первобытность киргизскаго поднарѣчія, равно какъ и далекое его распространеніе, побудили меня собрать по возможности полные матеріалы по этой части и посвятить имъ цѣлый томъ литературныхъ образцовъ. Къ этому меня побуждало еще и то, что Киргизы отличаются отъ другихъ своихъ соплеменниковъ особенною ловкостію въ выраженіяхъ и замѣчательнымъ краснорѣчіемъ. Надѣюсь, что собранные мною матеріалы дадутъ ясное понятіе о киргизскомъ языкѣ и представятъ вѣрную картину умственнаго состоянія этого народа, чрезвычайно любопытнаго въ психологическомъ отношеніи.

Что касается до языка Киргизовъ, то онъ больше подходитъ къ телеутскому поднарѣчію, чѣмъ къ остальнымъ поднарѣчіямъ, о

которыхъ говорится въ первыхъ двухъ томахъ. Есть впрочемъ еще одно подварѣчіе, которое составляетъ, такъ сказать, средину между телеутскимъ и киргизскимъ подварѣчіями, языкъ барабинскихъ Татаръ. Но такъ какъ онъ еще ближе къ языку тобольскихъ Татаръ, то образцы барабинскаго подварѣчія я сообщу въ IV томѣ.

Значительной разницы въ языкѣ различныхъ племенъ Киргизовъ нѣтъ, по крайней мѣрѣ я ихъ не замѣтилъ въ тѣхъ частяхъ степи, въ которыхъ мнѣ привелось быть, т. е. у большой и средней орды между Омскомъ и Семипалатинскомъ, на Бухтармѣ, въ Алатавскомъ округѣ, на р. Шу и около Ташкента, хотя, въ словарномъ отношеніи, киргизскій языкъ конечно нѣсколько обогатился подъ вліяніемъ русскихъ сосѣдей на сѣверѣ и Сартовъ на югѣ. Точно также и матеріалы, собранные г. Ильминскимъ въ западной степи, близъ Оренбурга, совершенно сходны съ языкомъ восточныхъ Киргизовъ. По этому я не счелъ нужнымъ издавать образцы киргизской литературы по мѣстностямъ и діалектическимъ отличіямъ, какъ въ I и II томахъ, а предпочелъ распредѣлить свой матеріалъ по содержанію.

Матеріалъ этотъ собранъ мною въ восточной части степи, особенно около Семипалатинска, Сергіополя, Копала, укрѣпленія Вѣрнаго и на рѣкѣ Бухтармѣ. Сказку Козы Кѣрпешъ я записалъ близъ Сергіополя, не далеко отъ мнимаго памятника этого героя. Но, желая сообщить нѣсколько образцовъ языка изъ западной степи, я при помощи неграмотнаго киргиза Семипалатинской области пересмотрѣлъ и со словъ его переписалъ сказку Эр-Таргынъ, изданную г. Ильминскимъ арабскимъ шрифтомъ, и другую легенду Саянъ Батыръ, сообщенную мнѣ г. Ильминскимъ въ рукописи. Слѣдовательно эти двѣ легенды взяты изъ западной степи. Всѣ остальные статьи собраны мною самимъ и записаны, на сколько возможно, подъ диктовку неграмотныхъ инородцевъ.

Произведенія киргизской литературы сами Киргизы раздѣляютъ на два отдѣла: *народныя изрѣченія* (кара сѳс) и *книжныя нѣси* (кытап ділѳ). Подъ народными изрѣченіями разумѣются

пѣсни и рассказы, передаваемые устно простымъ народомъ, и потому они представляютъ собою произведенія той части киргизскаго народа, которая менѣе всего тронута или испорчена мухамеданскою цивилизаціей. Ихъ знаютъ только неграмотные, потому что муллы, т. е. грамотные, относятся къ нимъ съ презрѣніемъ. Записанныхъ изрѣченій я нигдѣ не нашелъ, да и не слышалъ, чтобы ктонибудь ихъ записалъ. Книжные же пѣсни получили свое названіе оттого, что пѣвецъ не произноситъ ихъ наизусть, а читаетъ ихъ по писанной книгѣ. Сочинители такихъ книжныхъ пѣсень — муллы, киргизскіе грамотѣи. У нихъ въ оборотахъ рѣчи ясно проглядываетъ вліяніе ислама, т. е. книжнаго языка. Большая часть этихъ пѣсень переложена на разговорный языкъ народа изъ книгъ, писанныхъ на испорченномъ книжномъ языкѣ. Эти книжные пѣсни я переписалъ съ помощію неграмотныхъ Киргизовъ; избѣгая при этомъ некиргизскія грамматическія формы и слова, я все заимствованное изъ арабскаго и персидскаго языковъ, старался сообщать въ простонародныхъ формахъ, не смотря на то, что въ рукописяхъ многое написано было совершенно правильно. Такимъ образомъ эти пѣсни получили болѣе киргизскій характеръ, чѣмъ тотъ, который они имѣли въ подлинникѣ. Чисто-киргизскаго письменнаго языка нѣтъ; такъ какъ учителя Киргизовъ почти всѣ, безъ исключенія, Татары, то всѣ грамотные Киргизы пишутъ на татарскомъ языкѣ (по крайней мѣрѣ на сколько онъ имъ знакомъ), такъ что письменный языкъ ихъ представляетъ обыкновенно пеструю смѣсь обоихъ языковъ.

Какъ народныя изрѣченія оказываются достояніемъ и выраженіемъ народнаго духа, а потому очень распространены и въ большемъ почетѣ у народа, такъ книжныя пѣсни являются представителями ислама, немногими, но уже твердо укоренившимися въ этомъ народѣ, расадниками религіи, цѣль которыхъ распространять ученіе ислама и мало по малу вытѣснять духъ народный. Въ самомъ дѣлѣ, онѣ дѣйствуютъ какъ медленный ядъ и вліяніе ихъ постоянно усиливается. Грамотная часть

народа, которая, правда, вообще еще очень незначительна, благодаря имъ, успѣла уже отчуждить ее отъ народнаго духа и при помощи этихъ пѣсенъ старается распространить и утвердить въ простомъ народѣ ученіе ислама. Большія и мелкія легенды, какъ напр. Бось Джигитъ, Гемра, Сейпюль Маликъ, Сакышъ Джаманъ Кикъ и Шар-яръ, принаровлены къ народному духу; онѣ по видимому содержатъ мало религіозныхъ ученій, а потому очень распространены въ народѣ, и готовятъ массу народа къ принятію главныхъ воззрѣній ислама. Пѣсни же Бось Торгай, Заръ-Заманъ, Заманъ-акыръ чисто-поучительныя пѣсни, которыя служатъ какъ бы катихизисомъ для простаго народа и утверждаютъ въ немъ главные ученія религіи. Изъ поучительныхъ пѣсенъ болѣе другихъ распространены Джум-джума и Бось-Торгай; ихъ знаютъ наизусть даже многіе неграмотные Киргизы. Въ Семипалатинской области всѣ книжныя пѣсни распространены въ большинствѣ народа. Здѣсь мало по малу исчезаютъ и пѣсни о народныхъ богатыряхъ, уступая мѣсто стихамъ, воспѣвающимъ героевъ ислама. Какъ образецъ такихъ произведеній, я сообщаю пѣсню о Хуссайдѣ. Ограничиваюсь сообщеніемъ одной изъ пѣсенъ такого рода, потому что онѣ вообще представляютъ мало интереса: всѣ онѣ сочинены по историческимъ книгамъ и не имѣютъ поэтическаго достоинства. Кромѣ пѣсни о Хуссайдѣ, у меня еще двѣ пѣсни такого рода «Сейтъ-Пыталь» и «Али», двѣ легенды значительнаго объема.

Изъ народныхъ изрѣченій облечены въ стихотворную форму: поговорки, благословія, свадебныя, заунывныя и состязательныя пѣсни, пѣсни Баксы, маленькія пѣсенки и пѣсни о богатыряхъ. Прозою рассказываются преданія о герояхъ, по своему содержанію близко подходящія къ богатырскимъ преданіямъ мнусинскихъ Татаръ, и обыкновенныя сказки. Эта чисто народная литература очень обширна, такъ что относящіеся къ ней матеріалы я могъ записывать на выборъ, и потому старался собрать самыя разнообразныя произведенія. Всѣ они отличаются чистымъ народнымъ языкомъ. Только одно преданіе Эръ-Таргынъ, издан-

вое г. Илминскимъ, носить на себѣ явные слѣды письменнаго языка; оно вѣроятно было написано или рассказано муллою. Богатырскія пѣсни Киргизовъ рѣзко отличаются отъ пѣсень восточныхъ тюркскихъ племенъ южной Сибири, помѣщенныхъ во II томѣ, тѣмъ, что въ нихъ является лирическій оттѣнокъ, тогда какъ въ послѣднихъ преобладаетъ эпическій характеръ.

Что касается до книжныхъ пѣсень, то большой рассказъ Сейпюль-Маликъ написанъ по образцу пѣсни того-же названія Миръ-Али-Шира, или лучше сказать, изъ книжнаго языка перефразированъ на киргизское нарѣчіе, потому что очень близко подходитъ къ оригиналу. Гемра и Босъ-Джигитъ представляютъ самостоятельныя средне-азіатскія народныя легенды, которыя въ подлинникѣ писаны частію въ прозѣ, частію въ стихахъ; онѣ очень расширены, особенно Босъ-Джигитъ. Сочинителю послѣдней изъ этихъ пѣсень удалось поддѣлаться подъ чисто народный тонъ. Въ основу многихъ изъ своихъ стиховъ онъ положилъ народныя пѣсни.

Маленькіе рассказы передѣланы изъ гикаетовъ; очень сходна съ народными сказками пѣсня Алтынъ Басъ и Кюмюсъ Аякъ. Болѣе другихъ распространены между ними: Сакипъ Джамагъ, Кикъ и Шаръ-яръ.

Изъ поучительныхъ пѣсень болѣе всего поется Джум-джума, сочиненная по большой книгѣ того-же названія. Мы нѣсколько разъ приводилось быть свидѣтелемъ, когда эту пѣсню читали въ большихъ собраніяхъ. Съ напряженнымъ вниманіемъ слушатели слѣдили за словами пѣвца и на всѣхъ лицахъ выражался ужасъ при описаніи мученій, которымъ послѣ смерти подвергался мусульманинъ, неисполнившій заповѣдей религіи. Безмолвная тишина слушателей нарушалась только восклицаніями: «О, великъ Господь» и «во имя Бога милосердаго!» Мы кажется, что одна пѣсня Джум-джума болѣе содѣйствовала утвержденію ислама между Киргизами, чѣмъ сотни муллъ, разъѣзжающихъ по степи. Поучительныя пѣсни Заръ-Заманъ и Заманъ-Акыръ оригиналь-

ныя произведенія, сочиненныя киргизскими муллами въ степи, къ востоку отъ Иртыша.

Что касается до риемическихъ законовъ, по которымъ сочиняются пѣсни Киргизовъ, то въ нихъ ясно проглядываетъ вліяніе персидской поэзіи. Первоначальныя тюркскіе размѣры, указанныя мною въ статьѣ о размѣрахъ стиховъ южно-сибирскихъ Татаръ (въ Zeitschrift für Völkerpsychologie, т. IV, стр. 85) совершенно утерялись. Въмѣсто акростихическихъ стиховъ употребляются стихи съ риемой на концѣ. За основаніе всѣхъ стиховъ Киргизовъ можно принять два рода стиховъ, которые сами Киргизы называютъ «элѣнъ» и «джыръ.»

1) Элѣнъ состоитъ изъ четвѣростишій, въ которыхъ первый, второй и четвертый стихъ оканчиваются риемой. Каждый стихъ состоитъ изъ трехъ стопъ; каждая стопа имѣетъ удареніе на первомъ и на послѣднемъ слогахъ. Цезура между стопами всегда должна приходиться между двумя словами. Риема большею частію распространена на три послѣдніе слога, но часто ограничивается только созвучіемъ гласныхъ буквъ. Правильный куплетъ элѣна обыкновенно имѣетъ слѣдующій видъ:

1 - - 1 | 1 - 1 | 1 π π 1
 1 - - 1 | 1 - 1 | 1 π π 1
 1 - - 1 | 1 - - 1 | 1 - - 1
 1 - - 1 | 1 - 1 | 1 π π 1

Нерѣдко бываютъ сокращенія стопъ; напр. первая стопа состоитъ изъ трехъ слоговъ:

сатканы сәўдәгәрдің бојактағы

1 - 1 | 1 - - 1 | 1 - - 1

или вторая стопа двусложная:

Каркарамның ұшу айдас айда

1 - - 1 | 1 1 | 1 - - 1

Даже первая стопа иногда бываетъ двусложная, но только

въ такомъ случаѣ, когда одинъ изъ слоговъ имѣетъ естественную протяжность; такой слогъ принимается за два слога.

рѹмдѹ 'сурасаң Бағанабы

1 2 | 1 - 2 | 1 - - 2

Совершенно неправильны стихи въ родѣ слѣдующихъ:

е ңігіттар маїда маїда

1 - - 2 | 1 2 | 1 2

Удлиненіе стиховъ посредствомъ прибавленія четвертой стопы встрѣчается очень рѣдко

каркаранды басыңа коібузаин кѹјѹк кылып

1 - - 2 | 1 - 2 | 1 - 2 | 1 - - 2

или же:

кулабы естпайтѹвѹн йкакѹма бек айткайсн.

1 - 2 | 1 - - 2 | 1 - - 2 | 1 - - 2

Элѣнь главнымъ образомъ употребляется при импровизаціяхъ. Въ этомъ случаѣ у пѣвца на готовѣ множество двустипій съ риемой, которыя онъ употребляетъ для перваго и втораго стиха; самую же мысль онъ выражаетъ въ третьей и четвертой строкахъ. Такимъ образомъ ему приходится придумывать только риему для четвертаго стиха. Вообще слѣдуетъ замѣтить, что и въ неимпровизованныхъ пѣсняхъ первые два стиха не рѣдко ставятся лишь для благозвучія и очень часто не имѣютъ никакой связи съ содержаніемъ пѣсни.

2) Джыръ, подобно размѣру богатырскихъ пѣсенъ минусинскихъ татаръ, гораздо мѣнѣе элѣна придерживается опредѣленныхъ законовъ. Большею частію онъ состоитъ изъ трехъ стопъ (часто впрочемъ изъ двухъ), которыя совершенно произвольно состоятъ изъ двухъ до четырехъ слоговъ. Риема на концѣ необходима, но ставится по произволу пѣвца. Въ тѣхъ поэтическихъ произведеніяхъ, которыя отличаются совершенствомъ стопосложенія, одна и таже риема продолжается множество стиховъ сряду. Кромѣ того часто встрѣчается еще правильно повторяющійся припѣвъ. Иногда въ джырахъ бываютъ парныя риемы или иску-

ныя произведенія, сочиненныя киргизскими муллами въ степи, къ востоку отъ Иртыша.

Что касается до рѣмическихъ законовъ, по которымъ сочиняются пѣсни Киргизовъ, то въ нихъ ясно проглядываетъ вліяніе персидской поэзіи. Первоначальные тюркскіе размѣры, указанные мною въ статьѣ о размѣрахъ стиховъ южно-сибирскихъ Татаръ (въ *Zeitschrift für Völkerpsychologie*, т. IV, стр. 85) совершенно утерялись. Въмѣсто акростихическихъ стиховъ употребляются стихи съ рѣмой на концѣ. За основаніе всѣхъ стиховъ Киргизовъ можно принять два рода стиховъ, которые сами Киргизы называютъ «элѣнь» и «джыръ.»

1) Элѣнь состоитъ изъ четверостишій, въ которыхъ первый, второй и четвертый стихъ оканчиваются рѣмой. Каждый стихъ состоитъ изъ трехъ стопъ; каждая стопа имѣетъ удареніе на первомъ и на послѣднемъ слогахъ. Цезура между стопами всегда должна приходиться между двумя словами. Рѣма большею частію распространена на три послѣдніе слога, но часто ограничивается только созвучіемъ гласныхъ буквъ. Правильный куплетъ элѣна обыкновенно имѣетъ слѣдующій видъ:

1 — — 1 | 1 — 1 | 1 π π 1
 1 — — 1 | 1 — 1 | 1 π π 1
 1 — — 1 | 1 — — 1 | 1 — — 1
 1 — — 1 | 1 — 1 | 1 π π 1

Нерѣдко бываютъ сокращенія стопъ; напр. первая стопа состоитъ изъ трехъ слоговъ:

сатканы сәўдәгәрдің бојактағы

1 — 1 | 1 — — 1 | 1 — — 1

или вторая стопа двусложная:

Каркарамның ұшу айдас аida

1 — — 1 | 1 1 | 1 — — 1

Даже первая стопа иногда бываетъ двусложная, но только

въ такомъ случаѣ, когда одинъ изъ слоговъ имѣетъ естественную протяжность; такой слогъ принимается за два слога.

рӯмдә 'сурасаң Бағанағы

1 2 | 1 - 2 | 1 - - 2

Совершенно неправильны стихи въ родѣ слѣдующихъ:

е җигіттәр маїда маїда

1 - - 2 | 1 2 | 1 2

Удлинненіе стиховъ посредствомъ прибавленія четвертой стопы встрѣчается очень рѣдко

каркаранды басыңа коіғұзаін кўјұк кылып

1 - - 2 | 1 - 2 | 1 - 2 | 1 - - 2

или же:

кулағы естпайтұзұн аққама бек айтқаисын.

1 - 2 | 1 - - 2 | 1 - - 2 | 1 - - 2

Элѣнъ главнымъ образомъ употребляется при импровизаціяхъ. Въ этомъ случаѣ у пѣвца на готовѣ множество двустипій съ риемой, которыя онъ употребляетъ для перваго и втораго стиха; самую же мысль онъ выражаетъ въ третьей и четвертой строкахъ. Такимъ образомъ ему приходится придумывать только риему для четвертаго стиха. Вообще слѣдуетъ замѣтить, что и въ неимпровизованныхъ пѣсняхъ первые два стиха не рѣдко ставятся лишь для благозвучія и очень часто не имѣютъ никакой связи съ содержаніемъ пѣсни.

2) Джыръ, подобно размѣру богатырскихъ пѣсенъ минусинскихъ татаръ, гораздо мѣнѣе элѣна придерживается опредѣленныхъ законовъ. Большею частію онъ состоитъ изъ трехъ стопъ (часто впрочемъ изъ двухъ), которыя совершенно произвольно состоятъ изъ двухъ до четырехъ слоговъ. Риема на концѣ необходима, но ставится по произволу пѣвца. Въ тѣхъ поэтическихъ произведеніяхъ, которыя отличаются совершенствомъ стопосложенія, одна и таже риема продолжается множество стиховъ сряду. Кромѣ того часто встрѣчается еще правильно повторяющійся припѣвъ. Иногда въ джырахъ бываютъ парныя риемы или иску-

ственные сочетанія разныхъ риѣмъ. Примѣромъ этого могутъ служить размѣры начала 4 заунывной пѣсни, на стр. 21.

```

- - - | - - | x x x
- - - | - - | x x x
- - - | - x x
- - - | - - | x x x
- - - | - - | - - -
- - - | - - | x x x
- - - | - - | x x x
- - | - - - | x x x
- - - | - - | - - -
- - - - | x x x

```

Въ джырѣ иногда встрѣчаются ясные слѣды первобытныхъ тюркскихъ риѣмическихъ законовъ, т. е. аллитерація, акростихъ и внутренняя риѣма (см. статью мою въ *Zeitschrift für Völkerpsychologie*); чаще всего это бываетъ въ древнихъ изрѣченіяхъ. Для примѣра приведу № 1 на стр. 1; а означаетъ у меня аллитерацію, x риѣму на концѣ, x риѣму въ срединѣ:

```

      a      a      a
      x x x | x x | x x x
      a
      - - - | x x x
      a
      x x | x x | x x x
      a      a      a
      - - | - - | x x x
      a
      x x x x | x x x
      a
      - - - | - - | x x x
      a
      x x x x | x x x
      a
      - - - | - - | - - -
      a
      - - | - - | - - -
      a
      - - | - - | x x x

```

Кромѣ этихъ двухъ родовъ стиховъ, есть еще другіе, которые употребляются гораздо рѣже. Большею частію это бываютъ стихи, по размѣру джыра, раздѣленные по куплетамъ, которые представляютъ правильно-слѣдующія рѣмы на концѣ и пригѣвы. Примѣромъ такихъ стиховъ служатъ свадебныя пѣсни.

Такъ какъ звуковые законы киргизскаго поднаръчія въ нѣкоторыхъ отношеніяхъ отличаются отъ изданныхъ мною образцовъ другихъ поднаръчій, то мнѣ необходимо сказать нѣсколько словъ относительно письменной передачи звуковъ киргизскаго наръчія.

Какъ въ минусинскихъ наръчіяхъ, такъ и въ киргизскомъ, въ первомъ слогѣ вмѣсто *ä* встрѣчается *e*. Но это не тотъ самый звукъ, который мы находимъ у абаканскихъ Татаръ; онъ не имѣетъ того близкаго созвучія съ *i*, какъ у нихъ, а представляетъ острое *e*, какъ французское *é*. Долгія гласныя буквы бываютъ *i*, *ū*, и *ä*; изъ нихъ послѣдняя большею частію употребляется только въ чужеземныхъ словахъ. Двугласныя буквы суть: *ai*, *äi*, *oi*, *öi*, *yi*, *üi*, *au*, *äü*, *ua*, *üä*, *iä*, *üö*, а трехгласныя *uai*, *üäi*, *aua*, *äüö*, но иногда послѣднія выговариваютъ какъ два слога.

У многихъ лицъ, передъ *e* въ началѣ слова, ясно слышится звукъ *i*, такъ что *eki* звучитъ какъ *ieki*, *er* какъ *ier*, но такъ какъ это бываетъ не у всѣхъ, то въ началѣ слова я пишу только *e*. Тѣ слова, въ которыхъ я пишу *iä*, всегда начинаются этой двугласной буквой.

Въ иныхъ словахъ нѣкоторые произносятъ букву *i* такъ коротко, что она очень похожа на *ä*. И эту особенность я обозначилъ буквой *i* только въ такихъ случаяхъ, когда она особенно поражала слухъ. Обыкновенно же я пишу только *i*. По видимому въ западной стени *i* чаще имѣетъ этотъ короткий звукъ. По крайней мѣрѣ г. Ильминскій пишетъ очень часто *e* вмѣсто *i*, напр. бер = бір. Но звукъ *e* онъ передаетъ буквою *é*, которую ставитъ и въ остальныхъ слогахъ, вмѣсто *ä*. Киргизы, которыхъ я слышалъ, говорятъ *e*, только на первомъ слогѣ. Во всемъ остальномъ, передача гласныхъ буквъ г. Ильминскимъ сходится съ мо-

имъ обозначеніемъ. Только долгія буквы \bar{y} , \bar{y} , \bar{i} , онъ пишетъ уу, $\bar{y}y$, $\bar{i}i$.

Относительно письменной передачи согласныхъ буквъ не могу добавить ничего новаго, потому что въ киргизскомъ поднаръчїи не встрѣтилъ новыхъ согласныхъ. По этому я ограничусь только указаніемъ незначительной разницы между моимъ способомъ транскрипціи и способомъ г. Ильминскаго.

Если за долгимъ \bar{y} , \bar{y} (г. Ильминскій пишетъ уу, $\bar{y}y$) слѣдуетъ гласная буква, то г. Ильминскій на мѣсто втораго у ставитъ полугласную букву w, которую выговариваютъ какъ англійскій w. Въ тѣхъ мѣстахъ степи, гдѣ я собиралъ свои матеріалы, такое сгущеніе буквы у я замѣчалъ очень рѣдко, а потому вообще удержалъ долгую гласную \bar{y} , и пишу к \bar{y} ар, вмѣсто кувар.

Тѣ слова, которыя въ алтайскомъ поднаръчїи начинаются съ j, у Сагайцевъ съ ч, а у Койбаловъ съ j, принимаютъ въ киргизскомъ поднаръчїи восточной степи звукъ ц (ж); предшествующее d ясно слышно. Г. Ильминскій вмѣсто ц пишетъ ж; изъ этого видно, что предзвучіе d исчезло въ западной степи. У восточныхъ Киргизовъ ж встрѣчается только въ срединѣ иноземныхъ словъ, вмѣсто \bar{c} .

Смягченія гортанныхъ буквъ k и k на f и g въ началѣ словъ, когда предыдущее слово кончается на гласную букву, я вообще не обозначалъ, за исключеніемъ тѣхъ словъ, которыя я соединилъ посредствомъ —.

Отпаденія гласныхъ буквъ въ концѣ слова, если слѣдующее слово начинается гласною буквою, я обыкновенно не обозначалъ; главнымъ образомъ оно встрѣчается въ стихахъ. Чаше я отмѣчалъ отпаденіе коренныхъ гласныхъ буквъ ($i\bar{y}$, у, y), когда слово начинается съ d, t, b, п, и кончается на шипящій звукъ ш или с, потому что это отличительная черта киргизскаго поднаръчїя. Такимъ образомъ я пишу т'с \bar{y} мъ в.м. т'с \bar{y} мъ, п'шакъ в.м. бышакъ, п'с \bar{a} dі в.м. бис \bar{a} dі.

Барнаулъ, 1 Мая 1869 года.

В. Радловъ.

КАРА СӨЗ.

I. ҰЛГӨЛҰ СӨЗ.

1.

Ұлғөнгө кірсәң қалды да
ас қујұндұ тегәшкә,
ұлғөн біләр қалғанда
қулдар кірді кеңәскә;
кеңәскәндә не десті?
тырнадаі моінүн теңәстї;
теңәскәндә не десті?
бірінә бірі серт қылды,
ұгө кедәі келгәндә
бір ајак ас бермәскә.

2.

Өлбәтүнұ қағалаі
тал шығады деп едім,
тал шыбықтаі буралып
сал шығады деп едім,
соккан беіт сыкыды
ұі шығады деп едім,
қырккан серкә буттанып
бі шығады деп едім.

III.

3.

Цал куіругу каба деп,
цабыдан айғыр салмаңыз!
калың мал арзан деп,
цаман катын алмаңыз!
Цабыдан айғыр салсаңыз
цауға мінәр ат тұмас;
цаман катын алсаңыз
топка кірәр ул тұмас;
цаман катын алсаңыз
төркүнүнө берәлмәй,
төсөгүнө цаталмай,
тең курбусу келгәндә
оңдү цуап ајталмай,
цалғанда кор болады.

4.

Таудан аккан тас булак
тасса кујар теңізгә,
канша малы көп боса
баі куанар егізгә.
Цаманнан цаксы тұса,
цаксыдан цаман тұса
тартпаі калмас неңізінә.

5.

Ак дарјадан үлкөн дарја болмас,
тасса калыбынан аспас;
турумтаідан үшкүр кус болмас,
торғайдан баска нерсә алмас,
ак патсадан үлкөн патса болмас,
онүң царлығы екі болмас.

6.

Бузау танша цҫлып
бота болған заманды,

цамаң цахсы қылып
адам болған заманды,
тамам молда қылып
можа болған заманды,
таман төрө қылып
кара болған заманды.

7.

Уралдан қашқан ор түйкү,
аралап қашса іт қетпәс,
тегәўрўнө төрт елі
аспаннан тўскөн тас тўлөк
цегә тўссө тек етпәс.
Кас патса карашын
ертән келдің деп кек етпәс.

8.

Улу каның улў едің,
асыл каның сідік едің,
шыны ажақтың сынығы едің,
кас патсаның өзў едің,
мінәзінән демә етпәимін,
сўбғўнөн демә етәмін.

9.

Алыстан кара көрўнсө
цўрўк озар созўлўп,
каба каба кар цауса
аттан тартар бўтўлўп
ендігінң цахсысын,
есіктән төргө карап
отурасын тўнөрўп.

10.

Бораі, бораі кар цауса

боранына келтірәр,
аз кісігә көп кісі
орамына келтірәр.

11.

Көп нені айтады?
азға кылған зорлұғұн айтады;
аз нені айтады?
көптөн көргөн зорлұғұн айтады.

II. БАТА СӨЗ.

Е кудајым қарылға!
қарылғасаң малды қыл!
біткән құрттан алды қыл!
буған қас сағынғаның
малын алып қарлы қыл!
алла'ы екпәр!

Е кудајым бала берсін!
малмән басты қана берсін!
саған қас қылған туспанға
табаның астына сала берсін!
алла'ы екпәр!

Е кудајым оң дасын!
мың саулұғұн қоздасын!
сегіз тўоң боталап
сегіз келін қомдасын!
Тіләншінің¹⁾ біәсін берсін!

1) Тіләншінің әкәсі Қазы Бек, Тіләншінің баласы Алшын Баі, Алшын Баі баласы Дұсұп. Қаз даусты Қазы Бек Қара Қезәк-тің ұрәны.

Ұйсұн Қоңраттың тўйсұн берсін!
біткән аруак бәріңә тія берсін!
алла'ы екпәр!

Құдајым қарыңасын!
баі кысын!
төрт тіләгін¹⁾ саі кысын!
кетпәс дәўлөт берсін!
кең беіл берсін!
курмалдығың қабыл болсұн!
тіләгін дурус болсұн!
муралың асыл болсұн!
тіләгән тіләгіңізді берсін!
алла'ы екпәр!

Асың, асың, асыңа
берәкәт берсін басыңа!
бўдөнөдөі қорғалап,
қырғаулаі қорғалап,
Қыдыр келсін қасыңа!
Осу турған боз үігө
Қыдыр ата дарысын!
баібішәсі бу үідүң
он екі курсак көтөрүп
улға көзү қарысын!
Целіңнің шеті нән бу шетінә
оқ шаптырса қетпәсін!
тәңрі бергән несібің
текпәсә кетпәсін!
әр кездә баілық кетпәсін!
кешкә келіп шұлатқан
қошқаның атасы

1) Малда болсын! баста болсын! ақылда болсын! бахытта болсын!

кошкар бассын ўжўндў.
Бакаілары шыртылдап
мўздўрў ыылтылдап
ўі арасын бок еткән,
ішшә айранға ток еткән,
бузаулардың атасы,
бука бассын ўжўндў!
Шудаларын шаң басқан,
арткы өркөшўн ком басқан,
ботакаіның атасы
бўра бассын ўжўндў!
Шыңыр, шыңыр кіснәскән
тышып боғўн Іскәскән
кулуншактың атасы
ағыр бассын ўжўндў!
Саған кас кылған кісінің
базарға барып ат өлсўн!
ертә кетіп кәйткәндә
ўжўнб келсә катын өлсўн!
көтўнб тышкак тісін!
колўна пшак тісін!
тышкағы тілмасын!
төсбгў тілмасын!
Шаңырағы шартылдап
шандырына кадалсын!
босағасы бортулдап
борбајына кадалсын!
кўдрөшў кўрт сынып
көтўнб кадалсын!
Алла'ы екпәр!

III. УЗАТКАН КЫЗДЫҢ ӨЛӨҢҮ.

1. Цар Цар.

Кызды акасінің ұжұнын аппарса аулдың қигіттары үйдө қылып
осы өлөңдү айтады:

1.

1. Бір толарсак, бір тобук санда болар цар! цар!
кырк кісінің акылы канда болар цар! цар!
акамай деп қылама байғус кыздар цар! цар!
акаң ұшұн кайн атаң онда болар цар! цар!
2. Цазбы турбұ акша кар қаумак кайда? цар! цар!
кулун тайдаі акаскан оң қак кайда? цар! цар!
азар қаксы болсада кайн атамыз цар! цар!
айналаін акамдай болмак кайда? цар! цар!
3. Бір толарсак, бір тобук санда болар цар! цар!
кырк кісінің акылы канда болар цар! цар!
шешамай деп қылама байғус кыздар цар! цар!
шешаң ұшұн кайн енәң онда болар цар! цар!
4. Цазбы турбұ акша кар қаумак кайда? цар! цар!
кулун тайдаі акаскан оңқак кайда? цар! цар!
азар қаксы болсада кайн енәмиз цар! цар!
айналаін шешамдай болмак кайда? цар! цар!
5. Бір толарсак, бір тобук санда болар цар! цар!
кырк кісінің акылы канда болар цар! цар!
аамай деп қылама байғус кыздар цар! цар!
аааң ұшұн кайн аааң онда болар цар! цар!
6. Цазбы турбу акша кар қаумак кайда? цар! цар!
кулун тайдаі акасканаң қак кайда? цар! цар!
азар қаксы болсада кайн ааамыз цар! цар!
айналаін ааамдай болмак кайда? цар! цар!

7. Бір толарсак, бір тобук санда болар қар! қар!
қырк кісінің ақылы канда болар қар! қар!
ңеңгәмаі деп қылама баіғус кыздар қар! қар!
ңеңгәң ұшўң абысын онда болар қар! қар!
8. Қазғы турғұ акша кар қаумак кайда? қар! қар!
кулун таідай аікаскан оң қак кайда? қар! қар!
азар қаксы болсада абысыным қар! қар!
аіналаін ңеңгәдәі болмак кайда? қар! қар!
9. Бір толарсак, бір тобук санда болар қар! қар!
қырк кісінің ақылы канда болар қар! қар!
інімаі деп қылама баіғус кыздар қар! қар!
інің ұшўн каін інің онда болар қар! қар!
10. Қазғы турғұ акша кар қаумак кайда? қар! қар!
кулун таідай аікаскан оң қак кайда? қар! қар!
азар қаксы болсада каін ініміз қар! қар!
аіналаін інімдәі болмак кайда? қар! қар!
11. Бір толарсак, бір тобук санда болар қар! қар!
қырк кісінің ақылы канда болар қар! қар!
сіңлімаі деп қылама баіғус кыздар қар! қар!
сіңлің ұшўн каін сіңлің онда болар қар! қар!
12. Қазғы турғұ акша кар қаумак кайда? қар! қар!
кулун таідай аікаскан оң қак кайда? қар! қар!
азар қаксы болсада каін сіңліміз қар! қар!
аіналаін өз сіңлімдәі болмак кайда? қар! қар!

2.

1. Шымылдағын серпә сал көрсұн әкәң қар! қар!
көздұң қасын көл қылыш төксұн әкәң қар! қар!
қыда қыда Ноғайдан бул аламын қар! қар!
бір міндәттәй кутұлдұм, дерсін әкәң қар! қар!
2. Шымылдығын серпә сал көрсұн шешәң қар! қар!
көздұң қасын көл қылып төксұн шешәң; қар! қар!
қыда қыда боғжама божадым деп қар! қар!
бір міндәттәй кутұлдұм, дерсін ағаң қар! қар!

3. Шымылдығын серпә сал көрсүн ағаң қар! қар!
көздүң қасын көл кылып төксүн ағаң; қар! қар!
қыда қыда базарға бардым деіді қар! қар!
бір міндәттән кутүлдүм, дерсін ағаң қар! қар!
4. Шымылдығын серпә сал көрсүн қаңғаң қар! қар!
көздүң қасын көл кылып төксүн қаңғаң; қар! қар!
қыда қыда күжбүтб бардым деіді қар! қар!
бір міндәттән кутүлдүм, дерсін қаңғаң қар! қар!
5. Шымылдығын серпә сал көрсүн інің қар! қар!
көздүң қасын көл кылып төксүн інің; қар! қар!
қыда қыда қездәмә бардым деіді қар! қар!
бір міндәттән кутүлдүм, дерсін інің қар! қар!
6. Шымылдығын серпә сал көрсүн сіңің қар! қар!
көздүң қасын көл кылып төксүн сіңің қар! қар!
қыда қыда қездәмә бардым деіді қар! қар!
бір міндәттән кутүлдүм, дерсін сіңің қар! қар!

3.

1. Алып келгән базардан кара насар, қар! қар!
кара куірук сәўкөліб шашың басар, қар! қар!
ақамәі! деп қылама қыздар баіғус қар! қар!
аққаң ұшўн каін атаң орун басар, қар! қар!
2. Алып келгән базардан кара насар, қар! қар!
кара куірук сәўкөліб шашың басар, қар! қар!
шешәмәі! деп қылама қыздар баіғус қар! қар!
шешаң ұшўн каін енаң орун басар, қар! қар!
3. Алып келгән базардан кара насар, қар! қар!
кара куірук сәўкөліб шашың басар, қар! қар!
ақамәі! деп қылама қыздар баіғус қар! қар!
ағаң ұшўн каін ағаң орун басар қар! қар!
4. Алып келгән базардан кара насар, қар! қар!
кара куірук сәўкөліб шашың басар, қар! қар!
қаңғамәі! деп қылама қыздар баіғус қар! қар!
қаңғаң ұшўн абысын орун басар, қар! қар!

ш.

1*

5. Алып келгән базардан кара насар, җар! җар!
кара куирук сәүкөлө шашың басар, җар! җар!
инимә! деп җылама кыздар байҗус җар! җар!
иниң ушуң каин иниң орун басар җар! җар!
6. Алып келгән базардан кара насар, җар! җар!
кара куирук сәүкөлө шашың басар, җар! җар!
сиңлима! деп җылама кыздар байҗус җар! җар!
сиңлиң ушуң каин сиңли орун басар җар! җар!

4.

Келін күйбунуң үйүңө келгәндә сәләм беріп отурады, күйбунуң тугандары ағайндары бәрі отурады. Онан сон бір кісі ағаш-минән келінің җаулык көтүруң бетін ашып өлөң ағтады:

1. Айт, келін! айт келін!
аттың басын тарт, келін!
саусканнан сак келін!
җумурткадан ак келін!
2. Келін, келін, келіншәк,
кер биәнің кулуншак,
алдыңгы тубөң итіншәк,
арткы тубөң тартыншак.
3. Алдыңгы тубөң итіншәк деп
көткө сокпа, келіншәк!
арткы тубөң тартыншак деп
баска сокпа, келіншәк!
4. Тәң ертән турүп, келіншәк,
какаңдама, келіншәк!
үи артына мал келзә
бакандама, келіншәк!
5. Тәң ертән турүп, келіншәк,
курт урлама, келіншәк!
өзүң җатып баҗыңды
туртурлама, келіншәк!
6. Аузүң муриң сүрбөңдөп

- бсбк. айтпб, келіншәк!
кайн ағаның алдынан
кезіп бтпб, келіншәк!
7. Саур етігің шоңқаңдап
тоғай кезбә, келіншәк!
көн етігің корпулдап
аул кезбә, келіншәк!
8. Келін, келін, келіңіз!
көрүмдүгүн беріңіз!
ала кула демәңіз
түсүн атып койуңуз.
9. Цыкы берсәң көктөн бер!
бзу дорға беріктән бер!
Кайн атаға бір сәләм!
10. Түб берсәң аткан бер!
бсбрүнб бактан бер!
Кайн енағә бір сәләм!
11. Сір берсәң карадан!
сірәдә бимбс қарадан!
Кайн ағаға бір сәләм!
12. Көидү берсәң қоңурдан!
бсбрүнб оңунан!
абысынға бір сәләм!
13. Ешкә берсәң сарыдан!
даусу шыдалмас зарынан!
Кайн инігә бір сәләм!
14. Мүзү п'шакка сап болар,
терәсі бутка кап болар,
буту толған булак болар,
іші толған лак болар!
15. Акты көидүң айдаған,
алалы цыкы байдаған,
осу қаның үлкөнү
атасы саған бір сәләм!

5.

1. Мінгәндә атың бозгана,
цорбасы бар азбана,
таналы моіншак таккалы
тоңгушў болсын кызбана.
2. Есіктің алды терәкті,
катындар токур өрмөктў,
барған цымы ул тапсаң
кудайдың бергән ермәкті.
3. Мінгәндә атың цірәншә,
оінактап турар мінгәншә,
сірәдә маукуң басылмас,
әділәп бала сўігөншө.
4. Ак тўёң цатыр татраунда,
ак таілак цатыр матауда,
кыз екәннцдә кысылдың,
меіліңшә оіна отауда.
5. Есіктің алды ак балык,
ак балык етін кактажык,
орамал берсәң барша бер!
елгә барып мактажык.
6. Есіктің алды ак балык,
ак балык етін кактажык,
орамал берсәң бөздөн бер!
шыға беріп боктажык.

6.

Кара судў цағалаі каз барады,
анасынан айрылып кыз барады.

Кара суға кан куісаң аңар кетәр,
цат кісігә кыз берсәң алар кетәр.

7.

1. Ылама, бикам, ылама!
көзүңнүн ңасын булама!
ул боп тусаң аўодон,
сені мундаі кылама.
2. Бүркөндүрүп којама,
көздүң ңасын бојама,
біз бермәјік десәктә
мал бергәвин којама.
3. Ол кеңәскә кірмәссін,
тур десәңдә турмассын,
өзүң бәләк түбан сон,
цүртүңа тулға болмассын.
4. Сен ылаісын үжүм деп,
ңыраным кызыл бужүм деп,
әкәң сенің оілаіды,
отурған балама кыін деп.
5. Сендә оілаісын барсам деп,
үгө тулға болсам деп,
өз алдыма мал салып,
адамшылык курсам деп.
6. Акша отауға кірсәм деп,
барша, манат кісәм деп,
тіләүң бікәм алдың да;
әділәп бала сүйсөм деп.
7. Серсәмбі күнү тојуңүз,
куттү болса тојуңүз,
тіләүіү куттү тојуңда
көп ылаудү којуңүз!
8. Ыламаі кулак салыңыз!
бу сөзүмө наныңыз!
мен аітамын өсі јәт,
тыңдап уғүп алыңыз!

9. Мынаң кешіп кетәрсін,
шын еліңа җетәрсін,
тең курбуң шыкса алдыңнан
оінап өілөп етәрсін.
10. Тең курбуң келіп сөйлөсөр,
калжыңдасып оінасар,
җаксы җаман екәніңдї
оінаған болуп барласар.
11. Курбуң келсә күлгөісүн,
адыпінан җүргөісүн,
салмакминан сөз сөйлөп
җаксы җуап бергәісін.
12. Бу барғаннан барарсын,
ата енәңа барарсын,
дунуөсүн күрмөттөп
кабағына карарсын.
13. Шашылғанын җігәісін,
кулдаі малын баккаісін,
күңдөі җумусун кылғәісін,
ата енәңа җаккаісін.
14. Ата енәң айтар: келінім, деп,
келінім җаксы елім! деп,
бөтөң җек җат җуртұңа
җаксылығын білінәр деп.
15. Кораңа бөлуп мал берәр,
алдыңа келіп дәм берәр,
аркан есін җун тутуп
адамшылык кура бер!
16. Адам болсаң өлмөісүн,
іш җамандык күрмөісүн,
җаксы болсаң біләрсін,
җаман болсаң білмәісін.
17. Күјдөүңдү күткөісүн,
өз басын күрмөт еткәісін,

- канша көңлүң калса да
бір біріңді тутпосун.
18. Цыртык кылма кімін,
шаппа цібан бұжумун,
күждүң келсе бір цактан
оңай кылып тыр кынын!
19. Біріңді бірін күрмөтсөң,
кызыкминан күнөлтсөң,
келістіріп дүнүбөсүн,
ак шуңкардай түлөтсөң.
20. Шаригаттгң белгісін,
біксң цаксы үлгүсүн,
сөзгө сынык кылдырмай,
күтсөң цаксы курбусун.
21. Аз асыңды көп етсң,
көп асыңды көл етсң,
бәр'асыңды даира кып,
конағын слап цөнөлтсөң.
22. Мынша кизмат кылды деп
алғаным тапты цолдү деп
күждүң көңлүң цай болар,
малым алап болдү деп.
23. Күң цумсасаң корлама!
тіл алмаса зорлама!
тәттї дәмді асыңды
онан бөлбк урмама.
24. кул цумсасаң урмаңыз!
оған корлук кылмаңыз!
цетім какын оїлаңыз!
бу сөзүмө наныңыз!
25. Өзүң сараң болмаңыз!
сараңлык атак алмаңыз!
конак конса үжүңө
табағына шек карын салмаңыз!

26. Цаман катының белгісі
 ӧр недӧн цок ӱлгӱсӱ,
 катты болсада уікусӱ,
 шірік болады терісі.
27. Цаман катының белгісі
 ӧр недӧн цок ӱлгӱсӱ,
 сасык болады ісі,
 іш келмӧді келісі.
28. Талкан тӱжӱп кеп берӧр,
 карыны тоісӱн деп берӧр,
 тӧр алдына булғанса
 отӱнӱң басына екпӧлӧр.
29. Ајак болар кумбана,
 колӱн малып цуғань,
 ӱстӱ басы бок болӱп
 кас кудайдың урғань.
30. Шылаушӱ цӱрӧр цалбаңдап,
 балағы цӱрӧр салбаңдап,
 маңдаі шашы буркурап
 екі емшӧгі салақтап.
31. Ол адамнан ујалмас,
 ӧзӱнӱң дӱнӱӧлӱгӱ ці'алмас,
 ӧзӱнӱң малын танымас,
 катын болсада денӧмӧгӧ царамас.
32. Заманы аның азбана,
 аттан баітал озбана,
 некӧсідӧн кан турӱп,
 каіран казак тозғань.

8.

1. Сарбајып аткан сары таң,
 сағынаін бікӧм тӱсӱндӱ,
 окура цӱгӧн бӱрул ат
 т'суңда сенің бӱгӱлдӱ.

2. Мінгәндә атың бозғана,
күждөүң чап қас боз бала,
пағрамбар кызын узатқан,
сонұң бір салған қолғана.
3. Кестә бір тіктің кулапара,
аітарым қар қар, сыңсыма!
Ақәңнің тәур баласы
обалың кырк бір қылықыға.
4. Кәйтқан бір келгән қылықсы,
келінің шаіпау тілдісі,
Зулқа Заұрұ екі қыз
апаңның салған ұлғұзұ.
5. Мінгәндә атың қірәншә,
тықыршын турмас мінгәншә,
сен ақылың кіргәншә,
ақ таілақ шығар інгәншә.
6. Мінгәндә атың бозғана,
күждөүң чап қас боз бала,
тана бір моіншақ таққалы
тоңғушұң болсын қызғана.
7. Серсәмбі күн тоі өтөр,
дұрұлдөп қелдәп көі кетәр;
сен кетсәң шешәң құдбидұ,
келіні келіп күнөлтөр.
8. Аўбөдөн ушқан сонады
сајалы қергә конады,
артыңда боі қеткән сіңнің қок болса
шешәң қып болады.
9. Мінгәндә атың ала еді,
тон сен кідің баршадан,
қыламаі аттан бікәм!
аппарып шешәң салады.
10. Мінгәндә атың ала'ді,
тең курбуң мында қалады;
ш.

дылама! аттан бікәм!
қазы бір күзү бір барады.

11. Мінгәндә атың теңбіл көк,
тең курбуң қалды мында көп,
орамал берсәң барша бер!
мақтады сені мунау көп.
12. Есіктің алды кумдақты,
кумдактан қоян зымдапты,
атасы басқа қау қенгі
отауға салып тыңдапты.
13. Есіктің алды тастақты,
тастақтан қоян бас бақты,
атасы басқа қау қенгі
отауға салып тастапты.
14. Есіктің алды шашұн,
шешәкәң шашар шашұн,
калыңға бергән қырк қыкы
кешкәдә алар ашұн.
15. Қажықтан ушқан қаңғыз қаз,
едідән ушқан екі қаз,
бірау шаңқан, бірау боз,
сандығын толған сары боз.
16. Әуәдән ушқан көббілөк,
күжәуң қаман сөмбілөк,
келіншәк болуп тұскөн сон,
құн көрсөтпөс төббілөп.

IV. ЦОКТАҒАН ЦЫР.

1.

Алты атасы баі ыткын,
алты атанға цук арткан,
цетті атасы баі ыткын,
цетті атанға цук арткан.
Ујада суңкар тўлтыкын, 5
кыјадан суңкар тїлаткан,
алт'аі кызы тўлкў аткан,
кыјадан барып текї аткан,
баршаны ббздбї цыртырған,
цїбактї цўндбї тўттыргын. 10
Конак конса, кон! дегән,
коі семізн, соі! дегән;
тоїға казан астырған,
цаксылыкка кбзўн цеткїзгән,
шылаушўн салып ат мїнгән, 15
шыңраудан алып су ішкән,
шїнжїрлі кауға тактырған,
каїңнан астау шаптырған,
каптатып цылкы цаптырған.
Аїдалаға аїдаткан, 20
тулумдўға баїлаткан,
калмактан цылкы кўдурған,
кулунўн полда тўдурған,
цанбасынан отурған,
санама цулдуз баттырған. 25
Бес така баршадан тон кїгән,
цетї рўдан кол цїған,
аўолў кудай кағаған,
асылы нурдан цараған,

30 ак суңкардаі тўлғон,
тојаты онўң канған сон
алыстан тојат тілған.
Алыстан туспан аттанса
35 кар, қаңбырдаі бораған,
қакыннан туспан аттанса
карт бұрадаі қаранған.
Барғанда төрб таныған,
каітканда кара камаған,
карасыман төрбсў
40 камап акыл сураған,
Тобуктўнўң бі еді.
Сексаянға келған Кеңір Баі
ішің толдў параға,
парадан алған көп макпал
45 білгөндө қайсын караңа,
екі құртқа қем кылып,
ылажың не дір алдаға?
Аідының ала таудаі бар еді,
каіратың кара таудаі бар еді.
30 Қаріппінан касарға
сауп турған біа едің,
қетімбінан қесірдің
аіттырмаі муңўн біладі,
толарсактан саз келсә
55 кажымаі оған кўлөдў,
кабырғадан кан келсә
кажымаі оған кўлөдў.
Арғын Наіман, орта құз,
кылыш қанаі құрбөдў.
60 Туғурға калған суңкары,
сўтўп коіған тулпары
алпыс баста ак орда,
ак суңкар ўідө турғанда

күнү дө түнү базарым,
алдадан кайтты назарым;
бетимнән кеттї ажарым,
кан іәміз кеткәндә
бір күндө кеттї базарым.

65

Җазда күнү болғанда
күнүң көзү байланған,
ак суңкар ушуп айналған.

70

2.

Батыр Бек дегән төрөнүң кызы Балғын өлгөндө шешәсі
қоктады:

1. Басыңда ку ағаштың такиаң тур,
ак кұмұс адра калғыр қарқырап тур,
кеімәсәң со барғаннан артында
ау қаңғыз баурұм шырқырап тур.
2. Җеткәндә җеті җаска кур'ан бердім,
молдаға окусұн деп коҗа бердім,
артыңда апасы қок сипдісі қок,
калыңды қалғызыма негә бердім.
3. Аітамын, айт дегәнін, атым тусап,
тусак коіған җеріндә турсұн җусап,
кеігәндә елү бескә сумраі Бетәң
тұарма енді бала Балғынғ'уксап?
4. Карағым айналаін кандаі еді!
баурсак мағза біскән нандаі еді!
мактасам өзүмдү өзүм болар улук,
баланың өзү курбу маңдаі еді!
5. Карағым, айналаін, улу кентім,
сарғаиды сана мінән акша бетім,
болғанда қыс ортасы сығыр оібаі,
бузулдү қалғызыма қорған кентім.
6. Ак ешкә келә қатыр улағына,

- 30 ак суңкардаі тўлғон,
тојаты онўң канған сон
алыстан тојат тiлiгiн.
Алыстан туспан аттанса
кар, қаңбырдаі бораған,
35 қакыннан туспан аттанса
карт бұрадаі қаранған.
Барғанда тiрi таныған,
кайтканда кара камаған,
карасымiн тiрiсў
40 камап акыл сураған,
Тобуктўнўң бi едi.
Сексiнгi келгiн Кеңiр Баi
iшiң толдў параға,
парадан алған кiп макпал
45 iлгiндi қайсын караға,
екi қуртка дем кылып,
ылажың не дiр алдаға?
Аiдының ала таудаі бар едi,
каiратың кара таудаі бар едi.
30 Кiрiппiнiн касарға
сауп турған бii едiң,
қетiмбiнiн қесiрдiң
айттырмаi муңўн бiлiдi,
толарсактан саз келсi
55 кажымаi оған кўлiдў,
кабырғадан кан келсi
кажымаi оған кўлiдў.
Арғын Наiман, орта қўз,
кылып қанаi қўрiдў.
60 Тузурға калған суңкары,
сўтўп коiған тулпары
алпыс баста ак орда,
ак суңкар ўидi турғанда

күнү дө түнү базарым,
алдадан кайтты назарым;
бетимнән кетті ажарым,
кан іәміз кеткәндә
бір күндө кетті базарым.
Җазда күнү болғанда
күнүң көзү байланған,
ак суңкар ушу айналған.

65

70

2.

Батыр Бек дегән төрөнүң кызы Балғын өлгөндө шешәсі
цоктады:

1. Басыңда ку аҗаштың такіәң тур,
ак күмүс адра калғыр җаркырап тур,
келмәсәң со барғаннан артында
ау җаңгыз баурұм шыркырап тур.
2. Җеткәндә җеті җаска кур'ан бердәм,
молдаға окусун деп коҗа бердәм,
артыңда апасы цок сіндісі цок,
калыңды җалғызыма негә бердәм.
3. Аітамын, айт дегәнін, атым тусап,
тусак коңан җеріндә турсун цусап,
келгәндә елү бескә сумраі Бетәң
тұарма енді бала Балғынҗуксап?
4. Карағым айналаин кандаі еді!
баурсак маіға біскән нандаі еді!
мактасам өзүмдү өзүм болар улук,
баланың өзү курбу маңдаі еді!
5. Карағым, айналаин, улу кентім,
сарҗаиды сана мінән акша бетім,
болғанда кыс ортасы сығыр оібаі,
бузулдү җалғызыма корған кентім.
6. Ак ешкә келә цатыр улағына,

сұт берған ак өрпұнөн шырағына,
косұлұп кел екәумұз зарланажык!
алданың тұсборм'екән кулағына.

7. Тапканы ак ешкәдән екі улак,
бірәу улағының салпаң кулак,
ак ешкә көккө карап көдөңдүң де!
табарсын есән болсаң тағы улак.
8. Ак ешкә сендә муңдү, мендә муңдү,
қаратты бір қаратқан бесәу сумдү,
ак ешкә көккө карап көдөңдүң де!
кудайым берәрм'екән бізгә тўжак?
9. Бојұнан Дөскөнүң ел өтөдү,
шапаннан қалаң кабат қел өтөдү,
сығыраі! мен зарланбаі кім зарлансын?
Балғының енді маған ажы өтөдү.
10. Дөскөнүң баурұ қалғыз тамды,
ажамаған бар кудаі қалғызд'алды,
елі бескә келгәндә сумраі Бетәң,
қалғызынан айрылын аңрап калды.

3.

Бопо төрөнүң карындасы кўјбў өлгөндө қоктағаны:

1. Кўі дәрі белбау белімдә,
азалы болдұм елімдә,
Бопо кәм қардык берған сон,
қўрө бердім қөнұмө.
2. Бас бас өлұм, бас өлұм,
басынан келгән осу өлұм,
қапрағын қалпаітып,
қардыны алған осу өлұм.
3. Мукамбат кудаі досұн
онұ да алған осу өлұм,
кылышынан кан тамған

- Айы алған осу ойым.
4. Ойымның несі ойбајым,
бул істі салған кудајым,
кара бір шашым қажайн!
қажайнда, қажайн!
 5. Куналы бармак қез тырнак
күнүндө канға бажайн!
албыраған акша бет
сүйөгүндө такайн!
 6. Моимұлдаған кара көз
қаспінан ону ожайн!
алшыңдап құрғын қас төрөм
орнуна кімді қожайн!
 7. Орқашта Орқаш Орқаш тау,
баурай толған көк бас тау,
топ ішіндә қынд'екән,
қаңғыз енді сөз бастау.
 8. Бас тамаска шарам не?
басыма салған қарам не?
мен қыламаі кім қылар?
бетімдәгі қарам не?
 9. Боғастың бојун өрт алды,
құрбқтұң басын дерт алды,
он қеті қасар Айы қан,
қорасан дегән дерт алды.
 10. Асыда кәуікөр болатым,
ұшайн десәм канатым
айкәм қосқан қосактан
айрды шебәр кудајым.
 11. Алты атанға құк тарттым,
ала арқан бән бек тарттым,
алдынан құрымс атакәм
қушактап тұрұп сөз қаттым.
 12. Арғымак ұрұн сағынса

арткы ајағын қабынар;
алғанын беібак сағынса
каннан ендік қабынар.

4.

Тәті Алтайдың баласы білген сон молда қоктаған:

Кара бір таудың қылаасы,
калкына баған кулаасы,
Сұндықтың ағасы,
алтыннан салған сырғасы,
5 алаштан туспан сөз келсе
алдында құрбон қорғасы.
Кара бір таудың ұлғусы,
аты Алтайдың серкәсі.
Қарлығы қалған болмаған,
10 кан караның еркәсі.
Базардан келген боз еді,
қаксыдан қалған көз еді,
Еділдің кызы қелінді,
саулап бір турған сөз еді,
15 аідыны таудан зор еді,
дәулеті көлден мол еді,
бзұм бір деген алашка
аласы бір қок түр'еді.
Айғыр бір күған кулундаі,
20 адам ұлун қактаған,
әділдікке салғанда,
кәпір казак мактаған.
Курама тіп ел кылып,
кусун таза сактаған,
25 тілі шаіпау тентәгін
акылыман токтаткан,
көлдөгү ак кү даусты,

ак суңкар кустаі даусту,
ерәғәскән дуспанға
аідакардаі шалышты, 30
канғаі түскөн асылдаі
калшаіғанман карысты,
екідә тізгін бір аіл
бір өзүм деп салысты,
толкун топка барғанда 35
топ ішіндә шығып сөйлөгөн.
Сүндүктүң баласын
өз улүндаі білгән,
елім Алтаі екән деп
еркінә зорлүк кылмаған. 40
Ертәгі өткөн азандаі
елдің камын оілаған,
осылык аітып алдаға
кунакар асы болмаған,
адалдығы әлімдәі, 45
дін сөзүнө тоімаған,
акылы қана дәниспән,
кәудөсүнө сімаған.
Мун арадан қол алған,
Букарадан қол алған, 50
қалғыз кылдан нәі алған.
Аруакты ердің күш еді,
адал пырдың мурт еді,
нїяз алар муруннан,
мурттү барар құртған. 55
Кожалар окур кур'анды,
кур'аннан баска паіда қок,
ажалдыға кәіла қок,
сарғаіғанман өімөк қок,
убајымнан өнбөк қок; 60
әсіра кылып дүзүндөі,
ш.

калаі сандык ішіндәі
алтын дылда алпыс мың.
Кос конусұн сурасаң
65 Кожанды мен Қыланды
өзөн аккан бојұнда
мекән кылда Нураны.
Тірісіндә көп берді,
зекәтім деп куанды,
70 қесір катын қас бала
каірымән қубанды.
Көшкөндө мың қыкы айдаған,
таі кысрак калмаған,
сегіз рұға мал бергән,
75 сексән кысрак баілаған,
бетәгәлі кең тарлау
беткәігә біткән раідаі.
Тәті өттү деп Алтаілан,
каірат кетті деп кожалар.
80 Сызған сјадаі
туспаның көңнү тынды коі,
барсаң сәләм дегәісін.
Ак Қолдұң баласы Арбынға
атпән қелі тарттырды
85 керәгә бојұ шалбынға;
дуаі сәләм дегәісін
Кошкар улұ Курамға!
корам орта болдұ деп
коңсунұ күндөп казбасын!
90 бір алаға қазбасын!
ішшін, кісін, буласын!
сум дүнүө өтөрүн
осунаумінән оіласын!
мың мылжан кетсәдә
95 төрө алдына бармасын!

сум дүнүб өтөрүн
осунаумнан оиласын!
Ужмактың төрү он тарау
оинаи күйб құргөйсүн!
беістің төрү бес тарау 100
belgili болуп құргөйсүн!
Аллаға ісің ак болса
ак сараға кіргәісін!
нурдүң кызын сүйгөісүн!
торкадан көілөк кігәісін! 105
шәрімән тауп шербәтін
сусунуңа ішкәісін!
Ja Мукамбат колдағай!
көп айткан үмбөтүң
көп тіләү көі болғай! 110
көпсүнгөндә дәүлөтүң!
ајан болсүн әүрөтүң!
баршамінән мәүлүмдү,
бөз бојактаі қумсаған.
Қорғамінән құруқтү 115
таі кунандаі қалаған,
кожалардың айтканы
о дүнүбдүң сөз еді,
ак кірәүкө сімаған
алып бір қоталы мырза еді, 120
алдадан бурурук келгән сон,
бу дүнүбнү қығаны;
шаңрағын ідіргән
шынар дегән ағаштан,
мал баілығы бір асты 125
біткән казак алаштан,
бетінә, қан келмәгән
Маікымінән таласқан,
үш мәірәмнің улұнда

- 130 Куандыкпай Сўндўк
қан болмаған таласқан,
ексәдә елгә битәрмә
мырзадаі мунда қарасқан?
бесіндә мептәп окуған,
135 алтысында акым токуған,
қетісінә шыкканда
қетпіс пырдан сөз сурап
кудуктаі көзўн шукуған
сегізінә келгәндә
140 Сўндўккө бас болған,
аккан сеңдәі толкуған,
тоғузўна келгәндә
туған аıdaі балкыған,
енді онўна шыкканда
145 дәўлөтў көлдөі шалкыған,
он бірінә шыкканда
аруак асты калкынан,
он екігә шыкканда
кур кәйтпады наркынан,
150 қірмадан өткөн сон,
енді отузға қеткән сон,
салкалы бi болдў,
қесірмінән қетімгә
тігіп бір коіған ўі болдў,
155 қесірмінән қетімнің
болўп өттў азығы;
азған аул Сўндўк
аз кўн болдў казығы,
өз баурўн деп қан тартпаі,
160 тіл қаздырып дат әйтпаі,
әділдіккә салғанда
іш барм'еді қазығы,
ат басына соқтурўп

ак айтпаған дуғајы, аузуна кыпыр көп түспөі, алдасын куткөн муңајы. Сексән ұшкө келтірмаі ажал берді кудајы, өткөн іста салабат арткышымығын сурајы.	165 170
Самарканда сайлатты сар'алтыннан тўмбосўн, азратті соктурдў, акратта кўимбосўн! аруак ата калап аруак баба цебәсін! цуап тамаң қар болўп иниңа шайтан мінбәзін! Алам билған Тәтіді қактаусұс қалды демәсін!	 175 180

V. KAİM ÖLÖŦ.

1.

Цанакминән Төбөк екі акунўң ағысканы:

1. Цан. Мен ўўмнөн шығып-ем Ертіст'өрлөн,
ўш қўздўң ўш улўн цеңәмін деп,
қан іәм шақыртканыңа келіп едім,
екі немә коімаіды көлдөнөн деп.
2. Төб. Шығып ең ўўңнөн Ертіст'өрлөн,
ўш қўздўң ўш улўна кедәмін деп,
Цанак қамбы тұғўлі бокты алмассын
өлөң ағып нетәсін бекәр терләп.

3. Цан. Біздәрді «шәў!» дегәндә Әләң басты,
Әләң айтсақ аруағың сеннән кашты,
сенімән он сегіз күн тарпысармын,
он тоғус күн дегән деп шыдамасты.
4. Төб. Қарі кул мен шыдармын, сен шыдамассын,
шыдамаған қігітті тәңрі алсын,
устаі алмаі каларсын етәгімнән
қамбыңды алып алдыңнан тура қашсам.
5. Цан. Кудәі-ау кәідан қалдым сөз уғарға,
Ноғәі кедәі болмаіды бөзү барда,
мен неғә олжа алудан курукалаін
атамның мынд'отурған көзү барда?
6. Төб. Мына Орус салыпты қырға бекәт,
еліңіз бермәід' екән қаір зекәт,
қас төлүн сүтүн емгән біз алғамыз,
туғурдан түсүп қалған атаңд'екпәт.
7. Цан. Аулу Оспан қаның Бөрүк Ағашта,
атым Цанак болған алты алашка,
мен кімнің шақыртқанына келіп едім,
сен бала менімән өр таласпа.
8. Төб. Аулу Оспан қаның Бөрүк Ағашта,
атың Цанак болған алты алашка,
Оспан қаның ақыны қалаі екән
тағындаі атпінән аікаласты.
9. Цан. Аулуң сасык судан көшкөн екән,
ырысың балам Наіман өскөн екән,
төрө қараң қылып, кеңас қылып
Цәнәңді бір цеңәйік дескән екән.
10. Төб. Аулуғ сасык судан көшүп құргөн,
ырысым қылдан қыға өсүп құргөн,
Камбардың кедәі шалы кедәі қалса,
боз балалар дым бермәңіз десіп құргөн.
11. Цан. Ау балам сенің өзүң баі Наімансын,
қонағасы берүгә қәі Наімансын,

Арғының айналасы алты айлық
кемтігіңді балам Наіман оілағаісын.

12. Тоб. А Цәкә біздің Наіман баі Наіманба?
меіман қонағасы қаі Наіманба?
қаман, қаман деісін, іш қоімаісын,
қаман бала еркіңә қоіған барма.
13. Цан. А балам, Арғын қаіда? Наіман қаіда?
Арғындығым көрсөтбін осундаіда,
Тарбағатаі талқан боп кетәр еді,
төрт улу баі бішәнің қосұлмаіды.
14. Тоб. А Цәкә Арғын қаіда? Наіман қаіда?
Арғын болсаң Каркаралы дуан қаіда?
бас қылып Қаман Тајың устап алып
қаксыңды тізіп салған қалғыз саіға.
15. Цан. Дегән сон менің атым Цанак,
шалбарым бес терідән сексән балак,
ашума көп тімә, балам Наіман,
ашулансам кетәрмін ітгәі талап.
16. Тоб. Дегән сон сенің атың Цанак,
кылығыдырып қојупту мешкәі тамак,
ініңді қоідаі устап сатыб едің,
қулағымды кессәңдә айтқаным ак.
17. Цан. Ураңымды сурасаң Арғын Наіман,
кедәі Цанак десәңдә арғылмаімын,
ашума көп тімә, Наіман балам,
аузүңдү кобузбінән кан қығаімын.
18. Тоб. Арғын болсаң кәйтәін Наімандаімын,
куам бар, кәі сертіңнән таіғандаімын,
урунұң өзүнө лајык сојулу бар,
қолдағы домбрамын урғандаімын.
19. Цан. Оспаның асынғаны алтыннан кын,
а балам, қаң'алмасаң саған бір сын,
Алтаі Карпык бајым бар, Алда Цуман,
тап өзүнұң қылықсы қірма үш мың.

20. Төб. Наиманда бұрамінан талған катын,
токсан санды аıdaған Камбар қатыр,
құз сандык Бек Султанда қамбы қатыр,
сексан атан тұбгө әрәң артыр.
21. Қан. Біздәрде «шәў» деганда өлөң басты,
өлөң айтсак аруак сениән кашты,
кесәр бас, құрөр ажек қыркын айтшы!
урудаі набымаін қатқан тасты.
22. Төб. Еліңіз бермәид'екән кәір зекәт,
мүлкү Орус салышты кырға бекәт,
алтынмінән күмүстү кемітәсін,
еліңде қамбы тұтүлі, кәјамда қок.
23. Қан. Елімде бір бајы бар Азна Баиды,
тап бір күнде кырк арба кәзін'алды,
токсан сан осу күнде коі аıdaды,
ызалансам аітамын Орда Баиды.
24. Төб. Біз келгик, өңкөі төрө аска саулап,
Іса бар, Әлі, Омар омираулап,
кү далада күтыңдап айтканыңша
Сәдәт қаныма айтсаңшы көңүлің аулап.
25. Қан. Адрајып не деісін Омарбаі Сарт,
Наіманшаның баласы тізгінін тарт,
калаі айтсам еркім бар, мен Арғынмын,
Қалмағының қатынына өзүң айт.

Төбөк қылдам қуап таппағанда онуң орнуна бір қакын тур-
ған Садыр Баі дегән кісі айтты:

26. Төб. А Төбөк сөйлөмөсөң сөйлөмөін?
кедәиді өзүмө којұп елдәнін,
үш күнде үшүп шыккан қалғыз кәкпаі,
негә коідүң кедәиді әлгидәін.
27. Қан. Қызыл тілім сөйлөі бер безәктаған,
күң дә күнүн көрөдү тезәк тергән,
кедәиді іштән шалып кәікаітаік!
Садыр Баі құндөі саба кезәкпінән!

28. Аулым Бес казылы Ой Тундукту
токсан би сoidурун цуз џі тикті,
осу акын сылыкыдаі бер кун сенікі,
кайылы кокрогум коңуіум копту.
29. Тобок маған кылады омираун,
Наіман іткә тағады коңраун,
кормогондөі мактанба балам Тобок
узуғуңду ораин торт ак баун.
30. Тоб. Мен ділөң айтамын қағын тынбаі,
сірә мені цеңбаісін Цанак сумраі,
сені дә калашпылар мактамаіды,
ујуңниң тесігі бар сексан мыңдаі.
31. Цан. Ујумниң сырты цаман, іші таур,
сен Тобок ак сүок емәссін, кара баур,
ујумдө тығып коіған цуз цамбым бар
мал цан кысам болады канша аул?
Ол сөзгө Тобок цуап таппады.

2.

Улу Бікә дегән кыз Кудөрү Кожамінан ділөң айтысады:

1. Кожә: Сөксөүл кумға бітәр бас алмалы,
зынакор бір кудаіды ескә алмады,
ділөңниң бес алты ауз аркасында
тусума кыздар толду кос алкалы.
2. Бікә. Сөксөүл кумға бітәр бас алмалы,
зынакор бір кудаіды ескә алмады,
тусуна кыздар толса кос алкалы,
кожа кәітіп устаіды ак шамалы.
3. Кожә: Сөксөүл кумға бітәр бас алмалы,
зынакор бір кудаіды ескә алмады,
бірәуниң ак некәсін арам кылған,
зеннімгә кыздар кетәр кос алкалы.
4. Бікә: Сөксөүл кумға бітәр бас алмалы,
зынакор бір кудаіды ескә алмады,

ш.

казактың аксак тајын алдап алған,
зеннімгә кожа кетәр ак шалмалы.

5. Кожә: Сөксөүл кумға біткән бас алмалы,
зынакор бір кудайды ескә алмады,
о дүнүө бу дүнүөдөн ңаксы деиді,
барајык бәрі біз-дә ңан калмалы.

6. Бікә: Өлөң, өлөң дегәнгә өтөрөліў,
өлөң аитып көңүлдү көтөрөліў,
бу дүнүөдөн о дүнүө ңаксы болса
адам айтпаі Кожәкәм кетәр еді.

7. Кожә: Екі кузғун ўшкөн ңері Еділ ңајык,
алашт'акын бізгә болмады лајык,
бу дүнүөдөн сіздә өтөр біздә өтөр,
екәўмўз ебін тауп сөз кылајык.

8. Бікә: Екі кузғун ўшкөн ңері Еділ ңајык,
алашт'акын бізгә болмады лајык,
сөйлөсөргө ңок еді көп өлөңўм,
Кожам өлөң сураімын колўм ңајып.

9. Кожә: Екі кузғун ўшкөн ңері Еділ ңајык,
алашт'акын болмады бізгә лајык,
Ул Бікә өлөң сураіды колўн ңајып
алдағанын Ул Бікә нағылајык?

10. Бікә: Екі кузғун ўшкөн ңері Еділ ңајык,
алашт'акын болмады бізгә лајык,
кішкәнтәиді косулған таксыр кожа,
ар'отурма бер'отур ңақындајык!

11. Кожә: Екі кузғун ўшкөн ңері Еділ ңајык,
алашты акын болмады бізгә лајык,
кішкәнтәиді ңабыскан бір дертің бар,
ңақындасаң кетәді сыпа тауп.

12. Бікә: Кожә зәлім аларма кара турўп?
кара зәлім аларма бара турўп?
Кожаның арамзасын білә койдўк,
біз баіғысты алдаіды, бара-тур деп.

13. Кожә. Төрт орамал шетінә тўдўм анар,
цакпаған кул кымысты тузак барар,
Кожәмнән Ул Бикә ойнап кўлсөң
ўнө бојўң шымырлап меірің канар.
14. Бикә: Төмөнтўн қеті көшўп өргө келдік,
қетаў аулға тоғусқан қерғә келдік,
келмәі кірдің қерінә кайдан келдік,
діннән шыккан кожасы елғә келдік.
15. Кожә: Бір алуан бала едің денәм сўидўң,
цакпаған кул кымысты тузак кўидў,
бала едің өзўң таўр Ул Бикә акын,
көрмөс білмәс кісидәі тилің тиді.
16. Бикә: Кожәкә бас өлөңўм осундаиды,
асық қолўң беіскә косўлмаиды,
тўбўң Кожә болған мән дәрәтің қок,
дәрәтсіз қан Іманға косулмаиды.
17. Кожә: Букараның қолўнда тўб боздақ,
тәңрігә ісің қақпаса бардың тузак,
со тузактың ішіннән шыкпа қаным,
Кожә қәннә айтқанын қылсаң мазақ.
18. Бикә: Кўдурўп қус салдың қуларыңнан,
ер өлтўрўп кегі алдыңма ураныңнан,
катынша Кожә таксыр қарғаі бердің,
сендә көрмөі кетқансін ураныңнан.
19. Кожә: Менімән қай болмассын елдәсәрсін,
бір екі ауз сөзміннән тең дәсәрсін,
арап алап қоимадың Ул Бикә акын,
не малдан не бастан кем өсөрсўн.
20. Бикә: Сенімән қай болмаған, елдәскәмін,
бір екі ауз сөзміннән тең дәскәмін,
не малдан не бір бастан кем болар деп
тәңіргә қашан Кожәң сөйлөскөнсўн?
21. Кожә: Сенімән қай болмаған, елдәскәмін,
бір екі ауз сөзміннән тең дәскәмін,

бір табан сөннән керә долум үлкөн,
бабама Әзрәт Әлі сөлбскөмүн.

22. Бикә: Өзүң көңүл бермәсәң, мен нетәин?
ажал җетсә бір сака дән дәтәин,
караткан җуртаузуңа акын болсаң
көңүлүңдү саспаи-тур сап етәин.
23. Кожә: Айтәин айт дегәннән биләсимдә,
о меннән кызға тўскөн бір исимдә,
бабамыз Әзрәт Әли ок атыпты,
коимаимын кыз туспанға күлүсүмдү.
24. Бикә: Җаратканың барм'екән көргөн нурүн,
нурүн көргөн беистән алады орун,
Кожәкә, сөннән мен бір сөз сураимын,
не җараткан болады икәи бурун.
25. Кожә: Бар җаратканың көргөн нурүн,
нурүн көргөн беитсән алады орун,
Ул Бикә, сен сурасаң, мен айтәин!
Кәлпәнән Нун җараткан икәи бурун.
26. Бикә: Бар деидәи җаратканың көргөн нурүн,
нурүн көргөн беистән алады орун,
Кожәкә, сен о сөздү билмәи айттың,
җаратканың бар деидәи онан бурун.
27. Кожә: Аўөлдө Мукамбәттнн нурүн кылған,
он сегіз мың әләмнән бурун кылған,
Быттыраш Әбділдағы нурүн төгүп
сегіз беис ишәнән орун кылған.
28. Бикә: Аўөлдө җаратканда җан җараткан,
дарјаның тўбүндө мың җыл җаткан,
дарјаның тўбүнөн шығарған сон
нурдан алып тауп берсәң не җараткан?
29. Кожә: Аўөлдө җаратканда җан җараткан,
дарјаның тўбүндө мың җыл җаткан,
дарјаның тўбүнөн шығарған сон
нурдан алып әимәнән күн җараткан.

30. Бікә: Аітамын, айт дегәнін, Қожам дұрсұн,
Қожам тоқсан тұрлбндұң мені көрсөң,
онұ тапсаң бір тыныс алар едің,
Азрәт Әлінің атасын тауп берсәң.
31. Қожа: Аңгіяктің ішіндә бар едің Әліп,
жетік молда оқудұ қатты танып,
атасының аттары Бытырашты,
анасының аттары Абұ Тәліп.
32. Бікә: Сабактың басын сураса ұндұ деіді,
қаман сөз қаксы адамға мінді деіді,
пағамбар ат сурмақ сұндөт өкән,
әкәң атын сурамын кімді? деіді.
33. Қожа: Куба қон арқы аулдұң қортар бөрұ,
бір қарымның қоғұнан көңнұм кеірі,
Ул Бікә, сен сурасаң мен аітаін,
Ер Көшұк әкәм, аты мен Кұдөрұ.
34. Бікә: Ішінді осуншаның атым есән,
қалқым қоимас өлбөңдұ білмән десәм,
Қожәкә сен айтқанда мендә аітамын,
Цаңғәлдә әкәм, Цаңыл шешәм.
35. Қожа: Куба қон арқы аулдұң қортар бөрұ,
қоғұнан бір қарымның көңнұм кеірі,
Ул Бікә сен айтқанда мендә аітаін,
Ер Көшұк әкәм аты, мен Кұдөрұ.
36. Бікә: Керәғәнің басында макта шұкө
шұкөнұ қаман қыса болады ұкұ,
Қожәкә, сен айтқанда мендә аітаін,
Цаңғәлдә әкәм, атым Ул Бікә.
- Қожа сонда тура қалды, Ул Бікә айтты:
37. Ак тайлакка құк арттым қатар қатар,
шұдасы шөсұп қатса шаңға батар,
сімаған тіл аузұда акын болсаң
дарја ағыш қатқан қашан қаттар?
38. Қожа: Ак тайлакка құк арттым қатар қатар,

шӯдасы шөгүп қатса шаңға батар,
кауста карашаман каймак шіді,
петі токсан ажинды даржа катар.

39. Бикә: Бу кайдағы Кожа еді есі кеткән?
есі кеткән болмасаң Ертіс өткөн,
есі кеткән болмаса, есәр Кожам,
петі токсан айлары кашан өткөн.

40. Кожа: Ызк арттым ак тайлакка катар, катар,
шӯдасы шөгүп қатса шаңға батар,
сендәи мен кун есәптәп қўруш емән,
каі кун сук болғанда даржа катар.

Кыз қеңілді, Кожаға бір шапан берді.

3. Мөнөк Опан кыз.

Найманға Мөнөк қигіт урлукка парды, колға тұстў, тоі бол-
дў, Опан дегән кыз Мөнөк дегән қигіт екәў өлөң айтысты. Тут-
кан қигіт ажағына кісән салған, кісәні мінән тойға келгән.

1. Кыз: Каркарамның ўшў айдас айда,
колаң кара шашымның тўбўл саида,
теп тек қатқан елімді тез бўлдўргөн,
айтысамын ағалар қажай кайда?

2. Қигіт: Каркараңның ол ўшў шаида болар,
издәгәнғә асылык пайда болар,
сонша қердән мен келдім қажай издәп
айтысамын, кыз Опан кайда болар?

3. Кыз: Қермән көккө теңсәліп қелсөң қигіт,
қермән көккө теңсәліп қўрсөң қигіт,
егіншінің атындаі кісәнің бар,
рўңдў сонда сураімын н'елсін қигіт?

4. Қигіт: Рўмдў сурасаң Бағаналы,
байлықмінән қылкымыз көк алалы,
Аман Қолдўң Наур Кул қіп келіп
ат көтўнө салмаімынба сен баланы?

5. Кыз: Бармак кайда? базарға келмак кайда?
өтө шауы еімді алмак кайда?
біздің елдә қалаң бут қажуа құрұп
ат көтүнө Опанды салмак кайда?
6. Қігіт: Өлөңдү айтып Опаным қон өлөрсұн,
бузурұк келсе алдадан сенд'өлөрсұн,
Аман Қолдұң Наур Кул қп келсам
алакандә сен Наиман қергә енәрсін.
7. Кыз: Қон сөйлөс кәрібім қондұтұңдү,
негә айтасын ау сорлұ белдігіңді,
біздің елдә қалаң бут қажуа құрұп,
негә ау сорлұ айтасын белдігіңді?
8. Қігіт: Өлөң білсам тамағым кенәі аітамын,
сөз мәнісін білмәсам, негә аітамын?
баібішәнің баласы басын өстұм,
белдік айтпаі е балам нені аітамын.
9. Кыз: Сөйлөр едің қажуам, кұжұң болса,
шекәң тола басыңда мјің болса
кара өлөңнөн ежәұмұз кажыспаспыс,
енді еліңді аіта көр! ерің болса.
10. Қігіт: Бір өлөңұм бар еді кендә кендә,
кім Іманын кұтөдү осу кұндө,
оіда Орус, кырда казак аідыннан турған,
кудаі мендә елімдә таксыр төрө.
11. Кыз. Сөйлөр едің қажуам, кұжұң болса,
кіріп шығар кең сараі ұжұң болса,
кара өлөңнөн ежәұмұз кажыспаспыс,
енді еліңдә аіта біжің болса!
12. Қігіт: Кыз Опан оіда кала, кырда кала,
қалғыз құргөн қажуаға кудаі пана,
он ұшұнөн он төрттө сөідөі қалған
біздің елдә бар еді Шорман бала.
13. Кыз: Өлөң айтып қажуам каксаімысын?
терә тон мән көшұмдү қактаімысын?

тентәгін тебізімән тыпмайтұуң,
ебәләк со қасыңды мактаймысын?

14. Цігіт: Шоң бірім сөілөр сөздөн өтүп еді,
Шорманым сөілөр сөзгө қетіп еді,
қарықтық ерлікпінән қолға аттанып
Бошаңға Маікымінән кетіп еді.

Кыз қеңіліп қуап таппаі тура қалды, цігіт айтты:

15. Сатқаны сәудәгәрдің божақ тағы,
құтұртқон сум қажәудұ таяқтағы,
бір тостаған осундаіда саумал берсәң
сорлұға біздіі қала суап тағы.

16. Кыз: Біз қажәу өлөң аітып аттаі қелді,
баіғустың көп қаңғалақ көңіүн бөлдү,
сусаған өлөң аітып сорлұ қажәу,
ішіндә сырлы шеләк қауман келді.

17. Цігіт: Ағүдө көктө қазы қудәі болса,
аітқан сөзүм қудәісіз қуна болса,
өлөңдү қожа дыр оібаі Опан!
саумалыңды ішәін олаі болса.

18. Кыз: Катты құтұп саумалды қандыңызба?
қаібана боп ақылдан тандыңызба?
өлөң аітып сусаған сорлұ қажәу
қаныңды ішіп саумал алдыңызба?

19. Цігіт: Катты құтұп саумал қанғым келді,
тағы біргә Опанмән жүргүм келді,
елдәгі есәр қылық ескә тұсұп
Опаның ақ төсүно мінгім келді.

20. Кыз: Бір қамшым бар қолүмда сегіз өрмө,
ал көзүңө тімәсін меннән көрмө!
екі ажақты кісігә мінәмін деп
қым қуіруғұ қылықыдан дәңгі көрмө.

21. Цігіт: Құз қаратып мінгәнім қара көкшө,
ажағыма кігәнім кебіз өкшө,
е! дегәндә, ме! дегән қарықтығым,

көтөрө көр колтуктан, атам Бекшә.

22. Кыз: Кыпра болуп бир пулдуз кайдан шыккан?
кысыр емгән кур'аты байдан шыккан,
е! дегәндә атаңды аузүңә алып
Бекшә атаңның сүөгү кайдан шыккан?

23. Үигит: Ылаллаға моинун бурған дағы,
талаи нөгөр қолунда тұрған дағы,
атамыз қауда құруп қолда өлүштү,
қарықтық анасынан тұған дағы.

24. Кыз: Мен өзүм атты де мән түөлүмүн,
кара өлөңгө салғанда дөнөлөмүн,
мені кайтып қеңәсін, сорлү қајау,
ат шыккан Бекшә атаң қиянимін.

25. Үигит: Көкшө казы әуөдө кудаи болса,
айткан сөзүм даисыз куна болса,
сиздәр қиян болғанда биз нағашы,
ат тонүмдү алып бир олаи болса.

26. Кыз: Балкын көл салкын көлмән кызыл күрай,
қас басыңнан көп қортүп кез ортадаи,
атыңмивән берәин тонүңдү алып
тамыршылаи келдің бә мені сурай.

27. Үигит: Көп қорүктү қортүға құр! дегән сон,
көп қортүшү тиләү бир дегән сон,
кыз Опан уруда көз қок, малда тил қок,
баиғусау қылықды алдың билмәгән сон.

28. Кыз: Қајаум, өлөң аитып каксасана!
көшүмдү терә тонмән қактасана!
көтүңнөн сандық байлап күп қетгич,
уру кул билмәи алсаң тастасана!

29. Үигит: Наизамды қауға шанштым сермәин деп,
тириди қау қорлүбүн көрмөин деп,
қылықды шаршы түстө тиб-алдым,
Опанға қалғызымау бермәин деп.

30. Кыз: Елимиз Есил барып өтиөкп' екән?
ш.

- айткан серткә уру кул җетпәкп'екән?
кулагына ўрўп аҗағын сыпырған мал
уру алдына ол т'сўп кетпәкп'екән?
31. Җигит: Өлөң аитып Опаным толған җоксўн,
баҗағыңдаи ериптәс болған җоксўн,
олаи айтсаң алдаҗа кыпыр болдўң,
Урусайдың басына конған җоксўн.
32. Кыз: Олаи айткан о сөзўн җөн дегәнiң,
җелип җўргөн җаисаның мен дегәнiң,
җылкымды шаршы тўстәтiп алып,
көсөмсўп көргөн җергә дәндәгәнiң?
33. Җигит: О сөзўм олаи айткан җөн емәспә?
җелип җўргөн җаисаның мен емәспә?
җылкыңды шаршы тўстә оттатпайтын
баласы баибiшәнiң мен емәспә?
34. Кыз: Биздiң елдiң җаилау кара татыр,
биздiң өлөң ол айтса кайда җатыр?
өлөңдў аита бер Мөнөк акын!
җарасынан Җекәм җаман җатыр.
35. Җигит: Басын тартып кўрөнўнўң җорҗалаттым,
кўндўз койдаи Наиманды корҗалаттым,
әли өлсөмдө алдаҗа арманым җок,
кара канын аҗаның сорҗалаттым.

Со җердә кызды җеңдi, кыз җылап отурўп калды; ертәң ел
көштў, Мөнөктў тўо ўстўнө миңгиздi; елiндә тағыда бир акын
кыз болдў. Со кыз көш җөнөкөи аитысамын деп келдi җигиткә. Бу
җигиттiң касында бир арбалы атка мингән бала бар, со баладан
сурады җигит: «Бу кыздың немәни бар» дедi. Бала айтты: «Бу
кыз оңда, дедi, өзў өлөңшў, дедi, бир ак кешәгi җуртта бала
тапты» дедi. Кыз келдi җигиткә, өлөң айтты:

36. Аҗағы уру кулдўң кара какпан,
бу какпаннан уру кул пайда тапкан,
тўо ўстўнө баиғусты шокаитыпты,
Оңан җан о җетiмдi кайдан тапкан.

37. Цігіт: Ајағы уру кулдұң кара какпан,
уру кул бу какпаннан пада тапкан,
елімә ернәк болсам мен барармын,
сеннән кудаі сактасын бала тапкан!

Кыз аны естіп кашты.

4. Шортан Баі Орун Баі.

Турдұ Бектің қасында бір Орун Баі дегән акыны бар екән.
Турдұ Бек кырға барыпты. Кырда бір Шорман Баі Кожа бар
екән, Кус Бек төрөдұң қасындағы акыны бар екән.

Кус Бектің алдында Орун Баі көп өлөң айтты, Кус Бек оған
көп сі қылыпты. Онан сон Шортан Баі кожомінән атыстыр-
дылар.

1. Ш. Б.: Қаратқан бәрімізді бір кудајым,
Патса бендәсінә кылар қајын,
атың анык тұсұңо танык едім,
қолұң болсұн құрұпсұн Орун Бајым.
2. О. Б.: Діуана кожа атасы барарм'екән?
меірімгә Імам болған қаңғыз дека,
қолұң болсұн дегәнің қаксы Іепәс,
Кудаі берсә мол болсұн е Кожакә.
3. Ш. Б.: Өлөңгө бір кісідәі тұсұң бар,
тілмән қакка бак бергән рысың бар,
барымташы кісідәі мол болсұн деп
елдә кандаі кісідә қумусұң бар.
4. О. Б.: Былтыр бізді шакырды Кус Бек батыр,
кан шакырса не турсұн акын бакыр,
ак суңкардың дідәрін көрөмұн деп
Орун Баі сол қарлықпан келә қатыр.
5. Ш. Б.: Айтасын мактаныш кылып батыр канды,
әр көрөрсұн қуру келіп катылғанды,
ел бітімін бідәйтүбұн бі емәссін,
Кус Бек сені набылсын шакыртканды.
6. О. Б.: Кожакә, канға тағы сөлімұсұн?

каныңды шыкырды деп бідәимісін?
ішің тар бу кайдағы қарықтықсын,
каныңды шакыртса кеін ітәріп коі деімісін?

7. Ш. Б.: Еліңә мән насікат сөз айтамын,
бар демәі беті дұзұң тік айтамын,
елімнән былтыр алып кетіб-едім,
ујалмаі тағы келдіңбә? деп айтамын.

8. О. Б.: Төрөңнөн алатұғұн алымым бар,
қаксыдан алып өскөн калыбым бар,
төрөңө әлің келсә бердірмә бак,
кұндөсөң алғаныма ішінді қар!

9. Ш. Б.: Орун Баі Турдұ Бекпән келгән екән,
қан калмаі төрө кара бергән екән,
елімді өзұм қокта коідаі қеңіп,
бу муңдар сонан дәндәп келгән екән.

10. О. Б.: Кожәкә, сонұ сөз деп айтармысын?
куанып бердірмәсәң кайтармысын?
Мәірамның карлығаштаі малың қорғап,
кызғаңған тәңрі малын шайтан болсұн.

11. Ш. Б.: Білдіңбә сөйткөн мінән берәрімді?
бағана біліп едім келәріңді,
меннән баска қан қок деп мактанасын,
асырмасаң тўк бермән өнбрұңдұ.

12. О. Б.: Шығышты орта дұзгө атың, Кожа,
айтасын әлімдікпән батыл, Кожа,
сендәі сарттың көзұңдұ укалауш'ам,
осұ қолұ бердірмәсәң катын, Кожа.

13. Ш. Б.: Орун Баі Турдұ Бекпән келдің, кеттің,
ау балам тўк бермән тілің өттұ,
қалынсаң Кожәкә деп кешәр едім,
аі балам осу сөзұң тўпкө қетті.

14. О. Б.: Кожәкә, сырттап сурап сағынғашым,
Қус Бектән тәўр болдұ табылғаным,
бу қердә Кожа бідәр каратұ қок,

Арғында сенің сурап нағылғаным.

15. Ш. Б.: Караул бірші берді, шындамасам,
айтпаимын калыкка кеңас тыңдамаса,
тіләнші елға келгән сен деімісін,
көрбін калкымнан-ак булдамасам.
16. О. Б.: Кожасын Кара Калпак атың баска,
шығыпсын ҕакпаі қалғыз карындаска,
баласын бір Арғының екі айрып
ұрбтғу неткән адам сені кұ баска.
17. Ш. Б.: Болсада бајабыдаі заманым қок,
боз бала бәрің бірдәі заманың қок,
пыр болған ҕет'атаңа Кожа едім,
көрмбсбң бір қаржақтаі амалым қок.
18. О. Б.: Нәсілің төрт қардан тек дар кожам,
алдымнан кысык құрмб қон бер Кожам,
еліңа терс айтып дін ұрбтббі
Казактың өлбңүндө нең бар Кожам?
19. Ш. Б.: Өлбңүн мынау акын бағад'екән,
сбйлбсб сбз мәнісін табад'екән,
алдынан осундаіда бір шыкпасам
қаныңа кожа берсәм қағад'екән.
20. О. Б.: Айтасын құрұктұкпән шешән Кожам,
кунаңды тауба кылсаң кешәр Кожам,
алдыма шығарыңды кайдан білдің?
айтасын сонұ, білмәі есәр Кожам.
21. Ш. Б.: Беріппә қаңғыз саған тілмән қакты?
деімісін сбздбн кедәі біз беібакты?
Кожанды қурт пыр кылған есәр деісін
аі балам тапсырармын аруакка.
22. О. Б.: Деп едім тілім тіјәр мен бағана,
қаратты Кожаны есәр алда тағала,
е шал өлбң айтканын кашан көрдүң?
өлбңдү айт бірліктән кет садаға.
23. Ш. Б.: Кан кара шағырған сон келә калдым,

акынды издәп келгән көрө калдым,
Җожаны берлігінән аерып алған,
молдаға дәрәс окуған кайдан калды.

24. О. Б.: Кожакә, көп шайтанман салыспаңыз!
караға төрө турүп таныспаңыз!
аітамын қаным ашып ак сўөккө,
қасыкка бола атыңды алыспаңыз.
25. Ш. Б.: Өтөрўн дўнўөнўң оідамасам,
алдында кан караның саірамасам,
Орун Баі елгә келгән бу бір міман,
құртўма енді аітып маіламасам.

VI. Баксаның сөзў.

- Аўөлў Кудай сен оңда!
сен оңдасаң біз мында,
тілгән тілэк қана бер!
кас бедәўгө бала бер!
- 5 Цаксы Кудай! қай Кудай!
Мырза Кудай! Бй Кудай!
Аўөлў Кудайым көк қасаған,
онан кеін қер қасаған.
- 10 Сінаін бірінші Кудай,
екінші сінаін Мукамбат,
біріңә біз кул болдўк,
біріңә ўмбөт болдўк;
ўшўншў тәңрім,
төртўншў төрт қар,
- 15 сексан сегіз Машајык,
қўз қірма төрт пағамбар,
Меккәдә аулја,
Медінәдә аулја,
Кан Шыңыста аулја,
- 20 кызым таудўң басында

кыз аулја,
өгүз таудуң басында
өгүз аулја,
кошкар таудуң басында
коңурбас аулја, 25
таудағы буланын,
іштән шыккан аıda кар қыланын,
Бекпәў ата Бек Äзіл,
өлў десәм, өлў емәс;
тірі десәм, тірі емәс, 30
ата, коркүт аулја!
Уак атасы Ер Көкшў,
ерлігінің белгісі
садағына келгән сан кісі,
мылтығына келгән мың кісі. 35
Сары Бајы, Сарыш, Өгөўлў;
ўш дўз сексән ат
беігәгә коскан Көрпө Баі.
Арбын атасы Кара Кожа
Канда Абылаі кырада Казы Бек, 40
қалаңајак Äзіз
дуана пырык,
төрт үлдү Тор'Айғыр
нағашы Турду Бек
өзўм нағашы атам 45
Қағалбаіды Туңкат,
Кара Кесәк Кабан Баі,
кү даустү Казы Бек.
Кара Керәі Мурунда Канды Баі
Шакша үлү Қаны Бек; 50
Тобуктұда Дөнөн Баі
ішіндәгі Доғалбаі
өтө шықты Кунан Баі заманында.
Таздың арбы атасы Шоін Кара

- 55 Кара Сары, Кондү Баи
аулжа Касијәттi өткөн.
Терстән Бала арб'атасы Кент Буға,
Көкәи Көшүк
өтө шыкты ішіндә,
60 Аман Кул бакса.
Басентін арбы атасы Барлы Баи
ішіндә Тасы Баи,
Түрлү Бек дуан басында.
Аўол Кудәи қин қасаған,
65 бірінән бірін мол қасаған,
қының арбы атасы Кент Буға,
қын атасы Сары Азбан,
аўрө кылма сен Азбан,
қын атасы Бердi Баи
70 қын урәна екәў! екәў!
Аспандағы менің бес перім,
қырк бышак салдырып,
қырк инә маған тұрөтүп,
төбөмө аидар коидүрүп,
75 қынға моин коидырып,
көнбөгөнгө көндүргөн,
кү ағашка төндүргөн,
ак сакалды дал бата алдырған,
ак сарыбас коидү соидүрған,
80 бес бала бес асау таи үигө киргизған,
ерәғәскән қерғә дерт салған,
қын болүп баималған,
кирнә болүп аиналған.
Оидан келған он Кожә,
85 кырдан келған кырк Кожә,
Ол Кожаның ішіндә
Азрәт Кожә,
қат өлүккө қан берған,

цамазат цанда тең көргөн,
белсізгә бел бергән, 90
перзәнтін тең бергән.
Оң колүмдү ораимын,
сол колүмдү сураимын;
шежірағә басын сүјөгөн,
күнгө шашын тараған, 95
ата кәдірін білмәгән,
ана сүтүн ембәгән,
целдән цеті кожан аıdaған,
дуғаминән баılaған,
цеті кетпән шот баскандаі болдүм, 100
цеті қазанға түскөндөі болдүм.
Он екі ак боз ат
ойнағандаі күн кайда.
Цын шакырдым Канбардан,
кыжада цатқан цандардан, 105
темір цанға сөләмді!
кабар бер!
аур кол цисін!
темірдән түн тіксің!
Оідан келгән он бөрү,
со бөрүнүң ішіндә 110
алты ауздү көк бөрү.
Көк цендәт Кондү Баі еліндә
Цума Баідаң баласы,
Косур Куда көк кабан, 115
цын ішіндә сән цаман.
Маңдаі терісі курусұң,
цын біткәнмән урусұң,
цүргөгүмдү цабысып
он бір цаста табысып. 120
Кара Керәі Муруннан келгән
цйәнім түған цйән бар,
ш.

- тоғус улдұң кенжәсі,
Мырза Баі Кабы
125 сар'ала камка тонұн кігән,
сар'арғымак ат мингән,
кылышын кынжа кынаған
келдің біл бу қылда?
Кыісан катының ағасы
130 каралып қатқан шаңырак басында,
токумұ қок кісідә,
Тобуктұдан келді
кара қігіт Koikap,
Алтаідан келгән алтаұм,
135 шабдар атты Кемәңгәр
елдән келгән екәү,
қелдән келгән қетәү,
елдән келгән ек'Азы,
Шаңдут басынан келгән Шаңдажак.
140 Кайдан келгән ентәләп,
бәйгә атыңдаі ентәләп!
Көк ала сакал Көзүмбөт!
алпыс атты, кырк қажау;
Меңгәі Құзбі
145 сен қаркыным қолдасы!
қоғартын келгән төрт ат,
төмөнтұн келгән бөрт ат,
кеіндә айл қетпәс сар'ат,
адым адым басқан,
150 адымы қерді кұрған,
тујағы кумдұ сұрған,
тозан, тозан құғұргөн,
тозанды қергә сұрған.
Қол қол қатыр,
155 қол қағалаі кол қатыр,
сонша колдұң ішіндә

Кара Бек атты Султан қатыр,
Кан Тілаў Берді султаным!
Арым Казы ултаным,
оідан кіргән оіпатым,
кырдан келгән бек затым,
Даўт паіғамбар, ер Даўт.

160

VII. КАРА ӨЛӨҢ.

1. Калмактың қерін аітып қылағаны.

Каіранда каіран каіран тау,
баідаң маған тігән тау,
ўш атамыз 6тк6н тау,
ўш мың кара біткән тау,
Бајан бір аулў Казылык.
Цолўң қатыр казылып,
қазғы турў к6шк6нд6
калўш'едің кара қол,
кабырғадан казылып;
кўзгў турў конғанда
қатўш'едің қазылып.
Оя екі казылы оі Тўіўк,
баурўм қатқан баі Тўіўк,
казанымның какпағы,
целі соғар токпағым,
ат устауға куруғўм,
ўі тірағән сырығым.

5

10

15

Каіранда каіран каіран тау,
маған баідан тігән тау,
20 атам кўјдў болған тау,
енәм келін болған тау,
кетәін дегән ојум қок.
Аіналасы толған тау,
ашшының бојў аі татыр,
25 алалы қылкы қуса тыр,
көжұр көжұр тастарым,
көзұмнөн ағар қастарым.
Шыбышым улак салмаған,
токтұм қысыр қалмаған,
30 баі төбөтұм маңқыдан
котаныма ўргөн тау,
біз барармыз,
барсақ бадал табармыз,
егінді қажын білмейміз,
35 аштан өлўп қалармыз.

2.

Шоң бігә келіп Қожа айтты:

Ол Шоң Біжімау Шоң Біжім
туғурўңға қонған суңқарсын,
сўтўп мінгән тулпарсын,
судан шыққан сўрўксўн,
5 топтан озған қўрўксўн,
Бібатмадаі бактың бар,
Сўлібімөндөі тактың бар,
дін Мусулман казакка
құрттан озған даңқың бар,
10 баі терәктәі бўрлөткөн,
паіғамбардаі нурлў өткөн.

3.

Кожам Берді Казак қігіт Өскүм Баидың улу барымтаға барды, барғанца қолға тұстү, қолға т'сүп өлөң айтты:

1. Мен ұжұмнөн шығып едім болаі, болаі,
ак боз ат кызыл наіза күлүп оінаі,
актылы коі алаы қылкы бар ұжұмдө,
онан шыктым мен көзүм тоімаі.
2. Астымда мінгән атым кула қорға,
бзүм болмаі шығып едім осу қолға,
кырк бес қігіт ішіндә қолға тұстүм,
амаз кәіла боларма калың сорға.
3. Тарлан боз тајып кетті тағасынан,
Серік Баі тостан кетті қаманынан,
каныма бірәр қасық ара турсаң
Кунаи Баі айналаи заманынан.
4. Кунаи Баі сендә сылкым мендә сылкым,
мені қолға тұсұргөн сенің қылкың,
баілауда қеті қымдаі қатып едім,
болмады бурунғудаі оін күлкүм.
5. Қылкысын баі Өскөн Баі баға берді,
моінүма кыл шылбырды таға берді,
Төкбөң қыз ак қылыппан салып еді,
қар болуп алда тағала қаға берді.
6. Қылкысын баі Өскөн Баі аідаі берді,
моінүма кыл шылбырды баілаі берді,
Төкбөң қыз ак қылыппан салып еді,
қар болуп кудаі тағалам оілаі берді.
7. Кунаи Баі заманыңда өзүң батыр,
қолаушү қол ұстүндө тіктің шатыр,
қылаіды баі Өскөн Баі Досам Бек деп.
Қалалак менің ақам нағып қатыр?
8. Санындаі шағаланың менің саным,

- кыһналды колда җатып кӱрп җаным,
колунда осу капыр ӧлӱп кетсӱм
кимгӱ талау болдӱ җӱбан малым.
9. Санындай шаҗаланың менің саным,
кыһналды колда җатып кӱрп җаным,
менің җаным колунда осу кӱр,
ӧлӱп кетсӱм кимгӱ көзӱн сӱзӧдӱ кемпир шалым?
10. Санындай шаҗаланың менің саным,
кыһналды колда җатып менің җаным,
колунда осу кӱр ӧлӱп кетсӱм
кимгӱ көзӱн сӱзӧдӱ екі җарым?
11. Орустӱң бір байлау кӱсӱндӱдӱ,
кӱсӱндӱ җатсада кӱсӱ ӧлмӧдӱ,
кара тӱлмӱш аӱтады шыҗасын деп,
оҗандаҗа көңлӱм бір сенбӱдӱ.
12. Барсаң сӱлӱм дегӱсӱн атамызҗа,
колӱ тӱдӱ кӱррӱң җотамызҗа,
ак кӱрӱкӧ сӱмаҗан каӱран денӱм,
кара җердӱң астына енӱмӱзбӱ?
13. Барсаң сӱлӱм дегӱсӱн атамызҗа,
колӱ тӱдӱ кӱррӱң җотамызҗа,
сӱмаҗан ак кӱрӱкӧ каӱран җотам,
кара җердӱң астына енӱмӱзбӱ?
14. Барсаң сӱлӱм дегӱсӱн ен'атама,
тоңӱп мӱнӱмӱдӱм мен атыма,
елӱктӱ е! дегӱндӱ ушкан басым,
калыпты кум кујулӱп канатыма.
15. Тӱлкӱнӱ җӱја берсаң мыңды мыңнан,
ӧтӧрмӱз ӱлдӱ болса талаӱ сумнан,
бар едӱ бір ӧзӱмдӧ елӱ җорҗ'ат,
кара көз карындасым җетсӱн җылдам!
16. Шыҗыб-ӱм мен ӱжӱмнӧн тӱсӱмӱнӱн,
бесӱндӱ Аҗадырҗа җеттӱм кӱнӱмӱнӱн,
ишпӱмӱн коӱдуң сӱтӱн байҗус басым,

- Оскөн Баі кўндөс болдў кўнўминан.
17. Конғаны елімиздің табылдыма,
наукасты төңгөлөк көз сағындыңба,
баілауда қеті қылдаі қатып едім,
Кўн Қаңға бір келмәстәі нағылдым аі?
18. Қожады орус кәўр көтўн такка,
сабаіды қана бізді қакка, қакка,
аі аға туар аідың ажағында бізді аідаіды,
сәіәмді карындасым баурсакка.
19. Бөікө Баі бу қылығың қарамаіды,
арбаңды құрўк қылған кара маіды,
казактың каз моінўн мінўш'едің,
мінәрсін енд'ат қылып карағаіды.
20. Ұрў қысрақтың актан кершә
кудајым енді маған іман берші
Тобуктў менд'алған, сенд'алар,
карамаі Серік Баі құрө берші.
21. Келдідә кў Серік Баі қылқыңд'алды,
теп тек қатқан елімә бұлўк салды,
ўстўнө кус төзөктўң қатқан басы,
шегәіәп ајак колў бекітіп салды.
22. Аітамын айт дегәнін Бөікө Баі Кан,
кан болғанға дегәнін қап кара нап,
малмінан азар болса басты аларсын,
ураін шын енаңді шықты-жоі қан.
23. Бөікө Баі айналаін шін берәін!
қок еді әзір сомўм соң берәін!
аузўмнан бір несіјәт сөз шығыпты,
атпінан аібына тоя берәін.

4. Өтрўк өіөң.

1. Өтрўк өіөң айттымда құртқа қактым,
қумурсканы қаырып коідаі бактым,

- el кыдырған кешәгі есәр көздү
бүгөлөк басына тана тактым.
2. Бір којанды міндімдә аспанға ундұм,
екпінінә шыдамаі цегә тұстұм;
алты күндөі ак боран соғұп еді,
цалғыз күраі ығына ас кылыш іштім.
3. Дүнўөнўң аурұ ўргөн карын,
цалғыз өзўм көтөрдұм сонўң бәрін,
атандарға ўштөстөп артып едім,
көтөрөлімөі цығылды атандарым.
4. Дүнўөнўң аурұ ўргөн күк,
цалғыз өзўм көтөрдұм аузұн бүп,
ўлкөнўнө сіркәнің арба салдым,
ондаі мыкты көрмөдұм өзўм түп.
5. Бес карсакты күнўндө баса міндім,
цўргўз өлімөі шіркінді азар міндім,
екі сымбал ўстўнө теңдәп алып,
кара цолдўң ўстўндө борт борт целдім.
6. Ылкөн сіркәгә арба салдым,
баска көзгө төбөлөп зорға салдым,
мені мыкты дегәнғә цурт нанбаіды,
коідаі біттї көторўп отка салдым.
7. Өтрўк өлөң аітамын өр басынан,
аркан естім боз торғаі шўдасынан,
алты інәлік бос сөна тоі кымышты,
кїт кідік солардың кудасынан.
8. Өтрўк өлөң аітамып әр басынан,
шымым кылдым шыбышык кү басынан,
кара шіркәі етінә казан толўп
астау астау ет цедік ер басынан.
9. Маса дегән бір талаі бакыр екән,
сөна дегән імансыз капыр екән,
бүгөлөктўң ўўўнө еніп барсам,
әкәсінә ас беріп цатыр екән.

10. Бұтөліктің терәсі ер турманым,
кожан мініп мен өзүм қау куамын,
шегірткәнің айғырын устап мініп,
тура кашқан тұлқуну бір бурмаимын.
11. Көі баканың көнөктөі сүөгү бар,
көр тышканың кырк кулаш ұжөгү бар,
өзүм барып қерінән алып келдім,
бір тұлқунуң кырк арба сүөгү бар.
12. Өтрүк өлөң аітаін өрдүң басы,
қау кыяқтың тұбу ердің қасы,
өзүм барып қерінән алып келдім,
бір тұлқунуң кырк арба омурткасы.

5. Ак Бала.

Бір Боздак дегән қігіт Ак Бала дегән қызбінән косүлді асык болуп, косүлған сон екаунуң косүлғаны әкәсі біліп «осуған қызымды бермәимін» деп айрылып көштү. Алыска кеткән сон Боздактың әкәсі қігітті бурунғу айттырған кайнына қібәрді; кайнына кайтып оинас қызының қерінә келді, келсә оинас қызы өлүп қалты, беітінің басына қатып өлөң айтты қігіт:

1. Аўбдө ызылдайды қасын сөна,
калыпты қайлауңда қалғыз мола,
қайлауң мен кеткәндә таз'ак еді,
болмасын Ак Бала қыз, алда тағала?
2. Саламын коржунұма тарымды ақтап,
атымды камқылаимын екі қактап,
қасырған алтын кұмұс тул такіаң,
калыпты айдалада беіт сактап.
3. А. Б.: Қайлау еліміздің кум еді-ғой,
базарға көі айдаса бул еді-ғой,
басыма келмәі қатып өлөң айтқан,
кайғырған кайсы баидың ул еді-ғой.
4. Бозд.: Арканың ак кайқанан ерімді тоздап келдім,
ш.

- өлүгүн кимнің коіған деп оілап келдім,
бір бата кімдә болса кылаін деп
қалғызы мен Бөртөннің Боздак келдім.
5. Кыз.: Аітамын айт дегәндә Ак Баламын,
немді аітып өлгөннөн сон мактанамын,
қалғызы сен Бөртөннің Боздак болсаң
қалғызы мен Кырғидың Ак Баламын.
6. Бозд.: Ак Бала кыз екәнін танып турмұн,
лапылдап тал отұндаі қаныш турмұн,
тартысқан тар тбзөктө татұ едім,
ојума «турама?» деп алып турмұн.
7. А. Б.: Аітамын айт дегәнін кызыл тілім,
ұі кылдым казғаннан сон қердің тұбуң,
кызыл тіл кәі келәр кәі келмәс,
беітгән мына турған шыкпаі денәм.
8. Бозд.: Кәід'екән Ак Бала кыз сенің мурнұң?
мен едім тірліктә сенің курбуң,
әлің келсә басыңды көтөр бұғұн!
ұжұңо аппараін мен сені бұғұн.
9. А. Б.: Мурнұмнұң кум кујулдұ тесігінә,
алданың мен қолүктұм кесәріңә,
ал тураін десәңдә туралмаімын,
којуптұ аллам бөліп бесігінә.
10. Бозд.: Кәід'екән Ак Бала кыз кулаң шашың,
көрұңгөн қабылыңқы кыіғаш касың,
Ак Бала әлің келсә көтөр басың,
тірідә ескә тұстұ бергән асың.
11. А. Б.: Оруннан қі дегәндә кулаң шашың
көрұңгөн қабылыңқы кыіғаш касым,
басымды әлім келіп көтөрөімөн,
тең кіргән каншаға кәіран басым.
12. Бозд.: Кәід'екән Ак Бала кыз ак етіңіз?
ағармас бајағыдаі тағ'етіңіз,
болғанда астың көрдөн ұстұң тастан,

цат'екән кайтп шыдап цағ'етіңіз?

13. А. Б.: Аітамын айт дегәнғә ак етіміз,
ағармас бајағыдаі тағ'етіміз,
болғанда астым көрдүң ұстұм тастан,
шірді цағ'етіміз, тұғұл сан етіміз.
14. Бозд.: Кайд'екән Ак Бала кыз екі көзүң?
ајанды бір кудаіға айткан сөзүм.
Ак Бала әлің келсә көтөр басың,
ўјўңо аппараин мен сені бўғұн.
15. А. Б.: Оруннан олку тұстў екі көзүм,
ајанды бір кудаіға айткан сөзүң,
басымды әлім келіп көтөрөлмөн,
беітгән мына турған шыкпаид'ўнўм.
16. Бозд.: Кайд'екән Ак Бала кыз екі безің?
ајанды бір кудаіға айткан сөзүм,
Ак Бала әлің келсә көтөр басың!
ўјўңо аппаратамын кўнў бўғұн.
17. А. Б.: Боздәкә, кайтп цатсын екі безім?
ајанды бір кудаіға айткан сөзүң,
басымды әлім келіп көтөрөлмөн,
беітгән оў турған шыкпаиды ўнўм.
18. Бозд.: Цағыңда саусағанда отуз тісің,
ајанды бір кудаіға кылған ісің,
ішіндә туар аідың келәмін деп
ўјўңдә зар қылаіды алған кісің.
19. А. Б.: Цағымда саусағанда отуз тісім,
ајанды бір кудаіға кылған ісім,
кайтәін зар қыласа алған кісім,
кудаідың мен кайтәін салған ісің.
20. Бозд.: Кайд'екән Ак Бала кыз іші баурўң?
тірідә осулаім'еді айткан көңлўң,
бекітп төңүрөгўң тас кылыпты,
цўрб'кән кайтп шыдап сенің аулўң?
21. А. В.: Ішімдә ілжірәгәндә іші баурўм,

- тірідә осулаі еді айткан көңлүм,
бекітіп төңүрөгүм тас кысада,
құргөндө коідаі шұлап менің аулүм.
22. Бозд.: Кайд'екән Ак Бала кыз екі колұң?
мен едім тірліктә сенің курбұң,
көрүңнөн колүм салып аламадым,
кудаідың мен кайтәін салған қолұң.
23. А. Б.: Саусағынан ілінгәндә екі колүм,
сен едің тірліктә менің курбұм,
көрүмнөн колұң салып бір тартпадың,
немәні оібаі Боздак сенің ојұң?
24. Бозд.: Аркада аттан тўо кымбат екән,
алдаға төрт перістә тылкат екән,
раісын екі дүнўо көрдүң қабат,
Ак Бала бу қалғанда не тәтт'екән.
25. А. Б.: Аркада аттан тўо кымбат екән,
алдаға төрт перістә тылкат екән,
раісын екі дүнўо көрдүм қабат,
кет кудаі әкәм косқан қар тәтт'екән.
26. Бозд.: Біздәр кетіп барамыз ўігө кайтып,
дәтің кайтіп шыдаіды қалғыс қатыш,
мені сен әлің келсә қебәғәісін,
басыңа бата кылдым өлөң аітып.
27. А. Б.: Келдің қігіт е Боздак кеттің тастап,
шыдаіды дәтің кайтіп қалғыз тастап,
біз дәрді қалғыз тастап қелә берсәң
тартарсын қол азабын атың ақсап.
28. Бозд.: Олаі дегән алғысыңба? қарғысыңба?
аітыскан тірідәгі баіғусұңа,
бізді сен әлің келсә қебәғәісін,
қөнөлдүм өлөң аітып қак тўсұңо.
29. А. Б.: Оінаушем өр текәмді кік қылып,
шаништым қарқарамды бік қылып,
артымда апам алтымда сіңнім қокта,

көзүмө не кылады күйүк кылып?

30. Бозд.: Ойнаушең өртекаңдi кiк кылып,
шанштың каркараңды бiк кылып,
артыңда апаң алтыңда сiңнiң цокта,
каркараңды басыңа коиузаин күйүк кылып.
31. Атка салып минäргä ер болса,
кожаға Иман каида күйär болса
басыңа каркараңды коиузаин!
баидасы кыяматта тiяр болса.
32. А. Б.: Оралпак ортасын оiмаi кеттi,
басыма кос каркарам коiмаi кеттi,
äкä шешäm бузурүп коям дедi,
цлып еi цуртүм болмаi кеттi.
33. Бозд.: Ортасы оралпäгiң оiдураин,
басыңа кос каркараң коiдураин!
баидасы кыяматта тiяр болса,
басыңа каркараңды коиузаин!
34. А. Б.: Сäläm шешäкäмä деп äйткäйсин!
кулабы естпäйтүрүн äкäкäмä бек äйткäйсин!
iшпiндä туар äидың келсä царым,
болдумба цаңа керäк деп äйткäйсин!

6. Каршыбаның мактабаны.

Бiр кiсiнiң каршыбасын iт öлтүрдү, öлтүргөндө бу кiсi көп
цылаиды, цылап бу öлөңдү äйтады:

1. Äйтамын кудаидан сон Мукамбäттi,
Сибiрдä көк цал салды көк цендäттi,
тогус түйөк болцанда топ казд'алып,
казасы онан сон iттäй цеттi.
2. Көк цендät алты каштың бауңд'үзүп,
шыдамаi үнөрүмө кеттiң үзүп,
сенi мен он сегiз цы болдүм цолдас,
кеттiңбä шыныңмiнän күдөрүзүп.

3. Көк җендәт ушүш'еді җелдәи есіп,
турады казды устак җаннан кешіп,
кара көт какшымактап ілгәннә,
бу шіркін кодураіды көк җендәтсип.
4. Көк җендәт! үйдө кеңәс дүздө кеңәс,
җасымнан салған кусум сендәи емәс,
аралас шүрүҗөҗү топ үрөктүң
басканы кезәктәрдән алүш емәс.
5. Көк җендәт моинүң узүн, шалың кыска,
салармын әлдә болса талаи куска,
алты каз он бес үрөк бирдәи алып,
дуадак көрүнбөдү сен баиғуска.
6. Көк җендәт сендә кәри, мендә кәри,
көк җендәттөи болмаиды кустүң бәри,
алты казды бир җердә алып урүп,
бајағы сын танбаиды баиғус кәри.
7. Көк җендәт кус ушады төмөн өрлөп,
шабытында тиләиді үрөк бер деп,
кешкә таман болғанда дабыл тп,
есәнмәннән иләді «мені көр!» деп.
8. Көк җендәт бүгүн биздң түстү ескә,
каиратын танүш'емәс ертән кешкә,
суксурлар кезәк тәрмән толүн калды,
цүгүрдүм сасканымнан Козу Көшкө.

7.

1. Тірі кеттім, үшпү катты тамам кылған,
сөз айттым ыкласпән бурунғудан,
колума кағазалдым сјамәннән,
җетәді мырадына дуға кылған.
2. Колума кағаз җаздым калам алып,
анау күн Токпулатка кәйттым барып,
карағым тербіяңа ынтык болүп,

- мен кайттым сөйлөсөймдө күүжүп җанып.
3. Җазҗаным каҗазмнән калам сја,
ла'ыладан екі көзүң снатында,
мен бардым маңгазыма досүм екән,
наҗылып келмәи калды калкым сирә.
4. Мен бардым җума күн кул'атпнән,
кайтәин куікулжуҗан мнәзің мен?
күнүңдө кырк көрсөмдө арманым җок,
өлөрмүн дгуана боп каҗың мнән.
-

VIII. КАЗАКТЫҢ БУРУНҒЫ ЗАМАНЫҢ БАТЫРЛАР- ДЫҢ ӨЛӨҢМНӘН МӘСӘЛӘ СӨЗ.

1. К а з а к т ы ң т ү б ү .

Бір Алтын Бел дегән кан болҗан, каның җалҗыз улў бар еді, аты Каішымы Кан, сонан баска баласы җок еді. Бір күн-дөрдө каның катыны курсакты болдў, бір уакытта бір кыз бала келтірді, аі десә аузў җок, күн десә көзү җок; ол тапкан шешәсі ол кызын көрўп көр күнүнө талып калды. Сондаі бір кыз келтірді деп канҗа аітады. Кан айтты: «Адамҗа көрсөтпө!» Кісі көрмөсүн деп бір җергә җасырып асрат!» деді. Сонан сон каның катыны бір кемпірді шақырды, кемпіргә бір җўз ділдә җылында берді. Кемпір бу баланы алып караңҗы темір ўігө салып бу баланы асрады.

Сол кыз бір күндөрдө ер җетіп өстў. Өскөнінөн сон бу кыз бір күндө кемпірдән сураиды: «Сен каіда барып җўрөсүн?» Кемпір аітады: «Е балам, бір җарык дўнўө бар, бу җарык дўнўөдө акаң бар, шешәң бар, калаі җандар бар, анда барамын.» Кыз

айтты: «Е енак! іш кімгә айтпаимын, маған со қарык дұнұонұ көрсөтшұ.» Кемпір айтты: «Қараиды, іш кімгә айтпасаң көрсөтөін.» Кемпір бу кызды тыскары шығарады, шығарғаннан сон, кыз бу қарык дұнұонұ көрұп ұнөн бојұ балкып есі ауп калды. Сол тыскары шыккан кұндөрұндө оған алма тағаланың көзұ тұсөдұ, алланың әмірімінән со кыз курсақты болдұ. Бір кұндөрдө іші өсұп ұлкөн болдұ. О кыз буаз болғанын кемпір білді, енді мені өлтүрөдұ деп қаіғы қеді. «Енді мені өлтүрсөдө каным ак! каның катынына айтамын!» деді.

Кемпір келіп каның катына айтты: «Кызыңыз курсақты болдұ, іш адамға мен онұ көрсөткөнұм қок, өлтүрсөңұз канымак, тірі калсам қолұм-ак!» Каның катыны айтты: «Сен онан баска не кылдың?» Кемпір айтты: «Кылғанымды қасырмаимын, менің кылған қазығым, бір-ак тыскары шығарған едім. Шыккан кұннөн курсақты болдұ.» Каның катына айтты: «Сен қамандык кылмаған болсаң канға қауабын мен өзұм берәін» солаі айтып канға барды.

Канға келіп айтады: «Кызыңыз курсақты болдұ алданың әмірімінән. Онұ іш адам көргөн қок еді.» Кан айтты: «Олаі болса өлтүр онұ! деді. Ол катын айтты канға: «Кан кызын өлтүрұптұ дегән атак қаман болар.» Кан айтты: «Енді не кылсаңдағы, көзұмнөн қоғалт!» деді.

Катын өлтүргө кызын кыймайды, бір алтынды абдыраға салып, ішінә азык салып аузұн қауп келітін сыртына баілап, ағып қатқан даржаға салып коға берді.

Сол бір қердә Домдағұл Сокур, Токтағұл Мергән бір қердә аң аулап қатуш'еді. Сол даржаның ортасында, ағып келә қатқан абдыраны көрдұ, Токтағұл Мергән көргөндө: «Аі қолдасым», деді, судұң ортасында қаркырап бір нерсә ағып келәді; кудаі берсә онұ біз алармыз, ала калсак сен ішін аламысын, тысын аламысын. Со қердә ұлөсөліқ, колұмұзға келгән сон, бір біріміз таласып араз болармыз.» Ол Домдағұл Сокур: «Мен тысын аламын» деді. Токтағұл Мергән айтты: «Мен ішін аламын, не шыксада шыкпасада менің бағымнан болсұн!»

Сонан сон қібәктән қіп есіп окка баілап Токтағұл Мерғән атады, ол ок барып абдыраға каталады, абдыраны тартып судан шығарып алады. Абдыраның аузун ашады, ашпа ішіндә он төртүнөн тұған аıda боп ішіндә бір қыз қатады. Екісі көргөннөн сон көркүнүнө есі ауп калады. «Не қыссын? не еткән қансын?» деді. Қыз айтты: «Мен Алтын Бел Каның қызы едім» деді. «Мені бір қараңғы қердә асраған екән мен алданың әмірі-минән курсакты болұпшұн; мені сонан сон әкәм өлтүрсұн! деді, шешәсі өлтүргө қылаи, кайда кетсәдә тірі кетсін деп осу абдыраға салып кожа беріпті.» Токтағұл Мерғән айтты: «Сені біз аламыз, бізгә тіјәмісін?» Қыз айтты: «Тіјәін, мен осу ішімдәгі баламды келтіргәннән сон мен сонда тіјәін саған!» деді. Токтағұл Мерғән: «Олаі болса қараиды» деді.

Сонан сон уақыт қеткән сон бір ер бала келтірді өзүнөн көркөм болдұ. Сонан сон некәсін қылып алды. Далада құрмбік деп еліна келді. Еліна келгән сон со бала ер қетіп өстұ, өзұ қаксы әділ болдұ. Со баланың атын Шыңғыс коидұ. Ол уақытта олардың турған шәрінің патсасы өлгөн екән, бала калмаған екән, елі патса қылұға қаксы кісіні табалмаиды. «Со Шыңғыс дегән баланы патса қылалык» десәді. Баланы патса қылады, өл десәң өлбөрүмізгә деп ант берді.

Сол Шыңғыс патса болұп, әділ болдұ, кісігә зулма қылмады, зордүк қылмады, құртұ тынш болдұ, елдә урулүк, өтрүк қок болдұ.

Шыңғыс тұғанда Токтағұл Мерғән Алтын Бел Каның қызын алған екән, со катыннан ұш ул бала тудұ. Ол ұш бала ер қетті, ер қеткәннән сон со Шыңғыс дегән патсаға зордүк қылды. «Бү атасы қок бала еді, мыны патса қылаимыз, біздің атамыз бар, біздің бірімізді патса қыл!» Сол патса сол ұш баламнан егәс болдұ. Сонан сон патса: «Мен қалғыз едім, мені бу өлтүрбөр» деп қашпакшы болдұ. Шешәсінің қасына келді, айтты: «Е шешә, мен кетәмін қашып, мына ұш қаман балаң мені өлтүрбөтұшұн болдұ» деді. Шешәсі сурады: «Енді, балам, сен кайда барасын? барған қеріңді маған айтып кет! Мен сені өлұ тірі кабарыңды

кайда біләмін» деді. Шыңғыс Кан айтты: «Каида бараин? Өзүң ағып келгән судуң басына барып сол атамның тусуна барып анда қатармын!» Атам судуң ар қағында болса суду ӧтсӧм ӧтӧрмүн, ӧтӧлӧсӧм судуң бері қағында со қердә қатармын. Е ша-шакәм, менің ӧлү тірі кабарымды мен білдірәмін саған, осу ӧзүң ағып келгән судан кустуң қуңу салып турармын, кустуң қуңу ӧтүп турар, ӧтүп турса менің тірім, кустуң қуңу ӧтпӧсӧ ағып менің ӧлгөнүм» деп уада кылдыда, аман бол шешә!» деп кетіп каллы.

Шыңғыс кашып барып суду ӧрлӧп кетті, атасының тусуна келіп, судан ӧтӧлмӧі, бу қакта қатып калды; қатып аң атарға шыкты, аң атып, кус атып аңдың терәсінән үі кылып алды, кустуң қуңу суға салып барады, кустуң қуңу аккан сумінән ӧтү, шешәсі тірісін біліп турдү енді. Шыңғыс кустуң қуңу таудаі кылып үжүп коидү.

Сол Шыңғыс кеткәнән со ел патсасыз болүп калды, кімді патса кылармыз деп састы, онан со «осу катының баласы қаксы болүш'еді; деп бір Бӧргӧлтӧі дегән баласын кан коидү, Бӧргӧлтӧі қуртгү бұтүн тутүп қаксы кылып туралмады, қуртүнда урү көп болдү, тентәк көп болдү, ӧтрүк көп болдү, онуң тілін адам алмады, ӧзү әділ болмады, паракар болдү. Сонан со сол қуртү азып тоздү. Қуртү бір қергә қлыш кеңас курдү. «Біздің патсамыз әділ болмады, қаман болдү, ол қуртгү тутүп туралмады. Шыңғыс кан патсамыз турған уакытта қуртүмүзда урулүк, ӧтрүк, зордүк қок еді, қуртүмүз көп еді, енді аз болүп калды, қуртүмүз таусулатүзүн болдү. Бӧргӧлтӧі патса боламас, со Шыңысты іздәп табаяк! Мунү каида табамыз? каида кеткәнін кудаі біләді, ӧзгӧ қан біліп болмас; бір білсә шешәсі біләр, онан суралык!»

Қуртү қлыш со шешәсінікінә келді, айтты: «Сол Шыңғыстың каида кеткәнін біләмісін?» деді. «Мына қаман балаң патса боламасы, қуртгү бұтүн тутүп туралмады, Шыңғыстың заманында қуртүмүз қаксы еді, со Шыңғысты іздәк!» деді. «Біс каида кеткәнін біләміз; сіз сонү біләрсіз; сіз ағыңыз, білсәңіз!»

Шешәсі айтты: «Мен атайн! Барсаңдағы, тауп алсаңдағы, мында келмәс! келсә тўзў атайн! осу суда ырлһп цурт отур, осу судўң бһўнда Шыңғыс барды; табарсыңдар барып, қалынсаңдар Шыңғыс келәр, қаман сһў айтпаңдар, көптһн кһсі көрһн қок, шһшўп кетпәсһн!» «Царайлы» деп цһрма бес кһсі бәрһ қаксы издһп кеттһ.

Бһр кўндһрдһ Шыңғыстың церһнә келһп цеттһ. Шыңғыстың аң терәсһнән кымған ўўўн көрдў, таудаһ кылып ўўўп тастаған куствўң цўнўн көрдў, орнатыш коһған ат байлайтўдўн дһнгәгһн көрдў. «Е Шыңғыс осўнда екән» дедһ. Шыңғыстың һўў қок аң аулағалы кеткәнһн бһдһ. «Бһз буған көрўнбһўўк, бһздһ көрсһ кашып кетәр, атымызды қасырып, һўўмўз куствўң цўнўнһ енһп қаталык, келһп уўуктап қатқан церһндә устһп алаалык.» Қасырынып қатады. Бһр кўндһрдһ Шыңғыс келәдһ, дһнгәккә Шыңғыс Кан келдһ һўў. «Каның атын устаңыз!» дедһ, аттан тўсһдў, қана һўў: «Каның атын байлаңыз!» дедһ. Кан ўгһ кһрәдһ, һўў: «Канға есһк ашыңыз!» дедһ. Ыгһ кһргәндә «Каның астына кһс салыңыз!» дедһ. Ыўў отурады, «каның алдына ас әкпһп коўўңўз!» деп һўў асты һўў алып ишәдһ. Асын ишкән сон уһкусў келдһ. «Канға тһсһк салыңыз!» деп һўў салып қатты. Қатып калған церһндә цһрма тһрт кһсі бас салып устһп алды, цһрма тһрт кһсһнһ бһрһн булаһ бһрһн булаһ улактрады. Кһсһләр айтты: «Е таксыр кан!» деп «кулдук кыамаыз деп қалынып келдһк; сһз кеткән сон елһмһз азып тоўўп кеттһ; кайтып цўрўңўз! патса болўп орунўңўзга турўңўз!»

Сонан сон кайтып алып цўрдў; елһнә алып келдһ. Бурунў орўна кан кыамаыз дегәндә, соңғў баһдан тўған ўш иһсһ: «Мунў патса кыламаһыз, бул кетсһн, кетпәсә мунў Һгўрһмўз!» дедһ. Сонан сон цурт цһп кеңәс курдў: «Мунў кайтәмһз? бул патса кыласак Һгўрһмўз, Һздһрўн патса коһсак цурттў тутўп туралмаһды; мунў каһсын патса кысада, шешәсһ бһлсһн!» дедһ. Шешәсһнә ўшһўн цһбәрдһ, тһрт баласының каһсысын шешәсһ патса кыласа бһз соған разымыз!» дедһ. Тһрт баласы шешәсһнә келдһ. Бһрсһ мен боламын патса, қана бһрсһ мен боламын! дедһ, тһртбў талаһып келдһ. Тһрт баласына шешәсһ аһтады: «Бәрһндә менһң баламсын», дедһ. «Сәндәр таласпаңдар! мен тһртбўндў әдһл шарһғат

кылап. Мына сағымға садағыпты іл, сағым садактарыңды көтөрсө сонұң патса бол!» төртөў аппарып сағымға садактарын ылды. Ышөўнұң садактары қерғә тўсұп кетті, мынағы Шыңғыстың садағын көтөрўп турдў сағым, астынан тіраў қок, ўстўнөн байлау қок. Со қердә сол катын қурттўң бәрін қіп алып «мунаны көрўңдөр!» деді «бул алданың әмірімінан бала болған, мунуң сол алданың әмірімінан сағым садағын көтөрўп турады, мыны патса кылығыз! анау ўшөў зордўк кыса мунў өлтўрўңдөр ўшөўн!» деді «қурт сендәр көпсўндөр! зордук кылдыртпаңдар!» деді.

Сол кан болўп турўп калды, тозған қуртўн қіп алды, өзў сондаі әділ патса болдў. Ызў бір қаксы катын алды, катыны ўш ул тапты, бір кыз тапты. Со патса болўп турған заманында әр бір патсадан артык болдў, іш бір қауға алдырмады, қуртўна кайғы салдырмады. Сонан сон со қаксы патса бар деп Ырўм шәрдің кісісі келіп, бір баласын бізгә бер деп сурап келді, «ону біз патса кыламыз.» Ырўм шәрінә берді бір баласын. Кырым шәрінің кісі келді, Шыңғыс Каның баласын кан кылағалы аламыз деп сурап келді; ол бір баласын алды патсалыкка. Каліпа қуртў келді, «бір баласын біздә патса кыламыз» деп оған бір баласын берді. Онан сон со Шыңғыстың бір баласын біздә аламыз деп Орустан келді. Оған ул баласы калмаған Ак Бібә дегән кызын берді. «Патса онў кыламыз» деп Орус алып кетті.

Ол Шыңғыстың өзў өлгіннөн сон әділ қаксы патса болмады, со Шыңғыстың ўш баласы патсалыкка болўп ўш шәрдә турдў, енді біздә Казакта Калмады. Ыз Қаны Бек, Пөпөгөтөі, Бөргөлтөі шешәсінің ўш баласы осу турған қаман төрөлөрдўң аталары. Ыз Қаны Бек каның баласы Досан Кан улу қўздө болған, онўң баласы Әлі Кан болған, онўң баласы Бопо Кан болған, онўң балалары көп боп кетті.

Шешәсінің әкәсі Алтын Бел Кан, онўң баласы Капшылы Кан, онўң баласы Темір Кан, онўң баласы Досум Кан, онўң баласы Есім Кан, онўң баласы ўш болған: Еңсәғәі, Байы, Ер Есім, Есімнің баласы Абылаі Кан болған.

2. Абылай Кан.

Букар Кан Абылай Канға айтты: «Маған кызын қибәрсін.» Кырк бітінін кызын қибәрді, алты канат ақ үімінен, он нарға құқ артып. Букар Кан кырк бідән сурады: «Абылай тегі асылма, менің тегім асылма?» Кырк бі айтты: «Сіздің тегіңіз асыл, сіздің қеріңіз асыл, іш өзүңіз асыл, сіздің қеріңізді етікмінен намазы оқ урға қарады.» Букардың қаны сурады: «Қолдасыңыз барма қасыңызда?» «Бір ашты бала бар, он үшті бала» деді. Кан: «Онү шақыр!» деді. Шақырып келді бала. Букар қаны айтты: «Е балам!» деді «менің тегім асылма, Абылайдың тегі асылма?» Бала айтты: «Абылай тегі асыл.» Кан «о неғә» айтты. Бала айтты: «Абылай атасы нурдан пайда болған, садағын күнғо асқан, сіздің атаңыз Кокандық кара Сарт еді.» Букардың қаны кырк бігә сипап бергәні, қаңғыз балаға бергәнін тең болдү.

3. Абылай Кан.

Абылай Кан Казактың қаны болған. Керәйдің Бота Канды тірі көргө салды, қаітып үжүнө келді. Катынына айтты: «Бота Канды көргө салып келдім», деді, «бу орта дұздөн бізгә дәм бу-журмаған екән.» Катыны айтты: «Шығарыңыз көрдөн.» Абылай бір кісіні қибәрді. Көрдөн шықсын! деді бу кісі. Бота Кан айтты: «Шықпаймын!» деді. Қибәргән кісі Абылайға барды. «Шықпайды көрдөн» деді. Абылайдың өзү келді інінен тартып «шык!» деп, көрдөн бері шығып қатыр еді, құрғәңнөн басынан тарс беріп айрылып кетті. Орта дұз намыстанды. Орта дұз намыстанған соң Абылай ауып кетті қашып. Арғын Найман Абылайды күдү, басы Казы Бек боп күдү, үш көшкөншө күдү. Абылайдың қатыны айтты: «Абылай Кан, денәмә білдіңізбә?» «Не біләін? бізді күдү Казы Бек. Казы Бектің үш оју бар деді. Казы Бек мені алса қаітар еді; айтпаса сенің басыңды алса қаітар еді; айтпаса

асўлў кара казанды алса кайтар еді!» Кара казанды асўлў тастап кетіпті.

Көтўнөн Казы Бек кепті, казанның қасына кеп тұрўптў, наізаны шаншты. «Е қурт, деді, Абылаі тек қаратқан кісі емәс, ўидөн шыққанда ўш ојўм бар еді: Абылаідың басын кессәм кайтамын дегән ојўм бар еді: болмасы Абылаідың қатынын алып кайтамын, дедім, болмаса казан алып кайтамын дедім.» Казанды алдыда кайтты. Сол казан Казы Бек өзў асты, онан сон Бек Болат улў асты, онан сон Тіләнші асты; сонан сон Шама Төрб, Абылаідың калмак қатының баласы кара нарға кара киләм қауап бабамның казанын мен аламын деп, Тіләншяғә келіп тұстў. Казанын Шама асты.

4. Абылаі Каның қырыңың басы.

Е қарандар! қарандар!
мағанда таман қараңдар!
бір сөзўм бар айтамын,
айтамында кайтамын,
5 бу сөзўмдў аңдасаң!
кулак қойўп тыңдасаң!
Аўойў өткөн Абылаі Кан,
заманында кан болдў,
қурт ўстўндө паң болдў,
10 қўргөн қері шаң болдў.
Казакпінән Орустў
Калмакпінән Шўршўтгў
бір өзўнө каратып,
Аламғә даңкын таратып,
15 Абылаі Кан сөйтгў деп
сонқўдарға заң болған.
Бурунқў даі болмады
Мусулманың баласы,
алд' артымды камады

кәпірдің салған каласы, 20
кәпіргә карап ок аткан,
Мусулманға қан тарткан,
күнүндө Кенә Сары болмаса,
кәпірдің қума күнү тоју бар,
шакыртама дегән оју бар, 25
өз қуртұмнұң кызығы
Кызыл Царман Кокандаі,
каін қурттұң кызығы
Шоубшөкпан Букардаі.

Абылаі сен қас ул едің,
турумтаідаі төрө едің,
Түркүстөндө құр едің,
ак суңкар куштаі түлөдүң;
тожатың сенің канған сон 5
алыстан тожат тіләдің,
Сұмбұл туар қыл тіп,
ат семіріп күн тіп.
Абылаі Сарттың наізасы
каінды болдұ, берік болдұ, 10
әтәкәмнің наізасы
карағаі болдұ, морт болдұ.

5. Кенә Сарының өлісін.

1. Аітаін айт дегәннің ау қарандар!
кеін сал кеңәсіндә боз балалар!
бұр дағы моінұңда, кулағың сал!
аітамын Кенә Сары Науруз Баіды!
2. Цел болса камыс басы айдас айда,
цігіткә бір өткөн сон дөўрөн каіда?
бур дағы курдаі моінұң, кулағың сал!
аітамын Кенә Сары Науруз Баіды.

3. Баласы Абылайдың Касымымай,
сүйгү оңгү дұрттан асылымай,
үш төрө Абылайдың Сарттан өлдү,
Орусқа Казак басымымай.
4. Баурұ Ала Таудұң талман терәк,
мінгәні Цекә Батыр көкшө Серәк,
аттанды он төрт мың кол дер қаисып,
бас екән Кенә Сары бір зеңбәрәк.
5. Кенә ағам косұн тартып Кырғызға барды,
аз аул Кошшы дегән Кырғызды алды,
балам аңдап тұрұп кыраин деп!
Кырғызға қилсын деп кабар салды.
6. Пінар кара балык қибәк ауға,
бір тиләк болса екән Мусулманға,
болғанда бесінші күн Кырғыз толдү,
кыбырдап кара курттаи Ала Тауға.
7. Кенә ағам косын тартып Кырғызға барды,
аз аул Кошшы дегән Кырғызды алды,
Кенәнің ішіп қатқан сүн бурұп,
қаңғырып Кенә колү шөлдө калды.
8. Кенә ағам атысады қалғыз қатып,
атының шабалмаиды моінү катып,
астында ер Науаның Кызыл Ауз,
ок ұздү арткы ажабын булғактатып.
9. Окуидү Молда қажып ала катты;
кетәмә Кырғыз кырып азаматты?
астына Кызыл Ауз ат окка уштү,
берәсін таксыр бізгә кандай атты.
10. Беріпті сөйлөсүн деп тілмінән қақ,
Науруз Баи осундаида кымылдап-ак,
өркөсү қок тўөдөи моінү кулаш
екпәлдi Кер Таилакты Ыйсүн Баизак.
11. Кер Таилакты екпәлдi судан сұрұк деп,
топтан-да озған құрұк деп,

- аҗакты малға җеткізбәс,
мындағы җауға килік деп.
12. Кенәгә тиләү болмаиды,
Кырғызды кудаі оңдаиды,
җамандаткыр Кер Тайлак,
Кызыл Ауз аттаі болмаиды.
13. Науруз Баі соғусҗа ерінбәді,
Казакка минә келгән керім деді,
Алинің Сеит-пытал соғусундаі,
наизадан күнҗң көзҗ көрҗңбөдҗ.
14. Кол окпән козҗ җаурҗн Бопә атады,
мытыкпән Ер Ҙан төрө кыратады,
Науруз Баі соғус кылып җүргөнҗндө
шатырда Көшөк җаман тек җатады.
15. Не күштҗ бу дҗнҗөдө? Кудаі күштҗ,
аҗөлҗ Ер Ҙан төрө мытыкк'уштҗ,
өлгөнҗн Ер Ҙан төрө билгәннн сон
шатырҗа оі баурум деп Науан тҗстҗ.
16. Кигәннм көк сауру етік кызыл ултан,
аҗөлҗ мытыкка уштҗ Ер Ҙан султан,
өлгөнҗн Ер Ҙан султан билгәннн сон,
җадактап җауҗа шапты Кара Кулпан.
17. Кигәннм көк сауру етік кызыл ултан,
аҗөлҗ мытыкка уштҗ Ер Ҙан султан,
Кырғызды екі барып бөгөп тастап,
сҗбөгҗн алып шыкты Кара Кулпан.
18. Кенәнн осу җолҗ кара басты,
Кенәмән Кырғыз колҗ араласты,
җеңәрн җау Кырғыздың билгәннән сон,
Науруз Баі Кенә Сары акымдасты.
19. Наур.: «Кенә аҗа, осу соғус болдҗ калаі,
«җеңәрн Казак Кырғыз екі талаі,
«сен өлсөң екі күшҗк балаң барда,
«Кенә аҗа, осу җолдаң кайтсаң калаі?»
ш.

20. Кенә: «Науан қан осу соғус болдұ қалай?
«пеңәрі Қырғыз Казак екі талай?
«мен өлсөм екі құшұк балам барда,
«Науан қан осу қолдан қайтсаң қалай?
21. Наур.: «Төгүлүп өлсөм қергә кара каным,
«сөздү не деп айттың дәнішпәнім,
«қеріңдә сенің өлгөн мендә өлбін,
«болуптұ сеннән артык менің қаным.
22. Наур.: «Кенә ағам сеннән калып не боламын,
«Қырғызды айғаи салып ұш бөлімұн,
«кегімді қаңғыз калып мен аламан,
«қеріңді сенің өлгөн мендә өлбмұн.
23. Кенә: «Науан қан осу сөзұң қіәксіз-жоі,
«Қырғызға айғаи салып тіјәсіз-жоі,
«екәумұз осу қолда бірдә өлсөк,
«артымызда бокташак іәсіз-жоі.
24. Науруз Баі құрұш'еді қаумән оілап,
Кенә құрдұ он кісімән Абылаілап,
астында ер Науанның Кер Таілак ат
алдынан күбұншүнұң кашты қаідак.
25. Кенәкә тігәлмәді торғун шатыр,
топалаң тігән коідаі Казак қатыр,
бас екән Шубуртпалы ер Ағы Баі,
кутұмду бузұп қарып Сексән батыр.
26. Казак бір кашты дабырдап,
Қырғыз бір күдұ қабырлап,
адра қалған Кара Өткөі
Казактар қалды сабырдап.
27. Баурұ Ала Таудұң терәк талды,
Кокүідүң бојұн өрлөі Қырғыз салды,
ер Науан аты құрмөі отур еді,
келдідә қау Қырғыз устап алды.
28. Устаған ер Науан Ыісұн деді,
дұбұрұ қау Қырғыздың дұсұлдөдұ,

касына Цаман Тағаи келді цетіп
«іт Казак шыныңды айтшы кімсің?» деді.

29. Наур.: «Сурасаң арғы атамды Кан Абылаи,
«атканы Кенә ағамның Күлдүр Мамаи,
«іт Кырғыз танымасаң танытаи!
«кызыңды катын кызған мен Науруз Баи.»

30. Тағаи: «Науруз Баи ојуң болса ойда! деді,
«дәурөнүң бурунбұдаи кайда? деді,
«елшігә былтырғыда қибәріп-әм,
«батырым Цаман Кара кайда деді.

31. Наур.: «Батырың біздің елгә келді дағы,
«азрак біздің елдә құрлұ дағы,
«Цаман Кара ітіңнің тілі ашшы,
«тілі ашшысынан өлдү дағы.

32. Тағаи: «Кудажым айналаи пыры деді,
«байдауда енді Науан шірі! деді,
«аитасын отұрұктұ қаның шыкқыр,
«сурадым ер қаныңнан тірі деді.

33. Наур.: «Цігіткә кару болмас садактаи,
«бергәнін Абылайдың адактаи,
«бұрбәгүң Наркескәниән ојуп алып,
«ітіңді бакыртып ет лактыраи.

34. Тағаи: «Батырым Цаман Кара ерім кутпан,
«өлтүрдүң ону негә цурттұ курткан,
«кескәншә басың кылып тілің тартпаи,
«іт едің бу кайдағы құрбк цуткан!

35. Наур.: «Цау Кырғыз меніңмінән ел емәссін,
«кунамды тіріліктә кудәи кешсін,
«калаи сбиләп сбиләп осундаида
«іт Кырғыз әкә десәм қибәрмәссін.

36. «Цұрұш' әм өз елімә қажыма,
«шіркінің өлүм дегән убажымба,
«іт Кырғыз әкә десәм қожамысын?
«болармын өлсәм қакын кудажыма.

37. Тагаі: «Цігіттәр өлөң баста үнөр баста!
«мерәкә кўндө мундаі табылмаста,
«басыңды кескәніншә тилін тартпаі,
«кескїләп Науруз Баіды іткә таста!
38. Наур.: «Цағалаі Кокүі бојўн терәкпән тал,
«куйғаным тегәшкә бір ајак бал,
«іт Кырғыз йкә десәм којамысын?
«ітіңә маған десәң кескїләп сал!
39. Тагаі: «Ўјўнөн тамам Кырғыз қылап шықты,
«ішіндә бір суркултаі сынап шықты,
«өзўндө елдә қалғыз ер екәнсін,
«керәктәп өтўң негә сурап шықты.
40. «Кулағы арғымақтың ерәк серәк,
«қапанга қалғыз біткән бір баі терәк,
«өзўңўз елдә қалғыз ер екәнсін,
«Науруз Баі өтўң сенің негә керәк.
41. Наур.: «Бір салсам Наркескәмін шығады мыі,
«іт Кырғыз менің айтқан сөзўмдў бїл!
«керәкәў ўн бојўмда өтўм болса
«қызыңның өтўмдў алда көтўнө күй!»
42. Цағалаі Кокүі бојўн терәк талды,
шакырып Кус Бек ітін касына алды,
Кырғыздың өз кылышы өтпөгөн сон,
Науаның Наркескәнімән басын алды.
43. Ертістің арғы қағы Тарбағатаі,
сөзўмнўң менің айтқан бәрі ката,
ердәрді бурувў өткөн біз козғадык,
қамағат мына отурған кылын бата.
44. Сурасаң арғы атамды аты кайда?
Кенәмән өлөң кылдым Науруз Баіды;
тіләгән менің атым Акын Мулда
Науанды сөз болсўн деп қайдым қуртка.
45. Абылаі, Касым, Саржан, Кенә бәрідә өлгөн,
сол өлгөн сон дуспандар қаман кўлгөн,

Абылайдың баласы білгеннен сон
діні Мусулман біздің қаман бұлың.

6. Кенә Сарының қырының бір нешә ауз.

Кыстың бір алты ай өткен сон,
қаздың бір алты ай өткен сон,
Ас Пара дегән өкөктөн
елім бір көшұн өткен сон
ілғаләсіп отуруп, 5
елу саба толтуруп,
ауылғу қуртғуң қаксысын
шакрып ұігө келтіріп,
астау астау ас тартып,
ак сакалға бас тартып. 10
Царты Баі батыр қалғыз кеп,
отур екән кырк мың кісі алғаш кеп,
Цынду Баідан Бұғоу кеп,
өңкөі батыр екәу кеп,
Сікымнан Ажұ Баі келді тұман, 15
Батыр Бектің бұман,
Курман келді Қожадан,
мың кісі келді Тамадан,
өңкөі батыр ақадан,
мың кісі келді Сімбаттан, 20
Баізак келді Мембаттан,
Бес Терәктән келді бес Қожа,
Кенә Канман Селман Баі;
аты қуртғу бәрін тамам қылған сон
шабулшұ шапты кыр қақпан, 25
шапқанша шапты оі қақпан,
тұнтасы болғанда
кабар берді Рақпан.

7. Тәті Өлөрүндө еліна айткан арзы.

Тәті кара тауға ауп барған экан, барған сон Кус Беккә караған экан. Кус Бек бурун конакка шакырды. Кус Бек айтты: «Еңурт, не билдің?» Бір Казак айтты: «Бір Коканнан шыккан кәрүанді Кенә Сары алыпты.» Кус Бек айтты: «Кенә Сары мусулман емас, мусулманды мусулман Өлтүрбөрмө экан?» Тәті айтты: «Мусулманды мусулман Өлтүргөндө капыр болса Саржан-минән Аїжанді Өлтүргөндү биз кім деїміз?» Кус Бек қуап айтпады, «кудаі каласын!» деп сакадын сїпады. Сонан сон Тәті аттанып кетті. Сартың ішіндә бір Казак қігіт бар экан, Тәтігә келдідә «денәмә билдіңізбә, мырза?» деді. «Кудаі каласын деп сакалын сїпағаны, басыңды алармын дегән сөзү.» «Сөзгө сөз келгәндә онан коркаимынба?» деп онан Тәті ұжүнө кетіп калды. Кус Бектің қасындағы кісіләр айтты: «Сізгә қарсы айтты» деді «Өлтүрүңіз онү!» деді. «Қаїтіп Өлтүрөмүз онү?» «Конакка шақырыңыз.» Кус Бек Тәтідї бес алты күн сон конакка шакырды, Тәті он қігітпән келді, амандасып отурдү тұсұп. «Бу кісіләргә пылау басыңыз!» деді Кус Бек. Тәті айтты: «Пылау қарамасын, бір қергә бараін деп шығып едім.» Кус Бек айтты: «Бу кісіләргә сарпаї екпәп қабыңыз!» Шапан екпәп қапты ұстүнө, амандасып шығып кетті Тәті. Тәті булаї шыкканнан құрбөмөдү атқа, шапанға ұ қаккан экан. Аурұп ұжүнө келді, ұш күн қатты аурум, ауруп арқадағы қалған еліна сәләм айтты:

Атпінән қелі тарттырдым

керәгә бөжү шаңғынға,

сәләм бір айтып қібәрдім

Алаштың улұ Арғынға.

5

Есілмінән Нураны

еңкәжә барып қаїзасам,

орта дүздүң ішінә

атымды тулдап баїласын!

Бес балаға сәләм деп,

ішіп бір кіп буласын!	10
өтө шықты сум дұңғұ,	
мендәі акты оіласын!	
Косу Бағра сәләм де!	
Нашардың ісін созбасын!	
Мен буруннан-ак білүш'ам,	15
бу қалғаның турмасын,	
аманатым ол алда	
алмаі сірә коімасын.	
Тағы дуғаі сәләм дегәісіп	
Қаракәмән Мојуңға,	20
Алі Бекпән Кал Бек	
конұш'еді кырға	
Аралбаімән Сармантай	
өз тентәгін тыjarма?	
кәудө дөгү шыбын қан	25
елімә арыз айтқанша	
Азрәіі алмаі коjarма?	
Тағы дуғаі сәләм дегәісіп,	
Алшағыр ұлұ Бі-Цанға.	
Бі Цан, мен Тәті аттандым.	30
Қымыдаған тірі қанға	
елімдәгі бірәум;	
канатымның сүөгүн	
аса бір сөіліп кызбасын!	
бәрідә қетпәід'екән Іманға,	35
енді кулдук деп айт Қорамға!	
кудаjына қазбасын!	
мал азаjып кетті деп	
коңсунұ кәұлөп казбасын!	
Мың мылjамы кетсәдә	40
төрө алдына бармасын!	
олұнұң тілін тірі алмас	
мунұң артын оіласын!	

45 Теміләс тўған Сәти Баи
оінауш'едің аға деп,
меннән қакын барма? деп.
Мен тірліктә айтұш'ам,
мың мылјамын кетсәдә
төрб алдына барма! деп.
50 Тағы дуғаи сәләм дегәісін!
Алаштың улў Арбынға.
Мен öldў деп есітсә
сарғајыр қуртұм санаға,
көз болсұн деп нетәін?
55 іәсі көп караға
ер қеткәншә корғаңдар!
болсұн катынмінән балаға!
кәпір дінін көрсөтпөі,
мусулман қаумўнда алған
60 мың катта шўқұр алдаға!
Арғымактың басканы
ат екән деп мінбәгән,
қорбадан баска құрұқтў
зар екән деп мінбәгән.
65 Маңдыктан баска сарпаиды
тон екән деп кимәгән,
алдында ат басында алтын қатса
адамзаттың кақы деп
кудајын бір оілап тібәгән,
70 ол қігіттің асканы
алты атаның улў Алтаиды
бір аулдаі біләгән.

8. Көігөлдў.

Керәидің Лекәр дегән ерін Калмак атып сарағын ок ұзұп
кетті. Сонан сон кегін аламын деп Көігөлдў інісі аттанды, аттан-
ғанда қырлайды:

Мен аттаяып шыктым Калмакка,
Калмактан шебарлап қылкы алмакка,
батырда тұған Лекәр,
сірағына ұзұп ок тіді,
тоғузда тарау бармакка.

5

Алып міндің аласын,
камшыдаі кылдың карасын,
қіптәі кылдың қірәнін,
қылаттың баідың баласын.

Сіләсі күлдұң болдұма?

10

каі атанан бері турұстұк?
карабаі сеңгірмән атып урустұк?
санадым таудұң булағын;

тұстұккб қедік улағын,
қапанға атты оінатып,

15

шуңкурға бакыр казан каінатып,
сондаіда кегімді алмасам?

кудаіға тауба демәсәм?

сүйтұп кегімді алмасам?

кара ұңғұрдұң кара қон

20

саулата қылкы кұмасам?

сары ұңғұрдұң сары қон

саулата қылкы кұмасам?

кара ұңғұрдұң кара қон

карада бір Ноғай бір құрдұк,

25

сары ұңғұрдұң сары қон

сары-да бір Ноғай бір құрдұк,

кыздарға кулун саулаттык,

улуда кызын қылаттык,

кудаідың тауба дедіңбә?

30

Бу барғаным бармасам?

баі катының кар'атын

суратып алып мінбәсәм?

баі катының кар'атын

ш

6

35 аркасы қаур деді-жоі,
баі білгөн мурдар тул катын
ол бермәсә бермәсін.
Токта! калаі бермәді?
бүккөң кабак тор'атын
40 ода бермәс тор'атын,
баласындаі бір атын
ол бермәсә бермәсін!
Бу барғаным барарым,
батырда тўған баі қаның
45 мен тартынбаі алып мінәрмін,
букада санды сар'атын
мен сар'атка мінгән сон,
тўндө құрбөр қігітті
тўндө ертіп алармын,
50 кўндўз құрбөр қігітті
кўндўз ертіп алармын.
Ал' сар'атка міндім сайланып,
қаныма торсук байланып;
улу ўңғўрдўң улу қон
55 сенгірінән айналып,
суатынан су ішіп,
атырға қулун саулатып,
мылтыкпінән бір атып,
көрўмгө қулун саулатып,
60 балаларын аппарып,
ашықтарын қылатып.
Мен бу барғаным бармасам?
басыда қумур Калмакты
акымән оілап таппасам?
65 Мен Ертістан екі өтгўм,
қолдасым қок қекә өтгўм,
қылқысын онўң алмасам?
шөлдөндө шөлігө сала кўмасам?

сүйтүп кегімді алмасам?
 цылыксын шөлгө сала кұмасам? 70
 кудаі аі өзүн кешір деп
 колүмдү кан мән құмасам?
 Ағол кудаі оңдарма?
 Тартым Баі оңдап төбөлөс!
 Мен алғанымның наза ұшұн, 75
 теңдәр сабам цок ұшұн,
 тең курбумнан кем ұшұн,
 аір өркөштү тўо ұшұн,
 баурұ сүттү біа ұшұн,
 мен цортұп едім мал ұшұн; 80
 тең курбумнан тең ұшұн,
 кара бір цермән тең ұшұн,
 тўікү цортпас төмөннөн;
 тўндө цорттым мал ұшұн,
 каскыр цортпас калыңнан, 85
 каскаја шаптым мал ұшұн,
 көп көгүршұн көк ұшұн,
 ердәр цортар мал ұшұн,
 бөктөр шөгүн бөктөрұп
 ердәрдә цортар мал ұшұн. 90
 Көк цамышын цамылып
 ердәрдә цортар мал ұшұн.
 Төмөнгү ерінә салпған,
 цоғарғы ерінә калкған,
 етідә шекәр, сүттү бал, 95
 осу цўргөнмұн цылыкы ұшұн.
 Мен цатыш едім мјада,
 цасырынып кјада
 царт'аіда кулун саулатып,
 как цўрөктөн бір атып, 100
 царт' аіда кулун саулатып,
 мытыкпән бір атып,

атында мінә шапканым,
 сүйтүп бір акыл тапканым.
 105 Менің кос атым қок сар'атым,
 сар'атым қок дара атым
 аксак торо бестіні,
 он бестә кўнў кедәіліктің зарпынаи
 он бес кўнў каккамын,
 110 кісісін коідаі баккамын,
 масасы келді ызылдап,
 сōнасы келді кўжўлдōп,
 сонан қаман катты іс қок екән;
 такырға конған баіларың
 115 таң аттырмаі көшōдў,
 малымда аксак болады деп,
 такырға конған таз тырна
 таң аттырмаі ушады,
 такырға конған баіларың
 120 кўн шығармаі көшōдў.

Кōігōлдў Калмакка барды, бардыдағы, қылың алды, баға-
 нағы Калмактың елінің кісісі қылып кўдў, кўи кōтўнōн қеткән
 сон Кōігōлдї атыны қолдасына беріп қоја берді, бзў қајау т'сўи
 інгә кіріп қатып қалды. Калмактың кісісі келді кōтўнō кўи қетті.
 Кеін турдў көп кісі, қаңғыз Калмактың батыры келді. Кōігōлдў
 мылтықпінән атып салды, Калмак батырын қўрōгўнō тіді, шал-
 қасынан тұстў, оіўп қалды. Кōігōлдў атын мініп алып қōнōлдў,
 сонан сон Калмактың кісісі корукканнан қашып кеін кетті. Кōі-
 гōлдў сонан соң қылысын ўжўнō аідап есән сау қетіп келді.

9. Қырғызға барған батыр.

Бір батыр Қырғызға барыпты әкәсінің Мандық дегән ба-
 тырдың кегін алўға. Батырдың қатыны өлөрўн білді, барма деп
 қылады. Батыр қатынының тілін алмайды. Сонда қатыны айтты:

Азаматтар шаралар!

ак шалмалы Кожалар!

тебә қатса теңдәсім!

шыбышықтаі сырласып,

боз торғаидаі муңдасып,

5

он бесің бірдіі курдасым;

бір сөзүм бар айтамын,

айтамында, кайтамын;

мына да қалғыз тілді алмас,

шарам барма кайтамін?

10

Мен Шаншкулудан келгәлі

бір азбантаі күн болдү,

қарык күнүм түн болдү,

мені тастап кеткәнің

өз бојұңа мін болдү.

15

Бу барғаннан барарсын,

сары судан өтөрсүн,

Көкшө тауға қетәрсін,

бәрінен өтүп кетәрсін,

кула тор'атка мінәрсін,

20

елінә беіран саларсын,

өзү бір қекә батырсын,

айтқан тілді алмасаң,

әкәм деп қоктар кызың қок,

атам деп қоктар улұң қок,

25

айтқан тілді алмасаң,

қау қолұнда каларсын.

Катынының тілінә болмады, он бес курдас қігітпінән Кыр-
ғыздың елінә қонылдү, Кырғыздың елінә келді, келді дә, қылқыға
тіді, зеңбәрақ тартты, қылқыны күп алды. Батыр: «Он бес қігіт,
тура тур!» деді «мен барып көрүп қылқыны баікан келәін! кісідә
қылқы барма? қокпа?» Барды батыр, сексән күзөтшү қылқы-
ның қасында бар болған. Күзөтшүнү көрүп он бес қігіткә кай-
тып келді. «Қылқы іәсіз екән» деді, «кісі қок» деді. Он бес қі-

гітіян құрдұ қымқыға, қымқыны алды қігітпән, батыр сексән кісіні қалғыз т'сұрдұ, он бес кісіні қымқыны кұбузұп қібәрді. Сексән кісіні т'сұрұп шаршады. Кұн шыкканда сауттұң мойнұн ұстұндө ашып қелініп турдұ, сонан сон алыстан бес қолаушұ кісі көрұндұ, соған батыр омаунұң тұмбесұн салмаі барды. Төр-төўн өлтұрдұ, бес кісінің бірәў қалды, бес кісінің бірәў айтты: «Е қас! сендә қас, мендә қас, сендә өлбесұн, мендә өлбмұн, кайт!» Батыр онұң сөзұн тыңдамады, барды, шаншты наізаны қел-кәдән, келгән қігіт батырды өңдұршөктөн шаншты. Шаншқан наізасын сұрұлмады, теміргә такалған қерінән карағайды омур-дұ, темір ішіндә қалды; барды әлігі кісіні тағыда өлтұрдұ. Наізаның темірін сұралмағанда он бес қігіткә кайтты. Он бес қігіт-тәр өңдұршөктөгұ наізадан коркұп қашты; батыр алардың қашканын көрұп артынан кұп келді, кұп келіп бу он бес қігітті ша-кырып айтты:

1. «Е қігіттәр, маіда! маіда!
«біздәргә бұғұн тіді наіза,
«амалдада аіла қыл он бес қігіт!
«біздәрдән сұрұлмады бу наіза.»
2. Кул' тор'ат шапса құрұк қетті деіді,
дұнұбдөн біздәі қалғыз өттұ деіді,
он бесі ақ наізаны көргөннөн сон,
қілып коідаі қашып кетті деіді.
3. Кул' тор'ат шапса құрұк қетәрм'еді?
дұнұбдөн біздәі қалғыз өтөрм'еді?
ол тұған Мандыктан ақтау босам
басымнан оі баурумдап кетәрм'еді?
4. Кул' тор'ат екіләнп қелді деіді,
қалғызға тар қердә өлұм берді деіді,
қалғыздың ашшы даусұ шыкканан сон,
он бес қол устаса келді деіді.
5. Қірәншә ат қастад'емәс, қартты деіді,
он бес қігіт мында кеп тартты деіді,

он бес ак наизаны көргөннөн сон
қылып табан қойып тартты деіді.

6. Қықшө тау қолда тұрған ұстұнө кет,
қігіткә салған қастаі бу да бір кеп,
«шыбын қан ак наіза мән шығып кетәр,
«тоқтаі тұр сұра тартпаі он бес қігіт.
7. «Қайлаіды Шағам бойұн біздің аул,
«біздікі бергі шеткә қызғыл аул,
«кудайым қау қолұнда өлұм беріп
«кайтәін ескә тұстұң қайран баур.
8. «Кул тор'ат шабарыңа кіжә болдұ,
«беттәрі қатынымның шіжә болдұ,
«ұшқон құшұк сікілді кұ бас Мамаі,
«іәсіз тұрған аула іә болдұ.
9. «Садағыма салғанын шеігәз бір ок,
«өтө шықтың қай теін дұнұө бок,
«қау қолунда кудайым өлұм бердің,
«әкәкәм деп қоктарға қызым да қок.
10. «Садағыма салғанын шәігәз окка,
«аркам құнғө кұжөдұ қейдәм қокка,
«алдымда аға, артымда інісі қок
«қыз бермәңіз ағалар қалғыз бокка.»

Сонан сон батыр өлдұ, он бес қігіт қайтты қерінә, сонан сон
йігө келгәндә қатыны келді он бес қігіттң келгәнін көрұп айтты.

11. Бұрлөнұп бау қарағай бітәр тауға,
он бес қігіт аттандың Қырғыз қауға,
былтыр кеткән қорукшұ быжыл келдің
қандаі күрдас берә көр бізгә сауға.
12. Қіг.: Бау қарағай бұрлөнұп бітәр тауға,
он бес қігіт аттандық Қырғыз қауға,
саған қарар қеңәшә бетіміз қок,
қаңғызыңды алдырып келдік қауға.
13. Кат.: Кул' тораның қулағы ерәк серәк,
қалғыз ауз қалғыздың сөзұ керәк,

бастап барған башшыңды қауға алдырып
бу елға он бес катын немә керәк?

10. Ер Көкшү.

Уак улў Камбар екән,
Камбар улў Ер Көкшү:
Ер Көкшү қас екән,
қаста болса бас екән,
5 он сан Ноғай білғанда
Өрмөн Бет Кан өлгөндө
ол барып қатыпты
Манан дегән сұна,
Балкан дегән таўна,
10 ўлөсөргө мал таппаи,
атысарға қау таппаи.
Со кісінің ішінән
бөлінуў шыкты қырк кісі,
Кар' аул кеткән төрт кісі,
15 Шыңд' аул кеткән бес кісі,
сан қылқыны алыпты,
мың кісі онў кўптў,
кўн астынан шаң шыкты,
шаң астынан тў шыкты,
20 кайтпас кара болат іріңті,
балалы батыр Қаңбыршы
кўп қетті мың кісі.
«Менің мылтығыма мың кісі,
«садағыма сан кісі,
25 «кылышыма қырк кісі,
«төсөнөргө төсөк қок,
«қастынарға қастык қок,
«қастык болар бес кісі.»
Менбәттің улў Тіләған

азӯн таска биләгән, 80

бал ішкәнгә мактанған,
бір өзүн сан кісигә теңгәгән,
оңанда болсун екі сексән цўз кісі,
сенің җаксыңа дарау бір кісі,
җаманыңа екәў ара бір кісі. 85

Ендидә калды не кісі?

со кісінің ішіндә
төрт җигит аҗаинды бар екән,
бір кісі бір аткаңда
ўш атады екән, 40

сан җылкыны алыпты
мың кісі онў кўптў,
җан җолдасын Манаша
аршын басты ак куламан
бөгдәи бөгдәи келәдәи, 45
әли җетпәи келәдәи,

табаны җазык тарлан бозға миніп,
бір оғун аузўна тистәп,
бір оғун җағына кезәп,
җауға еніп кетіптәи. 50

Җаулўң маңдајынан еніп,
көтўнөн шығып келдәи,
оң бўрўнөн еніп,
сол бўрўнөн шығып келдәи,
җўргон җері кезәң болдў. 55

җеттәи кўн соғусўп,
җеттәи тўн соғусўп,

кырк кісі бәрі олўптў,
кырк кісидән җалғыз калыпты.

Ер Көкшө тирәи калыпты, 60
мың кісі бәрі олўптў,

мың кісидән җалғыз калыпты,
Җаңбыршы батыр калыпты.

III.

6*

бастап барған башшыңды қауға алдырып
бу елгә он бес катын немә керәк?

10. Ер Көкшү.

Уак улў Камбар екән,
Камбар улў Ер Көкшү:
Ер Көкшү қас екән,
қаста болса бас екән,
5 он сан Ноғай білгәндә
Өрмөн Бет Кан өлгөндө
ол барып қатыпты
Манан дегән сұна,
Балкан дегән таўна,
10 ўлөсөргө мал таппай,
атысарға қау таппай.
Со кісінің ішінән
бөлінўп шықты қырк кісі,
Кар' аул кеткән төрт кісі,
15 Шыңд' аул кеткән бес кісі,
сан қылқыны алыпты,
мың кісі онў кўптў,
кўн астынан шаң шықты,
шаң астынан тў шықты,
20 кайтпас кара болат іріңтї,
балалы батыр Қаңбыршы
кўп қеттї мың кісі.
«Менің мылтығыма мың кісі,
«садағыма сан кісі,
25 «кылышыма қырк кісі,
«төсөнбөргө төсөк қок,
«қастынарға қастық қок,
«қастық болар бес кісі.»
Менбәттің улў Тіләгән

азӯн таска биләгән, 80
бал ішкәнгә мактанған,
бір ӧзүн сан кісігә теңгәгән,
оҗанда болсун екі сексән җўз кісі,
сенің җаксыңа дарау бір кісі,
җаманыңа екәў ара бір кісі. 85
Ендидә калды не кісі?
со кісінің ішіндә
тӧрт җигіт аҗаинды бар екән,
бір кісі бір атканда
ўш атады екән, 40
сан җылкыны алыпты
мың кісі онў кўптў,
җан җолдасын Манаша
аршын басты ак куламан
бӧгӧі бӧгӧі келәді, 45
әлі җетпәі келәді,
табаны җазык тарлан бозға миніп,
бір оҗун аузўна тістәп,
бір оҗун җағына кезәп,
җауға еніп кетіптї. 50
Җаулўң маңдаҗынан еніп,
кӧтўнӧн шығып келді,
оң бўрўнӧн еніп,
сол бўрўнӧн шығып келді,
җўргӧн җері кезәң болдў. 55
җеттї кўн соҗусўп,
җеттї тўн соҗусўп,
кырк кісі бәрі ӧлўптў,
кырк кісидән җалғыз калыпты.
Ер Кӧкшӧ тірі калыпты, 60
мың кісі бәрі ӧлўптў,
мың кісидән җалғыз калыпты,
Җаңбыршы батыр калыпты.
ш.

Аттың қолаңсасынан кан келді. О Қаңбыршы айтты: «Екәў-мўз соғуспајык.» «Соғуспаса соғуспајык! коҗаік.» Мың кісінің атын Қаңбыршы алды, алып келгән қылқыны Ер Көкшў алды. Каітып кетті Қаңбыршы; Ер Көкшў кісілерін карап құрсо қан, қолдасы Манашаның маңдајына касалы ок кіріп, басын көтөрўп соғўп қатыр екән. Оғўн сўрўп алды, кара дәріні кујўп еді, тұрб-гәлді Манаша, өзўнўң кырк кісі бәрі тұрб-гәлді. Манашы мың қылқысын аідады. Құрўп келә қатыр, Ер Көкшў құр'алмаіды.

«Е қігіттәр, қігіттәр!

«е Манашым, Манашым!

«қаурўн қабып карашы!

«тезәктің отўн калашы!

б

«омурткамда он қара,

«оңғарылаі алмаі келәмін,

«кабырғада кырк қара,

«кымылдаі алмаі келәмін,

«толарсакта токса екі бір қара,

10

«толғаналмаі келәмін,

«как қаурўнда бір қара,

«сом құрбқтб бір қара,

«карға құндў камыс ок

«шаш етәктән тіпті,

15

«көк қелкәдән шығышты,

«бәрін енді сол қара.

Олар енді құрўп кетті. Караса Ер Көкшў қок, Манаша да қок. Манаша Ер Көкшўгә айтты: «Ер Көкшў бўігўп қатар ер м'едің?» деді «Бар!» деді «булаі қау қетті деп шап!» деді. Ер Көкшў сонан қау қетті деп шапты, бір октў қағына кезіп атына қаідак мініп, қау каіда деп, булаі бір кетті, булаіда шапты қау көрўнббдў. Онан сон келіп қығылды, қолдасы сонан сон аібалтамән қер казып көмдў. Каітты сонан сон Манаша, манашы кісілергә кўп қетті. Олар екәўдб өлдў деп малдарын ўлбсўп алып коібан. Манаша келгәннән сон біріні біріні соғўп малды каітып ал-

ды. Сонан сон Ер Көкшөнүн сыбағасын бөлөк алды, мылтығы-
ның сыбағасын алды, кылышының сыбағасын алды, өзүнүн сы-
бағасын алды, сонан сон өзгөлөргө берді.

Ер Көкшөнүн үжүндө қалғыз баласы бар экән, аты Косаі
екән, ол үжүндө қырк кулаш саты қылған экән, соған шығып
көрдү қорукшүнү.

Косаі үйдөн шығыпты,
келгән кісіні көрүпті,
әкәм Ер Көкшү келсә,
әкәм қорға екпәлсә,
әкәм торқа екпәлсә,
қорғаны мен мінәмін,
торканы мен кижәмін,
алдынан шығып айтыпты.

5

Манаша енді келіпті,
кісіләргә айтыпты:

10

«Мынау Косаі сураса,
«әкәсінің қалың сураса
«сендәр қауап бермәң дәрі!
«іш бір сөз айтпаң дәрі!

«оған қауап мен берәін.»

15

Бала алдынан шығыпты:

«Асалау мағалайкым ағалар!

«аксақалды бабалар!

«менің әкәмді көрдүңбө?»

«Қаным дәін ер Косаі,

20

«тыным деін ер Косаі,

«сенің әкәңді мен көрдүм,

«табаны қазық тарман боз

«табаны тіп келәді,

«онү қаға келәді,

25

«садақ толған саі қебә

«құнү ұшұп кетіпті,

«ону қөндөі келәді,

- 30 «солкулдаған ак наіза
«кыісајып кетіпті,
«ону тұзотұп келәді,
«бңгөгө өгүз олца тігәндә,
«әкәңә тала олца тіді.»»
35 «Е ағалар! ағалар,
«аксақалды бабалар!
«табаны қазық тарлан боз
«табаны тіјәр атп'еді?
«садақ толған саі қебә
«құнұ ұшұр окп'еді?
40 «солкулдаған ак наіза
«кыісағар ағашп'еді?
«бңгөгө өгүз олца тігәндә
«әкәмә тала тіјәр ерм'еді?
«Аі ағалар! ағалар!
45 «аксақалды бабалар!
«азаматтар шоралар!
«олаі демә булаі де!
«біздің әкәң өлдү де!
«бізді кудаі урдү де!
50 «о көргө кылмасам,
«ағышқан коідаі маңратып,
«аш күзөмдөі шұлатып
«арка аулдұң сары қон
«тізәдәң сокпак салмасам,
55 «керәгәсін кертпәсәм,
«кертіп отка қақпасам
«Косаі атым курүсүн!

Бала ұјұнө кайтты. Манаша айтты: «Е Косаі мынадын сауға алыңыз! «Өзүм кісігә сауға бергәндәі болғанда алармын.»»

Косаі сонан ұјұнө кайтты, келді.

«Е шешә, шешә!

«біздің әкә өлүптү,

«бізді кудай урұптұ,
«о көргө кылмасам,
«аш күзөмді шұлатып, 5
«ағышқан коідай маңратып,
«арка аулұң сары қон
«тізәдән сокпак салмасам,
«Косаі атым курусұн!
«Ақамнің сүйтұп кегін алармын! 10
«Ақамнің елі барма?
«Ақамнің құртұ барма?
«кудасы Ақамнің барма?
«курбусұ Ақамнің барма?
«досұ барма шешәкә? 15

«Цок», деді, шешәсі. «Боі өсұп буғанасы катпаі балам, қауда
өірсұн» деді. Бір Цепәк Баі дегән кулұ бар екән, соған бала
келді. «Мен мінгәндәі ат барма?» деп сурады. «Сен мінгәндәі ат
цок» деді. Айтпады Цепәк Баі. «Шыныңды айт!» деді. Айтпады
Цепәк Баі. «Сен шыныңды айтпадың» деп қағазынан устап алып
урдұ қергә. Цепәк Баі: «Аітаін» деді.

Ораі Кактың басында
аі маңдаіды алаша ат,
кұн маңдаіды кулаша ат,
салпаң кулак сарғылжа ат
емәнің ең тұбұнө 5
мінсәндә сол қарар.

Ақәсінің қалған қырк кулаш қібәк аркан бар екән, алып
келді онұ су ішәтұбұн қерінә, өзұн көрсөтпөі қер казыш қатты.
Ауөіу құн маңдаіды кулаша ат келә қатыр, артында аі маңдаі-
ды алаша келә қатыр; құн маңдаіды кулаша ат су ішті, судұ
ішіп, ішіп тамсанып еді, маңдајы бұлкүлдөдұ, күндұк ұнөрұ бар
екән; аі маңдаілы алаша ат суға келді, су ішті маңдајы бұлк
бұлк етті, аілык ұнөрұ бар екән. Сары ат су ішпәі кайтып шы-
ғып кетті. Ертән келді сар'ат ертән кеп су ішті шалманын бала
моінұна тастады, устап алды, құғөндөи алды, мінш шешәсішә

келді. Шешәсінә айтты: «Менің ер тоқумдұ кыл!» деді, «мен каннан барып кол сурайн!» деді. Канға келді. «Е кан» деді таксыр деді. Кан есітпәді, кан тойда отур екән. «Сонан сон кан шыкканнан сон сөйлөсөрмұн» депті; бір төбөнұң астына барды ужуқтап қатыр. Кан асын ңегән сон тыскары шықты. «Манағы қарғағы бар сары бала кайда?» деді. «Табыңдар ону!» деді. Бір бала айтты: «Мына төбөнұң астында қатыр» деді. «Бір он қігіт он наıza алып со балаға барыңдар, қаман боса коркар, қаксы боса коркпас» деді. Он қігіт барды айғаи салып. «Нағып қатырсын?» деді. «Кан басыңды аламын» деді. ««Кан басымды алса дажармын»» деді. Келді бала канға. «Бу бері кел!» деп шақырды, каның қасына келіп отурдұ бала. «Бала, кім баласысын?» деді. ««Ер Қокшұнұң баласымын»» деді. «Негә келдің, бала?» ««Ақамді кәўр бітүргөн, сіздән кол сурағалы келдім.»» «Бу бала қас екәсін, бала, барма!» «Кыз айттырып берәйн! Косаға айттырғандаи кыз барма?» деді. Арғының Ақ Сары Бі айтты: «Мендә кыз бар» деді. «Аты Бота Кыз» деді. Косаи айтты: «Қалың малың не?» деді. Айтпады Ақ Сары Бі.

«Арғының Ақ Сары Бі,

«бермән бак, Сары Бі!

«Бота Қыздың қалың малын

«айт Сары Бі!

5 «қалың малын айтпасаң

«арман қарап тур Сары Бі!

«Кан таксыр! катын боса қаи алармыз. Ақамнің кегін алған сон; маған кол бер әўбіў!» деді. Кан айтты: «Буған бара туғұн ерләр барма?» Арғының Ақ Сары Бінің алты улў бар екән. «Барармыз» деді. Онан сон қурт барамын, деді. Ыўнб келді алтау, сонан сон: «Бармаимыз» деді. Косаидың өзў аттанды, қурт барған сон бес асык дос баласы бар екән, бесәў ертіп құрдў, «Бота Қыздың аулұн баса құрбөк! деді. Бота Кыз Сулў улу ңеңгәсінә құғұрўп, айтты: «Анағы кісігә бір сөйлөсбөк!» деді. ««Куда тўспбөи куірук баур ңемәи, негә көрўнбөсўн оған.»» Онан кыз құғұрўп кіші ңеңгәсінә келді. «Анағы кісігә бір сөйлөсбөк!»

деді. «Кайтіп барамыз оған» деді «карға көнөк ілдік, біа сауған болайк! сүйтүп сөйлөсөйк.» Карыны көнөк іліп келді, біа сауған боп барды. Косаиды т'сүрдү аттан. Ойн, күлкү көп кылдылар. Бір уакытта цеңгәсі: «Кайтыңыз!» деді. Косаи атка барды. Кыз айтты: «Кайтыңыз мерәкә ойн кылайк, кызык кізмәт бар мында.» Косаи айтты: «Атка мініп шыккан сон еркәк кайтып т'сөрмө экән, урғашы кайтып т'сөдү.» Косаи аттанды, кыз колтуғунан тартты т'сүрүгө, болмады. Колтуғунан цигит цибәк шапан аш берді, кыз айтты: «Кашан келәр екәсіз?» Цигит айтты: «Шапаның қағазынан оймактаи калғанда келәрмін.» Цүрүп кетті Косаи, онүңминән көп кол барды, Арғының Ак Сары Бидің улү Косаидың аур козу қорукка бара қатыр деп келәмәж кылды.

Айдан аи отүп кетіпті,
қылдын қыл отүп кетіпті,
Косаи алған колминән
барып барып кетіпті.
Нешә аи барған сон,
нешә қыл барған сон
касындағы бес бала аитыпты:

5

«Цаным-деін ер Косаи,
«шыным-деін ер Косаи,
«көп биз шөлдөп барамыз,
«көп биз пәлә көрөмүз,
«оған амал не болады?
«карынымыз ашып барады,
«судан шөлдөп барған сон,
«астан аш болған сон
«кайдан амал табармыз?»

10

15

Бес бала онү айткан сон,
Косаи сөзүн еситкан сон
««Шөлдөп барған кісигә,
««карыны ашкан кісигә
««сусағанда су берәин!
««карын ашканда ас берәин!

20

«Садағымның қорамсағында
«бес баурсағы бар екен,
25 «салпаң кулак сар'аттың
«баурунұң астында
«қайдың тасы бар екен.»
Садағының қорамсағында
бес баурсағы алды деіді,
30 бесәуң алып берді деіді,
бесәу оңғұрұп құрұ,
бес баурсакты қеді деіді.
Салпаң кулак сар'аттың,
баурунұң астында
35 қайдың тасын алыпты,
булғап булғап қергә қожұптұ,
ауодон қаңбыр қауптұ,
мына судан ішіптї.
Ер Косаі атка мініптї,
40 караул карап кетіптї.
Цеттї тауға шыккан сон,
цеттї таудан тұскон сон,
цеттї кырды арткан сон,
сар'аты құрмөі қалды.
45 «Камшыласам да, құрмөдұң,
«карбансамда, құрмөдұң,
«тебінсәмдә, құрмөдұң,
«тербәлсәмдә, құрмөдұң,
«маған недән көңлұ қалды?»
50 «Ойбаі, іәм Ер Косаі!
««құғөнұмд' алып кулатпадың,
«ерімді алып аунатпадың,
«саған недән разы болаін?»»
Ер Косаі аттан т'сө қалыпты,
55 ерін тастап алыпты,
арқа терәсі біргә тұсұптұ,

цүтөнүн енді алыпты,
бас терәсі біргә түсүптү.

Салпаң кулак сара ат арпаның ак зусаннан алты оттап, алы аулап түстү, куірувүн сыртына салып үйдөн шыккан калыбына түстү. Куірувүн сыртына салып кулашы бар кулан болуп күвүн батысына таман кетті. Бала айтты: «Ат ажағын қергә қарады, кус ажаған көккө қарады дегән осу екән.» Бала қылап қылап, ер токумүн қастанып қатып қалды. О сар'ат барып бажағы батыр Қаңбыршының шәрін үш айналып қашты. Қарға тумсүктү қазық ажақты кемпір бар екән. Сол кемпір айтты: «Бу қарғағы бар екән, сары бала бар екән, бу семіз сар'ат бар екән. Бу шәрінді үш айнала шабылып. Муну устаңыз күп!» Шәрдің қигітәрі күдү сар'атты, қетпәді. Сар'ат қайтып барды, қетсә Косаі уюқтап қатыр екән. Ат басқа тепті, ојанды. «Негә қыладың?» депті. «Сені кетіп қалама деп қыладым.» «Мен негә кетіп? мен батыр Қаңбыршының шәрін үш айналып қаштым, маған қетәр ат қок екән. Мен сол ат сынарға бардым. Бір сокур қара біә не қетті не қетпәді; ішіндәгі қулун тулпар екән; сол шәрді бір күрөң арғымак бар екән, бір сары бала бар екән, тоқсан сырдың сүтүн ішәді. Сону тастама! екәүн өлтүр. Менің түгүмнүн түбү саіп бір ок, мен қеті түн, қеті күн шабалмасам маған серт, шабысалмасаң саған серт. Бір өзүмнүн дүбүрүмдү мың қымының дүбүрүндөі қылаін! саурумнүн ортасында екі баі терәк орнатаін.» Косаі айтты: «Мен бір өзүмнүн даусүмдү мың кісінің даусүндаі қылаін, басымды таудаі қылаін, көзүмдү шаңрақтаі қылаін, қеті түн, қеті күн шабалмасаң саған серт, мен шабысалмасам маған серт.»

Атына мінді, келді шәргә, келіп тіді қеті күн, қеті түн содүстү, аттың тізәзінан қан келді, бәрін қырды. Бір құз кісі қалды. Баланың алмасының сағағына маі қатты, өзү шаршады; сары ат айтты: «Т'сө қап баурұма ен!» Т'сө қап баурұна енді. Ат сілкінді, «тур» деді. «Ұстүмө мін!» деді. Ұстүмө мінді, құс кісінің қесір қебір қылып алып қөнөлдү, алып шықты олаі, екі дөң артылып түстү, бажағы қел маја мінгән кемпір көтүнөн күп

«Садағымның қорамсағында
«бес баурсағы бар еқан,
25 «салпаң кулак сар'аттың
«баурұнұң астында
«қайдың тасы бар еқан.»»
Садағының қорамсағында
бес баурсағы алды деіді,
30 бесәўнұ алып берді деіді,
бесәў оңғұрұп құрұ,
бес баурсакты қеді деіді.
Салпаң кулак сар'аттың,
баурұнұң астында
35 қайдың тасын алыпты,
булғап булғап қергә қожұптұ,
аўодон қаңбыр қауптұ,
мына судан ішіптї.
Ер Косаі атқа мініптї,
40 караул карап кетіптї.
Цетті тауға шыққан сон,
цетті таудан тұскон сон,
цетті кырды артқан сон,
сар'аты құрмөі қалды.
45 «Камшыласам да, құрмөдұң,
«карбансамда, құрмөдұң,
«тебінсәмдә, құрмөдұң,
«тербәлсәмдә, құрмөдұң,
«маған недән көңіў қалды?»
50 ««Ойбаі, іәм Ер Косаі!
««құтөнұмд' алып кулатпадың,
«ерімді алып аунатпадың,
«саған недән разы болаін?»»
Ер Косаі аттан т'сө қалыпты,
55 ерін тастап алыпты,
арқа терәсі біргә тұсұптұ,

цүтөнүн енді алыпты,
бас терәсі біргә түсүптү.

Салпаң кулак сара ат арпаның ак зусаннан алты оттап, алты аунап түстү, куіруфун сыртына салып үйдөн шыккан калыбына түстү. Куіруфун сыртына салып кулашы бар кулан болуп кунуң батысына таман кетті. Бала айтты: «Ат ажағын цергә кармады, кус ажаған көккө карады дегән осу екән.» Бала цылап цылап, ер токумун цастанып цатып калды. О сар'ат барып бажағы батыр Цаңбыршының шәрін үш айналып кашты. Карға тумсүктү казык ажақты кемпір бар екән. Сол кемпір айтты: «Бу царғады бар екән, сары бала бар екән, бу семіз сар'ат бар екән. Бул шәрінді үш айнала шабылып. Муну устаңыз күп!» Шәрдің цігитәрі күдү сар'атты, цетпәді. Сар'ат кайтып барды, цетсә Косаі ујуктап цатыр екән. Ат баска тепті, ојанды. «Негә цыладың?» депті. «Сені кетіп калама деп цыладым.» «Мен негә кетіп? мен батыр Цаңбыршының шәрін үш айналып каштым, маңа цетәр ат цок екән. Мен сол ат сынарға бардым. Бір сокур кара біә не цетті не цетпәді; ішіндәгі кулун тулпар екән; сол шәрді бір күрөң ардымак бар екән, бір сары бала бар екән, токсан сірдың сүтүн ішәді. Сону тастама! екәүн өлтүр. Менің түгүнүң түбү саин бір ок, мен цеті түн, цеті күн шабалмасам маған серт, шабысалмасаң саған серт. Бір өзүмнүң дүбүрүмдү мың цыкының дүбүрүндөі кылаин! саурумнүң ортасында екі баі терәк орнатаин.» Косаі айтты: «Мен бір өзүмнүң даусүмдү мың кісінің даусүндаі кылаин, басымды таудаі кылаин, көзүмдү шаңрақтаі кылаин, цеті түн, цеті күн шабалмасаң саған серт, мен шабысалмасаң маған серт.»

Атына мінді, келді шәргә, келіп тиді цеті күн, цеті түн содүстү, аттың тізәінін кан келді, бәрін кырды. Бір цүз кісі калды. Баланың алмасының сағадына маі катты, өзү шаршады; сары ат айтты: «Т'сө кап баурүма ен!» Т'сө кап баурүна енді. Ат сикінді, «тур» деді. «Ұстүмө мін!» деді. Ұстүмө мінді, цүс кісінің цесір цөбір кылып алып цөнөлдү, алып шыкты олаі, екі дөң артылып түстү, бажағы цөл маја мінгән кемпір көтүнөн күп

III.

келді. «Е Косаі!» деді, «мунан артынан цоктайтұзұн кісі барар.» Косаі айтты: «Е кемпір! бір еі алып кал!» Кемпір бір таіпа еі алып калды.

Онан сон сары ат құрмодұ. «Негә құрмдісұн?» деді. Ат айтты: «Умуттұң» деді. «Немә?» депті. «Темірлі ұі калды, кұрөң арғымак калды, сары бала калды.» Косаі кайта құрдұ. Келді кайтып. «Енді онұ коітіп бузамыз?» деді. «Мені текпілә өкпөмдұ шығар! Саурұмнан сабап саптыјактаі ет шығар! сұітұп која бер!» Сар'ат акты боздұ цергә барып кайта дан құғұрдұ, келіп ұідұ теұп кеп кетті, темір ұідұң екі кабат ұзұлдұ. Тағы кетті құғұрұп, кайтып айналып кеп теұп кетті, темір ұі ашылып кетті. Ішіндә сары бала қатыр екән, кұрөң арғымак турған екән; кұрөң арғымактың ајағында темір шідәрі бар, темірдің ноктасы бар. Сары баланың колұнда бір қағы бар екән, бір төбөнұ атса, төбө аударылып т'сөр еді. Сары бала айтты: «Е Косаі, тірі босам елімнің кегін алармын сеннән.» Косаі баска кеп шапты, ішін қарды, ішін караса токсан бөіок карыны бар екән, токсан сырдың сұтұн ішәд' екән. Бір кемпір анда отурдұ: «Тәңрі көзұн ашсын!» деді. Сары ат айтты: «Кайттыра кет!» Сонан сон Косаі манағы көшұнө келді, көшкө айтты: «Мен озұп бараін! узун сызған церінә құр! дөңөіок сызған церінә кон.» Сонан сон Ер Косаі озұп барды церінә, бір төбөнұң басына шыкты, кұндұк цердән естід'екән, тұстұк цердән болцаід'екән.

Тұстұк цердә Қаңбыршы батыр кетіп бара қатыр екән, қасында улұ Темір Баі алып бар екән, бір сәўөгөі бар екән. Қаңбыршы айтты: «Е сәўөгөјұм, не көрдұң бұғұн?» Сәўөгөі айтты: «Бұғұн біздің шәрді бір бала шапты, астына семіз сар'ат бар еді, цеті кабат темір ұідұ буздұ, бу сары баланы өлтұрдұ, қасындағы кұрөң арғымакты өлтұрдұ.» Қаңбыршы айтты: «О баланы біз көрдұк, бізді о бала көрдұ, біз оған барсак, ол бізді өлтұрөдұ, ол бізгә келсә онұ біз өлтұрөмұз.»

Сонан сон Косаі цөнұнө құрұп кетті. Сары ат айтты: «Е Косаі, елің енді қакын еді, бір таудұң ар қағында Ертістің сұ бар, онұң ар қағында Арғының Ак Сары Бідің аулұ бар, мына

тауға қеліп шык! суға қеліп тұс! қеліп мен ар қағына өтбін! Судуң ар қағында мен қығылаін! сен сонда атым өлдү деп айғаи сал! сонан сол аулдүң кісисі келәр, Арғының Ак Сары Бідің алты улу күйрүмнан тартар, көзүмдү козғалтпас, Арғының Ак Сары Бі өзү тартар, сонан сон тұрб-көрбін! көңүлү таур боп каксын!» деді.

Косаи кетті тауға, қеліп шыкты, қеліп тұстү, судан қеліп өттү, судуң қегінә келіп қығылды, айғаи салды, аулдан кісі келді. Косаи айтты: «Қолаушы едім, менің атым қығылып қатыр.» Арғының Ак Сары Бідің алты баласы кеп тартты, көтүнү козғалтпады. О тағы айғаи салды; Арғының Ак Сары Бі өзү келді, келіп тартты, ат тұрб-гелді тартқан сон «Е балаларым», деді «картаисамда бір бөрүнүң бір коилүк әлі бар екән дегән осу» деді. «Қаным кім едің», деді, «Косаиның қолдасымын» деді. «Косаи әкәсінің кегін алдыма?» «Кегін алды.» «Ои баи үигө құр! сусүн іш!»

Үигө келді Косаи, сусүн ішті, Бота Кыз Сулу аякшы болдү. Үжүндө қатқан Сартпән оінар екән кыз, Косаи онү білді. Косаи тура аттанды:

Колүмдағы карағаи садак
каира тартқан барш'екән?
Сүрүнүң сары қон
тізәдән сокпак салған барм'екән?
әкәсінің кегін алған барм'екән?
әкәңә бердің тол'аяк,
пешәңә бердің қарт'аяк,
маған бердің орт'аяк,
көңлүңдү беріп којуспсүн
telägai кара бөрүктү
қатыр екән үжүндө,
калаи оінасаңда ерікті
бір күндө басыңа тіјәр тал тајак.

5

10

Сонан сон құртүна кетті. Арғының Ак Сары Бідің балаларына айтты: «Ертән менің көшүм өтөдүр, малдарыңа іә болмаи

калмаңдар.» Сүйтүп құруп кетті, келіп қолуна келді, судуң арғы қегінді қондұ, ертән айады, Арғының Ақ Сары Бідің аулу бастыра айады, сіры сірына қосұлұп кетті, қожу қожуна қосұлұп кетті. Сары Бідің алты баласы алтау алты тайға мініп қайдақ шаңның ішінді қалды. Алтау айттылар: «Қосаи мырзаға айтыңыз! малымызды бөліп алаік! тоқтасын!» деді. «Оған тоқтамаімын» деді; қожұндаі қожұн бөліп тастады, қылқысындаі қылқын бөліп тастады, құруп ұйуно келді.

Ұйуно келді қаршыға салды. «Бота Қыз Сулуға үі тіксің!» деді. Бота Қыз Сулуду алып келді, кешкі қаңа тіккән үігө барып қатты. Аты байлаулу екән, аты үйдү сындырып бара қатыр. Бота Қыз Сулу айтты: «Атыңыздың мінәсі осулаім'еді?» Қосаи айтты: «Құндө қаз дуалақ қанқығасында құруш'еді, сонү көксөп тұр, шығып қара!» деді. Шығып қараса қау қеті қабат қурсап алыпты. Қосаи айтты: «Қеін тұр! атыма мініп шығаін!»

Атына мініп шықты, қолдан қарсы келдім бірәу. Манағы қел мажағы мінгән кемпірдің баласы екән, Темір Баи алып екән. Наізамән шаншты Қосаиды, қозары көтүрдү. «Қосаи қалаісын?» деді, «бурун ұстұмдө едің әлідә боса ұстұндөмұн.» Қосаиды қергә тастап кетті, наізаның қарыстаі қері ішінді қалды, Қосаи өліп қалды. Темір Баи алып онан сон еліп шапты, қатынын миңгіз тіріп алаін деп еді. Темір Баи алып алдырмады, «Шешәмә қылған қаксылығы бар деп, манаға қел мажаға мінгән кемпіргә бір тайпа ел беріп кеткән еді, сонүң ұшұнқатынын алдырмады. Сар'атты устаін деп еді устатпады, қырк кісіні өлтүрдү, қашып кетті сары ат. Сар'ат Қосаиға қайтып келді, қайтып келсә Бота Қыз Сулу өлгөлу қатыр екән. Ат айтты: «Өлмө!» деді. «Муна өлгөн кісінің өтұн алып Қосаиның мурнуна қуи!» деді. Өлгөн кісілердің өтұн қатын алды, мурнуна қуидү, Қосаи қатты ұжуктадым деп тұрө-гәлді. «Қау қайда кетті?» деіді. «Қайтып тұс!» қатын айтты. Қосаи қайтып тұстү. Қатын айтты: «Ужукта бұгұн. Әкәң тұсұно енәр» деді.

Ужуктады Ер Қосаи, тұсұно әкәсі енді, әкәсі айтты: «О кемпірдің улу, Темір Баи алып сырты болат іші қуруш» деді «атса

мытык өтпөйдү, шапса кылыш өтпөйдү. Түндө чатса моюнуна шайтан үйүлөп чатады. Сонда түндө барып шап!»

Таң атты ертан түндө Косаи барды, Темір Баи алыптың басын шапты. Таудун ар чагына барып чатты. Таң атты, келип колжа араласты, бәрін кырды, ат тонун бәриниң алып кайтты. Цеті цүз уста цидірді, цетшіс арба көмүр алдырды, өзү көмүрдүн ортасына отурду. Усталарға бастырды, өзү корбазындай балкыды, көтүнөн наизаның сынығы түсүп калды. Цазылып кетті өзү, малын малданып, чанын чанданып еліна кан болуп сондай адиі болуп барша муратына цетті.

11. Целкилдак.

Бурунгу заманында Нормон Бет деган кан болган, Кан дүз токсан екі часаган. Өз Темір деган инісі болган. Өз Темір кырк екі кісиге бас болуп колжа кетті. Нормон Беттин екі кызы болган бирөунун аты Күнүкөі, біраунун аты Түнүкөі болган. Екі кыз уруктаганда түс көргөн. Таң ертан цецгасина келді, бір шапанга чамыды; екау бір цецганиң басын шыгарды. «Цецга!» деді.

«Мен бір түс көрдүм,
«от чагалаи іс көрдүм,
«екиде кара тең көрдүм,
«соргалап аккан кан көрдүм,
«цора, цецга, түсүмдү.»

5

Цецгаси каин ағасына келді.

«Айтаин!» деді «Каин аға!»
«мен бір түс көрдүм,
«от чагалаи іс көрдүм,
«екиде кара тең көрдүм,
«соргалап аккан кан көрдүм.»
«Цора, ағам, түсүмдү!»

10

Каин ағасы айтты: «Бу түстү кім көрдү?» деді «мен мін» деді катын. Каин ағасы айтты: «Муну көргөн сен емас! муну көргөн

екі кызым екән, кызым келсін!» деді «т'сұма келіп айтсын!» деді.
Екі кызы Тұнұкбi, Құнұкбi келді т'сұна.

«Қамағат! деді,
«кулактарыңды бері сал!
«кеңәстәріңді ары сал!
«бұғұн тұндө тұс көрдұм,
5 «от қағалаі іс көрдұм,
«екідә кара тең көрдұм,
«сорғалап аккан кан көрдұм,
«қора, қамағат, бу тұстұ!»
Қыздар бу тұс айтқан сон,
10 қамағат бу тұс есткән сон
қамағаттың қаксылар,
мағанасы білгән баксалар,
аксакалды ағалар,
бас шалмалы бабалар
15 «Ағаң бұғұн келәр! деді,
«олжалы ұйгө келәр!» деді.
Нөрмөн Беттің кыздары
Тұнұкбiмән Құнұкбi
бу сөзүнө нанбады.
20 «Өз Темір ұйдө қок болдұ,
«қок болғанда бок болдұк.»

Нөрмөн Бет Кан айтты:

«Дұс токсан екі қасағам,
«каздыңда етін асағам,
«Өз Темір ұйдө қок болдұ,
«қок болғанда бок болдұк.»

Нөрмөн Беттің сакалынан қас төктұ, қылайды, білмұз деп қылайды.

Нөрмөн Беттің қетідә қасар Қас Тұлұк дегән баласы бар екән. Қеті қырдың астында алпыс баламән асық оінап қатыр екән. Қылаған Нөрмөн Беттің даусұн баласы естіп келді. Келдідә: «Кан іәм, неғә қылаісыз?» деді. Кан айтты: «Қыламаі кәі-

тәин? Өз Темір үйдө цок болғанда бок болдүк!» деді. Баласы айтты:

«Цылама акам!» деді,
«оң батаңды бер!» деді,
«дүлдүлүңдү бер!» деді,
«семсәріңді бер!» деді,
«цауға мен бараин!

5

«бір ауз цолға бараин!
«бір келгәнің бір кыраин!
«екі келгәнің екі кыраин!
«бірінә бірін коспаин!»

Акасі айтты балаға:

10

«Сенің алар цауң цок,
«бојуң сенің ыскон цок,
«боғаның енді каткан цок,
«балакта цүнүң цеткән цок!»

Баласы сөзүн алмады, батасын сурады. Акасі оң батасын берді. «Цортканда цолуң болсүн! цолдасың Кыдыр болсүн! Алла'ы екпәр!» деді. Дүлдүлүн берді, семсәрін берді, «Бар балам» деді, «дүлдүлүң оң ајағымән цер тепсә, сол ајағын көккө көтөрсө келмә!» деді, сол ајағы минән цер тепсә, оң ајағын көккө көтөрсө кәйт балам.»

Цеті цасты Цас Түлүк дүлдүлүнө мінді, семсәрін колүна алды «аман, есән болуңдар!» деп кетті. Келә цатса бір белдің үстүндө шыкты, цер дүзүн карады, цау келә цатыр экән. Дүлдүлдөн түстү о бала, алдыңгы айлын бос тартты, арткы айлын берік тартты, онан сон дүлдүнө мінді, бір келгәнің бір кырды, екі келгәнің екі кырды, бірін бірінә коспады. Көп цаудү кырды. Цаудуң ең көтүндө капыр басы Теләгәи алып бар экән. Теләгәи:

«Цамафаттар тура туруңуз,
«бу цердә ат цағыңыз,
«кумалак биз ашаик!
«коі цаурун цажаик!
Кумалак ашты деіді,

5

койнұң қаурун қакты деіді.
«Бізді алып қатқан қау екән,
«цеті қасар қас бала екән,
«атсак онұ аталмаимыз,
10 «шапсак онұ шабалмаимыз,
«атсак мылтык тімәіді,
«шапсак кылыш өтпөідү.

Капыр басы Теләгәи кұндү боран соктурдү, аяз кылдырды.
Бала тоңдү, тоңган сон әкәсінің айткан сөзү бар екән, дүлдүлүң
оң ажағымән қер тарпыса, сол ажағыны көккө көтөрсө кәйтпа
дегән екән, дүлдүлүң сол ажағымән қер тартпыса оң ажағын көккө
көтөрсө кәйт! дегән екән.

Күн боран болдү, сүк болдү, бала муздады, тоңдү. Дүлдүл
сол ажағы мән қер тарпыды, оң ажағын көккө көтөрдү, бала дүл-
дүлүнө мінді кәйтты.

Қас бала тоңұптү,
атка мініп кәитыпты,
камшысын бастырып,
дүлдүлүнү қүгүртүп
5 әкәсінә қетіпті.
Ұлкөн апасы Түнүкөі,
кіші апасы Күнүкөі
алдынан шығыпты.
«Тоңдұңба, карағымаі?
10 «муздадыңба, шырағымаі?»
Дүлдүлүнөн т'сүрдү, деіді,
үзүнө еңгізді, деіді,
бір апасы басын алды,
басын койнұна салды,
15 бір апасы ажағын алды,
ажағын койнұна салды:
«Тоңған басы қылыңсын!
«муздаған ажағы қылыңсын!»

Екі апасы Түнүкөі, Күнүкөі артына карады, қау келіп кал-

ған екән. Ұлнөн қеті кулақты қазанды тбң көрдү, астына екі апасы салды манағы інісін. Капыр қау келіп қалды, ак шәріні шапты, дұз токсан екі қасаған Нормөн Беттің басын алды, отұн сыртынан қарды. Күнүкөі, Түнүкөі қызды күнүндө айттырса Нормөн Бет бермәд'екән, әлі бу уақытта тегін олқа қылдырдылар, аттың көтүнө салдырдылар, өзгө малында, қаныңда алып бара қатыр екән. Сонда капыр басы Telägai айтты: «Бізді алған қау мұнда қок екән. Қалғыз қеті қасар баланы табалмадық. Издәргә керәк» деді. Сонда кұ аяк кұ кемпір айтты: «Мен о баланы тауп берәін, қасырған қерін көрдүм; менің малымды, менің қанымды бәрін берсәң айтаін!» деді. Telägai айтты: «Бәрін танысаң ал!» деді. Манағы малын қанын берді. Кемпір айтты: «Казаның астында қатыр» деді. Капыр басы Telägai қазанға келді, қазанды көтөрдү, едә бала қатыр екән. Сол қердә баланың басын алды, басын қанжығасына байлады. Қан акты сорғалап. Капыр басы Telägai қесір қебір қылып қайтты қерінә.

Бір уақыт күндө Өз Темір келді, өз дөрү қарыны аш болғанда, бірінің атын сойұп қегән. Ак шәргә келді, келгән соң әкәсі қок, інісі қок, шешәсі қок, қатыны қок, екі қарындасы қок екән, өзүнүң астында мініп құргөн бедәү биәсі бар екән. Аттан тұстү шыады.

Дұз токсан екі қасаған,
каздыңда етін асаған,
Нормөн Бетсін қан іәм,
түспанға басыңды алдырдым,
кәўргә отүңдү қардырдым.
Мен өзүм үидө қок болдүм,
қок болдүм да бок болдүм.
Шубадан тұскөн қындым,
мақпалдан тұскөн ојұндым.
Күнүкөйдәі көрүктүмдү,
Түнүкөйдәі тектімді
өзүм барда айттира
келгән кісігә бермәдім,

III.

5

10

7*

күнүндө бірәүгө тегінан
15 тегін олжа кылдырдым,
ат бір көтүңө салдырдым,
әсірәсі со кекті кайтәін?
үйдө құрсом муңдасым,
қолда құрсом қолдасым,
20 қетідә қасар Қас Түіўк
қаурусұң сенің катқан қок,
балақта құнұң шыққан қок,
бојұң сенің өскөн қок,
ақылың сенің толған қок,
25 қапыда айрылып қалдым қалғызымнан.
Қеті күн қылады,
қеті түн қылады,
қылағанда Өз Темір
қер баурдап сулайды,
30 қылап қылап ужуқтайды.
Сүйтүп ужуқтап қатқанда
келді бір адам қасына,
турдұ онұң басында.
«Е туруп кел, Өз Темір,
35 «сенің басыңды көтөр!»
Өз Темір басын көтөрдү,
қатқан қердә отурдү,
келған адам сөйлөйтү:
«Сен о қауға барма, деіді,
40 «алар қауң ол емәс,
«Сары Баі дегән қан бар,
«сонұң бір бала бар,
«атса мылтық тімәйді,
«шапса қылыш өтпөідү,
45 «отқа салса күймөідү,
«суға салса батпайды,
«қарғаза қарғыс қетпәйді.

«Сары Баидың балас' екән,
«цеті қаска быжы цеткән,
«атын коіған цок екән.

50

«Сол балаға бар, сол балаға барсаң кегіңді ол алып берәр.»
Манағы Өз Темір турдұ, беті колүн цудұ, бір коідұ цалынып
сойдұ, бір қасык ет цеді. Манағы т'сұндө көргөн адам Кыдыр
екән. Кара бедәў бйәсін ертәп мінді Сары Баиды іздеп кетті.

Сары Баі дегән баі екән, бала цок екән бір кұндө. Бір
уакытта цін тоіға барған, төрт біәмән, төрт сабамаң барад'екән.
Кұдар Өтрүк тоі қылды, «бу Сары Баі өзүнұң баласы цок» деді,
«кудаідан бір бала тіләтәік!» деді. Манағы Өтрүк тоіға Сары
Баиды шақырдылар. Сары Баі катынымән, төрт біәмән, төрт
саба кымызымән келді, шақырған аулға келді, келсә аула ат
бадалған цок. Сары Баі аш ұланды кісіләрді боктады. «Мында
кісі цок екән, деді, мазақ қылдылар бізгә» деді. Өзгө кісіләр
Сары Баіға цубап берәлмәіді, кісіләрдің ішіндә бір ташша бала
бар екән, о бала айтты: «Мен Сары Баіға цубап берәін!» Таш-
ша тыскары шыкты. Сәләм берді. Сары Баі сәләмін боктады.
Бала айтты: «Сәләмімді боктама! бу тоі баласы бардың кәлә тў-
дұн тоју, баласы цоктұң келмәйтүдұн тоју, улұ барға орун бар,
улұ цокка орун цок.» Сары Баі катынымән төрт біәні бауз да-
ды, төрт саба кымыз царып тастады, екаў ұјуно кәйтты. Астында
мінгән боз цорға ат бар екән; боз цорға атты белдәўгө баідады,
өзү катынымән кудаідан бір бала сурады. Кетәді, етәгін белінә
кыстырды. Келә цатқан кұнұндө Сары Баі арықтады, катын
аркалады, келә цатса ак тікәнәккә келді, келсә кімнің етәгінә ті-
кәнәк ілінәді. Катын шаршады, отурдұ, Сары Баі ујуктап кал-
ды, катын ујуктаған цок екән. Аспаннан кұмұстұ табак балимән
тұстұ, табактың ішіндә кұмұс қасык бар екән. «Тұрбө-гәл, бајым!»
деді «аспаннан табак тұстұ.» Сары Баі тұрбө-гәлді «бісмыла!»
деп бір қасык бал цеді. Катынына баі айтты: «Сен це!» деді
«кудаі бала берәр» деді. Катын бәрін цеді. Сонан сон кәйтты
ұјуно, катын буаз болдұ. Бір уакытта катын бала тапты, бір ул
тапты, бір қыз тапты.

Олар енді тоі кылды,
арап шарап берді,
он біа соіду баілап,
он коі соідү тоілап,
5 он сір соідү аідап,
қоғары елін шақырды,
тұмбнгү елін шақырды,
ајамаі малын кырады,
құрт ұлып келгәндә,
10 табак тартып бергәндә
келгән кісігә сілады,
мінәр атын миңгізді,
кіјәр шапан кігізді.
Ат қокка ат бергән сон,
15 кім қокка кім бергән сон,
соіған малды қегән сон,
ұлыған құртү тоіған сон
келгән елі тарқады.

Шалкар көлдүң басында шатыр тікті. Бала ойнап құрдү, то-
булудан қак кылды, шідән ок кылды, кәрі кемпірді атты, кәрі
шалды атты, көп кемпірді, көп шалды өлтүрдү. Кемпірдің шалы
бар шал келді, шалдың кемпірі бар, кемпір келді, Сары Баіға
келді. «Мырза!» деді, «балаңыз біздің шалдарымызды, кемпір-
ләрімізді өлтүрдү, балаңызды тіңіз.» Сары Баі айтты: «Қараіды»
деді. Баланы шақырды, «балам», деді, қылқыға бар!» деді. Сары
Баідың бір кулу бар екән, тоқсан коідүң терәсі телпәгәі тымак
шыкпаіды. Манағы Сары Баідың баласы қылқыға кетті, Топаі
кулға келді, ак сакалы бар екән, қажың болад'екән, кара сакалы
бар екән, карағаі болад'екән, қүн ыстык болғанда тоқсан тор'
ала айғырдың ұру сакалына ұжөздөп турат екән.

Сол күндө Өз Темір қылқыға келді, карағаідың ішінә еніп
келді. Топаі кул айтты: «Сакалымның ішіндә біт құрөдү» деді,
біт құр дегәнін караса Өз Темір Кан құрөд'екән, мінгәнi кара
бедау біа екән. Сары Баідың баласы Өз Темір канды Топаі

кулға устап алып келді. «Сен, деді, менің сакалымның ішіндә назып құрдуң? урумусун?» Өз Темір айтты: «Цок мен уру емәс-пін, беішара адаммын.» «Оллаі болса негә келдің? кайда барасын?» «Балаға келдім, деді, курбустарым қау ытұрду.» Сары Баидың баласы айтты: «Тімәі!» деді. «аға сенің ак сакалың каяың болғанын кара сакалың карағаі болғанын біз біләміз, баска кісі білмас. Сон аға кайда барасын?» Өз Темір айтты: «Сары Баі дегән баі бар екән, соған барамын» деді.

Өзү Мырза екән,
аты цокка ат берәді,
кшә цокка кшм берәді;
сон дәі мырзаға барамын,
Сары Баидың баласы бар,
цеті цасар улү бар,
мылтык атса ок тшәиді,
кылыш шапса кылыш ытшбидү,
ол баласын сураимын.

Бала айтты: «Барсаң анау белдің астында біздің аулүмүз бар. Сары Баидың баласы менин. Өз Темір кетті, бір уакытта Сары Баидікіна келді. Өз Темір Канды аттан көтөрдү, үйгө отургуздү, амандасты, есәндәсті. «Кайда барасыз?» деді. «Сіздікіна келдім» деді «біздікіндә не бар?» деді. «Сіздің бір балаңыз бар екән, сонун атын коіған цок екән, атын коіғалы мен келдім.» Сары Баі айтты: «Бәрі кәлдә! сенин баска кісігә коігузған цок едім.» Өз Темір баланың атын койдү: «Аты цеті цасар Целкідәк болсун!» деді йкәсі: «Цаксы, цараіды» деді. «Кан! ат аламысын? ат берәін, кшм аламысын? кшм берәін.» Өз Темір: «Алмаимын, берсәң, деді, маған балаңды бер, балаң керәк маған» деді, менің йкәшәді, шешәмді. инімді, екі карындасымды бәрін қауға алдырдым, өзүм үйдө цок болдүм, цок болдүмда бок болдүм» деді. Сары Баі: «Бермәимін, деді, баламды; цөнөл!» Боктады Өз Темірді. Өз Темір цылап кетті; Сары Баі үзүвө келді; катыны айтты: «Не сураі келгән екән?» «Катын, біздің цалғыс баланы сураі келгән екән; сонү мен бергән цок.» Катын айтты: «Акылың

қок екән; шакыр! бері келсін!» деді. Сары Баі тумағын қолына алды, тумағын булғап шакырды. Өз Темір шакырған соң, келді. Катын айтты: «Мен баламның кетәрін білмеймін, балам өзү білсін! сен қылығыңа бар, анда балам бар, баламнан сура! барсада өзү білсін! бармасада өзү білсін!»

Өз Темір кетті, қылығыңа келген соң амандасты, есәндәсті; Топай кул айтты: «Інімә не деп ат койдүң?» Өз Темір айтты: «Цеті қасыр Целкілдік болсүн деп ат койдүм.» Топай кул айтты: «Цап қаман ат екән!» Бала айтты: «Ағам, ақылың қок екән, бізгә осу койған ат қаксы.» Өз Темір айтты: «Інім саған келдім, сен маған катты керәксің.» Бала айтты: «Керәк болсам йкәмнән сурадыңба мені?» Өз Темір айтты: «Сурадым, деді, йкәң айтты: «Мен білмеймін, балам өзү білсін!» Бала айтты: «Цараиды ағам, мен бараин!» Топайға айтты бала: «Е, ағам маған бір ат бер! өлүп кетсәм малым қаным сендә турсүн! акрәттә қолуңнан алаин! тірі болүп келсәм малымның қарымы сенікі болсүн! Сен аға бол! мен іні болаин! Мынау йкә шешәмді сен күт! Маған бір ат бер!

Бес шакрым болуптү,
Топай кул құрұптү,
бір даржаның сонүн Топай кул
ары бері қылығын
5 анды келін лактырыпты.
Топай кул көп құрұп,
куіруғунан устап алып,
ары бері лактырып,
бір котур құрбәшә таиды
10 лактыр алмады ар қакка.
Ол котур құрбәшә таи
ары қакка қетпәді,
көлдүң ішінә тўсөдү,
көлдүң ішіндә дўзұп
15 котур құрбәшә құрбөдү.
Топай кул шалма тастады,

кўрбншб таиды алмады.

Осу таи кашыпты,

Топай кулдўң сакалы

ендi талкан болуптў.

20

Целкилдәк аитыпты!

«Токта, токта, Топай кул!

«бер шалманы, Топай кул!

«осу таиды кўп цетәин!

«моинуна шалма мен тастаин!

25

«осу таиды цетпәсам,

«моинуна шалма тастамасам,

«осу таиды шоктатпасам,

«ер салып мин бәсам,

«астыма алып цўрмбсбм

30

«Целкилдәк атым цоғалсын!»

Целкилдәк шалма тастады,

кўрбншб таиды токтатты,

дўғбндў алып цўғбндбйдў,

таи ендi кунаи болады,

35

ер салып ертәидi,

кунаи дбнбн болады,

екi айлыи тартады,

дбнбн бестi ат болады,

алып келiп минәдi,

40

алты цасар ат болады.

«Есән бол, ағам Топай!

«аман бол, ағам Топай!

«мен ендi цауға барамын,

«тiрi болсам кайтамын,

45

«блўп калсам кайтпаймын.»

Кеттi ендi Целкилдәк Өз Темiр касында, Өз Темiр онў церинә екпәдi. Целкилдәк айтты: «Мен цўрб берәин!» дедi «сен менiң ағамә бар! оң батасын берсiн! кара коржун берсiн! семсәрiн

берсін! мені мында кетіп бара қатыр десәң құрбғу аіныр, кешә кетіп қалған екән деп айт!»

Өз Темір Сары Баіға келді, «Балаң сәләм айттыпты, ақам кара коржунұн берсін, семсәрін берсін, оң батасын берсін! деп айттыпты; ақамә сәләм деп айт! депті, шешәмә сәләм деп айт! депті, карындасыма сәләм деп айт! депті, тосұма сәләм деп айт! депті.» Сары Баі: «Қараіды», деп айттыпты, коржунұн беріпті, семсәрін беріпті, оң батасын беріпті. «Баламның қортқанда қолұ болсұн! қолдасы Кыдыр болсұн!» Өз Темір бәрін алып кайтты. Қеті қасар Қелкілдікті кұп кайтты, қерінә келді, өзүнұң қырк қолдасына қетті. Қауқаулаімыз деп қауға кетті, Өз Темір қырк бір кісі біргә құрлұ, манағы қеті қасар Қелкілдік бөлік құрлұ. Бәрі сертгәсті: «Кашып кетсәк кудаі тапсын.» Қер ортасына келді. Қеті қасар Қелкілдік Өз Теміргә айтты: «Шық тауға! қаудұ кара! көрүнөмб екән?» Өз Темір тауға шықты, карады төңүрөктұң төрт буршұн карады. Оібаі деп құғұрлұ, келдідә, атка мінді. «Кашыңыз! кайтәңіз? қау көп-ак болдұ, біздің алар қау емәс.» Кашты Өз Темір қолдасымән. Қеті қасар Қелкілдік асын ішті. құрбқшб атка мінді, кашқан кісігә кұп қетті. «Тура тур!» депті. «Өз Темір айтысқан сөз осулаіма?» Өз Темір айтты: «Кайтыңыз, біз коркамыз қаудан, қан көп» деді «біз аз» деді. Бала айтты: «Қок аға кайтпаімын, сен кайтсаң құрб бер! Маған кудаі қак болсұн, мен қауға бараін.» Бала қауға кайтты. Бір обаның басына шыққанда қау келіп қалған екән. Құрбқ атка тіл бітті:

«Е іәм, тұс меннән!
«аілың баурұма батып барады,
«құғбнұң кеңсарігімә батып барады,
«куісканың куіруғұма батып барады.
«Меннән ер токумдұ,
«куісканды, құғбндұ
«бәрін сен сыпырып ал!
«мән аунаін бу қердә!
«бір оң қағыма аунаін!

«бір сол қағыма аунайн!

10

«оң сол аунап шөп қеін!

«кудаі маған ер біттірәр,

«кудаі маған құғон біттірәр.

Айды абытты Целкілдік, құғонун алды, кожа берді. Ат аунады, оң қағына аунады, сол қағына аунады, шөп асады. Тұрбалаң ат, кұмұс ер токум болдұ, кұмұс күйскан болдұ, кұмұс құғон болдұ. Атка мінді Целкілдік, ат айтты: «Артқы айлымды берік тарт! алдыңғы айлымды бос тарт! көзүңдү қум! мен тоқтағанда көзүңдү сонда аш! шабалмасам маған серт!» Көзүн қумдұ, «шү» деп қонбидұ қауға, қаудұ кырды; келәр уақытта ат тура қалды, бала көзүн ашты.

Караса аттың тізәсінің кан екән. Келді бала бір обаның басына, бала аттан тұсты, қелпінді. Капыр басы Teläğäi дегән алып екән; күйшүлік қерді болжаит екән; «тура туруңыз!» деді, «біздің аяар қау емәс.

«Атса мылтык тімәйді,

«шапса кымыш отбидұ,

«карғаса карғыс қетпәйді,

«отка салса күймбидұ,

«суға салса батпайды,

5

«кудажымның шынымінің

«қаратқан қан ол екән.»

«Цігіттәр ор казыңыз! сонда алмасак алмаспыз.» Цігіттәр ордұ казды. Цеті қасар Целкілдік қелпінп отур екән. Капыр басы Teläğäi дуға кымыпты тұбнұ аспанға шығарыпты. Цеті қасар Целкілдік атына мініп кудаиды аузға алмаған тұбгө қарап шауыпты, көзүн қумыпты, келә орға т'сұп кетті, аты қашып шығып кетті, атын капыр басы устап алыпты, бала орда қатып қалыпты. Teläğäi атты қетәктәп ұзұнө екпәлә қатыр екән. Алдыңнан қалғыз кызы шығыпты. «Айкә!» депті «атыңызды маған берші!» Teläğäi: «Бермәмін» депті «нағымасын? сен еркәк емәссін, сен кыссын.» Атын бермәпті. Кыз: «Бер!» депті «меірамда қегіп сеілгә шығамын» депті. Teläğäi кызға айтты: «Дүзү кара

III

8

берсін! мені мында кетіп бара қатыр десаң құрбғу аіныр, кешә кетіп қалған екән деп айт!»

Өз Темір Сары Баіға келді, «Балаң сәләм аітыпты, а́кәм кара коржунұн берсін, семсәрін берсін, оң батасын берсін! деп аітыпты; а́кәмә сәләм деп айт! депті, шешәмә сәләм деп айт! депті, карындасыма сәләм деп айт! депті, тосұма сәләм деп айт! депті.» Сары Баі: «Қараіды», деп аітыпты, коржунұн беріпті, семсәрін беріпті, оң батасын беріпті. «Баламның қортқанда қолұ болсұн! қолдасы Кыдыр болсұн!» Өз Темір бәрін алып кайтты. Қеті қасар Қелкілдікті кұп кайтты, қерінә келді, өзүнұң қырк қолдасына қетті. Қауқаулаімыз деп қауға кетті, Өз Темір қырк бір кісі біргә құрлұ, манағы қеті қасар Қелкілдік бөлік құрлұ. Бәрі сертгәсті: «Кашып кетсәк кудаі тапсын.» Қер ортасына келді. Қеті қасар Қелкілдік Өз Теміргә айтты: «Шық тауға! қаудұ кара! көрүнбө екән?» Өз Темір тауға шықты, карады тбңұрбқтұң төрт буршұн карады. Оібаі деп құғұрлұ, келдідә, атқа мінді. «Кашыңыз! кайтәңіз? қау көп-ак болдұ, біздің алар қау емәс.» Кашты Өз Темір қолдасымән. Қеті қасар Қелкілдік асын ішті. құрбқшб атқа мінді, кашқан кісігә кұп қетті. «Тура тур!» депті. «Өз Темір аітысқан сөз осулаіма?» Өз Темір айтты: «Кайтыңыз, біз коркамыз қаудан, қан көп» деді «біз аз» деді. Бала айтты: «Қок аға кайтпаімын, сен кайтсаң құрб бер! Маған кудаі қак болсұн, мен қауға бараін.» Бала қауға кайтты. Бір обаның басына шыққанда қау келіп қалған екән. Құрбқ атқа тіл бітті:

«Е іәм, тұс меннән!
«аілың баурұма батып барады,
«құғбнұң кеңсарігімә батып барады,
«куісканың куіруғұма батып барады.
«Меннән ер токумдұ,
«куісканды, құғбндұ
«бәрін сен сыпырып ал!
«мән аунаін бу қердә!
«бір оң қағыма аунаін!

«бір сол қағына аунаін!
«оң сол аунап шөп қеін!
«кудаі маған ер біттірәр,
«кудаі маған құғон біттірәр.

10

Айды азытты Целкілдік, құғонұн алды, кожа берді. Ат аунады, оң қағына аунады, сол қағына аунады, шөп асады. Тұрбәді ат, кұмұс ер тоқум болдұ, кұмұс күйскан болдұ, кұмұс құғон болдұ. Атка мінді Целкілдік, ат айтты: «Арткы айлымды берік тарт! алдыңғы айлымды бос тарт! көзүңдү қум! мен тоқтағанда көзүңдү сонда аш! шабалмасам маған серт!» Көзүң қумдұ, «шү» деп қонбидұ қауға, қаудұ кырды; келәр уақытта ат тура калды, бала көзүң ашты.

Караса аттың тізәсінің кан екән. Келді бала бір обаның басына, бала аттан тұстұ, қелпінді. Капыр басы Теләгәі дегән алып екән; күншүлік қерді болжаит екән; «тура туруңуз!» деді, «біздің апар қау емәс.

«Атса мылтык тімәйді,
«шапса кымыш өтпөидұ,
«карғаса карғыс қетпәйді,
«отка салса күймөидұ,
«суға салса батпайды,
«кудажымның шыныміңән
«қаратқан қан ол екән.»

5

«Цігіттәр ор казыңыз! сонда алмасак алмаспыз.» Цігіттәр ордұ казды. Цегі қасар Целкілдік қелпініп отур екән. Капыр басы Теләгәі дуға кымыпты тұбнұ аспанға шығарыпты. Цегі қасар Целкілдік атына мініп кудаіды аузға алмаған тұбгө карап шауытұ, көзүң қумұпты, келә орға т'сұп кетті, аты кашып шығып кетті, атын капыр басы устап алыпты, бала орда қатып калыпты. Теләгәі атты қетәктәп ұжүнө екпәлә қатыр екән. Алдыңнан қалғыз кызы шығыпты. «Айкә!» депті «атыңызды маған берші!» Теләгәі: «Бермәімін» депті «нағымасын? сен еркәк емәсін, сен кыссын.» Атын бермәпті. Кыз: «Бер!» депті «меірамда қегіп сеілгә шығамын» депті. Теләгәі кызға айтты: «Дұзұ кара

ш.

8

турмасыңды біліп едім.» Атты берді. Үеті кабат темір үйгө екпәлді, аттыда еңгізді, кыздыда еңгізді, атты, кызды екпәл кұтотұбуң үеті қасар бала берді. «Кұт!» деді.

Үеті қасар Үелкілдік орда қатыр екән, аспаннан бір қоңур қаз келді, тілін білді'екән. «Қаида барасын?» деді Үелкілдік. ««Қаида бараин? ел қакка барамын.»» Үелкілдік айтты: «Барсаң бар! мен сәләм айтамын сәләмімді; аппарамысын?» Қаз: «Аппарамын» деп айтты. Алақандаі қағазға кат сызды: «Ақам Сары Баиға сәләм айтамын, шешәмә сәләм айтамын, қарындасыма Қара Шашка сәләм айтамын, тосұма Қара Топайға сәләм айтамын! маған қырк биә екпәлсін! қырк саба қымыз екпәлсін! менің мында қатқанымды білмәс. Мен пәләншә кұндө үйіда болсұн! сонда сыбызғы тартаин, сонда сыбызғының таусұн есіткәндә тауп келәр» деді. Онан сон қазға айтты: «Ақамді үйдөн тысқарға шығар! сонда ақамнің қасында кон! ақам сені устар, қызына берәр, сонда қарындасым канатыңның астынан қағазды көрұп окур, сонда біләр сені қожа берәр.»

Үелкілдік қағазды канаттың астында қапсырды; «бар!» деді «есән бол!» Қоңур қаз уштұ, Сары Баидікінә келді, тәң-әртән келді. Сары Баи тысқарға шықты, куман алып шықты, тәрәт алды, қасына қоңур қаз келіп кондұ, балама берәинші деп устап алды. Қызын шақырды, қызына бу қазды берді. Бала қазды ұжұнө алып келіп сипады, канатының астын карады, қағазды алды, алып оқудұ, қылады. Сары Баи келді, шешәсі келді, тосұ келді. «Не екән?» деді. Қыз айтты: «Қалғыз ағам кат қибәріпті, сізгә сәләм деп айтады; қырк биә екпәлсін, депті, қырк саба қымыз екпәлсін! Пәләншә орда қатамыз. Сол уакыт кұндө келсін!»

Ақәсі Сары Баи

қоғарғы елді шақырып,
қорға биә сожұптұ,
төмөнгү елді шақырып
төбәлі биә сожұптұ,
қырк саба алып келіп,
бәрін қымызға толтурұп,

5

el құртұп қыпты.

«Цамазат кулак салып,
«боз балалар сөзүмд' естіп,
«бу қас балам Целкілдік
«пәйәншә орда қатыпты,
«барамысын балама?
«орда қатқан ұлұма?»

10

Боз балалар: «Барамыз» депті, «бесәмбі кұндө барамыз.»
Таң атты, бесәмбі болдұ. Сары Баі айтты: «Баратұзұндар бар
болса құруңдөр!» «Цок, деділар, қармамыз.» Сары Баі ашұ-
ланды, катынын, кызын, тосұн қасында ертті, кырк біә алды,
кырк саба алды, кетті. Бір кұндө балаға келді, баласын табал-
мады. Бала сыбызғы тартқанда тапты баласын. «Аманмысын,
балам?» депті. «Таұрымұн» депті.

Кырк кулаш қібәк аркан алып
т'сұрду етін баласына,
бір біәнің етін
бір-ак бала асады,
сұбгұн муруннан шығарады,
кырк біәнің етін
кырк-ак бала асады,
сұбгұн муруннан шығарады,
сұбгұн қасына тастады,
сұбгұ таудаі болұпту,
кырк саба қымыз қарып
баланын аузұна ағызды,
кырк саба қымыз тұғбостұ.

5

10

Тосұ айтты: «Тоидұңба?» «Цок, тоімадым, кырк біәнің ішіндә
өз көргөн қықым қок екән.» «Өзүм көргөн бос ат барма?»
«Бар» деді. «Сојұңұз!» деді. Соідұ, бір қапрак еткә тоідұ.
«Енді қаітыңыз!» деді «ендәр мені шығаралмаі сындар, әкәм
шығаралмаса сендәргә шығарұ кайда?» Кетті әкәсі, мешәсі,
бәрі қылады, Целкілдік қатып қалды. Бір уақытта Целкілдік айт-
ты: «Е кудаі әкәм аі! мені осу ордан шығарасызба? шығармаі-

сызба?» Кудай бір адам болуп айтты: «Кудай деп җаңа айттыңба? Бүрүнҗуда негә айтпадың?» деді. «Басыңды көтөр! акмак! ум-тұл! шык ордан!» Җелкидәк айтты: «Каитіп шығаин!» Кудай айтты: «Мен шығарамын!»

Бала шыкты җыбдан, колтуғунан темәдә, шығып кетті бала. «Кашанда болса кудайды аузуннан тастама!» Бала кетті, келә келә җатса җердің астынан бір тутун шығады. Келді тутун шыккан җергә бір үй болду, үйгә енді. «Асалау мағалаикым!» деді. Бір кү аҗак кү кемпір бар экән, «уалі кәм асәләм!» айтты. «Када бара җаткан адамсын?» Бала айтты: «Улсүзгә ул боламын, кыссызгә кыз боламын.» Кемпір айтты: «Маған бол! бала кылаин!» Бір аҗак боза куҗуп берді, бала иштә. Бала кемпірдің үҗүндә җүрдү. Бір күндә баладан сұрады: «Каидан җүргөн баласын? айт шыныңды маған.» Бала аитарынды білмәдә, айтпасынды білмә. «Шешәкә, шынымды аитаин! Сары Баи дегәннің баласы едәм, солаи бір җауға шығып едәм, капыр басы Telägai Нөрмөн Бет дегән канымызды өлтүрүптү, Түнүккәи, Күнүккәи дегән еки апамды екаун алып кетті, җеті җасар Тас Түлкәи инимдә өлтүрүптү, со җаудуң кегин алаин деп шығып едәм. Кудай ол тиләумдү бермәдә. Капыр басы Telägai мені алдап орға түсүрдү. Астымдагы мингән атым дүлдүл едә, сол атымның каида кеткәннин, кетпәгәннин білмәимин. Сонан бір уакытта кудай мені җак болуп, ордан шығарды. Сол менің җүргөн җајым.»

Кемпір айтты: «Җаксы, бу сөзүң шын экән. Сен маған бала болсаң отуңға бар! отунумдү боктама!» деді. Бала кетті отуңға, җајау җип алып кетті, җип алып кетті, отундү боктады. Бір арка отундү алып келді. Кемпір бір аҗак көжә берді. «Балам, негә боктадың?» деді «ертән боктамасаң тоғайға бар» деді. «Тоғайымды бәрін копарып җалғызын калғызба! копаралмасаң басыңды аламын» деді. Бала җатты, ујуктады, ертән турду, беті колун җүдү, кетті таң артән. Тоғайына келді, тоғайды копарды, җалғызда ағаш тастамады. Алып келә җатыр едә, көзү терләдә, кемпірдә боктады. Кемпірдә җүжүнүң касына кондүрдү. Баласы үҗүндә келді. Кемпір айтты: «Негә боктадың?» Бала айтты: «Е

шешәм! шаршаған сон боктадым, сені боктағам ҫок, ағашты боктадым.» Кемпір айтты: «Саған меп ҫаксылык кылаин, сенің боктағаныңды кудаі кешә мен кешәин. Мен капыр бас Teläğäidң кызына барып сөйлөсөин, не аитарма екән сені сүжөрмө екән, сүймөспө екән? көк кептәр болуп ушуп бараин! Әкөшкөсүнө конаин! сөйлөсөин! сен үйдө отура тур мен барып кайтып келгән-ни.» Бала айтты: «Ҫараиды, шешәкә бір ҫаксылык кыла көр!»

Кетті кемпір, көк кептәр болуп ушуп кетті, барды, кыздың отурған үйүнүң Әкөшкөсүнө кондү, кызға сөйлөстү: «Күрөң аттың іәсі менің үйүмдө ҫатыр. Калаі көңің? сүжөмүсүн? сүймөмүсүн?» Кыз айтты: «Ойбаі сүжөмүн!» деді «ол маған кай ҫердә ҫолуғар?» деді. Кемпір айтты: «Мен саған аитаин! о баланы ошу шәргә екпәліп байға ҫалдатаин! сонда сен есіктән төргө томала! Әкәң айт: куса болуп өлүп барамын, сеілгә барамын деп айт! Әкәң сені шығармас, сенің амал олағаныңды биләр әкәң. Шешәң сені аяр. Шешәң келгәндә ҫыла! Шешәң Әкәңә аитар: «Сеілгә шығарсаңшы екәүмүздүң кудаі бергән баламыз коі.» Дегәндә сонда шығарар сені. Сонда сен күрөң атка мінәрсін, Әкәң еі ҫурттү шақырар, тоі кыдар, аракы берәр ҫуртка. Сонда бала Ҫелкәлдәк келәр, Teläğäidң кызының емшәгін устаса кайтәдә дер. Саған келәр, ҫабысар, сенің артыңа мінәр. Сонда екәүң калшыңдар, мен туман т'сүрөин! сонда кудаі куткарса кутулар-сыңдар.»

Кемпір үйүнө кетті, балаға келді. «Балам сені кыз сүжөд' екән» деді сені аппарып ҫалдатаин бір байға. Аяңа бір коі а!» деді. Бала айтты: «Ҫараиды. Сен шешә мында кал! кош есән бол! мен барып ҫалданаин байға.» Шешәсі айтты: «Есән бол, балам.»

Бала шәргә келді, бір баі казактікинә ҫалданды, аяы бір коідан ҫалданды. Кызыл өгүзгө мінді бала, којун ҫаиды.

Teläğäidң кызы ауру болдү, есіктән төргө томалады. «Ауру болдүм» деді Әкәсінә кісі ҫибәрді: «Әкәм келсін, мен аурумүн, куса болуп барамын, сеілгә шыксам ҫаксы болар еді.» Ҫибаргән к'сі келді, айтты: «Кызың ауру болдү, куса болуп өлүп барамын,

сызба?» Кудай бір адам болуп айтты: «Кудай деп җаңа айттыңба? Бүрүнүдә негә айтпадың?» деді. «Басыңды көтөр! акмак! умтул! шык ордан!» Җелкидәк айтты: «Каитп шыгаин!» Кудай айтты: «Мен шығарамын!»

Бала шыкты җыбдан, колтуғунан темәдә, шығып кеттә бала. «Кашанда болса кудайды аузуннан тастама!» Бала кеттә, келә келә җатса җердәң астынан бір тутун шығады. Келдә тутун шыккан җергә бир үй болдү, үйгә ендә. «Асалау мағалаикым!» дедә. Бир кү аҗак кү кемпир бар экән, «уалә кәм асәләм!» айтты. «Каида бара җаткан адамсын?» Бала айтты: «Улсүзә ул боламын, кыссызә кыз боламын.» Кемпир айтты: «Маған бол! бала кылаин!» Бир аҗак боза куҗуп бердә, бала иптә. Бала кемпирдәң үҗүндә җүрдү. Бир күндә баладан сүрады: «Каидан җүргән баласын? айт шыныңды маған.» Бала аитарынды билмәдә, айтпасынды билмә. «Шешәкә, шынымды аитаин! Сары Баи дегәннәң баласы едәм, солаи бир җауға шығып едәм, капыр басы Теләгәи Нормән Бет дегән канымызды өлтүрүптү, Түнүкәи, Күнүкәи дегән еки апамды екәүн алып кеттә, җетә җасар Тас Түлүк инімдә өлтүрүптү, со җаудуң кегин алаин деп шығып едәм. Кудай ол тиләүмдү бермәдә. Капыр басы Теләгәи менә алдап орға түсүрдү. Астымдағы мингән атым дүлдү едә, сол атымның каида кеткәннәң, кетпәгәннәң билмәимән. Сонан бир уакытта кудай менә җак болуп, ордан шығарды. Сол менәң җүргән җаҗым.»

Кемпир айтты: «Җаксы, бу сөзүң шын экән. Сен маған бала болсаң отунҗа бар! отунүмдү боктама!» дедә. Бала кеттә отунҗа, җаҗау җип алып кеттә, җип алып кеттә, отундү боктады. Бир арка отундү алып келдә. Кемпир бир аҗак көжә бердә. «Балам, негә боктадың?» дедә «ертән боктамасаң тоғайға бар» дедә. «Тоғайымды бәрән копарып җалғызын калғызба! копаралмасаң басыңды аламын» дедә. Бала җатты, уҗуктады, ертән турдү, бетә колүн җүдү, кеттә таң әртән. Тоғайына келдә, тоғайды копарды, җалғызда ағаш тастамады. Алып келә җатыр едә, көзү терләдә, кемпирдә боктады. Кемпирдәң үҗүнүң касына кондүрдү. Баласы үҗүнә келдә. Кемпир айтты: «Негә боктадың?» Бала айтты: «Е

шешәм! шаршаған сон боктадым, сені боктағам цок, ағашты боктадым.» Кемпір айтты: «Саған меп цаксылык кылаин, сенің боктағаныңды кудаі кешә мен кешәин. Мен капыр бас Telä-gäidң кызына барып сөйлөсбін, не аитарма экән сені сүжөрмө экән, сүимдөспө экән? көк кептәр болуп ушуп бараин! өкөшкөсүнө конаин! сөйлөсбін! сен үидө отура тур мен барып кайтып келгән-пә.» Бала айтты: «Цараиды, шешәкә бір цаксылык кыла көр!»

Кетгi кемпір, көк кептәр болуп ушуп кетгi, барды, кыздың отурған үжүнүң өкөшкөсүнө кондү, кызға сөйлөстү: «Күрөң ат-тың іәсі менің үжүмдө цатыр. Калаі көңің? сүжөмүсүн? сүимдө-мүсүн?» Кыз айтты: «Ойбаі сүжөмүн!» деді «ол маған кай цердә цолувар?» деді. Кемпір айтты: «Мен саған аिताин! о баланы осу шәргә екпәлип байға цалдатаин! сонда сен есіктән төргө томала! Акәң айт: куса болуп өлүп барамын, сеігә барамын деп айт! Акәң сені шығармас, сенің амал оілағаныңды біләр Акәң. Шешәң сені аяр. Шешәң келгәндә цыла! Шешәң Акәңә аитар: «Сеігә шығарсаңшы екәүмүздүң кудаі бергән баламыз коі.» Дегәндә сонда шығарар сені. Сонда сен күрөң атка мінәрсін, Акәң еі цурттү шақырар, тоі кылар, аракы берәр цуртка. Сонда бала Целкідәк келәр, Telä-gäidң кызының емшәгін устаса кай-тәді дер. Саған келәр, цабысар, сенің артыңа мінәр. Сонда екәүң кашыңдар, мен туман т'сүрөин! сонда кудаі куткарса кутулар-сыңдар.»

Кемпір үжүнө кетгi, балаға келді. «Балам сені кыз сүжд' экән» деді сені аппарып цалдатаин бір байға. Аяыңа бір коі ал!» деді. Бала айтты: «Цараиды. Сен шешә мында кал! кош есән бол! мен барып цалданаин байға.» Шешәсі айтты: «Есән бол, балам.»

Бала шәргә келді, бір баі казактiкiнә цалданды, аяы бір коі-дан цалданды. Кызыы өгүзгө мінді бала, којун цайды.

Telä-gäidң кызы ауру болдү, есіктән төргө томалады. «Ауру болдүм» деді Акәсiнә кісі цибәрді: «Акәм келсін, мен аурумүн, куса болуп барамын, сеігә шыksam цаксы болар еді.» Цибаргән к'сі келді, айтты: «Кызың ауру болдү, куса болуп өлүп барамын,

сеілгә шыксам җаксы болар едї деп айтты кызың» деді. А́кәсі айтты: «Ой ба! җатсын; сеілгә шығармамын, сеілгә шыкарсам кызым кашып кетәр.» Шешәсі бајына айтты: «Солаі баламыз ауру болуп җатыр, өлөмүн деп айтады. Сонан шығарсаңыз кај-тәдї?» А́кәсі: «Җарады!» деді «сенің тилиңдї алаин, осудан кыз кашып кетсә басыңды аламын.»

Кызды сеілгә шығарды, ел җуртун җамағатын җиді, тои кылып аракы бердї, кызы манағы кўрөң атка салт миндї, сеілгә шыкты. Сўитуп җўргөндө манағы Җелкїлдәк келдї. «Осу кўрөң атка минип җўргөн кимниң кызы?» деді. Көп җамағат айтты: «Теләгәидиң кызы» деді. Җелкїлдәк айтты: «О кыздың емшәгін устамаи неси бар?» деді. Көп айтты: «Ер болсаң усташы!» деді. Мингән кызы өгүздү җўгүртуп кызға җетип келдї, кыздың артына минип алды. Күн туман болдү, бирин бири табалмады. Җелкїлдәк кашып кетгї, кыз-бан екаў кутулдү.

Шәшәсиникинә келдї, кызды екпәлдї, кызды коидү, өзү кўрөң атка миндї, каытып келдї. Күнүкөи, Тўнүкөи еки кызды тапты, Тўнүкөи өлгөн екән. Җелкїлдәк айтты: «А́пәкә берї кел!» Кўнүкөи айтты: «Бармамын! кимим җок.» Җелкїлдәк айтты: «Кимің җок болса мә!» деп бир ким тастады. Кыз кимдї алды, киді. Җелкїлдәк айтты: «Мен инің!» деді «кел!» Кыз келдї касына, «кайдан келгән җансын?» деп. Җелкїлдәк айтты: «Мен Сары Баидың баласымын! мен сені издәп келдим.» Кыз айтты: «Кудаіға шўкўр! кудаи мені өлтүрмөс, сені кез-гәлтїрдї. Биз екаў едик, менің апам Тўнүкөи өлдү.» Җелкїлдәк айтты: «Кашан өлдү?» Кыз айтты: «Өлгөлю ўш күн болдү, којулған җок.» Җигит айтты: «Маған көрсөт!» Көрсөттү, көрдү, таза җүдү, көрүн казды, көрүнө салды. Кўрөң атка ендї миндї, апасын алдына мингиздї, артына өзү миндї, кызды шешәсиникинә екпәлдї.

Өзү кўрөң атка миндї, семсәрин колуна алды, Теләгәидиң шәринә барды. Капыр басы Теләгәидиң шәринә келдї, шәрин шапты, бир җан тастаған җок бәрин кырды. Капыр басы Теләгәиди устап алды, мурувун тестї, тесиккә җип баидады, алып келдї җетәктап. Шешәсиникинә келдї, апасын алып җўрдү, Теләгәидиң кызын ала-

шыпты, кашып келіпті кырк сан Кырым қуртұна. Ол уақытта Кырымда кырк мың мешәт бар еді, кырк қаны бар еді, сол кырк қаның ұлқонұ Акша Кан дегән еді. Сол қаның қол астына келіп кірді, сонда ел арасында құрду. Бір талай заман болду, айдан айлар өттү, іш бір кісідә мунұң батыр екәнін білмәді, тек қонақ болдуда құрду. Ол уақытта Кырым қуртұнұң арғы қағында бір қау бар еді, он сан Оймаут, тоғуз сан Торғаут дегән екі қаның елі еді. Олалай, Булалай дегән Ноғайда көп батырлар өтсөдө Олалай Булалай дың елін бурун алғандары қок еді.

Бу уақытта Акша Кан талап етіп аттанды, нешә мың серік әскәр болұп, сол Тарғын аттанған әскәрләрмінан біргә аттанып кетті, іш бір кісідә оған құр деп айтпаі-ак.

Ол Тарғының ол әскәр ішіндә екәнін тағыда іш кім білмәді; бу аттанған әскәр Торғаутқа барып қетті; булар барып қетқан соң Торғаут қалқынан шәң қағылып барабан соғұлұп нешә мың көп әскәр қылып соғус қылды, қер құзұнә кан сеіл болду, олаі болсада іш бір бузұп алаамады; аламаған себәбі қамалдың ішінә кірәлмәі сыртында турұп урус қылды. Ол уақытта Тарғын батыр урусқан қок еді, іш бірәудө мунұ танып соғуска бар! деп айтпаған соң. Енді Акша Кан көп кісіләрін өлтүрұп Торғауттұ алаамаі кері қуртұна қайтпақ болду.

Акша Кан қуртұна қайтпақ болұп турғанда

Тарғын сынды батырмың
қайтарып қурттұң біләді,
алдадан пәрмән тіләді,
қуісканын қыскартып,
5 екі айын берік тартып,
енді атына мінәді,
өлгөнұм қаксы қудаі деп.
Тоғуз сандаі Торғаут,
он сандаі Оймаут
10 барабан соғұп, шәң қағып,
алдынан әскәр құргұзұп,
бујум болду буда деп

алдалап батыр шабады,
 қалғыздың қары кудаі деп,
 сар'ала тўдоді салбырап,
 шапты батыр тебінп,
 қалмауздаі емінп,
 сырттағы құргөн асқарға
 карамады бу батыр,
 ішкі камалға кірді қелігп.

15

20

Бу Тарғын камалға кіргән сон Акша Каның асқарларі мун
 нұң Тарғын екәнін таяымаста «е таўр біздің Ноғажымыздан бір
 батыры-кой» деп сонан оларда кірді. Сонан сон булар камалды
 бузўп алды, көңүлдөрў ашылды. Акша Кан қуанып еліңа кайтты.
 Елға келгән сон таранып тыныштанып көңүлў кос болған сон, та-
 ғында отурўп кан өкўм кылды: «Сол қаудў бузўп алған батыр-
 ды тауп маған алып келіңіз!» деп. Онан сон ол Тарғын батырды
 тауп кан алдына алып келді. Кан онў мінән көрўсўп қойўн су-
 рап: «Сен кімсін» деді. Тарғын айтты: «Мен Кырғызмын» деді.
 Кан айтты: «Сен Кырғыз болсаң біздің қуртумўзға неғә келдің?
 не қумуска келдің?» деді. Онда Тарғын айтты: «Мен канымыз-
 дың бір қаксы біјін өлтўрдўм, онан сон қуртуммаған тыншсыз
 болдў, сол себапгән сиздің кол астыңызға кашып келдім» деді.
 Сонда Кан айтты: «Сен кешәгі қаудў бузған кайратыңды сенің
 тыншыңды алған қуртўңа көрсөтпөдўңбө?» дегәндә Тарғын айт-
 ты: «Тек өз қуртумдў қылатўға шаріғат коспаиды» деді.

Онан сон Акша Кан өкўм құргўзўп Тарғын батырды асқар
 басы кылды. Бу батыр асқар басы болған сон кўнў тўн қарық-
 танып сактанып құрдаў. Ол уакытта Акша Каның бір кызы
 бар еді.

Шашын дәндинмінән тараған,
 білар мінгән бедәўдәі
 баурўнан қараған;
 бет ажарын карасаң
 қазғы тўскөн сағымдаі;
 бет ажарын баікасаң

5

III.

8*

терісінән айрған
 царша бѣдаі ак ундаі;
 касы сары қадаі керілған,
 10 кірпігі октаі тігілған,
 буралып белі бұтғылгөн,
 караған кісі ұңғылгөн,
 кулан шашты, коі көздѣ,
 ажалдағы бір сөздѣ,
 15 Ак Цунус атты кыз еді.

Бу марттың мундаі батырлығын, ерлігін каіратын, караулышы кулдары караулышы кұңдөрѣ Ак Цунус Арұға т'сұндұрұп айтты. Ол кыз бу қігітгің асїлїн, каіратын есїткән сон лұзұп туралмады, бір кулұн шакыртып алып, кулұна мың ділдә берїп айтты: «Дїлдәні берїп сенїң тїліңді кескәнїм» дедї «осунда бір Кырғыз қуртұнан келған Тарғын деїтұбұн бір батыр қігіт бар, деп есїттїм. Сол қігітгї іш кїмгә бїлдїрмәї маған шакырып алып келїп қолұктұр! егәрдә өзұңнөн баска кїсїгә бїлдїрсәң сенїң нешә қерїңнән кесїн өлтүргөнүмдѣ көр» дедї; «егәрдә алып келсәң кїсі қатпастан бурұн менїң мунау ашпалы алтын терәзәнїң тусұна алып кел!» дедї.

Бу кул Тарғынға барып қолуғұп кыздың айтқан сәләмїн аїтып, алтын терәзәнїң тусұна алып келдї дә кызға кабар бердї; кыз терәздән Тарғынды ұжұнө кїргїзїп алып қон қосуктарын сурасып, ас су ішкїзїп оїнап кұлұсұп алты қетї сағаттаї отурұстұ. Онан сон Тарғын каїтпак болғанда кыз Тарғынға айтты: «Осу қуртұмұзда сїздәї ерлігї болмаста, кырк сан Кырымның мырзасы бір Қалмам Бет деїтұбұн қігіт бар едї, мен сон қігітпїнән ашна едїм, сол қігіттї өлтүрдұм. Өлтүргөнүмнұң мәнәсї бір бөтөн қігітп'екән деп бїлмәї тек өлтүрдұм сонұң кұжұғұнөн ішәр астардан, уїкудан аїрымып қатұш'едїм. Сол мырзаның каїғысымїнән әргїз кетпәс едї; ендї бу уакытта сїздї естїп бїлїп шакыртып алып сїзбән сїїлөсұп оїнап кұлұп отурдұм. Сїздән баска іш бір кїсїмїнән Қалмам Бет Мырза өлгөнұн бїрәў сїїлөскөнұм қок, ендї сїз такы ләттї мырзаның каїғысымїнән көтөрұлсұн, менән

кабар болған уақытта менің қаныма келіп құруңуз, менің сізді шакырған лабізімді әргіз қергә тастамаңыз» деді. Тарғын батыр айтты: «Бу айтқан қарлығыңызды кабы алдык» деді да Тарғын батыр кайтып кетті.

Ар заман Ак Цунус бу Тарғын батырды уақытпінан шакыртып алып құрду. Бір замандар болғанда бу кызды бір каның баласына айттырұа елші келді. Сонда Акша Кан кызына кісі қибәріп суратты, муна айттырұа елші келіп қатыр, меннан руксат кызымның өзүнұң кужоўғо барғысы келәм'екән келмаім'-екән? деп білмәк ұшұн. Сонда кызы айтты: «Акәм маған ұш кұн мурсат берсін!» деді. Кыз бу ұш кұнұң ішінда Тарғын батырды шакыртып алдыда, Тарғынға айтты: «Муна мені бір кан баласына айттырұа елші келіп қатыр екән. Акәм мені бу каның баласына бермәкшп болуп, меннан руксат сураі маған кісі қибәріпті, мен ондаі кан баласына таңсык емән, өзүмдө кан баласымын, сулұа таңсык емәнмін, өзүмдө сулұ менмін, сондаі кісігә барамын, кімнің бакты зор болса деді. Енді мені осундаі кісігә көр кығанша, егәрда батыр екәннің рас болса сен мені ал да каш! мен саған тіжамін, сенән баска іш кісігә тімәмін, көңіум саған аудұ. Егәрда маған келмәсәң мен шыдап туралмаі сенің кайыңнан өломұн деді.»

Онан Тарғын бу кызды Акша Каның канатты кара деітұ-құн бір қорғасына міңгізді да алды да кашты. Ұш кұн кетті, ұш кұннан сон каның кызының караулшы кулдары Акша Кан бір казысына барып кабар берді. «Сонаі каның кызы Ак Цунус сулұ сараында қок кашып кетіпті. Білмаіміз кімнінән кашканын» деді. Онан казы барып Акша Канға кабар беріп еді. Кан айтты: «Ол қалғыз кашкан қок-шығар, бір қігітпінан кашканды, қігітгәрді тұғондөңүз!» деді. Қігітгәрді тұғондөп караса Тарғын батыр қок болду. Сонан сон канға кабар берді: «Солаі Тарғын батыр қок» деп. Сонда Кан айтты: «Мунда урұ тұғаны қок, өз қуртұнан кашып келгән қігіт еді. Ол қок болса алып кашып кеткән» деді. Онан сон өзүнө караған бұтұн елі қуртұн қды да өкұм айтты: «Мен бу кызымның ол Кырғызбінан кет-

кәһинә рыза емәсін, ол кара кісі еді, кызым кетсә керәк еді кан баласымнан, сўок корлап кара кісімән кетті. Сол кызымды кім кўп җетіп аирса сол кісі алсын! коі баі болсўн! коі җарлы болсўн! коі җас болсўн! коі карт болсўн! Тек кім босада сол алсын! егәр дә кўп җетіп өлтүрсө кунў җок болсўн, тек Тарғыннан аірыңызда! өзүңүз алыңыз!» деді, «онўң ўшўн кызыма бек канды кбңлўм калып бкпблдўм. Сонўң ўшўн аітамын» деді.

Кан солаі дегән сон, җурт кўдў, бір мырза екі атпінән, бір мырза ўш атпінән, тапкан кісі атын җет'алаі берді, бір атым болдурсада бір атпінән кўп җетәрмін деді. Аскәр булаі талаға шыккан сон җілып келісті. «Біз мунў кўсакта, оа бізгә бермәс. Онў аламаспыс», деді «егәр дә кәры келсә біздәргә кырғын таптырар» деді дә җурт коркўп кўмаі ўйлөрўнб кайтты. Сол кўарға шыккан кісіләрдің ішіндә алшыс бескә келгән бір карт кісі бар еді, бір-ак сол кайтпаі калды. «Мен ўидөн бір кўамын деп шыккан сон, кўмаі ўигө кайтып барҗанымда өлўм кўп барып өлгөнўмдө бір өлўмбінән кайтпаімын. Кўамын, казам җетсә өлөрмўн, шамам келсә ол кызды алармын» деді дә кўп кетті. Бу кўп җетіп келә җатканда кетіп бара җаткан Тарғының астындағы тарлан аты пыскырды. Ол ат артынан бір җау келә җатканда пыскыра тўғўн еді. Тарғын аты пыскырған сон артына караса артында бір җалғыз кісі келәд'екән.

Сонда Тарғын сөйлөидў;
сөйлөгөндө не деиді?

Ак Җунустаі җолдасым,
кызда болсаң муңдасым,
5 кулан шашты, коі көздў
ајалда арў сен едің.
Аш арыстан җўрбөктў,
пауан җолбарыс биләкті,
җігіттиң марты мен едім,
10 кўдрөттў кўштў кудајым
сындырмағаі белімді,
тарытпағаі җерімді,

бедәи заман бiлмәимин
 арт цағыма карасам
 каинаған кара булуттаи, 15
 каинап биткән булуттаи,
 толғасына карасам
 саидан шыккан кул' аттаи,
 кабағы тастаи түжүлгөн,
 лашын кустаи түжүлгөн, 20
 цеңсиз берән кингән,
 қалғыз кара көрүндү.
 Ендi құрсом кашты, дер,
 аруағым менің басты, дер,
 меннән коркүп састы, дер. 25
 Ажалым болса бу ердән,
 қимаи коимас цебір қер,
 киргизбәи коимас казған көр.
 Толғана моинүн бурады,
 Ак Цунуспінән екаў 30
 аз еңгәмә курады
 қалғыз кара келгәншә;
 кашатүбүн катынба
 каскарып карап турады,
 ертәннән шапса кешкә озған, 35
 алдынан салса түскө озған,
 гомаға көздү каска азбан
 биткән сүбк тўлап,
 саурусүн бедәўдәи сымлаңданып,
 даулдаи қалы сўлдап, 40
 куіруўу кујундаи шўлдап,
 төскөйдөн төмөн қеләдi.
 Ак Цунуспән Тарғынды
 көрүп көңлүн бөлбөдү.
 Алшыс бестә қасы бар, 45
 корқатүбүн ер екс,

салып җетіп келәдi,
келәдi Тарҗын көрдү;
буда өзүндө ер едi,
50 карс алдынан караса
алпыстан аскан аҗасы,
ак сакалды бабасы.
Җасы үлкөн аҗам деп,
ак сакалды бабам деп,
55 Тарҗын деiн буруңуз,
әлигi келгән картыңа
іліп сәләм берәдi.
Карс алдынан караса
омурау даладаi,
60 әләтiнә караса
тамдан соккан моладаi,
ердiң бергән сәләмiн
җаксы куптап алады.
Ендi Тарҗын сөйлөдү:
65 «Батыр, сынап җүрмүсүн
«тамам таудуң арасын?
«аруағынды баикасам
«каптаған кардаi бораисын,
«көк бүркүттөi түжүлүп,
70 «лашын кустаi шүлүп,
«каi сапарға барасын?»
Сонда картың сөйлөдү:
«Аспандағы җулдузүм,
«маңдаидағы кундузүм,
75 «ажары сулу көркөмдү
«кызда болса ширкiндi.
«Ак Җунустаi арү дү
«алып кашып барасын,
«белiмә семсәр аламын,
80 «җазығым карттау болмаса

«бір таңридан тiлiгiн,
 «казам җетсә öлөмүн,
 «егәр казам җетпәсә
 «касыңдағы Цунусту
 «айрып ала келәмим.» 85
 Сонда Тарғын сөйлөдү:
 «Асү асү бел едің,
 «асүдан соккан җел едің,
 «қолдасымды бергәндәи
 «каі батырдан кем едiм? 90
 «Меннән кызы алғандаи
 «өзүң кандаи? мен кандаи?
 «әйт дөнүңдү кiм едің!»
 Сонда картың сөйлөдү:
 «Менмiн дүрмiн, мен дүрмiн, 95
 «мендә өзүңдәи кендiрмiн,
 «менiң дөнүм сурасаң
 «кырк сән Кырым елiндә,
 «ал асыл қокәр белiндә,
 «арғы атам Ер Күлөк, 100
 «өзүмнүң әкәм Којанак,
 «мен Којанак улу карт Кожак.
 «Үзб шауп олжа алған,
 «таласты җердә қолд'алған,
 «қасанған қауға қол салған, 105
 «ортадан ојуп қол салған,
 «карт Кожак дегән ер едiм.
 «Өзүң үлкөн данасын,
 «брттәи қаулап қанасын,
 «ерлiгiңнән мiнiң қок.» 110
 «Ердә болсаң бул кызды
 «нағылып меннән аласын.
 Сонда Кожак сөйлөдү:
 «Алда тiзгiн оңдаса

- 115 «көк сұңғұнұ салармын,
«белдағи алтын ак бірән
«кызы канға малармын,
«тәңрі тізгін оңдаса
«не көрбөгөн беібакпын,
120 «ердә болсаң алармын,
«қер қазығы төмөндө,
«сені коркак демәндә,
«аўолғу кезәк менікі,
«соңғу кезәк сенікі,
125 «калаған қердән атамьн,
«ајанмаі тұған ер болсаң
«кезәгімді бер енді.»
Сонда Тарғын сбилөдү,
толғап моінүн бурады,
130 аңғамә дүкөн курады:
«Бу қанынан коркар ер емәс,
«кезәгім бабаі алсын!» деп.
Карт қојандаі каскарыш
карсы караі турады,
135 шошунұп тізгін қімады,
баур канды бурсанды,
муздаі темір курсанды,
қау қабадан алған сон
бірәнгә батыр сімады.
140 Бу сыкылды батырды
карт Қожақтаі еріңіз
атарына қыімады,
арункты тұған ер шағы
Тарғынды Қожақ сілады.

Турған бу карт Қожаққа кезәк берін, атсаң ат деп қарсы
қарап тұрұп еді. Қожақ мунұ сілап атарға қыімады. Не ұшұн
десаңіз. «Мен алпыс бескә келгән сакалым куарған бір карт
шалмын, бу қас болсада қасындағы Ак Қунустаі сулүдү қыјып

әм өзүнүн қанын кыжып маған карсы турдұ, бу бек батыр екән, мунун өзүндө атпайн, атынды атпайн, тек мунун қорамсақтағы құз алпыз кез оғун қалғыз тоқал окпінән атып уатайн, сонун мінән өзүмнун ону ажап атпағанымды білдірәйн, сонан сон бу акылды болса оілап біләрді, қызды маған тастарда құрб берәр» деп! Бір қалғыз тоқал окпінәп салып қалғанда Тарғының қорамсақтағы құз алпыз кез оғун күі пара кылып уатып кетті. Сонан сон Тарғын кезәгін болдұма? деп кылыпшын сұруп Қожакқа дұрсұ қоја берді. Қожак айтты: «Токта! менің кезәгім біткән қок» деді «мен сені ажағанынан өзүңдү айтпай оғүңдү атып едім, өзүмнун ерлігімді білдірмәк ұшун. Егәрді акылың болса менің ажағанымды біләрді, қызды тастарда құрб берәр» ден. «Сен менің ажағанымды білмәдің ендіші барып тур! қаңадан өзүңдү тура атамын» деді.

Сонда Тарғын оілады: «Мунун мынысы рас екән. Менің өзүмдү байлап атса таудаі өзүмб, таудаі атыма тігізбәймә? ажағаны рас екән, мен мунун кәдірің біләйн! деді дә қызды тастады, құрб берді. Сонан сон Қожак қыздың қасына келіп еді, қыз атынан т'сұп кімін басына бұркбндүдб, қылаі берді. Сонда Қожак айтты: «Сен негә қылаісын, сен мені карт деп қылаімысын? қа болмаса қаман деп қылаімысын? Ақәңнің айтқан ұадәсі бар. Кім күп қетіп әйрса сол өзү алсын. Егәрді өлтүрсөдб куну қок дегән; көп қылаі берсәң басыңды кылыпшпінән кесіп құрб берәрмін деіді. Картта болсам мен қек көрбтүғүн карт емән, іш кімдән кем емәспін. Сен бұітүп қыла бергәншә, тур қылама! басындағы бұркбнгбндбрүн ал! өзүңдү маған көрсөт. Басыңды да бөјүңдү да қасыңды да қабағыңды да қараса аламын, егәрді бір қерің қарамасада алмаймын» деді. Сонда қыз толғап айтты:

«Е карт Қожак! карт Қожак!

«атыңның басын тарт, Қожак!

«менің немді сұраісың?

«Букар барсаң қулан бар,

қулаңды көрдб! шашым көр!

Зергәр барсаң қасында

б

- «алтыннан соккан тўмб бар,
«тўмбнў кбрдб! басым кбр!
«Молдаға барсаң қасында
10 «кыјўлў қатқан қалам бар,
«қаламды кбрдб! қасым кбр!
«Ымран барсаң пістә бар,
«пістәні кбрдб! мурнўм кбр!
«Ар шәрғә қарасаң
15 «курлў турған кўзгў бар,
«кўзгўнў кбрдб! кбзўм кбр!
«Сәмәркәнт барсаң сәндәл бар,
«сәндәлдi кбрдб! тiсiм кбр!
«Устарларға барсаң қасында
20 «тартўлў қатқан сымдар бар,
«сымды кбрдб! колўм кбр!
«Тоғаиға барсаң тоғаида
«томаланған қојан бар,
«қојанды кбрдб! қонўм кбр!
25 «Қара қерғә қар қауар,
«қарды кбрдб! етiм кбр!
«қар ұстўнб қан тамар,
«қанды кбрдб! бетiм кбр!
«Мен Қырымның iшiндә
30 «Ақша Қаның қызы едiм,
«ата мiнән анамның
«асранды қазы едiм,
«қоiда бағлан қозу едiм,
«қылқыда шаңқан боз едiм.
35 «Қығтаiмiнән Қырымнан
«таман қакса қлса
«аузўндағы сбзў едiм.
«Менiң немдi сураiсын?
«бу уақыт болғанда,
40 «бу заманың қағында

«пылап турған көзүм бар,
«қалынып турған сөзүм бар,
«өксөп турған қасым бар,
«ауыр болған басым бар.
«Алғанымнан айрма! 45
«мені өзүңдө қаирма!
«Батыр Қожакпын десаң
«біз сыкыды беішара
«пылап тілэк етқан сон
«тілекті бермәс боларма? 50
«Сіз сыкыды асылдар
«бес қасыңда карт Қожак
«қас шыбыктан қаі тарттың,
«қалғыз шідән ок аттың,
«атқан оғуң қоғалттың, 55
«қанә шыккан мұзғұң?
«Он қасыңа келгәндә
«қызым, қасым кініп,
«кынаі белің бұнұп,
«қызым балықтаі көрұнұп, 60
«бала болдұң бір кезәк,
«қанә шыккан мұзғұң?
«Қірма бескә келгәндә
«ак балтырның тұргұнұп,
«оімақтаі аузуң бұрұнұп, 65
«карт бұрадаі камданып,
«кас батырдаі шамданып,
«сыртыңнан дуспан сөз айтса
«шыныңмінән арланып
«кызды бактың бір кезәк, 70
«қанә шыккан мұзғұң?
«Отуз бескә келгәндә
«қоңрауғұ наіза қолға алдың,
«қоңур салкын төсө алдың,

- 75 «қаудұ көрсөң шұлдұң,
«ңеңсіз бірән кіндің,
«көк серәк атты бурбаілап,
«камалды буздұң айғаілап,
«кәһә шыккан мұзұң?
80 «Кырк бес қаска келгәндә
«Кырым дегән шәрдән
«ңел қағына қаласын,
«ык қағына панасын,
«кырдан қыкұ тәгүісә,
85 «елгә таман ұңғүісә
«мың кісігә бір өзұң
«шошұнбаі қалғыз барасын,
«кәһә шыккан мұзұң?
«Елү бескә келгәндә
90 «топка бардың боі тұзәп,
«дауға бардың тіл безәп,
«білік сурадың бір кезәк,
«кәһә шыккан мұзұң.
«Алпыс бескә келгәндә
95 «сакал муртұң қуарып,
«боіға біткән тамырдың
«бәрі бірдәі су алып,
«алаін деп турмысын.
«Мені көрұи қуанып
100 «дәтүрсәндә тәмәімін,
«тентәккә берсәң сүймөімұн.
«бурун батыр болсаңда
«сенің басың бу күндә
«ңердә қатқан кү тезәк.

Сонда Кожак оілады: «Бу-жоі менің бес қасымнаң елү бес қасыма келгәншә, менің не қылғанымның бәріндә тапты, менің өзұмнұң қасымда құргөндөі асылзада патсаның баласы менің бу елү бес қасыма шәін не қылғанымды тапканда, алпыс қасымда-

ымды таппама? муну мен алсам обалына калады екәнмін деді. Енді бу асыззаданың баласының тапкан сөзүн таппады, демәин» деді «муну өзүнүн сүйгөнүнө косаин! деді дә Тарғын батырға ко-стұда, коҗа берді. «Барыңыз! менән озған дөўрөн екiңизгә куттү болсүн!» деді.

Тарғын ол кызды алып сол кеткәпiн кетiп едiлдәгi Өрмөм Бетгiң он сан Ноғажына барды. Он сан Ноғайдың он қаны бар едi; сол он қаның iшiндә бiр Қанзада дегән қан бар едi, сол қаның қол астына барып бiр бiдiң ұжүнө қонуп едi. Бi мунан сурады: «Сiздiң асылыңыз кiмнiң» дедi. Тарғын айтты: «Бiздiң асылымыз Қырғыздан» дедi.» Ама бу уақытта асылым Қырғыздан болсада Қырым қуртұна қакынмыз» деп. Бi сурады: «Олаi болса атыңыз кiм?» дедi. Сонда Тарғын айтты: «Менiң атым Тарғын» дедi. Ол бi айтты: «Қасындағы қолдасың кiм?» дедi. Тарғын айтты: «Қолдасым Акша Қаның қызы Ак Қунус сулұ» дедi. Бi айтты: «Акша Қан патсаның қызы Ак Қунус сулұ бу болса сараға шығып қурт асып құрғонұ не себәп?» дедi. Сонда Тарғын айтты: «Мен алып қашып құрөмұн» дедi. Онда бi айтты: «Ак Қунустаi сулұдұ алып қашып құрөтүзүн сен қай Тарғын сын?» дедi. Онда Тарғын айтты: «Олалаi Қанының Торғаут дегән қуртүн қарап еткәнмін» дедi. Енді бi буларды бекрәктә сiлады, сiлаған себәп мунұң ерлiгiн есiткәнi бар едi, сонұң ұшұн сiлады. Онан сон бу бi Қанзада Қанға барып мәлұм қылды, қан есiткәнiнән сон Тарғынмiнән Ак Қунустұ шақыртып алып бiр алтын сарадың iшiнә кiргiздi дә қан бiгә айтты: «Бу батыр Ак Қунустұң қасында он қун он бес қун отырған сон қуртүн тағы батырларын мырзаларын сағынар; онан сон бу дерттi болар, iшi шерлi болар; бу батырға менiң қол астындағы батырларымды шораларымды аралатып көрсөтүп ұр қы! сүйтүп аралатып болған сон Ак Қунустұң қасына алып кел, сонан сон ол мундағы қаксыларды көрүп таныс болған сон өз қуртұна сағынбас» дедi. Сонан сон бу бi қанының қарлығы бойұнша Тарғын батырды қуртүн аралатып, қаксыларын көрсөтүп таныс қылып қанға алып келдiдә ұжүнө кiргiздi. Бу Тарғын Батыр қурттұ

аралап кайтып келгән соң бәрі Канзада Каның батырлары мырзалары җаксылары җылып кандарына келип канминән мәсләкәттәсип, сөйлөсүп Тарғының ерлігін батырлығын каннан сурап биді. Сонда бәрі җылып отурған мырзалар биләр айтты: «Бу Тарғын батыр болса биздәр ону бек күрмөттөп сладак; сиздң җарлығыңыз җердә калмасын» деп тағыда каннан өтүндү. «Бу Тарғын батыр болса биз муну Шаған дегән судуң бојундағы Калмакка җумсалык ол Калмакты Шағаның бојунан ығыстырып бизгә җерин тартып алып берсін!» деді.

Соң кан Тарғынды шақыртып алып айтты: «Сен өз җуртунан кашып Кырым җуртуна бардың. Ол Кырым җуртунуң Олалаи Булалаи дегән җаун алып бердң. Енді сен биздң кол астымызға келгән соң мунау Едидән шыккан Шаған деитүбүн судуң бојундағы кыл җалаулу көп Калмакты ығыстырып сулардың җерин биздәргә тартып алып бер!» деді. Сонда Тарғын: «Пәлә бас таксыр җарар» деді «менң касыма үш кисі җолдас беріңиз!» деді. Кан айтты: «Кимдәрді аларсын?» деді. Тарғын айтты: «Бизгә беріңиз Карасаи улу Көбөндү, Алшағыр улу Тегәнді, Омүр улу Себәнді. Сол үшөүминән барып карармыз, бизгә айткан җарлығыңыз җердә калмас» деді дә үш кисі җолдасын алып Тарғын батыр Калмакка барып җетип Калмакты Шағаның басына караи бостурду, Калмактың аруағы кашып буларминән урусалмады. Калмакты Шағаның басындағы белдән асырды конусу адра калдырды, сонан соң бу Шағаның басындағы белдң үстүнө бир җалғыз биткән емән бар еді. Сол емәннң басына барып шыкты, егәрдә Калмактың биздң минән уруска оилары болса йскәр җиғанда соңу караин деп. Сол емәннң басында бир җалғызак көлдүнөн биткән бутағы бар еді, сол бутағына атша минип отурса ол бутағының түбү ширігән екән бутак сынып җергә түстү. Тарғында биргә түстү. Тарғынын сонда белі омурт касы бүпная шығып кетті. Сонда касындағы үш җолдасы бәдбүрүннң наизаларын төрт буруштү кылып кындастырып Тарғының наизасының төрт буршуна еки ајағын еки колун байлап алдарына үңгөрүп еки аида Канзада Канға алып келдиләр. Канзада Кан бу батырды нешә

бақтырып карасада іш бір қазымалмады, қатқан орнұнан көзба-
лмады. Ол уақытта бу Канзада канның елі Булғур таудың деі-
тұды таудың ішін қайлатұды еді. Бу Булғур таудың ішінде ал-
ты булағы бар еді; бу Булғур таудан каның елі көштұды бажағы
Калмақтың қайлау Шағанға барып конды. Тарғында Шағаның
бојуна барып конған сон кайтып келіп алармыз деп, Ак Цунус
сұлды Тарғынды тарлан атымнан атын аркандап құртқа та-
стап кетті алты қеті күндық азығымынан. Бу тастап кеткен азы-
ғы таусылды, Канзадан іш бір кісі келмеді; Тарғымынан Ак
Цунустың азығы қок, аркандаулы тұрған тарлан атты бағатұды
кісі қок, булар аштан өмікші болып өлім алған қетті. Сол уа-
қытта Тарғынға қайғы тұсты. Муның Қырым құртұнда қырк
құрдасы бар еді, ам бір нешә мырзалары бар еді. «Олардың қа-
сында болсам мундай пәләгә ушұрамас едім» деп, «менің бір
қызға булаі өз құртұмнан айрылып бу құртта қатқаным қыта
екән», деп сөйлөп қылайды; қылайды да толғаиды.

«Булғур, Булғур, Булғур тау,

«булдурап тұрған құрғұр тау,

«каптаі конар елім қок,

«елім, күнұм, кәрі боз

«сөйлөсөтұды тілің қок,

5

«ел таптырарм'екәнсін?

«арысаңда қануар

«көрсөтөр едің бір кара,

«саған мінәр белім қок,

«белгә қылар емім қок.

10

«Бу шамаға келгәндә

«ажалым аштан болдұма?

«ауызға қергә қемім қок,

«егәр өлсөм бу қердә

«сүөгүмдө устар теңім қок,

15

«көк шалғының ұстұндө

«көбөрүп келіп қатармын,

«ұстұмдө кижәр кебін қок,

- «еңрәп құргөн ер едім,
20 «каптаған кара борандаі,
«өткөнүмд дүнүд бок,
«ашшылы тоғаі ала бас,
«аксара алдым боз ағаш,
«алтынды сараі кара шаш,
25 «ала бастан боран бораса
«боз ағаштан боран борамас.
«Тулпардан тўған тарланым,
«артынан теліріп қыікү тајанса,
«кара тергә бојалса,
30 «алдынан наіза бојұ қер келсә
«қабыдаін қалтаңдап
«қануар тұсөр қерін карамас.
«Капыда өткөн дүнүд,
«тујағына аідаі таға кактырып,
35 «Еділдің күзбұ катқан көкшө музұнда,
«шауп кетсәм тајалмас.
«Карындасы кімнің бар болса,
«қамандық қер кез-гәлсә
«көкрөктөгү қанын ајамас;
40 «қаттың қаман болмағы;
«қамандық қер кез-гәлсә,
«ат саурусұн бір берсә
«каірылұға қарамас.
«Шағаның бојұн шаңдатып
45 «кешәгі кетқан іт Ноғаі,
«құртұна тірі тастап кеткәні,
«есімнен қалмас бу еткәні.
«Ак Цунустаі арұм
«болғаныма мунанда
50 «іт тігәндәі арам ас,
«көк көгұршұн, көгұршұн
«көк кептәр ұшөр қем ұшұн.

- «баданамды баса бөктөрүп,
«касыма қаттан қолдас ертіп,
«күн тун катып қортқанмын, 55
«атаңа некәс Қалмақтың
«қайлау қыстау қері ұшұн.
«Еділді шыққан ен Шаған
«Қалмақтан Ноғайға тартып ап бердім,
«атамнан арыстан тұған ер ұшұн, 60
«атаңа неләт Ноғай-ай
«еләмәді сөзүмдү,
«сіламайды өзүмдү,
«қаулулатып көзүмдү,
«тастап кетті қуртұна, 65
«бір мертілған бел ұшұн
«қапыда өткөн дұңғу-ай.
«Тарбын, Тарбын деітүбүн
«қолұнан саркыт деітүбүн.
«Қамандық қер кез келсә 70
«қапырмай кетпән деітүбүн.
«Карасаи ұлұ Кетпәнді,
«Алшабыр ұлұ Сибәнді,
«біргә қортқан қолдасым,
«бейлі қаман оңбасын! 75
«Осундай қын қерләрдә
«келмәй кетті не ұшұн?
«Ажаукәнің аур қол
«алты күндөй атысып,
«қара қанға батысып, 80
«бәрін бірді кырғанда,
«сажаға шығып турғанда,
«балалы марал келгәндә
«Қојанақ ұлұ қарт Қојак
«баласын байлаі атқанда 85
«атқанына қыбылмаі баласы,
п.

- «аксаі басып өткөндө
«бізің денәгә ңеткәндә,
«Тарбын созўп тартканда
90 «аткан оўў маралдың
«атасының кос ңауруннан өткөндө,
«ејәгін сўјөі ңатканда,
«касымдағы кырк ңігіт
«сўралмады оўымды
95 «таска кіргән тардыкта.
«Капыда өткөн дўнўө,
«басымнан дөўлөттўң кусў ўштўмө
«белдіктің каіғысы мундаі кыстыма?
«ішім оттаі ңанады,
100 «ңалыны ңўрөгўмө шалады,
«бу істәрді аітканда
«дін кәпіргә болмаған,
«оған тігән оңбаған.
«Азнау дегән аз кала
105 «алпыс атын бактырған,
«ўлкөнў әр не кылса ңактырған.
«Ак Сібәнің баласы
«ак аіуанды ңуһуттўң
«алпыс атын алғанмен едім,
110 «сол сапардан ўігө каітканда
«балтаға бардым тал ўшўн,
«талды кестім сал ўшўн,
«аіналасы алты аішылык Еділгә
«тарланды талаі талаі салғанмын.
115 «Еділдің арбы ңағында
«атаңа неләт Калмактың
«сінісіп ңаткан мал ўшўн,
«аттанбадым олжа ўшўн,
«аттанғанмын кәўргө
120 «атамның ежәлдән ескі кегі бар ўшўн,

- «Кулан шашты, коі көздү
«кастаус касты Ак Цунус,
«айттым сені кудаі қолуна,
«кешәгі Ноғай қуртұна тастап кеткәндә
«көкрөктөгү шыбындаі қан ұшұн. 125
«Айналаін тарланым!
«біләр мінгән бедәүгө
«сен турғанда бармадым;
«кырдан кыіку төгүлсө,
«елгә таман ұңғүлсө 130
«қалғызак сені кармадым.
«Кыјалаі кыіку болғанда,
«караңғы туман толғанда
«сеніңмінән еді дарманым.
«Мінбәі тұспбәі карыдың, 135
«арканда тұрұп арыдың,
«алдыңа келіп бітсәйші
«камысты көлдүң курағы,
«суғаратұғұн балам қок,
«алдадан баска панам қок, 140
«тәңрәі қылды шарам қок,
«маңдајыңнан аксаішы
«курбур кара таудүң булағы!
«Каламдаі касы сұрұлғөн,
«оімактаі аузұ бұрұлғөн, 145
«Ак Цунустаі арұдүң
«алғанынан аірылып,
«сөнгөнбө енді шырағым?
«Кұдрөтү кұштү кудајым!
«Ак Цунустаі арұдүң 150
«көз алдында көлбөктөп
«ашлығынан ең бәктән,
«көзүмө менің көрсөтпөі
«алдына келіп өлсөйші

- 155 «Кіктің қалғыз қетім улағы,
«менің бұйтуп қатқаным
«өз шәрімнің қырағы;
«еңрәі еңрәі кетәін!
«Қырымда қалған ерлердің
- 160 «есіткәі сабат қулағы!
«Сол батырлар келмәсә,
«қажымды солар білмәсә
«кеткән қаттан қаірылып,
«бір бірінән аірылып
- 165 «екәўмізгә кім келсін?
«Атам қалды деітүбүн
«өзўмнөн тұған балам қок,
«балам қалды деітүбүн
«атам мінән анам қок,
- 170 «баурұм қалды деітүбүн
«ағам мінән інім қок.
«Белімінән басқа қарам қок,
«аузға қергә асым қок,
«бір қаірылып келмәді,
- 175 «не болғаным білмәді,
«Ер Тарғынды көрмөдү,
«атаңа неләт ақ сүөк!
«Оілаі оілаі қарасам
«Қанзада Қаннан сараң қок.
- 180 «Асыл тұған Ақ Цунус,
«күгдү булут қурсаіды,
«күндү баікаі қарасам
«күн қауарға уксаіды;
«аіды булут қурсаіды,
- 185 «аіды баікаі қарасам
«түн қауарға уксаіды.
«Көсүлдүрүн еріткән
«көлдөгү күлар сөілдү,

- «шўлағанға карасам
«көктөн суңкар соғуғанға уксаиды. 190
«Боиды баикаі карасам
«кол ајағым көсүлүп
«аузу мурнўм сўнўп,
«алданың ак буірувў
«маған тајанғанға уксаиды. 195
«Көптөн булут су келсә
«көктөп болмас не паіда?
«көктөгў қулдус сырылса
«сыптап болмас не паіда?
«көлдөнөн турған тулпарым, 200
«шабысыңнан маған не паіда?
«Көрўп алған көрўктў едің
«таңдап алған текті едің
«маған тегіңнән не паіда?
«алдадан әмр болған сон, 205
«қаз мезгілі толған сон,
«көршөімў сўн қатқанын
«арыстаныңның бір саіда?
«Кулан шашты, көі көздў,
«алшаңдаған арўм 210
«ажарыңды салма көзўмө!
«рўшан нурўң көргөндө
«өліін деп қатсамда,
«каі кайдағым курсаиды.
«Мінбәі тўспөі қарыдың, 215
«арқанда турўп арыдың,
«аіналаін тарланым!
«біләр мінгән бедәўдәі
«безәңдәі басқан ајағын,
«сен турғанда бармадым, 220
«сен кулунда емдің, таіда емдің,
«кунан қаста арда емдің,

- «дөнөн үрөттүм,
«алты кабат ала аркан
225 «үібәктән өрүп сүрөттүм,
«бес ңасыңа келгәндә
«белің кызығап көрсүн дең
«бес бедәүгө салдырдым,
«алты ңаста ақтаттым,
230 «аттаі мурнұң танаттым,
«алшақтатып оінаттым,
«арпа бідаі асаттым,
«ңеті ңаска келгәндә,
«ңер тұбүлдөү ңелгәндә
235 «туспаның көзү көрүктү;
«көлдөнөнтүн көрсөндө
«каңдаі катын кынаіды,
«таудан асқан тулпарым,
«іәң Тарбын өлгөндө?
240 «От орнұндаі тујактым,
«омуртқан бар отаудаі,
«ңаурұңа карасам
«сыпра шапқан тактадаі,
«куірубұңа болаін
245 «кынаптан шыкқан канжардаі,
«ңалыңа сенің болаін
«күлтүлөнгөн үібәктаі,
«шыкшытыңа болаін
«оралып ңатқан тұбөктөі,
250 «кулабыңа болаін
«көлгө бітқан курақтаі,
«кабағыңа болаін
«кара албасты кабактаі,
«бауздау ңеріңә болаін
255 «піскән алма сағакты,
«екі көзүңө болаін

«коркуттан қапқап шырақтаі,
 «танауңа болаін
 «тығынын алған шіләктіі,
 «бауздау қеріңә болаін 260
 «Сарттың мактадан соккан кіләптәі.
 «Омрауңа болаін
 «Еділдан шыккан аңғардаі,
 «телміріп кыккү келгәндә,
 «шыбар туду шулғанып, 265
 «кара тергә булғанып,
 «ак сұңғұнұ қолға алып
 «мінәрм'еді заңарды,
 «сауруңа болаін
 «саныг кара көмұрдөі, 270
 «сұбділұк қеріңә болаін
 «тастан соккан қорғандаі,
 «қанбасыңа болаін
 «уста соккан сапдалдаі,
 «турпатыңа болаін 275
 «тулпардан тубан қорғадаі
 «картайғанша мінбәдім,
 «өлгөнұңшө дәурөн сұрмөдұм,
 «оілап келіп карасам
 «цігіттәгі мен беібак, 280
 «болғаным тағы сурмаңдаі!»

Енді Тарғын Ак Қунуспінән атымінән амандасып болды,
 сонда Ак Қунус оілаіды мен кызда болсам асыл қаның қызы
 едім, бу құртынан атасынан апасынан айрылып осундаі алыс
 қергә қолдас қылып алып келіп еді деп болғаі, өзү өліін деп қат-
 сада менің мінән атымінән толғаумінән амандасты; енді мендә
 тоғап мунұңмінән амандасаін! Егәрді дұнұөдөн көшө қалса бу
 батырдың маған көңіу көш болсұн! деді, сонда Ак Қунус тол-
 ғаіды:

«Арыстанымның барында

- «укалы баіпак кігәнім,
«укасын җергә төгүлтүп
«алда недән азғырдың
5 «асыл тўған арыстанды?
«әзік җаннан тўңүлтў
«атасы баска җатурў
«җаман екән дўнўё!
«тастап кетті җуртўна,
10 «екі бірдәи асылды
«асылдан шыккан нәсиді
«екәўмўздў ўңүлтўп;
«косаҗактаи көшкөндө,
«катар катар кара нар
15 «кўш болўп кашан тўзөлөр?
«кыл җалаулў Калмактан
«дўркўн дўркўн куалап
«келіп турған көп җылы
«кашан келіп кўзөлөр?
20 «баилауда калған ак суңкар
«бурунҗўдаи болалмас,
«көлдөн ўрөк аламас,
«кўндөрдўң кўнў болғанда
«курағытып барып туланыр.
25 «Кетпәк болсаң, алғаным,
«нағылғаным сениән калғаным?
«кетәмін деп шыныңды айт!
«артың да калып нетәмін?
«алдыңда сенің кетәмін
30 «арыстан кетіп мен калсам
«артыңда калған беібағың
«курсаулў шиләк колға алып
«каи шәрдән тиләнәр.
«Сўјўп мінгән тарланың
35 «басын көккө каратып,

«баурунан қаратып,
 «тујактан ушқан тозанын
 «қауруңнан қауған қардаі буратып 40
 «аркадан соққан борандаі
 «қел тұбұнб қелған ер;
 «атасы некәс кәўрдұң
 «мәстәгін аідап келған ер,
 «бекрә оінар ақ теңіз 45
 «бөңгөб терәң болсада,
 «сіз бтбін дегәндә
 «belgili бткәл болған ер,
 «іт мінәзің устаса
 «Каісардың қара тасына 50
 «қараул салмаі қонған ер,
 «шыныңмінән тіләсәң
 «каіда кетті тіләгің?
 «тәңрің тіләк берған ер,
 «баданаңды баса бөктүрұп 55
 «қаттан қолдас ертіп,
 «Еділ Қажық екі су
 «ерінбәі қортұп, дұнұб
 «басы ажағы көргөн ер.
 «Ерлігіңдә қаман қок 60
 «ағаштан белің мертіліп
 «кісмәтші қара қуңдарша
 «қорлұқмівән білгөн ер,
 «каі батырдан кем едің?
 «білрбб болдұң қара қер.» 65

Бу Тарған оілаід'екән: «Мені құртағаштан қығылып білді
 деп Шабаның бөјүндағы көп Қалмақты асырамын деп қаудан
 білді дер деп қатыным булаі дегән сон басқа құртта мені ағаш-
 та қығылып білді дер аілап тұрсам менің мунұм бек ујат екән»
 деп бек қатты қарланды. Бурун дәргіріләрғә белін қаратқан уа-
 қытта белін бастырмаітуғұн еді, қары келған сон бұітұп қатқан-

ша бір қолата білін деп белін қолымнан басып қалғанда бел
омурткасы сырт етіп орнұна тұсұп кетті.

Алты кулаш белбәумен
алып беліп орады,
алдадан мәдәт сурады,
бабадан қардам болғаи деп,
5 тајана барып турады,
турмасына арланды,
төгүрөгүн карманды,
Ак Цунуска сөйлөдү:
«Берәр болғаи таңрім тілекті,
10 «куантар болғаи құрөктү,
«алып кел Цунус тарланды!»
Алып келді Ак Цунус
шубала басып тарланды,
арканда турған тарынды,
15 айуан буда зарланды,
алып келді, ер салды,
оңдалмаған енді не қалды?

Атын ертәп болған сон тарлан атқан екаў миңгәсті, Ак Цу-
нуска бәрі кару қырағын асындырды, алдына миңгізіп өзү ар-
тына отуруп Ак Цунустан устәп кешәгә қуртұна тастап кетә-
түбүн Ноғайдың еліне қараи құр! деді, енді құрдү.

Бір уакыт болғанда
бу тарланы пыскырды,
пыскырған мінәп қоимады,
қанә қерді тебінді,
5 айуан бүйтүп не білді?

Сонда Тарғын Ак Цунуска айтты: «Ак Цунус, бу тарлан ка-
шаннан бергі менің қолдасым, айуанда болса мунуң сыры маған
belgili» деді, сонда Тарғын Ак Цунуска айтты: «Бу тарлан ар-
тынан бір бір нерсә келә қатса пыскыратүбүн еді, егәрді алкы-
нып тергә булғанып шабылатүбүн болса қер тебәтүбүн еді. Бу
екі дәйтін бірдіи қылды; қан қағыңа қарашы! бір кісі келә қат-

тас, менің бурулұп карауға ăлім келмăйді, деді, менің ауру нау-
кас ăлім бар, біз бұітұп келă қатқанда бір бір қау болұп бімаза
етіп құрмăсұн! деді. Ак Цунус булаі булаі карадыа іш бір нер-
сă кърұнбодұ, бір-ак алдыңғы қағымызда бір ікі кара кърұнбодұ
леді. Сонда Тарғын сбилăдұ:

- «Ак тағала кудајым
- «ак тарыдаі актарып
- «шешіп қаздың белімді
- «белім тұсұп орнұна
- «тағы іздăдім кешăгі 5
- «тастап кеткăн елімді
- «елдің шеті болама?
- «еміскă екі кара кърұндұ?
- «сен тарланым пыскырма!
- «таудан ұлкѳн кұш кылама! 10
- «Кърұнгѳн кара еі болұп
- «енкірістăн қау қапсада
- «бір шығарман теріңді,
- «кім ұшұн сені кылаіп?
- «Бір омурткам мертіліп 15
- «қалғыздығым билінді,
- «арұ саған унаса
- «кел тапсам коітăр екăн қѳнұмдұ.»

Солаі дедідă Тарғын аттың басын тартып турдұ. Сонда Ак
Цунус айтады: «Булаі етпăңіз беліңнің қазылғандығын билдіріп
бу тастап кеткăн Ноғайдың ішінă барып қан қалқына кърұнұп,
қаксысына оі салып, қамандарын коркутұп сұітұп кайтыңыз! де-
ді. Егăрдă бармаі кайтып кетсăңіз Кырым қалқынан, Акша Ка-
ның қол астынан бір Тарғын дегăн батыр келіп бір омурткасы
сынған сон қарға қусқунға қем болұп Булғур таудұң булағында
олұп қалды дер» деді. Тарғын айтты: Ендăші құр деді. Бу екăу
ел шетінă келіп тұстұ, елгă бармады. Бу Тарғын мінăн Ак Цу-
нустұң келіп тұскѳнұн коішұ малшы кърұп таныдыда елгă шауп
барып кабар берді. «Тарғын келді!» деп, ел билгă шапты, бі кан-

ға шапты «Тарғын батыр еі шетінә келіп тұсұпты» деп. Бу уақытта қаның елің кешәгі Шаған бојұнан Тарғының кұп қибарған қоп Калмак келіп камап қатыр екән. Шабамын деп, шабамын десәдә шабалмаі қатыр екән; қатканы онұң ұшұн Канзада қаның бір сулұ қызы бар екән; «сол қызыңды берсәң шаппаімын, егәрді қызыңды бермәсәң шабамын» деп сол қызды тірі алаін деп шаппаі қатыр екән. Амма булар олаі булаі деп бтрұк пінән қубатып қатыр екән. Тарғының келгәнп есіткән сон қаны, қалқы, мырзасы бі бәрі қылып барып көрұстұ, отурустұ. «Аіпка бујурмаңыз сізгә барамады, онұң үкұн қуртұмұзға қау келіп қатыр еді деді, бу уақытта өзұмұз беқ қатты қаіғрыда болдұк, өзұңұз аман есән қазылып келдіңізбә?» деді. Батыр айтты: «Ыса алла шұқұр келдім» деді. Кан айтты: «Бу қалмақты аўолгидәі қырып кұп, бізді бу қаудан бостан қыл!» деді. Сонда Тарғын айтты: «Менің аз қергә қауға шабатұғұн қуатым қок деді, бу аскәр лаішкәрдің қашатұғұн қайласын мен сіздіргә ұрөтбін! өзұңұз барыңыз сол ұрөткөн менің қайлам мінән! деді, ұрөткөн қайламды қылсаңыс өздөрұңұздөн дө қашар деді. Онда кан айтты: «Ондаі шабуға әліңіз қок болса ұрөтұң!» деді. Сонда Тарғын ұрөттұ, ұрөтбөрдө сөйлөдұ:

«Ауан, Ауан, Ауан су,
 «Ауандап үлкөн балық құзгөн су,
 «қараша Кубан қанды су,
 «ак тұған Будаң қанды су,
 5 «ұш өзбн Сымар даңды су,
 «су болғалы екәў
 «қанырмінән бусурман
 «ерләрімінән даулұ су,
 «даулұ қердә турмаімын,
 10 «мен кетәмін, кетәмін,
 «кеткән мінән аі далаға кетпәімін,
 «аіналыш Еділді өтөмұн,
 «кәдір білмәссен іткә
 «қараша болұп нетәмін?

«ерімі ҫок суларға	15
«ірілгән шабак не табар?	
«каірымы ҫок султанға	
«ергән нөкөрү не табар?	
«катын калса баітабар,	
«карындас калса ер табар,	20
«талапты тўған ҫігіткә	
«тәңрім каіғы бермәсін!	
«алтыннан соккан кәўдәсі	
«ат басындаі ҫер табар,	
«аі ҫебір султан сен білмәсін,	25
«елдән кеткән ер ҫігіт	
«ығындың куба ҫонунда,	
«тәңрім ҫөнүн бергән сон	
«тарланға мінгәсін ҫөн табар,	
«мінбәі тўспөі карыған,	30
«арканда туруп арыған,	
«тарлан ҫауға мінілмәс	
«мінілсәді бу тарлан	
«бурунҫудаі ҫүгүрмөс,	
«калған белім ўзўлўп	35
«балдағы алтын ак булат	
«енді белгә алынбас,	
«ерлігім ҫауға биләнбәс,	
«шығыршығы шіраған	
«бадана көздү керәўкө	40
«шар інісі бес кабат	
«ҫау карсы ҫетпәгән,	
«ҫез аірдың оғу ыт пөгөн,	
«сатўға басын ҫураған,	
«сан дыдағы біт пәгән,	45
«енді ўстўмө килмәс,	
«батыр ҫауға ҫилмас	
«негә десәң, султаным,	

«катып калған көңүм бар,
 50 «шiлдә тўспай қибiмәс,
 «катты калған көңлүм бар,
 «май куисаңда ерiмәс,
 «қебiр султан сен бiлмәiсiп,
 «мен бiр аңкау тўған бөрүмiн,
 55 «көп екән деп саған iжәк сўжiмўн,
 «нәсiбiмдi бiр тәңрiдән көрөрмўн,
 «бу барғаннан барармын,
 «Кырымға таман барармын,
 «Кырымда калған кырк курдас
 60 «кыркты каска алармын,
 «алда маған қол берсә
 «тумалантып басыңды алармын,
 «қуртўңа бўлўк салармын.»

Тарғын мунў айттыда, қаудың кашатўўўн кайласы осу, кет
 көзўмө көрўнбi дедi. Тарғының бу сөзўнөн каны калкы корк-
 ты. Канзада Кан айтты: «Олай болса рајыңыздан кайтыңыз, бу
 Булғур тауға сенi қалғыз тастап кеткәндiгiмнән ујатынан Ак
 Цунус сулўдўң ўстўнө саған қалғыз кызымды берәiн! дедi, қур-
 тўмнўң саған бармаған айбы ўшўн, колўңдў бер!» деп колўн ал-
 ды. Сонан сон бу батыр рајынан кайтты да Канзада каның ор-
 дасына келдi, бiр нешә кўндө белiнiң аурў бiтiп қазылды. Бајағы
 келiп қатқан Калмак Тарғының келiп қатқанын бiлмәдi. Кызын
 бермәгән сон атка мiнiп каның елiн шаппак болўп барабандарын
 соғўп каның ўстўнө келдi.

Цау келгәнiн бiлгән сон,
 бу әскәрдi көргән сон,
 сар'ала тў салбырап
 сауттың шашактары,
 5 тус тусўна саудырдап,
 қабағынан қар қауп,
 кiрпiгiнә мус тоңўп,
 қаурыны қазық, моiнў узун,

атарына колы узун,
куланды кактан кайрған, 10
егәскән канды елінән,
алтын тактан айрған,
ертәннән салса тестә озған,
әлдіңән салса тўскө озған,
өзү өзү зарлаған 15
басын тартса болмаған,
көк айл болып көпүрсө
аішылык алты аттарға оілаған,
артынан кыікү тајанса
кара тергә бојалса. 20
Думбаул көрсө карғыған
карғыи барып атылған,
атыла барып тек тўскөн
ајағының дўбўрў мән
казандаі таска қік тўскөн, 25
томала көздў тарланды
қауға караі тебініп,
қалмауздаі емініп,
толўп қатқан әскәргә
келді Тарғын қелігіп, 30
алты кулаш ала атпән,
ўстў толған булатпән,
саідан шыккан кул атпән
көңіўн токсан бөіөдў,
буда аітўлы ер еді, 35
келә қатқан Тарғынды
сонада баікап көрөдў.
Калмак тағы болмаған,
Думбаул дегән бір қаісаң
қекәмә қекә Тарғынға 40
соғусўға келәді.
Келә калмак сөііөдў,

- сөйлөгөндө буйдоду:
- 45 «Алаин десам оңаисын,
«алаин десам толбаисын,
«айтшы маған қонұңду
«набылып құргон ноғаисын?»
Сонда Тарғын сөйлөді,
сөйлөгөндө буйдоду:
- 50 «Асудан асұ бел деіді,
«аса соккан қел деіді,
«сурасаң қонұмду айтәин,
«әкәң Тарғын мен деіді,
«іздігәнім сен деіді,
- 55 «еркәк кара карбадаі,
«кокан даған олұм кул,
«сендә бір құргон ер деді,
«кағысалы кел!» деіді.
Думбаул сонда сөйлөду:
- 60 «Асудан асұ бел деіді,
«аса соккан қел деіді,
«карсы алдыңнан карасам
«қасың кіші қас өлсұн!
«кезәгімді бер!» деіді.
- 65 Толғана моінұн бурады,
алдадан пәрмән сурады,
кашатұғұн катынба?
табатұғұн сарсаңба?
кезәгім бер дегән сон
- 70 каскажып караі турады,
атаңа неләт іт Калмак
корамсакка кол салды,
сұруп алған кұ қебә,
көк оғұна қол салды,
- 75 кезәгіндәі калады,
созағандаі алады,

тар.
алт
kak
өлөр
Тол
тол
ірі
Тар
тоғу
сегі
выр
кәт
кәб
кәз
өлөр
өлөр
кәт
кәт
А
кәт
А
А

тарлан аттың басы деп,
алтынды ердің касы деп,
как құрөктүң тусу деп,
өлөр перің осу деп.

80

Толғанып турған Тарғынды

толғап алып салады,
кірістән шығып кетәді,
Тарғынға таман қетәді,

тоғуз кабат торғаут
сегізінән өтөдү,

85

қыртыла қазды саутуң,
катарланған қағасы,
кабул еді Тарғының
ажалдан бермән таубасы,

90

өтөр еді мунанда
қибармаді бу октү,
сінып құрғон Тарғының
қетәунша бабасы.

Сонда Тарғын сөйлөдү:

95

«Атаңа некәс іт Думбаул!

«атың мінгән күймөлу,

«ак саутуң тұмөлу,

«кесілмәсам карымнан,

«аірымасам бәрімнән,

100

«каскайып карсы турсолаі,

«мен тарткан сон көрсөтпөн,

«балам, саған дұнұһнұ!»

Целігіп келгән ер Тарғын

алда деіді акырды,

105

Аруағын судаі сапырды,

ја бабам деі берді,

қарандар камын қеі бәрді,

қорамсакка қол салды,

бір салғанд'ок мол салды,

110

пн.

10*

- кезәкіндәи калады,
созғандаи алады;
алаша аттың басы деп,
Калмак ердің қасы деп,
115 как құрөктүң тусу деп,
өлөр қерің осу деп.
Толуксүп келгән Калмакты
толғап Тарғын салады,
зыркыраи оғу кетәді,
120 Калмакка таман қетәді,
көкрөк қысқан құбөдөн;
кылмады кабыл қебәдән
зырлаумінән өтөдү,
буған токтатар кәиратпа?
125 мунанда өтүп кетәді,
бір төбөгө қетәді,
төбөнү теңәрә тастаи кетәді;
атқан оғун көргөн сон,
мыктылығын билгән сон,
130 аттанып келгән аскәрдің
көңлүнө кәйғы бітәді;
ок токтаған кезәктә
Думбаул барып кулады,
кү колдан нурады;
135 Лалаи Лама лук деп,
балам Калмак сулады,
толүп қатқан көп Калмак
атына өбүшүн қабады,
ары бері кеңәсіп
140 акыл кәйла табады.
Тарғындаи батырды
турған қердә камады.
Камағанын көргөн сон,
қалғыздығын билгән сон

сонда Тарғын сөйлөдү:	145
«Өлөмдө болаим,	
«көтүрө көр ңыбар кудајым,	
«алты мыңдаі аур кол,	
«өзүңнән мәдәт болмаса	
«буған не амал кылаін?	150
«ңаман ңаксы болсада	
«алданың булаі ймірі;	
«корлук берді ңасыма,	
«ңакыдап келді касыма,	
«нағылып буған шыдаін?	155
«Алты кырлы ак мылтык	
«атамсам маған серт!	
«Козу ңаурун кӯ ңеба,	
алтыннан оіған алпыс кез,	
«тартатўўн шак болдў,	160
«ңан ңағыма ңау толдў,	
«кыйғаш салып ңаурўнўм	
«тарталмасам маған серт!	
«Талаідан бермән ңумсаған,	
«кан көрмөсөң сусаған,	165
«канға тоісаң ңўсаған,	
«тауға салсам тас кеткән,	
«кәўдөгө салсам бас кеткән,	
«алты аршын ак булат	
«кынаптан алып сўрўп	170
«шабалмасам маған серт!	
«канға тоісаң саған серт!	
«Аідакардың тіліндәі,	
«салсам кеткән білінбәі,	
«карағайға саптатыш	175
«шыбар тўға шулғаған	
«аруакка көрсөтўп	
«талаі ңауға мактаткан,	

- «төрт кырлаған көк сўнгў
180 «қау ішіндә қалдынып
«толғамасам маған серт!
«толғаўма шыдамаі
«толуксўсаң саған серт!
«Кыска бакаі тармыкын
185 «кебақя карының курсак,
«колша моін төңгөрөк,
«умтўла шапкан тарланым,
«алты мыңдаі кісі екән,
«тіл дібәрсәң саған серт!
190 «Сен қелігіп құрғандө
«таја шапсам маған серт!
«тауса шапса бу қаудў
«сонда бітәр тарлан бәігәсі.
«Осундаі қаудў көргөн сон,
195 «қау екәнін білған сон,
«кегәләп кіргән сон,
«каса катын болмаса
«бізгә уксаған ердердің
«көрөгүндө боларма
200 «каіран тәңрім қаіғысы?»
Алтыннан соккан кісәлі,
әжәп тәўр мўшбәлў
булаіша толғап ер Тарғын
енді аттан тұстў,
205 кыскартты келін куіскан,
өзүндө қок Тарғының
алдадан баска тұскан.
Мундаі мундаі қаударда
нешә тұркўн қўскан?
210 қўскан қаудўң құрөгў
муз куіғандаі сускан.
Тартты бекәм аілын,

ңасынан көргөн қаирын
білмәсәңіз Тарғынның
білдірәін таирын! 215
ңабаиң деп батыр тур,
қырлуға қапыр тур,
алда берсін қаирын,
мінді батыр ерiнә,
іздәгән ңауға көрүнө, 220
келгән Қалмақ қолүктү
Тарғын сынды бөрүгө,
кәудөдөн ңаны кетпәсә,
ақ куаты бітпәсә
Тарғын намыс берәрмә? 225
Ақы аіла табады,
келді Қалмақ, қамады,
сар'ала тү салбырап,
қабағы тастаі түжүлүп
алдалап Тарғын шабады, 230
аі бетiнән кірәді,
күн бетiнән шығады,
қоғза кірді бір бөрү,
үрүктүрө кырады.
Талаі Қалмақ турады, 235
ер қаираты сынады,
тарлан атты булады,
атысқан ңау артық көп
қаі уақытта тынады;
сүжүп мiнгән тарланға 240
басты келіп доірды,
тарлан салды моiнды,
толүп ңатқан Қалмаққа
Тарғын салды оiнды.
Талаі Қалмақ ңiнды, 245
қару қаңға түжүлдү,

- бір уакыт болғанда
салды келіп камшынаі
саурусұнан тер кетті,
250 көктөн куіған тамшыдаі,
кысылдау батыр кысылды,
кысылмаі батыр не кылсын?
Саутұн канға малшыды,
бір уакыт болғанда
255 толғады батыр наізаны,
қалғыз қау мән оінады,
қаудұ еркінә коімады,
көтұрұп салған көк сұңқұ
тірідә канға тоімады.
260 Бір уакыт болғанда
сұрдұ белдән канжарды,
қауға таман ал барды,
Калмактың көбұ қалбарлы,
қалбарлыны сермәді,
265 іліндірді сағактан,
бауздады тамактан,
карс алдынан караса
адам шыдар ер емәс,
кар қаудұрдұ кабактан;
270 бір уакыт болғанда
кынабынан сұрдұ
кыјалаі тартып кылыпшты;
қалғыз қаумән урустұ,
қау карасын көргөн сон,
275 умтулмаі кетәр ерм'еді?
ет аркасы курустұ,
ердің қаудан кашұ
шаріғатта туруспа?
алты кұн аіғаі салғанда,
280 қетінші кұн болғанда,

тарлан сонда тўзодў,
қылиҗа басып қўрустў,
сегісінші кўн болдў,
көп Калмактың басына
атпайтўбўн тўн болдў, 285
ер қігіткә сын болды.
Корамсактан сўрдў
кулаі тартып садактаі,
келгән Калмак көп еді,
көптө болса Калмактан 290
алты кўн айғаі салғанда
азғантаі калды кадактаі.
Тоғызыншы кўн болдў,
Тарғын моінўнан алады,
атаін деп мылтыктаі, 295
нешә батыр болсада
тўтўнўн косты тўтўнгә,
ынтыктаі батыр ынтыктаі,
санын садак узгөн көп Калмак
сынған санын сўрөтўп, 300
Тарғының кўшўн көргөн сон
кашты саіға сылтыктаі.
Тап он бір кўн болғанда
ердің қўргөн намыспән,
кўнў тўнў шабыспән, 305
кыпкў салған дабыспән
умтўла шапқан тарланнан
моінўнан қал кетті,
ажағынан әі кетті,
нешә қўрўк болсада 310
бір тынымы болмады,
болдуратўбўн кўн бітті,
моінўп барлаі караса
өкпө баурў қалы бар,

- 315 ајағын барлаі караса
болар болмас әлі бар.
Он екі кұн болғанда
болдурдұ деіді қануар,
аруағы кашты капырдың
320 сусұ басты бакырдың,
болдұрған сон тарланға
кәры келді батырдың,
басты келіп тепкәні
сонда тарлан умтулса
325 әйдә болса бедәудұң
оі қыккандаі екпіні,
қаудұ коімас біләмін,
бул батырдың сыкылды,
нағылып коісын бу қаудұ?
330 әжаідән қауғо ікі.
Бу уакыт болғанда
караідыда тұн батты,
сарғаідыда таң атты,
кызара келіп кұн шыкты,
335 кұн шыкканда караса
болған екән тамаша,
кырылып қау батырдың
өзұ капты оңгаша,
астына мінгән тарланың
340 турпатына караса
от орнұндаі тујактан
оімактаі калыпты,
етәктәін ерінң
екі елісі калыпты,
345 кыіған камыс кулактан
бір тутамы калыпты,
қалбыраған қалынан
қалғыс карыс калыпты,

бір кушактаі қуіруктан
 бір остаі калыпты, 350
 тул бојын караса
 он қеті қердән қаралы
 сондада тәңірім алмаіды.
 Ол қараға болмаіды,
 әлідә оін салады, 355
 кос тізгінін созады,
 артынан кыікү тајанса
 ет аркасы кызады.
 Кос текпіні салған сон,
 камшыны басып алған сон, 360
 шаршады тарлан десәктә
 қер басқаннан озады,
 отурусұнан болұп,
 тул бојұ кан болұп,
 құргөн қері шаң болұп, 365
 көргөндөргө таң болұп,
 тұскұдөн туман қілады;
 көңіұн қауға бөлідү,
 Канзада сынды канына
 Кара Ноғай беінінә 370
 аман есән келәді,
 бірін бірі көрөдү,
 каны біжі мырзасы
 іліп сәләм берәді.

Бу Тарбын қаудұң қырғанын, қырып қашырғанын қашы-
 рып аман есән келіп Канзада Канға көрүскөн сон мының қуа-
 вышына ат шаптырып тоі кылып арап шарап ішіп тоідұң кы-
 зығымінән таңның атқанын кұнұң батқанын калк білмәді. Олаіда
 болса кан кызын берәмін дегән уадасына турұп кызын бермәді.
 Кан айтты: «Бергінді сурап келіп отурсам Қожамінән төрөгө
 іш бір шатасқан қерің қок екән. Сонұң ұшұн саған кызымды
 берүгә аталарымның аруағынан коркамын» деіді, «енді бу он

- 315 ајағын барлаі караса
болар болмас әлі бар.
Он екі кұн болғанда
болдурдұ деіді қануар,
аруағы кашты капырдың
320 сусұ басты бакырдың,
болдұрған сон тарланға
кәры келді батырдың,
басты келіп тепкәні
сонда тарлан умтулса
325 әлдә болса бедәудұң
оі қыккандаі екпіні,
қаудұ коімас біләмін,
бул батырдың сыкымды,
набылып коісын бу қаудұ?
330 әжәлдән қауұбө ілкі.
Бу уакыт болғанда
караідыда тўн батты,
сарғаідыда таң атты,
кызара келіп кұн шыкты,
335 кұн шыкканда караса
болған екән тамаша,
кырымыш қау батырдың
өзұ кашты оңғаша,
астына мінгән тарланың
340 турпатына караса
от орнұндаі тујактан
оімактаі калыпты,
етәктәін ерінің
екі елісі калыпты,
345 кыіған камыс кулактан
бір тутамы калыпты,
қалбыраған қалынан
қалбыс карыс калыпты,

бір кушактаі күйруктан
 бір остаі калыпты, 350
 тул бојын караса
 он цеті цердән царалы
 сондада тәһрім алмаіды.
 Ол қараға болмаіды,
 әлідә оін салады, 355
 кос тізгінін созады,
 артынан кыікү тајанса
 ет аркасы кызады.
 Кос текпіні салған сон,
 камшыны басып алған сон, 360
 шаршады тарлан десәктә
 цер басқаннан озады,
 отурусұнан болұп,
 тул боју кан болұп,
 құргөн цері шаң болұп, 365
 көргөндөргө таң болұп,
 тўскўдөн туман қілады;
 көңіўн қауға бөлдў,
 Канзада сынды канына
 Кара Ноғай беінінә 370
 аман есән келәді,
 бірін бірі көрөдў,
 каны біјі мырзасы
 іліп сәләм берәді.

Бу Тарғын қаудұң кырғанын, кырып кашырғанын кашы-
 рып аман есән келіп Канзада Канға көрўскөн сон мының куа-
 нышына ат шаптырып тоі кылып арап шарап ішіп тоідұң кы-
 зығымінән таңның атканын кўнўң батканын калк білмәді. Олаіда
 болса кан кызын берәмін дегән уадасына турұп кызын бермәді.
 Кан айтты: «Бергіңді сурап келіп отурсам Кожамінән төрөгө
 іш бір шатаскан церің цок екән. Сонўң ўшўн саған кызымды
 берўғә аталарымның аруағынан коркамын» деіді, «енді бу он

сан Өрмөн Бәттің ішін кыдырда көр! кандай сулу кыз тапсаң алып берәмін» дейді. Сонда Тарғын айтты: «Билғы Булгур таудың ішінә қалғыз тастап кеткәніңнің кунасын кешіп едім, енді бу кызыңды берәмін деп қауңды кырдырып алып тұрұп кызыңды бермәсәніңді кетпәімін» деп Ак Қунустұ алды да Қырымға караі құрө берді. Сонан сон кан елі бек катты коруктұ. «Бу кетіп кайтып келгән сон бізді қаман кылар» деп малын бағалмады, отүн қағалмады, асын асайлмады, каны калкы қығын болдұ, сонда құртту әбігәр тартты. Ол уакытта құздөн асып қатқан бір Сыпра Қырау дегән бар еді, ол Сыпра Қырау өз өмүрүндө колұнан тоғуз канды өткүзүп толғау айтып тоғуз канды тұзоткөн кісі еді. Құрт сасқан сон каны калкы қылып Сыпра Қырауға қылып барды да Сыпра Қыраудан сурады: «Біз Тарғын батырды екі алдадык, әуәл Булгур тауға қалғыз тастап кетіп кайтып келәміз деп келмәі кеттік, ікінші кызымды берәмін деп қаумұз кырдырып алып, бермәі калдык, сонан сон ол ашұланып Қырымдағы кырк курдасымды алып келіп құртұңдұ аламын деп кетті, ол өзү Қырымдан кызалып кашты канына кылмысты болұп құргөн кісі еді, ол құртұна барып мұнда кайтып келәрмә жа болмаса ол бізгә өтүрүк айтып алдап бізді коркутұп кеттімә? сонұ болжап бізгә айтшы! көптұ көргөн едің әр не десәң сізнін ақылыңыз мінән боламыз!» деді.

Сонда Сыпра Қырау айтты:

«Канмінән төрөм келіп сін,

«Бімән мырза отурұп сүн,

«бізгә акыл салсаңыз,

«біздің тилді алсаңыз

5 «Тарғындаін батырға

«қылып барып барыңыз!

«караң тұғұл каныңыз,

«кымылдаған қаныңыз,

«батырды ескә алыңыз!

10 «етәгінә басың салыңыз!

«егәр кетсә еліңә

«татұ болұп калыңыз!
«бұрканып бурсанса,
«муздаі темір курсанса
«қыртпаі кетпәс қабаңды, 15
«паңыттар келсә тобаңды,
«шулатпаі кетпәс балаңды,
«кан етпәі кетпәс калаңды;
«бір тұббөктөі бір кылар
«қалпы қатқан далаңды; 20
«Кырым дегән ағаңда
«ағаның ісі қаманда.»

Сонда кан кызын бермәк болұп Сыпра Қырауға айтады:
«Біздің шәріміздің қаныныңда қалкының өтұрұғұ шықты, біз-
дің ішімізді тілімізгә нанатұғұн бір кісіміз қалмады, оау нағы-
лып тоқтатамыз осу өз қол астыма қараған кісімнен сол Тарғын
тіліңа нанатұғұн бір кісі тауп бер!» деді. Сонда Сыпра Қырау
айтады:

«Батырдың қибәріңіз артыман,
«кызымның қылған бұлұнұп
«Кара Ноғай қалкынан
«касына ергән бажағы,
«Карасаі улу Кубанды, 5
«Алшағыр улу Тегәнді,
«Өмұр улу Сыбанды.
«Аруакты тұбан ерләрдің
«алдаға бергән уадасы бар болар,
«кісмәттi саған кошшының 10
«тарлық қері тап келсә
«тіләгін бермәі кеткән дегәнді.»
Бу үш кісі Тарғанның
соңынан кұп кетті енді,
батырға кұп қетті енді, 15
етәгінә басын салды енді,
ашұн тілап алды енді,

«elgä караі құрдў енді,
«el ішінä кірді енді,
20 «каны калкы қылып
«кан ордаға кірісіп
«бірін бірі көрдў енді.»

Бу Тарғын Каның ұжунө келгән сон, каны калкы отурса-
ларда қылып кан өзүнўң ујатынан іш бір сөз бастап айталмады,
әм Тарғында іш бір сөз бастамады; сонда Сыпра Қырау сөйлөдў
Тарғын батырға карап турўп:

«Аі батырым! батырым!
«тауда тарлан акырса,
«тас мурунўн арў суңкар шыжбырса
«көгўлдөрўн ертіп
5 «көлдөн кўлар ушарма?
«әділ тўған кандары
«кара бірән батырға
«берәмін деп бермәді,
«өтрўк сөздөн өлмөйдў,
10 «бу сыкылды кандары,
«бу сыкылды батырды
«қалған сөзбән кысарма?
«Канмән кара келгән сон
«сіз сыкылды батырға
«ашўн бермәі кетсә уксарма.
15 «Аі батырым! батырым!
«сөз айтады алдыңда
«Сыпра Қырау бакырың,
«каны калкың қылып,
20 «айтып отур біздәргә,
«кулак салып тыңдасаң
«біз айталык сіздәргә.
«Аруакты тўған ер болсаң
«нағыласын бір кызды?
25 «қас баладаі қайдақтап,

«қас тайлақтаі оінақтап,
«шыға бермә тўзлбргө!
«муна турған қаныңыз,
«қымылдаған қаныңыз
«сі кылады, алыңыз! 30
«кара лашын берәді,
«көлдөн көлгө шўсайшї!
«кара арқымак берәді,
«елдән елгә мінсәшї!
«ак падыша қібәргән 35
«балдағы алтын ак бірән
«муну сізгә берәді,
«аш белиңа алсашмы!
«бадана көздў керәўкә
«муну сізгә берәді, 40
«баса келіп кісәшї!
«нағыласын бір қызды?
«бес құс атын берәді,
«Шағаннан көшсөң сўтўп!
«бес құс біа берәді, 45
«қелдән мунў байлашы!
«нағыласын бір қызды?
«бес құс аул берәді,
«өз алдыңа султан боп
«сўйгөн қерің қайлашы! 50
«нешә батыр болсаңда
«алмаімысын бу сіді?
«мің болса басыңда
«аітып турмын қасыңда
«осу қерді бір оілашы! 55

Бу батыр енді раінан қаітып қаның қалқтың бергән сіјін
ады, Кара Ноғайдың қан қалқымінән татўласып табыстыда.
Қан арыстан Ыш Тарғын дегән тауға барып қайлады ам қыста-
ды. Ам сў қерді мысыр етті. Сол елгә Тарғын өзў қан болдў,

қана батыр болдұ, сүйтүп құрғандо Тарғының өзү картайды,
 ажал келіп дүңбөдөн тұстү. Бу Ак Цунустан бір Арда Бі дегән
 тудұ, бу да беқ ер болдұ, бек асыл бі болдұ, бу Ардадан екі бала
 тудұ, үлкөнү Ажы Керәі Мырза. Ажы Керәі Мырза қирма қа-
 сында дүңбөдөн өттү. Енді қеті қасар кенқа баласы Аі Кожа
 калды. Бу Аі Кожа бес қалаға кан болдұ, сөйтүп құрт іәсі бо-
 лұн кан болуп такка мініп бес қаланы біләп мырадына қетті.

13. Саін Батыр.

Бурунғу елдің барында,
 өткөн елдің заңында,
 сол елдәрдің тусұнда
 Ноғайлы дегән калк өттү,
 5 ұш шарбакты кент өттү.
 Ноғайлының ұш кенті
 заманында қарлы өттү.
 Ұр дөулет мал кетті,
 қарлықтың зары өттү.
 10 Калкы қарылы болған сон
 ажал таур қігіттің
 ақ бетінән кан кетті,
 қап қағалаш болған сон
 ажалынан ар кетті.
 15 Ұш шарбакты ол кентте
 кірлі кім кімәған,
 қортақы атқа мінбәған,
 алдаға тілі тімәған,
 тұстүк қерғә құрмбөһн,
 20 бес уақытта ақ намаз
 біраун қаза қоимаған,
 бір кудады оламаған.
 Ноғайлының калкында

сондаі бір баі болған,
 ӱз алдына сар болған, 25
 кара басы кан болған,
 баілығы ӱртка заң болған,
 баілығының белгісі
 малы алашка таң болған,
 баілығының белгісі 30
 токсан кара кулу бар,
 токсан тоғаі малы бар.
 Дұнұӱкӱр сол баідың
 дұнұӱдӱн ӱалғыз муңу бар,
 дұнұӱкӱр Боз Монаі 35
 ӱз алдына сар болған,
 алпыс ӱастан ӱткӱншӱ,
 кудаі коскан косағы
 елӱ ӱастан ӱткӱншӱ
 бір перзӱнткӱ зар болған, 40
 ӱлі кӱнгӱ келӱді
 ӱкшӱсӱ сірі канамаі,
 емрӱніп сӱмӱді
 ӱаңа істі баланы.
 Елдӱ тӱӱӱп коімады, 45
 тӱӱӱптӱң бӱрі ӱлып
 Кенісарыдаі орнады,
 сӱітсӱдӱ перзӱнт болмады.
 Бір уакыт болғанда
 ӱылкыда ӱӱргӱн токсан кул 50
 кымыз ішіп мас болдӱ,
 мастығымӱн тек турмаі
 ӱідӱгӱ баімӱн кас болдӱ.
 Мында кулдар кеңӱсті.
 тӱбӱдӱ турӱп сӱілӱсгӱ, 55
 сӱілӱскӱндӱн не десті?
 «Кызыл шаппан кімӱдік,

- «кырыншыл ат мінбәдік,
«Ноғайлының кермә кас
60 «ңігіттәй дәурөн сұрмөдүк,
«өтөрүн дұнұо білмәдік.
«Мына құргөн Боз Монаі
«бізді улұндаі көрмөдү,
«бөлінуіп қатқан малынан
65 «бізгә калың бермәді.
«Ертәнмінән баі келзә
«екі қолұн баіламык!
«кірәргә көрүн саіламык!
«Боз Монаіды өлтүрсөк,
70 «біз сәітіңә келтірсәк
«токсан тоғаі қылқыны
«токсан бөліп аламык!
«Бу сыкылды тегін мал
«каідардан іздәп табалык?
75 «карағаі наіза сыкылды
«карсы шабар улұ қок,
«артынан іздәп келәр
«катарланған қалқы қок.»
Кул кеңәсіп қатыр деп
80 баіға айтқан кісі қок,
онұман баідың ісі қок.
Бір замандар болғанда
ертәнмінән баі турдү,
арқаннан атын алдыртты,
85 алтынды ер құгөн
токуммінән салдыртты.
Кара тонұн белсәніп,
кас патсадаі теңсәліп,
боз қорға атты наікалып,
90 қылқының алдынан шықты шаікалып,
кара басы қан болған,

Оз алдына сар болған.
Токсан кулдұң бірәў
бўтўлўп сәләм бермәдї,
баіды көзў көрмөдў, 95
сонда баі бір турўп бурканды,
муздаі темір курсанды,
токсан кулдұң бәрїнің
атын атап шақырды,
ашўмінән Боз Монаі 100
кырармын деп акырды.
Шеттә цўргөн бір кулўн
баі-да устап алады,
колға тўскөн сол кулдў
ашўман баі сабады. 105
Бірәўн сабап қатканда
токсан кул баіды камады,
қаңбырдаі курук қауады.
Басына таяк тігән сон,
қалғыздығын білгән сон, 110
өзўнўң қолы кіргән сон,
боз аттың басын бурмалап,
сарайға кашты алдалап.
Обаі салған даусўна
қер қўдрөнўп барады, 115
ўидө турған баібішә
қулағы естіп шалады.
Сараідан шыкса цўтўрўп
келәт екән Боз Монаі
өз өзўнөн бўлўнўп, 120
атынан келіп Боз Монаі
терс қағынан қулаіды,
қер баурдап сулаіды,
көс ағымїнән екәў
оїбаі салған даусўна 125

III.

11*

- «кырыншыл ат минбәдік,
«Ноҗайлының кермә кас
60 «үгіттәй дәүрөн сүрмөдүк,
«өтөрүн дүнүө билмәдік.
«Мына үүргөн Боз Монай
«бізді улундаи көрмөдү,
«бөлуңүп қатқан малынан
65 «бізгә калың бермәді.
«Ертәнмінән баи келзә
«екі колүн баилалык!
«кәрәргә көрүн саилалык!
«Боз Монаиды өлтүрсөк,
70 «біз сәтінә келтірсәк
«токсан тоҗай қылыны
«токсан бөлуңп аламык!
«Бу сыкылды тегін мал
«каидардан издәп табалык?
75 «караҗай наиза сыкылды
«карсы шабар улү қок,
«артынан издәп келәр
«қатарланған қалкы қок.»
Кул кеңәсіп қатыр деп
80 байға айтқан кісі қок,
онүмән баидың ісі қок.
Бір замандар болғанда
ертәнмінән баи турдү,
арқаннан атын алдыртты,
85 алтынды ер үүгөн
тоқуммінән салдыртты.
Қара тоңүн белсәніп,
кас патсадаи теңсәліп,
боз қорға атты наикалып,
90 қылының алдынан шықты шаикалып,
кара басы қан болған,

Оз алдына сар болған.
Токсан кулдұң бірәў
бўғұлўп сәләм бермәдї,
баіды көзў көрмөдў,
сонда баі бір турўп бурканды,
муздаі темір курсанды,
токсан кулдұң бәрїнің
атын атап шақырды,
ашўмінән Боз Монаі
кырармын деп акырды.
Шеттә қўргөн бір кулўн
баі-да устап алады,
колға тўскөн сол кулдў
ашўман баі сабады.
Бірәўн сабап қатканда
токсан кул баіды камады,
қаңбырдаі курук қауады.
Басына таяк тігән сон,
қалғыздығын білгән сон,
өзўнўң колы кіргән сон,
боз аттың басын бурмалап,
сарайға кашты алдалап.
Обаі салған даусўна
қер кўнрөнўп барады,
ўїдө турған баібішә
кулағы естіп шалады.
Сараідан шыкса қўғўрўп
келәт екән Боз Монаі
өз өзўнөн бўлўнўп,
атынан келіп Боз Монаі
терс қағынан кулаїды,
қер баурдап сулаїды,
кос ағымїнан екәў
оїбаі салған даусўна

95

100

105

110

115

120

125

п.

11*

ұш шарбакты Ноғайдың
 қамағаты қнады,
 құрт келсе-дә турмады,
 көтөрүп басын алмады,
 130 сол оібайын танбады,
 Боз Монаі баі қылайды,
 қат аітады кудаіды.
 Қылағанда Боз Монаі:
 «Ашамаіға міңгізіп,
 135 «көш алдына құрғұзұп,
 «әжәп тәур курбунұң
 «алдына алып сұйғұзұп,
 «алашка атын білгізіп
 «ул кызығын көрмөдұм.
 140 «Астына қорға міңгізіп,
 «ұстұнө камка кігізіп,
 «орундұ қергә бергізіп,
 «алаштан бегзәт келтіріп
 «кыз кызығын көрмөдұм.
 145 «Еркімә тұскөн дуспандан
 «қау қорлуғұн көрмөдұм,
 «алыстан келгән сол қауға
 «малым ұшұн өлмөдұм,
 «кулдан қорлық көргөншө,
 150 «кұндө бұйтұп өлгөншө
 «сұймөс бендәң менбә едім?
 «кулдан қорлық көргөншө
 «тезінәң өлұм бермәдің.»
 Кең сараіға бармады,
 155 көтөрүп басын алмады,
 сол қылаұн танбады.
 Қылаумінән баі қатты,
 кызарып барып кұн батты,
 тұнұмінән баі қатты,

сарғайып барып таң атты. 160
Алымдар азан айтканда,
беі-намаз уіктап қатканда
ак шалмалы бір адам
жетіп келді қасына,
тажанып турдұ басына. 165
Екі коіны толұпту,
Боз Монайдың сөгүндө
көзүндөн аккан қасына.
«А Боз Монаі! Боз Монаі!
«не тіләгің бар? деді, 170
«тіләгің болса ал!» деді.
Сол уакытта Боз Монаі
ушұп тура келәді,
көзүндөн қасын төгөдү:
«Дүнүөккөр баі болдұм, 175
«ұр дәуіот тусұнла
«кара басым кан болдұм,
«бір перзәнткә зар болдұм,
«со перзәнттің зарынан
«қін тоіға кірмәдім, 180
«өтөрұн дүнүө білмәдім,
«кулдан көрдұм корлуктұ,
«қалшыдан көрдұм зорлуктұ,
«өз малыма баралмаі,
«белдән мамык салалмаі, 185
«тынштық уіку алалмаі,
«өз қанымды қыјалмаі,
«өлбін десәм өлөлмөі
«сол кулдардың корлуктан
«өз малымды көрөлімәі.» 190
«Тіләғанің ол болса,
«бәрі тіләғанің сол болса
«Бабаі Омар бабасы

195 ««кабыл болған дуғасы,
««тіләгәнің ол болса,
««бәр' тіләгің сол болса
««от қағалай олтурұп,
««оттұң басын толтурұп
««көп аламысын сен? деді,
200 ««бірін мыңға балаймын деп
««бірді аламысын сен? деді,
««калағаныңды ал!»» деді.
«Ер ортаны болғанда,
«пағамбар қасқа толғанда,
205 ««цігіттік күн озғанда
«оттұң басын бок кылып
«кырға шығар ішіндә
«бір оңдасы қок кылып
«мен нетәін көбүңдү?
210 «бірді болса сол маған,
«бірін мыңға балап бер!
«өмүр қасы узак кыш
«берсәң маған қалап бер!»
««Бердім бірді мен, деді,
215 «күттүп алсаң сен! деді.
««Қаста кудаі демәған,
««кылған ісі қондөгөн,
««өзгө қурттұң тіләгін,
««бу сыкыды бермәған,
220 ««мунұң көргөн кызығын
««еш бендәсі көрмөгөн,
««белін шешіп қатпаған,
««еңсәмәі саумал ішпәған,
««ертән мінгән атынан
225 ««кешкәдәін тұспөгөн,
««сансыз дуспан батпаған,
««бет алғаннан қайтпаған,

«дуспаннан алда сактаған,
 ««пурттўң сөзўн сөйлөгөн,
 ««алар цаун көздөгөн, 230
 ««Батыр Саин болсын! деп,
 ««ўстўн аруак консын! деп,
 ««көңөлўң разы болсын!»» деп.
 Ала есәгi кaкaлап,
 ала коржун аркалап 235
 шер кытабы коинўнда,
 аса тажак колўнда,
 цўргөн актың қолўнда,
 қаны алданың колунда
 рөнўлө бердi бу адам. 240
 Екi етәгiн тұрўнўп
 Боз Монаi ўiгө келдi цўгўрўп.
 Цатыр екән баибiшә
 ет бетiнән бўгўлўп.
 «А баибiшә тур! дедi, 245
 «бет колўндў цу! дедi,
 «аўлиаң қарды цўрөктў
 «кудайың бердi тiләктi
 «арылтар болғаi беiнәттi
 «есән болсаң көрөрсўң 250
 «Саин атты перзәнттi.
 «А баибiшә тур! дедi,
 «коидан кошкар ал! дедi,
 «кудаi қолўна шал!» дедi.
 ««А Боз Монаi! Боз Монаi! 255
 ««дәўлөттў бергән бар кудаi
 ««ертәнмiнән кеткән о коiға
 ««цетәlmәimiн цўрсөмдө,
 ««сен алпыска цеткәндә,
 ««мен еlўдән өткөндө, 260
 ««цiгiттiк қўн кеткәндә,

«кәрілік карсы қеткәндә
«енді берсін не кудәі?»»
«Бермәсә кудәі кәйтәсін,
265 «кошкарды ајап нетәсін?
«ајағанбән малдарды
«каі тўбўнә қетәсін?
«бермәсәдә бар! деді,
«касқыр қегән бір кошкар
270 «алып келіп шал!» деді.
Сонда баібішә барады,
алып келіп шалады,
қуртўн қіп алады.
қуртў тарқап кеткән сон,
275 бір бірін сураіды
кашан болар екән? деп,
екі мўскўн қылаіды.
Бір қўндөрў болғанда
elŭgā kelgān буаз кемпір
280 карыны шыкты кампајып,
курсағы шыкты шампајып;
бір аз заман өткөндө,
қаңа қылға толғанда,
ўадәсі болғанда,
285 бесәмбінің қўнўндө,
улу қумә тўнўндө,
буаз кемпір келіп толғанда;
Ноғайлының ўш кентін
тўгөлімнән орнатты,
290 бет біткәндә сулу қок
ол сыкыды сымбатты.
Таң сарғајып атқанда
Саін сынды касканың
қелкәсі қергә так еттї,
295 маңдајы қўнгө қарык еттї.

Дүнүбкөр Боз Монаі
екі етәгін тұруңу
өрүскө таман ұғұрдү.
«Оң колүмдү қажармын,
«мунан немді ојармын?
«бүгүн біліп кетсәмді
«аманатқа дајармын;
«төрт түлік саған қыламын,
«елі құртүм қіјамын.»
Ајамаі малын қырады,
ат қетәрді қіјады,
құрт қілып болған сон,
табақ тартып берған сон,
алтын такта қан отур,
қас қаксының улү отур.
«Өлгөндө көргөн перзәнтім
«атын қөндөп қојуңуз!
«түсүмдө қоіған аты бар,
«сонү тауп қоіғаның
«токсан торқа қіјәсін,
«тоғуз қорға мінәсін.
«Канбән біләр отурүп
«ақылмән оілап біләсін!»
Канмінән біләр отурүп
қорғамінән торқаға
қоімаі қатып таласты,
қымыз ішіп маз болүп
біләр есінән адасты,
адасканың белгісі
бір бірнің отурүп
қакасына қармасты,
қумурук тастып құргөндө
мурундары қанасты,
канбән біләр урустү,

300

305

310

315

320

325

- 330 со саманда аз екән
канда бiләр куанысты.
Сонда келдi Боз Монаi.
«Канбән бiләр уруспа!
«урусканың дуруспа!»
- 335 «теңрi бзўңо бермәсә
«маңдаҗыңа ырыспа?
«токсан торка кiгәнмiн,
«тоғус дорбә мiнгәнмiн,
«бу айтканым дуруспа?
- 340 «екi кўн қатсаң сактаимын,
«бiрәўң дә кәйт деп айтпаимын,
«бар дәўiлөттўң тусўнда
«калаi тамак таппаимын?»
Екi кўн қатты, таппады,
- 345 шубурбан кедәi кәйтпады,
ондаi мундаi коiбан ат
баi көңлўнө қакпаиды,
соған деiн со қурттў
дәўiлөтпән сактады,
- 350 сонша адам қiлып
Саiн атын таппады.
Сол уакытта бiрадам
қўз отузға келiптi,
талаi макул көрўптў,
- 355 Ноғаймының қуртўнда
онан ўiкөн адам қок,
бзў қарлы болған сон
онўминән қурттўң iсi қок,
канбән бiләр касына
- 360 шал баiғуз келдi тажанып,
«Бәрәкәдә канбән бi
«қарасады қатканың!
«баiлығыңда Боз Монаi

«мыстаі табак тартканың,
 «камалып қатып қанбән бі 365
 «қаңа тұған тас тұйык
 «қанәкі атын тапканың?»
 Қанбән біләр отуруп
 шалға қарап урустұ.
 Таппаған сон қанбән бі 370
 намысына турустұ.
 «Ағар атын таппасаң
 «он екі қапка сарайға
 «сені байлап қоймасам!»
 Шалда аңрып турмады. 375
 «Мунұң атын сурасаң
 «беліндәгі бес қарұ
 «тал бойына қарасқан,
 «ерлік өткөн алаштан,
 «Батыр Саін болмаспа? 380
 «ұстұң аруақ қонбаспа?
 «қанбән біләр қамалып
 «сонұ тауып қоймаспа?»
 Қандар қайтты томсарып,
 біләр қайтты қумсарып, 385
 тоғуз қорға қетәктәп,
 тоқсан торқа алысып,
 шал қонбәдү заңсалып.
 Тојұ тарқап кетқан сон,
 құмұстан бесік ойдұрды, 390
 алтындан тұббқ қуідурдұ,
 қара кестә қатты деп
 бала кіскә бөліттұ.
 Қаңа тұған қас бала
 емшәк берсә ембәді, 395
 ет-тә берсә қемәді,
 анасының қәрісін

егіз-әкі көрмөдү.
Боз Монаі баі сасады,
400 шәрінә таман барады,
Ұлкөнүнүн кулағын салады:
«Кешә тўбан қас бала
«емпәк берсә ембәді,
«ет берсә җемәді,
405 «анасының кәрісін
«егіз-әкі көрмөдү;
«тағдырдым җуртум мен, деді,
«аиласын тапшы сіз!» деді.
Ноғайлы җурт кеңәсіп
410 Саин сынды мырзаға
Ұш кўндө бір биә сойғұзлў,
ортан қілік мажымән
Ұш кўндө бір тойғұзлў.
Бір қасына келгәндә
415 биләктідән би болдў;
екі қаска келгәндә
елімінән тең болдў;
Ұш қасына келгәндә
ертән мингән атынан
420 кешкә дәйн тўспөдү,
шакыртпаі асын ішпәді;
төрт қасына келгәндә
карағаі наіза толғаиды,
қўрсөм' екән деіт' екән;
425 бес қасына келгәндә
кәдір тўнўн кўзөттү,
Ноғайлының Ұш кентін
тўғолмінән тўзөттү,
езү тартпаі уа өттү,
430 абырлы кыздаі уа өттү;
калкы қаксы болған сон

карышмйнн мўскўндѳр
 Саиның аркасында кўнѳлттў.
 Алты қаска келгандѳ
 атын таңдап мингандѳ 435
 алты кырлы ак сўңгў
 оң колуна алғанда
 кындағы алтын аі болат
 ал беліннѳ шалғанда,
 момынан сондаі тўғанда 440
 алданың артык кығаны,
 ајында бала тўған сон,
 карабаі коркўп кыз болдў,
 каіршак коркўп саз болдў,
 Саин келдї дегандѳ 445
 токсандағы кемпірдѳр
 кысығаннан кыз болдў,
 акпаннан алты аі кыс
 атка мінсѳ қаз болдў,
 Саин келдї дегандѳ 450
 токсандағы шамдардың
 кырк кўн шїлдѳ болғанда
 тѳсѳктѳн басын кѳтѳрмѳі,
 тѳбѳсў қїдїп таз болдў,
 бїр кўндѳрў болғанда 455
 токсан кул турўп кеңастї.
 «Мына қўргѳн ер Саин,
 «бајағыда ѳкѳсїн
 «алдыма салып кўғанда,
 «кўп устап урғанда 460
 «ѳлї кўнгѳ бїлгѳн қок,
 «буда бїр кўн бїлгѳндѳ,
 «кулағына тїккѳндѳ
 «бѳрїмїздї кырады,
 «буған адам шыдарма? 465

- «қорғамінән құрұқты
«түн ішіндә аламык!
«сусұз шөлгө бас косұп
«біздә каша берәлік!»
470 Қорғамінән құрұқты
сүйтүп алар алады,
сусұз шөлгө бас косұп
кулдар кашып барады.
Ертән келді ер Саин
475 кар'ал'атты оінатып
дылқыдағы кулдұң бәрі қок,
кашты дегән көңіүндө
ер Саиның кірі қок;
кул кеткәнін білгән сон
480 батыр бала тулданды.
«Токсан кул, саған не кылдым?
«әкәмә кылдың зорзуктұ,
«шешәмә кылдың корлуктұ,
«сонұ есімә алмадым.
485 «Ат терләтіп келсәңдә
«етіңә камшы салмадым;
«өз обалың моінұңа
«түлөн сені коідыма?
«кардан қаман тұспосом
490 «карадаі сенің ізіңә
«әзір болса кашкансын
«сусұз шөлдұң дұзұнө
«келтірсә кудаі кезімә
«болармын деп құргөнмұн
495 «дуспаның қалғыз мыңына.»
Шу деб-еді кар'ал'ат
кырдан асып кыт етті,
қулдуздаі абып қыт етті,
шауп тоқтап барлатып.

Улу шәскә болҗанда 500
 аңрап шыкты ер Саин,
 кара төбө басына
 токсан кул кетіп барады,
 ајағының астында
 косулұп өлөң аітысып 505
 сырнай кўјун тартысып.
 Сол төбөнўң басында
 ер Саин турұп тулданды,
 җалғыздығын ойланды.
 «Аі җараткан җалғыз кудајым, 510
 «өлөмўн деп калмаимын,
 «буған нағып шыдаин?
 «токсан кулман тоғассам
 «абуір еді таустасам,
 «ағар җазатаим іс болса, 515
 «җалғызға тўсөр кўш болса,
 «картаіғанда атамнан
 «енді бір зінәт тўарма?
 «сараң іәм болмаса
 «канатсыз мені кыларма? 520
 «токсан кулдан кур кайтсам,
 «кул кетті деп елға айтсам
 «қин тоіға кір' алман.
 «Бармасамда бараин,
 «бармай нағып кылаин? 525
 «кынынан шыкпас ак алмас
 «сўрұп кындан алаин!
 «көтөрсө кудаі тиләин!»
 Екі тісі сакылдап,
 езўдан көбўк бурқулдап, 530
 җау көрмөгөн җас бала
 кулға умтулдў калшылдап,
 оін емәс шынындан,

- 535 шу деб-әді кар'ал'ат
қумурланды карыннан,
тұнбортұп бала келгән сон,
енді өлөтүзүнүн білсән сон,
кул коркусұп барысты,
аттан тұсұп калысты,
540 қылағанға болмады,
қалынғанға қоимады.
Ақәсінә көштү қас бала,
кулдарымінән оінады,
өзгөсүн кырып салдыда
545 отузүн қіп алдыда
кара төбө басына
қажу аідап барады,
со төбөнүн басында
ту сыртынан қарады,
550 кармап етін алады.
Касканың көңің тынған сон,
токсан кулдү кырған сон,
саі көлүгүн куалап
конарға шәргә келәді,
555 кул кырдым деп айтпады.
Бурунқұдаі сол мырза
шірәнп ұідө қатпады,
мал көтүнөн калмады.
«Мал бакканың курусүн!»
560 Цакын қатқан қылкыны
аішылықка аідады,
аішылықка барады,
елдің шір шәтіндә,
дуспаның құрөр бетіндә
565 караула салады,
күнү тунү алдадан
қау тіләі берәді.

«Каіда кеткән алаштың
«наіза устаған батыры?
«тап менің тусұмда 570
«еркәк мында таусулуп
«калғанба құртұнұң катыны?»
Бір күндөрұ болғанда
алысмінән құктұ
ат ұстұндө барлаған, 575
дұнұднұң төрт бұрушун
ыңғаі құрұп шарлаған,
камалды бузұп қылы алған,
күймөнұ бузұп қыз алған,
дуспанды көрсө бір күндө 580
отуз екі тұрлөндұ.
Он қасына келгәндә
қау атысын ұрөнгөн.
Кара Кыпшак Кубланда
Ноғайлыдан ер тудұ. 585
«Ер Саинға бараін!» деді,
«сол батырды қолға алып
«алыста қатқан Қалмакка
«бір соғустұ салаін!»
Мың кісіні қолға алып 590
ер Саинмән қолук пакка оіланып,
караулда құргөн ер Саин
қау екән деп қапшады,
қалғызбән деп саспады.
Ақ алмасын сұрұп 595
таска егән қаирады,
нағзасының басына
алтынды тўн баілаіды;
Кубланданың қасында
наіза кәрі корқады, 600
аттың басын тартады,

кашпасак-та болмас деп,
токта десә турарма?
аттың басын бурарма?
605 кашпаі адам шыдарма?
сонда Кубланда турұп айтады:
«Ұамандар, мынаң кашпаңыз!
«Әлбұн деп саспаңыз!
«бзұм қубаб берәрмін,
610 «ак боз атпән аңкылдап,
«ер калпак солкулдап
«Батыр Саін сен болсаң,
«Кубланда аға мен болсам,
«el шетіндә кез болсаң
«локулдатпа кылышың!
615 «мың кісілік тусұңа
«бу дуспанға ер Саін
«кылышыңды сұрсаң
«кімгә кайрат кыларсын?
620 «қаушулукка келмәмін,
«сені көрбөргө келәмін,
«атадан артык тўған ерсін
«кол тісгінін берәмін,
«іздіп шыккан қаўж бар,
625 «кызығың сонда көрбмұн.»
«« Олаі болса Кубланда
««мінә қаткан қылкының
««kel карасын көрмөі құр!
««ујуктап қаткан кулунұң
630 ««kel уікусүн бузбаі құр,
««конағасын берәмін
««құрб тўзүн қағыңа,
««мен соңунан ерәмін,
««ерлігің қауда көрбмұн.»»
635 Мың.кісі алып келәді,

конағасын берәді,
токсан асау берәді,
карұн тұзбі барады.

Ака шешә цылаіды.

«Өлгөндө көргөн қалғызым

640

«аттанып кетсә қорукка

«калады басым қорлукка!»

Тајанып келді Боз Монаі

Кубланданың қасына.

«А! Кубланда! Кубланда!

645

«тентәктігің қоимадың,

«құрт тіліңа болмадың,

«бурунғұдар алмаған

«адам құрмәс бір қауға,

«құрмәу деп оиландың,

650

«мінә құргөн ер Саін,

«он қасына қеткән қок,

«қеті қастан өткөн қок,

«ұш науруздұ берсәңші!

«Саін оған қеткәндә,

655

«қызығын сонда көрсөңшұ!

«бу тіләгімді берсәңші!»

««Кудаі дегән баі едің,

«өз алдына сар едің,

«кәрыңа сенің қалмаімын,

660

««сонда естән салмаімын,

««ұш науруздұ бергәмін,

««сол ұш науруз өткөн сон

««ұәдәгә келгәмін,

««соған дәін ер Саін

665

««қау қарағын сайланған,

««мінәр атын байласын!

««біз келәрміз сау болсақ

««ұәдәдән таімасын!»»

ш.

- 670 Мың кісі дұлдаі кайтады,
тіләгін алып куанып
баі ұйында қатады,
белдән төсөк салған сон,
баі үйкузұ қанған сон,
675 баібішә тұрұп толғады,
баіды еркінә қоимады:
«Толұп қатқан малың бар,
«сараыңның саны бар,
«осуншу көп малың бар,
680 «бір Саиндан тағыда
«қанша ортақ қаныңба?
«Ошак науруз өткөндө
«қалғызым кетәр қорукка
«есән қалған бу малың
685 «кедәігә тұсөр зорлукка,
«толып қатқан малыңнан
«сурап қалың берсәңші,
«ұш шарбакты Ноғайдан
«лажык қыз көрсөңші,
690 «сөбітұп келінді болсаңшы.»
Сонұң мінән Боз Монаі
боз қорғ' атка ер салды,
ұш шәрлі Ноғайға
қыз дарына көз салды,
695 лажык қыз таппады;
көргөн қыздың бәрідә
баі көңүліңнө қакпады.
Саиның көргөн қыздары
шықты анда таласып,
700 ұш шәрдің қызынан
қалған қыздың көптүгү
қол тімәді бір көпүргө таласып,
баі көңүліңнө қакпады,

сонан бір сылұ тапшады.

«Мен бармаған еі барма? 706

«есткән қарда Саиға

«лажық тұған қыз барма?»

Ноғайлының калка айтты:

«Озұң теңдә адамда

«қырда қалап шет қонған, 710

«дуспанына бет болған,

«айттырғанға бермәгән.

«мындаі теңі келмәгән,

«аітканыңа ол берсә,

«сені адам ол десә 715

«Кобұк Баидың ұжұндө

«беті қелгә тімәгән,

«езұ тартып күймөгөн,

«бөтөн үігө енбәгән

«Ају Бікәсі сылұ; 720

«кулан кара шашы бар,

«қырғаулдаі керілгән,

«тамағынан ішкән асы көрүнгөн,

«такалып күйгө караса

«бетінә күй сәуібісү білінгән, 725

«лажық сулұ сура! депті,

«корукпаі құрұп барсаңыс!

«шамаң келіп аласаңыс!»

Соған кетті Боз Монаі,

судұң бојұн көбөліп, 730

картаіғанша боз қорғ'ат

өзү мінгән қебәләп,

сараідың келді қасына,

шәрдің келді басына,

он екі қапка сарајы 735

көтөрүлгөн талајы,

есігінің қасында,

- какпасының басында
турат екен кўзөтүп
740 екі кара малайы,
екі тісі кетілген,
аң танау шетілген,
кулда болса сол өзү
шілге шешән қетілген.
745 «Ноғайлыда Боз Монаі
«сендә негә зар едің?
«Ноғайлы қурттүң бас едің,
«таң сәрінән құрбосун,
«ашулу болған кісідәі,
750 «кабағыңды тў'босун
«қолың болсын абажым!»
«Не естін біләсің?
«бажың есән саулуқпа?
«катты сөйлөп мындар кул
755 «құрбөгүм қарып даурукпа!
«Көбүктә үйдө бар болса
«қетәктәп шықсын кызын,
«лажык болса балама
«енді айттырып берәмін,
760 ««айтканыма бермәсә,
««шакырғанға келмәсә,
««әлі заман кайтамын,
««тентәк тўзан Саинға
««бара сала айтамын.»»
765 Шетік кул келді
Көбүк Баидың кайсына.
«Аі Көбүк, тур! деді,
«Азрәіл тажалма?
«мынан қаның каларма?
770 «Ноғайлының Боз Монаі
«саражыңа келіп тур,

- «айттырса бермәс адамға
«кеймәс еді касыңа,
«сараидың бүйтүп басына
«ер Саинға сініп тур.» 775
Кобұк қатып бурканды,
муздаі темір курсанды.
«Шауп алса малда көп,
«үйдөн алса кызда көп.
«Саиндаі тентәк ул да көп, 780
«бүгүн келсін со Саин
«урусарға даярмын,
«қалғыз кыздың тусұнда
«кімнән қаным аярмын?
«Адам екән демәңіз, 785
«еңсәп келгән Боз Монаі
«үйдүң сусұн бермәңіз!»
Боз Монаі естіп біләді,
аттың басын бурады,
баі бір ашү кылады! 790
«Бу барғаннан бармасам,
«ұш шәрдің адамын
«міңгізіп атка алмасам,
«бу бермәгән кызыңды
«ат көтүңдө салмасам, 795
«Боз Монаі боп құрмайн!
«боз қорғ'атка мінбәйн!
«еркәгіңді кырмасам,
«құрт көргөндөбі кылмасам,
«шәрімә есән кірмайн!» 800
Боз Монаі елгә кайтады,
білгән кабарын айтады,
алтын такты қая келді,
қылып төгүлі шәр келді.
«Кобұк негә кызың бермәдің, 805

- «со сыкылды Саинды
«нағыш кўјбў кўрмөдўң,
«бү кызы келді бермәсәң,
«Саинда кўјбў демәсәң
810 «аттанып Саин келгән сон,
«оған елді бўлдўрўп.
«Сенің кызың курусўн!
«залалын шәрғә тигізіп
«бу кызыңды бермәсәң,
815 «Саинды кўјбў кўрмөсөң,
«Ноғайлыға көшкөнўм.»
««Бермәсәмдә болмасты,
««еркімә Саин коімасты,
««бермәгәнмін бу кызым
820 ««канша маған қолдасты,
««шакырып кел шетік кул!»»
Мінәин десә о кулға
ертәўлў турған аты қок,
така қажәу қўрарғә
825 шетіктің қўрўк аты қок.
кәрт тўддө еңкілдәп,
қалғыз танау қелпидәп,
табан терісі тұрўлўп,
қднөлдў шетік қўғўрўп,
830 көз көрўн қердән өткөндө,
Боз Монаі баіды шакырды:
«Атыңның басын бура-тыр!
«ашўланбаі тура-тыр!
«құрт каумға енді коі
835 «өзў қажәу демәсәң
«кул шакыра келді коі,
«калаған кызын берді коі.»
««Шакырса да бармаимын,
««малға берсә сол кызды

- Саин келді дегән сон,
875 кызбән қигіт дұласып
кеңәсәріндә шұласып,
со сыкылды батырға
кылған тоҗы мынасып,
накотуз кұн оін кылып,
880 так кырк кұн тоі кылып,
ўадәсі болған сон -
құрт пақсысын қіјады,
әлімдәрді алғызып,
ак некасін кыјады,
885 ак некасін кыпғанда,
ак ордаға барғанда,
оінап оіны канғанда,
катты ужуқтап калғанда,
таң сарғаҗып атканда,
890 ўидо құрго ағасы,
бабаі Омар бабасы
тусуна қетіп келді.
«Саин батыр сән болсаң
«некаңді кыпғанда
895 «сатты кұнў кез болсаң
«колўңды қай сен» деді,
«берәін саған мен» деді.
Ўшўп тұро-ғаладі,
колўн қайып берәді.
900 «Екі перзәнт көрбсўн,
«ең ўлкөнў Бөкөн Баі,
«ең кішші Кўжўк Баі.
«Со Кўжўк Баі тұғанда
«дуспанға салар бўлўктў,
905 «аруағы сонўң бікті.»
Ала есәккә кайкалап,
ала коржун аркалап

қонһлө берді бір адам,
баі сылуду ұзатты.
Шаралы кудаі аңратып, 910
қарылған муздаі кұңрөтүп,
тал шыбыктаі буралтып,
тоту кустаі таратып,
каспатшадаі наікалтып,
каса баідаі шаікалтып, 915
тұбсұнө кұң берді,
ат ертәутә кул берді,
баі шашәктәі тұрлөнүп,
узатты сылу қонһлөтүп,
сылуду алып кеткән сон, 920
шәр тамаша көргөн сон,
қаңа тұскөн со сылу,
аі кұнұнө маң болду,
кыздаі құктөп келді деп,
Ноғайлыға заң болды, 925
Ноғайлының шәрі
өсөк аітып кұлөдү,
бір алданың бергәнін
қалғыз Саін біләді.
Ұадәсі болғанда 930
сәттә сылу толғатты,
кыз келіншәктә орнатты,
бет біткәндә сылу қок,
о сыкыды сылу сымбатты,
толғатып сылу ул тапты, 935
өрүскө таман баі шапты.
«Оң колымды қажармын,
«мынан немді аjarмын,
«бұғұн өлүп кетсәдә
«аманатқа даjarмын, 940
«ажамаі малым кыраін,
ш.

- «Ноғайлыны қыяйн,
«есіркәгән кудајым,
«кызыкка неғә тојаин?»
945 Тоғай қи келәді,
қылып турған Ноғайлы.
«Мына тўған перзәнтім
«арылып тур бәйнәтім.
«Бірәр, аттан ўлкөнўң мініңіз!
950 «кеің бірәр, тоннан кїїңіз.
«Атын қөндөп којўңуз!
«ат којарға келгәндә,
«аі далада т'сө салып,
«қўрөгў қўргөн қарылып,
955 «мына тўған персәнттїң
«колўңда бар дәўлөтўң,
«не кылсаңда қарасар,
«мының атын сурасаң
«мының аты Бөкөн Баі,
960 «ең кішші Қўјўк Баі.»
Бөкөн Баі која берді,
Бөкөн Баі дә со бала
бір қасына толғанда
сонда келді Кубланда,
965 ўш жылдың ўадәсі толғанда,
ел шетінә келгән сон,
Саинға кабар бергән сон,
ак боз атка ер салды,
баілаулў турған кар'атка
970 косўн тартып алады.
Ўш шарбакты Ноғайдан
кырк қігіт таңдап алады;
Кубландаға косўлўп
аттанып кетіп барады.
975 Кулан қўрмөс қер калды,

адам ішпәс шәл калды,
алтыншы аі Өтөдү,
ат моінұнан қал кетәді,
олар сонда ер ҫокта
ерікпәі ҫортқан келіптї. 980

Нак он екі аі болғанда
Калмактың ең сәсінә кол ҫетгї,
аттың ерін алысады,
тұстөнсө калысады,
Калмак қакын екән деп 985
батырға кабар салысады.

Ҙағалбаілы атасы,
сөзүндө болмас кытасы,
қаурұмінән сөілөскөн,
қаурұн қағып карады, 990
батыр Кубланда сурады:

«Бу қауңа бармаімын,
«қылкысы қолда турса алмаімын,
«қылкы аламын деп бу қолда
«каскажінән қаісаңның 995
«обалына калмаімын,

«тілімді алған мусулман
«бәріңә дә айтқанмын,
«бәрің тілім алмасаң
«алпыс кісі кошшымән 1000
«өзүм елгә кайтамын.»

Кубланда батыр отурұн
ер Саінды шакырды:
«Саін сынды батырым,
«бузулмасын акылың! 1005

«екпінің кұштү кырғаның,
«маңдажың сылұ, қаркыным,
«алар болсақ мал да көп,
«тоғусарға қан да көп,

- 1010 «лаисандыкпѣн саулуктѹ,
«цурт аманда бардыкта,
«цау тоскалы бар деді,
«кел есѣндѣ кайталык,
«боз баладан айрылсак
- 1015 «цуртка не айталык?»
Кайт дегѣнгѣ тулданды.
«Аттанѣан цаудан кайталмаимын,
«бу кѳргѳн цаудан коркѹнѹп
«алѣанымның коинѹнда
- 1020 «кѹлкѹ болѹп цаталмаимын,
«бу камалѣа келгѣн сон
«цалѣызда болсам кайталман,
«айѣырдаин алыснаі!
«кызыл канѣа батыснаі,
- 1025 «сары цакның кірісі
«ѹзѹлгѳншѳ тартыснаі.»
Кубланданың мың кісі
елгѣ тегі тартады,
Ноѣайлының кырк цігіт
- 1030 Калмакка тегі тартады.
Калмак естіп білѣді,
кулаѣына тѹѣді,
Кубланда, Саин келді деп
берік цергѣ камал тартады.
- 1035 Келѣ цатыр кырк цігіт
караѣада как царып,
калаі цѹргѳн батыр деп,
цолдастары таң калып
ак тѳбѳнѹң басына
- 1040 шыѣа келсѣ ер Саин,
Калмактың кордѹ сансызын
каланы корѹп таң калды.
Касындаѣы кырк цігіт

қанынан көркүй сандалды,
 төмбөн карап қыласты. 1045
 «А қырк қітіт, қылама!
 «сіздіркеін қалыңыз!
 «таза зергә барыңыз!
 «есән болса қаныңыз!
 «қаксылығым бар болса 1050
 «бу заманда урұспа!
 «бзұң теңдә қау болса
 «маңаҗыңа құтпа!
 «бу кеткәнімнән келмәсәм,
 «казам қетсә өлбөрмүн; 1055
 «ағар казам қетпәсә,
 «басыма аман күн туса,
 «бір уақытта келәрмін,
 «кoi! кош аман болуңуз!
 «Мусулманың улұмүн 1060
 «бір шірігән цумурткамын.»
 Цөнөлдү боз атпән аңкылап.
 Айғаі салған даусуна
 карағаі қарылып барады,
 Калмақтың қатқан шәріндә 1065
 екі батыр бар екән,
 бірнің аты Цоламан,
 бірнің аты Ыламан.
 Ер Саинман Кубланда,
 тоғуз сан басын қојамын, 1070
 бір мезгілдә ер Саин
 көрұнгөн қылы алады,
 куалап кетіп барады,
 қылыны күп келгәншә
 ак төбөнұң қасына, 1075
 қырк қігіттің орунуна
 күп келсә ер Саин,

- кырк үгіттiң бiрi қок,
тур дегән қердә туралмаi,
1080 айтканын ердiң кылалмаi,
кеткән екән кашысып,
көiн караi асысып.
Калмак қатыр тұлдап,
атын қиды шұлдап,
1085 тусаулұ атка қармасып,
мәстәгiнә тармасып.
Кашан калған шiлдәдә
ер токумнан адасып
келә қатыр iт Калмак,
1090 қаман даусұн салысып,
қердiң дұзұ қаисып,
көдөдбi шыкты маисып.
Мәстәктiң шаңы буркулдап
кылыштары келәдi,
1095 өкшөсүнә сартыдап
ак төбөнүң басында
қалғыз Саиң карап тыр.
Келгәнмiнән бу Калмак
не кылады маған? деп,
1100 мазак кылып қыркыдап;
қау абдан келгән сон
боз аттың басын бурмалап,
тоғасты каска алдалап,
бөiлөк бөiлөк кылып құр,
1105 бөiлөнгөн қоiдаi кырып құр.
Калмакка мұскұл тўп құр,
Ыламанмән Цоламан
тау тасалап кашып құр,
алады деп құртумды,
1110 осу Калмак сасып құр.
Ыламанмән Цоламан

- көрүнөр күнүң барма? деп
азун катгы басып құр,
көбүн кырып болғанда
со сыкылды ер Саин 1115
алданы ескә алмады.
Каиратыны мас болуп
бабаі Омар бабасы
қалбарына құрмбдұ,
пыры ұстунд конбады, 1120
бајағы кайрат болмады,
оімак курам сау дер цок,
тул бојунда калмады,
қарадан каска қаурда,
әр қарадан аккан кан, 1125
су сыкылды саулады,
ердән медәу кеткән сон,
қығыларға цеткән сон,
аттың басын бурмалап,
қонблдұ каска алдалап, 1130
егәсіп турған іт Калмак
соңуна туспан тұлап,
тоғуз сан кісі косады,
цеткіз бәі кетті кутулұп,
ертән кеткән кырк қігіт 1135
артынан цетті умтулұп,
бара келді кырк қігіт.
«Тұтд каска ердігің,
«атыңның басын бурултұп
«кырк қігіт, кашпаі тура тур! 1140
«тоқнак қалды ток боз ат
«токтаталмаі келәмін.
«Калмак тоғуз сан, мен қалғыз,
«тонау бермәі келіп пін,
«тезақ теріп калыңыз! 1145

- «қарам нешәў санаңыз!
 «омурткада он қара,
 «кабырғада кырк қара,
 «как қанбаста бір қара,
 1150 «қалаң аяқ құрмәгән,
 «бісмілланы білмәгән,
 «салып еді бір Қалмак,
 «сырдаған сары кайң окмәнән,
 «кабырғаның тұбұнан
 1155 «омуртканың қігінән
 «қан саркрап тылмас,
 «кырк қігіт, сіздән болмаса
 «Ноғайлының құртұнан
 «топрак маған бујурмас,
 1160 «ә кырк қігіт! кырк қігіт!
 «карағай тұбұ кара өлөң,
 «бәрің қаксы саналым,
 «шакпак шаксам от тұспас,
 «карағайдың бөкүндө
 1165 «селбі болған кунан,
 «шыкпаған ак екәнмін,
 «қудузұмның оңұнан
 «мен дуспанға мерт болдұм,
 «кара Кыпчак Кубланда
 1170 «ердің қоғынан,
 «мен шыкканда қаз еді,
 «алда бізгә қар еді,
 «қаурұнмәнән сәймәскөн,
 «кара конус бар еді,
 1175 «қан тілә деп, нанбадық,
 «кайт дегәндә бармадық,
 «кас ауліја сол екән,
 «тілін алмай қаудадық,
 «аттанған қерім сурасаң

- «чыкы албан бу черім,
«бүгүндө мынан шуңкурдау,
«бәйнәтмә бу Калмак
«кабар тауп чедді,
«кырк чигит, сен болмаса
«дурт көрөрүм кылда, 1185
«күлдүр, күлдүр кіснәтп
«көрүндү минар күн каида?
«күимө бузуп кыз алып,
«камалды бузуп чыкы алып,
«кар'арымак катырып 1190
«карымаскан дуспанға,
«дүрөгүндөн наиза батырып,
«мына чаткан Калмакка
«ат дүгүртөр күн каида?
«А кырк чигит азамат, 1195
«маған бола өлмөңүз!
«сендәр бәйнәт көрмөңүз!
«менің үшүн өлмөңүз!
«карабаидан табытым
«бекәм кылып салыңыз! 1200
«таңдап минган көк аты
«басыма мыктап байлаңыз!
«шубүрөк ким кигізбә!
«канда етимә тигізбә!
«қибакка орап којуңуз! 1205
«El шетинә барғанда
«әкәм шығар елпидәп,
«шәшәм шығар еңкилдәп,
«Саиным каида? дегәндә,
«не деп қубаб берәрсіз? 1210
«El шетинә қай келді,
«кірәргә болду дегәйсиз!
«кар'арымак арыды,

- 1215 «оттата калды дегәйсіз!
«бір күндө болса куансын!
«акырында беішара
«есіткән күнү суалсын!
«түптөн таңдап алғаным
«аул үстүндө цок еді
1220 «наізакердән арманым,
«дүнүөнүн көрдүм қалғанын
«Ају Бікә сылұға
«дуаі сәләм дегәйсіз!
«таң сарынан турарсын,
1225 «беті колұң қуарсын,
«кынаі белің бұнсын!
«бұрұлғон бес бармак
«бетінә қара салмасын!
«егіз екі со сылұ
1230 «дуспаның тілін алмасын!
«өзүмнөн қалған қаксыны
«қат көрмөсүн өз көрсүн!
«кудаі қосқан қосабым
«дуаі сәләм дегәйсіз!
1235 «әкәратті тез көрсүн!
«Қара Қыпшак Кубланда
«батыр ергә сәләм айт!
«мен кеткәндә тумаған,
«оңу қасын қылмаған
1240 «Құжқ Баімінән Бөкөн Баі
«аірылып сонан қалмасын!
«енді қауға бармасын!
«әкәм олу қалды деп
«аірылып сонан қалмасын!
1245 «өздөрү адам болғанша
«Қара Қыпшак Кубланда
«көзүнөн таса қылмасын!

- «А кырк чигит азамат,
«ашып кетпш бетимди!
«салкын соксын етимди! 1250
«сиздәр булаи кеткан сон
«мусулманнан көрөймөн.»
Кыдырып құргон четимди
кырк чигит кетгї карасып,
кыймаи кеттї қыласып. 1255
Олар елга четпастан,
еї кабар білместан
Ају Бика со сыму
тұндө қатып тұс көрдү,
тұсұндө талаи іс көрдү, 1260
өз басына күш көрдү,
таң сарынан туруптү,
екі етәгін тұрунұптү,
енәсинә келіптї.
«Мен бүгүн бір тұс көрдүм, 1265
«қаурияум тола кара шаш
«қаиыңкы көрүндү,
«бедәрләнған бес тырнак
«канға малыңкы көрүндү,
«шешәм берған бокшасы 1270
«шашылыңкы көрүндү,
«қауда құргон балаңдың
«астындағы ак боз ат
«күіруу келтә көрүндү,
«колүна алған ак сүңгү 1275
«ортасынан, аї енә,
«үзүлүңү көрүндү.»
Сонда енәсі қоруидү:
«Қаурунұң толған кара шаш
«қаиыңкы көрүнсө 1280
«ертән минән кої кыдыр!

- «енәңнiң сөзүңдө нан, балам!
«ода соған көрүңсүн!
«бедәрлiңгән бес тырнак
1285 «кызыл канға, а балам,
«малыңкы көрүңсө
«таңда тал тўс болғанда
«кызыл мiнән бојатсаң
«ода соған көрүңсүн!
1290 «қауда қўргөн баламның
«астындағы ак боз ат
«куіруғу келтi көрүңсө
«қау карасын көргөндө
«ак куіруғун сўзгөндө
1295 «касындағы қолдасы
«қау көрмөгөн қамандар
«қаннан көдөрўзгөндө,
«колуна алған ак сўнгў
«ортасынан, а балам,
1300 «ўзўлўңкў көрүңсө
«қўргөн шығар қалғызым
«Калмақтың белiн сындырып
«келiт екiн қалғызым
«барған iсiн тындырып,
1305 «қаманға кўбузўп.»
Келi қатыр кырк қiгiт
ажағына су өтўп,
маңдағынан кўн өтўп,
карағаi наiза сўрөтўп,
1310 қылаумiнiн кўнөлтўп,
азар қеттi шiрiнi.
Кырк қiгiт келдi дегiн сон,
шiрi естiп бiлгiн сон
Боз Монаi келдi алдынан:
1315 «Кырк қiгiт келдiңбi?

«есәндікпән саулыкпа?

«азамат тұтбә барлыкпа?

«кәрілік муңдар урмаса,

«көзүм қасқа толмаса

«Саін сынды қалызым

1320

«көрүнбәді көзүмбә.»

Қырк қігіт сонда айтады:

«Бара сала ер Саін

«Қалмактан ојуп қылқы алады,

«күндө тіп Қалмакка

1325

«сараінан уіку алады,

«қау қерінен өткөндө

«мусулманың қеріның

«шетіңә қетіп келәді,

«аттан медәу кеткәндә

1330

«Қалмактар қетті салысып

«ат бурауға көнбөдү,

«қаңыздың әлі келмәді,

«алған қылқы айрылдык,

«el шетіңә қау келді,

1335

«кідірәк бола келәді,

«қар'арбымак арыды,

«қетәктәі соғу келәді,

«ак керәукә сөгүлді,

«сі'алмаі келәді.»

1340

«Маған десә со балам

«тағы талаі қол құрсун!

«есәндікпән сау болса,

«дуспанан аман бар болса.»»

Соғу айтып баі кетті

1345

сау дегәнгә қуанып,

өтрүк сөзгә қуанып,

каідан білсін Саіның

қалғанын онуң суалып.

- 1350 Үйдө сылү билгән сон
 сылү шыкты құғұрұп,
 кырк қігіт келді дегән сон,
 алдынан келді құғұрұп.
 «А кырк қігіт азамат!
- 1355 «негә болұп қаураисын?
 «ак сақалды атамды
 «отрұк аітып алдаисын,
 «аллајы айткан сөзүңө
 «егіз екі нанбаимын.
- 1360 «Саін білү десәңдә
 «біріңді устап алмаимын.»
 Сонда кырк қігіт сасады,
 пылап турұп айтады:
 «Саін сынды со каскам
- 1365 «сан Калмакминән тоғасты,
 «ерікпәі кылды соғусты,
 «Калмакка кудаі болұстү
 «оімакка курам сау қері
 «тал бојұнда калмады,
- 1370 «қарадан каска қаурдү,
 «карағаідан табытын
 «бекәм кылып сайматты.
 «Қалап мінгән боз атты
 «көз алдына баілатты,
- 1375 «бас көтөрөр күн болса
 «еріктіріп мінәрмін
 «мінбәстәі буған күн болса
 «күнүңдө бір көрөрмүн.»
 Саін сөйтүп қалған сон,
- 1380 аны сылү билгән сон,
 екі бетін алады,
 кара шашын қајады,
 үігө кетті қулқунұп,

қін кәккәндә кутурұп, сұрұн салды отурұп батырды сымұ доктаіды:	1385
«Беліңдәгі бес кару «тал бојұңа қарасқан, «сендәі теңім табылмас, «реті алашты қыдырсамда	1390
«сендәі теңім іш болмас, «алашта муңдук мен болдұм, «канышадаі кұнұмдә «ер каскамнан адасқан, «карағай наіза ұңғөргөн, «бзұнұң қуртұн меңғарған, «азда көпкө теңгіргән, «аттанған қаудан келмәгән, «алты канат ак орда «каскам ішінә келмәгән, «мендәі муңдук барма екән?	1395
«оінар кұлөр шабымда «еркін оінап кұлмдгөн, «бзұм тірі құргөндә «кәудәмә еркәк міңгізбән, «алмадаі болған қызы бет «қыпаш еріңгә сұғұзбән, «берәң төсөк қушқастык «маңајынан боідак құргұзбән, «маңдајың кулаш ер Саін, «кылыңың ескә тұскөндә «қанымды нағыш күйгұзбән?	1400
«аузұм тола қан болса «дұспаныма білгізбән, «сен кеткәлі он бес қыл «бөтөн үігә бармадым, «езұ тартып кұлмддұм,	1405
	1410
	1415

- «мен сарғајып қатканда
«недән көңіўм қалдырдым?
1420 «бу заманда қокпын деп
«тўсўма нешік кірмәдің?
«ертән қылған таусўмдў
«тўста келіп којармын,
«кешкә қылған таусўмдў
1425 «кўн батканда болармын,
«алмадаі болған кызыл бет
«тырнак мінән сојармын,
«мўлдўрбгөн екі көз
«қылаумінән ојармын,
1430 «el шетінә қау келсә
«кара кабан сыкыды
«кімді алдына којармын?»
Қылап қылап уанды,
беті колын қўнды,
1435 Кўјўк Баімівән Бөкөн Баі
ок атысып қўр екән.
Екәў келді қўғұрўп.
анасы отурўп бўлўнўп,
екәў есінән адасты,
1440 адаса турдў екәў,
бу қўғонгө таласты.
«Ўідө қатқан йкәмдә
«негә кеткән алыска?
«сонша дергә бастасып,
1445 «қау дерінә тастасып,
«бу барғанан бармасам,
«екі бірдіі көк ала
«арбьмакка мінбәсәм,
«оңшөң темір кімәсәм,
1450 «Кубланда саған қылмасам,
«біткәнніңді қырмасам,

- «ер Саиндан тумаин.»
 Цыкыға кетті құғұрұп,
 турмады үйді кідіріп,
 сылу үйдөн барады 1455
 енәсінің қасына,
 енәсі баібак қылаиды,
 қат айтады кудаиды.
 «Кудаидың берған қаңызы
 «таласып емшәк еміскән, 1460
 «кунан таідаі тебіскән,
 «беліңдәгі бес қару
 «тал бојуға келіскән.
 «Атаң қалды кеңәстән,
 «шешәң қалды урустан, 1465
 «қауға айғайлап кеткәндә
 «оң ініңә конбады
 «төрт мукрар періштәң.»
 «Аі сорлу болған енәм аі!
 ««қылағанмінән өнбөдү аі! 1470
 ««даустағанмінән келмәді аі!
 ««Саін сынды балаңды
 ««маңдајы кулаш ер деді,
 ««мен тул ұјуңдә туралман,
 ««күндө таус қыламман, 1475
 ««ер қўзўндө бар болса
 ««бзўм іздәп табармын,
 ««қаралы болса бағармын,
 ««дўнўднўң төрт бурушўн
 ««тексәріп кезәрмін, 1480
 ««со сыкылды батырға
 ««іздімәі нағып тынармын?
 ««Саін сынды со батыр
 ««отуз екі ердән өт алған,
 ««бірдә бірі емб'екән 1485

III.

- ««пешәм бергән ўжўмдө
««ажудўң бар ак дәрисі
««қарасына емб'екән?
««пешәм бергән ўжўмдө
1490 ««сол дәрисі бар м'екән?
««іздімәстәі ер м'екән?
««қылқыдағы кос кўрөң
««қылқышыға алдыршы!
««қыламаі токум салдыршы!»»
1495 Бурун дўзгө қўрмөгөн,
тўстўт қерғә бармаған,
кырға шығалмаған,
қөнбөдў баібак қыласып,
кетіп бара карасып,
1500 бет алдына қарасып
кос кўрөңдўң басымән,
кўнў тўнў барады,
қылаумінән кўн-бөтўи
қол білмәгән ажалды
1505 алданың өзў тўз-бөтўп,
қар тббөнўң басына
сылў шығып караіды.
Көрўнбөр заман болмаіды;
бір кўндөрў болғанда
1510 аімән кўнгө таласқан
кара тббө көрўндў,
со тббөнў көргөндө
сылўдўң көңлў бўлўндў,
«Аі мўскўн болған енәм аі!
1515 «кара тббө қасында
«баі тәрәк тур басында,
«ала кула саусқан
«қан көргөндәі болады;
«балаңның қалған қерләрі

«сонау бір ңер болады; 1520
 «мен тусўнан озамын,
 «негә карап турамын?»
 Енәсі сылў оздўрдў,
 кўрбңшб аттың моинўнан
 ңездәі кылып сўздўрдў, 1525
 оңдў солдў камшылап,
 булуттаі ўштў ңамшылап,
 кекілдән тері тамшылап,
 сылў озўп келгән сон,
 аттан тўсб калады, 1530
 тўсб сала ңылады;
 бурўлўп кбрбр кўнў
 сбилбйтўўн тилі ңок,
 тустағандаі тола кбз
 тбңгбрб келіп салады, 1535
 сылў басын куса калады,
 кбтбрўп келіп алады,
 суға аркалап барады,
 канын ңўп алады,
 ајудўң келіп ак дәрі 1540
 аударып сылў ңағады,
 тез тірілтіп алады,
 су басында екәў
 оінап оін кынады.
 Әк ңарымғап калады. 1545
 Келә ңатыр кемпір сум
 баурўна камшы тајанып,
 блдў дегән баласы,
 еңсәп келгән анасы
 алдынан шыкты амшаңдап, 1550
 бльбн ңергә тіріліп,
 елдән тігән панасы,
 кушактасып кбрўстў.

- Бетінән сўјўп обўстў,
1555 кайтасынан қасады,
алдасы көзўн ападады,
аттың ерін алысты,
ўшōў ујуктаі калысты,
уікуда бәібак білмәді
1560 ўстўнō келіп орнады.
Қолдасы елғә барды деп,
қаралы Саін калды деп,
Калмак естіп біләді,
Ыламанмын Қоламан
1565 сансыз Калмак қолға алып
Саінды іздап қўрōдў,
қатқан қерін көрōдў,
ўстўнō келіп орнады,
бірдәі бірі турмады.
1570 Бір мезгілдә ер Саін
көтөрўп алса басына
қетқан екән Қоламан
шаншар қердің тусўна
Саін тура сасады.
1575 «Е кудајым, кудајым,
«өлōмўн деп қылмаимын,
«бујўрук қетпәі убајым
«тарқамаған болама?
«қалбарынған қунајым,
1580 «бабаі Өмўр, бабамаі!
«қаңылдымба тобамаі,
«акыр қаудан боламаі,
«тўғаннап менің қазамаі,
«алпыстағы анамаі!
1585 «ода қауға барама?
«кудаі қосқан қосамаі!
«онў бір дуспан алама?

«Ноғайлының кең шәргә
«Саін есән барама?
«қар бола көр, алдамай!» 1590
Ер токумұн аркалап,
боз атқа келді алдалап,
ер токумұн салғанда,
айлын тартып алғанда
ауздүжүн боз ат шаінады, 1595
адамдаі түрүп саірады.
«Батыр Саін саспашы!
«көп екән деп кашпашы!
«кудаідың бергән куатын
«осу қолұ басташы! 1600
«катарланған камалды
«как қармасаң саған серт!
«ок қеткіссәм маған серт!
«қалаңдаін қебәрләп,
«кыздардаін сабырлап! 1605
Ак саут сонда сөілөдұ:
«Батыр Саін коркпашы!
«бөтөн сөздұ айтпашы!
«катарланған камалда
«бузалмасаң саған серт! 1610
«токсан кабат ок қетсә
«ок өткүссөм маған серт!
«сактасын мықтап кўдрөт!»
Атымінән сөілөсұп,
ак саутмінән кеңәсіп. 1615
кемшірмінән сылұға
артымнан калмаі құр десіп.
камалып турған Калмакты
кабандаін как қарып,
Саін шыкты кутулұп, 1620
Ыламанман Қоламан

- кемпірмінән сылудў
устаі алды умтулўп,
Калмактар турўп кеңастї.
1625 «Каптаі кўсак боз аттың
«карасын қылкы көрмөстў,
«Саінда колға бермәстї,
«алғанымән анасын
«кулан шашын койдўк деп
1630 «ат ўстўнў салыңыз!
«каман тарта калыңыз!
«тўбў шашы қулўнса
«даусў шығар шырқырап,
«анасына шыдамаі
1635 «Саін шабар буркурап,
«кашпаңыз сонда тырқырап.»
Ат ўстўнў салғанда
анасы сондаі қылады,
улўнан өтўн сурады.
1640 «Маған бола келмәшї,
«шырағым, қанымда көрмөшў!
«мен қанымән нетәін!
«сенің ўшўн, шырағым,
«қурбандық болўп кетәін!»
1645 Алғаны сонда қылаіды:
«Е Саін атты ерімәі!
«алданың косқан теңімәі!
«сеннән ары аішылық
«менің шыккан қерімәі!
1650 «шыбыктаі бојў узун деп,
«алмадаі беті кызы деп,
«ајалда тўбў дуспанда
«кызык көрмө, ер Саін!
«біз кетті деп урусканда,
1655 «мен кетсәмдә аларсын

- «тірі болсаң кегіңді,
«екі ұлұңдұ қасыңа ал!»
Шапшасына болмады,
бір еркінә коімады,
алтыс екі перістә 1660
ұстұнә келіп орнады.
Боз аттың басын бурмалап
умтулду Калмакка таман тұралап,
арықтың тасканы,
Калма тың калаі сасканы, 1665
кемпірмінән сылұдұ
калаі тастаі кашканы?
куа барып ер Саін
Калмакмінән соғустұ,
ерікпәі кылды соғустұ, 1670
он ұш кұн урусұп таусты,
ұстұнб келгән Калмактың
қанды адам коімады,
атын тонұн алдыда,
елінә таман аїдаїды. 1675
Батыр Саін келгәншә,
el кабарын білгәншә
Бөкөн Баїмінән Кұјұк Баї
Кубландаға барыпты,
атанып елінә келіпті, 1680
қасанғанда кайтпаған,
сансыз дуспан батпаған,
со сыкылды Кубланда
екәўнән коркұптұ.
«Аі Кубланда батыр сен болсаң 1685
«топ бетін көрмөгөн
«көргөн кісі әкәмді
«маңдајы кулаш ер дегән,
«кас ермән тең дегән,

- 1690 «калған қердән алып кел!
«Өлтіргөн қаўн тауп бер!
«Ұидө қатқан Ұкәмді
«қау қерінә бастадың,
«кандаі шөлдө тастадың,
1695 «бармасаңда барарсын,
«бармаі нағып каларсын?»
Кубланда сонда айтады!
«Алдыңа түсўп бараін,
«негә издәмәі калаін!
1700 «Калмакка бұлўк салаін,
«Саіның кегін алаін!»
Мың кісіні алады,
аттанып кетіп барады,
аішылық қатқан Калмакка
1705 барып бір соғус салады,
Калмакка барса ор екән
орў терәң зор екән,
Кўжўк Баі сонда айтады:
«Е Кубланда, Кубланда,
1710 «бўитўп буған турмалык!
«корккан кісі сыкынды
«турўп кеңәс кылмалык!
«ордан арман өтөлўк,
«Калмакка тоғус тіјәлік.»
1715 Бөкөн Баімән Кубланда
Кўжўк Баімән ўшөў
ордан арман өтөдў,
Калмакка кіріп кетәді,
Бөкөн Баімән Кубланда
1720 екі батыр кашады,
ордан берімән асады.
Кубланданың мінгән ат
ордан өттў кедірмәі,

Бөкөн Баидың көк ал'ат
 арткы ајағы ілінді, 1725
 ер тоқумұн қушақтап
 орға тұсұп құтұрды.
 Құжұк Баі шапты камалға
 көк ал'атты бор байлап,
 баурум деп оібайлап, 1730
 Қалмақтың қорған камалдың
 бу қағынан шапқаннан
 о қағына бір өтгү,
 ар қағынан шапқаннан
 бер қағына бір өтгү. 1735
 Батырлары акырды,
 палуандары шакырды:
 «Тус тусуна барыңыз!
 «берәр арқан алыңыз!
 «шабатұғұн қағына 1740
 «кермә устаі калыңыз!
 «көрмәлап устал алыңыз!»
 Көздөп тұрұп Құжұк Баі
 аласа қылған арқаның
 ұстүмінән кетәді, 1745
 бік қылған арқаның
 астымінән кетәді,
 тап сегіз күн болғанда
 бәрін кырып кетәді,
 ордан бір қан асады, 1750
 дарја судаі тасады,
 орда қатқан Бөкөн Баі
 қанмән ағып барады.
 Кубланда со батыр
 сонда сұрөп алады, 1755
 Қалмақтың елін өрткылып,
 топрақтаі көшұрұп,
 III. 14*

- барлык малын көшүрүп,
 1760 қалғыз соң Күжүк Баі
 аідап шықты шәрдән.
 Қалмақтың дан карасын қоімаі-ақ,
 қызығына тоімаі-ақ,
 қасканың көңіу тынған соң,
 1765 Қалмакка қалағаның қылған соң,
 қылқыны тұскө салған соң,
 Қалмактан кегін алған соң
 қол тұстөһүп қатқанда
 келә қатыр бір адам,
 1770 түрлуктаі тү бар,
 мың кісінің шаңы бар,
 артында қанша қаны бар.
 Кубланда батыр аітады:
 «Күжүк Баі батыр барыңыз!
 «қандаі дуспан болады,
 1775 «алды артын шалыңыз!»
 Сонумінән Күжүк Баі
 турумтаідаі түжүйіп,
 қылармын деп кізініп
 қарсы шығып келәді.
 1780 Келә қатыр ер Саін
 өлгөн қердән тіріліп,
 қылыш қатқан Қалмақтың
 тоғусу бар деп кізініп.
 Күжүк Баі ону танымаі,
 1785 әкәсі деп оіламаі,
 әкәсі көштү қас бала:
 «Іт құрөктүң басы деп
 «өлөр қерің осу деп
 табандап наіза салады,
 1790 Саін сынды әкәсін
 танымады со бала

Саин сонда айтады:

«Саин аяқмен деді,
«көрсөлік кел! деді,
«есей бісін сен?» деді, 1795
аттан түсө калады,
Сүрүп наиза алады.

«Җазалы болдү колүмаи,
«ерлік кылған курусун!
«мунан булаи қоламаи!» 1800

«Курумасын қолүң деп,
«Җазалы болмас қолүң деп,
«аақ а мунан нағылсын?
«неша ердің көрмөдүм
«бу сыкылды наизасын, 1805

«көрүп құрмун қасаған
«бір алданың пайдасын,
«аақ мунан білбідү,
«тек құрбөгүн коркпасын!
«бар, Құжук Баи! бар! деді, 1810

«Кубландадаи атаңнан
«барып сүжүншү ал! деді,
«тастап кеткан ер Саин
«қазылып келді сау деді.»»
Құжук Баи қолға шабады, 1815

ат ажамаи барады,
тек салып сонұңман
Кубландаға келәді.
«Болуп турған бу шакта
«Кубланда батыр күнүңүз 1820

«Җазалы болған келіпті
«Саин атты ініңіз,
«өзүп келдім мен сізге
«не берәсіз е батыр?»
«Куанткан ұшун сүжүншүгө 1825

- «тартып піскән торсуқтаи
««бэў сылу таи бұрул
«рас болса келгәни
««ал сіладым мен сізгә!»»
- 1830 Саин сонда келәди,
келгәниң карап Кубланды
таныш көрөсүп биләди,
атка мініп җеләди,
көп шўқурдў кылады,
- 1835 атка мініп кайтысты,
шәриһа таман тартысты,
шәргә есән келгән сон
Ноғайлының көп җуртўн
көрүсүп сәләм көргөн сон
- 1840 Боз Монаи турўп тои кылды.
Аттанған җаўн алысып,
көңүлдөрў тынысып,
аман есән кайтканға
алдаға шўқур көп кылды.
- 1845 Тои таркап кеткән сон
батыр Саин сөйлөдў:
«Енді дўзиғ җўрмөлюк!
«колға наиза алмалык!
«Калмакка енді бармалык!
- 1850 «Кўжўк Баиминән Бөкөн Баи
«Кубландадаи батыраи
«екі улўңа бата бер!
«җолўмўздў берәлик
«ўжўңо бар да җата бер!»
- 1855 Айтканынша Саиның
Кубланда батыр берәди.
«Алда ашсын җолўңдў!
«узун кылсың колўңдў!
«танып җўргўл е балам!

«оңүңмнән солүңдү!»

Сүйтүп бата бергән сон, 1860

Кубланда батыр кайтады,

елінә барып со батыр

батырлык курмаи қатады.

Екі улүнүң тусунда

Саиңдаиң батырдың 1865

іргәсін дуспан баспады,

колунан дәүлөт кашпады,

ел шетінә қау келсә

Саиң сынды батырдан

Күжүк Баидың ерлігі 1870

анағурлұ асады,

екі улүнүң тусунда

бәріңи дән боддұ тірлігі,

ұш алашка қажымды

екі улүнүң ерлігі. 1875

Өлгөн қердән тірілгән

Калмакка атын құрұтқон

(бір кудаидың кеңлігі)

Саиң сынды батырдың

сондаі екән кеңәсі, 1880

адамдан артык денәсі.

14. Козу Корпөш.

1. Өрмөн Беттің аттанған он сан Ноғай,

біраўнұң ақылы он сан колдаі,

Мус таўна екі кан келді көшўп

Ертістагі Оруска бодан болмаі.

2. Өрмөн Беттің аттанған он сан Ноғай,

біраўнұң ақылы он сан колдаі,

Кара Кан Сары Кандаі баі өтүнтў,

екӑӳ заманында боӓлык ораӓ.

3. Ӗрмӓн Беттӓң аттанӑан он сан Ноӑаӓ,
бӓрӑӳнӳң акылы он сан колдаӓ,
кӳмӳс мылтык моӓнӳнда аңга ӑӳрӳп
екӓ кан кызык кӓрдӳ талаӓ, талаӓ.
4. Ӗрмӓн Беттӓң аттанӑан он сан Ноӑаӓ,
Ертӓскӓ кала салды манат тоӑаӓ,
ер Козӳкӑм ӓтӳптӳ егӓз ӑубаӓ,
бӓлӓп аӓткан кӓсӓгӓ ӑаӓы солаӓ.
5. Мус таӳна келдӓдӓ конус алды,
баӓлыӑы шыккан адам талаӓ ӑанӑа,
буӑу марал мен тосӳп атаӓн деп
Сары Кан буршӳн мӓнӓп аңа барды.
6. Сары Кан буршӳн мӓнӓп аңа барды,
топта камшы бастырмас ӑануарды,
кӳмӳс мылтык моӓнӳна салды даӑы,
тоӓ тӓбӓнӳ бет коӓӳп соӑан барды.
7. Тоӓ тӓбӓнӳң басында шыӑып турдӳ,
болӑады тӓӑӓрӓктӓ талаӓ ӑердӓ,
кӓз ішӓнӓ алыстан кара кӓрӳнӳп
буршӳнмӓнӓн булдурап соӑан барды.
8. Сол караның касына келӓп турдӳ,
сол ӑердӓ Кара Баӓды таныд'ендӓ,
буӑу марал бӓз тосӳп аталык деп
тоӓ тӓбӓнӳ бет коӓӳп ӑарыст'ендӓ.
9. Сары Кан, Кара Кан аңга шыкты,
екӑӳ аталы деп данӑа шыкты,
тоӓ тӓбӓнӳң басына шыӑып турса
алдынан буаз марал аң кашыпты.
10. Сары Кан бӓр талаӓдан шӳмдӓнӑӳ,
ӑасынан мерӑӓндӓгӓ т'сӳнд'ендӓ,
Кара Кан ӑасынд'ӳлкӓн, ӑолӳнд'ӳлкӓн,
бу марал сӓз ат! деп усунд'ендӓ.
11. Кара Кан аттан карӑып т'сӓ калды,

- кедірмәі кўмўс мылтык бетінә алды,
буаз марал атпаимын, обалды деп
ўидо зайып кўмбондо деп кўңнўн'алды.
12. Кара Кан Сары Канбан тең аттанды,
оўўн салып Кара Кан негә атпады,
буаз марал атпаимын, обалды деп
ўидо зайып кўмбондо деп атпады.
13. Аттан карғып Сары Кан т'сө калды,
кедірмәі кўмўс мылтык бетінә алды,
карыны цегә сызған буаз марал
со маралды баікамаі басып салды.
14. Аттан карғып Сары Кан т'сө калды,
кедірмәі кўмўс мылтык бетін'алды,
шек карын шўп алып цегә т'сўп
екі бузау аңрап цетім калды.
15. Аңга шыкты екі кан теңдәі болўп,
атып цыкты Сары Кан ердәі болўп,
екі бузау аңрады цетім калып:
бінә балаң аңрасын мендәі болўп.
16. Сары Баі Кан екән табында енді,
беігәдән цўрўп келәр бабында енді,
ак сары бас алдаға коўўп аітып
моінўна к'сәсін сап цалынд'енді.
17. Ак кикті бастаған дегән екән,
дегән атып еттәрін цегән екән,
со заман калыбы ораі адам
куда болсак кайтәді? дегән екән.
18. Ак кикті бастаған дегән екән,
дегән атып еттәрін цегән екән,
сеннән ул-да меннән кыз тўбанда
куда болсак болалык дегән екән.
19. Ак кикті бастаған дегән екән,
дегән атып еттәрін цегән екән,
екәўміздән тең ул тўсада

- кушактасып дос болсык дегән екән.
20. Кара Канмән Сары Кан аттанды аңга,
аталы екәў шыкты данға,
бірінән ул бірінән кыз түптү
кудай тағала салышты долүн оңға.
21. Ак киктиң су аты какты деиді,
кылған ісі алдаға қакты деиді,
Сары Каның катыны ул тапты деп,
екі кісі қарыса шапты деиді.
22. Екі мергән келәді су брлөсүп,
құн сүбүн білмәиді көңүлөсүп,
шүжүншіләп екі адам келсә қетіп,
Сары Кан димсә шапан берді мешіп.
23. Екі мергән келәді су брлөсүп
құн сүбүн білмәиді көңүлөсүп,
екәўн тең разы кылаін деп
тағы берді астынан атын тұсүп.
24. Екәўн шүжүншіләп келдің деиді,
кудай әй бір қуанышты көрдүм деиді,
мыныңмивән коімаімын екәўндә
үйдөн барып берәрмін құз өлгөйдү.
25. Ак киктиң суаты какты деиді,
кылған ісі алдаға қакты деиді,
Кара Каның катыны кыз тапты деп
екі кісі қарыса шапты деиді.
26. Екі мергән келәді су брлөсүп,
құн сүбүн білмәиді көңүлөсүп,
шүжүншіләп екі адам келсә қетіп,
Кара Баі камка тонүн берді мешіп.
27. Екі мергән келәді су брлөсүп,
құн сүбүн білмәиді көңүлөсүп
екәўн тең разы кылаін деп
Кара Баі тағы берді атын тұсүп.
28. Екәўн шүжүншіләп келдің деиді,

- кудаі аі бір куанышты көрдүм деіді,
мыныңмнан коімаімын екаўндў,
мендә ўідөн берәрімн қўз őlгөіді.
29. Сары Баі ўігө карап қелді деіді,
екі адам шўжўншілāп келді деіді,
шўжўншігā ат бергāн қалғызының
ігілігін көрмөі-өк őlдў деіді.
30. Сары Баі ўігө карап қелді келіп,
ат берді шўжўншігā оінап кўлўп,
шўжўншігā ат бергāн қалғызының
ігілігін көрмөі-ак қалды őlўп.
31. Бірāў басын сўоп сонда қалды,
бірāў оібаі салып ўігө салды,
Сары Кан őlдў деп барғаннан сон
қас босаған беішара беірāt болдў.
32. Кожалар ала қағас қат оқуідў,
өлўм шыққан ўілөргө қат оқуідў,
токсан саба толтурўп сол Кара Кан
Сары Каның ўжўнө бат'оқуідў.
33. Кул кутан куру сөзгө семірәді,
қаман катын қас бала не біләді,
āкādāн қаста қалған ер Козықām
іт тістāған сўөктў кемірәді.
34. Кара Баі сонда кетті қуртўн қыжып,
абдан белāп көңўлўн тастаі тўжўп,
қызымды қетім улға бермāімін деп
Мус таўнан көшө қашты тўндў өгўп.
35. Білār конус алады салкынмнан,
кара сауру Іболар талкымнан,
қызымды қетім улға бермāімін деп
Кара Баі көшө қашты қалкымнан.
36. Кара Баі қылқы аідаіды көш соңўнан,
токсан кул келәді көшўн қандап,
заманым āлдāи қандаі болады деп

- кезѣң асты тўѡсўн кос куискандап.
37. Будан бўрул қўғўрѡр бабымїнѡн,
цеедї аї балга цѡбалтты сабымїнѡн,
цесїрї цетїм улдўң кетѡмѡ! деп
Таїлак Бї кеңѡс кылды табымїнѡн.
38. Касы сулў кѡрўнѡр муртўмїнѡн,
ак кў оїнар балапан кѡлўмїнѡн,
цесїрї цетїм улдўң кетѡмѡ! деп
Таїлак Бї кеңѡс кылды еїмїнѡн.
39. Кїсѡ сулў кѡрўнѡр белїмїнѡн,
ак кў оїнар балапан кѡлўмїнѡн,
цесїрї цетїм улдўң кетѡмѡ! деп
Таїлак Бї кеңѡс кылды цуртўмїнѡн.
40. Кара Баї сол кѡшкѡннѡн арман ѡтгў,
Шыршыкмїнѡн Бас Судан кѡкшѡї ѡтгў,
Їзрѡттїң таўнан аса кѡшўп
Шолак Корѡан Кара Кѡї цергѡ цеттї.
41. Кара Баї сол кѡшкѡннѡн арман ѡтгў,
Шыршыкмїнѡн Бас Судан кѡкшѡї ѡтгў,
цетїм улдўң цесїрї кетѡмѡ! деп
Таїлак Бї он бїр кїсї соңўнан кўп цеттї.
42. Кара Баї тїптї кетїп Калмак болдў,
бојўн сол цер аулакка салмак болдў,
артынан Таїлак Бї он бїр кїсї
кезѡ кўп ѡзўн баїлап ат тонўн алмак болдў.
43. Кара Баї тїптї кетїп Калмак болдў,
бојўн сол цер аулакка салмак болдў,
елдїң бѡрї цау болўп кетпѡїмїз деп
табы да царым кїсї Калмак болдў.
44. Кара Баї со кѡшкѡннѡн арман ѡтгў,
арман кулѡа сѡїѡспѡї елдѡн не ѡтгў?
Куба Белдїң ўстўнѡ бїр кўн тўнѡп
кулун таї сары цѡнда шѡлдѡп ѡлдў.
45. Кара Баї со кѡшкѡннѡн кумѡа келдї,

- тўёнўң комўн алмаи Шуға келді.
Бетпактің даласына келгәннән сон,
су таппаи кулун тајы шөлдөп өлдү.
46. Кулун тајым кырылды тамам Кодар,
бір су тауп берсәңші маған, Кодар,
осу җердән бір суду тауп берсәң
Ак Бајанды берәримін саған, Кодар.
47. Кодар Кулдўң мінгәні кўрөң азбан,
ајағын аксаи басып коразданған.
Кара Баидың бір айтқан сөзүминән
тоғуз кудук Кодар кул җалғыз казған.
48. Кара Баи со көшкөннөн арман өттү,
арман кулға сөйлөспөи елдән не өттү,
со көшкөннөн тўёнўң комўн алмаи
Узун Булакта җатқан җергә җетті.
49. Кара Баи со көшкөннөн арман өттү,
арман кулға сөйлөспөи елдән не өттү,
мунўң барған җерін со көрбін деп
сонда Аибас кул артынан еріп кетті.
50. Кара Баи со көшкөнўң тағы салды,
Кодар кулдўң оиласам җок арманы,
со көшкөннөн тўёнўң комўн алмаи
Абылайдың Көкшө Тау соған барды.
51. Шаңаракты көтөргөн калам деиді,
адамзатка бујурған сәләм деиді,
Кодар җан җаксы конус тауп берсәң
Ак Бајанды берәримін саған деиді.
52. Кодар кул со заманда җаның ері,
токсан кулдўң ішіндә көк җал бөрү,
җаксы конус Кара Баи мен табайн,
агты кулаш бедәўдү екпәл бері!
53. Кодар кул со бедәўгө миніп алды,
екі месгі байланып суға барды,
Кодар кул со бедәўгө мінгәннән

булдуз кабын кедірмәи Кус Мурунға барды.

54. Кедірмәи Кус Мурунға җетип барды,
үйдө җаткан Бајаны көңүлүнб алды,
Кус Муруннан болҗаиды Аја-Гөздү,
ағып җаткан Аја-Гөз суға барды.
55. Ағып җаткан Аја-Гөз суға барды,
екі месті толтүрүп кујуп алды,
Аја-Гөздөн бедәүдү бір каптырып
екі месті байланып кайта салды.
56. Кара Баи, судү тауп келдим деиди,
сондаи җаксы конустү көрдүм деиди,
бедәү тартып месимди җүрөмөдү,
азап көрүп далада өлдүм, деиди.
57. Каиснас кара болат емәнд'енди,
Кара Баи кетип калды төмөнг'енди,
күн барынан тўёсүн комдап алып
Аја-Гөздү бет којуп җөнөлд'енди.
58. Кара Баи Аја-Гөзгө келди җетип,
җетип тўёнүң комүн алды пешип,
Аја-Гөздө җаксы конус тапканнан сон
Калмактан ки́си шўјўншіләп келди җетип.
59. Манап Кандың шўјўнші́си келди деиди,
Бајан Сулүдү балама берсін! деиди.
Бу Бајан білгәнүн білмәимин деп
Кодар білсін Кара Баи депти́ деиди.
60. Манап Каның шўјўнші́си келди деиди,
Бајан Сулүдү балама берсін деиди,
Кодар кулға куш көп болғаннан сон
өксөмдө ак Бајанды бермәимин деиди.
61. Манаптың ўәзі́ри кайтып барды,
Кара Баидың акылын тартып барды,
Кодар дегән бір кул бермәиди́ деп
со җубапты Манапка а́йтып барды.
62. Еру́лика шақырдым келсін! деиди,

менің кызығымды көрсүй! деіді,
Кодарға бу сәләмімді айта бар! деп
Баянды улұма берсін! деіді.

63. Менің кызығымды Кодар көрсүй! деіді,
Баянды менің улұма берсін! деіді,
менің тағы қалғыз кыз бар еді коі
Кодар қан сол кызымды алсын! деіді.
64. Шақырған сон Манапка бараін-да,
еруіліккә кызыған көрбін-дә,
қан қарлығы тегіндә болмаіды,
амалым қок Баянды берәін-дә.
65. Шақырған сон Манапка бараін-да,
еруіліккә кызығын көрбін-дә,
көрбөрүмө келбаті теур болса
Манаптың қалғыз кызын алаін-да.
66. Шақырған еруіліккә соған құрдў,
ўўўндө еркәк адам калмаі құрдў,
қер аулакта Баянға сөйлөскөлў
Аібас кул ўі қағына кайта құрдў.
67. Аібас кул ўігө карап құруп келді,
қаксы сөздўң баларын біліп келді,
ўі аулакта Баянға сөйлөскөлў
Баяның кўімөсўнө кіріп келді.
68. Сен қаман кул кўімөмө негә кірдің?
алыс қердән қубагтан нені білдің?
қаман кулдар білімәісін кетәрімді,
Кара Баідың көп кулў сеннан өлдў.
69. Е Баян қан сөз айтамын аңда! деіді,
кеі мінәзің өзўңнўң тарма! деіді,
сені Манаптың қалғыз улўна бермәк болдў,
атастырған қеріңіз барма? деіді.
70. Әкәміз қас кўнўндө Мерған екән,
талаі аңды атыб-ак құргөн екән,
аңда құруп бір канбан қолдас болўп

булдуз кабын кедірмәи Кус Мурунға барды.

54. Кедірмәи Кус Мурунға җетип барды,
җидө җаткан Бајаны көңҗілүнө алды,
Кус Муруннан болҗаиды Аја-Гөздү,
аҗып җаткан Аја-Гөз суға барды.
55. Аҗып җаткан Аја-Гөз суға барды,
екі месті толтүрүп куҗүп алды,
Аја-Гөздөн бедәүдү бір каптырып
екі месті баіланып кайта салды.
56. Кара Баі, судү тауп келдім деиді,
сондаі җаксы конустү көрдүм деиді,
бедәү тартып месімді җүрбөмөдү,
азап көрүп далада өлдүм, деиді.
57. Каіспас кара болат емәнд'енді,
Кара Баі кетип калды төмөнг'енді,
күн барынан түбсүн комдап алып
Аја-Гөздү бет коҗүп җөнөлд'енді.
58. Кара Баі Аја-Гөзгө келді җетип,
җетип түөнүнҗ комүн алды шешип,
Аја-Гөздө җаксы конус тапканнан сон
Калмактан кісі шүҗүншіләп келді җетип.
59. Манап Кандың шүҗүншісі келді деиді,
Бајан Сулүдү балама берсін! деиді.
Бу Бајан біләгәннән білмәимән деп
Кодар білсін Кара Баі депті деиді.
60. Манап Каның шүҗүншісі келді деиді,
Бајан Сулүдү балама берсін деиді,
Кодар кулға кұш көп болғаннан сон
өлсөмдө ак Бајанды бермәимән деиді.
61. Манаптың җәзірі кайтыш барды,
Кара Баідың акылын тартыш барды,
Кодар дегән бір кул бермәиді деп
со җубапты Манапка айтыш барды.
62. Ерүлікка шакырдым келсін! деиді,

менің кызығымды көрсүй! деіді,
Кодарға бу сәләмді айта бар! деп
Баянды улуға берсін! деіді.

63. Менің кызығымды Кодар көрсүй! деіді,
Баянды менің улуға берсін! деіді,
менің тағы қалғыз кыз бар еді көі
Кодар қан сол кызымды алсын! деіді.
64. Шакырған сон Манапка бараін-да,
еруіліккә кызыған көрбін-дә,
қан қарлығы тегіндә болмаіды,
амалым қок Баянды берәін-дә.
65. Шакырған сон Манапка бараін-да,
еруіліккә кызығын көрбін-дә,
көрөрүмө келбаті теур болса
Манаптың қалғыз кызын алаін-да.
66. Шакырған еруіліккә соған құрдұ,
ұжұндө еркәк адам калмаі құрдұ,
қер аулакта Баянға сөілөскөлу
Аібас кул үі қағына кайта құрдұ.
67. Аібас кул үігө карап құруп келді,
қаксы сөздұң баларын біліп келді,
үй аулакта Баянға сөілөскөлу
Баяның күймөсүнө кіріп келді.
68. Сен қаман кул күймөмө негә кірдің?
алыс қердән қубаптан нені білдің?
қаман кулдар білмәісін кетәрімді,
Кара Баідың көп кул сәннан өлдұ.
69. Е Баян қан сөз айтамын аңда! деіді,
кеі мінәзің өзүңнұң тарма! деіді,
сені Манаптың қалғыз улуға бермәк болдұ,
атастырған қеріңіз барма? деіді.
70. Ақаміз қас кунұндө Мергән екән,
талаі аңды атыб-ак құргөн екән,
аңда құруп бір қанбән қолдас болұп

- сонун җалғыз улўна бергән екән.
71. Сен Козыкәмнің Бајаны сен едің аі.
Сары Баидың інісі мен едім-аі!
өзүңнөн таза җубап есіткәлі,
еліда еріп соннан җүрөдүм-аі!
72. Е ікім бу тіліңә сенәін-аі!
Ікімгә бурунҗұмнан көнбін-аі!
аппарып Козукәмгә табыс кысаң
колумнан алтын җүсүк берәін-аі!
73. Е Бајан җан бу җубапты аітаін! деп,
сеніңді акылыңды тартаін! деп,
аузуңнан таза җубап есіткән сон
мен җүрөмүн үжүмә кайтаін! деп.
74. Е ікім бу тіліңә сенәін-д'аі,
ікімгә бурунҗұмнан көнбін-д'аі,
Козыкәмгә аппарып табыс кысаң
алтынды такиамды берәін-д'аі.
75. Е ікім бу тіліңә сенәін д'аі,
Ікімгә бурунҗұмнан көнбін-д'аі,
өз көзүмдөі Козукәм көрсүн-аі деп,
алтынды домбрамды берәін-д'аі.
76. Аібас сол сәләммінән бәрін берді,
азығы таусұлмастаі салып берді,
җүрүк җаксы аттарға мініп алды,
асыл җаксы кимнән алып берді.
77. Асыл җаксы кимнән алыпт'енді,
җүрүк җаксы аттарды мінд'енді,
бір Ысты бір Teläў кошшы кылып
Аібас кул үі аулакты җөнөлд'енді.
78. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Teläўдү җолдас кылған,
кол көбдіә җаннан т'сүп калып
мунау Сандык-тас деітүбүн җер соннан калған.
79. Аібас кашты бес тор ат бедәүмінән,

бір Ысты қолдас қалды Теләўмінән,
заманым әлдәгіндәи болады деп
бір қысқаш бір балға алды егәўмінән.

80. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
қос ат қалған бедәў тұрұп қалып
Цауртағы деітұғұн сонан қалған.

81. Аібас кул со салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
қол бакыры кабымән қонұп алып
Теміршімән Казан-қап сонан қалған.

82. Аібас кул со салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
қорға кунан бір қердә тұрұп қалып
Цаур-қорға деітұғұн сонан қалған.

83. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас алған,
арықтаған бір айғыр тағы қалып
Шыбар-айғыр деітұғұн сонан қалған.

84. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
ағып қатқан суға домбра кетіп
Домбра-кеткән деітұғұн сонан қалған.

85. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
бір ујуктаған қеріндә такіа қалып
такіа қалған Моіншак-тау сонан қалған.

86. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
қоқ қамшысы артынан т'сұп қалып
Қамшы дегән өзән су сонан қалған.

87. Аібас кул сол салғаннан тағы салған,
бір Ысты бір Теләўдұ қолдас қылған,
Токыраўн бојұнда ұш күн қатып

Токыраўн боіда сонан калған.

88. Аібас кул со салғаннан тағы салған,
он кўншўлўк җердәрдә бир кўндө алған,
со салғаннан келәдә тизгін тартпаи
Мус таўпдағы өзўнўң ўигө барған.
89. Оипаң җергә кар җауса белдән кўртўк,
торап'ат җорталмады маідан килкп,
Мус таўнда Аібас кул ўигө барса
сонда җаңыл шығады бетін җыртып.
90. Җеңгәшә кудәи сактап келдәм аман,
бурунғудәи боларма бизгә заман,
биз кеткәли талаи ак кўн боп кетти,
аман есән җўрм'екән җалғыз балаң?
91. Кўнўндө санаимын шырағыма,
Мекәдәгәи бир ағаш пырағыма,
онў еситсә бу җалғыз турмас мында,
сўк сөздў т'сўрмө кулағына.
92. Козыкәм җўз баламән оин салды,
Ыстымән Теләўдў ертип алды,
келдидә җўз баламән урус салды,
җўзўнўң как җартысын җығып салды.
93. Җўзўнўң как җартысын җығып салды,
Ысты ағасы Козукәмгә болуспаи турўп калды,
маған негә болуспаи турдўң сен? деп,
Козыкәм Ысты ағасын қаға салды.
94. Кў җетим бу кылығың җөнбөдў деп,
сенән менің көңўлўм кемб'едәи деп,
карап турған кишини урўп турўп
Ак Бајаннан айрған менб'едим деп.
95. Козыкәмнің колўнда алтын асык,
җелә җатыр Козыкәм балпан басып,
алтын сакам берәин ол ташпакә!
айтып бер әлиғиңдәи катка басып!
96. Җатканыңнан турғаның којандаи,

- көкүрөккө бу сөзүң аяндай,
сен сурасаң Козыкәм мен айтамын,
айаң коскан кет кудаі Бајандаі.
97. Козыкәм оін оінар дұкөн курұп,
ашұланса кетәді топтұ бузұп,
алтын сака келәді, тастаі, тастаі,
бір кемпірдің өрмөгұн кеткән ұзұп.
98. Кү қетім бу кымығың қонбодұ деп,
сенән менің көңуіұм кемб'еді деп,
карап турған өрмөгұн ұзұп кетіп
Ак Бајанды айрған менб'едім деп.
99. Со кемпірдің қасына қакын келді,
өрмөгұн келді дағы қалғап берді,
алдап карап арқаға қакқан болұп
енәкә әлігіңді айтшы деді.
100. Бу бала менімінән ерәғәскән,
өзү қетім бір сорлұ күнұң кешкән,
Кара Баі Мус таунан асып кеткән,
Кодур дегән бір кулұ еріп кеткән.
101. Он сан Ноғаі болғандаі Өрмөн Бет ол,
өрдұң қар' ағашы болғанда бөктөрлөр ол,
қызымды қетім ұлға бермәімін деп,
Кара Баі көшө қашып кеткәнн ол.
102. Қаңқыдап қаз келәді, атаін-да,
бідаі куру қолұннан татаін-да,
атым саіла, шешәкә, тонұм саіла!
әкәм косқан Бајанға қетәін-дә!
103. Қалыңын қар'ағашын қараітады,
Бајаның қара шашын талаітады,
Бајан дегән сөзүңдұ қаңа есіттің,
қағы тұскұр құғұрмақ кім аітады.
104. Бу сөздұ қас аітады, кәрі аітады,
қымылдаған қандардың бәрі аітады,
асық оінап құғғондө бала аітады,

Токыраўн боіда сонан калған.

88. Аібас кул со салғаннан тағы салған,
он кўншўлўк җердәрдә бир кўндө алған,
со салғаннан келәдә тизгін тартпаи
Мус таўндағы өзўнўң ўигө барған.
89. Оипаң җергә кар җауса белдән кўртўк,
торап'ат җорталмады маідан килкип,
Мус таўнда Аібас кул ўигө барса
сонда Җаңыл шығады бетин җыртып.
90. Җеңгәшә кудаи сактап келдим аман,
бурунҗудаи боларма бизгә заман,
биз кеткәли талаи ак кўн боп кетти,
аман есән җўрм'екән җалғыз балаң?
91. Кўнўндө санаимын шырағыма,
Мекәдәги бир ағаш пырағыма,
онў еситсә бу җалғыз турмас мында,
сўк сөздў т'сўрмө кулағына.
92. Козыкәм җўз баламән оин салды,
Ыстымән Теләўдў ертип алды,
келдидә җўз баламән урус салды,
җўзўнўң как җартысын җыбып салды.
93. Җўзўнўң как җартысын җыбып салды,
Ысты ағасы Козукәмгә болуспаи турўп калды,
маған негә болуспаи турдўң сен? деп,
Козыкәм Ысты ағасын каҗа салды.
94. Кў җетим бу кылыбың җөнбөдў деп,
сенән менің көңўлўм кемб'едә деп,
карап турған кишини урўп турўп
Ак Бајаннан айған менб'едим деп.
95. Козыкәмнің колўнда алтын асык,
җелә җатыр Козыкәм балпан басып,
алтын сакам берәин ол тапшакә!
айтып бер әлиғидә катка басып!
96. Җатканыңнан турғаның којандаи,

- көкүрөккө бу сөзүң аяндай,
сен сурасаң Козыкым мен айтамын,
айың коскан кет кудаи Бајандай.
97. Козыкым ойн ойнар дүкөн курүп,
ашуланса кетәдi топтү бузүп,
алтын сака келәдi, тастаи, тастаи,
бир кемпiрдiң өрмөгүн кеткән ұзүп.
98. Кү цетiм бу кылыгың цөнбөдү деп,
сенән менiң көңүлүм кемб'едi деп,
караи турған өрмөгүн ұзүп кетiп
Ак Бајанды айрған менб'едiм деп.
99. Со кемпiрдiң касына цакын келдi,
өрмөгүн келдi дағы цалғаи бердi,
алдаи караи аркаға каккан болүп
енәкә әлигiңдi айтшы дедi.
100. Бу бала менiмiнән ерәгәскән,
өзү цетiм бир сорлү күнүң кешкән,
Кара Баи Мус таунаи асыл кеткән,
Кодур дегән бир кулү ерiп кеткән.
101. Он сан Ноғай болғандай Өрмөн Бет ол,
өрдүң кар' ағашы болғанда бөктөрлөр ол,
кызымды цетiм ұлға бермәiмiн деп,
Кара Баи көшө кашып кеткәнi ол.
102. Каңкыдаи каз келәдi, атаи-да,
бiдай куру колүңнаи татаи-да,
атыи саида, пешәкә, тонүм саида!
айкым коскан Бајанға цетәи-дә!
103. Калыңын кар'ағашын караиҗады,
Бајаның кара шашын талаиҗады,
Бајан дегән сөзүңдү цаңа еситтiң,
цағы тускүр цүгүрмәк кiм аиҗады.
104. Бу сөздү цас аиҗады, кәри аиҗады,
кымыдаған цандардың бәри аиҗады,
асык ойнап цүргөндө бала аиҗады,

- өрмөк каккан бір кемпір қан айтады.
105. Қаңа шыккан солкулдак талма, балам,
тілімді алсаң бу қолға барма, балам!
қетім уддұ тентіріп өлсұн деіді,
кемпір тұғұл шал айтса нанба, балам!
106. Мен Бажанға барармын кұн кайтканда,
мында кайтып кетәрмін қыл кайтканда,
шешәкә, өзгө өзгөсұн нағылаин?
саі сұбғұн сырқырар кісі айтканда.
107. Кара булут келәді маңдаі болұп,
кескән кажын қатады қеңдәі болұп,
мыны саған сыр кылып айткан кісі
кара шашы қажылсын мендәі болұп.
108. Қас кұнұндө құргөһмұн қаиға деіді,
нешік амал кылармын аила! деіді,
ер қеткәлі көзұмө көрұһбәіді,
шешәкә, сенің малың каіда? деіді.
109. Тоғуз мың дәўрөн өткөн токсан катар,
атаңнан қалкы тудұң өзұң Татар,
қаста калған қалғызым ер қетсін деп
біткән малдың бәрі дә отта қатар.
110. Темір кебіс Козыкәм кйіп алды,
темір таяк колұна устап алды,
екі етәгін белінә тұрұп алып
отта қатқан малына қажау салды.
111. Бағамбар біздән бурун өттұ деіді,
тіләўлі арыстан кәмәлгә қетті деіді,
толұп қатқан бір коіға келді дағы,
бу којұңұз кимдікі депті деіді.
112. Кім айтар қалшылықпан кұн өтсұн деп,
қылаімыз Сары Баға кім қетсін деп,
Сары Баідан Козұкәм калыб-еді,
бағып құрөмұз бу коидұ ер қетсін деп.
113. Коидұ баккан ағалар сен едің деп,

- Ыидѳн шығып мен җајау келәмін деп,
ер җетсін деп бу коидў бағып җўрсѳң
җаста калған җалғызың мен едїм деп.
114. Карағым, җетїм калдың кандаҗыңнан,
ѳзўң Татар солкулдак сондаҗыңнан,
җаста калған җалғызын таныған сон
Іскіләп җылады маңдаҗынан.
115. ѳзў җајау Козыкәм келдїм моҗўп,
малын кѳрўп кѳңўлў кеттї тоҗўп,
җаста калған җалғызын таныған сон
коішылар тої кылды кошкар соҗўп.
116. Ѳлѳңнўң ақкат җараї дедї,
сегіз уҗбак беїсін сараї дедї,
Ыидѳн шығып келәмін әлі җајау,
җылкы җѳнў, ағалар, калаї дедї.
117. Заман акыр болғанда кўтўр шатыр,
аркы аулдўң коңур җолўм Ыидѳ татыр,
җылкы җѳнўн, шырағым, сонан сура,
Кара Сеңгїр баурўнда сїр җатыр.
118. Баїғамбар бїздән бурун ѳтгў деїдї,
әр кїм әлгї бїр зауал җеттї деїдї,
толўп җатқан сїргә кез болдў-да
бу сїрїң кїмдїкї дептї деїдї.
119. Кїм аїтар җалшылыкпән кўн ѳтсўн деп,
җылаїмыз Сары Канға бїр җетсін деп,
Сары Каннан Козыкәм калып едї,
бағып җўрѳмўз сїрдї ер җетсін деп.
120. Ыидѳн шығып мен җајау келәмін деп,
сїр баккан ағалар сен едїң деп,
ер җетсін деп сїрдї бағып җўрсѳң
җаста калған Козыкәм мен едїм деп.
121. Карағым, җетїм калдың кандаҗыңнан,
ѳзўң Татар солкулдак сондаҗынан,
җаста калған җалғызын таныған сон

Іскіләп ылады маңдајынан.

122. Өзү җајау Козыкәм келдәм мојуп,
малын көрүп көңүлүм кетті тојуп,
җаста калған җалбызым таныған сон
сирші-дә тоі кылды бука сојуп.
123. Бір җаксы бір җамандык ораі деіді,
җастан беінәт көп көрдүм талаі деіді,
ўидөн шығып келәмін әлі җајау,
ағалар, җылкы җөнү калаі деіді.
124. Болғанда заман акыр кўтўр шатыр,
аркы аудўң коңур җолўм ўидөі татыр,
карағым, җылкы җөнўн сонан сура,
Сары Судўң бојўнда тўоң җатыр.
125. Бағрамбар біздән бурун өттү деіді,
әр кім елға бір зауал җетті деіді,
толўп җатқан тўөгө кез болдў-да
бу тўоңўз кімдікі депті деіді.
126. Кім ағтар җалшылыкпән кўн өтсўн деп,
җылаімыз Сары Канға кім җетсін деп,
Сары Каннан Козыкәм калып еді,
бағып җўрөмўз тўөнў ер җетсін деп.
127. Ўидөн шығып мен җајау келәмін деп,
тўо баккан ағалар сен едің деп,
ер җетсін деп тўөнў бағып җатсаң
җаста калған Козыкәм мен едім деп.
128. Карағым, җетім калдың кандајыңнан,
өзўң Татар солкулдак сондајынан,
җаста калған җалбызын таныған сон
Іскіләп ылады маңдајынан.
129. Өзү җајау Козыкәм келдәм мојуп,
малым көрүп көңүлүм кетті тојуп,
җаста калған җалбызым таныған сон
тўошўлөр тоі кылды бұра сојуп.
130. Өлөңнўң ақикаты җараі деіді,

- сегіз ужбак беісін сараі деіді,
ұідөн шығып келәмін әлі қайау,
қылқы қонғу, ағалар, қалай? деіді.
131. Шаі бисәр кайнағанда самасында,
қамандық каспай көздүң арасында,
Айры Сакал ішіндә бағып құрғон,
қылқың қатыр ақ даіра қағасында.
132. Қылқысына Козықам келді деіді,
бітқан малдың бәрін көрдү деіді,
сан қылқының ішіндә таңдап құрұп
күрөңкөіді астына мінді деіді.
133. Қылқысына Козықам келді деіді,
бітқан малдың бәрін көрдү деіді,
қырк биәні екпәліп тізіп алып
үігө карап сонан сон құрду деіді.
134. Кырк биә екпәліп кіргізді енді,
елімінән құртұна білгізді енді,
акы тегін бәрінән сураін деп
бәрін дә қосун қосун кіргізді енді.
135. Азығыңды артарға тўб ал, балам!
азығыңа бір семіз биә ал, балам!
тілімді алсаң осу қолға барма, балам!
Кара Баидың Кодары кыжал, балам.
136. Аркар атар мерған-дә мұзұнб,
наіза сынар шаншканда уңгусұнда,
алардан акы тегін сураін! деп,
кыз бос бала келіпті курбусұна.
137. Өзбн судүң қағалаі бітәр камыс,
ажағы қорға малдың келәр шалыс,
қанды кісі қесәрін қибәрармә?
ат басына соғуссаң болар намыс.
138. Атаңнан қалкы тўған ер едің деп,
тең курбуңнұң ішіндә сер'едің деп,
мен айтпасам сырымды кім айтады,

- Кара Козы курдасың мен едiм деп.
139. Бу кўрoңкбi мiнўғo қарамаiды,
қаман аталыска баралмаiды,
Козыкaм қаксы ат табалмасаң
Бајан Сулўдўң қолўна баралмаiдың.
140. Сары Баiдың қаксы ат екaў деiдi,
ак буршўн кoк буршўн екaў деiдi,
aкaңнiң oзў oлгoннoн сон
аспанжа ушкан ол екaў деiдi.
141. Мус таўнан ар қағында барсаң деiдi,
цетi ашпылык церга келсаң деiдi,
алтын астау кўмўс астау бар болар,
сол екi ат тауп барып алсаң деiдi.
142. Козыкaм Мус таўна барған екaн,
екi буршўндў астаумiнaн тапкан екaн,
екi буршўн ат мiнiп алып,
шауп барып ўжўнo кaйткан екaн.
143. Kaиспас кара болат емaнд'ендi,
Кара Баi кетiп калды тoмoн деiдi,
кеңшiлiк шешaсi бермaған сон
ыңырышак ерга мiнiп цoнoлд'ендi.
144. Ер Козыкaм аттанды тауба етiп,
шешaсi сонўң қылар есаң цет деп,
екi емшaгiн алдына тең шығарып,
дым болмаса мынаны емa кет! деп.
145. Карағым, бу барғаннан кош барғаисын,
етaгiн алтын тонўң бос салғаисын,
кыз кызығы, карағым, кyiн болар,
ўiдo калған шешaңдi ескa алғаисын.
146. Шешaкa, бу барғаннан кош бараи!
ешaгiн алтын тонўң бос салаи!
намысыма барамын цуртўм ўшўн,
тiрi цўрсoң, шешaкa, ескa алаи!
147. Аман да бол! деiдi дa кеттi деiдi;

кѡз џеткѡзѡз даірадан ѡтту деіді,
со џўргѡнѡн келәді тізгін тартпаі,
келіп-ак талаі џергә џетті деіді.

148. Козыкәм азығына маі алады,
џўрѡ берсә кѡп џергә тајанады,
алтын кудук алдында каінап џатыр,
малып алса аідары бојалады.
149. Кара Баі әўѡі бастан кујуџұптў,
ак буршўн кѡк буршўнмән мојуџұптў,
салка џортўп келгәндә ер Козыкәм
тағыда бір кемшіргә џолўұптў.
150. Кемпір айтты: е балам, кірің! деіді,
әзір ас бар, ішіңіз ўідѡ деіді,
атың арык болғанда џўзўң сары
нағып адамсын сѡілѡ! деіді.
151. Мінгәндә атым астында актан кермїн,
далада џортўп џўргѡн бір ермїн,
мені сурап нетәсін, аі енәкә?
аулўн Кара Баідың іздәп џўрмїн.
152. Калаі калаі сѡлѡсўң кан кылғандаі,
Кара Баідың аулўн тал кылғандаі,
т'сѡ калып атыңның демїн алдыр,
аулў ўлкѡн каның табылғандаі.
153. Ајағѡздўң бојўна бітәр кајын,
мундў болған Бајанды убатаін,
тўрѡ-гәліп аулўнўң џѡнўн кѡрсѡт,
атымды бірә тола сўтаін.
154. Мінгәндә астында атың керді, балам,
кїгән тонў алтынмән зерді, балам,
Кара Баідың аулўн кѡп сураісын,
Кара Баідың нең еді балам?
155. Мінгән атым астында кер, енәкә,
кїгән тонўм алтынмән зер, енәкә,
Кара Баідың аулўн кѡп сурасам

- Бајан кыздың кўјдў мен енәкә.
156. Бір сөз айтсам баламау кўлөрмўсўн?
біздікіндә ајал кып қўрөрмўсўн?
Бајан кыздың кўјдў сен болғанда
кіндік енәң мен едім біләрмісін?
157. Енәкә. со сөзўнө кўлөмөдўм,
ајал кып сіздікіндә қўрөлімөдўм,
Бајан кыздың кўјдў мен болсам-да
кіндік енәм сіз болсаң біләмәдім.
158. Енәкәм, көсөт десәм ерінәді,
тўрө-ғәлсәң бір қері кеміләді,
еркін көзўм қетпәді, еі енәкә,
караултўп бір нерсә көрўнөдў.
159. Ерінәді деід'екән сенің ојўң,
сәрсәмбі кўн кылады кыздың тојўн,
караултўп көрўнгөн атаң бојў
касындағы Кар' Адыр қаіған којўн.
160. Караултўп көрўнгөн Кара Баіма?
Кара Баіды көрсөтөр тәңір барма?
Кара Баідың аулўна барған болсам
Бајан дегән бір сулў кызы барма?
161. Ата тегін аітамын тең білгәндәі,
акылымды аітамын қөн білгәндә,
Кара Баідың ўјўнө әўөс едім,
Бајан дегән кызы бар мен білгәндәі.
162. Менің айтқан сөзўмдў костап барсаң,
атыңмнән тонўндў тастап барсаң
өзўң тағы кубулўп ташша болўп,
бетіңә қаман кім устап барсаң.
163. Козыкәм айтты разымын бу сөзўңө,
тәўөп кылып қўрө бер оң көзўмө,
кекілімнән бір кылды тутатқанда
сонда баіда болармын мен өзўңө.
164. Козыкәм атын тастап қўрө берді,

- бнәкардаі есәді кара қарді,
салка қортүп келгәндә ер Козукәм
Кара Баідың малына тұшар келді.
165. Мінгәні ер Козыкәм кер кулады,
кер куланың саурусүн тер кылады,
Кара Баідың коішысын устап алып
буттан алып ташшасын қергә урады.
166. Со ташшаның кімін кіп алды,
сыкылы со ташпадаі бола калды,
бурун коідү қаймаған сорлұ шіркін,
аул қонұн білмәі сол кешкә калды.
167. Кара Баі келә қатыр қер сабалап,
астындағы көк шолағын бек төбөліп,
мунша коідү сен тұндө екпәдің деп
ашұланып келәді бір дәмә деп.
168. Кесбәнәктің бір шетіндә ужуқтаппын,
күнгө бүйтөп карап ужуқтаппын,
адастым деп, Кара Баі, сөгө көрмө!
әлідә болса аулда құқтаппын.
169. Азрак аттың басын тарт, Кара Баі!
шапшандрак ұжұңө қайт, Кара Баі!
бұғұнғұ күн қарыным ашып келді,
ат қалында қаулауға ас, Кара Баі!
170. Ат мінәсін, Кара Баі, бек тағалап,
аксак касқыр аулұңда құр сығалап,
күбас інгән ұжұңдө шөгүп қатыр,
бошта тайлак құрбдұ қар қағалап.
171. Судұң көркү көк ырғаі талды деіді,
адам көркү кімінән малды деіді,
шапшандрак ұжұңө қайт, Кара Баі!
тоғайда қапшаның калды деіді.
172. Бағана бесін еді мен кеткәлі,
кабағыңа карадым ер қеткәлі,
ат қалында қаулауға ас деіді коі,

ш.

- оібаі, балам, ташшаңның ол не еткәні.
173. Ыйың шашпандрак кәйт дегәні,
азрак аттың басын тарт дегәні;
ат қалында қаулауға ас деп айтса
ат ұстұнөн темәкә тарт дегәні.
174. Қас алт'аі, кыс алт'аі он екі айд'айтканы,
бошша таілак дегәні бізд'айтканы,
күбас інгән дегәні шешәмд'айтканы,
аксак каскыр дегәні ташша тағы.
175. Бајаның зерәілі коі болған екән,
ол коі Козыкәмді таныған екән,
бір ајағымды аксап кала берәін деп,
сен Бајанды шақырып ал дегән екән.
176. Кара Баі ертән турұп какырады,
Бајаның кара нары бакырады,
қол ұстұндө зерәілі коі калды деп,
Козыкәм ташша болұп шақырады.
177. Қайлау Кара Баідың Сары-беідә,
кара қорға салдырып Бајан келді,
не еткәсін сывдырып, шынак ташша,
којұмдү шашпандрак ап бер! деіді.
178. Коңур коідұң қасына Бајап барды,
артынан ер Козыкәм тағы барды,
којұн алып алдына өңгөрткөн боп,
Бајаның такымынан шымшып салды.
179. Коңур коі устаіды деп кашпа деіді,
ташша кул устаған сон саспа деіді,
іт шіркін қемәс астан өмұш кылып
шымышығаның не еткәнің, ташша деіді.
180. Козыкәм көк буршұнға мінді деіді,
қат інінә кызыл түлкү енді деіді,
іткә кімді теңәісін аңқау беібак?
әкәң косқан асық қар кімді? деіді.
181. Ташша кул менің қарым сен деім еді,

зәўдө мында келсә білбөім еді,
менің қарым сол мында нағып келсін?
ўўўндөгў шешәсін қемдәім еді.

182. Шешәмнән білмәидің мә кеткәнәмді?
даірадан көпўр салып кеткәнәмді,
аітып турсам білмәісін аңкау беібак,
артыңнан ташша болўп кеткәнәмді.
183. Көш алдына мінгәнім кўрбөң қорға,
қулағына қыз тағар алтын сырға,
сен ташшаның көңўіўң өскөн екән
басыңды алдыраін токсан кулға.
184. Мінгәнім көш алдына кўрбөң қорға,
кўнўндө өтўп барады қымдан қылға,
мың бір әлім сөз айтсам бурулмаймын,
енді бар-да! тія бер Кодар Кулға!
185. Козықам мінгәні актан керді,
Бајан қыз көрўпп'едің мендәі ерді,
бір сөзўнўң ішінән қып алды-да
қырын карап қөн тартып құрбө берді.
186. Кеш болўп Бајан қан ујуктап барды,
ер Козықам кўімөсўнө кіріп барды,
кіріп барып қердә қатқаннан сон
кўімөсў кўндөі болўп қарык болдў.
187. Бајан қан со қарыктан ојанд'енді,
тўрбө-ғәліп таң атты деп оіланд'енді,
таң атты деп тыскары шыкканнан сон
кап кара тўн болғаның көрд'енді.
188. Таң атқан қок екәннің көрдў деіді,
каітып барып кўімөсўнө кірді деіді,
ер Козықам тўндө сонда қатып
алтынд'аідары шығып қарык болдў деіді.
189. Сенімән танымадым қалғызымаі,
кәдіріңді білмәі құрдўм шырағымаі.
басын кушактап тізәсінә салды дағы,

- ташша болуп не келдің шырағымаі.
190. Шешәкә, бір куанышты көрдүм деіді,
ер Козыкәм ұжұмұзгө қетті деіді,
сіңілімнен күймөмгө кел құғұрұп,
шырағым қасында қаттым деіді.
191. Шешәкә бір куанышты көрүп алды,
Бажаннан Козыкәмді көрүп алды,
сіңілісінен шешәкә қол устасып
бесәу сағынып бу қердә отүрүп қалды.
192. Мен Козыкәмнің Бажаны мен едім-аі,
Сары Бадың қанғыз улұ сен едің-аі,
әкәмінен Сары Бақ қолдас болуп
со қаңғыз улұна мені берған-аі.
193. Бажаннан Козыкәм қатты екәу,
белдән төсөк алтын шымылдық салды екәу,
ішіндә екәу қатып ойнап күліп
алма шекәр деп турдү екәу.
194. Бажаннан Козыкәм қатты деіді,
белдән төсөк алтын шымылдық салды деіді,
түрө-ғәйп ертән тамақ ішкән соң
көңүлү сонша қаксы болдү деіді.
195. Бір қердә қатқанын көрдү Кодар,
көрдү дағы қаксыларға айтты Кодар,
Бажан қан ташшамән бір қатыр деп
қылған қаксыларға айтты Кодар.
196. Бір қердә қатқанын көрдү деіді,
көрдү дағы қаксыларға айтты деіді.
Ташшамән қатқанын білғаннан соң
кім болсада ташша келсін! деіді.
197. Козыкәм қатқан қердән турған екән,
алтыннан құмұс тонұн кігән екән,
көк буршұндү ерләп алып соған мінді,
Бажан қаннан екәу құргөн екән.
198. Алтыннан құмұс тонұн кід'енді,

көк буршұндұ ерләп алып мінд'енді,

әдәмлігі кұнмән аідаі болұп

алтыс канат ұігө қетті енді.

199. Ұігө қетіп Козыкәм аттан т'сұптұ,

есікті ашып Козыкәм ұігө кіріпті,

алтын шымылдык қерғә қажып отурғузұп

іш мырза деп арапшән сарап усунұптұ.

200. Ер Козыкәм ішкәннән сон мас болған,

ажағы шалынып қығылаін деп анда турған,

тысқардан Бајан қабығын ашып қарап

құр Козыкәм шық енді деп шақырған.

201. Бајан қаның көзүгө көзү тұсұп,

көзүгө тұсұп қелбаұн турдұ басып,

шаңрақтан қарғып шығып кетіпті,

Бајанмән екаұ атына құрдұ мініп.

202. Козыкәм көп қерғә кетіп қалды,

арап ішіп мас болұп өзгө құрт білмәі қалды,

алты кулаш ал'аіғырға мінді Кодар,

артынан кұп бір қердә қетін алды.

Козы Көрпөш ок мінән салып калып еді, ал'аіғырдың ау-
зұнан тіп ок артынаы шықты, ал'аіғыр шөгұп қата қалды.
Ал'аіғырдың төрт ажағын бұп Кодар моінұна салып аркалап
ұжұнө барды. Көзүкәм Бајанмінән аулак қерғә шығып кетті.
«Бізді алып ұжұңө қаш!» деп Бајан айтты. «Алып кетпәімін» деп
Козыкәм айтты, «мен алсам құртұ разы кылып аламын!» деіді.
Қара Баідың қызын өзүнұң ұжұнө қаітарып қібәрді, Козы Көр-
пөштұң өзң Аја-гөздұң ажағында Шок-терәктің тұбұнө барды-
ла қатты; ұжуктағалы отур'еді. Қасына бір ақ сәлдәлі адам келді.
«Е Козы Көрпөш, ұжуктаін деп отурмұсұн?» айтты. Козы Көр-
пөш: «Ужукұм келіп отур» деді. Онда әлігі адам айтты: «Козы
Көрпөш, мен ата бабаңның аруағы мын. Маған атыңды бер,
ұстұңнөн тонұңдұ бер, мылтық қарұңдұ бер! мен қараулға шы-
ғаін! мунұң өзұ ән қер қау бар шығар» деіді. Козы Көрпөш

бәрін берді, қатып ужуқтады, әлігі кісі барып карауға шықты, шығып қатып ужуқтап қалды.

Кодар Козы Көрпөштү іздеді, іздеп құрұп келді, караула қатқан әлігі адамды көрді, көргөнін соң келіп соңың басын алмаспінән кесіп алды, қанжығасына байлады, үйгө қайтып келді.

203. Кодардың бәрі кәлді тенкәгінә,
тора кунан құрмөйдүң қетәгінә,
ал! баыңның басы! деп тастаи берді,
Бајан тосұп алады етәгінә.

204. Бәрі кәлді Кодардың көкшөсүнө,
екі басып бір қарар өкшөсүнө,
ал! баыңпың басы! деп тастаи берді,
Бајан қағып салады текшәсінә.

205. Бајан қылап құғұрұп қырға шықты,
Козықам мунша өлдү деп қырға шықты,
Козы Көрпөш Бајанға өлдү деса
Бајаның көздөрүнөн қасы шықты.

Құрт қылып кеңас қылды. «Козу Көрпөштөі қаксы төрө өлдү» дейді «бу қер бізгә конүс болмас! біз бу қердән көшұп кетәлік» деді. Ел көшұп ұрұқтұ, Қайзаң көлдүң қакасына Кара Баи кетті, Бајан елгә еріп құрмөлдү, қаңғыз құртта қалды, қасында іш бір адам құтнады.

Козы Көрпөш Бајаның кіндік енәсі бар экән, бу кемпір ужуқтап қатып тұс көрдү. Таң атқан соң тұсүнөн шошұп құғұрұп қырға шықты, қырға шыкса тозан шаң шығып барып экән. «Апырмай! Козу Көрпөштү өлтұрұп ел ұрқұп барад'екән ау!» деп кемпір оілады. Кемпірдің қолұнда қеті үлкөн кара нар бар экән, он төрт көбдіә қеті кара нарға артты, көштү, Кара Баидың құртұна келді, келсә қаңызак Бајан отур, онан баска адам қок. «Е Бајан муна қалаі?» «Козы Көрпөштү өлтұрұп ел ұрқұп кетті?» Бајан айтты. Кемпір айтты: «Козы Көрпөштүң мунда бір белгісі барма?» деді.

Бајан айтты: «Козы Көрпөштүң мунда басы бар.» Кемпір

айтты: «Басын алып маған көрсөт!» Бајан басты алып кемпіргі көрсөттү.

«Бу бас Козы Көрпөштүң басы емәс» кемпір айтты. «Е Бајан! сеннан бурун мен Козы Көрпөштү көрүп едім, онуң басы алтын җаксы еді, бу бас Козу Көрпөш емәс. Сен җылама! мен бүгүн тўндө тўс көрдүм, оң босағамда алтын тузурға ак сұңқар конуп еді, менің тўсұмдөі болса Козы Көрпөш тірі болмақ еді. Шок терәктің тўбўндө ужуқтап җатса керәк еді. Мен бұ көшкөинөн Козы Көрпөшкө бараін, Шок терәктің тўбўндө алтын шатырды Козу Көрпөштүң ұстўнө тігәін! осу сенің қасыңа Кодар бір келәр, сен со Кодардың ептәп көзўн җоғалтын кел! деді.

206. Аі ата, осу дўнўдө җалған екән,
җан кеткән сон бајыңнан арман екән,
тўғөндөмдөі аїдашын баїғыс басын,
караш'аїғыр ұрў калған екән.

207. Е Кодар, сөз аїтамын аң да! деїдї,
бзўңнўң кәі мінәзің тарма? деїдї,
Ак Бајаның мінәзі тымақ бузук,
тілімдї алсаң со җуртка барма! деїдї.

208. Кодар кул бака аїғырға мініп алды,
мінгәннан сон тебініп шўшўғө салды,
ак Бајанды мен алмаї кім алар? деп,
җуртта калған Бајанға Кодар барды.

209. Ҷаман кўң калдыңба ендї аї далада
төмөн карап кетәлік җер панаға
бәрі сенгән кулўңдў өлтүрдўм мен,
ендї сенї мен алмаї кім алады?

210. Кудай кылып мен калдым аї далада,
төмөн карап кетәлік җер панаға,
җалғызымның сўбгўн бір көрсөтсөң
ендї менї сен алмаї кім алады?

211. Беләң беләң җерләрдї белдәс деїдї,
бір көрўнгөн кісіні не елдәс? деїдї,

- қалғызыңның сұйығын көрсөтсін!
тұрб-ғайп алдыма мінгәс! деіді.
212. Беләң беләң қерләрді белдәсәін,
бір көрүңгөн кісіні не елдәсәін?
қалғызымның сұйығын бір көрсөтсөң
кудаі кылды кайтәін мінгәсәін.
213. Беләң беләң қерләрді белдәс! деіді,
бір көрүңгөн кісіні не елдәс! деігі,
қалғызыңның сұйығын бір көрсөтсін!
кабырғаға аз оілап кеңәс! деіді.
214. Оіпаң оіпаң қерләрді оіласәін!
бір көрүңгөн кісіні коі десәін!
қалғызымның сұйығын бір көрсөтсөң
кабырғама совда оілап кеңәсәін!
215. Еріктіріп қасыңда құрдұршә деп,
Козы Көрпөш өлгөнұн білдіршә деп,
бајағыда ајаған ак бетіңді
Бајан қан аі аулакта сұйдұршұ деп.
216. Е Кодар акырын! акырын! саспа! деіді,
әзір аулак інімді баспа! деіді,
енді мені сен алмаі кім алады?
қалғызымның сұйығын баста! деіді.
217. Еріктіріп қасыңда құрдұршұ деп,
Козы Көрпөш өлгөнұн білдіршә деп,
омураулап Кодар кул іш болмаіды,
аі аулакта бетіңнән сұйдұршұ деп.
218. Ер Козықам мінгәні өрмө қалды,
Бајан қыз Козықамді есіңә алды,
торбун қауи бетіңнән сұйдұргөн сон
алакандаі караып тағы калды.
219. Еріктіріп қасымда құрдұңбә? деп,
Козы Көрпөш өлгөнұн білдіңбә? деп,
бајағыдаі ајаған ак бетіңді
алакандаі карайтып сұйдұмбә? деп.

220. Төңдөрөктүң төрт буршүн шалып келдім,
бака айырды от қергә салып келдім,
Бајан қан әі аулақта құр қаталық!
касына қалғызының алып келдім.
221. Төрт буршүн төңдөрөктүң шалып келдім,
бака айырды от қергә салып келдім.
Бајан қан әі аулақта құр қаталық!
көрпө тігіп төсөгүң қажып келдім.
222. Төрт буршүн төңдөрөктүң шалып келші!
бака айырды от қергә салып келші!
тіпті сусап барамын, Кодар әкә,
кебісіңнен бір судұ алып берші!
223. Сенің айтқан сөзүңдү сү'әіндә,
аттан қарғып кудукка т'сбін-дә,
кебісіңнен бір судұ алып шығып
бајанбан әзілдәсін ішәін-дә!
224. Мінгәні Козықамның бура қалды,
Бајан қыз Козықамді есіңә алды,
кебісіңнен бір судұ алып берсә
сусап құрғөн Бајан қыз қутұп салды.
225. Бајаның бір п'шағы арқар сапты,
Бајан қыз асық қарын қаңы тапты,
не қылығың қок еді Кодар кул деп,
буіда п'шак құрөктөн беріп қапты.
226. Құғүңдү кара нарға артшы, Бајан!
апәкә енді раідан қайтшы, Бајан!
су ішіндә ойнаған оінүң курсүн,
қылдаирақ шығаін тартшы, Бајан!
227. Мінгәні ер Козықам өрмө қалды,
Бајан қыз Козықамді есіңә алды,
не қылығың қок еді Кодар кул деп,
буіда п'шак құрөктөн тағы салды.
228. Кодар кул туралмады бек қарадан,
қаман күң айрыдыңба көп пәләңнен?

су ішіндә кор кылып ылтұрдұңба?

ак тікән боп шығармын екі араңнан.

229. Мінгәні Козыкәмнің бура қалды,
Бажан кыз асық қарын есіңә алды,
Кодарға бір амалын өткүз келді,
Кодарды шашка байлап суда салды.

230. Оіпаң дергә кар қауса белдән кұртұқ,
торш'ат қорталмады маідан келікіп,
Кодардың кәудөсүнөн қан шыққан сон
тастады, кырк кулаш шаштан кыркыш.

Бажа ылгөн к'сіге келіп Козы Көрпөш осу боларма деп кыз
қылаіды.

231. Қалғызым қатырмысын қалғыс окка,
сенд'арқаңнан кұн өтүп қаның қокка,
атасы баі болсада кыз бермәңіз,
артында куіруғұ қок қалы қокка!

232. Қалғызым қатырмысын қайнаі, қайнаі,
көрсөм ішім кұжөудұ оттаі кайнаі,
сені ылтұргөн Кодарды мендә ылтұрдұм,
Козыкәм тұрө-гәлші кұлұп ойнаі!

233. Қалғызым қатырмысын қайнаі, қайнаі,
көрсөм ішім кұжөудұ оттаі кайнаі,
өштөс кектәс Кодарды алып келдім,
Козыкәм тұрө-гәлші енді сайраі!

234. Қалғызым қатырмысын қер баурлап?
карға құндұ касалак октұ аурлап?
шыбын қаның бар болса тұрө-гәлші!
Бажан келді касыңа кустаі зырлап.

235. Қаркыным, қарықтығым, қан қолдасым,
Бажан келді касыңа қандаі досұң,
еліңмінән қуртұңнаң тірі айрылып
карағым, негә келдің бір мен ұшұн.

236. Қаркыным, қарықтығым, қан қолдасым,
Бажан келді касыңа қандаі досұң,

елімбінән җуртума тiрi кiрiп
карағым, мен дa кeлдiм бiр сeн ўшўн.

237. Бајан кыз кoк буршўнға мiндi деiдi,
сo ɔлғoн кiсiнi алдыда җўрлў деiдi,
атка мiнiп сар җeлiп кeлa җатса
тiгiлгaн алтын шатыр кoрдў деiдi.

238. Кoрўнғoн сoн куаныш кўлўмдoдiдў,
iш кaиғысы ɔзўнo бiлiнбaдi,
буршўнмiнaн шатырға кeлсa җетiп
Козыкaм кулаш урўп тўрo-ғaлдi.

239. Ҷаркыным, җарыктығым, җан карағым!
шын aк сўoк, кeндiрiм, кeң балағым!
кoздoн таса болғанда кaндaи болдўм,
iштa җатып косулған aк тамағым!

240. Ҷаркыным, җарыктығым, җан шырағым!
саулдап җанып турған шам шырағым!
кoздoн таса болғанда кaндaи болдўм?
iштa җатып косўлған aи шырағым!

241. Карағым aиналаи шырағымaи!
кeлдiмa менiң даусўм кулағыңaи?
кoздoн таса болғанда кaндaи болдўм?
ɔзўң тўтўл зар болдўм тырнағыңaи.

242. Апырмаи ɔңўмб'eдiң тўсўмб'eдiң?
тiрiдa менiң кoрoр iсiмб'eдiң?
aўрo сарсаң кылып кaида кетгiң?
шынымaн кудaи коскан кiсiмб'eдiң?

Екaў алтын шатырда oинады, кўлдў; екaўнўң тамағын кем-
шiр кылып бердi.

Сонда Козы Кoрпoштў Aибас ўжўнoн издaп кeлдi. Aибастың
Кара Баидың eлiндa Парман Бек дeгaн досў бар екaн, сoл Aибас
кeлдi деп eсiтiптi; Козы Кoрпoштўң eкi балдызы, iнiсi Козы
Кoрпoш тiрiлдi деп oда eсiтiптi. Парман Бекпiнaн тoртoў издaп
шығынты. Бiр кўншўлўк җер кaлғанда кудaидың кўдрoтўмiнaн
кўн җаман боран болдў. Козы Кoрпoштўң eкi балдызы iнiсi бo-

ранға ұшды ылды. Парман Бек өзді өлмөй-өк Аібастың қасына келіпті, кушактасып көрүстү, екай қыласты. Ұш күннен сон Аібас алдадан дағдыр қетіп ылды. Козы Көрпөш ылды дегән қат қазды, екі буршұвұң кекілінә байлады, екі буршұндұ мус таўндағы өзүнұң елінә қибәрді, екі буршұн аспанмінән ұшұп барды.

Таілак Бі анда бас болұп ері қуртұ қлды, кекіліндәгі қатты оқудұ, көрсө Козы Көрпөш ылды дегән қаттың тілі бар екан. Таілак Бі бас болұп ол төрт сан қол аттандырып қурдұ, Козы Көрпөштұң шешәсі Қаңы қурөңкөігө мініп ода қурдұ. Ол төрт сан қол келді, қанша күн болсада келіп қетті. Козы Көрпөштұ көрдұ, аманын есәнін білді, шешәсімінән қыласып көрүстү, Қара Баидың елін күдұ, төрт сан қол Қаісаң көлдұң қасына қетті, онұ қайтарып аідап келді.

Аібасқа бет қылды, Козы Көрпөштұң қатқан қері деп қызық көргөн қері деп ат шаптырып тоі қылып, Қалқан қуртұн Мус таўна Таілак Бі қайтарып аідап кетіпті. Козы Көрпөш өлмөі тірі кетіп, Ајағөздө турған бетінің сүөгү Аібастың, өлтүргөн аруактың сүөгү. Козы Көрпөштұң сұротұн салды, Бајаның өңұн келбәтін салды, Қодардың өңұн келбәтін салды.

Ајаған дегән өзөң бар екан, Козы Көрпөштұң інісі сол екан, Аі дегән өзөң бар, Аі дегән балдызын соған қойұптұ, Таңызық дегән балдызын соған қойұптұ.

БАТЫР ЕРТАҒЫ.

1. К а н Ш е н т а й.

Бурунғу заманында Карыс Кара батыр бар экән, өзү ток-сан бестә қасы бар экән, өзүнң қатыны бар экән сексән бес қаста, он мың қылығы бар экән. Қана бір қердә Дөнөн Кара Бағыс, Кунан Кара Бағыс, қаксы қіран атты Кенжә Кара Бағыс бар экән. Бу ұшбұ келгән, Карыс Кара батырдың қылығын алып кеткән. Карыс Кара батыр ону ділмәі қалған, ұш күн-нөн сон білгән қылығын алып кеткәннә. Өзүнң қолында қалған тау сары ат болған. Қатынына батыр айтқан: «Менің қылымды ұш Кара Бағыс алып кеткән, кұамын көтүнөн» деді. Қатыны айтты: «Кұма! сені өлтүрөр.» Батыр айтты: «Өлсөм өлбін!» деді.

Батыр тау сары атын устат, алып келіп, мініп қөнөлдү. Ұш күн бурун алып кеткән қылығын ұш сағатта күп қетті. Ұш Кара Бағыс ону устат алып кетті, ұжүнө алып барып, қырк қулаш шыңрау казып сонуң ішінә Карыс Кара батырды тастады. Кудуктүң аузун тактаімінән қапты, онуң сыртынан кірпіс соқтүрдү, тағы онуң сыртынан бір дарја әкпеліп орнатты. Даржаның сыртынан қырк кісі қараула қойыпты.

Онуң өзү кеткәндә үйдө қалған сексән бес тағі қатыны буаз болған, онан бір бала түдү. Баласы он қасқа келгәндә шешәсінән сураиды: «Әкәм қаіда?» деп. Шешәсі айтады: «Әкәң сенің қок» деді. Бала айтады: «Мен қаідан түдүм?» деді. Шешәсі әкәсін айтпаиды «со балама айтсам әкәсін іздәп кетәр» деп айтпаиды. Со бала асық ойнап құрбөдү. Бір кемпір айтты: «Е балам, сен өзүң қаксы баласын, мында сен нағып құрбөсүн әкәңді іздәмәі.» Бала айтты: «Сіз әкәмді біләсізбә?» Кемпір айтты: «Біләмін, әкәң Карыс Кара дегән батыр бар еді, он мың қылығы бар еді, сол

цылкысын цау алып кеткән. ӒкӒӒ сенӒ сонӒн кӒтӒнӒн кеткӒн, сол ӒкӒӒнӒн ӒлӒ ӒкӒнӒн тӒрӒ ӒкӒнӒн бӒлмӒӒмӒн. Сен ол ӒкӒӒдӒ ӒздӒп тауп алсаӒшы.»

Бала кӒӒтып келдӒ шешӒсӒнӒ, аӒтты: «ШешӒ, сен менӒн ӒкӒм цок деп едӒ, ӒкӒм менӒ цар ӒкӒн, сол ӒкӒмнӒн кӒтӒнӒн ӒздӒӒмӒн.» Сол саӒатта цаудӒн колӒнан тау сары ат кӒшып келдӒ. Бала бу тау сары атты устап алды, тау сары ат балаӒа аӒтты: «Е балам, дедӒ, сенӒн ӒкӒӒ цаудӒн колӒнда туткундаӒ цатыр дедӒ, ӒкӒдӒн тӒн Ӓр болсаӒ ӒкӒӒдӒ табарсын. ӒкӒӒ ӒлӒ тӒрӒ дедӒ. Мен ӒкӒӒнӒн атымын» дедӒ.

Баласын ӒкӒсӒн ӒздӒп цӒрмӒк болдӒ, тау сары атты устап алып, мӒнӒп цӒнӒлдӒ, тау сары ат баланы кӒтӒрӒлмӒдӒ; бала тӒсӒ калып, тау сары атты колтӒнӒна кысып, целӒп кеттӒ. БӒр заманда сол дарӒа кӒлгӒ цеттӒ, келӒ цатканында сол дарӒанын цыртындаӒы кырк кӒсӒ караулы бӒр бӒрӒн соктӒнӒсӒп кырымыпты. Сол бала келӒп цеткӒннӒн сол «Асалау маӒалаӒкым дептӒ, неткӒн цан едӒ? наӒылады?» дептӒ. О кӒсӒ аӒтты: «Сен кӒз кӒрӒнӒн цердӒн бӒзӒ карап целӒнӒнӒ бӒр бӒрӒмӒзӒ соктӒнӒсӒп кырылып цатырмыз.» Бала аӒтты: «Сен кӒмсӒн?» Ол аӒтты: «БӒз Ӓш Кара БаӒыстын нӒгӒрлӒрӒмӒз.» Бала аӒтты: «СӒздӒр муна не ап турсӒз?» «Карыс Кара батыр дегӒн алыпты кӒзӒтӒп турамыз.» Бала аӒтты: «Карыс Кара батыр менӒн ӒкӒм болар» деп со цердӒ кырк кӒсӒнӒн басын алды. Сол дарӒаны цырып бӒр цакка аӒызады. Сонан сол кудуктӒ ашып ӒкӒсӒн шакрыады; «ӒкӒм ӒлӒмӒ? тӒрӒмӒ?» деп сол ӒкӒсӒ цуап бермӒдӒ. БаӒанаӒы дарӒаны кӒӒта цырып алып келӒп со кудукка кујады. Цана ӒкӒсӒн шакрыады; ӒкӒсӒ кӒшкӒнӒ цуап берӒдӒ. Цана ӒкӒншӒ цӒрдӒн бӒр дарӒаны цырып ӒкӒӒп кујады, ӒкӒсӒ судӒн бетӒнӒ калкып шыӒа келдӒ. Асалау маӒалаӒкым деп бала сӒӒам бердӒ, ӒкӒсӒ ӒӒӒткым ӒссӒӒам балам дедӒ. Со цердӒ бала сен кӒмнӒн баласысын? дедӒ. «Мен Карыс Кара батырнӒн баласымын.» «ОлаӒ болса бӒз сӒзнӒн ӒкӒӒӒз болармыз» дедӒ. «Ја балам, мен мында келӒп мундаӒ болдым, кел ӒкӒӒмӒз кӒӒӒӒк ӒӒгӒ.» Бала аӒтты: «Мен кӒӒтпаӒмын, тӒнӒгӒ ӒкӒӒткӒн он мын цылкымнӒн кӒтӒнӒн ӒздӒп барармын» деӒдӒ. «КӒӒ,

балам, сен тұғыл, сенің акаң менің дә қалым келмәді, мен мында қатқанымда сен іздеп келіп мені шығардың, сен туткұнға тұс-соң сені кім іздеп алады, мен картайдым, осу есәнімиздә кайтаік үгө.» Баласы айтады: «Ака, мен кайтпаймын, сол қылымның көтүнөн іздеп барып өлсөм кайтәін?»

Акасын тау сары атына мінгізіп ұжұнө кайтарады. «Аман бол, ака!» деді, екаұ амандасып айрылысады. Бала қылысын іздеп кетті.

Бір заманда күндөр болғанда бір тауға келді, таудың ұңғұрұ бар екен, енді таудың ұңғұрды ішіндә бір кемпір қатады; кемпірдің ұжұнө бу бала еніп келді. «Асалау мағалаікым, кемпір!» деді. «Ұәлікім асәләм, балам!» деді. Кемпір айтты: «Тұсұң қалы сүк адамсын?» деді. Бала айтады: «Мен бір мусапыр адамын» деіді. Кемпір балаға айтты: «Кел бала! емшәгімді берәін емші!» деді. Бала келіп емә берді, көгөрүп талып қалды кемпір. Бала емшәгін кожа беріп: «Е кемпір, айтысқан сөзүң осулаім'еді? емшәгімді ем дегәндә талып қалдың, көзүңдә ашып басыңды көтр, шешә!» Кемпір басын көтрүп: «Е балам, маған бала бол! деді, сендәі ұш балам бар еді.» Бала айтады: «Е шешәкә, ұш балаңыз кайда кетті.» «Кайда кетсін, қауға кетті. Сен маған бала бол! балам ұшбұ еді, төртүншү сен боларсын.» Бала «қараиды» деді. Кемпір айтты: «Маған бала болсаң сен қасырынып құрб-тұр аз күнгө шәін, баламның мінәзі терс еді, көзүңө сен көрүнсөң сені өлтүрөр.» Бала айтты: «Мінәзі терс болсада көр-кұшы емәспін тентәктәрдән! Кемпіргә бала болуп турұптү.

Бір күндөрдө үлкөн баласы келді. «Шешә, үйдө кім бар?» деді. Шешәсі айтты: «Іш кім қок» деді. «Қок, шешәм, деді, бар, деді, бір кісінің ісі шығады» деді. Сонда бала турдұ дағы, мен бармын деп шыға келді.

Үлкөн улұ айтты: «Атыспак керәкпә? алыспак керәкпә?» Бала айтты: «Атыспак атаңның басына! алыспак керәк» деді. Екісі со қердә алысады, бала бу кісіні бір қолтуғуна қысып қі-бармәді. Бір уақытта ортаншы баласы келді. Ағасын көрүп дау-стады: «Бу баланы өлтүрмөі негә койдұң? деіді. Ағасы айтты:

«Калым келмәйді, сен келә көр! инім.» Ортаншы ул айтты: «Е бала, ағамды қибәр!» Бала айтты: «Ағаңды тұғұл өзүңдү өлтүрөрмүн» деді. Атынан т'сө калып ортаншы ул балаға келді, бір бала екәумән алысады. Екәуну колтуғуна кысып турады. Екі колтуғуның арасы қирма шакрым қер екән, бір бірінә сөйлөсөлімөі калды. Тағы бір уакытта қаксы қирән атты бар Кенжә Кара Бағыс келді, ол онан қаман акырып келді. «Е балам, ағамды қибәр!» деді, «өлтүрөрмүн сені» деіді. Бала күлдү: «Кел бері сеннәндә коркпаимын бірің тұғұл үшөүңдү өлтүрөрмүн.» Кенжә інісі атынан т'сө калды, алысады, үшөүн булаі қип кушактап алып булаі кысып кожады, аузунан кара каны кетті. Бағанағы шешәсі келді. «Е балам» деді, «менің айтқан сөзүң солаіма?» деді. Бала айтты: «Е шешәм, коп болады, үш балаңды кожа берәін! сенің емшәсіңнің сүтүн ембәгән болсам мен сенің үш балаңды коимас едім, үшөүн өлтүрөр едім.» Бала солаі айтқанда үш баласын кожа берді.

Шешәсі үш баласымән акыдасты. «Е балам енді кәйтәмиз? осу баланы бала кылып алаік!» Ұш баласы айтты: «Қараіды» деді. Сөјәрді баламінән ант ішәді, сонан сон бала болуп құрөдү. Төртөү косулусуп алып алмаған қауду коімаіды. Сонан сон бір күндөрдө бала айтты: «Шешәкә, мен алғандаі бір қаксы кыз барма?» деді. Кемпір айтты: «Саған қараітүбүн кыз қок» деді. Бала айтты: «Сіз мунша қаска келгән кәрі шешәмісіз, сіз қаксы кызды біләрсіз, оңү сіз маған айтпаісіз.» Кемпір айтты: «Қок, балам, саған қараітүбүн кыз қок.»

Тағыда төртөү бірігіп алды. Бір қерді Алтын Сары алып бір алып бар екән, соған төртөү қылып бараік! деді. Сонуң бір үш карындасы бар еді, сону үш улға алып бармак болдү. Төртөү Алтын Сары алыпка барды, үш күн төбөлөсуп соғұсады, Алтын Сары алыптың күшү қетпәгән дә үш карындасын үш Кара Бағыс батырға берді, олар бу кыздарды катын кылып өз үжүнө кәйтеш барды.

Бала кемпіргә айтты: «Е шешәкә, бір кызды маған таптыңма?» Кемпір айтты: «Қок, балам, саған лажек кыз табалмадым.»

Бала айтты: «Өз балаларыңа кыз таптың, біз оларға үш кыз, ікпәдік, маған өзүң таппаған үшүң табалмайсың.» Кемпір айтты: «Енді, балам, мен саған айтпаин! Бір кыз бар, бу кыз саған қарар еді, солаі болсада ол кыз турған қергә баралмассын, барсаң да кайтып мында келәймәссін. Бір есіткән едім, Айна Кан дегән кан бар екән, онүң бір сулү кызы бар екән деп естімін. Онүң қолү кыи! деді; онүң бері қағында кырк күншүлүк қер бар екән, қанып турған от, деіді, кус ушса канаты күждү, ат құрсө тујағы күждү. Онүң ар қағында қана от дарја бар екән, о да кырк күншүлүк қол бар екән, куш ушса канаты күждү, ат құрсө тујағы күждү.» Бала айтты: «Оған іздәп барамын, кудаі сактаса мен оған есән сау өтөрмүн.» Шешәсі айтады: «Өзүм карап алып құрүп сүйгөн кыз алып берәин! барма, балам, бу қолға. Барсаң кайталмайсың.» Бала айтады: «Е, шешәм, соған өлсөмдағы барамын» деді.

Бала енді Кенжә Кара Бағыска барды, қаксы қірән атты сұрағалы «Е, ағам» деді, маған қаксы қірән атыңды бер! алыс қолға барамын.» Кенжә Кара Бағыс айтты: «Мен екі ағамминән сөйлөсөін! екі ағам қаратса берәин! қаратпаса бер'алмаймын.» Кенжә Кара Бағыс ағасына келді, үшбү сөйлөсөлдү: «Берсәк өзү-мүзгө қаман болады, мундаі ат табылмас. Қана бермәсәк тағы қаман болады біздән тартып алып кетәр берәик!» деді. Атка келіп айтты: «Алыска барған сон тұлап қығыш кайтып кел!» Солаі айтқан сон қірән атты балаға берді. Бала атты алды, таусулмас азык алды, тозбас кім алды, атка мініп қонбөлдү. Бір аз қол кеткән сон есінә тұстү: «Менің атым қок, қоғалсам кім деп іздәиді?» Кайтып келді шешәсінә: «Е, шешә! маған ат којуңуз!» Шешә айтты: «Колүңдү қай, балам! Карыс Кара батырдың баласы, кабырғанда каяу қок, омуртқанда бүн қок, Кан Шентәі дегән батыр бол! атса мылтык өтпөсүн! калыш шапса өтпөсүн! қортқанда қолүң болсүн! қолдасың Кыдыр калаі асалам паіғамбар болсүн! Әзрәт Алі паіғамбар қуатын берсін!» деп кемпір баласына бір Катурдүң кара дәрі дегән дәрі берді. «Өзүңө қаман ш.

іс болса осу дәрі қаныңа қаксы болар!» Амандасып бала қөнбді, қөнбдіп кетті.

Бір заманда күндөр болдұ, келә қатыр еді, алдынан бір алып шығады. Бала айтты: «Асалау мағалаікым! ак шыбар атың астыңда Ак Кірпіш батыр амансыз-жоі?» «Ұәлікім ассалям! Карыс Кара батырдың баласы кабырғаңда қажау қок, омуртқаңда бұн қок, Кан Шентәі батыр, атыңды катын коіған, өзұңдағы амансыз ба? Бәрікәді өзұң сен қараісын, астыңдағы атың қарамаіды, атың өзұңб дуспан екән, оңдаілығы қок екән сенің атыңның. Е, Кан Шентәі батыр, қаіда барасын?» Кан Шентәі айтты: «Қаіда бараін! Аіна Каның кызын алаін деп іздәп барамын.» Ак Кірпіш айтты: «Оібаі! сен тұтұл мендағы іздәп барып маңдайым таска тіп табаным, қерғә тіп алалмаі кәйттым. Сен қандаі кісісін барам деісін? сен кәйт!» алалмассын кызды.» Кан Шентәі айтты: «Е, Кірпіш батыр, ұідбн еркәк боп шығып едім, урғашы боп кәітіп кәітамын енді; недә болса барамын.» Ак Кірпіш айтты: «Барсаң есән бол! атыңа сенбәгәісін.» Кан Шентәі айтты: «Менің атым қамандық кылмас маған, сендағы аман бол!» деп құрб берді.

Сол құрғбнұн құрұп бір заманда күндөр болдұ, алдынан тағыда бір алып шығады. Кан Шентәі айтты: «Асалау мағалаікым, маіскак құрән атың бар астыңда, солкулдак кызыл наізаң бар колұңда, Еркә Сары алып батыр. өзұңдағы амансыз-жоі?» «Ұәлікім ассалям Карыс Кара батырдың баласы, кабырғаңда қажау қок, омуртқаңда бұн қок, атың катын коіған, Кан Шентәі батыр, өзұңдағы амансыз-жоі? е бәрікәді өзұң қарасаңда атың қарамсыз екән-жоі.» Кан Шентәі сурады: «Менің атымның несі бар?» Еркә Сары айтты: «Атың сенің бір қердә дуспандық кылар.» Кан Шентәі айтты: «Атым менің қаман болмас» деіді амандасып қөнбді.

Тағы бір каум күн болғанда тағыда алдынан бір адам қолуғады. «Асалау мағалаікым, кара кула атың астыңда, карашашың басыңда, ак ашамаідың ұстұңда, Қас Бала батыр, амансыз-жоі?» «Ұәлікім ассалям, Карыс Кара батырдың баласы, кабыр-

ранда каяу чок, омурткаңда бун чок, атың катын коған, Кара Шентәи батыр, амансыз-жої!»

Тағы дөнөлдү. Бу бала айтты: «Мен дә биргә барамын, катышыңды алсаң көрөмүн, кылсаң ерлігіңді көрөмүн. Кан Шентәи батыр деп алыстан естүш'едік.» Екәү биргә құрдү. Цас Бала батыр айтты: «Е, Кан Шентәи, өзүң кішкінасын сенің не кайратың бар? муну бір баикайшы!» деді. Кан Шентәи бу баланы колтуғунан көтөрүп алады, алдына мінгізәді, кайтып атына мінгізәді. Онан сон айтты: «Е, Цас Бала батыр, сіздің дә кұшүңүз болар, биз баикайкшы!» Цас Бала батыр Кан Шентәині колтуғунан қалғыс шынашағыман көтөрүп алып кайтып атына мінгізді.

Кан Шентәи оілаиды: «Бу баланың кұшү менән үлкөн екән, барыш сол кызды алсам дағы бу бала менән тартып алар» деп коркады, үжүнө кайтпакшы болды. Бала айтты: «Е, Кан Шентәи! үгө куру кайтп барамыз? Бір асык боілү Алтын Сары Алып дегән бар еді, сонүң үш сулү карындасы бар еді, сону алаин деп едім, менің кұшүм цетпәиді, екәүмүз барып кұшүмүз цетсә алсак кайгәді? Кұшүңүз цетпәсә урдурүп, урдурүп қаралы кайтсак кайгәді?» Кан Шентәи айтты: «Қараиды, бараик!» деді.

Екәү издәп келіп соғус кылды цеті күн цеті тун, дөң цердә оі кылды, туман кылды, Алтын Сары алыпты өлтүрдү, үш сулү карындасын балаға алып берді, сол елгә баланы кан кылды.

Сонан сон Кан Шентәи Айна Каның кызын издәп кетті. Бір заманда кұндөр болғанда бағанағы кырк кұншүлүк қанып турған отка келді, отка құрбөмөдү беті кужүп. Енді Кан Шентәи убајым кылды, со цердә атын байлап ужуқтады. Цірән ат айтады: «Е, Кан Шентәи, тұрб-кел! убајым кылма! мен сендік болдүм. Менің бајым саған бергәндә: кашып кел! деп еді, мен сені тастап кетәлмәдім. Менің ерімді ал аунаин, цүгөнүмдү ал күнаин! деді. Кан Шентәи ерін цүгөнүн алды, ат аунады, тұрб-гелді, үйдөн шыккан қана калыбына тұстү. «Маған, деді, екі қағыма екі калшыктас арт! мен оідан оіға шауп, кырдан кырға шауп кызармын. Сонда маған мініп кызым отка тұс! Сол оттан мен цү-

рөрмүн, құрғондө менің ұстұмдө саған салкын қел болар. Онан алып шығармын сені.» Кан Шентәі сол атқа тағы мінді, қырк құншұлуқ от қолуна тұстұ, бір неші уақыт сон шықты оттан, шықканда аттың төрт ажағы кұжұп тұстұ. Ат айтты: «Е, Кан Шентәі, енді мен өлөмүн, аман бол.» Сөјәрдә ат өлдү, баісында отурұп Кан Шентәі үш күн қылады, ас ішпәі қылап қатса уjuk-тап калыпты. Тұсұндө шешәсі келіп: «Кан Шентәі, негө қылаі-сын? деді, менің бергән Катурдұң кара дәрісі кайда?» Кан Шентәі шөшүп ојанады, кара дәрі есіңә тұстұ, кара дәрісің ады, «бісм'ылла ракмән ракім» деп «менің колүм емәс, шешәмнің кол-лұ» деп дәріні атқа қакты, ат дұрлұр сілкініп ушұп тұрб-ғәлді. Кан Шентәі қуанғаннан үідөн шықкан калыбына тұстұ, атына мініп тағы құрлұ.

Бір күндөрдө алдынан бір каум кара көрдү, қіран ат айтады: «Осу кара көрүңгөнү Аіна Каның елдәрінің қандары шығар. Біз бу калыбымызміңән бармалык! біздәрдән коркар, акырын ептәп құрұп аламык кызын! Мен тұрлөңің қаман күрбә таі болаін! сен тұрлөңүп бір таз бол!» екісідә тұрлөңдү, со күрбә таіға мініп ташша бала болұп бағанағы караіған қанға келді.

Сонда келіп бір ер адам алпыс атан қажаптыр, алпысыда басы ала. Бала келді амандасты. Ол кісі айтты: «Нағылған, баласын?» Бала айтты: «Елімнән атасып құрғонмүн.» Ол кісі айтты: «Атасып құрсөң біздің аулға бар!» Бала айтты: «Карыным ашып келәді, маған бір ас беріңіз!» Ол кісі айтты: «Асым менің қок.» Бала айтты: «Муна тұбңнұң бірін бер! мен сојұп қеін!» деді. Бір тұбнұ берді, бала көтөрұп қығып бауздап сојұп, от қағып, отқа пісіріп қеді. Бір тұбнұ бір қеп койдү. Ол кісі айтты: «Тоідүңба?» Бала айтты: «Бір тұбнұң несінә тојаін?» Ол кісі айтты: «Тоімасаң тағыда екінші тұбнұ қе!» Онұда бала қеді. «Енді тоідүңба?» деді. Бала айтты: «Курсағым аз аз қаңа таўр болдү, абдан тоіғам қок.» Ол кісі айтты: «Осу тұб менің өз тұбм емәс ујат болар.» Бала айтады: «Бу кімнің тұбсұ?» Сол кісі айтты: «Біздің еліміз дә Аіна Кан дегән қанымыз бар, сонұң қалғыз кызы бар еді, со кызды кұјбөүгө бергән, сонұң бүтүн

тоју бар, со тоідан барып ет җерсін.» Ташша сураиды: «Кызын кимгә берәдї?» деді. Ол кісі айтты: «Іш кимгә колунан бергән җок; Шажыркаі, Шаркаі, Кактыркаі ўш алып бар едї, сол зор-лук кылыш коркутуп кызын алғалы җатыр.»

Бала асығып җүрдү, тоіға келдї, тоіға келсә кермәдә ўш ар-җымак байлаулү турады, сол ўш арҗымактың касына келіп аттан тјсөдү, җаман кўрөң тајын ўш арҗымактың касына байлады; бір ак ўігө өзү енәдї. Сол ўідө куда кўјөў отурады. Со ташша җаман кылышын кудамән кўјөўдүң кылышының арасында ілдї. Өзү шығып кетгї. Тоіға келдї, җаман ас берсә ішпәдї, җаксы аска тоімады, колунан бергән аска разы болмады, бергәндігін колү-нан җедї, бермәгәндігін тартып җедї; сол тоіға соіған етін тар-тып таусады.

Бір кісі барып канға айтты: «Бір ташша келіп етімізді тар-тып җеп таусады, со ташшаны кайтәміз?» Кан айтты: «Іш кимгә җаман сөз айтпа! менің малым көп, сојуп берә бер.» Сонан сон ташша бурунҗусунан җаман болдү, тағыда етін җеп кісіләрін ура бастады. Бағанағы җаман кўрөң тајы кудамән кўјөўдүң арҗыма-ғын тепкіләп тістәп шыдатпады, баланың җаман кылышы куда-мән кўјөўдүң кылышын тўрткіләп шыдатпады. Кудамән кўјөў айтты: «Ташша тајын алсын! кылышын алсын!» Айткан кісінің сөзүн ташша есітпәдї. Кўјөўмән кудаға ашү келдї, айтты: «Кан калаі җаман кан екән, җаман кісіләрдї тїмәдї, бізгә оңдү ас бер-мәдї, ташша тартып җедї.»

Кан айтты кісіләргә: «Бар! кўјөўмән кудаға ўш тў биә соі! ўш саба кымыз ашар! Ўш тў биәні сојады, җаксы кылыш пісі-рідї, ўш астауға салып алып җүрөдү. Ташша кудамән кўјөўнүң асын мен дә җеімін, деп біргә ерә барды. Ўігө келіп енә җат-канда ташша басын касып астаудағы етін бір асады. Кудамән кўјөў ашүланды «етгї арамдадың» деп «е, ташша, мында кел! Мында арамдаған етіңдї җеп таус!» дедї. «Таусалмасаң басыңды аярымыз!» дедї. Ташша җүгүрүп келдї, ўш астау етгї ўш-ак асады, астаүн төңкөрүп тастап шығып кетгї.

Бағанағы Айна Каның кызы отур екән, аның касында бір

кыз отур экән, Сыншының Сары Кыз дегән кыз отур экән. Ташша шығып кеткәннән соң бу кыс «апырмай ңигит экән» деді. Айна Каның кызы сурады: «Сен кимдй ңигит деп айттың?» Кыз айтты: «Ейшәйн! деимін.» Айна Каның кызы айтты: «Ҙок, нанмаймын сөзүңдө, сен бир нерсә биләсин.» Кыз айтты: «Айтаин саған, сен иш кимгә айтпа! сенй мына отурған Кактыркай алмайды, мына ңүргөн ташша алады.» Ол айтты: «Бу ңаман ташша менй кайтп алады?» Кыз айтты: «Бу ңаман емәс. Ертән Айна Кан саған киси ңибәрәр, сениән сулар, кызым бу кўжөүгө бу тойға разыма? наразыма? Сонда сен айт: кўжөүгө разы емән, тойғада разы емән. Әкәң негә? аитар. Сонда айт: менй не балуан кўрөстүрүп ңыкканға бермәдй, әкәм, не ат ңарыстырып ат озғанға бермәдй? Сонда әкәң аитар: балуан кўрөстүрүп ңыкканын ал! ат ңарыстырып озғанын ал! әкәң олар: бажаы кўжөүңй ңығатүзүн ким бар? өзү ңығар, өзү алар. Сонда осу ташша балуанды ңығар. Ат ңарыстырса осу ташшаның котур кўрөң тајы озуп келәр, сонан соң сенй ол ташша алар. Сен менй айтты деп иш кимгә айтпа!»

Ертәсіндә кыздың әкәси кызынан сурады: «Кылған тоју бергән ерйңа разыма? наразыма?» Кыз айтты: «Разы емәспйн, наразымын, негә балуан ңыкканға бермәдй, ңарыстырып ат озғанға негә бермәдй? Корканыңнан бирәүгө бердй.» Айна Кан айтты: «Олаи болса балуан турғузүңз! кызымныкаи ңыкканына берәмін. Ат ңарыстырыңыз кай ат озуп келгәнгә берәмін» дедй.

Кудамән кўжөү айтты: «Әкпәл ат, ңарыстырамыз! биздй атымыздан кимнй аты озады, кызык ойн болсүн!»

Кан кызын берәмін дегән соң ңурттүң бәридә ат ңарыстырмакшы болдү, ңетй мың ат ңлды. Сонда ташша кўрөң тајын коскалы ңүрөдү, мйнгизәйн десә бала табалмайды, сасып ңүрөдү; өзү мйнп кетәйн десә мында Айна Каның кызын алып кетәр деп коркады. Сүйтүп ңүргөндө бир катын келдй, бир ңетй ңасар баласы бар, бу катын айтты: «Е, ташша, берй кел! сенй келгәнйңдй мен биләмін; сенй атыңа шапса менй балам шабар, өзгө кйшй шабалмас. Мен сиздй елдй кыз едй. Айна Каның елй менй алып келгән едй, мунау сендәрдән шыккан ңурағат.» Кан Шентәи айт-

ты: «Е, балам, кәні менің атымды шабатұғұнұң біләін, камшымды көтөргөңшү!» деді. Камшысы тоқсан бұғұздұң терәсінән бөргөн елән. Бала камшыны көтөрүп алып қерғә салып қалады, камшы екі ұзұлұп кетәді. «Е балам!» деді, менің атыма шабуға қараид' еләсін» деді, баланы атқа мінгізіп қибәрәді.

Қеті мың атты қеті ашылық қерғә айдап қибәрәді. Сонан соң ат қосқан көп қаматтар тосұп отурады. Ташша мұнда енді қеті қабат қибәктән арқан есәді, кұмұстөң діңгәк орнатады. Қалқ оған кұлөдұ: «Бу ташша кутурғанма?» Ташша онұ ојуна алмаиды. Сол қибәргән қеті мың аттың қеті кұндөгөндө шаңы көрү-вөдұ, құрт аттар келәт теп қарасады, қеті кұнұң бір кұнұ қал-ғанда бір қара көрүнөдұ, со қара қакындап келәді. Күжөумән кұда айтты: «Біздің атымыз сол!» деді. Ташша қуанып елдің шетінә құрөдұ, өзүн өзү санына шапалақтап қарғып секріп құ-рөдұ қуанып. Ат бір кұндөрдө қетіп келәді, бурунұ ұжүнөн шық-қан қаксы қіран ат қалыбына т'сұп келді. Әркім қосқан атын танды, бу қіран атты ішкім танымаиды, ташша шеттә тұрұп ай-ғаймаиды, со қіран ат ташшаға қараі шауп келәді. Аттың басын бала тартып тоқтаталмаиды. Бала тусұна келді, қибәк арқанды балаға тастаі берді, бала аттың сұлуғұнан іліп алып қайта тас-таиды. Ташша табанын тасқа қоя тартады, тасты қулұп кетәді, табанын тауға қоя тартады. тәудұ қулұп кетәді, тауға бітқан бір сәксәйлгө табанын қоя тартқан екан, қеті қабат қибәк арқа-ның алты қабат ұзұлөдұ, бір қабаты қалғанда азар азар тоқта-тады. Ташша атын алып келіп кұмұс діңгәккә байлаиды.

Қудамән күжөү енді қорқты. «Аты оған енді күрөссөк өзү қызар. Біздің ұжұмұздөгұ Сасық Қара алыпты алып келіңіз! он кісі барыңыз! он арба көмұр аппарып төгұңұз! он кісі көрұк басып қыздырып ојатыңыз! қеті кұн қеті тұн ұжуктаід'екән. Он арбаға салып алып келіңіз!»

Он кісі барып сол алыбын алып келді. «Е, ташша, деді, мына-ғы қык! қығалмасаң басыңды алармын.» Ташша келіп со Са-сық Қара батырмынан күрөсөдұ, екаұ қеті кұн қеті тұн алысады, лөң қерді оі қылды, оі қерді дөң қылды, екаұ бір бірін қығы-

салмады, дем алаік! деп сөйлөсөдү. Байлаулұ турған қіран ат шылбырын ұзұп ташшаға қетіп келді: «Сен, ташша, нағып отур сұн? сен қіңішкә болсаңда кұшұң қалың, анау қуан. Қуан болсаңда кұшұ аз» деді, «сен екі қолтуғұна екі ұлқон тас қыстырып ала кұрбс! сол тастың салмағы мінән қызарсын сен. Сонан сен сол Сасык Караны қығарсын!» деіді. Ташша тура салып бір екі ұйді ұлқон тасты қолтуғұна қыса кұрбсөдү. Сол Сасык Кара алыпты алып соктү, қығып кәудөсұнө мініп алды. Қудамән кбжөу алыптың қығылғанын көрүп қашып кетіпті ташшадан көркүп.

Ташшаны шақырып қан ұжұнө алып кетті. Қалк айтты: «Бәрікәді, берсәң қызыңды қан осуған бер! бек қаксы кісі екән.» Қан соған қызын бермәкші болдү, қалкын қіп ұш қүнді тоі қылды; қүртүн қіп тоі болғаннан сен қан сураіды: «Осу кұжөү кім екәнін біләмісін?» Қан кұжөүдүң өзүнөн сурауға ујалады, қүртүн қіп сураіды. Сонда бір кісідә білмәіді, Сыншының Сары Кызы аітады: «Білсәм мен аітаін! кім екәнін білмәсәм маған сөкпөсұн!» Қан бу қызды шақырды. Сыншының Сары Кызы келәді, айтты: «Апырмаі бу кім болдү? деіді, «қер астында Кара Тұн дегән, ол емәс; Кара Кула ат астында кара шашы басында Қас Батыр десәм ол емәс. Маіскақ қіран ат астында солқұлдақ қызыл наіза қолұнда Еркә Сары алып десәм, ол емәс; Асык боілу Алсын Сары десәм ол емәс. Ак шыбар ат астында Ак Кірпіш батыр десәм ол емәс. Кунан Кара Бағыс, Дөңөн Кара Бағыс, қаксы қіран атты Кенжә Кара Бағыс десәм ат укса садағы ері уксамаіды Карыс Кара батыр дегән батырдың баласы қабырғасында қажу қок, омурткасында бұн қок, Қан Шентәі батыр десәм сол болмаса! ол болса ол тұрлөнүп келгән шығар. Сен Қан Шентәі болсаң тұрлөн!» деіді. Ташша сілкінді бір көк кептәр болуп уштү. Қыз тағы айтты: «Тағыда тұрлөн батыр! Ташша тағы сілкінді, көк қаршыға болуп уштү. Қыз айтты: «Е, батыр, тағы тұрлөн өз қалыбыңа тұс!»

Тағыда сілкінгән екән он бесіндә тұған аідаі болуп Қан Шентәі қалыбына т'сөдү. Онұң көркүнө қүрт есін қаңылып талыш

ыды. Кыз тура салып торғун орамалын суға малып талып калған кісілердің бетінә суду себәді. Кісіләр есін қип алды. Айна Каның кызы айтты: «Е, ақам, берсең осундай ергә бер! берған ерің болаин! кызың тојуға болаин! Сонан сон Кан куанды, тои кыды, кызына алпыс ала бас атан бермакши болду, кырк кыз, кырк қигит берди, қоньолтоқшұ болду.

Қираң ат айтады: «Мен бурунғудаи сені шығалман, атаңның ұш алтынды кіләмі бар, со кіләмін сура! сол кіләмді қажып отырсын. Кан Шентәи кіләмді сурайды, бірін берсәдә екисін бермаиді. Кан Шентәи айтты: «Ұшбұғ бермәсәң елімә мен баралмаимың, кызыңда маған керәгә қок тыр, мен бу қердә құр'алман.» Сонан сон кан ұш кіләмін бермак болду, кіләмді берғаннан сон алпыс атаңа казіна артып берди, амандасып қоньолтодұ, бір күнгө даржа келип қетәди.

Шағыркаи, Шаркаи, Кактыркаи ұш алып: «Айна Кан кызым бизгә бермаиді» деп калкын қип қатыр екан, Кан Шентәи кеткәннен сон Айна Каның елін шауп алып кетәди. Айна Кан бір жүзирин Кан Шентәигә қибарәди келә көрсүн! деди. Елімді шауп кетти. Ол кісі Кан Шентәигә барды. Кан Шентәи ұш алыптың елін издәп барып қеті күн, қеті түн алысады, қесір қебір кылып шабысады, шауп алып келди Айна Каның елін бурунғу орнуна катарды; Шағыркаи, Шаркаи, Кактыркаи ұш алыптың елін бурунғу қираң атқа шапкан балаға берди, бу бала ол еліңа кан болуп турду. Балаға айтты: «Тағыда не керәк саған?» Бала айтты: «Маған көп нерсә керәк қок, Сыншының Сары Кызды алып берсәңіз қаксы болар еді.» Сыншының Сары Кыздың көңүлү болады екан, баланың көңүлү кызда екан. Кан Шентәи Сыншының Сары Кызды балаға алып берди, амандасып, есәндәсін кайтып кетти. Бір күндөрдө катынына келип қетти. Сол кырк күншүлүк от даржасына кіләмнің бірін көпүр кылып оттұ. Онан сон кырк күншүлүк от шөлгө келди, оған екінші кіләмді көпүр кылып оттұ. Ұшүнші кіләмді кум даржасынан қажып отоду. Бу кум даржаның арғы қағыда Ак Кіріш батыр, Еркә Сары Алып батыр, Қас Бала батыр тосуп қатады. «Кан Шентәинің кызың

ерлігін асiттiк, алған катынын көрөлүк!» деп қатады. Кан Шентәi келiп амандасып, есәндәсiп көрүсөдү, сонан соң елiнә карап құрүсөдү. Кан Шентәi кiсiләрiнә айтты: «Мен озүп кетәiн, сен үшдөү алып келiңдәр! Менiң төңгөлөк сызған қерiмә кон! дедi, узун сызған қерiмә құрүңдөр!» дедi. Атан есәндiктәрiңдi бiләр-мiн» дедi. Аларды тастап Кан Шентәi озүп кеттi.

Озүп кеткәннән соң тўнбөүгө айтқан Сыншының Сары Кыздың қер астындағы Кара Тўн дегән алыптың Аiна Каның кызын алсам дегән ојұнда бар екән. Ол бурун Аiна Каннан коркүп құргөн екән. Кан Шентәi алып құргөндө көтүнбөн бiргә күп келәi қатыр екән. Кан Шентәi кеткәннән соң қердiң құзұнбө шығып. Кан Шентәидiң катынын алпыс ала бас атан, кырк кыз, кырк қiгiттi дўнұбө мўкўн малын бәрiн ашап қалмап қердiң астына т'сүп кеттi. Бағанағы үш алып қердiң тесiгiнә бiргә т'сбiн деп едi. Ажағын тыкса ажағы жермән кесiлiп шолак боп калды. Колўн тығып едi, колў шолак боп калды, ажек колўнан айрып сө жәрдә отуруп калды. Кан Шентәi бiр күндөрдө келә қатыш ујуктағанда бiр қаман тўс көрдү. Ожанып турүп кайта құрдү соларына: «Бiр нерсә боларма?» деп. Кайтып келсә оларға, бәрiдә қок екән, үш алып отурад'екән. «Бу не болдү?» деп сурайды. Үш алып айтады: «Бiр қалмауз қалмап кеттi.» Кан Шентәi қылаиды, қылаиды, атын сө жәрдә мықтап байлаиды аркандап. Бiр аркан өзүңнүң белiнә байлаиды, айтады: «Мен қердiң тесiгiнә тўсбмўн, сiз арканың бiр қағын устап алыңыз кашан осу арканың үшўн кымыдатқан болсам тарт!» деидi.

Кан Шентәi қердiң астына тўстү. Қердiң астында осундай бiр дўнұбө бар екән, со қергә арканын тастап күнўң батысына карап кеттi; бiр күндөрдө күн болғанда бiр көп қатқан малға келдi, малдың ортасына келiп қатса бiр таудаи үi турады. Үидү ишiнә енiп келдi. Сол қетi басты қалмауздүң үжү екән, ишiндә өзү қатыр екән, қетi күн, қетi тўн ујуктаид'екән, со күнү ујуктаған екән. Кан Шентәидiң катыны касында қылап отур екән. Кан Шентәi катынымән амандасып есәндәсiп бiр бiрсiнә сәләм бердiләр. Катын айтты: «Е ерiм өлөрсүң» дедi. Кан Шентәi айт-

ты: «Оңу Өлтүрмөсөм сені аппаратмаимын, Өлтүрмөі аппаратсам бзді тағы кұар, Өлсөм Өлдің, бір алысармын.» Катыны айтты: «Сенің кұшұң қетпәс» деді. Қан Шентәі кылышын сұруп алды, қалмауздұң басына бір шабады. Қалмауз тұрб-ғәлді, екәў сө жардә алысады, ұидұң ішіндә оіран потка кылысады, қеті кұн қеті тұн алысады, демімізді алысалык деп ўадә кылдылар. Қан Шентәі коруктұ. «Кұшұм қетпәс ол мені Өлтүрбөр» деп. Сол уақытта бір ак сакалды адам қетіп келді, қеті басты қалмаузға ұрусады, айтты: «Е, қалмауз, бу дұнўөң мунда қалман бітгің, сенің екінші дұнўөдө не какың бар? сенің қылатқан қандарыңның көздұң қасы кан көі дарја болдұ, қердің құзұн алды, сен іш бір тек құрмөдұң» деп сө жардә темір тажақпінән салып қалды, қеті басы талқан болдұ. Сол адам Кыдыр екән, шешәсінің батасы мән Кыдыр келгән екән, қеті басты қалмауздұң қаның алған екән.

Қан Шентәі турдұ, қалмауздұң ішін қарды, қалмаған қаның бәрідә ішіндә тірі құргөн. «Өі тәңрі көзүңдұ ашшын! деп шұлап шығып қатыр. Сол қаның бәріндә алып құрдұ.

Малын қанын бағанары тесіккә аідап келді, арканды ары бері кымылдатады, ол ўшбў тартып малын, қанын катынын шығар алмаіды бу дұнўөгө. Қан Шентәі мұікұ малымінән қердің астында қалды. Қан Шентәі қылап қылап айтты: «Сендәрді көрұп бөтөн дұнўөдө құргөншө, көрмөі адасып Өлдің!» деді, қылап екі етәгін белінә тұрұп алып кетті Қан Шентәі. Бір кұндөрдө келә қатыр еді, алдында бір баі терәк турады; баі терәктің қасында келіп қатады, қатса ујуктап қалады, ујуктап қатса бір қатты даус шығады. Сол даусмінән ојанады. Ојанса сол даус баі терәктің басында шығады, баі терәккә караса бір уја бар екән ујада ұш балапан бар екән, даустап қылаған сол екән. Бір аідакар асағалы со терәккә шығып бара қатады, со қыланнан балапан коркұп даустаіт екән. Қан Шентәі: «Осу балапанды асағалы бара қатыр көі деп, менің катынымды қалмаған қалмауз сықымды, бу қыланды мен Өлтүрбөін деп кылышын сұруп алды, кылышмінән шауп, аідакар екі ўзүлұп қатып қалды.

Со қердән тағыда қонбіді. Ұш балапан шақырады. «Не еткән қан едің? бермән келші!» деді. Кайтып келді. Сәйәм берді. «Не кылған адамсын?» деді. Қан Шентәі бәріндә айтты, қатын қалмап кеткәніндә айтты, қалмауздү өлтүргөнүндө айтты, қердің тесігінән шығалмаі қалғанында айтты. Онан сон бәрін тастап өзү кетіп бара қатқанын айтты. Балапан айтты: «Біздің анамыз Алып Кара Кус дегән кус еді, онанда үлкөн қан қок еді, біздің анамыз екі дүнүөгө бірдәі ушұш'еді. Қасынан қылында ұш бала табад'екән, ұшбұндө қылында осу айдакар асап кетәд'екән, қергә інгә еніп кетәд'екән. Ең соңғы тапқан ұш баласы біз екәміз, біздән сон бала таппайд'екән. Біздің қанымызды сен алып қалдың қартаимаса менің шешәм Алып Кара Кус тілгән қеріңә шығарар. Бізгә көп қаксымык қылдың.» Қан Шентәі айтты: «Шешән қайдә кеткән?» Балапан айтты: «Шешәміз бізгә тамак ақпәлгәлі кеткән; шешәміз келгәншә бізгә ағаштың басына шығып қата тур!» Қан Шентәіні ағаштың басына шығарып алып қанатының астына қауп қатты; «көрсө шешәм асап қожар сені» деді.

Бір күндөрдө шешәсі қылап келәді. «Баламды тағыда қылап асап коидұма?» деп келіп баі терәктің басына қонады, баі терәк мажысын қергә ұш тіп ұш тұзөтіләді. Балапан айтты: «Е шешә қаксымыкқа қаксымыкпа? қамандыкқа қамандык барма?» шешәсінән ұш сурады. Шешәсі айтады: «Қаксымыкқа қаксымык бар» деді. «Қамандыкқа қамандык бар» деді. Балапан айтты: «Қаксымыкқа қаксымык болса бізгә қаксымык кылған мінә» деді. Шешәсі айтты Қан Шентәігә: «Маған сен көп қаксымык қылдың, қартаимасам сені қер құзұнө шығарар едім. Маған осу ұш баланы сен бердің, сенің қакынды бу дүнүөдө өтөі алмап. Сен маған қуланмінән буланың алпыс айғыр алып кел! мені қемдә, сонүмінән мен алып ушұп көрбін.»

Қан Шентәі мытығын мойнуна салып ертәнмінән құғұрұп кетті. Қуланмінән буланың алпыс айғыр алып келді. Кара Кус сонұң отузұн қеді. Отузұн артып алды, Қан Шентәіні мінгізіп алып құрды. Бағанағы қатынын тастаған қергә келді. Ұстүнө

сол малын қанын артады. Бәрінді артып алып ушады көккө қарай. «Булаі қарағанымда бір айғырдың етін сал аузума, бу қарған қарағанымда екі айғырдың етін сал аузума!» Қан Шентәі итканын қылды, булаі қарағанда бір айғырдың етін аузұна салды, булаі қарағанда екі айғырдың етін аузұна салады. Алып үшүп құрғанды бір күншүлік қер қалғанда айғырдың еті таусұлады. Қан Шентәі сасқанынан қоң етін кесіп алып аузұна тастай берді, адам етінің күшүмінән Кара Күс қер құзұнды қетіп келді. Алып келсе бурунғу тастап кеткән үш алып боғұн қер, сідігін ишіп кімінен қаман пісіріп етігін қоншын пісіріп қегән екен. Со күндө амбәсі таусұлған екен, со күнү келмәсе үшбүдө өлді екен. Кара Күс айтты: «Бу нағылған қан?» деді. Қан Шентәі айтты: «Бу үш кісі менің қолдасым еді» деді. Кара Күс айтты: «Қаксылыққа қаксылық» деп үшбүн үш асап үш тастайды, үшбү үйдө шыққан қалыбына т'сөдү. Кара Күс айтты: «Е Қан Шентәі, бажағы маған адам етін бердің, бу бәуңнүң қоң етін болған ал!» деп бу етін қайтып қусұп тастайды, «бу ет қонға қалсыр!» деді. Қан Шентәі қалсырды, бурунғу қалыбына түсті. Кара Күс енді «қош есан бол!» деп кетіп қалды.

Қан Шентәі енді бәрінді үзүндө алып барды, бір күндөр болғанда. Қас Бала батыр қерінә келді. Қас Бала батыр айтты: «Ұрун сағынбас ат болмас, елін сағынбас ер болмас! Қан Шентәі Мырза ойнап күлуіп көп құрдүк, елімә барамын, есан бол!» деді. Ел-ә келсе елі қок еді, бір қару елін шауып кеткән; Қан Шентәігә қылап қайтып келді. Қан Шентәі барып Қас Бала батырға бір елді шауып алып келді.

Тағыда Қан Шентәі қонбөлдү, бір заман күндөр болғанда Еркә Сары Алып батырдың қерінә қеттілар. Олда еліндә қалаін десе елі қок екен алда қашан бір қару шауып екен. Қан Шентәі тағы барып бір елді шауып берді. Тағыда бір заманда күндөр болғанда Ак Кірпіш батырдың қерінә қеттілар, онуң елін тағыда бір қару алып кеткән, оған Қан Шентәі қаңыға бір ел шауып ақпалды.

Сонан бір заманда күндөр болғанда үш Кара Бағыстың қе-

рiнә келдi. Ҙаксы җiрән атты Кенжә Кара Бағыска алып бердi. Сол үш ағасы шешәсi җурт җiш отуз күн оiн кылды, кырк күн тоi кылды. Сонан сон шешәсi айтты: «Ендi бiз разымыз дедi, сендә разы бол! дедi, көптөн көп җүрдүң, җаксылык җамандыкты бiлдiң, ендi өзү әкәңдi шешәңдi издәп тап!» Со малын мукамбалын кара куладан каҗ җарып бөлүп, җартысын үш баласынiнән өзү алды, җартысын Кан Шентәигә бердi. Амандасып кудаi адында табысалык деп җыласып аирылысып кетiптi Кан Шентәи.

Сонан җүрүп бiр заманда күндөр болҗанда өзү елiн издәп тауптү. Әкә шешәсiн издәп табалмаиды. Елдән сураса бiрәү аитады. «Пәлән аулда тiләншi болуп җүрөдү». Ол аулға келсә табыда бiр аулға кеттi деп айттылар. Издәп издәп җүрүп елдiң бiр шетiндә тапты. Келiп тапса әкәсi, шешәсi мүлдө картаиш кеткән, үстүндө кiм җок бетiндә бiң җок, балаң келдi деп айтсады бiлмәиди есi җок Бiрәү катты кылып айткан екән, сонда кiшкiнә есiнә т'сүп бiлдi. «Минә сенiң балаң деп көсөткөн екән. Со баласын көргөннөн сон әкәсi куанҗаннан җiрма бестәгi җасына келдi, шешәсi куанҗаннан он бестәгi җасына келдi. Кан Шентәи сол елдә патса боп, елi җуртүн бiләп җус җыл табында отурдү, алмаҗан җау болмады, бармаҗан җер калмады, шаппаҗан ел болмады. Сөитүп дөүрөн сүрүп, бiр күндө дүнүдөн өттү деидi.

2. Еркәм Аидар.

Бурун заманда Еркәм Аидар дегән җас бала батыр болҗан. Узун Сары Алып дегән алып болҗан; Еркән Аидардың Наран Сулү дегән карындасы болҗан, сол сулү карындасын аламын деп Узун Сары алып кызыккан. Сол елдi келiп шапкан, Еркәм Аидар келә җатканын есiтiп карындасын алып бiр кудукка түсүп җасырынҗан. Узун Сары Алып келiп елдi шапкан, Еркәм Аидарды карындасынiнән карап табалмаҗан. Ол елдi шауп алып кетәдi, кеткән сон кудуктан Еркәм Аидар шығады. Кудуктан шыкса бiр котур күрөң таi калады, котур күрөң таиды барыш устап алады, устаҗан екән

күнәи болады, құтқандық екен дөнөн болады, ертәп мингән екен бесті ат болады. Аишылық қерді алты аттады, қышылық қерді қеті аттады. Сол ат айтты Еркәм Аідарға: «Менің ұстұмдө құртқандө сенімән қауға алдырсам мен ат болмаи, менің ұстұмдө құртқандө сен қауға алдырсаң сен қігіт болма!» Сонан сон сол атқа мініп амаған қау болмады, шаппаған елі болмады. Сол Еркәм Аідардың қалғыз қарындасы дуакәр екен, сол дуа қылды. «Атса мытық өтпөсүн! шапса қылып өтпөсүн! адамың күшү саған қетпәсін!» деп дуа қылды. Бір күндө Еркәм Аідар үйдөн сапарға кеткен екен. Узун Сары Алып іздеп келді. Наран Сулұ отырған үйге кірді, қызды көрүп айтты: «Сен кімсің?» деді. Қыз айтты: «Кім болаи, Еркәм Аідардың қарындасымын.» Узун Сары айтты: «Сені нешә қылдан бері іздеп келдім, кудәйға шүкүр енді таптым сені. Енді маған тіжәмісін?» Қыз айтты: «Қок мен саған бармаимын, менің ағам бек балуан, сені кәйде барсаңда өлтүрөр, менің өлтүрөр.» Узун Сары айтты: «Коркпа, мен сені алармын, сен шыныңды айт! мені сүймөсүн?» Қыз айтты: «Негә сүймөкүн, сүймөкүн, барар мын саған. Сен мені алып кетпәсәң өзүм ама тауп берәи!»

Сол Узун Сары алышты бір қердә ора қазып салып қожады. Онда асрады, күндүз ағасы кеткәндә екаў ойнап біргә қатады, кеш уақытта қасырды. Бір күндөрдө қыз айтты: «Ағамды бір ағысқа қумсаи, қыпн іскә барса келмәстәи қумсаи! егәр келәр болса құдөп келәр, сонда сен ағамды өлтүрөрсүн.»

Қыз бір күндөрдө аурұ болдү, аурұ болүп дөңбөкшіді. Еркәм Аідар келіп: «Е, қарағым, шырағым, тар курсакта қатысқан, талас емшік біргә еміскән қарағым, саған не болдү» деді. «Саған, шырағым, не ем керәк» деді. Қыз айтты: «Е, ағам, аурұ болдүм, бар бір ем алұ қыпн» деді. Мунаі қакта бір қеті басты қалмауз бар деп естүш'едім, сонүң маған бір қасық қаны керәк. Сонү ішпәм қазылар едім.» Ағасы айтты: «Қыпн болсада алармын. Қарындасымның қолүнда өлсөм шейтпін.»

Еркәм Аідар сол қеті басты қалмауздү іздеп кетті; бір күндөр болғанда бір далада тұрған үйге қетті. Бу үйге «Асалау ма-

жалайкым» деп еніп келді. Ол ұидо отырған бір қыз адам екән, ол қыз айтты: «Ұалайкім ассалям, нағылған қансын?» деді. Еркәм Аідар айтты: «Еркәм Аідар дегән алыппын.» Қыз: «Каіда бара-сын?» деп айтты. Цігіт айтты: «Каіда бараін? Менің қалғыз карындасым аурӯ еді, оған қеті басты қалмауздұң қанын іздәл бара қатырмын» деді. Қыз айтты: «Батырда болсаңыз ақылыңыз аз екән коі. Сені карындасың өлсүн деп қаітып келмәсін деп алдап қібәргән екән. Ол қеті басты қалмаузға адам кұшұ қетпәді, ол көрүнгөн қанды күндүк қердән қалмайды. Біз ұшбұмұз қыз едік, ұшбұмұздұ аламын деп санаіды, қашаннан бері біз сонүмінән соғысып турамыз, ол бізді аламайды, онұ біз аламаймыз, қеті күн, қеті түн соғысамыз. Меннән булаі сенің қолүнда екі апам бар, солар қаған бір амал тауп бермәсә сен аласын деп аіталаймын. Сен қаітқаныңда қонак бол бізгә!» деді.

Сонан бір күндөрдө әлігә айтқан ортаншы апасына келді, апасына сәләм беріп ұжүнө еніп келді. Қыз сәләмін алып: «Кімсін?» деді. «Еркәм Аідар дегән палуан менмін» деді. Қыз айтты: «Сен қаіда бара қатырсын?» Батыр айтты: «Менің қалғыз карындасым бар, сол аурӯ болдұ, қеті басты қалмауздұң қанын іздәп барамын» деді. Қыз айтты: «Ақылды болсаңда ақмак екәнсін, карындасың сені өлүмгө алдап қібәргән екән, сен тұтұл, ұш балуан қыз біздә нешә қылаі соғустык. Ұлкөн апамыздың кұшұ болмаса біздідә алар еді. Сен ұлкөн апамызға бар сол бір амал тауп берәр.» Еркәм Аідар ұлкөн апасынікінә келді, кіріп келсә ол апасы сурамаі ону біләд'екән. Қыз айтты: «Е, Еркәм Аідар, ақыды болсаңда ақмак болған екәнсін, батырда болсаң тентәк болған екәнсін. Карындасың саған қас қылған екән, сен қутғүңнұң астын негә қарамаі шықтың?» Еркәм Аідар айтты: «Наран қан маған қас қымас» деді. Қыз айтты: «Ол қеті басты қалмауз қеті күн, қеті түн ужуқтаиды, қеті күн бізмінән соғыс қылады, қеті қыдан бері соғыс қыып турамыз. Ол көп ужуқтаиды, біз аз ужуқтаймыз, ужуқтап қатқан қеріндә біз ону өлтүрөр едік, ол біздің әкәмізді өлтүргөн еді. Әкәміз аітып еді бізгә, ужуқтап қатқан кісігә тімә, уікумнән өлү тең. Әкәміздің тілін тастамаі-

мыз. Осу күндө барсаң уруктап қатыр. Уруктаған қерінді Өлтүр-
сөң, қайтарыңда бізгә қонақ бол!»

Сол қеті басты қалмаузға барды, уруктап қатқан қалмауздұң
қышпіннән бір басын алды, алты басымнән ақыра тұр-гәлді.
алты басымнән алты күн алты тұн алысады, оі қерді дөң қыла-
ды, дөң қерді оі қылады, алты күндө алты басын алады, со
қерді Өлтүрүп салады. Қолқа құрөгүн кесіп алады.

Бір күндөрдө бағанағы қыздікінә қайтып келді. «Өлтүрүп
қолқа құрөгүн алып келдім» деді. Қыз айтты: «Сағанда қаксы
болдұ, бізгәдә қаксы болдұ, бәрікәлді ерім деді, біз онұ аламаі
құрұш'едік, бізді алады коі деп қоркұш'едік» деді; ұжұндө қондұ-
рүп қатқызды, тұндө уруктап қалған соң ол қалмауздұң қолқа
құрөгүн қыз алып коідү, бір өгүздұң қолқа құрөгүн қоржунұна
салып коіды. Ертән турүп алғанын білмәі кетіп қалды.

Аідан аі өтүп, қылдан қыл өтүп бір күндөрдө ұжұнө келді,
ұжұнө қетіп келә қатса қарындасы Наран Сулұ тысқары шығып
түр екән. Келә қатқанын көрдү, қеті басты қалмауздұң қолқа
құрөгүн алып келәннн білді, есән келә-қатқанын көрдү. Қайта құ-
гүрүп ұжұнө енді. «Е, Узун Сары Алып батыр!» деіді «менің ағам
келә-қатыр, сенің әлің оған қетпәс, бу қолда құдөбн қок екән,
қышыдамаі қат! тағыда бір қыпн іскә қумсаін» деді. Ағасы
келді, амандасып көрүсүптү. «Шырағым, Наран қан аурұң қалаі?»
деді. Қыз айтты. «Қазыған аурұм қок» деді. Қалмауздұң құ-
рөгүн қызға берді, қыз емдәнді, сол қыз оінап құрүп қазылып
құрдү. Сол Еркәм Аідар қуанып тағы бір қау қаулағалы кетті,
сол қаудү алып ұш күннөн соң үігө қетті. Келсә қарындас есік-
тән төргө, төрдөн есіккә дөң бөкішіп оібаі салып қылап қатыр.
«Қарағын Еркәм Аідар, менің аурұм бурунғұдан қаман болдү.»
Еркәм Аідар айтты: «Е шырағым, Наран қан, сен өлсөң мен қал-
ғыз қаіда барармын? кудаі сені қалғыз алғанша біз екәүмізді
біргә алсын! Наран қан, шырағым, урғашы адам қәрі қулақты
болұш'еді, саған не ем керәк болар?» «Маған алда шағаланың
ақ тұбсұнұң сүтү керәк» деді. Сонұ ішпәм мен қазылар едім.
Ол алда шағаланың ақ тұбсұнұң бұрасы бар екән, сол бұра қо-

зў көрүнгөн паның бәріндә алад'екән, соған барсаң со бұраны өлтүрөсүн.»

Сол Еркәм Аидар кетәдi издәп; бир заманда кўндөр болғаяда бағанағы кыздiкiнә келiп җеттi. Кызбән амандасты, кыз айтты: «Каида барасын?» Еркәм Аидар айтты: «Кудаi тағаланың ак тўбсўнўң сўтўн издәп барамын.» Кыз айтты: «Е, Еркәм Аидар, акыды болсаңда акмак екәнсiн, батырда болсаң тентәк екәнсiн, карында-сың сенi өлўмгө җумсаған екән. Ол алда тағаланың ак тўбсўн адам алалмаиды. Сен ортаншы апама бар, ол билсә биләр.» Бир кўндөрдө ортаншы апасынiкiнә келдi җетiп. Ўзўнө киргәндә кыз айтты: «Каида барасын?» Еркәм Аидар айтты: «Җалғыз карындасым аурў екән, соған алда тағаланың ак тўбсўнўң сўтўн издәп барамын.» Кыз айтты: «Е, Еркәм Аидар, акылды да болсаң акмак екәнсiн, батырда болсаң тентәк екәнсiн, сенi өлўмө җумсаған екән. Бу алда тағаланың ак тўбсўнўң сўтў булак болўп ағып җатады, ол өлгөн кiсiнi тiрил-тәдi, онўң бұрасы бар, көрўнгөн кiсiнi кўп җетiп өлтүрөр. Биз тағы онўң сўтўн керәк кыламыз бұрасынан коркўп баралмамыз менiң ўлкөн апама бар!» Бир кўндөрдө сол ўлкөн апасынiкiнә келдi. Кыз айтты: «Каида барасын?» Еркәм Аидар айтты: «Карындасым аурў едi, алда тағала ак тўбсўнўң сўтўн издәп келәмiн.» Кыз айтты: «Кўшўң көптө болса акылың җок екән, карындасың сенi өлсўн деп җибәргән екән. Ол алда тағаланың ак тўбсўнўң сўтўн биздә алаҗык десәктә бұрасынан коркўп баралмамыз, бир алсаң бұрасы уҗуктап җатканда аларсын, атың җўрўк болса. Алып кашып җеткiзбәi кетсәң, кутўларсын, әгәр кўп җетсә сенi өлтүрөр.» Еркәм Аидар: «Ажал җетпәсә өлмөн» дедi.

Бир заман кўндөрдө барып җеттi, ағып җаткан сўтўнөн торсуғўна кузўп кашты. Сол кашып бара җаткан атының дўбўрўмiнән, уҗуктап җаткан бұра ојанды, көрўп онў кўдў, бир заманда кўп җеттi. Кўп җетiп iнiнән тiстәп алып җергә соктў. Еркәм Аидар бұраны көтүрө тўрө-гәлiп соктў, җана бұра алып соктў, бир бiрiн екәў ўш ўштөн алып собустў. Төртўншidә бұраның җағын сындырып, өлтүрўп кутулўп кеттi. Бајанағы кыздiкiнә келiп конады. «Есән сау келдiңбә?» дедi. «Бұраны өлтүрдүң сўттў алып

келді» деді. Тұндө қатқызып қойып ұжуктаған сон ақпәліп қатқан сұтұн алып қалды, бір тұһнұң сұтұн торсуғұна куді. Ертән тұрғұп Ерқам Аідар сонұ білмәі қайтып кетті.

Бір заманда күндөр болғанда ұжұнө қетті. Қарындасы ағамның келәтүғұн уакыт болар деп тыскары шықты, ағасын көрдү. Қайтып ұжұнө енді, айтты: «Е Узун Сары Алып, ағам келә қатыр, сенің кұшұң оған қетпәс, ұндөмөі қата-тур.» Ағасы үігө келді, қарындасына амандасты, сұтұн берді, бу қыз ақпәлігән сұтпінән құдұ бетін қолұн, қазылды, ойнап күлұп құрөдү. Ерқам Аідар тағы қаулағалы кетті, ұш күндөн сон үігө қайтса қарындасы бурунғұдан қаман ауруп қалды, ыңранып төрдөн есіккә қунамады. Ерқам Аідар қылады: «Сен өлсөң мендә өлөін! тағы саған бір ем керәкпә?» Қыз айтты: «Маған алда тағаланың шолақ қасқырының өтү керәк!» деді.

Ерқам Аідар атын ертәді қумсаған қерінә қөнөлдү. Бір заманда күндөр болғанда бағанағы қыздікінә қетті. Қыз айтты: «Қаіда барасын?» Цігіт айтты: «Қарындасым тағы аурұ соған алда тағаланың көк шолақ қасқырның өтұн іздәп барамын.» Қыз айтты: «Сені өлсұн деп қумсаған қарындасың. Өзгө қолдаң келсәң дағы мунан келәлмассын, сол көк шолақ қасқырға адам кұшұ қетпәіді. Оған сен барма барсаң келмәссін.» Ерқам Аідар айтты: «Қарындасым ұшұн өлсөм, шейтпін; барамын.» Кетті Ерқам Аідар, бір заманда күндөрдө үікөн апасынөікінә келді. Сәләм берді, үігө кіріп келді. Қыз айтты: «Қаіда барасын?» Ерқам Аідар айтты: «Қалғыз қарындасым аурұ болдү, соған алда тағаланың көк шолақ қасқырдың өтұн іздәп барамын.» Қыз айтты: «Е Ерқам Аідар қарындасың сені өлұмгө қибәргән. О көк шолақ қасқырға адам кұшұ қетпәіді, өзұнұң басканың бәріндә асаіды, оған сен барсаң ол сені тағы асап қожар. Оған сен барма! Барсаң сонау көгөрұңұп көрұнгөн төбө сол қатқан қасқыр. Ужуктап қатқан қеріндә алмасаң алалмаісын» деді.

Ерқам Аідар атқа мінді, кетті. Бір уакытта көк шолақ қасқырға қетті, қасқыр ұжуктап қатқан екән, белгә барып қырк қулаш сөмсәрімінән шалты, белі екі ұзұлұп кетті. Қәудөсүмінән

алыса кетті, үш күн үш түн алысады, ол каскырды өлтүрүп алады. Каскыр өзүп ар зерін тистап қаралапты.

Каітып кыздікінә келді. Кыз түндө қаткызып бајанағы а келә қасқан өтүн алып којуп, бір каскырдың өтүн салып діртпәі којады. Ертән турүп сол Еркәм Аідар білмәі кетіп кды. Бір заманда күндөр болғанда үжүнө қетіп келді. Карында ағамның келәтүгүн уакыт болдү деп карап тұрө екән. Со ағасын көрөдү дағы каітып үжүнө енәді куанып. «Менің а Еркәм Аідар құдөп келә қатыр екән турүп бір алысып бак, Уз Сары Алып!» Еркәм Аідар үжүнө еніп келді. «Е карағым рындасым, сенің үшүн құдөп өлдүм, маған бір қаксы ас бе көр!» Карындасы бір ајак асты қаза кујуп бергән екән. Аузү тіјәр тімәстә Узун Сары Алып акыра тұрө келді. Екәү со зер алыса кетті. Сол Еркәм Аідардың такымы курусүп калған ек оруннан туралмаіды, екәү со зердә отурүп қеті күн қеті ті алысыпты. Еркәм Аідар айтты: «Е карағым Наран қан, ті курсакта қатысқан, талас емшәкті еміскән, мынаның астына бу шак шал таіғанатып қығаін! менің астыма ун сал!» Сол карындасы астына буршак салды, Узун Сары Алыптың астына у салады. Сол Еркәм Аідар буршакка таіғанатып алып соқты. Өлтүрбін десә шапса кылыш өтпөідү, атса мылтык өтпөідү, мун каітәміз?» деді. Кыз айтты: «Бір кырк катының сідігімән су қарған бір алмас п'шағы бар бір өтсө сол өтөр» деді. Сандықта бу п'шакты алып берді. Сол п'шакты тамағына шаншып каксы сол п'шак тамағына еніп кетәді. Узун Сары Алып Еркәм Аідарды өлтүрүп, карындасын малы қанын алып кетті.

Бағанағы Еркәм Аідардың күрөң аты Еркәм Аідардың өлтүргөңүн білгәннән сон кашып кетті, кашып ол бағанағы үш кызға барады. «Е, кыздар, Еркәм Аідар өлдү.» Күрөң ат ол үш кызды мңгізіп алып келді. Бағанағы қеті басты қалмауздүн колка құрөгүн, алда тағаланың ак інгәнің сүтүн, алда тағаланың көк шалак каскырдың өтүн алып келді, өлгөндү тірілтәтүгүн дәрі екән. Сон әкпәліп емдәп тірілтті, бағанағы п'шағыр сұралмады. Күрөң ат аітады: «Қеті кабат қібәктән арқан есіп бір

п'шакка баіла. бір қағын менің белімә баіла! Сонда шыкса шак шығар шыкпаса өлгөнү.» Баілады кўрбә ат ұш алып көккө шықты, ұш алып қергә тұстү, сонда п'шак шығып кетті. Еркәм Аідар: «А! катты ужуқтап кеткән екәм» деп тұрб келді. Карындасының кас кыңанын қаңа білді.

Тұрб-гәлсә бағанағы ұш кыз касында отурады, ұш кыз тіпкәнін қана білді, сөжәрді ұш кызды өзү алыпты. Ұш катыны айтты: «Біз іш каіда бармаімыз, кешәгі карындасыңды ақпәткән рұңа барып алсаңшы.» Еркәм Аідар таусұлмас азык алды, тоз-е кім кіді, кўрбә атыр мініп издәп кетіпті. Бір заманда кўндөр алғанда бір елгә қетті, елгә келсә бір тезәк теріп құргөн кемпір еді. Еркәм Аідар айтты: «Е кемпір, бу каі елің?» деді. Кемпір айтты: «Бу Узун Сары Алып дегән алыптың елі!» Еркәм Аідар айтты: «Бу Узун Сары Алып Еркәм дегән алыптың карындасын қана еді; со карындасы барма?» деді. Кемпір айтты: «Узун Сары Алып Еркәм Аідардан коркүп некәсін кыдырмаған еді. Әрісә бізді өлтүрбөр деп коркүш'еді. Еркәм Аідар тірілмәді, әлүң ұшұн некәсін кыдырып алғалы қатыр. Сонүң үлкөн тојұ ар» деді.

Еркәм Аідар сол үлгөн тоіға барарға өзү тұрлөндү, өзү қана ташша болуп атын котур кўрбә тоі кылыпты. Со тоіға келіп, келіп бір кызмәнән өлбә аітысады, ол кызды қеңін кетіпті. Тағыда екіншімәнән аітысады. Сонда Еркәм Аідардың карындасы айтты: «Бу кімнің даусү, менің карағым Еркәм Аідардың даусү сыкылды екән.» Кісіләр айтты: «Бу бір ташша» деді. Кыз айтты: «Мында шакырып келтірші!» Ташшаны үігө енгізді. Кыз айтты: «Сен ташша кімсін?» деді. «Мен бір беішара мысапырмын» деді. «Сен Еркәм Аідарды көргөнбө?» Ташша айтты: «Цок көргөнүм цок» деді. Наран Сулү бу ташшаға бір цаксы ат шапан берді.

Сонан сон бір кўндөрдө Узун Сары Алып қамағаттарын қіп алып ок атарға серүанғә шықты; сонда Еркәм Аідар біргә барды көп кісімәнән. Өзүнүң қағы цок екән, бірәудүң қағын суран алып атады, тартуна қарамаі сынып калады; тағыда екінші қа-

бын сурап алып, тағыда сындырады. Сонан сон сол қамағаттары бір балуан ташша бар деп Узун Сары Алыпқа айтады. Узун Сары Алып: «Е ташша, деді, менің қағымды көтөрүп атшы!» деді. «Көтөрүп атсаң аттың, аталмасаң басыңды алармын.» Еркәм Аідар бу Узун Сары Алыптың қағын қолуна алды, тартса тартуна қарамаі сынып қалады. Узун Сары Алып ашүланады: «Бу ташша бір балуан ташша екән Еркәм Аідардың үйдөгү ок қағын ақпәл! соңу көтөрүп атса қараіды, аталмаса сонда басын алармын» деді.

Алып келіп сол ок қакты берді, өзүнүн ок қағын қолуна алып «әтгәгәнәі!» деді «қаман болуп қалған, тұзөтөргө керәк екән. Муну немінән тұзөтөргө? тү біә тауп берсәң соңу сојұп қазысына ораса тұзөтүлөр еді, сонан сон көтөрүп атсам атаін, аталмасам басымды берәін!» Сол біәнн сојұп қызысына қағын орап үш күн салады. Төртүншү күнүндө қағын қолға алды, бір ок қағына салды, бір оғунун басы он пут екән. Бір атқан екән, бес құс кісі өлөдү. Сонан сон бу Узун Сары Алып қашты. Узун Сары Алыпты күп қетіп екәү үш күн соғусады. Сол Узун Сары Алыпты өлтүрдү басын кесіп, Узун Сары Алыптың елін қесір қебір қылып шауп алады.

Наран Сулұ қарындасына келіпті. Қыз келгәнн көрүп: «Е, ағам Еркәм Аідар, шырағымаі!» деп алдынан шығып құғұрұтү. Сол Еркәм Аідар қарындасын устап алды, атқа байлады. Енді шауп кеткән елін үігө аідапты. Үігә кәйтқан сон қарындасынан күнүндө бір қапрак етін кесіп алып өзү асады. Үш қылда сактады сөітүп, үш қылдаі еті таусұлғаннан сон өлдү. Сол Еркәм Аідар сөітүп кегін алды. Үш қатынымінән құрұп барша Мурат басына қетіп қалды.

III. ЕРТАК.

3. Е ж і г а л д і.

Ертәдә бір баи болуптұ, баидың бір қалғыс баласы болуптұ, аты Ежігәлдi екән. Ақәсі баласына қалың беріпті, баласын кайыға қибаріпті. Баласы барып қалыңдық ойнапты. Ежігәлдi ұжұнб кайтты. Келә қатқанда уру тонапты қанында, екі кұмұс теңгә қалыпты. Ыжұнб қажу келді, келсә елін қажу шауп кетіпті, Ежігәлдi кім екәнiн білмәді. Құртунда бір котур торо таі қалыпты, таиды алдына салып айдапты. Алдынан ұш к'сі көрұнұптұ, со к'сі қакындапты. Ежігәлдi екі кұмұс теңгәсін мынағы котур таидың күйрүжүнұң астына тығыпты. Бағанағы ұш кісі келді, келіп сөйлөстұ. Ышбұ баидың балалары екән. Олар келгән соң Ежігәлдi таиды қамшымінән салды, соккан соң таі тышты бағанағы теңгәі Ежігәлдi алды.

Бағанағы ұш к'сі айтты: «Е сен таиды сат!» деді. Ежігәлдi: «Сатпаімын» деіді. «Негә сатпаісын?» деді. «Кұнұндб тајым теңгә т'шат» деді. «Біз екі дұз сом берәлік!» деді. «Сатпаімын» деді. «Байлық қысаң, ұш дұз теңгә берсәң сатамын» деді.

Ыш дұз теңгә берді, таиды алды. «Мыны кайтәмiз?» деді. Ежігәлдi айтты: «Ыжұнб аһар!» деді. Қоңуршка п'шәнгә байла! тун ортасында суғар! таң атып келә жатқанда сонұ бір суғар! Күн шыға келгәндә ұжұңнұң ішінә ақ кiз қай! Таиды алып келіп ішінә кожа бер! Күйрүжүнән ыстап қамшымінән сабасаң ұжұңнұң ішін кұмұс теңгәгә толтұра т'шар» деді.

Ыжұңнұң ішінә тора таі теңгә тышпады, бок т'шады. Ыш қарындастың ағасы iнiләрiн шақырды, олар келді. «Ежігәлдi алдапты» деді. «Таі теңгә тышпады, бок тышты. Ежігәлдiнi iздәлік!» деді. Олар барды iздәді, тапты. Баидың балалары келә қажыр, сөйлөстұ. Ежігәлдiнiң қасында қазан ат асұлұ турдұ. Баидың балалары қазанды сат!» деді. Ежігәлдi: «Сатпаімын» деді.

«Несі бар?» деді. «Мыны сатсам өзүм өлүп каламын, бу казаным өзү асылады, су өзү күйүлады, ет өзү салынады, отун өзү қабылады, өзү п'сәді. Балалар айтты: «Сат! үш дүз теңгә берәміз!» деді. Сатты казанды, олар айттылар: «Ежігәлді, мыны кайтәміз?» «Менің өзүм алыска кетпәй асылмайды, менің өзүм алыска кеткән сон асылады» деді.

Ежігәлді кашты; казан асылмайды, от қабылмады, ет салынбады, су күйүлмады. «Алдады бізді» деді. «Күалык!» деді. Күдү күп четті, ыстап алды, екпәлді, бір сулұң басына екпәлді, колүн ажабын баилады; суға тастаимыз деді. Бізді алып суға т'сүп кетәр деп коруктү. Ұшбөү калаға кетті. «Ағашминән итәріп қибәрміз!» деді, ағашты екпәләміз! сен қат!» деді.

Бір к'сі Ежігәлдінің қасына келді, Ежігәлді қылады, оібаі оібаі салды. Келгән к'сі: «Нағылған қансын?» деді. Онү сураған к'сінің астында кара қорға аты бар болған, басында кара түлкү бөрүгү бар болған, ұстүндө кара макпал шапаны бар болған. Ежігәлді онү көрүп айтты: «Бері қакын кел! мен саған айтәін!» деді. Кісі қакын келді. Ежігәлді айтты: «Муна шәрдің батсасы өлгөн екән, маған сен соған батса бол!» деді. Мен болмадым. Сонан сон кол ажабымды бүдү, суға итәрәміз деді» деді. Кара қорға атты к'сі айтты: «Акымың қок екән, деді, батса болсаң не кылады?» деді. Ежігәлді айтты: «Батса болуға қарамаймын» деді. Кара қорға атты к'сі айтты: «Мен батса болаін!» деді. Ежігәлді айтты: «Батса болаін десәң шеш мені!» деді. Шешті. Кара қорға атты к'сі кімін шешіп оған берді. Ежігәлді онү бүдү, айтты: «Каладан к'сі келәді, келгән сон сені ағашминән суға итәргәндә сен батса боламын десәң олар сені шешәді» деді. Ежігәлді кара қорға атқа мінді, кара макпал шапанды кіді, кара түлкү бөрүктү кіді. Ежігәлді кетті, кеткән сон манағы Ұшбөү каладан ағаш екпәлді, Ежігәлдіні суға итәрәміз деіді. Ұшбөү аттан түстү, баиалаған к'сіні итәрді. Баиалаған кісі айтты: «Мені итәрмә, батса боламын! Ұшбөү айтты: «Сен мені алдадың; канша акша мызды алдап алдың? сен батса боламын десәң сені суға қибә-

рһн! анда батса бол!» деді. Онў суға ішәрһп Һһбәрді, енді ўшбў калаға кайтты.

Келді калаға, келсә алдынан Ежигәлдi келді. Ўшбў айтты: «Е Ежигәлдi, биз сенi суға Һһбәрдік.» Ежигәлдi айтты: «Е, ағалар, суға Һһбәргәһнiң маған Һаксы болдў, судўң тўбўндб осундаi кара Һорға ат екән» деді. Һалғыз ат мен ыстадым.» Ўшбў Ежигәлдiнi айтты: «Е ағам!» деді, «бизгә көрсбт!» деді. Ежигәлдi: «Їўр!» деді. Бағанағы бзўн суға итәрған Һергә екпәлдi. Бiрәўнўң коинўн таска толтўрдаў, коншўн таска толтўрдў. белнә бiр шыбык баи-ады, суға тўс! деді. Бiрәў т'сўп кеттi. Сонан сон ўшбўнўң екпўн шыбыкка баиан суға тўс! деді. Екпәў суға т'сўп кеттi.

Бзў Ежигәлдi атка миндi, суға тўстў, арғы Һакка кеттi, ат-ты кайтарды судан бгўзўп, бзў Һајау кеттi. Казактың ўўнб келдi, со ўидб алты кыз бар екән, алты басты бiр Һалмауз кем-пiр бар екән. Ежигәлдi келә кемпiр камшымiнән сабады, алты кызды сабады, ўўнбн кемпiрмiнән бес кыз кашып кеттi. Бiр кызды ўўндб Ежигәлдi алып калды, катын кылды. Ежигәлдi да-ала кеттi. Бiр кўн ўўнб кемпiр келдi. Кемпiр сурады: «Ежи-гәлдi келгәндә кайтәсiн?» деді. Кыз айтты: «Есiк ашып Ежигәл-дiнi киргизәмiн» деді. Кемпiр айтты: «Тўндб Һатканда кайтәсiн?» Кыз: «Кушактасып Һатамын» деді. Кемпiр айтты: «Бўғўн есиктi ашып киргизбә! тўндб Һатканда терс карап Һат.»

Ежигәлдi ўўнб келдi, есиктi ашпады, тўндб Һатып едi, терс карап Һатты. Ежигәлдi айтты: «Катын, негә терс карап Һата-сын?» деді. Катыны айтты: «Бзўң далада кетәсiн, мен ўидб Һал-ғыз отурамын Бала мендә Һок» деді. Ежигәлдi айтты: «Баланы бермәсә кудаi бермәдi.» Катыны айтты: «Мендә сәўкәлә Һок» деді. «Бiр Дауғар алып маржан сатады, сонан маған маржан са-тып алып келiп бер!» деді. Ежигәлдi айтты: «Їајау бармаимын!» деді. Катын айтты: «Шешәмдә ала бгўз бар, сонў екпән берәiн, соған мин!» деді. Ежигәлдi: «Екпән!» деді. Екпәлдi бгўзўн, бгў-зўн миндi, кеттi маржан сатўға.

Дауғар алып тўстўк Һердән көрд'екән, кўндўк Һердән естәд'-екән. Дауғар алын сеилгә шыкты, бағанағы Ежигәлдiнi көрдў.

Кырк нөгөр шабырды: «Анау ала өгүздү бала келәді, екі теңгәгә өгүзүн сатарма? сатса өгүзүн алып кел! Сатпаимын деса өгүзүңдө бәүндө алып кел!» деді. «Өгүзүн сојұп алаин, бәүң кактап п'сіріп ңеімін» деді.

Ежігәлді дә түстүк ңердән көрд'екән, күндүк ңердән естәд'екән. Ежігәлді Даубар алыптың сөзүн есітті. Ежігәлдігә екі кісі келді. «Өгүзүңдү сат!» деді. «Негә?» деді. «Екі теңгәгә» деді. «Сатамын» деді. Екі кісі өгүзүн алды, Ежігәлді ңајау калды.

Бір кемпіргә келді, кемпіргә айтты: «Саған бала боламын!» деді. Бала кылды кемпір, којұп ңады, кешкә којун аıdaп үігө келді, тун болдү, бір келіншәктің сәүкәләсін урлап алды, кайтып үјүнө келді, ңатты, ертән турдү, којун ңады, сәүкәләні басына кіді, Даубар алыптың аулуна келә ңатыр.

Онү алып келә ңатканын көрдү, кырк нөгөрдү шабырды: «Анау бір келіншәк келә ңатыр; мен ет ас теп аитаин, сендәр аспаңдар, мен пістімә дегәндә піскән ңок деп аітыңдар! Тундө со-нүн коінүнда ңатамын, зорлук кыламын, сол катын тундө оі-байласа сендәр келмәңдәр!» деді.

Ежігәлді катын болуп Даубар алыптың үјүнө келді, алып онү білмәді, урғашы екән деді. Есәндәсті, сөйлөстү. Алып айтты: «Ет асыңдар!» деді. Нөгөрү аскалы кетті, ет аспадылар. «Күн кеш болдү енді кайтсам екән» деді келіншәк. Алып сурады: «Ас пістімә?» нөгөрү ңок деді.

Күн батты, етті екпәлді, ңеді. Ежігәлді айтты: «Тун болдү» деді. Алып: «Кон» деді. Ежігәлді: «Консам конаин!» деді. Кондү, тыскары шыкты, тыскары шыккан соң бір кылмыстыны асып өлтрөтүзүн аспа бар екән. Даубар алып онү келіншәккә көрсөттү. Келіншәк онү көрүп айтты: «Буған кайтп онүсүн?» деді. Даубар алып айтты: «Мына темір тајакпнән тұртуп ңібарсам асылып кетәді» деді. «Сонан соң асылып коіған кісіні өлтүрө-мүн!» деді.

Келіншәк айтты: «Їүршү!» деді, «мен көрөін! темір тајак-пнән тұртбін! деді. Алып ңүрдү, тұртуп ңібарді келіншәк, Дау-бар алып асылып кетті. Келіншәктің колүнда камшы бар екән;

кейіншәк цубан алыптың ајағынан колүмнән ыстады, камшымын сабады, сабады. Дауғар алып оібаі! оібаі! салды. Кейіншәк сұрады: «Ала бгүзүмнүң еті тәтгімә экән?» деп сабап қатыр. Алып оібайлады, кейіншәк алыпты боктады.

Дауғар алыптың оібаі салғанын қырк нөгөрү еситті, алып кейіншәккә зорлұк қылып қатыр экән деп оілады.

Енді Ежігәлдi ұјуно қайтты, кондү; ертән турдү, којуң қайды, қайып турса бір екі кісі келә қатыр, амандасты. «Асалау мағалақым, деді. «Ұәлікәмә сәләм», деді. Сөібстү Ежігәлдiгә, Ежігәлдi экәнiн білмәдi. Ежігәлдi: «Қаіда барасындар?» деді. Кісі айтты: «Бір баладан бгүз сатып алып едік, сол бала кейіншәк болуп келіп Дауғар алыпты аспаға асып кетіп камшымынән сабап кетіпті» деді. «Енді алып қатты аурү болуп қатыр. Бір дәргірі мында барма?» деп сұрады Ежігәлдi айтты: «Мен өзүм дәргірімін, мен өзүм тамыр ыстаушы едім.»

Екі кісі айтты: «Цүр» деді «алыпка!» Ежігәлдi алыпқа цүрдү, алыпқа келді, тамырын ыстап көрдү. Ыстаған сон айтты: «Қырк кулаш қібәк арқан маған алып кел! төрт темір казык алып кел! бір табак кара тікән туз алып кел! өткүр п'шак екпәл! деді.

Қырк кулаш қібәк екпәлдi, төрт темір казык екпәлдi, бір табак туз екпәлдi, өткүр п'шак екпәлдi. «Төрт темір казыкты цергә как!» деді. Цергә казыкты какты, «алыпты кер!» деді, керді алыпты, байлады алыпты, төрт казыкка байлады. Ежігәлдi қалшыларына айтты: «Алып оібайласада келмәңдәр!» деді. Менің қыған емінә шыдамас. Қалшылары кетті, Ежігәлдi п'шак алды, п'шакмнән Дауғар алыптың терәсін тiлдi, туздү кудү, камшымынән сабады, сабады, сұрады: «Ала бгүзүмнүң еті тәтгімә экән?» деп боктады, боктады, Дауғар алып оібаі оібаі салды. Қырк нөгөр оібаі салғанын естіді, Ежігәлдiнiң айтқан сөзүмнән келмәдi.

Ежігәлдi қашты, алдынан бір тўолу к'сі келә қатыр, келіп амандасты сөібстү. Ежігәлдi сұрады: «Қаіда барасын?» Дауғар алыптың аулуна барамын» деді. Ежігәлдi айтты: «Тўондү ма-

ған бер!» деді. ««Негә?»» деді. «Дауғар алыштан акша ап перәін!» ««Не деп акша ап перәсін?»» деді. Ежігәлдi айтты: «Аулунуң тусунан 6т6 берiп ала 6гүздiң iәсi менмiн десәм акша маған берәдi» дедi. Бағанағы к'сi айтты: «Онұ мен өзүм аiтiп аламын» дедi.

Түөлү к'сi аулдүң тусуна келдi, айтты: «Ала 6гүздiң iәсi менмiн!» дедi. «Аспаға асқан менмiн! қоныңа тiлiп туздү салған менмiн!» дедi. «Камшымiнән сокқан менмiн.» Дауғар алып айтты: «Сол к'сiнi ыстаңыз! Ыстады сол к'сiнi, ыстап алса сурадылар: «Ол с6ск6 сенi кiм үр6ттү?» дедiләр. Түөлү к'сi айтты: «Бiр кашып баратүбүн бала үр6ттү. Алып сурады: «Сол бала кайда кеттi?» дедi. «Калаға таман кетiп барады» дедi.

Ендi екi к'сi Ежігәлдiнi күдү, күп қеттi балаға, бала калаға қеткән екән. Бала кұған к'сiнi көрдү, бiр қаман үiг6 кiрiп кеттi. Кiрiп келсә бiр таз бала бар екән, тiрмән тартып турад'екән. Ежігәлдi айтты: «Оi тазым!» дедi. «Иштәмә бiлдiңбә?» дедi «қок!» дедi. «Дауағар алыптың каршығасының торү қыртылып калып таздың басы керәк деп, екi к'сi келдi» дедi. Таз кашты. Екi к'сi келдiдә қаман үiг6 кiрдi. Бағанағы Ежігәлдi бетiнә ундү қағып тiрмән тартып отурдү. Әлiгi екi к'сi сурады: «Бала кайда кеттi?» дедi. Ежігәлдi: «С6iл6сс6м -даусымнан'таныр» деп «м! м!» дедi, сақау болды, екi к'сi, кеткән екән дедi, шықты, шығып бiр үiг6 келсә бiр таз бала тактаiға басын соғұп отур, кызыл ала кылыпты канатып, к'сi келдiдә сурады: «Не кылдың?» дедi. Бала айтты: «Басым торға қарамаiды!» дедi. К'сi айтты: «Онұ кiм үр6ттү?» дедi. «Әлiгi бiр бала сонұ үр6ттү» дедi. «Ол бала кайда?» дедi. «Бала айтты: «Тiрмән тартып калған, мен кашып кеттiм» дедi. Екi к'сi айтты: «Сол к'сi Ежігәлдi екән.» Бағанағы үiг6 кайтты, кайтып келсә Ежігәлдi кашып кетiп кашыпты. Дауғар алыптың үжүн6 екi к'сi кайтыпты. Алыпка айтты: «Ыстаi алмадык!» дедi.

Дауғар алып қағаз сызды: «Кала калаға Ежігәлдi атты к'сi болса ыстасын!» дедi. Ежігәлдi кат қетпәгән бiр калаға барып

турдү, бир кемпірнің ұжұн турдү, бала боламын деп турдү. Кемпірдің бала цок экән, кемпір Ежігәлдіні бала кылып алды.

Ертән Ежігәлді којүн цаып кетті. Сол калаға тағыда кат келді. Сол каланың біләрі кандары кеңас кылды: «Көшбөгө акша төгөлүп», деді, «кісінің бәрінді цұргүзбөлүк!» деді, «со акшаны ки алса сол Ежігәлді, сонү ысталык!» деді.

Көшбөгө акша салды, к'сінің бәрін цұргүздү, Ежігәлдідә цұрдү, табанына целім цағыб алып көшбөгө акшаның бәрін төгөстү, бір терәктің түбүнө аппарып акшасын тастады. Ежігәлді ки к'сінің ішіндә цұр экән.

Каланың біләрі, кандары кеңас кылды: «Бізгә көрүнбөдү. Бір түбөгө казна артып цұргөзбөлүк, сонү алғанда ыстап аламык» деді. Цетәләтті. Кешкә тамаң бір уштоп аракы алып Ежігәлді түбө цетәктәгән балаға алып келді.

«Іш!» деіді «шөлдөдүң» деіді.

Ішти, ішіп мас болуп цығылып калды. Түөнү алып Ежігәлді кетіп калды, ұжұнә акпәлді түөнү. Соідү сојуп шешәсінә берді. Түн болған сон терәктің түбүнө келді, акшасын алып отур еді. Каның ұазірі келіп Ежігәлдіні көрүп ыстап алды, терәккә баілап тастады. Ұазірдің өзү канға кетті. Канға барып айтты: «Ежігәлдіні ыстап алып терәккә баілап коідүм» деді.

Ежігәлді таңулү тур. Бір катын суға келә цатыр екі шеләгі бар. «Аі катын!» деіді, «бері кел!» деді, катын келді. «Набылған цансын?» катын сурады. «Таңулү турған» деді. «Катынымның оінас бар экән, сонү ыстап алып едім» деіді. «Ол кім экән?» деіді. «Уазірі экән» деіді. «Ыстап алып едім, алған сон ұазір мен катыныңды аламын деп мені терәккә таңып коідү. Канға атып басыңды алдырамын, сен Ежігәлді экәнсін, өтүрүк атып, менің үстүмө катын алаін деп цұр экән» деіді.

Ол катын Ежігәлдіні пешіп која бергән. Шеләгін тастап катын канға барды. «Буған нанбаңыз!» деді. «О кісіні пешіп која бердім» деді. «Бір бөішара экән катынымінан мына цұзү кара оінас экән өлтүрүп катынын алаін деп сізгә шағыстырып өтүрүк атып отур. Мен која бердім.»

Ежігәлдi ұжұнб барды, шешәсінә: «Бір кырк кулаш аркан есiп бер!» дедi. Ертән кожұн қажып кеттi. Кан кеңәс кылды, еiн қидi, кiсiгә айтты: «Тұбнұң етiн тауп екпәлгән кiсiгә басынан төмбiн ақша куямын» дедi. Бiр кемпiр: «Мен тауп екпәләмiн!» дедi.

Ежігәлдiнiң ұжұнб кемпiр келдi: «Бiр тұбнұң мажы барма?» дедi. «Баламның басының котурұ бар, соған керәк!» дедi. Ежігәлдi алдынан шықты. «Кемпiр кайдан келәсiн?» дедi. «Шешәңнiң тұбнұң мажын екпәләмiн, баламның басының котурұ бар едi» дедi. Ежігәлдi айтты: «Тұбнұң басын саған берәiн! дедi, үгб құр!» дедi. Кемпiрдi ұжұнб екпәлдi, өлтүрдү, бiр колұн кесiп алды; тұн болды.

Каның қалғыз кызы бар екән, соған барғалы! дедi. Тұбнұң кұбун алды толтурұп су алды, бiр бiз алды, кемпiрдiң колұн алды, арканын алды, келдi каның кызының ұжұнб; қетi кабат үi болды, қетi кабат арканмән үидұң төббзұнбн тұстұ. Кыздың касына келдi, кыз ыстап алды. «Сен Ежігәлдi екәнсiн» дедi. «Мен Ежігәлдi» дедi. «Ақамә аiтып басыңды алдырамын» дедi. «Ақәңә аiтып басымды алдыр, бұтұн маған коiнұңа жаткыз!» Кыз: «Жат!» дедi.

Ежігәлдiң кыздың коiнұна қатты, таң атып келәдi. «Сiгiм келдi» дедi. Кыз айтты: «Сен кашып кетәсiн» дедi. Ежігәлдi дедi: «Кашады десәң колұмнан ыстап тур!» кемпiрнiң колұн устатты, күктү бiзбән шаншып алды, кашып кеттi.

«Бурташ болған» кыз айтты, тартып калды колұнан, тартып калса кур кол келдi. Турдү, бетi колұн құдү, ақәсiнә барды, айтты ақәсiнә: «Ежігәлдi келiп менiмән оiнап кеттi.» Ақәсi ашұланды.

Кан куса болдү. Тұбсұн урлатканын, ақшасын урлатканын кызмiнән оiнап күйгөнұн бiр баска кан естидi, қағаз сызды, қибәрдi, ақшасын урлатканша, тұбсұн урлатканша, кызын оiнатканша дамбал баўна бұнұп өлсұн» деп. Дамбал баў қибәрдi. Кан ашұланды еiн, қiп алып айтты: «Бiр кан маған зорлук кылды, сол канды өзүмдi кылып келгән к'сiгә кiм-дә болса кызымды

берәмін!» деді. Ежігәлдi канға келдi. «Мен Ежігәлдiмiн, дедi, сои канды саған екпәләмiн, дедi, кызыңды маған берәмiсiн?» дедi. «Берәмін» кан айтты. Айтканнан сон Ежігәлдi айтты: «Маған алпыс ала саускан атып бер!» дедi. Атып бердi. Ежігәлдi бiр абдара алды, аркалап кеттi. Барды кан дiкiнә барды. Кан катынмән шаi iшiп отур екән. Ежігәлдi ол алпыс саусканың терәсiн теитәрә кылып кiгән екән, үгө кiрсә канмән катын шошуп турған. Ежігәлдi абдараның аузун ашты «чалаңаш тўс!» дедi. Катынмiнән кан коркуп тўстў, Ежігәлдi абдараның аузун қалты, аркалап кәйтты, каның үжүнө екпәлдi.

«Екпәлдiңбә?» кан айтты: «Екпәлдiм!» дедi. Абдараның аузун ашты чалаңаш катынмiнән кан тўрб-гәлдi. Екәў қылады: «Не болдў?» дедi. «Бiлмәмiз, Әзрәiл екәнiн не екәнiн бiлмәмiз дедi, абдараға тўс! дегәнiн бiләмiз» дедi. Кан айтты: «Бүпүп өлсөң!» дамбалдың бау өзүнө кәiтә бердi. Кан кәйтты үжүнө, үш күндән сон өлдў. Ежігәлдi каның кызын алды.

2. Цаксылык қамандык қолдас болған.

Бурунғу заманда цаксылыкпән қамандык қолдас болўп цўрўптў, екәўнiңдә ат, тон, азығы болўп цўрўптў. Екәў цаксылыктың азығын цөп цўрўптў, цөп цўргәндә цаксылыктың азығы таусўлыпты. Қамандык айтыпты: «Цаксылығым, азығың таусўлдў, ендi кәiтәсiн?» дептi. «Қамандығым өзүң бiл!» дептi, «өзүм бiлсәм атыңды сојаiк!» дептi. Цаксылыктың атын сојўптў, цаксылыктың атының етiн екәў цөп цўрўптў, азык тағы таусўлўпты. «Цаксылығым, ендi кәiтәсiн? атыңның етiн таусўлдў» дептi. «Қамандығым, әлдә болса өзүңүз бiлiңiз» дептi. «Өзүм бiлсәм, цаксылығым, бiр кулағыңды кесiп п'сiрiп өзүңбө берәiн, цөмiсiн?» дептi «цөмiн қамандығым» дептi, бiр кулағын кестi, бiр күнгө азык болдў. Қамандык айтты: «Бiр кулағыңды бiр күнгө тағыда азык берәiн!» дептi. Тағы азык таусўлдў. «Цаксылығым, ендi кәiтәiн?» дептi, «әлдә болса, қамандығым, өзүң

біл!» депті. «Қаксылығым, өзүм білсам бір көзүңдү ојұп бір күнгө азык кылып берәін! деді. Бір көзүңдү тағыда ојұп бір күнгө азык кылып берәін! деді.

Қаксылықтың ат, тон, азығы, кулағы, көзү бітті қамандық қаксылықтың азығы біргә қеп тұғосты, қаксылықтың азығы таусұлған сон, қамандық азығын бермәді. «Қаксылығым, деді, атыңды сојұп қедік, деді, екі көзүңдү ојұп кулағыңды кесіп төрт күн азык бердім» деді, қаксылығым, енді қайтасін? енді кулағың қок, көзүң қок, енді қаксылық сені таштап кетәмін» деді. «Қамандығым, деді, тастап кетсәң бір калың кара тоғаидың ішінә таста!» деді. Қамандық калың кара тоғаидың ішінә қаксылықты екпәліп тастап кетті.

Тоғаидың ішіндә қаксылық отурса бір қолбарыс, бір тұлқу, бір қасқыр, ұшбұ кеңәсәді.

Қасқыр айтады: «Қолбарысым, сен осу тоғаидан шыкпаисың, сен осу тоғаида не кылып құрбосың?» деді.

«Бу тоғаида, деді, екі баі терәк бар, деді, көзсүзгө көз берәді, кулаксызға кулак берәді, мен сонұ аңдып құрбомуң, деді, қасқырым!»

Қолбарыс айтты: «Сен, қасқырым, осу қердән шыкпаисың не кылып құрбосың?» деді.

«Мінә қердә бір мың қоліу баі бар, ол баидың бір кара төбөтү бар, осу кара төбөттүң сүбгү өлән кісігә қан берәді» деді. «Мен, деді, сону алаін деп құрбомуң.»

Қасқыр айтты: «Сен, тұлқум, сен кара обаның тұбұнбә шыкпаисың, не кылып құрбосың?» деді.

«Кара обаның тұбұндө ат басындаі алтын бар деді, сону аңдып құрбомуң» деді.

Бағаназы қаксылық ұшбұның сөзүн естіді, тоғаидың ішін аралады, аралап құргөндө екі баі терәк қолуна тұсты, көзүн үкөдү, көзү бітті, кулағын үкөп екі кулак бітті. Тоғаидан қаксылық шықты; бағаназы кара обаның тұбұнбө келді, тұлқуың қарап құргөн ат басындаі алтынды алды. Ат басындаі алтынды алып мың қолды баідігінә келді. «Баі» деді, кара төбөтүңдү са-

тамысын?» деді. «Не берәсін?» деді. «Ат басындай алтын берәй!» деді. «Ат басындай алтын берсәң ал!» деді. Кара төбөттү ат-басындай алтын беріп алды, кара төбөттү җетәләт талаға алып шыкты. Кара төбөттү бір җергә келіп уруп өлтүрдү. Шакырып җаксылык шакты, от җакты, кара төбөттү өртөдү, куру кара төбөттүң сүөгү калды, сүөгүн җаксылык алды, сүөгүн алып түйдү, сүөгүн ап ак кылып түйдү, түйүп екі шонтайға салып алды, җүрүп бір кандікіңә кәлді.

«Нағыш җүргөн адамсын?» деді.

«Улсүзға ул болаин деп җүрмүн, деді, кызсызға кыз болаин деп җүрмүн» деді.

Каның канышасы айтты: «Улсүзға ул болсаң деді, маған ул бол менің улум җок, кан ауруп җатыр» деді.

«Ул болаин саған» деді.

Ул болдү, ул болуп җылкыға кетті. Кешкә җаксылык җылына келсә кан өлүп калыпты, каныша җылап отур экән. Җаксылык җылкыдан кеп «җылама!» деді, «тіріләр!» деді. Бағанағы кара төбөттүң сүөгү өлгөн к'сигә җан берәді.» Кара төбөттүң сүөгүнүң җаксылык канышаға кішкәнә берді «аппарып каның җыла саз!» деді. Каныша барып каның аузүна салып еді. Кан җаты уруктап кеткәнәм» деп түрб-гәлді.

Ертан кан елі җуртүн җиді. Җаксылык канышаға айтты: «Кан җуртүн җип алды, кан: «Маған җаксылык кылған кісі барма?» җураса мені айтпа!» деп җаксылык җылкыға кетті.

Ертан кан елі җуртунан маған җаксылык кылған кісі барма?» деп айтты. «Иш кім җаксылык кылған җок» деді. Елі җуртү таркап кетті. «Енді кім калды?» деді. Каныша айтты: «Каным», деді, «ауруп җатканда мен бір җигітті бала кылып алып едім» деді, «җыда бір ак со калды, шакыр сонү» деді.

Кан җаксылыкты шакыртып алды. «Сен маған җаксылык кылдыңба?» деді.

«Мен сизгә көп җаксылык кылғаным җок», деді, бір кішкәнә җыла аяк ак дәрі беріп едім, каныша аппарып сиздің аузүңызға

салды. Сіз катты ужуктап кеткән екәнмн деп тұрб-гәлдіңіз. Мен сонан заска ҕаксылык кылығаным ҕок» деді.

«Каныша, дәрі бергәні шынба?» Кан сурады.

«Шын» каныша айтты.

Кан алтын тағынан тұстү, алтын тағын берді ҕаксылыкка. Аі десә аузү ҕок, күн десә көзү ҕок бір сым кызы бар екән. «Маған ҕаксылык кыласаң кызымды саған берәин!» деді. Ғалғыз кызын берді, кара куладан қау ҕарып малын берді, күбү кылып алды, ҕаксылык баыш ҕүрдү.

ҕаксылык бір күндө ҕылыкада ҕүрсө бајағы ҕолдас болған ҕамандык кезгәлді. «ҕаксылык, сен не кылып адам болдүң?» деді.

Мен сөитүп, сөитүп ҕүрдүм деп ҕаксылык шынын айтты.

ҕамандык айтты. «ҕаксылығым! мені каның кара тоғаидың ішінә аппарып тасташы!» деді «мендә сендәи адам боларм? екәнмн» деді. «Мен сенің екі көзүңдү алып, екі кулағыңды алып, сені тоғаидың ішінә тастап кетіп, сен енді адам болүпсүн» деді. «Менің екі көзүмдү ојүп, екі кулағымды кесіп тастап, өзүң адам болған тоғаиға мені-дә аппарып тасташы!» деді.

ҕаксылык аппарып тоғаиның ішінә ҕамандыкты тастады.

Түлкүмнән каскыр ҕолбарыс-үшбөү тоғаидың ішін каралы карап ҕүрүп бір ҕердә ҕамандыкты тауп алды, ҕеп коидү үшбөү. «ҕаксылыкка ҕаксылык, ҕамандыкка ҕамандык дегән осү екән!» деп үшбөү онү ҕеп коидү.

3. К а н ы ң к ы з ы.

Бурунғу заманында бір кан болүптү, каның бір кызы болүптү, төрт үазірі болүптү, кыздың кырк кыз нөгөрү болүптү. Кан сеілгә шығыпты, касында бір үазірі болүптү. Каның аңынан екі коңур каз ушүп барат екән. Кан айтты үазіріңә: «Осу екі коңур каздың тілін маған айт! не деп кетіп барады?» деді. Үазірі айтты: «Таксыр, мен білмәімн.» Кан айтты: «Айт! айтпасаң

басыңды аламын!» деді. Ұазір айтты: «Таксыр! ұш кұн мырсат бер!» деді. Кан: «Цараіды!» деді.

Каның өзү каздың тілін біләт екән. Кан ұндөмөі ұжүнө келді, атынан тұстұ, ұжүнө келді, отурдұ.

Ұазірі өзү ұжүнө келді: «А катын!» деді, сен маған қок, мен саған қок!» деді. Катыны айтты: «Недән коруктұң?» деді. Ұазір айтты: «Кан маған каздың тілін тауп айт! деді, айтпасаң басыңды аламын! деді. Ұш кұн мырсат сурадым; ұш кұн мырсат берді» деді.

Ұазір таза суға шомұлду, әкрәтін коінына салды, кұнұң батыс қакка кетті. Алдынан каның кызы құр екән, кырк кыз нөгрү бар екән. Кетіп бара қатқан қігітті каның кызы көрдү, бір кызға айтты: «Анау кетіп бара қатқан әкәмнің ұазір екән» деді, «шакыршы!» деді. Айтқан кыз құгүрұп кетті, келді қігіткә, айтты: «Сені каның кызы шакырады», деді. Келді қігіт каның кызына.

Каның кызы айтты: «Е ұазірім! каіда бара қатырсын қажу?» деді.

«Солаі! солаі! Кешә канмән сеілгә шыктык, алдымыздан екі қоңур каз уштұ, кан айтты: «Со ушұп барған қоңур каздың тілін маған айт! тауп айтпасаң басыңды аламын деді. Сонан корккан сон ұш кұн мырсат сурадым, мырсатымды берді; ұш кұндө тауп айтсам басымды алмаіды. Сонан коркканымдан кетіп барамын; каздың тілін білмәімін. Әкәңіздің кылған қарлығы со!» деді.

Кыз айтты: «Е, ұазірім, мен саған қаксылык кылар едім; коруккан сон әкәмә айтасын коі?» деді.

«Қок, каныша, айтпаимын, өлсөм өлүп кетәмін, қаксылык кылған кісін негә айтаін!» деді.

«Цараіды, ұазірім, мән сені аядым, мен айтаін, сен тыңда! Каздың тілін кім айтты дер сурап сонда мені айтпа, айтсаң менің обалым сендә болар!» деді. Онан сон кыз айтты: «Алдыңғы ушқан еркәгі екән, деді, соңгү ушқан урғашы екән деді. Осұлаишы еркәк айтты: «Қылда екәү кустұң соңұнда ушұп екәміз, быжыл негә кустұң алдында ушұп барамыз?» деді урғашы айтты: «Қылда

кустүң соңунда калатүбүмүз, сен аксак болбансын! деді, сені асрадым, куттүм, җаман еркәкті җаксы урбашы асрайт экән деді. Уктүңба, үәзірім?» деді.

«Уктүм» деді.

«Ертән барып айт!» деді, әкәм менің айтканымды білді деді, «білсәдә айтпағаисын!» деді.

Җигіт куанды, күлүп үжүнбө келді. Катыны сурады: «А куандыңмын! негә куандың?» деді. «Ай бір җаксылык бар, енді коркма, паимын!» үәзір айтты.

Ертән турдү үәзір җигіт, беті колүн җүдү, канға келді. «Алау ағалаикым, алдыҗар!» деді, ағалаикым әсәләм үәзірім!» деді.

«Кешәгә тауп айт дегән сөзүңүздү айткалы келдим» деді.

«Җараиды, үәзірім, айт!» деді.

«Айтаин! кулағыңызды салып тыңдаңыз!» деді. «Алдым ушкан еркәк экән, соңгү ушкан урбашы экән. Еркәгә айттың: «Біз җыда кустүң соңунда калат экәнмиз, быжыл негә тап кустүң алдында кетіп барамыз?» Урбашы айтты: «Җыда кустүң соңунда калсак сенің аҗағың аксак еді сонуктан бу уш-алмадык, сені мен сактадым, куттүм, сені тастап кетпә җаман еркәкті җаксы урбашы асрайт-екән, җаман урбашыны җаксы еркәк асрайт экән, деп кетіп барат экән, осу сөзү айтат экән. Осу, таксыр, білгәнмиз, білдіңбә? білмәйдіңбә?» деді.

«Билдим, үәзірім! бу сөздү саған кім үрөттү айт шыны айтпасаң шыныңды басыңды аламын» деді.

Җигіт айтты: «Адам үрөткөн җок мені, кудаи аузума саз деді. «Болмамын» деді.

«Өтрөңүн айтпасаң» деді.

Җигіт корукгү, коруккан сон «айтаин!» деді. «Мын кызың» деді. Кан айтты: «Өзүм-дә біліп едим» деді. Елін үтү җиді, җоғарғы елін шақырды, җоғра биә соидү, тои кылды. җымды, кім-дә кім җаман болса кызымды соған берәминә. «Җаман еркәкті кәйтп җаксы кылат экән.»

Җаман балаларды алып келді, бір җаманға кызын бермәк дү, басынан котурдүң кан аккан, муруннан боғы аккан, аҗа

шу аккан. Цаман ташшаға кан кызын берді, каның өзү
тү оруннан. Ташшаман кыз құрдү, ташша баи болдү, кыз-
ң өзү катын болдү, өзү шебар болды. Бау өрдү, үинүң ка-
ман пердән кудук казып алды, кудуктүң сү алтынды болды.
Ташша бажү катының тилин алады; катыны күндә бау өрүп ким-
гип аппаратсыз саттырды. Баи кешкә келипти, дылда әкиәлипти,
өрү баи болуптү. Астары өзү п'сирилип өзү т'сүрлөдү; тастыр-
шы қажылат екән, ыстолдүң үстүндә төрт шам шырағы қағы-
п екән, сөитүп құрүштү.

Катын ертәңдә турүптү, бетин колүн құптү, баына аи-
мты: «Сен бугүн шәргә бар, анда бир адам кара көк ат са-
ыр, сонү сен сатып алып кел!» депти. Ак орамалға дылда түп
күрүпти. Баја орамалды алып коинүна салыпты, шәргә қажау ке-
лти. Базардың басында құрсө бир адам бир кара көк ат қетәк-
ыл құр екән.

Ташша турүп айтты: «Азакә, атыңды сатамысын?» деди.
«Ташшам, сатамын» деди, «не берәсин?» деди, еки дылда берәин!»
«Ш дылда бер!» деди. «Орамалдағымды берәин!» «Орамалың-
нан бер!» деди. Ташша берди, кара көк атты алды колүна.
Кара көк атты қедәктәп үжүнө келди. Кара көк атты байлады
ыстолбаға, үжүнө енди. Катын сурады: «Келдіңбә? — «келдим»
деди — «әкиәлдіңба атты?» — «әкиәлдим.» — «Мықтап баида-
дыңбә?» — «мықтап баидадым?» деди. — «Қат бугүн!» катын
айтты. Катынмән экәү қатты, ужуқтады, ертән турдү, бетин ко-
лүн құдү, намазын оқудү. «Е ташшам!» деди, кара көк атты ер-
тә!» деди, «алдыңғы аилын бос тарт, арткы аилын берик тарт! бугү-
н менің әкәм сол бир кикти күп келәди, киктиң басы алтын, көтү
күмс!» деди. «Еки күн еки түн күп еди, қет'алмады, сен көк атка
мин куруктү карына ил! Сен барып қетәрсин; курукминән ыстар-
сын! бауздаимын деп атыңнан т'сө кал! көтүңнөн әкәм келәр, е
қитим, аитар, осу кикти маған бер! дүнүдә тиләгән тиләгінди бе-
раин деп аитар» деди. «Сонда сен бер кикти! үйгө кайтып кел!» деди.

Ташша көк атка минди, куруктү карына илди, кетти бир тау-
дүң басына шыкты, шығыш караса бир адам бир кикти күп келә

кустүң соңунда калатүбүмүз, сен аксак болғансын! деді, мен сені асрадым, куттүм, қаман еркәкті қаксы урғашы асрайт екән» деді. Уктүңба, ұәзірім?» деді.

«Уктүм» деді.

«Ертән барып айт!» деді, әкәм менің айтқанымды біләр!» деді, «білсәдә айтпағаисын!» деді.

Цігіт қуанды, күйлүп ұжүнә келді. Катыны сурады: «А кара-
рым! негә қуандың?» деді. «Аі бір қаксылық бар, енді корук-
паимын!» ұәзір айтты.

Ертән турдү ұәзір цігіт, беті колүн құдү, канға келді. «Аса-
лаум ағалаікым, алдыңар!» деді, ағалаікым әсәләм ұәзірім!» деді.

«Кешәгі тауп айт дегән сөзүңүздү айтқалы келдім» деді.

«Қараиды, ұәзірім, айт!» деді.

«Аітаін! кулағыңызды салып тыңдаңыз!» деді. «Алдыңғы
ушқан еркәк екән, соңгү ушқан урғашы екән. Еркәгі айтты:
«Біз қыда кустүң соңунда калат екәнміз, быжыл негә тамам
кустүң алдында кетіп барамыз?» Урғашы айтты: «Қыда біз
кустүң соңунда калсақ сенің ажағың аксак еді сонуктан бурун
уш-алмадық, сені мен сақтадым, куттүм, сені тастап кетпәдім,
қаман еркәкті қаксы урғашы асрайт-екән, қаман урғашыны қак-
сы еркәк асрайт екән, деп кетіп барат екән, осу сөзү айтат екән.
Осу, таксыр, білгәніміз, білдіңбә? білмәідіңбә?» деді.

«Білдім, ұәзірім! бу сөздү саған кім ұрөттү айт шыныңды,
айтпасаң шыныңды басыңды аламын» деді.

Цігіт айтты: «Адам ұрөткөн қок мені, кудаі аузүма салды»
деді. «Болмаімын» деді.

«Өтрөңн айтпасаң» деді.

Цігіт корукгү, коруккан сон «аітаін!» деді. «Мыны айтқан
кызың» деді. Кан айтты: «Өзүм-дә біліп едім» деді. Елін қураң
қиді, қорғарғы елін шақырды, қорға біә сойдү, тоі кылды. «Кы-
зымды, кім-дә кім қаман болса кызымды соған берәмін»
«Қаман еркәкті кәітіп қаксы кылат екән.»

Қаман балаларды алып келді, бір қаманға кызын бермәк бол-
ды, басынан котурдүң кан аккан, муруннан боғы аккан, ажағы-

нан шу аккан. Цаман ташшаға кан кызын берді, каның өзү көштү оруннан. Ташшаман кыз құрдү, ташша баі болдү, кыздың өзү катын болдү, өзү шебар болды. Бау өрдү, үінүң қасынан қердән кудук казыш алды, кудуктүң сү алтынды болды. Ташша бајү катының тілін алады; катыны күндә бау өрүп кімтігіп аппаратсыз саттырды. Баі кешкә келіпті, дылда ақпәліпті, бәдөрү баі болуптү. Астары өзү п'сіріліп өзү т'сүрілдү; тастырканы қажылат екән, ыстолдүң ұстүндә төрт шам шырағы қажылат екән, сөйтүн құруптү.

Катын ертәңіндә турүптү, бетін колүн құптү, бајына айтты: «Сен бұгүн шәргә бар, анда бір адам кара көк ат сатар, сонү сен сатып алыш кел!» депті. Ақ орамалға дылда түп беріпті. Баја орамалды алып коінүна салыпты, шәргә қажу келіпті. Базардың басында құрсө бір адам бір кара көк ат қетәктәп құр екән.

Ташша турүп айтты: «Ағакә, атыңды сатамысын?» деді. «Ташшам, сатамын» деді, «не берәсін?» деді, екі дылда берәін!» «Ұш дылда бер!» деді. «Орамалдағымды берәін!» «Орамалыңнан бер!» деді. Ташша берді, кара көк атты алды колүна. Кара көк атты қетәктәп ұжүнө келді. Кара көк атты баілады ыстолбаға, ұжүнө енді. Катын сурады: «Келдіңба? — «келдім» деді — «ақпәліңба атты?» — «ақпәлім.» — «Мықтап баідамыңба?» — «мықтап баідадым?» деді. — «Қат бұгүн!» катын айтты. Катынмәннән екәү қатты, ужуқтады, ертән турдү, бетін колүн құдү, намазын оқудү. «Е ташшам!» деді, кара көк атты ертә!» деді, «алдыңғы айлын бос тарт, артқы айлын берік тарт! бұгүн менің ақам сол бір кікті күп келәді, кіктің басы алтын, көтү күмүс!» деді. «Екі күн екі түн күп еді, қет'алмады, сен көк атқа мін куруктү қарына іл! Сен барып қетәрсін; курукмәннән ыстарсың! бауздаімын деп атыңнан т'сө қал! көтүңнән ақам келәр, еңгітім, аітар, осу кікті маған бер! дүнүдә тіләгән тіләгіңді берәін деп аітар» деді. «Сонда сен бер кікті! үігө қаітып кел!» деді.

Ташша көк атқа мінді, куруктү қарына ілді, кетті бір таудың басына шықты, шығын қараса бір адам бір кікті күп келә

цатыр скән, цет'алмаи келәт экән. Алдынан ташша шығып кикті кўп цетті, куруктў моинўна салды, аттан т'сб калды, бауздаимын деп п'шабын цанынан сурдў, кәтўнән кан шауп келді: «Е цигитім!» деді «осу кигіңді маған бер!» деді. — «Бермәимін» деді — «дўнўдәдә тиләгән тиләгіңді берәин!» деді — «цараиды ал!» деді.

Кан кикті алып ўжўнә кетті. Ташша ўжўнә барған сон катыны алдынан шыкты. «Келдіңбә, ташшам?» деді — «келдим» деді — «ыстадыңба?» — «ыстадым, канға бердим» — «бәрикәлді!» деді.

Цатты, уруктады, ертән турдў. Катын айтты: «Е, ташшам, каннан не тиләк сураисын?» Ташша айтты: «Не тиләк сураин? мал сураимын! бас сураимын!» Катын айтты: «Е, ташшам, акылың цок! мал некәрәк? цан некәрәк? мал-да бар, цан-да бар. Сен барарсын кандикінә! не сураи келдің? деп кан аитар. Сонда сен айт! ана кўндә берәм дегән тиләгіңизгә келдим, деп айт! сонда: «Не тиләсін? аитар. Сонда сен тилә: «Өзўңўзгә караған цандар ўш кўн ўш тўн от цакпасын! бир өзў ўжўмнән баска адам цакпасын!» деп айт!» деді. «Цараиды, катын!» деді.

Катын бажыма курумнан шаппан тикті, курумнан тымак тикті, көзўнә шидән тирәўш салды, көзўн кызартты. Ташша кетип кандикінә келді, ўигә енип келді. Асалау мағалаикым! Кан деді. Кан алтын тағында отур экән, кан шошўп тәсәгўнўң ўстўнә барып отурдў, ташша каның тағына отурдў.

«Е цаным кәидә барарсын!» деді. «Алдыяр, сизгә келдик» деді. «Не цумусўң бар?» деді. Ташша айтты: «Цумусўм бар. Берәин дегән тиләгіңизгә келдим» деді. Патыша айтты: «Берәин, цигитім! не тиләсін?» деиді. «Алдыяр, мен не тиләин? маған берсәңиз ўш кўн ўш тўн тирә цан от цакпасын! өзўм ўжўм от цаксын! берсәңиз осу тиләктә тиләимін!» деді. Патыша: «Цараиды; бола канын!» деді.

Ўәзирән кан атка миңгиздә, цуртўна кабар бердә. Ўш кўн, ўш тўн от цакпасын! бўгўн оттў цаксын! асын п'сәрсин! ўш кўн ўш тўн от цаккандаи болса басын аламын! деді. Ўәзирәи кетті,

цуртуна кабар берді. Каітып ұжұнө келді. Кан ташшаны ұжұнө каітарды.

Ұжұнө келді, катын сурады: «Аітыңба, ташша?» деді. «Аіт-
тым!» деді. «Ұш кұн тірі қан ұш кұн ұш тұн от қакпаіды, бір
өзүм ұжұмнөн баска.» Өзү ұжұ ұш кұн ұш тұн отүн сөндүрмөіді.
Бак келді, ырыс келді, Кыдыр келді, қарыкка қілді. Ертән қігіт
түрүп караса төңрөгү малға толүп калыпты, өзү абдал баі бо-
лүптү, баі енді маңгас болдү. Катына айтты: «Бүгүнү кұн көк
атка мін! сеілгә шык! кан қолүбар, олда сеілгә құрөр. Аң аулап
құр екән. Соған сен бар! мынан азыкты канқыбаға баіда! тұс
болғанда ас ішәміз деп тұс атыңнан! кан-да тұсөр атынан. Ас
қејік! деп кан сені шақырар, сен барма, кан асынан берсә сен
қемә! сен берсәң асыңнан ол қер, енді бар!» деді.

Ташша көк атты ертәді, мінді, кетті, сеілгә келді, алдынан
кан қолуктү амандасты, есәндәсті, аң аулап құрдү, тұс болдү.
Кан айтты: «Ас қејік!» деді. «Аттан т'сұп.» Касындағы қігіт
айтты: «Қараіды.» Аттан тұстү кан, асын қеді. Ташшаны ша-
қырды, ташша қакын келмәді, асынан беріп еді, қемәді ташша.
Ташша асынан берді, кан қеді. «Апырмаі тәтгісін аі!» деді.
«Менің бір катыным болған, сол осундаі п'сірүш'еді, сонан тү-
ған кызым осундаі п'сірүш'еді. Со кызым кеткән сон көргөн
тәтгі дәмім осу.» Астарын қесті, аттарына мінді. Ташша қігіт:
«Адыјар!» деді. «Біздікінә қонакка құрүңүз!» ««Қараіды.»»
деді.

Ташшаның ұжұнө келді, ұжұнө келсә каның өзүнүң ұжұнөн ар-
тык екән. Кан енәрін дә білмәді енбәсінді білмәді. «Қоғары
шык!» кыз айтты. Кан қоғары шыкты, отурдү; кыз тастыр-
канды қайдү алдына асты алып келіп коідү. Кан қеді, айтты:
«Апырмаі! астың тәтгісінәі! менің кеткән кызым сол осундаі
п'сірүш'еді.» Кыз айтты: «Кызыңызды кімгә беріп едің?» Кан
айтты: «Кызымды бір қаман ташшаға беріп едім.» Кыз айтты:
«Сол кызың мен емәспә? күјөүң сол емәспә?» деп өзүнүң баяын
қосоттү. «Калаі көрүнөдү көзүңө?» Ақәсі айтты: «Қаксы!» деді.
Ақәсі қылаіды. Кыз айтты: «Қаманды қаксы кылдым, қаман

еркәкті җаксы урҗашы асраиды дегән мынау! солаима йкәм? сен мені җаманға беріп едің. Сен басы алтын көтү кумуш кикти күдүң, сен ыстаи алмадың, менің күүдөүм ыстады. Ол сиздән артык болған емәспә? Ыҗуңдө барды бајым, сонда сиз алтын табыңыздан түрө-гәлип төсдөгүңүзгө барып отурдүңүз ау. Ол артык болған емәспә?»

Кан айтты: «Рас! менің табымды күүдөүм алсын!» Кан күса болдү, айтты: «Е, кызым, сен акылды екәнсін, мен акмак екәнимін, менің җерімә кел! менің шәрімдi бiлә!»

Кан ыҗуңдө келдi, кан өзү өлдү, күүдөү кан болдү, кызы каныша болдү.

4. Түс саткан ташша.

Ертәдә бир баи болуптү, баидың ыҗуңдө җүргөн бир күңү болуптү, күңү җатса түс көрүптү, басынан аи түптү, аҗабынан күн шыбыпты, җүрөгүңүң басынан җулдуз түптү. Ертән туруптү, беті колүн җүптү, бу түсүмдү издәи! депти, издәп кетипти, бир баидың сiрiн баккан ташша балаға келипти. Бала аитыпты: «Е, җеңгәшi, каида барасын?» Күңү аитты: «Каида бараи! сенің баиға җалданҗалы келдiм.»

Сiр баккан бала аитты: «Өтүрүк сен аитасын, сен бир дәмә издәп барасын.» Күң аитты: «Түсүмдү издәп барамын.» Бала аитты: «Набылҗан түс? аитшы! Күң аитты: «Аитаи! уруктап җатыр едiм, түсүмдө басымнан аи түптү, аҗабымда күн шыбыпты, җүрөгүмнүң басымнан җулдуз түптү, сол түсүмдү издәи келәмiн!» дедi.

Бала аитты: «Осу түсүңдү маған сатшы!» депти. Катыны аитты: «Не берәсiң?» дедi.

«Кунан шыбар өгүзүм бар, сол өгүзүмдү берәи!» дедi Катын аитты: «Җараиды» дедi. «Түсүмдү берәи!»

Бала кунан өгүздү бердi, катын алды, ыҗуңдө кетти. Бала кешкә сiрiн аидәп ыҗуңдө келдi, сiрiн корасын камады, темiрдәи

етік соктүрдү, темір тажак соктүрдү; ертән турдү бала, беті колүн пүдү, сiрiн қаймады, темір етік ажағына кiдi, темір тажакты колүна алды, кеттi.

Бiр уақытта темір етiктән теңгәдәi қалды, темір тажактан тебәндәi қалды. Бiр шәргә келдi, шәргә келсә бiр қаның есiгiнiң адында қатыпты. Тұн ортасы болғанда екi арғымакка алтынды бұсқо декқан, бiр қаның баласы бу қаның қызын алып каша-мын деп келгән, екәу өкөшкөдөн сөiсөүптү, қыз айтты: «Тура түр!» дептi, «әкәм ујуктасын!» дептi, түсүн издәп келгән бала бә-рiн айтқан сөзүн есiтiптi. Қаның баласы ташша балаға сүөнүп қатып ујуктапты. Бiр уақытта ташша бала тұрө-гелдi, өкөш-көгө келдi. Қыз айтты: «Келдiңбә?» дедi. Бала айтты: «Келдiм» дедi. «Коржундү әппәр!» дедi. Бала әппәрдi, бұсқодөн әппәрдi. Қыз iшiн толтурдү, қыз қiгiткә айтты: «Екi арғымакты ертә!» дедi. Қiгiт ертәдi, екi коржундү алды, артына бөктөрдү. Қыз јууөн шыкты, екәу екi арғымакка мiндi, кеттi, манағы қаның баласы ујуктап қалды.

Қыз қiгiттi таң атқан сон таныцы, қаның баласы емәс екән. Қызға оi түстү, қыз кашаиң деп едi, кашаиңады. «Кашсам менi бу еркәк күп қетсә менi тiрi қоимадыңкоi. Кашпаиң! менi кос-каш кудаi екән шығар; тiјәiн!» дедi. Кеттi, бiр уақытта бiр шәргә келдi. «Е қiгiтiм, қыз айтты, қерiң барма? әкәң барма? баурұң барма?» дедi. Қiгiт айтты: «Елiм-дә қок, әкәм-дә қок, баурұм-да қок, кәидан келiп, кәидан турғанымды бiлмәiмiн» дедi.

Қыз айтты: «Ендi бiз осу шәргә бiз тураiк!» дедi «патсаға мiлiмдәнәiк» дедi — «қараiды» дедi.

Қыз айтты:

«Бiр үi сатып ал!

«Үiнүң сырты қаман болсүн!

«Үiнүң iшi қаксы болсүн!

«iшiнән акқан булак болсүн!

«сунүң аклығы сүттөi болсүн!

5

«iшiндә баi терәк болсүн!

«баi терәктiң басынан бiрүк меiс турсүн!

«бірұк меіс тамшылап тұрсұн!

«бірдің аузға тұсұп тұрсұн!»

Осу орамалға салып берәін! осуған берсә алып кел, мен тура-тураін! мен кетәт екән деп оілама!» деді.

Екі арбымакты алып қыз қалды, қігіт шәрға құғұрұп келді. Таң ертән енгән шәрға бесіндә бір ұи тапты, ұидұң ішінә қігіт еніп келді, еніп келсә бір қігіт бір урғашы отур екән.

«Азақә, ұжұңдұ сатамысын?» деді.

Ұидұң іәсі айтты: «Сатамын!» деді «көр мында аккан су мынау сұттөн ап-ак! деді, баі терәгім мынау, бірұк меіс басындағы анау» деді, «аузға тамшылап бір бірдің тұсұп турады» деді.

Қігіт айтты: «Не аласын?» деді. «Сенің әлің келмәс» ұи іәсі айтты. Қігіт айтты: «Осу орамалдағымды берәін! аламысын?» деді — «орамалыңмінән бер! алаін» деді. Қігіт берді, ұи іәсі айтты: «Мен шығамын ер катын екәумұз шығамыз. Ажак табак, тәсәк оруя сендә қалсын! маған керәгі қок» деді. Қігіт айтты: «Қараіды» деді. Ер катын екәу ұидөн шығып кетті. Қігіт манағы катынына келді, келсә отур екән. «Қігітім, ұи таптыңба?» катын айтты. «Таптым» деді — «қараіды» деді. Екәу арбымағын қедәктәп сатып алған ұжұнә келді, катыны көрдү: «Бәрәкәдә, қараіды» деді. Өгүн қатты, ертән турдұ, беті колүн құдұ. Катына айтты: «Мен тамак п'сәрәін! сен барып шәрдің десәтнігінә кабар бер! патсаны шақырсын! біздің ұжұмұзгә келсін! деп айт!»

Бајы кетті, десәтніккә кабар берді, патсаны шақырыңыз біздің ұжұмұзгә келсін! деп, осу шәрдің қаксымарын бәріндә шақыр! деді.

Қігіт ұжұнә келді, «шақырдыңба?» катыны айтты — «десәтніккә айттым, асыңды п'сір!» Бір уакытта десәтнік патсасын, бәрінді шақырып, келді. Бала ыстолүн қондұрды, тастырқанды қайдырды, ас әкпәліп патсаның алдына койдұ. Патса айтты: «Апырмаі асының тәттісін аі» деді. Касындағы ұазірдірі айтты: «Мен көрұп келәін қігіттің катынын» деді. Кан айтты: «Токтаі тур! ујат болар» деді — «не ујаты бар?» деп ұазір көрөмұн деп кетті, көрұп қаітып канға келді. «Апырмаі кан-аі!» деді «айтса айтқан.

даі көркөм экән, сиздің катыныңыз колүна су кујүға қарамайт экән.» Кан айтты: «Апырмай, көркөм менің алғанымба деуш'едім» деді.

Кан құртүн қиды, акыл сурады. «Бу қигіттің катынын кайтп амын?» деді. Құрт айтты: «Алмай несі бар?» деді «сиз айтыңыз: шакырып: пешәм менің ауру деп айтыңыз, ајумінән қолбарыстан екәунән екі шеләк сұт сауп бер! деп айтыңыз! сонда ол барар, барғанда келәлмәс мунда, соңда сиз катынын аларсын» деді. «Қараиды, құртұм!» кан айтты. Кан қигіт келсін! деп шакырды, қигіт келді, кан айтты: «Е, қигітім! не кылып құргөн қатсын?» деді, «кайдаң келдің? кайдан турдұң? елің барма? құртұң барма?» деді.

Қигіт айтты: «Таксыр алдыяр, елімдә қок, құртұмда қок, кайдан келіп, кайдан турғанымды білмәимін» деді. Патса айтты: «Билмәсәң менің шәрімдә тур! сені адам кыспас, адам саған зордұк кылмас! менің пешәм ауру!» деді, «бір қумуска сені қумсаимын!» деді. Қигіт: «Бараин!» деді. «Барсаң ајумінән қолбарысты екәунән екі шеләк сұт сауп йкпәл! йкпәлмәсәң басыңды аламын!» деді, — «қарайт» деп ұжүнб қылап келді. Катын айтты: «Неғә қылаисын?» деді — «қыламай-кайтәин? Кан бір катты қумуска қумсады» деді «барып ајумінән қолбарыстан сұт сауп йкпәләлмәсәң басыңды алмак боламын» деді. Катын айтты: «Коркпәи канға барып кандан кырк күн мурсат сура!» деді. Қигіт құғұрұп ұжүнб келді: «Алдыяр, қумсаған қумусұңұзға бараин! кырк күн мурсат бер!» деді. «Қараиды, ал!» деді.

Қигіт құғұрұп ұжүнб келді. «Бердімә мурсат?» катын сурады. «Берді» қигіт айтты. Катын айтты: «Бу шәргә бар, бір шабдар ат сатып ал! моіунда ағашы бар, өзүнұң аркасы қаур» деді. Кетгі қигіт, шәрдің басына келді; бір шабдар атты бір қигіт сатамын деп қетәктәп құр экән. «Сатамысың атыңды, ағакә?» деді — «Сатамын; не берәсін?» деді. «Кайдан біләин! өзұң сура!» «Екі дұз сом бер!» «Дұз өлү берәин!»

Дұз өлү сом беріп аркасы қаур шабдар атты алып ұжүнб келді қигіт. Катын айтты: «Сен кырк күн үйдө отур! оразанды

ыста! бес уакыт намазыңды оку!» деді. «Мен шабдар атты алып кетәін, семіртіп äкпәләін.» Цараіды деп бајы калды, оразасын ыстады, бес уакыт намазын оқудү, катыны шабдар атты қедактәп кетті. Кырк күн болды дегәндә шабдар атты қедактәп катыны келді, шабдар атты семіртіпті, бајына айтты:

«Ер мінән токум äкпәл!

«шабдар атты ертәп кел!

«алдыңғы аілын бос тарт!

«арткы аілын бәрік тарт!

5 «шабдар атка мін!

«тоғаидағы әјүдү аидап кел.

«тоғаидағы қолбарысты аидап кел!»

Шабдар атты тоғаиға барғанда барбаиға салып кал, шабдар аттың таусүн естіған сон әјүмнән қолбарыс бір қерғә қлар. Сонда алдыңғы салып аидап кел! алдыңнан кан кісі қибәрәр: койсүн! аидамасын! шешәм қазылды! деп аидар. Сонда сен болмай ұјүнө аидап кел!» деді.

Цигіт шабдар атты ертәдә алыңғы, аілып бос тартты, арткы аілын берік тартты, шабдар атка мінді, кетті, бір тоғаиға келді, шабдар атты борбаиға салып калды, шабдар аттың шыңғырған таусүн әјүмән қолбарыс естиді, бір қерғә қлды, қигіт алдына салып аидады. Қолда көрүнгөн малдыда, қандыда қайпады. Алдынан кан кісі қибәрді, «шешәм қазылды, аидап келмәсін!» деп қибәрді. Цигіт тилін алмады, ұјүнө аидап келді, екі темір шеләк колүна алды, әјүдан бір шеләк сүт саудү, қолбарыстан бір шеләк сүт саудү, каның ұјүнө керәк болса деп «мә» деп äкпәлді. «Керәгі қок төгүп таста!» деді. Шеләк аппарып төгүп тастады. Әјүмән қолбарысты қолға салып күп қибәрді. Цигіт ұјүнө келді.

Кан елін қуртүн қиды «акым тауп бер!» деді. «Кәйтп мен қигітті өлтүрүп катынын аламын?» деді. Қурт айтты: «Өлтүрмөңүз! бір катты қумуска қумусаңыз! сонү барып äкпәлсә äкпәлсін! äкпәләлмәсә сонда катынын аларсын деді. «Äкәм өлгөндә баи болған екән, мен қас болған екәмін; айт! äкәм алтынмнән күмүстү кәи қерғә көмгөн екән. Äкәм өлгөндө мен бір кара токтү

сојуп беріп едім, со тігән болама екән, болмайма екән? деп айт!» деді «сол цумуска қибар!» деді. Цігітті кан шақырды: «Аң қигітім!» деді «бір цумуска цумсаимын; барамысын? бармаимысын? деді. «Барамын!» деді. «Барсаң мен сені өрттөімұн, сексән арба сексәулі ақпал өрттөімұн» деді. «Менің ақам тірісіндә баі екән, алтынмнан кұмұс көп болған екән; сол өлгөндө алтынмнан кұмұстұ каі қердә көмгөн екән? Ақам өлгөндө бір кара токтұ сојуп беріп едім; со токтұнұң еті тігән болама? тімәгән болама? сонұ біл! ақам қаксыма екән, қаманма екән сонұ біліп кел! деді.

Цігіт айтты: «Қараиды, бараін!» Кан айтты: «Бармасаң басыңды аламын!» деді.

Цігіт ұжұнө келді. Катын айтты: «Негә кан сені шақырған екән?» деді. Бајы қылады. «Негә қылаісын?» катын айтты. Бајы бәріндә айтты. «Бар!» деді, катын айтты, «ұш кұн мурсат сура!» деді. Баі құғұрұп қаңға келді. «Таксыр!» деді «кішімәң айтатұжұн тәтім бар, ұш кұн мурсат беріңіз! ұш кұн өткөн соң сексән арба сексәулі ақпаліңіз!» деді. Кан «қараиды» деді «бар! ұш кұн мурсат берәін!» деді. Ұш кұн мурсат берді, ұжұнө келді, катыны кат сызды, ақасі тіләк кымыш сызды: «Балам, әлің қеткәңгә зордұк кылма! кара токтұнұң еті маған тіді, со токтұнұң етімнан кұн көрұп қатқаным; мен-дә бір кұндө зордұк кылұш? едім, кылған зордұжұмның қынасын тарттым. Қалған дұнұбөгө екі кұндөі нанбасын! шыны дұнұбө мында екән. Балам келсін қасыма!» дегән қағаз сызды. «Алтынмнан кұмұстұ ұидұң оң қактағы алтын ыстолбаның тұбұндө алтын ақша бар, анда көмбөмұн; алысн балам! сол қактағы кұмұс ыстолбаның тұбұндө кұмұстұ көмгөмұн, алысн балам!» дегән қағаз сызды.

Катын айтты қигіткә: «Сен, қигітім, бар, сексән арба сексәулі алып келіңіз! деп айт!» деді. Цігіт барды, айтты, кан сексән арба сексәулі алып келгізді, бір қергә ұидұ. Катын қигіткә айтты: «Астынын от қағар, төңбөктұң төрт пыршы туман кылармын; сен сексәулідұң ұстұнө шығып тур! сонда мен көк кештәр болұп сені көтөрұп ақпәтәрмін деп айтты.

Сексәулідұ кан ұидұ; қигіт ұстұнө шықты, сексәулідұ кан өрт-

төдү, төңөрөктүң төрт пыршы туман болду, катыны көк кептар болуп келди-да, қігітті көтөрүп ақпәтті. Катыны баян алып келді ұйғунө, үш күн, үш түн сактады ұйғундө, үш күн өткөн сон «Тәң ертән күлдүң ортасына еніп қата-ка!» депті. Қағазды көінуна салды, «кан келсе канға қағазды берә көі!» деп.

Баян ертән туруп, күлгө келіп күлдүң арасына қатты. Тәң ертән кан келді «тірім'екән, тір'амәсп'екән? келәрм'екән, келмәсп'екән көрбін!» деп келді. Қігіт түрө-гелді күлдүң ішінән.

«Асалау мағалайкым, алдыар!» деді — «Ұалкім асалам! қігітім!» деді. «Бардым, алдыар!» деді. «Барсаң не айтты?» деді. «Айткан сөзгө нанбайсын деп қағаз сыздырып алдым.» «Мә» деп қағазды берді. Кан қағазды оқуду: «Балама сәләм! кісігә зордүк қылмасын, кара тоқтүнүң еті маған тіді, алтын ыстолбаның түбүндө алтынды көмгөмүн, күмүстү сол қақтағы күмүс ыстолбаның түбүндө көмгөмүн, алыс балам! Қалған дүнбөдө құрмөсүн! менің қасыма келсін! менің қасым қарамаса балам қайтып кетәрсін, қігіт курдү шығалмайдыма?»

Кан сөйткөн сызған қағазды окуп ұйғунө келгәндә қуртүн қип алып айтты: «Мені өрттөңүз! сексән арба сексәүлі ақпәліп. Ақамнің қасыма барамын! қаксымын дегән қағаз қібәріпті маған, үш күндә ақамнің қасы қаксы болд'ау келмән, қаман болса үш күндө барып қайтып келәрмін, үш күндө келмәсам артымда қалған төлөңгүттөрүм келіңдәр!» депті.

Сексән арба сексәүлді ақпәлігізді, бір қергә ұйғупту, қанды өрттөпту, кан күжүп кетіпті. Ұш күн өтүпту артында қалған төлөңгүттөрү елінің ігі қаксылары өрттөндү.

Шәрдә тәур манағы қігіт қалыпты, қыз қатын қылыпты, мана қігіт шәрін біләпті, мана қаның бір қызын алыпты, өзү кан болуп турүпту; бастапқы қатынынан бір ул түпту. Улду мана қігіт төсүнө мінгізіп қатыпты. Қігіт солаі қатып күлүпту. Бастапқы қатын сураиды: «Негә күлдүң, мырзам?» деді. «Ейшәін күлдүм» деді. «Док! айт!» деді «ојуңа бір дәмә түскөн шығар.»

Қігіт айтты: «Айтаін саған! сен сөзүмді есіт! қас күнүмдө ақадән, шешадән қетім қалған екәнім, сөйтүп құргөңүмдө бір бай-

дың сірін қаидым, қалшы болуп сір қайып құрғонұмдә кұндор-
дұң бір кұнұ бір катын келді. Катынға амандастым, есәндәстім.
Қаида бара қатырсын дедім. Катын: Бір тўс көрдүм деді «Не
тўс? айтты!» деп сурадым. Ужуктап қатыр едім, тўсұмдә басым-
нан аі тўптұ, ажағымнан кұн тўптұ, құрбғұм басынан қулдуз тўп-
тұ, осу тўсұмаұ іздәп келәмін деп айтты. Тўсұңдұ сат! дедім. Ол
катын тўсұн сатты маған, бір қуанан бғұз бердім. Ығбә келіп
кешкә темірдің етік соктұрдұм, темірдің тажак соктұрдұм, темір
етіктән теңгәдәі қалғанша, темір тажактан тебендәі қалғанша
јұраұм құрұп келің сізгә тўшар болдұм; соған кўлдұм.»

Ўлкен катын айтты: «Онұң несі бар?» деді, басыңнан аі тў-
ғаны мені алдың, ажағыңнан кұн тўса қаның қызын алдың»,
деді «құрбғұңнұң басынан қулдуз тўса мынау балаң» деді. «Тў-
сұңдұ іздәп келсәң қабыл болдұ» деді.

5. Молданың ұжұнда оқуған бала.

Ертәдә бір молда болуптұ, молданың оқутқан отуз тоғуз ба-
ласы болуптұ. отуз сегізнің әкәсі-дә шешәсі-дә бар болуптұ
бұраўнұң әкәсі қок, шешәсі қок қетім болуптұ. Отуз сегіз
бала бірін бірі қонаққа шақырат еқан, бір кұндә манағы қе-
тім баланың шақыратұдұн кұн еқан, қетім бала шақыраин!
десә ұжұ қок, берәин десә асы қок. Бала оіданды, етәгін
тұрдұ, қолұна тажағын алды, кұнұң батыс қағына қараі кетті.
Бір уақытта бір шәргә келді, қаір сурады, нан қіп алды бір етәк,
қайтты қерінә.

Алдыңнан бір қыз келіпті, қыз көркөм еқан, бала-да көркөм еқан.
Бала қыздың көркұнұ қарап тұрдұ, қыз баланың көркұнұ таңқал-
ды. Қыз баланың етәгіндәгі нанын қеп қойды, қегән сон баладан қа-
пып, бала кұп қетіп, қыздың басында алтынды тақиясы бар еқан, ол
тақиясын бала қулұп алды, тақияны алып қерінә келді; молдасына
келді. «Молдам», деді «осу тақиямды берәин! отуз сегіз бала бір
кұн ішкәндәі тамақ берсәң осу тақияны ал!» деді. Молда айтты:

«Бу такіаны кайдан алдың?» Бала айтты: «Солаі шәргә бары едәм, каір сурап нан алып едәм, нанды алып келә қатыр едәм, алдымнан бір кыз келді, нанымды қеп коіды, кашып кетті менің мен кұп қетіп такіасын алып калдым» деді.

Молда айтты: «Бу такіаға менің әлім келмәді, алалмаимың бу такіаны апарып бір канға сат!» деді. «Со кан әлі келмәді өзгө кісінің әлі келмәс» деді. Бала кетті, кандікіна келді, «асам мағалаикым, алдыҗар!» деді «ўәлікәмә сәләм!» деді. «Каіда барсын, балам?» деді — «алдыҗар, қумусұм азғанна, бір такіа сізгә сатаін деп алып келдім» деді. «Әкпәл, балам! көрөін!» деді. Бала көінүнән сұруп алып берді. Кан көрдү; «балам, сен муну кайдан алдың?» деді. «Алдыҗар, менің әкәм қок, шешәм қок қетім едім. Молдаға оқу окуп едәм, отуз тоғуз бала едік, деді, конакка бірімізді біріміз шақырұшы едік, менің шақырұға ұҗұм қок болды, ішәргә асым қок болды. Соннан бір шәргә кеттім, каір сурап нан алдым; нанымды алып ұҗұнә келә қатыр едәм; алдымнан бір кыз келді, кыз менің етәгімдәгі нанды қеп коідү, кашып кетіп, мен кұп қетіп барып басындағы такіасын қулұп алдым.»

Кан айтты: «О кызды маған тауи берәмісін?» деді, тауи бермәсәң басыңды аламын!» деді.

Бала қылап аулуна келді, отуз сегіз балаға айтты: «Кан менің такіамды тартып алып калды, со кызды тауи бер! деп айтты, таппасаң басыңды аламын!» деді.

Отуз сегіз бала кандікіна қетім баламән біргә келді, бәрі бір сәләм берді, «ә, алдыҗар, деді, осу балаға зордүк қылма! бу баланың өзү қетім; әкә мында қок, шешә мында қок; ішәргә асы қок, кіҗәргә кімі қок. Буған зордүк қылма! зордүк буған қығанша отуз сегіз баламыз бізгә қыл! біздің әкәміз-дә бар, біздің шешәміз-дә бар; ішәргә асымыз бар; кіҗәргә кіміміз бар!» Кан айтты: «Қок! такіа алып келгән баланың кызды тауи әкпәлімәс басын аламын» деді. Отуз сегіз бала айтты: «Бізді кепілдіккә ал!» деді, отуз тоғузүн отуз тоғуз кұн кепілдіккә ал! отуз тоғуз кұн кызды алып келсін тапса; таппаса өзү келмәсә отуз сегіз баланың басымызды ал!» деді. Кан айтты: «Қараиды» деді.

Отуз сегіз бала ұйғұн келді, қетім бала отуз сегіз балаға амандасып есәндәсіп қызды іздәмін деп кетті. Бір кұндөрдө бір шәрға келді, шәрға келсә бір кемпірдікінә келді. Кемпіргә аманасыпты, есәндәсіпті, кемпір ас беріпті, асын бала ішіпті. Кемпір сурапты: «Каіда барасын, балам?» деп. «Шешәкә» депті, менің каіда бара қатканын не керәк?» депті «мен бір беішәра, әкәм қок, шешәм қок, ішәргә асым қок, кіјәргә кішәк қок, оку окуп едім, ұрбәуіп құрбәдүм, отуз тоғуз бала едік» деді, бірімізді біріміз қонакка шақырұш'еді, менің шақыратұғұн түнүмдө бір шәрға келдім. Каірға нан қіп алдым, нанды алып келә қатыр едім үігө, алдыма бір қыз кез-гелді, кезгелгән соң сөйләсүн амандасып турғанда етәгімдәгі нанды қеп қойұпту, қыс қашып, қызды мен күп қеттім, басындағы такиасын алып қалдым, со такианы қан меннән зордүк қылып алды, такианың іәсін қызды тауп алып кел! тапсасаң басыңды аламын, деді, со қызды іздәп келәмін, отуз сегіз бала маған кепіл болұп қалды. Қызды тауп апарсам өлтүрмөіді бізді, тауп апармасам отуз тоғуз баланың басын алады» деді.

Кемпір айтты: «Мен онұ табамын» деді. Бала қуанды: «О шешәкә! деді, «қызы тауп берсәң маған мен саған бала болаін!» деді. «Боламысын маған бала рас айт!» ««Рас айтамын шешә бала баламын!» деді. «Қараіды» деді. Енді кемпір айтты: «Бала сен қат осу үідө! төрт кұндө келәмін; төрт кұндө келәлмәсәм іздә мені!»

Баланың қолұнан баламын дегән қағаз алды, кемпір кетті, бала қатып қалды үідө. Төрт кұн қатқан соң ертән турұп беті қолұн құдұ, тышқарға шықып караса шешәсі қызды алып келіп түр екән. «Амансын коі, шешәкә?» деді. «Есәнмін, балам, кудаіға шүкүр» деді. Қызға амандасты бала, қызды оң қолұнан ыстады, қыз қігітті таныды, қігіт қызды таныды, екәү үігө енді екәү сөйлөстү. «Е, қігітім, каіда барасын?» Қыз деді. Қігіт айтты: «Сізді іздәп келдім.» ««Мен не керәк?» Қігіт айтты: «Түнөгүдө алып қалған такианы қан зордүк қылып алды, сені тауп алып кел! деп, алып келмәсәм басымды аламын! деді, отуз сегіз бала

«Бу такіаны кайдан алдың?» Бала айтты: «Солаі шӑргӑ барып едӑм, каір сурап нан алып едӑм, нанды алып келӑ ҫатыр едӑм, алдымнан бір кыз келді, нанымды ҫеп коіды, кашып кетті менӑн, мен кӑп ҫетӑп такіасын алып калдым» деді.

Молда айтты: «Бу такіаға менің ӑлім келмӑді, алалмаимын, бу такіаны аппарып бір канға сат!» деді. «Со кан ӑлі келмӑсӑ ӧзгӧ кісініӑ ӑлі келмӑс» деді. Бала кетті, кандікіӑ келді, «асалау мағалаікым, алдыҗар!» деді «ӑӑлікӑмӑ сӑӑӑм!» деді. «Каіда бара-сын, балам?» деді — «алдыҗар, ҫумусӑм азғана, бір такіа сізгӑ сатаін деп алып келдім» деді. «Ӓкпӑӑӑӑ, балам! көрбін!» деді. Бала көінӑннан сӑруп алып берді. Кан көрдӑ; «балам, сен мунӑ кайдан алдың?» деді. «Алдыҗар, менің ӑкӑм ҫок, шешӑм ҫок ҫетім едӑм. Молдаға оку окуп едӑм, отуз тоғуз бала едік, деді, конакка бірімізді біріміз шақырӑшы едік, менің шақырӑға ӑӑӑм ҫок болдӑ, ішӑргӑ асым ҫок болдӑ. Соннан бір шӑргӑ кеттім, каір сурап нан алдым; нанымды алып ӑӑӑӑ келӑ ҫатыр едӑм; алдымнан бір кыз келді, кыз менің етӑгӑмдӑгӑ нанды ҫеп коідӑ, кашып кетӑп, мен кӑп ҫетӑп барып басындағы такіасын ҫулӑп алдым.»

Кан айтты: «О кызды маған таӑп берӑмісін?» деді, таӑп бермӑсӑң басыңды аламын!» деді.

Бала ҫылап аулӑна келді, отуз сегіз балаға айтты: «Кан менің такіамды тартып алып калды, со кызды таӑп бер! деп айтты, таппасаң басыңды аламын!» деді.

Отуз сегіз бала кандікіӑ ҫетім баламӑн біргӑ келді, бӑрі бір сӑӑӑм берді, «ӑ, алдыҗар, деді, осу балаға зордӑк кылма! бу баланың ӧзӑ ҫетім; ӑкӑ мында ҫок, шешӑ мында ҫок; ішӑргӑ асы ҫок, кӑӑргӑ кімі ҫок. Буған зордӑк кылма! зордӑк буған кылғанша отуз сегіз баламыз бізгӑ кыл! біздің ӑкӑміз-дӑ бар, біздің шешӑміз-дӑ бар; ішӑргӑ асымыз бар; кӑӑргӑ кіміміз бар!» Кан айтты: «ҫок! такіа алып келгӑн баланың кызды таӑп ӑкпӑӑӑӑӑ басын аламын» деді. Отуз сегіз бала айтты: «Бізді кепілдіккӑ ал!» деді, отуз тоғузӑн отуз тоғуз кӑн кепілдіккӑ ал! отуз тоғуз кӑндӑ кызды алып келсін тапса; таппаса ӧзӑ келмӑсӑ отуз сегіз баланың басымызды ал!» деді. Кан айтты: «ҫараіды» деді.

Отуз сегіз бала ұжунд келді, қетім бала отуз сегіз балаға амандасып есәндәсіп кызды іздәмін деп кетті. Бір күндөрдө бір шәргә келді, шәргә келсә бір кемпірдікінә келді. Кемпіргә амандасыпты, есәндәсіпті, кемпір ас беріпті, асын бала ішіпті. Кемпір сурапты: «Каіда барасын, балам?» деп. «Шешәкә» депті, «менің каіда бара қатканын не керәк?» депті «мен бір беішәрә, әкәм қок, шешәм қок, ішәргә асым қок, кјәргә ктмім қок, оку окуп едім, ұрөнүп құрөдүм, отуз тоғуз бала едік» деді, бірімізді біріміз қонакка шақырүп'еді, менің шақыратүдүн күнүмдө бір шәргә келдім. Каірға нан қіп алдым, нанды алып келә қатыр едім үігө, алдыма бір кыз кез-гелді, кезгелгән соң сөлөсүп амандасып турғанда етәгімдәгі нанды қеп қожүптү, қыс кашып, кызды мен күп қеттім, басындағы такіасын алып қалдым, со такіаны қан меннән зордүк қылып алды, такіаның іәсін кызды тауп алып кел! тапшасаң басыңды аламын, деді, со кызды іздәп келәмін, отуз сегіз бала маған кепіл болүп қалды. Кызды тауп аппарсам өлтүрмөіді бізді, тауп аппармасам отуз тоғуз баланың басын алады» деді.

Кемпір айтты: «Мен онү табамын» деді. Бала қуанды: «О шешәкә! деді, «кызы тауп берсәң маған мен саған бала' болаін!» деді. «Боламысын маған бала рас айт!» «Рас аітамын шешә бала баламын!» деді. «Қараіды» деді. Енді кемпір айтты: «Бала сен қат осу үідө! төрт күндө келәмін; төрт күндө келәлмәсәм іздә мені!»

Баланың қолұнан баламын дегән қағаз алды, кемпір кетті, бала қатып қалды үідө. Төрт күн қатқан соң ертән турүп беті қолүн құдү, тышқарға шықып караса шешәсі кызды алып келіп тур екән. «Амансын коі, шешәкә?» деді. «Есәнімін, балам, кудаіға шүкүр» деді. Кызға амандасты бала, кызды оң қолұнан ыстайды, кыз қігітті таныды, қігіт кызды таныды, екәү үігө енді екәү сөлөстү. «Е, қігітім, каіда барасын?» Кыз деді. Қігіт айтты: «Сізді іздәп келдім.» ««Мен не керәк?» Қігіт айтты: «Түнөгүдө алып қалған такіаны қан зордүк қылып алды, сені тауп алып кел! деп, алып келмәсәм басымды аламын! деді, отуз сегіз бала

маған кепіл болуп калды» деді. Кыз айтты: «Цараиды, мен саған тіјамін» деді. Цігіт айтты: «Сенің кўјөўң бар шығар.» Кыз айтты: «Кўјөўм бар еді, қаман болдў. Мен сені сўјөмўн, мен кетсам саған артымдағы сіндімді алар» деді. «Цараиды» деді. Цігіт кызды алды, некәсін кыды, кемпірдікіңа қатты, кемпіргә бала болдў. Отуз сегіз кўн қатты. Катын айтты: «Е, кўјөўм, аўалда кімді іздәп қеріңнән шығып едің. Отуз сегіз баланың кепілі тастап шықканың калаі? Со отуз сегіз баланың ертәнгі кўн өлтүрдў коі» деді. Цігіт тўрб-гелді «сән ақылды екәнсін, мен ақмақ екән» деді «бараік!» деді. Катыны алып құрмбк болдў. «Шешә, есән бол! біз құрбмўз, өлмөсбм тірі болсам келәмін» деді. «Бар, балам! есән болсаң бір таппаі коімағаісын!» «Цараиды» деп кетті.

Кызды алып келді, отуз сегіз балаға келді, амандасты, есәндәсті. «Бәрікәлді, цігіт!» бұғўн келмәсәң бәрімізді қан өлтүрўп еді.» Отуз тоғуз бала кызды алып келді қанға. «Алдығар!» деді «әкпәлдік, біз кепілдән шықтықпа, шықпадықпа?» Қан айтты. «Шықтыңдар кепілдән. Қан кызын алды, отуз тоғуз балаларды қайтарды. Кыз кўјөўнө айтты: «Ертән тәңәртән қан өлдў деп әсітәрсін, сонда шынажаға шақырар! сен шынажаға келмә! сен ұйдө қал! қан өлгөн сон мен кетәрмін, мені екі айрық қолдўң ұстғүндө тос! сонда екәўмўз кетәрміз қерімізгә» деді. «Цараиды» деді. Кетті цігіт, аулуна келді; ертән турўп қан өлдў дегән қабар тәңәртән келді. Қан өлдў дегән қабар келсә өзгө қамат шынажаға кетті, цігіт ұйдө турўп бармады. Цігіт екі айрық қолға кетті, кызды тапқан сон екәў шешәсінікіңа қайтты, біргә құрўп шешәсінікіңа келді, мал малданды, баі болуп турдў.

6. Тўлкўнўң алдағаны.

Бір қасқырмнән бір қолбарыс, бір тўлкў ұшөў қолдас болған, қолдас болуп ұшөў келә қатқан, бір шеләк маі тауп алған, бір қергә ұшөў келіп қатты, тўлкў айтты: «Мінә қердә ўлкөн ағамдікі бар еді, сол ўлкөн ағамның катыны буаз еді, сол ағам-

ның катыны бала тапкан экән, сонун баласына барып атын кой-
жүп келәин!» деді. Каскырминан қолбарыс: «Барсаң бар!» деді.
Түлкү кетті құғұрұп. Бағанағы ұшбұ тауп алған шөләктәгі май-
ды ұшбұ бір қерғә көмүп кеткән ұшбұ. Түлкү каскырминан қол-
барысты екәун алдап тастап құғұрұп шөләктәгі майға келді, бір
елі төмөн түсүрұп қеді, кайтып келіп каскырминан қолбарыска
келді.

«Ағаңның баласының атын койдұңба?» деді. «Коидұм!» деді.
«Атын кім койдұң?» деді. «Атын бір елі коидұм» деді.

Өгүнү тұнда ұшбұ қатты, ертән турған соң түлкү каскыр-
минан қолбарыска айтты: «Мінә қердә ортанш'ағамның ұжұ бар,
со ағамның катыны буаз еді, ағамның катыны баласын тапкан
екән, сонун баласына барып атын койжүп келәин!» деді. Каскыр-
минан қолбарыс айтты: «Бар! койжүп кел!» деді. Түлкү құғұрұп
кетті, құғұрұп бағанағы шөләктәгі майға келді. Шөләктәгі май-
дың қарымын қеді, құғұрұп каскырминан қолбарыска кайтып
келді. Қолдастары айтты: «Ағаңның баласының атын койдұңба?»
деді. «Коидұм» деді. «Атын кім бәрдің?» деді. «Орта бел деп
коидұм.»

Қатты ұшбұ өгүнү, ертән турдұ ұшбұ, түлкү айтты: «Кен-
жә ағамның ұжұ бар еді», деді, «со ағамның катыны буаз еді,
ағамның катыны баласын тапкан экән, со ағамның баласының
атын койжүп келәин!» деді. Каскырминан қолбарыс айтты: «Бар
койжүп келә кой!» деді. Түлкү құғұрұп кетті, құғұрұп майға келді,
майдың бәріндә қалап қалап қеп койған соң кайтып келді құғұ-
рұп. Қолдастары: «Ағаңның баласының атын кім койдұң?» деп
сурадымар. Түлкү айтты: «Қалап қалап коидұм» деді.

Құрдұ ұшбұ бір тұшғүгө келді: «Етүшү!» деді, бір тұш сат
бізгә. ««Не берәсін?» деді. «Не берәин, бес дұс сом акша бе-
рәин!» деді. Түшү айтты: «Кашан берәсін?» деді. «Ендігі қып
берәик!» деді. «Қараиды бір тұш ал!» деді. Бір тұшны алды ұшбұ,
алып келіп бір қерғә сойдү. Ұшбұ тұшны сойжүп қатқанда бір кар-
сак келді. Карсак айтты: «Сендәрдә мен қолдас боламын!» деді.
Қолдастар айтты: «Бол! мынау тұш сатып алып сойжүп қатыр-

мыз, со тўёнў ендігі җыл бес дўз сом акша берәик! деп алдык», дедиләр. «Сол тўёнўң акшасына косуламысын?» деді «косулсаң төртдөүмўз тўөнў соҗаик!» деді. «Сојўп болмаі җемаік!» деді. Төртдөү сојўп җатты, тўлкў айтты: «Карсак аузўна бір демәні қағып салды» деді. Каскыр тап берді, тап бергәндә карсак җарк којўп кашты. Кашкан сон каскыр җолбарысминән тап којўп кўдў; тўлкў ордўнда калды. Каскырминән җолбарыс келгәншә, тўлкў тўөнў бузўп җарып җергә тығып коиды; тўлкў көмўп коіҗан сон кетіп калды. Бір уакытта каскырминән җолбарыс келді, келсә тўлкў-дә җок әлигі җердә тўб-дә җок, тўлкў таппаі турҗанында тўлкў келді. Җолбарысминән каскыр айтты: «Тўб кайда?» деп. «Тўөнў мен биләимін» деиді, «сендәр карсакты кўҗанда мендә кўп кетіп едим. Мен кайдан биләин, бөдөрўминән биргә карсакты кўп кеткәнмін.»

Ўшдөү җатты тўндө тўлкў тўөнў көмгөн җердән алып тўөнўң етін җеп җатыр тўөнўң етін бәрін тўлкў җеп коидў, кішкәнә терәсі калҗанда җолбарыс каскыр билді, айтты: «Е тўлкўм! не җеп җатырсын? кырш кыршыдатып не җеп җатырсын?» «Өзўминўң көтөнўмдў ојўп җеп җатырмын» деді. «Тўлкўм, өз көтөнўңдў өзўң җеп өлмөмўсўн?» деді. «Өлмөимўн» деді. Каскыр айтты: «Өлмөтўбўн болсам өз көтөнўмдў өзўмө ојўп берші!» деді. Каскырдың касына тўлкў: «Көтөнўңдў ојўп берәмін» деп келді, келдидә каскырдың көтөнўн ојўп җеді тўлкў. Каскырды алдап өлтүргөліў җўр; каскырдың ішінә еніп кетті, ішә карынын җеді, каскырды өлтүрдў, өлтүргөн сон каскырдың көтөннөн тўлкў шыкгы, шыккан сон каша берді, җолбарыс тўлкўнў кўдў, кўп җегіп ыстап алды; тўлкўнў җутамын деп аузўна салып җибәрді. «Җолбарысым» тўлкў айтты: «Маңгыт деп җутсаңшы!» деді. Җолбарыс маңгыт ден аузўн аша бергәндә тўлкў саңгытып аузўнан шыға берді. Тўлкў шығыш кашып кетті, җолбарыс кўп кўп җег'-алмаі калды.

Тўлкў бір җергә келді, бір бөдөнөминән җолдас болдў, екаў җолдас болўп келә җатты. «Тўлкўм», деді бөдөнө айтты, сені мән көп тамакка ашараин!» деді, «тўлкўм көзўңдў җум! куйрувўминән тистә!»

Түлкү «параиды» деді, көзүн қумлұда бөдөнөннүн куіруғунан тістеп түлкү құрлұ.

Бөдөнө айтты: «Түлкүм, мен көзүңдү аш деганда аш, мен аш демәі ашпа, түлкүм!» деді.

Бөдөнө құрұп келәді, құрұп келіп түлкүнү ертіп қетәктәп келә қатыр. Осындаі бір көрөттүн ішінә келді, көрөттүн ортасында, бір көп кісі тур'екән, көп кісінің ортасына түлкүнү қетәләп бөдөнө келді. Аш көзүң, түлкүм! деді, түлкү көзүн ашып қибәрса көп кісінің ортасында турлұ, бөдөнө алдап келгәнін білді. Бөдөнө кұлұп «др» етіп ұшұп кетті. Әлігі қердә кісідәр соқұп өйтүрұп алды.

7. Дудар кыз.

Ертәдә бір баі болұптұ, улұда қок кызы да қок болұптұ, қыкысы көп болұптұ. Баі қыкысын бакпаиды, қыкысын каскыр қемәйді, қыкысын уру алмаиды. Оңгө қердә бір кан бар екән, кан айтады: «Онұң қыкысын каскыр негә қемәйді, уру негә алмаиды, менің қыкымды каскыр да қейді, уруда алады.

Кісіләр канға айтты: «Баласы қок баідың қаңғыз бұрул ат болған, каскырға қегізбәйт екән, уруға бермәйт екән.» Кан енді баідан бұрул атты маған берсін деп сурата кісі қибәріптi, баі бұрул атты бермәйді. Бермәйді баі атын деп қибәргән кісі ұжұнө келді.

Кан тоі қыламын деп қуртка кабар айтты: «Улұ қокка оту-ратұғұн орун қок, кызы қокка кымыз қок, бу тоіға келмәсін!» Еі қурт тоіға қлді, бәрі барды, сонұ сон улұ қок катын баіына айтты: «Тоіға бараік!» деді. Баі айтты: «Бізді келмә деп кан айткан» катын: «Сен болмадың бараік» деп. Баі айтты: «Барсак бараік!» деді. Бір саба кымыз тўгө артты, катын қедәктәді тўбнұ, баі көтүнөн айдады, келді тоіға. Баі келді деп адам шыкпады алдынан, катынымінән екаў келіп турлұ ұидұң сыртына. Баі ашұланды, қанындағы п'шағын сұрұп алды, сабаны п'шак-

пән тiлiп қибәрдi, катынын ұжунö қеткәншә сабап келдi. «Тоiға бармаiк деп айтып едiм, айтқан тiлiмдi алмадың.»

Ұжунö келдi қылкыдан айғыр алды, сiрдан бука алды, коидан кошкар алды, ешкiдән текә алды. Айғырды, буканы, кошкарды, текәнi төртөўн алып мiдаi далаға кетiп ўлкөн Шалкар көлдiң басында төртөўн соидў кудайға. Кудайдан бала тiлiп шырағын қакты, көлдiң басында екәў катынмiнән қатты, «je, кудай, ул бер! je, кудай, кыз бер! малды не бер, малды не бермә!» дедi. Тундö баi тўз көрдў: «Бұрул атты соjўп берсәң кыз берәiн!» дептi. Баi ұжунö бұрул атты бауздаiмын деп қылкыдан әкпәлiп қыкты, ажағын бұштў, катыны қылайды: «Соiма! соiма деп қылайды, баjы сөзўн алмаиды, болмаиды, бауздап атты өлтүргөн сон тундö қатады екәў, ертән катын буаз болды. Тұаттүрўн уақыт болдў, көп катындар қилады, о катындар айтады баланың кiндiгiн мен кесәмiн! дедi. Бала iштә қатып қубап бердi. Ұидөгў катындарды кўп қибәр! өзўм қаксы тўамын! дедi. Әкәм ўiгө келсiн! катының маған керәгiсi қок дедi, әкәмнiң маған керәгi бар, әкәм келсiн деп шақырды. Әкәсi ұжунö келдi.

«Әкә! әкә! тўайнба?» дедi. «Шырағым тўа коi!» дедi. «Өзўмдў өзўм бiләсәм тўамын!» дедi. «Өзўмдў бiлiк болмаса тўмаймын!» дедi. Әкәсi: «Өзўң бiлә!» дедi. Бала тўдў, шәшәсiнiң iшiнән қергә тўстғў, катындар қiлiп келдi, таңырқап келдi, «нағылған қан екән бу, улўма екән кызба екән? бiләiкшi!» деп келдi. Әкәсi айтты: «О кыз екән» дедi. Әкәсi бiр коi соjўптў, тоi қылыпты, кымызынан iшiптi, етiн қеп катындар ұжунö қаiтышты.

Кыз ер қетiптi, кундö баидың кызын айттырамын деп мурзалардың баладары келiптi; кыздың өзў көркөм екән. Әкәсi келгән қiгiттәргә айтышты: «Мен бiлмәiмiн, кызымның өзў бiләдi, өз бiлiгi өзўпдö дедi. Қiгiттәр кызға келәдi, амандасады, сөлөсөдў: «Сен маған барамысын?» дедi. «Барамын» дедi. «Атымды тапсаң саған барамын» дедi. «Атымды табалмасаң мен саған бармаймын» дедi. Қiгiт атын табалмаиды, өзўнўң әкәсидә шешәсидә атын бiлмәiт екән. Бiр кўн болғанда шешә кыздың атын сурайды; «сенi бiз не деп шақырамыз?» деп. «Атыңды бiз бiлмәiмiз.

Кыз айтты: «Атым менің Дудар кыз. Менің атымды адамға атпаңыз» деді. Күнүндө тағы үгіт келді, акасі «ман білмәймін» деді. «Кызымның өзү биләді», деді, «күждөгү барсада, бармасада өзү билсин!» деді. Үгіттәр кызға келді. Амандасты, есәндәсті, сөбөстү: «Сені мен аламын сен тисаң» деді. Кыз айтты: «Атымды тапсаң тижәмін; таппасаң тимәймін» деді. Атын адам табалмады.

Аул көштү далаға, кыз үгүн артты түүгө, түүнүн басын үүндө үүргөн күнүнө җедактатты. Кыз үүртүндә калды, кыс кара җорға атына минді, үгүнүн көтүнөн күп келді, күп келсә күнүн җедактап бара җаткан түүнүн бір җағы ауп калыпты, ош кыз көрмөдү, күң айаилай шапырды, кыз есітпәді, сону сон: «Дудар кыз, мында кел! түү ауп калды, кел мында!» деді кыз күгө кайтып келді. «Сен менің атымды атадыңба?» деді. «Ата-җаым җок!» деді. «Кыз деп сені шапырдым» деді. Үгүн арты, барды конатүүн җеринә, түүн алып келип, үгүн т'сүрдү; үүн тикті, кыз җелсин төрнүн алдына отурду. Бір үгіт келді, айтты: «Баи кызыңды мен алғалы келдим» деді. Баи айтты: «Кызым өзү өзүн биләді» деп. Кызына келді үгіт: «Е, кыз, амансынба? сені айттырғалы келдим деді. «Атымды тауп ал!» деді. Үгіт айтты: «Атың Баилантувун болмасын!» «Җок, атым ол емәс.» «Атың сенің Дудар кыз» деді. «Атымды таптың» деді.

Тои кылды, куда т'сүрдү, кызбан үгіт кол ыстатты, акасі узаткалы җатыр «кызыма җылкыны бәрін бөлу берәмін, алып кет!» деді. Малдың ишинә келді, келип җылкыны көрүп, карап үүрө бір кішкінә кула таи үстүнө тер катып үүр экән. Кула таидың үүнүн алаканыман үктү. Кула таига тил битті: «Е Дудар кыз» деді. «Сені узатадыма?» Кыз айтты: «Мені узатады.» Кула таи айтты: «Не аласын?» деді. «Акам малдың бәриндә берәмін деп айтады.» «Сен малды алып не кыласын? малды алама! бүүм-дә берсә бүүмдү алма! күждөгү өзүңө тәүрмә җаманба?» деді. Кыз айтты: «Җаксы экәнин, җаман экәнин білмәймін» деді. Кула таи айтты: «Сен билмәсәң мен айтаин! Күждөгү сенің касырдың алыбы, кубулуп келгән адам болуп келгән. Анау күн

сіздің үі көшүп келіп қатқанда кұңнұң қетіктігін тўосў ауған сені шақырған, шақырғанда сен келмәгіннің атыңды атап сені Дудар қыз деп шақырған, сонда осу қасқыр өлгөн кісіні көрбөн сўруп қеп қатқанда сонда сенің атыңды есіткән» деді.

Қыз онан шошудў, кула таі айтты: «Ақаң мал берсәдә алма! бул берсәдә алма! берсә ақаңның қағымнан оўун ал! кара кўңдў ал! мені ал! кара тўонў ал!»

Ўжўнб келді қыз, тосккб келіп коркўп қылап қатты. Ақасі айтты: «Қылама, усатамын! басыңды көтөр!» деді. Қыз басын көтөргөндө ақасі: «Балам, не аласын?» деді. «Ақам қағымнан оўңдў берсәң аламын; кара кўңдў берсәң кара кўңдў аламын, кара тўондў берсәң кара тўонў аламын; кула таіды берсәң кула таіды аламын» деді. Ақасі айтты: «Кара кўңдў, кара тўонў, кула таіды мен саған берәмін, қағымды оўмдў бермәмін» деді. Қыз қылады, сонў сон шешасі бајына урустў: «Қызымнан сенің қағымнан оўң артықпа? балам сураса бер!» деді. Бермәк болдў «ал, балам!» деп.

Қыз қылықтан кула таіға курук салды, кунан болдў, қўгөндў қўгөндөдў дөнбн болды, ертәді бестә болды, қызды мңгизді, алты қасар ат болдў. Кара тўонў ыстап алып келіп берді, кара кўңдў сол тўбгб мңгизді. Қыз бәрінді алды, кул'атка мінді, қағын моінўна салды, кетті, кўжбў узатып алып кетіп барады. Кўжбў қызға айтты: «Мен алдынан озамын!» деді. Узуннан сызған қер болса қўр! тәңлбк сызған қер болса кон!» деді.

Кўжбў кетті, катын кеін қалды. Кула ат айтты: «А, Дудар қыз, кўжбўң озўп, неғә кетті білдіңбә?» Дудар қыз айтты: «Білгәнім қок» деді. Кул'ат айтты: «Мен білдім» деді, кўжбўң қасқыр болўп, қаітып қеліп кара тўонў қелді, кара кўңдў қелді» деді. Азрак қергә барып еді, ўкбн бір қасқыр келіп қатыр. Қасқыр келді дә 'кара тўонў қутты кўңдўдө екәўн дә. Қасқыр қатып кетіп қалды. Бір уакытта қігіт болўп кубулўп артынан келді, келіп караса кўжбў екән. «А, Дудар қыз, деді кара тўб қаіда кара кўң қаіда?» деді. «Бір қасқыр келіп қеп кетті» деді. Кўжбў айтты: «Қесә қесін!» Дудар қызға айтты: «Анау көргбн таудўн

арасында аңарған менің ұжым, деді, соған кел!» деді «мен озаін!» деді. Кыз қаңғыз қалды. Ат айтты: «Е Дудар кыз, не оілап келісің?» деді. Дудар кыз айтты: «Мен не оілаін?» деді. Ат айтты: «Цеті құрттұ қалмаған қалмауз қасқыр қатыны құтұрұп алдыңнан шығар, құтұрұп келіп менің тізгінімнән ыстар; сен тізгіннән ыстатпа!» деді.

Қасқыр қатыны құтұрұп келді «Дудар кыздың тізгіннән ыстамын!» деді. Дудар кыз айтты: «Атымның тізгіннән ыстама! сен үлкөн, мен кіші, атымды өзүм баідаімын!» деді.

Дудар кыз тўсө келді, үйдўң қанына атты байлады, үігө еніп есіктің алдынан келіп отурдў. Баіы үйдўң ішіндә тўсөктө қатты, үлкөн қатыны тўсөктўң қағында отурдў. Баі ужуқтап қатыр екіе, ојанды. «Е Дудар Кыз! мында қасыма кел!» Дудар кыз бармады. «Меннән үлкөн апам қатқан тўсөккө бармаімын» деді, «ујат» деді. Келмәгән сон баіы ақырды, ашўланды, ашўлансада келмәді. Ұлкөн қатыны құтұрұп қасына келді, баіының басып қасыды, арқасын қасыды, баіы ужуқтады, цеті кўн ужуқтады, цеті тўн ужуқтады. Баі ужуқтап қатып оібаілады, бір уақытта бақырды, быр уақытта шыңырды. Сонда ат үігө сўкөндў. Бір уақытта атты бір цергә баідаімын деп Дудар кыз шығып кетті. Шықты, атқа мінді, садағын оғўн алды. Ат айтты: «Көзўңдў қум! ўш кўн ўш тўн көзўңдў ашпа!» деді.

Кул'ат ўш кўн ўшўп кетті, ўш кўн ўш тўн ўшўп барып тўстў. Кул'ат тура қалды, қыз көзўн ашты. Ат айтты: «Ерімді тоқумдў ала көр! Ер тоқуміннән Дудар кыз алды, аттың бір қабат терәсі тоқуміннән біргә алынды. Ат аунады, әрі бәрі оттады, бурунғұ қалыбына тўстў. Құтұрұп ат кетті, кетсә бір адамда бір адам құр екән. Ат қаітып Дудар қызға келді. «Ертә!» деді, «мін маған!» деді. Ер тоқумдў ертәді, манағы көрўнгөн кісігә келді. «Асалау мағалаікым» деді, «ўәлікімә сәләм!» деді. Цігіт айтты: «Кімсін?» деді. Кыз айтты: «Мен бір ермін» деді «аң атқалы құрғон қаншын» деді. Цігіт айтты: «Сен ер болсаң мендә ермін» деді. «Мен аға болаін саған! сен маған іні бол!» деді. Болмақ болды біраў аға болдў, біраў іні болдў, екәў бір

ағаинды болдү. Екәў аң атты, кыз бір атканда екі кулан атты, анау үгіт Төстүк батыр біраўдї атты, екәў кешкә үжүнө келді, үш куланды алып келді. Төстүк батырдың шешәсі бар екән «Балам Төстүк», деді «касындағы ертіп келгән кім?» деді. «Шешә» деді, «ертіп келгән бір ер, бу меннән артык батыр деді «мен бір куланды аттым, бу екі куланды атты» деді. Шешә айтты: «Балам, шыккыр көзүм шыкпаса мының өзү ер емәс, кыз» деді.

Інісі үш куланды соидү, судү әкпәлді, етін асты, әлім кылып пісирді, арса кылып т'сұрдү. Етті қеді, тоидү, ертән таң атканда атына мінді екәў, аң аткалы кетті. Кыз екі кулан атты, Төстүк батыр бір кулан атты. Екәў далада сојұп қатыр еді. Бір кісі келді, қетәктагән аты бар екән. «Төстүктү іздеп келдім» деп Төстүк батырға сәләм берді. Төстүк сәләмін алды. «Каіда барасын?» деді. О кісі айтты: «Сені іздеп келдім» деді. «Мені набыласын?» деді. «Еліміздә батса тоі кылып қатыр» деді. «Терәктің басына бір дылда којады, сонү атып т'сұргөн кісігә кызымды берәмін деді. Сонү сен атып т'сұрұп алсаң сен кызын аласын» деді. Ол дылданы аттұзүн кісі табылмады, канша кісі қылып барып атыш еді, дылдасын қергә атып т'сұрәлмады. Сонү сен атып қергә т'сұрбрсұн, кызын аларсын» деді.

Дудар кызды алып үшбү біргә кетті, батсаға келді, келсә канша қамағат турған атып қатыр екән, дал тігіз'алмайт екән. Келдідә Төстүк батыр, атты, қакын қанынан кетті. Сонан сон Дудар кыз атты, дылда шылдырап қергә түстү, батсаның кү-жөү бол деп кіләмгә салып көтбрұп батсанікіна аппарды, кызды әкпәліп үгіттің коінүна салды. Ұш күннөн сон узатпак болдү, үш күн өттү, кызды узатты, кыздың інісі ерді, кыз інісіна айтты: «Мені буған негә бердіңдәр, буда кыз мендә кыз» деді.

Кулат Дудар кызға келді, айтты: «Е Дудар кыз, алып келі қатқан катын інісіна айтты: «Мендә кыз, о да кыз деп айтты.» Дудар кыз айтты: «Енді каітәмін?» деді. Кулат айтты: «Сен каіныңа айт: екәўмүз қарысаік! деп айт! деді сонда ол қарысар деді.

Үгіткә кыз келді: «Қарысаік!» деді. Екәў қарысып кетті

Кул'ат озуп кетті, бір кулан атты, куландан бутүн кесіп алды. Бір көлдүң басына келді. «Е балдызым» деді, «суға томулаик!» деді. «Цараиды» деді. Екәў шешінді, кыз куландың бутүн өзү-нүн бутуна колуман ыстап суға түстү, кайысы касына келді, балдызына шүмөтөйүн көсөттү, балдызы көрдү, балдызы куанды. Судан шығыш кімнә келді, балдызының көзүн алдап кулан-ның шүмөтөйүн ңергә тастады қасырып, өзү кімін кіп алды. Екәў атына мініп алды, батсаның кызына келді.

Інісі айтты: «Апа! сен кыз деп едің, еркән екән» деді. «Бутун көрдүм», деді. «Бутунда шүмөтөйү бар екән» деді. Кыз куанды, Төстүктүң шешәсіннң ұжүнө алып келді, үш күн қатты балдызы, төртүнцү күндө ұжүнө кайтып кетті. Ертәңіндә Дудар кыз қанғыз аң атамын деп шықты. «Аға, сен үйдө қат! кешкә мен келәрмін!» деді. Ертәңіндә Дудар кыз атына мінді, далаға кетті, ат тұрұп айтты: «Е Дудар кыз» деді. «Енді кайтәсін?» деді. «Енді мен кетәін?» деді. Ат айтты: «Каскыр бајыңның қабар ңок. Ертән сен Төстүкминән далаға шык! Төстүккө өзүн ті!» деді.

Кешкә ұжүнө келді, екі кулан алып келді. Қатты, ертән тұрдү, беті колүн құдү. «Е ағам, екәўмүз кулан атаик!» деді. «Цүр! екәўмүз бараик!» деді. «Цараиды барсақ бараик!» деді. Екәў кетті, мїдаі далаға келді. «Е аға, кешәгі әкпәлгән батсаның кызын кім алады?» деді. «Е шырағым, өзүн ал!» деді. «Мені кім алады?» деді. «Сені кім алсын!» деді. «Аға! мен кыз едїм» деді. Ағасы куанды, кыз белгәсін емшәгін шашын көсөттү, қігіт куанды, сонан сон ұжүнө кайтып келді, алды кызды, екәўндү алды, қатын қылды; шешәсі кыз деп айтқан соң «уф!» деді, уф! дегән лабізі от болдү, ұжү қанып кетті. Сонан соң Дудар кыз буаз болдү, буаз болұп құрдү. Еліна бір қау келді, құрт қмды сонң көтүнөн күп кетті. Төстүк батырды қатыны Дудар кыз «барма!» деді, айтқан сөзүн алмады, «қауға барамын!» деді. Қатын болмаған сон айтты: «Барсаң бар! кул'атты сен мінбә! сені тастап маған келәр» деді. Атты бајы мінді, айтқан сөзгө көнбөдү, кыз шідәрді бармаді, бутүннң арасына қысты, күжөү өзүн

ішәріп тастады, шідәрді қулап алды. Цігіт аттанып дөңдә, пешә аман бол!» деді. «Мунау катыным бала тапса мені күдүрт! ол тұса атын Алтын Баи кой!» деді. Сөйтүп айттыда кетті. Бір аи құрды, бір аи өткөн сон катыны бала тапты. Басы алтын, көтү кұмұс бір ул тапқан, сонан сон пешәсі: «Төстүк баламды шақырып кел! Дудар кыз келінім ул тапқан, басы алтын, көтү кұмұс.» Қағаз сызды, баласына ол қағаз кісімінән цибәрді. Кара дүлдүлгө кісіні миңгізді, күдүрүп цибәрді, аишылык қерді алты басты, барып қетті. Цүрөктөи қердән қулуңдаи тұтүн шығды, тұтүн шыққан қергә қетсә есік көрүнөдү, есікті ашып өң келсә кұ аяк кемпір отур. «Балам, каида барасын?» деді. «Түнөгү кеткән қолдү көрдүңбө?» деді. Кемпір айтты: «Мен көрдүм, осүнда қонүп кетті; шаршап келәт екәсін, атыңнан тұс! атыңды баидаи тур! ас берәин саған» деді. Атынан тұстү цигіт, атын баидады, үйгө кирді, отурдү кемпір, бір аяк боза қујүп берді, ішті цигіт, ас ішкән сон қатты, темімді алаишы деп қатып еді, ұжуктап қалды. Ужуктап қатқан цигіттің қалтасына кемпір қолүн салып цибәрді, кемпір алақандаи қағазын сүрүп алды, цигіт мас болүп ұжуктап қалып білмәиді. Кемпір қағазды окуп караса Дудар кыз ул тапқан басы алтын, көтү кұмұс ул тапқан екәнин білді, Дудар кыз Төстүк батырдың үјүндө екәнин білді. Ол кемпір қасқыр алыштың пешәсі екән. Қағазды қайтып цигіттің койнұна білгізбәи салды. Цигіт бір уақытта ојанды, тұрө-гелді. «Ой-баи! қүн кеш болүп барат екән. Мен құрбін!» деді. «Цүрсөң құр цигітім!» деді. «Қайтарыңда менікінә келә кет! деді. Цигіт атына мінді, Төстүк батырды күп кетті. Бір уақытта қетті, амандасты. «Қаида барасын, цигітім?» деді. «Сізгә келдім» деді. «Катының ул тапты; пешәңнің беріп цибәргән қағазы мінәкі» деп берді. Қағазды оқудү, оқуса ул тапқанын білді. Қайтамын деді, қуанды. Төстүк батырдың қасындағы қолдастары» енді қайтпа» деді. «Бір аидан бері келіп қетәрміз» деді. «Енді қауға қеттік, деді, ішіміздәгі батырмыз сіз! қайтпаңыз! қаудү мукатын кетәйк!»

Төстүктү қолдастары цибәрмәді. Шешәсінә Төстүк қат сыз

ды: «Шешәмә сәләм! тои кылсын! көп цуртгү шақырсын! баланың атын Алтын Баи кой!» деп. Сонан сон манагы келгән цигит кайтты үжүнө, кайтып цолундагы кемпиргә келди, кемпирдәкинә түстү, цигит темимди алаимын деп цатты. Ужуктағанын кемпир биди, калтасындагы кағасын сүрүп алды, отка тастап цибәрип факты. Озү кайтадан кемпир кағаз сызды: «Атты кынап шешәм вега маған цибәргән болады? Шешәмә сәләм! отус арба отүн ақпайп Дудар кызды баласыминән екаўн отка салып өртөсүн!» деп кемпир сызды. Кағазды цигиттиң коинүна салды. Цигит ојанды түрө-гелди «цүрөинши!» деді, атына минди, үжүнө келди, кағазды шешәсінә берди. Шешәсә окудү, отуз арбаминән отунға цибәрді, баласын айткан сөзүн еки кылмады.

Дудар кыз бала қаңа тапкан цылап цатыр, түн ортасы болғанда кул'ат келди. «Дудар кыз, цатырмысын?» деді. «Цатырмын, цатпай кайтйин» деиді. «Шык!» деді. «Алтын Баиды ала шык!» деді. Дудар кыз түрө-гелди, кимин киди, белін бүдү, баланы коинүна салды, үидөн шыкты, шығып караса кул'ат келип турған. Кул'атты көрүп цылады, үш ајағында шидәр ајағын кыип тастады, ајағынын ап ак сүөгү көрүнөдү. Шидәрін алды, қанына баилады. Кула атка минди, кашып цөнөлдү. Көтүнөн бирәү күп келди, үшөин! деса үш'алмады, цүгүрөин деса цүгүр'алмады, цакындап целип кетти.

Дудар кыздың калың тарағы бар екән. Тарағын лактырды, калың тоғаи бол! деп тастады. Калың тоғаи болды. Кү ајак кемпир адасты. Дудар кыз кетти, кемпир көтүнөн тоғаидан шығып күдү, күп тағы цетти. Колундағы Дудар кыздың аинасы бар екән. «Аинасы үлкөн дарја көи бол! деп лактырды. Үлкөн дарја көи болдү.

Дудар кыз көлгө кул'атминән дүзүп ортасында келә цатыр, көтүнөн кемпир су ишиндә күп цетти, келип кыздың биләгинән ыстады, ыстағанда караса Дудар кыздың колунда п'шағы бар екән, кемпир п'шакты цулүп алды. Аттың ишин п'шакминән қарып цибәрді. Кемпирдә кос ајағыминән тебип цибәрді, кемпирдің моину

үзүлүп өлдү. Судуң чегинә шыккан сон кул'аттың ишi, карыны
цеггә түстү, кул'ат цығыды, өлгөлү қатыр.

Дудар кыз кул'аттың басын кушактап цылап отур. «Дудар
кыз, цылама!» деді. «Төрт ајағымды кесіп төрт қакка таста!»
төрт айыр цыкы бол! деп айт.» деді. «Кәудөмдү кесіп осу
араға таста! алты канат ак үі бол деп айт!» деді. Кул'ат өлдү,
кыз басын кушактап үш күн, үш түн цылады, цылаған сон ті-
рілмәді ат, төрт ајағын кесті, төрт қакка тастады, төрт айыр
үрү цыкы бол!» деді. Кәудөсүн кесіп қаткан церинә тастады
«алты канат ак үі бол!» деп. Төрт айырдың үрү цыкы болдү,
кәудөсү ак үі болдү, баі болдү, биә саудү. Алтын Баі ер цетті,
цыкы бағады, адам цок цыкы бағып цүрсө бір ајағы цок адам
кiк атады, кiктi Алтын Баі алып кашады, шешәсинә алып келәді.
Ертәиндә тағы Алтын Баі ајағы цокка келәді. «Алтын Баі, мында
кел!» деп шакырады, касына келәді, басындағы такіасын берәді
Алтын Баіға, Алтын Баі такіаны алады, үжүнө келәді, биәнің ка-
сына такіаны којуп кетәді. Шешәсі биә сауғалы келәді. Алтын
Баі үидө ужуқтап қатады. Биәнің касына келсә такіаны көрдү,
такіаны алдыда, көрдү, цылап үжүнө келәді. Алтын Баіды ку-
шактап цылаиды.

«Мыны каідан тауп алдың?» деді. «Бір ајағы цок кісідән
алдым» деді. «Со кісі менің бајым Төстүк батыр, сенің әкәң»
деді. «Онү алып кел!» деді. Алтын Баі әкәсін колұнан ыстады,
колүмінән көтөрүп аттың көткү қағына мингізді, үжүнө кәйтты.

Алтын Баідың шешәсі цылап алдынан цүгүрдү, Алтын Баі
әкәсін колұнан ыстап цеггә лактырып тастады, өзүнүң цылкы-
сына шауп кетті, цылкыдан кешкә келді, келсә Дудар кыз Төс-
түк батырды биәнің сүтүнө шомулдүрүп, цаксы кім кiгізгән,
цаксы ас ішкізгән, семірткән. Баласын бала кылды.

Катыны бајынан сурады: «Е бајым, каідан цүрсүн?» деді.
«Мен каідан цүрөін? мен цаудү күп кеткән емәсп'едім; сонда
сен буаз калған емәсп'едің, сонда мен шешәмә аітып едім: ка-
тыным ул тапса мені күдра цибәр! деп аітып едім. Со күндө ше-
шәм мені күдра цігіт цибәргән екән, со цігіт келіц маған каты-

ның ул тапты деп айткан экан, шешәнің берған қағазы минә деп маған берған экан. Қағаз окусам Дудар кыз ул тапты басы алтын, көтү кұмұс; Төстүк батыр балам кайта көрсүн! деп қағазды қибәргән экан, қасымдағы қолдастарымнан сурап едім, кайтаин деп айтып едім. Қолдастарым: Кайтпа! деп айтты, ішіміздігі батырымыз сенсін, сен кетқан сон біз не боламыз? кат қибәр! деп айтты қолдастарым. Кат сыздым, шешәмә кат қибәрдім: «Тоі қылысын! атын Алтын Баі коісүн! деп, қағазды қігіттің коінұна салдым, өзгө қергә конба! тұспө! тігінән өзүмүздің ұйуно бар! дедім. Сен Дудар кыз бу қергә не қылып келдің? бірәудән қысым көрдүңбө? зорлық көрдүңбө?» деп айтты.

Катын айтты: «Мен үідүң ішіндә қатыр едім, қибәргән қігіт келді, енәм сурады: «Төстүк балам келмәдімә? Төстүк батыр келмәді, сізгә берған қағазы минәкі деп берді. Енәм қағазды алып оқуттү, оқутса отуз арба отун йкпәлсін! қызды Алтын Баі екаўн өртөсүн! дегән қағаз беріпсін! сөйтүп қылап өлөмүн деп қатыр едім, тұн ортасында кул'ат келді. мені алып қашты. Артымнан бірәу күдү, не екәнін білмәдім, қетіп келді, кула атты п'шакпән қарды, ат кос аяк тепті, моінү ұзылұп өлдү. Кул'ат өлөрүндө маған айтты: «Төрт ажағымды кесіп, төрт қакка таста! деп айтты; кәудөмдү кесіп осу араға таста! деп айтты. Тастадым үі болдү, қымы болдү. Сені алғызған менмін, деді, Алтын Баілы қибәрдім. Сенің ажағың нәліктән тоздү?»

«Кул'ат кетқан күнү мендә іздәп кеттім, сонан іздәп іздәп құрұп табалмадым. Атым қок болған сон қажу құрдұм, етігім тоздү, қыртышды, қалаң аяк құрдұм, сондуктан табаным тесілді, сондуктан аксак болдұм, өз тамағымды өзүм асрадым.»

Ұйу көтөрдү қерінә келді, амандасты, есәндәсті. «Кайдан келдіңәр?» шешәсі айтты. Төстүк батыр барған қерін айтты. Шешәсі: «Балам!» деді. «Келінім ул тапканда мен кұдра қибәргәнімдә өзүң келмәі Дудар кыз баласымнан өртөсүн деп негә қағаз бердің?» — «Қок, шешәкә бітүп бергәм қок» деді.

Қігітті шақырышты. «Е қігітім» деді «кайда тұстүң? кайда кондүң?» деді. «Айтсамда өлөмүн, айтпасамда өлөмүн! айтаин!»

деді «Бара қатканда құрбқтбі қердән қулундаі тұтұн шықты, со тұтұнгб бардым, бір кемпір сбілбстұ: «Каіда бара қатқан қігітсін?» деді, қбнұмдұ айттым. Атыңнан тұс! деп айтты, теміңді ал! деді. Бір аяк боза берді, ішішпін қатышпын, ујуктап кетіп-пін, бір уакытта ојаныппын тұрб келдім, атыма міндім, бардым, қаітып келіп сон ұігб тұстұм. Бір аяк боза кујұп іштім, сону ішіп мас болұп ујуктап калыппын. Сонда сол кемпір бірдамә кы-маса өзгб қанының ұјұнб тұскбнұм қок» деді. «Тігінән осу ұігб келдім, өзұм кат танымаімын» деді. «Не кысаңызда өзұңұз білі-ңіз!» деп. Тбстұк батырдың ајағына қығылыпты. Тбстұк батыр онұ кешті, өзұ баі болұп турұштұ, баласына бір канның кызын адып беріпті, баласы өзұнбн артык батыр болұптұ, барша мы-рат басына қетіпті.

8. Цымбак.

Бурунғұ заманда бір кан болұптұ, каның бір кызы болұптұ, кызы бек кбрқбм болұптұ. Айттыра келсә бермәіт екән. Сбітұп құргбндб бір қердің бір каның баласы келіпті, со кызды аламын деп іздәп келіпті, әкәсіңә сбілбсұштұ. Әкәсі аітыпты: «Кызымның өзұ біләді» депті. «Барамын десә, барады, бармаімын дегән қі-гіткә бармаіды.»

Қігіт келді кызға, екәу амандасты, есәндәсті. «Каіда бара қатқан қігітсін?» деді. «Іздәп келгәнім сенсін» деіді. «Маған ті-сәң мен сені аламын» деді.

«Мен бір цымбак аітаін! соңу сен тапсаң мен саған тіјәін! сен таппасаң саған тімәімін» деп айтты.

«Цаксы, деді, аіт цымбағыңды!» қігіт айтты. Кыз айтты цымбағын:

Балкан тауда Балкан тау
басына шыккан кім екән?
Цолда турған қоңуртка,
ат семірткән кім екән?

без бұйдалы нарт аймак, 5
онұ көргөн барма екән?
қелдәп кеткән қеті атан,
онұ көргөн кім екән?
кайтара шөккөн карт бура,
онұ көргөн барма екән? 10
егіз козұ сұбексұз,
онұ көргөн барма екән?
аі далада қел'аркан,
онұ көргөн барма екән?
аі далада кызыл ет, 15
онұ көргөн барма екән?
аі далада кұ казык,
онұ көргөн барма екән?
қай, қай кіләм, қай кіләм,
онұ көргөн барма екән? 20
тұртұр кіләм, тұр кіләм,
онұ көргөн барма екән?

Цігіт айтты: «Сенің қымбауың оңай екән. А кызым, мен саған не екәнін айтәін! сен тыңда! айтсам сен маған тіјәмісін?»
Кыз айтты: «Талсаң, шын айтсаң мен саған тіјәін!» деді. «Ца-рады» цігіт айтты, тыңда!»

Балкан тауда Балкан тау,
басына шыккан базаршы;
қолда тұрған қонуршка
ат семіргән қолаушы;
без бұйдалы нарт аймак, 5
бікәсіңіз болмаса?
қелдәп кеткән қеті атан,
қеті аңаңыз болмаса?
кайтара шөккөн карт бура,
каін атаңыз болмаса? 10
егіз козұ сұбексұз,
екі емшәгәңіз болмаса?

III.

аі далада җел'аркан,
җыланьыңыз болмаса?
15 аі далада кызы ет,
тўікў бакыр болмаса?
аі далада кў казык
кожаныңыз болмаса?
җаі җаі кіләм, җаі кіләм,
20 җајылып шыккан којўңўз болмаса?
тўртўр кіләм, тўр кіләм
тўрўіўп шыккан кўн болар.

Таптымба? Талым кыз енді җаның каларма? тамағымнан бір сўі!» деді.

«Таптың, җігітім, ақылың бар екән, енді тіјәмін саған.» Тамағынан бір сўдў. Оғўн җатты, ертәңдә узатып алып җерінә кайтты, әкәсі мал берәдї, җыкы берәдї, каның баласы Талым кызды катын кылып турдў, җеріндә баі болдў, әкәсі өлгөн соң өзў кан болдў. Сбїтўп җўрўп олар баршан мырат басына җетті.

9. Ўш ул.

Бурунғў заманда бір баі болўптў, баідың ўш улў болўптў баідың өзў өлўптў, ўш баласында ўш дўз сом акша калыпты Мал өлўптў, ўшбў акыдасты «ўш дўз сомдў тыҗаік! ўшбўмў бір баіға җалданаік!» деді. «җараіды» деді. Бір баіға барди ўшбў, җалданды, ўш җыл кўзмөт кылып шыкты. Шығып ўјўн келә җатыр еді. Ўјўнб кайтып келді, манағы ўш дўс сом акшан карап еді, тыккан җеріндә җок болдў, кім алғанын білмәдї. Ўшб бірїн бірї көрдў: «Акшаны сен урламаі кім урлады?» деді. «Аі тыңдар шындарыңды!» деді. Ўікбн аға айтты: «Җок! мен алғаным җок» деді. «Акшаны тыкканда сендәр көрдўңдөр, сендәр дїң баска көргөн к'сі җок» деді. «Көрмөгөн к'сі кайтїп алар сендәр алдыңдар. Енді не кылаік? бір батсаға бараік! бат

кішің урлағанын айтар!» деп ұлқон аға айтты. Екаў «қараиды», батсаға бараік! деді.

Батсаға бараік деп барды, алдынан бір адам шықты. «Асау мағалайкым» деді. «Ўәлікәмә сәләм!» деді. Ушбў айтты: «Қаіда барасыңыз?» деді. О кісі айтты: «Бір тўб қоғалтып ізди пўрмін» деді. Ўлқон аға турўп айтты: «Тўб қандаі еді? тўб қоғурм'еді?» деді. Органшы турўп айтты: «Тўб қоғурм'еді? қозў сауи'еді?» кіші айтты: «Тўб ақсақпа, ақсақ емәспә?» Со кісімән төртбў батсаға келді. Батсаға амандасты, есәндәсті. «Қаіда барасындар?» деді. «Қаіда бараік, таксыр алдығар, сізгә келдік» деді. «Мен», ол кісі айтты, «бір тўб қоғалтып пўрбўн, алдыман осў ұш қігіт шықты, амандастық, есәндәстік. Қаіда бара қатырсын? деп еді. Бір тўб қоғалтып пўрбўн деп айттым» деді. Мынау ұлқон қігіт: тўб қандаі? деді, қоғурма? деді. Қоғур деп айттым. Органшы айтты: Тўб ақсақпа? ақсақ емәспә? деді. Кіші айтты: қозў қоғурма? сауи? деді. Тўбмдў осундар алған болар сонў бітіріңіз» деді.

Батса сурады ұлқонўнбн: «Сен тўбнўң қоғурўн қаідан білдің?» деді. «Таксыр, аунағандан қўнў қалыпты» деді. Батса органшынан сурады: «Тўбнўң ақсағын қаідан білдің?» деді. «Алдығар! кетіп бара қатқан ізі бір қағы сўрбтўлқоннбн білдім» деді. Батса кішімән сурады: «Тўбнўң қоғурўн қаідан білдің?» деді. «Цегән шббўнбн білдім. Бір қағынан қепті таза, бір қағынан шбб қалып отурўптў, сондуктан айтамын» деді. Батса тўбнўң іәсін айтты: «Тўб ажағынан қўр екән, тўбндў тауп іздәп ал!» деді. Тўбнўң іәсі атына мінді, кетті.

Ўшбўнўң алдына ет әкпәлді, нан әкпәлді батса, қозў шығып бара қатыр еді. Ўлқон айтты: «Батса кул екән» деді. Органшы айтты: «Іттің еті екән» деді, кіші айтты: «Мына нан бльбн кішің сўбгўнбн ўстўнб шыққан екән» деді. Батса естіді, шығып кетті, қолўна п'шак алды, шешәсінә қўғўрўп келді. «Айт шығыңды!» деді, «әкәм қокта оінас қылыпсын, мені мына ўидбгў г'сі кул деп айтты» деді. «Балам, айтаін! айтпасамда бльбт екәм, айтсамда бльбт екәм» деді, әкәң ўидб қокта қалшыны коінўма

алып едім» деді. Батса шешәсін тастады, көі қайған қойшұға құғұрұп келді. «Бүгүңгі асқан ет ненің еті?» деді. «Айт шыныңды, айтпасаң басыңды аламын» деді. «Таксыр», деді, айтсамда өлөмүн, айтпасамада өлөмүн; шынымды айтайн! Токту қоздараң қойдың қозусу еді, енәсінің сүтү қок болдү, тұған күнү бір ішкә еміздім» деді «со қойдүң токтусу еді» деді. Батса со қойшыны тастады, құғұрұп егіншісіңә келді: «Айт шыныңды!» деді «айтпасаң басыңды аламын!» деді. «Біздің үйгө үш қигіт келді, нан апарып едім, нан өлгөн кісінің сүбөгүнөн үстүнө шыккан екән деді.» «Айтайн, таксыр, шынымды, сокамәң қыратып құрөдүм, сонда бір адамның сүбөгү қатыр екән, сонда бідаі білмәі ташып қибәрдім» деді, «со бідаі шыккан» деді.

Батса қалшыны тастап кетті, үш қигіттің отырған ұйуө келді.

Ұлкөнабаға айтты: «Е, қигітім, менің қуа екәнімді қайдан білдің?» деді. Ұлкөнү айтты: «Е, батсам! сіздің қуа екәннің ізді ас ақпәліп шығып кеткәннің дән білдім» деді. Енді батса ортаншынан сурады: «Е, қигітім, бүгүн берған ет еттің еті екәнін қайдан білдің?» деді. Ортаншы айтты: «Іттің етіндәі сәсідә деді. Кенжәсі-нан сурады: «Бу нан өлгөн кісінің сүбөгүнөн үстүнө шыкканын қайдан білдің?» деді. Кенжәсі айтты: «Қайдан біләін? Ісі кісінің сүбөгү сәсіды, онан білдім, нанбасаң қалшыңнан сура! айтқан сөзүм шын болдү деп айтар» деді.

Батса айтты: «Це, қигіттәрім, қайда бара қатырсындар?» деп сурады. Ұлкөнү айтты: «Біздің үшбөумүздүң ақаміз бар еді, бір уақытта біздің ақаміз өлгөн» деді, «үш дүз сом ақша қалды бізгә, біздің малымыз өлгөндө сол ақшаны үшбөумүз б'р қергә тығып едік, көргөн үшбөумүз едік, үшбөумүздөн басқа көргөн кісі қок еді. Бір бір баидың қалға кірдік, қалдан шыккан соң сол ақшаны урлаттық; үшбөумүздүң бірі сол ақшаны урлады, үшбөумүздөн басқа кісі қергә тыкканын көргөн қок, ақшада алған қок» деді «алсада шынын айтпайды, сізгә келдік, бітірәді!» деп айтты.

Батса айтты: «Тура туруңуз! мен сізгә бір сөз айтайн! сен-

«Ай тыңдаңдар! сөз айткан сен сіздің ішіңізді бітірәін!» деді. «Бурунғу заманда екі қигіт болуптұ, екаўнұд ұжұ т'сұптұ, бірәў бір ул тауптұ, бірәў бір кыз тауптұ. Екаў баласын окуға берипті.

Оку окуп құрұптұ. Кызбан ул атышты: «Сені маған айттырса ңаксы болар еді» деді. Кыздың әкәсі ул баланың әкәсі екаў куда болады. «Мен кызымды сенің балаңа берәін!» деді. «Бәра кәді!» деді. Ул баланың әкәсі өлдү. Кыз айтады балаға: «Мені әкәм заўда саған бермәсә асылымды саған берәін! деді. Сөйтүн құрұптұ, кыз ұжұнө келіпті. Кызды әкәсі бағо қигіткә берәлі қатыр екан. Кыздың кужоў төсөк салдырды, ңеңгәсі кужоўтө кызды алып келіп берді. Кыз айтты: «Е, мырза, мен сендік сен мендік болсаң мен бір сөз сураин! берәсінба?» деді. Кужоў айтты: «Сура сөзүңдү! берәін тиләгінді!» деді.

«Берсәң аитаин!» деді. «Мен оку окуп едім, қасымда бір бала бар еді, екаўмұз оку окуп едік, сонда айтқан сөзүмұз бар еді, сол айтқан сөздү мен турмасам сен кудаға сал! дедім, сен ұла турмасаң мен оу кудайға салып едім» деді.

Кужоў айтты: «Қалыңдығына бар!» деді.

Кужоўнұң кімін кіді, бөрүгүн кіді, белбаўн бұндү, атына иңді, қигіттің ұжұнө келді. «Тур! тур! деп ојатты. Қигіт айтты: «Не бар?» деді. Кыз айтты: «Айтқан сөз бар еді, соған келдім» деді. «Мені бірәўтә әкәм берәлі қатыр, берған сен мен кужоўмдөн сурадым: Бір тамыр бала бар еді, соған мені қибар деп айттың; кужоўм мені қибарді, асылымды аламысын асылымды алмаймысын, берәлі келдім» деді. Қигіт айтты: «Менің бір барғаным не болады? кужоўң кеңшілік қылып сені маған қибарған екан, мендә кеңшілік қылаин!» деді. «Бурунғудан оінас екан деп айтар, көңүлүңө келәр. Сен бердің, мен алдым, бар қоғас есан бол!» деді.

Кыз ол сөзүн есітіп қайтып барды. Түн ішіндә кыз келә қатыр екан, алдынан қырық қаракшы қолуктұ, қолда кызды ыстады. «Нағызған қансын?» деп сурады. «Шыныңды айт, ұжұңо қибарамін!» деді.

Кыз айтты: «Шынымды айтаин! ўјўмб ңибармәсәңдә айтаин! сен тыңда! Мен бір кўндб оку окудўм, бір баламән окудўм, бала тәўр болдў, солаи окуп баламәнән бір сбз айтыстым: әкәм мені саған бермәсә асылымды саған берәин, бермәсәм кудайға сал! дедім, әкәм мені ол балаға бермәдї, ббтбн бір ңигіткә бердї. Ол ңигіткә бергән сон мен кўјбўмнбн сурадым: ңибәр мені! дедім; бір балаға бараин! дедім, айтыскан сбзўм бар едї дедім. Кўјбўм мені ңибәрдї. Сол балаға бардым; асылымды ал дедім, алмады, бурунўў оинас болған айтар кбңўлўнб келәр дедї, кўјбўң кеңшилїк кылса мендә кеңшилїк кылаин! коиныңа барсам кўјбўң айтар бурунўудан барыш ңўр екән, менің бір барғаным не болады? дедї. Ўјўмб келә ңатыр едїм, сїздәр ңолуктўңдар. Осу менің шын сбзўм дедї.

Кырк каракшы акылдасты. Бірәў айтты: «Кыркымыз кырк коинына бараик!» деп айтты. Ең кїшшї айтты: «Кожўңдар! бїздї бір бір барғанымыз не болады?» дедї. «Бу кыздың кбңўлў ак екән, мунў бергән кўјбўнўң кбңўлў ак екән, мунўң тамыр ңигіт-тің кбңўлў ак екән, мунў ңибәрәик ўјўнб! бїзгә мал ңокпа? бу кыздың кудаи тағала ңаксы мїнәс бергән екән. Бул ўјўнб барсын! есән бол!» дедї. Кырк каракшы ол сбзўн алды: «Ңараиды» деп «ўјўнб барсын!» деп кызды каїтарды.

Кыз кетїптї, ўјўнб келїптї, кўјбў кызды алыпты, алып турўп ңерїнә кетїптї.»

Ендї батса ўлкбнгб айтты: «Е, ңигітїм! ўшбўнўң каїсы ак каїсы кара кбңўлў екән тап, ңигітїм!» дедї. Ўлкбнў айтты: «Ќзўнўң кўјбўнўң кбңўлў ак екән.» Батса «ңараиды!» дедї. «Сен ортаншы аїт маған! ўшбўнўң каїсының ак каїсының кбңўлў кара?» дедї, ортаншы айтты: «Аїтаин! бїргә окускан сол баланың кбңўлў ак екән» дедї. Ендї батса кенжәсїнән сурады: «Аїтшы ңигітїм, ўшбўнўң каїсының кбңўлў ак каїсының кара?» дедї. Ңигіт айтты: «Аїтаң, батсам, бзўнўң кбјбўнўң кбңўлў ак емәс, бїргә окускан баланың кбңўлў онўкў кбңўлў ак емәс екән, бәрїнің кырк каракшының кбңўлў ак екән» дедї. «Мен кырк каракшы болсам кыркымыз кырк басар едїк» дедї.

Батса турўп айтты: «Минә екәўнўң акшасын сен урлаған екәсин, акшасын тауп бер! көңүлўң сенің кара екән!» деді.

Екәў тўрб-гелді: «Алдыяр тўрбго кулдук!» деді. Ўшбў кетті, ўўнб келді, екі ағасының акшасын кенжәсі берді.

10. Кармак салған қигит.

Бір қигит бурунў заманда суға кармак салып қўрбдў. Кармак салып қўргбнўндб кўнўндб бір балыктан артык тўспбдї. Бір кўн кармағын салды, екі балык тўстў. «Е кудаі аі!» деді, «кўнўндб бірәўдбн артык т'сўшї емәс едї, маған бўгўн екі балык тўстў, мунў берған кудаі маған бірләмә берәр. Кармағын кўндб кўндб салып қўрдў кўнўндб екі балыктан т'сўп қўрдў. Бір кўндб қигит қатқан қерїнән тўрб-гелїп бетї колўн қўп турса кармағын салаїн дегәндә бір сары іт қўгўрўп қигиткә келді. Қигит айтты: «Е кудаі аі! канша қылдан берї мен кармак салып бір балыктан алып қїп қатўшў едїм, ендї маған ікі балык т'сўп қўргбнў бірәў іштїң нәсібї екән» деді, бір балыкты іткә берді, бір балыкты өзў қедї, іттї қолдас кыды, екәў қолдас болўп қўрдў, кудаі екәўнә екі балыктан кудаі канағат берїп қўрдў. Сбїгўп қўргбндб екі балыктан т'сбдў, бірїн іт қедї, бірїн өзў қедї.

Бір кўнў ўш балык тўстў кармағына. «Е кудаі аі!» деді «іткән екәў бїзгә кудаі тағы бір серїкті берәр. Кўнўндб ўш балыктан тўстў, бірїн іт қедї, бірїн өзў қедї, бірїн алып коҗады. Ертән екәў тўрб-гелїп турса бетї колўн қўп турады, бір ала мысык қўгўрўп келді. «Е кудаі аі!» деді. Ітнән қигит айтты: «Бір таўр мысык екән дедї, мунў берған кудаі тағы бірләмә берәр!» деді. Тўндб ўшбў қатты, ертән турдў, кармағын салды, ўш балык тўстў, ўшбў ўш балыкты қедї. Ўшбў бір кўн ақылдасты: «Бїз бўїгўп қўрмбїк! дедї, бір мал табаїк! дедї. Қигит айтты: «Ітнїнән мысығым, мен еї қурттў бїлмәїмїн, мал табатўдўн қердәрің болса мал табыңдар!» деді. Мысык айтты: «Мына

цакта бір баі бар, муна ітті маған косып бер! мен муна судан өтөлмдімүн, іт мені аркасына мінгізіп ары цаққа алып шыксын! ары цақтағы баідың бір зымырык тасы бар! деді «сонұ алып келіін! сонұ алып келсам кудаі біскә малда берр, баста берр.» Ітпән екәу мысык кетті, іт аркасына мінгізіп мысыкты ары цаққа алып өттү. Мысык іткә айтты: «Ітім, сен осұ арада цата-тур! мен аулға барып келіін.» Мысык аулға цүгүрүп келді, аулға келсә аул ас беріп цатыр екән. Мысык келді деп әр кім ет берді, мысык еткә тойдү, бір каум ет цип алды, цүгүрүп кайтты, іткә келді, «ітім!» деді, муна етті цет етті деп сен осұ арада цата тур! сен аулға барсаң, деді, іт таласа берр! мен саған тамак ақпәп беріін! Мен аулға барсам мысығым мысығым деп әр кім ет берр деді. Мысык цүгүрүп аулға барды, әр кім ет берді, мысык келді деп. Мысык бір каум етті цип іткә ақпәліп берді. Сен осұ етті цет цат! деді, мен барып зымырык тасты алып келіін!» Цүгүрүп келді баідікіна. Баі айтты: «Уру мысык келді, зымырык тас урлап кетәр!» кұңдөр онү кұп цібәрді, мысыкты үігө цолатпаі. Мысык есіттідә кетіп калды. Баі айтты: «Зымырык тасты алып бер! мысык онү урлап кетәр, аузума салып цатаін! Мысык баідың айтканын білді. Баі зымырык тасты аузұна салып ууктады.

Цүгүрүп мысык тундө кайтып келді. Баі шалкасына цатыр, мысык келіп кәудөсүнө шығып отурдү; мысык кайтып түстү, цергә кумандағы суға куірувүн малып алды, цүгүрүп баідың кәудөсүнө шыкты, суға малған куірувүн ууктап цатқан баідың танауна тығып алды. Баі түшкүрүп койдү, аузунан зымырык тас ұшып цергә түстү. Мысык зымырык тасты алып кашты. Баі кұп! кұп цетәлмәі калды. Мысык цүгүрүп іткә келді.

Мысык айтты: «Зымырык тасты алып келдім.» Іт айтты: «Цүрбік!» деді. Іттің аркасына мінді мысык. Суға дүзүп іт цүрдү. Судуң ортазында мысыкка айтты іт: «Зымырык тасты маған бер! мысығым алып келгән цақсы атын сен ал! аппаратүзүп цақсы атын мен алаін!» Мысык іткә айтты: «Ітім, мен зымырык тасты саған берр едім, сен суға дүзүп келісін, сен аузудү

шып отурасын аузунан суға т'сұп кетәр!» Іт айтты: «Бермәсәң сені суға тастаймын» деді. Мысык коруктұ іткә тасын берді. Судуң шешіңа ңетіп келгәндә ітгң аузунан зымырык тас суға т'сұп кетті. Судан шығып ітпән мысык ңылап ңігіткә келді. Мысык айтты ңігіткә. «Зымырык тасты алүн алып едім, іт ітгңін ашды, деді, судуң ортасына келгәндә зымырык тасты маған бер деп іт айтты. Судан шыккан сон берәін деп едім оған болмады, айткан сөзгө көнбөдү, судуң ортасында бер! деді, бермәсәң суға тастаймын! деді, корккан сон зымырык тасты бердім. Ітгң аузунан суға т'сұп кетті.»

Ңігіт іткә урустү. Мысык айтты: «Урусна! кудаі берсә зымырык тас табылар» деді. Ұшбұ кармак салып ңұрдү, Ұшбұ бір балыктан алып ңеп ңұрдү. Бір күн ңігіт суға кармак салды, бір сокур шабак тұстү кармағына. Ңігіт айтты: «Сокур шабак тұстү» деді. Мысык айтты: «Көзүн нағып шығарды?» Кудаідың күдрөтүмінән шабакка тіл бітті. Ңігіт айтты шабакка: «Көзүң нағылып шықты?» Шабак айтты: «Бір ітпән бір мысык зымырык тасты алып келә ңатканда, судуң шетіндә ңусап турғанымда ітгң аузундағы тас т'сұп кетіпті, сонда зымырык тас тіп көзүм шықты» деді. Ңігіт айтты: «Зымырык тас көзүңдө тұсқандө каі ңердә болдүң?» Балык каі ңердә екәнін көрсөттү. Ңігіт айтты: «Со ңердән зымырык тасты табармысын, балығым?» Балык «табармын» деді, мені коҗа бер! мен тауп әкпәліп берәін!» деді.

Балыкты коҗа берді ңігіт, балык шолп етіп суға дүзүп кетті. Мысык ңүтүрүп барып балыктың тұскөн ңерінә карап турдү. Мысык балыктың барған ңерін көрдү, балык барып зымырык таска тігәнін көрдү. Мысык айтты ңігіткә: «Зымырык тас ңатыр екән.» Ңігіт айтты: «Кәнікі» Мысык айтты: «мінә ңатыр» деді. Мысыкка ңігіт айтты: «Каітіп онү алармыз?» Мысык айтты: «Іт алмаса біз алалмаспыз. Мысык іткә тастың ңатқан ңерін көрсөттү, іт мен алаін деп сұңуп суға т'сұп кетті, зымырык тасты алып келді.

Мысык айтты ңігіткә: «Кудаі бізгә енді мал бас берәр» ңі-

Кыз айтты: «Шынымды айтаин! ўўмў җібәрмәсәңдә айтаин! сен тыңда! Мен бір кўндў оку окудўм, бір баламән окудўм, бала таўр болдў, солаи окуп баламәнән бір сўз атыстым: җкәм мені саған бермәсә асылымды саған берәин, бермәсәм кудаиға сал! дедім, җкәм мені ол балаға бермәдї, бѳтѳн бір җігіткә бердї. Ол җігіткә бергән сон мен кўжѳўмнѳн сурадым: җібәр мені! дедім; бір балаға бараин! дедім, атыскан сѳзўм бар едї дедім. Кўжѳўм мені җібәрдї. Сол балаға бардым; асылымды ал дедім, алмады, бурунѳў оинас болған айтар кѳңўлўнѳ келәр дедї, кўжѳўң кеңшілік кылса мендә кеңшілік кылаин! коиныңа барсам кўжѳўң айтар бурунѳудан барып җўр екән, менің бір барғаным не болады? дедї. Ўўмў келә җатыр едїм, сїздәр җолуктўңдар. Осу менің шын сѳзўм дедї.

Кырк каракшы акыдасты. Бірәў айтты: «Кыркымыз кырк коинына бараик!» деп айтты. Ең кїшші айтты: «Кожўңдар! бїздї бір бір барғанымыз не болады?» дедї. «Бу кыздың кѳңўлў ак екән, мунў бергән кўжѳўнўң кѳңўлў ак екән, мунўң тамыр җігіт-тің кѳңўлў ак екән, мунў җібәрәик ўўнѳ! бїзгә мал җокпа? бу кыздың кудаи тағала җаксы мїнәс бергән екән. Бул ўўнѳ барсын! есән бол!» дедї. Кырк каракшы ол сѳзўн алды: «Җараиды» деп «ўўнѳ барсын!» деп кызды каитарды.

Кыз кетїптї, ўўнѳ келїптї, кўжѳў кызды алыпты, алып турўп җерїнә кетїптї.»

Ендї батса ўлкѳнгѳ айтты: «Е, җігітім! ўшѳўнўң каисы ак каисы кара кѳңўлў екән тап, җігітім!» дедї. Ўлкѳнў айтты: «ѳзўнўң кўжѳўнўң кѳңўлў ак екән.» Батса «җараиды!» дедї. «Сен ортаншы айт маған! ўшѳўнўң каисының ак каисының кѳңўлў кара?» дедї, ортаншы айтты: «Айтаин! бїргә окускан сол баланың кѳңўлў ак екән» дедї. Ендї батса кенжәсїнән сурады: «Айтшы җігітім, ўшѳўнўң каисының кѳңўлў ак каисының кара?» дедї. Җігіт айтты: «Айтаин, батсам, ѳзўнўң кѳжѳўнўң кѳңўлў ак емәс, бїргә окускан баланың кѳңўлў онўкў кѳңўлў ак емәс екән, бәрїнің кырк каракшының кѳңўлў ак екән» дедї. «Мен кырк каракшы болсам кыркымыз кырк басар едїк» дедї.

Батса түрүп айтты: «Минә екәүнүң акшасын сен урлаған екәсін, акшасын тауп бер! көңүлүң сенің кара екән!» деді.

Екәү түрбәгелді: «Алдыҗар төрөгө кулдук!» деді. Ұшбөү кетті, ұжунбә келді, екі ағасының акшасын кенжәсі берді.

10. Кармак салған қигит.

Бір қигит бурунғу заманда суға кармак салып құрбоду. Кармак салып құргөнүндө күнүндө бір балыктан артык түспөиді. Бір күн кармағын салды, екі балык түстү. «Е кудаі аі!» деді, «күнүндө бірәүдөн артык т'сүшпә емәс еді, маған бүгүн екі балык түстү, муну берған кудаі маған бірләмә берәр. Кармағын күндө күндө салып құрду күнүндө екі балыктан т'сүп құрду. Бір күндө қигит қатқан қерінән түрбәгеліп беті колүн қүп турса кармағын салаін дегәндә бір сары іт құтұруп қигиткә келді. Қигит айтты: «Е кудаі аі! канша қыддан бері мен кармак салып бір балыктан алып қүп қатүшү едім, енді маған ікі балык т'сүп құргөнү бірәү іштің нәсібі екән» деді, бір балыкты іткә берді, бір балыкты өзү қеді, ітті қолдас қылды, екәү қолдас болуп құрду, кудаі екәүнә екі балыктан кудаі канағат беріп құрду. Сөйтүп құргөнбә екі балыктан т'сөдү, бірін іт қеді, бірін өзү қеді.

Бір күнү ұш балык түстү кармағына. «Е кудаі аі!» деді «іткән екәү бізгә кудаі тағы бір серікті берәр. Күнүндө ұш балыктан түстү, бірін іт қеді, бірін өзү қеді, бірін алып қожады. Ертән екәү түрбәгеліп турса беті колүн қүп турады, бір ала мысык құтұруп келді. «Е кудаі аі!» деді. Ітпән қигит айтты: «Бір таур мысык екән деді, муну берған кудаі тағы бірләмә берәр!» деді. Түндө ұшбөү қатты, ертән турду, кармағын салды, ұш балык түстү, ұшбөү ұш балыкты қеді. Ұшбөү бір күн ақылдасты: «Біз бүйтүп құрмөік! деді, бір мал табаік! деді. Қигит айтты: «Ітпінән мысығым, мен елі қуртту білмәімін, мал табатұруп қердәрің болса мал табыңдар!» деді. Мысык айтты: «Мына

цакта бір баі бар, муна ітті маған косып бер! мен муна судан өтөлімің, іт мені аркасына мінгізіп ары цақка алып шыксын! ары цақтағы баідың бір зымырык тасы бар!» деді «сонұ алып келің! сонұ алып келсам кудаі біскә малда берәр, баста берәр.» Ітпән екәү мысык кетті, іт аркасына мінгізіп мысыкты ары цақка алып өттү. Мысык іткә айтты: «Ітім, сен осұ арада цата-тур! мен аулға барып келің.» Мысык аулға цүгүрүп келді, аулға келсә аул ас беріп цатыр екән. Мысык келді деп әр кім ет берді, мысык еткә тойдү, бір каум ет ціп алды, цүгүрүп кайтты, іткә келді, «ітім!» деді, муна етті це! етті цеп сен осұ арада цата тур! сен аулға барсаң, деді, іт таласа берәр! мен саған тамак әкпәп берәін! Мен аулға барсам мысығым мысығым деп әр кім ет берәр деді. Мысык цүгүрүп аулға барды, әр кім ет берді, мысык келді деп. Мысык бір каум етті ціп іткә әкпәліп берді. Сен осұ етті цеп цат! деді, мен барып зымырык тасты алып келің!» Цүгүрүп келді баідікіна. Баі айтты: «Уру мысык келді, зымырык тас урлап кетәр!» күндөр онұ күй цибәрді, мысыкты үігө цолатпаі. Мысык есіттідә кетіп калды. Баі айтты: «Зымырык тасты алып бер! мысык онұ урлап кетәр, аузұма салып цатаін! Мысык баідың айтканын білді. Баі зымырык тасты аузұна салып ууктады.

Цүгүрүп мысык түндө кайтып келді. Баі шалкасына цатыр, мысык келіп кәудөсүнө шығып отурдү; мысык кайтып түстү, цергә кумандағы суға күйрүзүн малып алды, цүгүрүп баідың кәудөсүнө шыкты, суға малған күйрүзүн ууктап цатқан баідың танауна тығып алды. Баі түшкүрүп койдү, аузунан зымырык тас ұшып цергә түстү. Мысык зымырык тасты алып кашты. Баі күй! күй цетәлмәі калды. Мысык цүгүрүп іткә келді.

Мысык айтты: «Зымырык тасты алып келдім.» Іт айтты: «Цүрөік!» деді. Іттің аркасына мінді мысык. Суға дүзүп іт цүрдү. Судуң ортазында мысыкка айтты іт: «Зымырык тасты маған бер! мысығым алып келгән цақсы атын сен ал! апаратүзүн цақсы атын мен алаін!» Мысык іткә айтты: «Ітім, мен зымырык тасты саған берәр едім, сен суға дүзүп келәсін, сен аузүңдү

алып отурасын аузунан суза тўсуп кетәр!» Ит айтты: «Бермәсәң мен сені суза тастаймын» деді. Мысык коруктұ іткә тасын берді. Судуң шешінә қетіп келгәндә іттің аузунан зымырык тас суза т'суп кетті. Судан шығыш ітпән мысык қылап қігіткә келді. Мысык айтты қігіткә. «Зымырык тасты алүн алып едім, іт іттігін қыды, деді, судуң ортасына келгәндә зымырык тасты маған бер деп іт айтты. Судан шыккан сон берәін деп едім оған болмады, айткан сөзгә көнбөдү, судуң ортасында бер! деді, бермәсәң суза тастаймын! деді, корккан сон зымырык тасты бердім. Иттің аузунан суза т'суп кетті.»

Қігіт іткә урустү. Мысык айтты: «Уруспа! кудаі берсә зымырык тас табыңар» деді. Ұшбұ кармак салып құрдү, ұшбұ бір балыктан алып деп құрдү. Бір күн қігіт суза кармак салды, бір сокур шабак тұстү кармағына. Қігіт айтты: «Сокур шабак тұстү» деді. Мысык айтты: «Көзүн нағыш шығарды?» Кудаідың құдрөтүмнән шабакка тіл бітті. Қігіт айтты шабакка: «Көзүң нағымыш шықты?» Шабак айтты: «Бір ітпәнән бір мысык зымырык тасты алып келә қатканда, судуң шетіндә қусап тұрғалымда іттің аузундағы тас т'суп кетіпті, сонда зымырык тас тіп көзүм шықты» деді. Қігіт айтты: «Зымырык тас көзүңдә тұсқондә кәі қердә болдүң?» Балык кәі қердә екәнін көрсөттү. Қігіт айтты: «Со қердән зымырык тасты табармысын, балығым?» Балык «табармын» деді, мені кожа бер! мен тауп әкпәліп берәін!» деді.

Балықты кожа берді қігіт, балык шолп етіп суза дүзүп кетті. Мысык құтқұруп барып балықтың тұскон қерінә карап тұрдү. Мысык балықтың барған қерін көрдү, балык барып зымырык таска тігәнін көрдү. Мысык айтты қігіткә: «Зымырык тас қатыр екән.» Қігіт айтты: «Кәнікі!» Мысык айтты: «мінә қатыр» деді. Мысыкка қігіт айтты: «Кәітіп онү алармыз?» Мысык айтты: «Іт алмаса біз алалмаспыз. Мысык іткә тастың қатқан қерін көрсөттү, іт мен алаін деп сұңуп суза т'суп кетті, зымырык тасты алып келді.

Мысык айтты қігіткә: «Кудаі бізгә енді мал бас берәр» қі-

гіт кешкә таза шомулдў, зымырык тасты коінўна салып қатты: «Е кудаі, мал бер! бас бер! ымўр узак қас бер!» деп тіләў тіләді кудаідан. Қатты, ујуктады, ертән турдў. Қаксы катын коінўнда қатқан ұстўнў ўі тігілған, астына тбсбк салынған, мың қыкы біткән, мың коі біткән, мың сір біткән, мың тўб біткән, мың ешкі біткән. Бір кара қорға ат кўмўстў ер токуму бар, кўмўстў қўғонў бар, кўмўстў куісканы бар, ўінўң қанына байлаулы турған. Ердің қасында кўмўстў мылтык турған. Ертән турдў мак көп баі болдў. Кара қорға атка мініп аң аулағалы кетті, кўндб катын ўўўндб қалғыз қалады, бзў кўндб аулағалы кетәді. Малың адам бакпаіды, бзў келіп бзў кетіп қўрбдў. Бір кўн тағызды аң атқалы кетті. Ол кўндб катын қалғыз отур екән. Бір кемпір келәді. Катын айтты: «Нағылып қўргбн кемпірсін?» деді. Кемпір айтты: «Бір беішара кемпірмін» деді. Енді қада барасыз?» катын айтты. Кемпір айтты: «Қўрбр ўўўм қок, барар қерім қок. Сіз балам қалғыз екәнсіз, серік болўп тураін, басыңнан бітін қарап беріп тураін!»

Кемпір турдў, кешкә баі даладан келді. «Бу нағылған кемпір?» деді. Катын айтты: «Бу беішара кемпір, мен серіккә алдым.» Кемпір катынымын ўідб отурады. Бір кўндб баі аң аулап кетсә бір адам қашып келәді, көтўнбн шаң шығады. Қашып бу адам қігіткә келді. Қігіт сурады: «Нағылған адамсын?» деді. «Нағылған адам болаін? артымнан брт келәді, брттўң алдынан бір аідакар келәді, сол аідакардан корқўп қашып келәмін» деді. Қігіт айтты: «Коркпа! аідакарды мен атаін! Қігіт аттан тўстў, мылтығын қуруп отурдў. Аідакар қетіп келғәндә қігіт атыш қібәрді; аідакар екі ўзўлўп олўп қалды. Қасына келған кісі айтты: «Сенімінән кудаі дескән тамыр боламын, саған бір пәлә қалукса мені іздәп тап, атым менің Қылан Баба. Аман бол енді!» деп айрылып кетті. Қігіт кешкә ўўўнб келді; ертән турса катына айтты: «Е катыным, деді, осу кемпір нағылған кемпір? Зымырык тасты урлап кетпәсін!» Қігіт тағызда аң аулаі кетті. Кемпір айтты катынға: «Балам, мен сенән кетәмін! кудаі десіп турўп едік, мен көңлүмдў акка санап едім. Бірәудўң көңүлў бірәудікіндәі

болмаид'екән; енді мен кетәин.» Цігіттің катыны айтты: «Негә өкпөбүдүң?» Кемпір айтты: «Мен өкпөбүдүм сендәрдің менән җасырғандарың бар экән.» Кемпір үйдөн шығып кетті. Катын тыскары шыкты; «кетпә!» деді «сиздән көп җасырған нерсәм җок еді; җасырған кішкәлә нерсәм бар экән, сонүмдү көрсөтбөин.» Зымырык тасты сандыктан алды, кемпіргә көрсөттү. Кемпір «көрбөин!» деп колүна алды, онан сон аузүна қағып салып кемпір җоғалып кетті.

Кешкә цігіт келді, катын цігіткә айтпады. Ертән цігіт турүп келсә малда җок, үйдө җок, катында җок, бәрідә җок, цігіттің җалғыз өзү калған.

Цігіт ертән турүп бетін колүн җүп кудайға налыс кылып җылаған. «Менің бір тамырым бар еді, сонү бір издәсәм экән!» Издәп кетті; бір заман болғанда издәп тапты. Бір җылышыға келді. «Бу кімнің җылысы?» деді. «Җылан Бабаның җылысы. Сен Җылан Бабаның несі едің?» «Җылан Бабаның досү едим.» Җылышы айтты: «Енді кайда барасын?» «Җылан Бабанікіңә барамын.» «Барғанда тамырыңнан не сураисын?» «Не сурарымды білмәимін, каидан біләин несі барын?» Җылышы айтты: «Айтаин! Тамырдікіңә барарсын, барғанда тамырың айтар, җарымды алып кет! деп айтар. Сен онү алмаҗаисын. Бір ермәк тасы бар, онү сен сура! өзгө нерсә берсә алма! ол тасты саған берсә малда бітәр, баста бітәр.»

Җылышыдан шыкты, барып барып Җылан Бабаның үжүнө келді, үжүнүн артына келіп еді, екі җылан шыкты. Атынан түстү Җылан Бабаның үжүнө кирді, екі җылан коінүна енді, коншынан шыкты; төсөк үстүндө екі җылан җатыр экән. Җыландардың бірі сілкінді кубулүп җатыр экән, турүп кісі болдү, Җылан Баба болдү, амандасты, есәндасті. Бу үйдүн ішіндәгә җыландар бәрі кісі болдү, бірі катыны болдү, бірі келіні болдү, улүда болдү, кызыда болдү; тоі кыдылар, җаксы ас берділәр. Ертән турдүлар. Җылан Баба сурады: «Тамырым, не сураи келдің?» Цігіт айтты: «Сенің мен издәмәңдә білмәимін.» Җылан Баба айтты: «Җылымның җарымын берәин; ал!» деді. Цігіт айтты: «Җок, җылы өзүмдө

көп; берсәң ермак тасты бер маған!» Цылан Баба ермак тасын алып берді. «Бу ермак тасым сандықтың ішіндә екән. Сен үйгә келсәң ону аш! деді, үйүңдә бармаи сандықтың аузун ашпа!» Цигит үйгә кетті, үйгә цеткәндә аузун ашты, сандықтың ішіндә мал да шыкты, бас та шыкты, баи болдү. Мың цыкы битті, мың түд битті, мың сир битты, мың кои ешкi битті. Баи болуп баршан мырат басына цетті.

11. Кара Көз Сулү.

Бир кан болдү, каның бир үәзирi болдү, муна үидө айткан сөздү ана үидө биләд'екән. Каның бир баласы болдү. Баласы келип сува шомулса бир кемәмән кырк кыз кетип барып екән. Бир кыз ішіндә түрө келди. Со кызға әлиги бала асык болдү. Бала кызға «кiмсiн?» деп шакырады. Кызның колунда бир алтын тарак екән, бала сураса бу кыз алтын таракпән шашын тарады, онан сон шашын сiпады; бала тағы атын сураса кыз сөзүн сiпады.

Бала кiм екәнiн биләлмәи үйгә кайтады. Келдидә үәзиргә айтты: «Мен сондаи бир кыз көрдүм, сону алсам дүнүдә армансыз болар едiм. Мен бу кыздан сурадым: кәи елдiкi кыз болдүң, сонда кыз басын сiпады, тағы сурағанда көзүн сiпады. Уәзир айтты: «Ол кыз Кара Көз Сулү екән. Басын сiпаса цоғарғы шәрдиң кызы екән.» Бала айтты: «Мыны кәйтсәм аламын?» дедi. Уәзир айтты: «Сен ауру болуп цат! Әкәң келсә кәи цердә ауру боласын деп айтпа! шешәң келсә айтпа, сураса!» Бала үйгә кәйтты, ауру болдү, әкәсi келсә үндөмөдү бала, шешәсi келсә бала үндөмөдү. Кан үәзирiн шакыртты: «Балам негә цатады, ојунда не бар?» Уәзир айтты: «Балаң бир кызды көрүптү, со кызды мен алсам дептi армансыз болар едiм дептi. Кан айтты: «Ону кәйтсә алады?» Уәзир айтты: «Алпыс кыз бер! алпыс цигит бер! алпыс нарға цук бер! онуң мiнән менидә цибәр!» дедi.

Кан «сенi бермәимiн» деп айтты, «балам барсын!» Баласын цөнөлтүпкешү болдү. Бала айтты: «Цок, әкәм, алпыс кыз, алпыс цигит, алпыс нарды ал! цаңгыз үәзирiңдi бер! үәзирiңдi бер-

сая барамын, бермәсәң бармамын.» Акаси айтты: «Бармасаңда бермәйин.» Цигит җатып калды, бир нешә күннән сон акаси җазир берди, алшыс цигитмән, кызмән кан калды, җазирмән каның баласы кетти.

Барыш барыш каның баласы Кара Көз Сулүннң шәрinä җетти. Бир караша җигө келдидә сөйлөс кыды. Бир кемпир җүҗнөн шыпышты, «түс бизгә!» Кемпир айтты. Т'сүрүп алып җигө енгизди. Кемпиргә бир дидә берипти тамак сатып алүҗа, кемпир барыш тамак алып келди.

Җазир кемпиргә айтты: «Кара Көз Сулүҗа барамысын? Кемпир: «Барамын» деди. «Бир сөз аитармысын?» «Цок, деди, айтпамын, айтсам басымды алады.» «Бир дидә берәин саған!» Кемпир айтты: «Не деп аитаин?» Җазир айтты: «Биздikinдә бир саудашы җатыр, бүгүн саудасын кылып ертән кайтады деп айтшы!» деди, «сонан сон кыздың не айтканын маған айта кел!»

Кемпир барды кызга, барыш күтүп турдү, тамағын берди шүҗа. Кемпир есиккә барып турдү: «Биздikinдә бир саудашы җатыр деди, бүгүн саудасын кып ертән кайтады» деди. Кыз айтты касындагы көп кыздарга: «Енакәмди уста! ажабын җергә тигизбәи, канын җергә тамызба!» деди, кемпир онү еситип каша берди. Җазир «не депти?» деди. Кемпир айтты: «Енакәмди уста! ажабын җергә тигизбә! канын җергә тамызба! деп айтты» деди. Җазир: «Цараиды» деди.

Сонан сон каның баласы Кара Көз Сулүдikinә барды, есигинә отурдү, отуруп отуруп уруктап калды. Кыз келди, бу цигитти көрүп асык җабын биләд'екән, цигиттиң коинүна бир асык салды. Таң аткан сон бала шошүп ојанды, кайтып җүгүрүп келсә җазир айтты: «Кыз келдимә касыңа?» Бала айтты: «Цок, келгән цок» деди. Җазир айтты: «Отүрүк айтпа, келгән шыҗар шешинши!» Бала шешинсә асык коинүнан түстү. Җазир «бу не?» деди «уруктаған шыҗарсын.»

Тағы кемпиргә айтты җазир: «Еки дидә берәин, айткан сөзүмдү аitamысын кызга?» Кемпир: «Айтсам аитаин!» деди. Җазир айтты: «Биздikinдә бир саудашы җатыр, бүгүн сауда кып ертән кайтады

деп айткайсын.» Кемпір барды, бардыдағы ұазірдің сөзүн айтты. Кыз тағы кыздарға айтты: ең кәмді уста! ажабын қергә тігізбә! канын қергә тамызба! Кемпір тағы кашты, үігө келіп ұазіргә кыздың сөзүн айтты. Ұазір айтты: «Бәрікәлдi таур айткан! Тағы кеш болғанда каның баласы кызға келді. Отуралда кыз келді, бала кызды устап алып, бір қергә ашпарды, анда кыз баламән бір көілектің ішіндә қатып оінады. Екі зымнан құзөткөн салдат келді, кызды ашпарып баламән екәун зымнанға тастады.

Кан күс салұға кеткән екән, салдат патшаны іздәп барды, тапты, айтты: «Е каным, кызыңыз бір қігітпінән оінас кылған, біз екәуну зымнанға тастадық.» Кан айтты: «Токтаңыз ону, мен кайтсам көрбін кім екәнін.» Салдат зымнанға кайтты. Кыз айтты салдатка: «Қулағымдағы сырғамды берәін, өгүз іәсі өгүздүң шарбакка т'сүп калды деп аітып осу шәрді айналыш келә koi!» Осу салдат қараіды деп кетті, ұазірдің ұжүнө т'сына келіп, өгүз іәсі өгүздүң шарбакка т'сүп, шарбак іәсі өлтүрөмүн деп қатыр.

Ұазір бу сөзүн білді, бір ділдә алды, колұнда тағы бір кап алды, базардан нан сатып алды. Бу нанмән зымнанға келді. Салдат айтты: «Бу нанды сатамысын?» ««Сатамын»» деді. Сатып алды салдат нанды бір қарым ділдәгә. Салдат айтты: «Кал мында, мен нанымды үігө алып бараін! капты мен әкпәләмін.» Ұазір қараіды деп мында калды, салдат нанды ашпарды. Салдат кеткеннән сон ұазір кызға қігіттiң кімін кігізді, каның улұна кыздың кімін кігізді. Кызға айтты: «Салдаттың бетінә карамаі капты алып құрө бер! деді. Салдат келді, кызға кабын берді, кыз үігө құрө берді.

Кан ұжүнө келгәндә «салдат туткан кызымны әкпәлсін» деді. Салдат ұазірмән каның улұн әкпәлді. Канға апү келді. «Ол кызым емәс» деді «кызым оінас кылды деітүзүн сенбә?» деп, салдаттың басын шаптырды. Ұазір айтты: «Таскыр кан! елімді қау шауп еді. Қанғыз карындасым бар еді, ону кұжөүгө беріп едім. Кұжөүм қаудуң колұна тұстү, карындасымінән кашып келіп сыздың кызыңыздың ұжүнө кіріп келдік, анда салдат біз екәүмізді тутүп зымнанға салды. Мінім менің сол еді.» Кан айтты: «Енді

бу карындасыңны кызымның ұжұнә аһпар! Кара Көз Сулудұң қасында біргә тұрсұн!» Цігіт қыз болұп Кара Көз Сулүмінән біргә турдұ.

Кара Көз Сулудұң бір күжөў бар екән, ол бу шәрғә келді, далаға шатыр тікті. Ертән қыздар күжөўгө ас аһпармак болдұ. Кара Көз Сулү қыз болған цигіткә айтты: «Сен күжөўмө барып айт: беті қаксы болса сумінән цүсұн, беті қаман болса кымыз-бан цүсұн!» Қыз болған бала келді күжөўгө, сәләм берді, е цигіт! деді, бетің қаксы болса суға цұарсын, бетің қаман болса кымызға цұарсын. Кара Көз Сулудұң айтқан ол болду.» Көжөў айтты: «Цараіды, қыздың айтқанын екі кылмаимыз.» Екәў суға барды, күжөў суға бетін цұаин десә, қыз болған цигіт онұ суға ітәріп қибарді. Ол күжөў өлгөн сон қыздың ұжұнә кайтты.

Ўәзір атын ертәп әзірләніп қыздың ұжұнә келді. Анда қыз болұп турған цигіткә өз қаксы қаның кімін кігізішти, атқа мінгізіп қанға алып барды көрсөтүгө. Ўәзір цигітпән қанға кірді, сәләм берді. Ўәзір айтты: «Е қаным, бу цигіт күжөўмұз екән, қай қолұнан қашқан. Руксат болса сіздән, қызыңыздың ұжұнә турған қарындасымды кайтарыңыз!» Қан айтты: «Цараіды.» Қызды әкпәлүгә кісі қибарді. Цибарған кісі кайтыш келді: «Бу қыз анда қок екән, күжөўгө ас алып барған екән, со барғаннан кайтпаған.» Қан айтты: «Солаі болса күжөўдөн барып қызды алып келіңіз!» Цибарған кісі тағы кайтыш келді «күжөўдө қок барған қызда қок қур тігүдә шатыр тур» деді. Қан айтты: «Апырмаі мынымыз ұжат екән, күжөўмұз бу қызды алып қашқан болар.» Ўәзір айтты: «Енді нағылмаік?» Қан айтты: «Кара Көз Сулү өз күжөўңө берәін!» деді.

Отуз күн оін қылды, қырк күн тоі қылды, алпыс нарға цұк ертті, ұжұнә цөнөлтү. Бір талаі күн өттү арасында, ұжұнә цетіп келді. Әкәсі шешәсі өлгөннөн сон әкәсінің орнұна тағына мінді, қалқына цуртұна бас болдұ.

КЫТАП ӨЛӨҢ.

І. ҰЛКӨН КЫСАЛАР.

1. Бос қигіт.

1.

Сөз келді тыңдағанға айтатұғын,
қок шығар бу қалғанда муңсұз туған,
дұнұдгө тдам улұ қонак болған,
кұнұндө бірі бірден кайтатұғын.

2.

Цан берді іман берді берұ бәрің,
калады өзұң өлсөң дұнұд қарың,
дұнұдөдө бір аз өмұр қонак болған,
барады қазған көргө қигіт кәрің.

3.

Бу қалғаннан бір кісі тоімаі өтөр,
қаксы кул өлұм тұбұн оілаі өтөр,
бір бендә малды қіјар дұнұд сїјдөр,
қалғаннан іп мырадын алмаі өтөр.

4.

Бір бендә өтөр ақанің құзұн көрмді,

бір бендә Өтөр шешәдән сүткө тоймай,
бір бендә көп мал җәр, дүһүс сүжөр,
бір бендә Өтөр малға коңу! коймай.

5.

Бір бендәнің корасы малға толған,
бірінән бірі көрүп ыбрат алған,
бір бендәнің көңлү күйүп Өтөр,
бірауһның җылаи җылаи җүзү солған.

6.

Бірінән бірі көрүп ыбрат алған,
алла мир оіласын деп үлгү салған,
Е бендә! Өлөрүңдү білмәимісін?
адамның көбү кетіп азы калған.

7.

Бір кулдан бір кул көрүп ыбрат алған,
җаксы кулға кудајым акым салған,
Е бендә! бу җалғаннан сен дә Өтөрсүн,
өлүмгө ажал оған пайда болған.

8.

Кәріпгәрдң җалғанда көңлү сынык,
баілармйнән җүрүтгө җолу тујук,
бірауғгө малға колүн сен җаратсаң,
ендї калаи болады сөзүм сынык?

9.

Кәріптіктә болады мўскўл кўнўң,
шыкмаиды көп ішіндә айтсаң үнўң,
айткан сөз җүргөн җолда сен җаратсаң,
ендї калаи болады мының җөнў?

10.

Каум болған аулда
belä intihä kaırdan,
bāri ālām қаратсаң
солтан болған қоғамсын!
5 Көптөн кўдрөттүктү
он сегіз мың ālāmгә
сўпкөн болған қоғамсын!
арсымнан кўрсўнў,
лукмнан каламны,
10 он сегіз мың ālāmнi
алты кўндө қаратып
бендә кылған аламсын!
Қыбраһ, Мыкаһ
Ызрапылман Ызраһ
15 перiштiнiң iшiндә
артык сўгөн аламсын!
Адамнан Кауана
төрт нерсәдән қаратып
бендә кылған аламсын!
20 құз қiгiрмә төрт мың небiжә,
сақынша қок аулја,
атамыз ол адамны
персәнт кылған аламсын!
артык небi Мукамбәт,
25 пақыр небi Мукамбәт
кулдардың iшiндә
артык сўгөн аламсын!
Сегіз кабат ужбакты,
қетi кабат тамуктү
30 куналы кулдарға
бiнә кылған аламсын!
Сўгөн кулўң ужбакта

тўрлў тўрлў нигмәттә	
ужбактың ишндә	
орун бергән аламсын!	35
От ишндә тузакта	
тамуғунды қандырып	
азап қылған аламсын!	
Тўзўқ қолдан құрмбғон,	
кулшўлўрын қылмаған	40
кунасы көп биз кулўң	
азап қылсаң қојарсын;	
куна қылмаі кулўңнў	
ракым қылсаң қојарсын;	
рақматы кең сен қабәр,	45
биз кунакар сен апар.	
Аібымызды қасырып	
ракым етсәң апарсын?	
аібын кешпәі кулўңдў	
азап етсәң қағырсын.	50
Рақматындан ја Раббі	
іш ўмўтў ўзбдімўн,	
қумла кулға рақмат ет!	
ја рақім ығрақман	
қумламыска таунык бер!	55

Бос қігіт кытабы.

Опы шәрінә барғанда «Бос қігіт» кытапты бір қатар көрўбедім. Бу кытап қаксы қазылған іді, қыры көп қок екән, сөзў мұңдў екән. Қігітгің аты Бос қігіт екән, қыздың аты Қарашаш екән. Бос қігітгің тосўнўң аты белгісіз екән. Беркмін деп қазып едік. Қана шәрлің аты қок еді. Бу кытап қазарға бізгә қыиң болдў. Озўмўздўң көңлўмўз қаіғылы кўндө бу Бос қігіт кытапты мың сегіз қўз қырк екінқі қыда қазып едік. Аўалі қазғанда

кыса деп җаздык; сөзүң җазып җырлап едик, шекірттәріміз Бос
җигіт кытапты бәрін әнімінән җазылысын дегән себептә, бәрі сө-
зүң әнімінән җаздык. Бізнің муңдү адамдардың көңлү ашылысын
деп кытапты әнімінән җазмакка рухсат пар.

11.

Заманнан көп замандар өттү деиді,
бір канға җалғыз улү бітті деиді,
җаксы узак дәурөн көрмөк барма?
дүнүдөн арманымән өттү деиді.

12.

Бір ул түдү патсаға җуртка лажык,
саун аітып тоі кылды елға җаыш,
җуртуна көп җаксылык кылған екән,
тоі кылды әр җаннан малды соҗыш.

13.

Заманнан көп замандар өттү деиді,
тәңридән Імандығы куттү деиді,
җеті җаска баласы окуп окуп
он җасына бу ул енді җетті деиді.

14.

Җұрұптү җаманды ојуна алмаі,
җалғанның кызығына көңүл коімаі,
колүна кур'анбән кытап устап
барады молдасына бір күн калмаі.

15.

Көрмөгөндү көрбін деп җүрөд'екән,
таңкалып җүзүң көрүп турад'екән,
басында агтын аідар тулумү бар,
аідаі җаксы болүп җүрөд'екән.

16.

Бір тұндө ұжуктап бір тұс көрдөў,
алдында сығу җаксы кыз көрдөў,
одағы бір патсаның җалғызы екән,
бір җалғызға бір җалғыз тос болады.

17.

Арзы айтып алдында сөз сұрайды,
ашык җарың іздәсәң нең курайды,
җарат қаның җарлығы солаі екән,
біріңә бір макул ушурайды.

18. Кыздың айтқан сөзү.

Тұндө җылап күндүз зар,
мен җүзүңгө ынтызар,
не себәптән болдың җар,
мені мундаі кызып зар,
акылың айтсаң керәкті!
бір җы болды җанармын,
өткөн күндү санармын,
іш акылымнан танармын,
сөзгө не күн канармын?
атың айтсаң керәкті!

5

10

19. Бос җігіт тұсұндө сабыр кыл деп айтқан сөзү.

Ғаныма тұстү җаың,
тәңрідән ракмат көтөр,
мыратка бір күн җетәр,
сабыр кылсаң керәкті!
ашыктар зарлат өтөр,
тәңрідән ракмат көтөр,

5

мыратка бір кўн җетәр,
сабыр кылсаң керәкті!
Сабыр кылмаи іс бітмәс,
10 мезгілсиз арзың етмәс,
зарлаумән каібың кетмәс,
сабыр кылсаң керәкті!
Ойнбән кўлкўң калса,
боҗыңа бір дөрт конса,
15 ішің каібыға толса,
көрөрсўн мезгіл болса
сабыр кылсаң керәкті!
Бурунҗў өткөн ашыктаи
акылың сенің керәкті!
20 бөтөн җарға каірылмаи
нәпсін җісәң керәкті!
біздің ўшўн әр җердә
җаның кыісаң керәкті!
кылма көңлўң бузуктаи!
25 аҗарып җўр җўзўктаи!
Зулкамән Җусуптаи
сабыр кылсаң керәкті!

20. Кыз тўсўндө җигітка бергән җубабы.

Капымысын оібаи җигіт?
җигіт бўитўп җатарма?
атка миніп шыкмаісын,
ер олаҗа батарма!
5 мен җолўңа ынтызар
меілің болса издәи бар!
бір бір патса җалҗызы
сіздің ўшўн болдўм зар,
келәрма деп җоктаимын,

уш ыыл болду сактаимын, 10
цүзүндү бир көрмөй!
кайтіп шыдап токтаимын?
цаның цанға косулған,
сен акікат цар болсаң,
біздің ушуң зар болсаң, 15
шәр бостан Румдан
бізді издасяң табарсын.
Бостан шәрдің бүлбүлү,
сараі цердің бір күлү,
дарја кешіп тауду өтсөң 20
бізді издасяң табарсын.
Біз дарјаның кәүкөрү,
бір болармыз цәүкәрі,
алтын күмүс колға алып
бізді издасяң табарсын. 25
Цолдастарын цанға алып,
бізді издасяң табарсын,
нурдан үлгү алғанмын,
тоті кустаі болғанмын,
тајағыңды колға алып 30
бізді издасяң табарсын,
акрәтті сен табарсын.

21.

Түсүндө бу кыз цырлап аіп болду,
цігіттің көкрөгүңө каіғы томду,
баксамінан дәргірдән дәрман таппаі
цігіттің күннөн күнгө цүзү солду.

22.

Акәсімән шешәсі кабар білді,
цалғыз ушуң цандарын курбан кылды,

дердің қалғызының дәрмән таппаи,
ақаман шешәсі зарлы болдұ.

23.

Бір қы болдұ бу қігіт күймөі құрлұ,
дердің іш ымажы білмәі құрлұ,
касында курдасы бар, қолдасы бар,
іш қаисысын көзүндөн ілмәі құрлұ.

24.

Екінші қы тұсұндө тағы көрдұ,
кыз келіп бу қігіткә сәләм берді,
көзүндөн қасы ағызып, қол кұсурұп,
арзын айтып қігіткә қубап берді.

25. Кыздың тұсұндө айтқан қубабы.

Төрт қы болдұ сактаимын,
келәрмә деп қоктаимын,
кабарың қок, өзүң қок,
сәләм дә бір сөзүң қок,
мен құзұңдө ынтызар,
сактаі сактаі болдұм зар.

Біз бір патса қалғызы
сіздің ұшұн болдұк зар,
ақамінан шешәсі
руксат бермәс боларма?
тұсұндө көргөн бу қарын
келіп көрмөс боларма?

26. Қігіт қызға бергән қубабы.

Сен бір сұрөт назырсын,
кеш қасымда ақырсын,

Ұжунб келсам қанда қок,
не аттысын? атың айт!
не қерлісін? қерің айт!
тұған бскөн елің айт!
қана мундаі зар кылма!
анык кылып қонұңд'айт!
Елің сенің білмәсам,
саған тұзу құрмбсөм,
шәрің сенің білмәсам
сені кайдан табармын?
Бытыр келдің касыма,
кайғы салдың басыма,
кбрұнббсұн кбзұмб
сені кайдан табармын?

5

10

15

27. Цігіткә кыздың берған қубабы.

Атка мініп шыксаң сен,
бізді кабым кбрсбң сен,
кабылға караі турсаң сен
ізді бізді табарсын.
Тұстб коскан алламыз,
бңұндб бізді коспаіма?
дұнұб біздән бтпбімб?
қар іздәсәң табарсын.

5

28.

Тұсұндб бу кыз қырылап аш болдұ,
цігіттің кбркбгұнб кайғы толдұ,
бар еді бір досұ қаннан артык
таң ертән барыш оған арыз кымды.

29.

Бір көп сұрбт кбрдұм мен,

ш.

22*

каіран болуп құрдұм мен,
мәсіліктің қан досұм,
акыл таппай құрдұм мен.
5 Каіғы тұстү басыма,
акыл таппай болдұм зар.
Макул көрсөң, қандосұм,
онұ издәр ојұм бар.
Кетпәс каіғы тұскөндө
10 кеңәс тапқан досұм сен.
Алыстан оі тұскөндө
акыл тапқан қандосұм
бір қым толдұ танғанмын,
бу каіғыға қалғанмын.
15 Издәудән бөлік ојұм қок,
көңүлдү оң салғанмын,
қолдасым қок кеткәлі,
дәрмәнім қок қеткәлі.
Қан қолдасым сен едің
20 батпай құрдұм айтқалы,
кетпәс дерткә қолүктұм.
Дәрмәнім қок, қандосұм,
онұ издәп өлсөмдөі
арманым қок, қандосұм.

30. Достүң қубабы.

Макул сөз тур, барармыз,
ак қазғанын көрөрмүз,
бір қолұнда қурбандық
кізмәт етіп барармын,
дағдыр етсә аласы,
5 сырасы қок бендәсі,
досқа бір ісіңіз келсә
қурбандығы қолдасы,

ажал четсѧ ѳѳѳрмѳз,
ѳѳѳѳѳ бѳз келѳрмѳз,
ѳѳ сырасы болмасы
ак ѳѳѳѳѳнѳн кѳѳѳрмѳз.

10

Досѳм, сѳздѳн калмасын,
ѳарды ѳздѳп бармасын,
мен ѳѳлѳндѳ курбандык,
ѳалѳаншы дос болмасын.

15

31.

Досѳн бѳ екѳѳ муѳдасады,
ѳѳ ѳѳлѳп акы тауп ѳырласады,
бѳ екѳѳнѳнѳ акылын ѳѳ кѳм бѳлмѳс,
ѳѳлаушѳнѳнѳ ѳалтыѳын ѳѳдасады.

32.

Екѳѳ бѳр бѳрѳнѳ ѳандаѳ досѳ
бѳрѳнѳ бѳрѳ тауп акы кѳстѳ,
патсаныѳ ѳѳѳ акылын таппѳѳ
ѳѳзѳрѳ бѳлѳрѳ катты састы.

33.

Досѳна ѳан ѳѳлдасы сѳз салады,
ѳалѳаннан ѳѳѳѳ ѳѳѳѳ кѳм калады,
ѳѳѳѳ ѳардыѳ ѳѳлѳндѳ ѳѳѳѳ! деп
шѳрдѳн тауп булар кѳшшы алады.

34.

Досѳна ѳан ѳѳлдасы сѳз салады,
ѳалѳаннан ѳѳѳѳ ѳѳѳѳ кѳм калады;
шѳрдѳн булар кетѳрѳн ѳѳ кѳм бѳлмѳс,
алтынмѳнѳнѳ кѳмѳѳѳѳѳнѳнѳ мол алады.

35.

Досѳна ѳан ѳѳлдасы сѳз салады;

чалғаннан ѓлмѓі ѓтпѓі кім калады,
екі нарға азығын артып алып
екѓу бір қігіттѓн башшы алады.

36.

Арғымак аттан саілап мініб-алды,
ѓкѓімінѓн шѓшѓсі білмѓі калды,
қолдасын курдасын касына алып
кыз іздѓп Бос қігіт онан барды.

37. Аттанып бара қатып айткан сѓзѓ.

Басы бергѓн алламыз
рызык берсѓ керѓкті,
денѓ қараткан алламыз
денѓ саулук берсѓ керѓкті,
5 қан қараткан алламыз
ѓзѓ сактар бендѓсін
каісы қердѓ болсак та
ажак бергѓн алламыз
куат берсѓ керѓкті,
10 акыл бергѓн алламыз
себѓп кылса керѓкті;
бір қок едік бар кылған,
денѓ қаратып қан бергѓн,
қан бергѓндѓ нан бергѓн,
15 аш болмассын керѓкті!
қол бастаған ѓзѓңсѓн
қан сактаған ѓзѓңсѓн.

38.

Кѓнбѓн тѓн булар құрдѓ деіді,
шѓрдѓн шѓргѓ булар құрдѓ деіді,

Ар қердә шәр көзгө көрүнсө
ат басын оған карап бурдұ деіді.

39.

Заманнан көп замандар өттү деіді,
шәрдің шәр сураі кетті деіді,
қырдағы көп шәрдің қарын таппаі
даржаман кемә кылып кетті деіді.

40.

Заманнан көп замандар өттү деіді,
даржаман үш төрт айлық қол кетті деіді,
бар екән бір аралда Мимүн шәр
кудажым оған тұсөргө етті деіді.

41.

Мимүндүн батырлары айғаі салды,
пәләгә беішаралар енді калды,
бәрін-дә беішараның устаб-алды,
қердән казған зындамға енді салды.

42.

Беішаралар зындамда туткан болдұ,
зарланыш бір кудаға ұзұ солдұ,
кәурләрдің іш бірінән тынштығы қок,
булар қаткалы зындамда үш қы болдұ.

43. Булардың зындамда айткан сөзү.

Бік тауға кез болдұк,
өтүбіскә кыін ды,
темір үігө камалдык,
шығұбыска кыінды;
қаман қолға кез болдұк,

- кетѹбіскѧ кыпнды,
қындаі елгѧ кез болдѹк,
адам цѹзѹн кѳрмѳстѳі,
қындаі цергѧ кез болдѹк,
10 муңдѹ адам цѹрмѳстѳі,
моінѳа курук тѹсѹтѹтѹ,
кынасакта шыкпастаі,
саңрау елгѧ кез болдѹк,
цалынсакта укпастаі,
15 ракымсыз елгѧ кез болдѹк,
цалынсакта білмѧстаі,
цаңған отка кез болдѹк,
цалынсакта кѳнбѳстѳі.
Бу пѧладѧн кутѹлѹп
20 цол цѹрѳр кѹн боларма?
ѧкѧмінѧн шешѧні
кѳрѳр кѹнѹ боларма?
бу не катрат, царандар?
бу не мѧкнѧт, царандар?
25 патса басы кул болѹн
бу не каіѳы, царандар?

44. Булар зындамдан кутѹлѳан церї.

Бейшаралар сырласып муңдасады,
кашѹѳа цаптыктарын оңдасады,
бу зындамдың ішіндѧ ѳлѳмѹз деп
кашѹѳа амал таппаі цыласады.

45.

Шыктылар бу зындамдан аїла тауп,
каштылар о шѧрдѧн аттаі шауп,
дуспаннан кутѹлсак деп кан цыласып
тѹстѹлѧр дарѳаѳа бір сал тауп.

46.

Салмйнан беішара құрду деіді,
кашар җакка салдарын бурду деіді,
қолдасының бәрі дә анда калды,
қан қолдасын біргә алып құрду деіді.

47.

Салмйнан беішаралар құрб-берді,
кудаі аман кысын көп тіләі-берді,
салмйнан беішаралар шығыб-еді,
алдынан көп кәрұән ушраі келді.

48.

Екі адам көп кәрұәннан келді деіді,
бірінан бірі сурап білді деіді,
караса өз елінің патсасы екән,
кәрұәнің бәрі келіп көрду деіді.

49.

Кәрұән бәрі келіп көрүсөдү,
бірінан бірі сурап білісәді,
капымыздың қолғалған қалғызы деп
кәрұән бәрі енді қыласады.

50.

Қалғызы патсамыздың қағып құрсұн?
сал баілап дарја ішіндә ағып құрсұн,
әкә шешәң сіз кеткән сон зар еңрәді,
не қумуска еліңнан шығып құрсұн?

51.

Кетіпсін еі қуртуға сөзүңд' айтпаі,
тағыңда патсалық орунұң кұтпаі,
әкә шешәң көрмөгөлә төрт қыл болду,
дарјада нағып құрсұн ісінд' айтпаі?

52. Цігіттің қубабы.

Көп кәруән сіз тыңдаңыз, біз айталық,
тұстогы уақытта қылған қарны айталық,
қар үшін ака шешә ұжұнөн кеттім,
қаратқан тактарына біз кайталық.

53.

Тұсұмдө қарым қырылап ізді! деіді,
ұмұтұңдұ тапшасын деп өзұм деіді,
қаратқан ала бізді не қылсада
уақытыңда өлсөңдә не болар? деіді.

54. Кәруәнің қубабы.

Патсамыздың қалғызы біз тіліміз,
басы урұп ажағыңа сөз сураімыз,
қалғыз құрұп қарыңды табалмаісын,
кайтканың макул екән бір құрбормыз.

55.

Акәнің-сіздің үшін қаны курбан
әр терәптә шәр құртұң болдұ аман,
өзұңұз бір патсаның қалғызы сіз,
қалғыз құрұп қар іздәу заңға қаман.

56.

Мың, мың аскәр сізгә қолдас болар,
шәрінә акәңіздің кабар салар,
кудаідың ұнұ сізгә бурурук қылса
қер құзұңдө бар болса тауып алар.

57. Цігіттің қубабы.

Е кәруән, бу сөз макул болмас деімін,

бу сөздү асык үгіт алмас деімін,
өлсөм қардың қолұнда өліін-дә,
қалғанда ішкім өлімі калмас деімін.

58.

Бу сөздү дуспан сөз алман, кәрұян,
өлсөм дағы қолұмнан кайтпан, кәрұян,
қарыма уәдәні кылғаннан сон
қарымның қузу көрмі кайтпан, кәрұян.

59. Кәрұяның кайткан қері.

Кәрұян көп сөзүнө кайрылмайды,
ауығу өз сөзүнөн айрылмайды,
онан сон көп кәрұяннан бұл айрыды,
дәм енді бір біріне бузурмайды.

60.

Бір іс баска тұсұпту,
құрмі көңіұм тынбайды,
асык болған қарымды
көрмі көңіұм тынбайды;
көп кәріптік көрсөмдө,
зар зарлаып құрсөмдө,
қар қолұнда өлсөмдө
құрмі көңіұм тынбайды;
кайғы қутұп каябадым,
бу қолұмнан танабадым,
бурунқұдай болмадым,
құрмі көңіұм тынбайды;
қалғыздықта қолдасы,
қар қолұнда қан қолдасы,
дәртінә дәрман болмайды,
құрмі көңіұм тынбайды;

5

10

15

қаным барда барармын,
тірі құрсом кайтармын,
өлсөм сәләм айтармын,
20 құрмбi көңіүм тынбаиды.
Енді кәрүән құрсө,
әкә бізді көрмөсө,
дертімә дәрмән болмаса
арманымды айтарсыз,
25 разы болсұп әкәміз,
сұтұн кешсін шешәміз,
артымызда атамыз,
сәләмді сіз айтарсыз.
Бу қолдан мен келәрмін,
30 келмәсам мен өлөрмұн,
өлсөм сонда өлгөімұн,
сәләмді сіз айтарсыз,
мыны узұп көрсөңүз,
шын қолына құрсөңүз,
35 кулак салып турсаңыз
қаксы екән деп айтарсыз.

61.

Көп кәрүән бу құрмөсұн білді деіді,
алтын кұмұс керәгін берді деіді.

62.

Патсаның баласы енді кетті,
таудан, тастан, дарядан өттү,
касындағы кізмәткәрі қан қолдасы
бір заманда шәргә қакын қетті.

63.

Бір шетінән шәрнің кірді деіді,
алында бір ұлкөн үі көрдү деіді,

Үі ішіндә бір абыз отур екән,
кіріп Үгө сәләмін берді деіді.

64.

Абыз турұп сәләмін алды деіді,
буларды көрұп таңқалды деіді,
алынан келгән булар беішара екән,
отурұң деп тігәмәт салды деіді.

65.

Ойбаі қігіттәр қолұңұз болсұн! деіді,
көп оққа алдыңызға толсұн! деіді,
беішаралар, қеріңіз алыс екән,
іздігәніңізді тауп қолұңұз болсұн! деіді.

66.

Беішаралар қеріңіз алыс екән,
мынау бір патсаның қалғызы екән,
қеріңіз қудаі білдірсә мен біләрмін,
іздігәнің бақыры қан қызы екән.

67.

Таңқалып буларға сырын айтты деіді,
кім келіп қабар беріп қайтты деіді,
қолұмда іш бір адам көрұнбөідұ,
бу қабарды кім сізгә айтты деіді.

68.

Қудажым білдіргән сон білдім сізді,
ұш қүн бурун тұсұмдө көрдұм сізді,
қарнығыз енді сіздің ашқан шығар,
бојуңұз енді қатпақ қолса сөздұ.

69.

Шәрдән қарыңызды іздіп қараі,

цер-дә кәріп болса сонан сураі,
царыңыз бу шәрдән табымаса
бірауңуз бірдің үйгә кайтып ораі.

70.

Шәргә бу беішара кірді деіді,
алланың царлығына көндү деіді,
бір көшөнүң ішіндә құруб-еді,
кырк кыз басып қатыр көрдү деіді.

71.

Цігітті кыздар бурун көргөн екән,
көшөмүздө екі кәріп құргөн екән,
патсаның кызының көзү тұсұп
артынан бір аз карап тұрған екән.

72.

Обаі кыздар бу цигіт кім болады?
Әр цер карап тұрұп айналады,
шұжұншұ қарым болса барар едім,
көрсөңүз не көргөліү кім барады!

73. Кан кыздың кыздарға қырлап айтқаны.

Батыр ердәі құрұшұ,
патса улұндаі турұшұ,
көргөн тұстұң турұшұ,
бұғұн келгән болмасын?
5 кыдан бірдәі басында,
қолдасы бар қасында,
каіғы тұсұп қасында
цар іздәуші болмасын?
паіда кылып малдарын,
10 курбан кылып қардарын,

барып сураң елдәрин,
сөз сураушы болмасын?
тўстө көргөн қарымыз,
оған қурбан бәріміз,
кўндўз тўндө зарымыз,
қар издәўшў болмасын?
барып қўзўн көрўңдөр!
онў сактап турўңдар!
бір аз қарап турўңдар!
еі издәўші болмасын?
барып кабар алыңдар!
қўзўн қарап көрўңдөр!
кайғы мунўң сураңдар!
қар издәўші болмасын?
онан кабар алғанға,
шўжўншў кабар салғанға
алтын қўзўк кәўкөр тас
шўжўншіліккә берәрім.

15

20

25

74.

Кан кызы асык қарын бiлдi деiдi,
кыздарға қарын айтш кўлдў деiдi,
кырк кыздан екi кыз қолдас алып
бу қiгiттi көргөлў келдi деiдi.

75.

Көшбөдөн кыздар издәп таппаі қалды,
бу кәріп о қердән кетіп қалды,
кыздар келіп қараса дәнәймә қок,
әр қердән қарап қўрўи айналды.

76.

Канышаға кыздар келіп кабар айтты,
қолаушў екән оларның кеіп қайтты,

кан кызы көп кыздарға сөз айтады,
қарым болса ол неғә кеін кайтты.

77.

Бос қігіт қолдасмнан кеңәсәді,
әр қердән моінүн созұп карасады,
шәрдән тонұ қыртык кәріп көрсө
еі қуртүнұң мәнісін сурасады.

78.

Қарымыз барма қокпа бір анықталык,
айнәгін кыздар білмәс бір тыңдалык,
бу шәрдән қарымыз табылмаса
қолаушүнұң қабылығын оңдасалык.

79.

Бу кәріп кан кызын көңлүнө алды,
қа алла деп өздөрүн қолға салды,
бір сарайның ішіндә от қанады,
айнәктән булар келіп кулак салды.

80.

Көп кыздыр үі ішіндә сөліп қатыр,
кан кызы қары ујуктап қатыр,
асык қарым құзұн бір көрсөм деп
кудаідан налыш кылып қылап қатыр.

81.

Үі ішіндә айткан сөзү қеті қылдан
болдұм зар құзұң ынтызар асык саған,
қарыма косар мұскұн берү,
бәрі қаның қанға косұлған.

82.

Бір құрар кұн боларма?

көкрөктәгі көп кәйы?
кутулар кун баларма?
келәмін деп аітыпсын,
ўадәләрің қалған еді,
мунша сактап келмәдің,
бәлбәк қарды алған еді,
алла коскан қар едің,
қарым уапа кылмадың,
қеті қылдан ұжуңнән
іш орнуңнан турмадың.

5

10

83.

Кан кызы қылаі енді сыры болды,
қігітгің көкрөгүвә кәйы толды,
асык қары екәннән білгәннән сон
қырын қырлап айнактан кабар салды.

84.

Ойбаі қарым біз шығармыз асык қарың,
сактаған қеті қылдан ынтызарың,
іздігәннән біз болсак асык қарым
сөзүмүзгә енді кулак салың!

85.

Бәрің төрт қыл болдұ
қолуңда құргән қарың,
ўадә кылып тұсуңдә көргән қарың,
іздігән асык қарың,
келіп турмұн қарың,
шын болса ынтызарың,
сізді мунда қаратты,
бізді онда қаратты,
бір аз зарлап құрсұн деп,
арада дарја қаратты;

5

10

шөлдө құрдұм су таппаи,
 көп кәріптік көргөнмұн,
 қол бастаушұ бір таппаи,
 төрт қыл болдұм қолұңда,
 15 кәіран болұп құрұппұн,
 дарја кешіп, тау өтұп
 көрмөгөндұ көрдұм мен;
 табандарым ојұлұп,
 колдарым сојұлұп,
 20 дәуілот бағым қулұп,
 зар сәргәрдән болдұм мен.
 Ақамді мен көрмөдұм,
 шешәмді мен көрмөдұм,
 үідө өмұр сұрмөдұм,
 25 бір сен ұшұн құрдұм мен,
 мен сені іздеп құргөнмұн,
 бојұң тўстө көргөнмұн;
 қаным курбан қылғанмын,
 рақым етсәң керәкті!
 30 Сапрандаі солған мын,
 ұш қыл тутқұн болғанмын,
 құзұң көрөр кұн болса,
 не болсамда болғанмын,
 мІман болұп келіппін,
 35 кәіран болұп құрұппұн,
 нурұң тўстө көрұппұн,
 рақым етсәң керәкті.
 Атым менің Бос қігіт,
 қасымда бар дос қігіт,
 40 бір кәіғымы қос қігіт,
 рақмат етсәң керәкті!
 шын ақікат қар болсаң
 үігө кірсәм керәкті!

қаным сүйгөн қанамым,
құзұн көрсөм керәкті!

45

86. Кыздың қубабы.

Шынб'екән өтрүкп'екән сөзүң сенің,
таппаймын қаізылық сын өзүң сенің,
түстө ала қосқан қарым болсаң
көрбін кел айнақтан құзұң сенің.

87.

Бос қігіт айнаққа келді деілі,
кыз карап қігіт құзұн көрді деілі,
бетіндігі пернасын ашыб-еді,
каныша асық қарын білді деілі.

88.

Тонұн кіп қан қызы кадам басты,
құтұрұп қыздар тұрұп есік ашты,
устап алтын құмұс қолұна алып,
меруәтпән маржаннан шапұ шашты.

89.

Қушактасып көрүстү асық қары,
касында қырк қыз бар кізмәткәрі,
қыздар тұрұп алдында қар қар айтып,
қан қыздың табылды ынтызары.

90. Қыздардың айтқан қар қары.

Алһамду сұрөт қур'аның
басында тұр қар! қар!
пағамбардар алланың
касында тұр қар! қар!

5 бірі мәруәт бірі маржан,
 тізіліп тұр қар! қар!
 бірі кан дыр, бірі каныша
 қар болұпсын қар! қар!
 бірі тоті, бірі булбул
10 қар болұпсұн қар! қар!
 бірі алтын, бірі құмұс
 тұс болұпсыз қар! қар!
 бірі құй, бірі қышар,
 кош болұпсыз қар! қар!
15 бірі аі дыр, бірі құн дұр,
 кайғырмаңыз қар! қар!
 заман акыр болғанша
 айрылмаңыз қар! қар!
 бірі кәуқөр, бірі қакыт
20 қарасып тыр қар! қар!
 бірі тоті, бірі булбул,
 сыр ашып тыр қар! қар!
 Заман акыр болғанша
 бір құрұңіз, қар! қар!
25 сіз каныша, біз кізмәткәр
 алма болысар, қар! қар!
 қалған дұнұд қарасар
 көп малмiнән қар! қар!
 малды құнгө қарасар
30 сүйгөн қармын қар! қар!
 малы қоктұң қаны қок
 төсөгү қок, қар! қар!
 қары қоктұң, қаны қок,
 төсөгү қок, қар! қар!
35 қар қар айтпак бурунғу
 үлгү мiр бар қар! қар!
 тiрiлiктә бір аз құн,
 күлкү мiр бар қар! қар!

91.

Цар цар айтты кырк кыз ойнап күйүп,
кулак салды кан кұңу тыстан турүп,
кыздардың бу ойнун есіткан сон
қонбидү канға таман кабар біліп.

92.

Цар, цар аітып көп кыздар кізмәт кылды,
бір кұңу патсаның тыңдап білді,
кырк кыздың цар қардын есіткан сон
келді, патса алдында қубап берді.

93.

Таксыр кан кызыңызға барып келдім,
бір сумдүк бар екән тыңдап білдім,
кырк кыз цар цар аітып қатыр екән,
есіткан қамандықты айтса келдім.

94.

Бу цар қарын есітіп үйгө кірдім,
тоіларын қыған ісін карап турдұм,
көп кыздар бір тоі қылып қатыр екән,
екі қігіт ішіндә онү көрдұм.

95.

Кызыңызмән бір қігіт моіндасып,
қатырды так ұстұндө коіндасып,
менің айткан сөзүмө нанбасаңыз
қараңыз таксыр каным есік ашып.

96.

Есітіп кан қылышын колұна алды,
елінә ашұланып кабар салды,
көшбөдө көп салдаттар қілып
кан кыздың тас ұжұн камаі алды.

97.

Кан тыста ашұ кылып акырады,
ўидө қатқан кызын шақырады,
ўидө құргөн дуспанды Өлтіруң деп,
біләрі тыста тұруп акырады.

98.

Салдаттар үі ішінә еніп келді,
таппады беішаралар кашар қолдұ,
кәріп қаннан тұңылып беішаралар
алланың әмірінә моін усундұ.

99.

Салдаттармән екісі урус болдұ,
бермәді көп салдаттар кашар қолдұ,
беішаралар есіккә умтулғанда
ажағына таптады сегіз кулдұ.

100.

Ја алла деп кылышын колына алды,
алдына кез келгәнді кырып салды,
беішаралар тас ўидөн шығыб-еді,
тыстағы көп салдаттар ортаға алды.

101.

Өлтіруң деп кан тұруп қарлық кылды,
тыстағы салдаттар ортаға алды,
беішаралар атына мініб-алып
құс қігірмә кісісін кырып салды.

102.

Бос қігіт қолдасымән кашып кетті,
шәрдің көшбесұмән шауп өттү,
сактаса кудаі тағала пәлә болмас
бајағы абызына аман қетті.

103.

Устаі алмаі кан енді äзіз болдү,
құз қігірма кізісі білүп қалды,
ажағынның астынан пәлә шығып
кудажым бу пәләні кайдан салды.

104. Кан кызына айткан сөзү.

Ойбаі кызым бу не дегән сумдүк деді,
әйәңді енді қылың мундүк деді,
кайдан азып құргөнгө қолдас болүп
шәрда кісі қокпа сондук деді.

105.

Ойбаі балам ер таппаі сасканыңба?
қер құзүндө кандардың улү қокпа?
кайдан азып құргөнгө қолдас болүп
кулдармән шыныңмәнән азғаныңба?

106.

Бу не дегән басыма пәлә салдың?
мундаі үлкөн ужатка кайдан қалдың?
құртғұңда сондаі кандар улү қокпа?
қолдан азып құргөнгө кайдан қалдың?

107. Äкәсіна кыздың бергән қубабы.

Кулағым саңрау болғанда
айтсаң сөзүң укпаімын,
кандаі қаксы тапсаңда
ішдәмәңді алмаімын,
акылым бастан кеткән сон
акылыңды алмаімын;

бу бір келгән қігіттң
іш қолұнан калмаимын,
10 әкәм басымды алсаңда,
зындамыңа салсаңда,
бу қарымнан кетпәсмін,
құзұн көрмбi калсамда
біздән макул кызы тауп
өз еркіңшә кыларсын,
15 құртұнан қаксы таңдатып,
сүйгөнұнбө берәрсін,
бу қарымнан басканың
өлсөм құзұн көрмбiмұн;
бу қігітті көрмбсөм
20 дертімә қок дәрмәнім,
құзұн көрүп өлсөм мен
дұнұбдб қок арманым.

108.

Ашұланып кан ендi құртұн қiды,
кызына ашұланып ішi кўiдў,
дуспандар тағы мунда келмәсін деп
әр қердә кўзбтшўнў әзiр коiды.

109.

Оiбаi құртұм каныңыздың даты деiмiн,
шәрдің дуспанымыз қатыр деiмiн,
кайдан келiп кызымды азғырыпты?
тек емәс бу бір келгән қат деiмiн.

110.

Акылдасып бiләрiм қол табыңыз!
шәрдән буған қiп қол табыңыз!
кәрiлiктә басыма келгән пәлә,
кешiктiрмәi дуспаннан кек алыңыз!

111.

Дуспаның алып кел кесіп басын,
көзүнөн ағызыңыс қанды қасын,
дуспаннан кешіктірмәі кек алыңыз!
көімаңыз қасындығы бар қолдасын!

112.

Ашұланып қан енді қарлық қылды,
көп әскәр дуспанына бармақ болдұ,
дуспанымыс ушраса қутұлмас деп
шәргә салдат мың әскәр толдұ.

113.

Беішараар абыздан ақыл алды,
кат беріп қолдасынан кабар салды,
кат ішіндә өзүнұң атын салды,
қолдасы кетті, өзү үйдө қалды.

114.

Кат алып қан қолдасы қетіп келді,
кат устап қан алдына келіп еді,
қан бу катын устап оқуған соң
дуспаның қолдасын барын білді.

115.

Қол күсүрүп қанға бу сәләм берді,
катын беріп есіктә карап турдұ,
кат ішіндә қанмын деп қазған екән,
катын окуп қан алып қергә урдұ.

116.

Ойбаі құртұм! бу қігіт сасқан екән,
қул екән патшамын деп қазған екән,
қолдасын башшы қылып басын алың!
өзүнө өзү шуңқур қазған екән.

117.

Беішараны башшы кылып алып барды,
кылыштарын кышына салып барды,
іздігән дуспанымыз кез болдұ деп
қалдырмай батырларын алып барды.

118.

Ұйдон карап қанзада білді деіді,
өлтіргілі дуспандар келді деіді,
көп әскәрің даусын есітқан сон
ер ертәп арқымағын мінді, деіді.

119.

Жа алла! деп дуспанға қарсы құрды,
қан қолдасын дуспаннан қулып алды,
қолдасын көп әскәрдән алып-еді;
көп әскәр бәрі енді ортаға алды.

120.

Көп кісі кұн батқанша урус болдұ,
шұңқур қердің бәріде қанға толдұ,
құдай тағала сақтаса пәлә болмас
қықты деіді атынан ұш құз қулдұ.

121.

Беішаралар бздөрұн қолға салды,
көп дуспаннан екәу аман қалды,
алла тағала сақтаса пәлә болмас,
ұш құз кісі дуспаннан қырып салды.

122.

Барған кісі буларға қайтып келді,
ұш құз кісі өлгөнұн айтып келді,
құдай тағала буларға қуат беріп
қықты деді атынан ұш құз қулдұ.

123.

Калған аскәр азіз болуп кайтып келді,
уш ұыз кісі олғонун айтып келді,
барған кісі дуспанды устаған қок,
кая бір сумдүктүң болғанын енді білді.

124.

Біләрі кан алдында сөз айтады,
урусуп бу дуспанды біз кайталык,
шакырып, күйбү кылып, тоі тоілатып
ол терскә амал кылып біз кайталык.

125.

Біләрдің бу сөзүнө бәрі көндү,
көшбөдө саун айтып атка мінді,
цігіт кәрің бу тоідан калмаң! деді,
канышамыздың көңіү енді тынды.

126.

Канышаға шүјүншү бірау келді,
негә аірсын каныша сүйбн қардан,
қарыңыз келсін деп кабар салың,
тојұңұзда тоісүн қурттүң карны.

127.

Атка мін! кан өзү бурмаі болдү,
тојұңұздүң кызығына кірмәі болдү,
қарлык кылып қуртүна саун айтын
сүйбнүңүз ол сізді бермәі болдү.

128.

Кыз бекәр өтрүк сөзгө нанады,

царына сәләм айтып сөз салады,
тојұмызға Бос қігіт келсін қыбдан
кўјөў қылып тоілатып сені шақырады.

(Қігіт шақырғанда тоіға келді, қігіткә көп арақ беріп мас
кылдылар, аны өлтүрөргө акыл сокканда қолдасы қызға кабар
берді.)

129.

Көп дуспаның ішіндә
каірап алар цары қок,
сўјөмўн деп толғанда
айрып алар цары қок;
5 шын царым деп сіз ўшўн
басын булсўз сатар ол,
тіріліктің қолўнда
не қысаңда қылар ол,
сіздің ўшўн тўған бір адам
10 өлтүрсөңдө кулўңдў,
кәріп бас кесісә
сіздің ўшўн кесілар,
кәўдөдөн бас ўзўісө
сіздің ўшўн ўзўісө,
15 айтса сөзў бу еді,
бір патсаның улў еді,
мың мың әскәр аттанса
бәрі аның кул'еді,
дўнўдө мўікў бар еді,
20 бір өзўнө зар еді,
сондаі патса бітілмас;
көрўнгөнўң цар еді,
каі ерлігін аітаін,
канпа айтсамда таусулмас.
25 Қалғызы еді бір каның,

сўёғўн ڤуртўң танымас,
мас болғанда кәріптін,
әлін іш ким сурамас,
көп ішіндә не кылысн?

акка моін усўндў,
моін усўнған ңігітїң
өлөр кўнў болўптў,
сиздән себәп болмаса

30

өлөр кўнў ңўктў,
өтрўк ңардың досў емән,
менї тағы костаї бар!

35

биздї біргә өлтўрсўн,
әкәнің сөзўн костаї бар!

шын сўігөн ңар болсаң
ўмўтўңдў ўзмөї бар!

40

бурунғў өткөн достаї бар!

достўң сөзўн костаї бар!

шын көңлўңмән ңар болсаң

ңарыңны тез издәї бар!

кылып басын кеспәї бар!

45

ңарда меїлїң бар болса

ўмўтўңдў ўзмөї бар!

күрбандығын ңыкпаї бар!

дусманыңдан коркпаї бар!

ңар каїғысын оїлаї бар!

50

ісї өткөн сон паїда ңок,

наїзаларын сукпаї бар!

бўғўн ескә алмасаң

өткөннән сон тоїлаї бар!

дерт баска тўскөн сон,

55

кылып басын кескән сон,

сиз ңарды мен не әїтаїн

көўдөдөн бас ўзгөн сон.

130. Кыздың җуртўна барғаны.

Кыз бакыр есіткән сон турдў деіді,
қўғұрўп тоғға таман қўрдў деіді,
өлсөм җардың қолўнда өлсөп,
сәләм беріп тоі ўігө кірді деіді.

131.

Есіктән кіріп көпкө сәләм берді,
көп әскәр тўрө-ғәліп орун берді,
Бос қігіт мас болўнтў ес білмәі,
өтрўк тоі болғанын енді білді.

132.

Әкәсі отур екән төмөн карап,
мас қігіттң болмаіды әлін сурап,
екі көзў қігіттә көп әскәрдң
бышакмән қолўна канҗар алып.

133.

Бос қігіт җары келді деп танымаіды,
арапмәннән шарапка қарыны тоідў,
есі өткөнўн беішара біліп алып
аіралып көп әскәрді бір караіды.

134.

Кыз бакыр бу сумдўктў білді деіді,
әкәсінә зар еңрәп келді деіді,
җар ўшўн көп алдында тізә бұғўп
бастады әкәсінә сөздў деіді.

135.

Җасын төғўп алдында кыз қылаіды,
бір җар ўшўн қалынып зар еңрәіді,

қарымның қалғыз қаны қылама! деп
мұң айтып көп алдында қыр қырлайды.

136. Қыздың қылап айтқаны.

Сәләм бердік, ақалар,
қуттұ болсұн тојұңуз!
көп қалықта ұпсiз,
қуттұ болсұн оiнұңуз!
шын көңүлмән тоi болса 5
кoi козудан сiнныңыз,
дуспан болса арада
азат айтып којұңыз!
әдiл патса тоi қылса,
алла ұшұн деп oi қылса 10
баi iшiндә зарлыны
азат қылса керәктi.
Бүгүнгү күн қаксы күн,
түткүн адам бар болса,
кутуларға зар болса 15
азат айтың, қаксылар!
бузук болса тојұңуз,
қалған болса ојұңуз
азат қылып қалғызды
бiз пықырды сiнныңыз! 20
Бурунғу өткөн дүнүбдә
кiсi сұјұп тоi қылған,
есiтпәдiм, көрмөдүм,
мұндаi қаман oi қылған.
Өлүм керәк десәңiз, 25
адам етiн десәңiз
бу залыны қутқарып
бiз пықырды сiнныңыз!

30 Көп ішіндә бу өзү
 аздай болған бір кәріп,
 алып құргөн қасында
 қолдасы қок бір кәріп.
 Сырын айтп мұңдасар
 35 қолдасы қок бір кәріп,
 еі құртұнан айрылған
 қарты қанды бір кәріп.
 Алла тағала қазған сон
 кімдәр тар болмады,
 көп елінән айрылса
 40 кімдәр зарлы болмады,
 мен қыламын, тілімін
 ақампән шешәдән,
 қан қасында отурған
 білармінән ағадан,
 45 айтқан сөзгө көрсөңүз,
 сурағаным берсәңіз,
 кеңас қаксы ақаміз
 сөзүм макул көрсөңүз,
 ақылды тұған қан ақам
 50 сөзүм макул көрсөңүз;
 мінан болуп келгәнмін,
 қалағаным берәрмә
 сүйгөн қардан айрылтпас,
 ұлду ақадән айрылтпас.
 55 Е құртұмнұң қаксылар
 сіздән сурап қыламын,
 бу бір келгән қигітті
 азат қы деп тілімін,
 муну азат қысаңыз
 60 бар малымды берәмін,
 қолүңүзға су қујуп
 күңдөі кізмәт қылаин!

137.

Кыз бакыр қарынан айрылмады,
қарымды азат қы деп көп қылады,
қан бзұ төмөн қарап қерді шукұп
кыздың бу сзбұнө қаірылмады.

138.

Акы сыз бәрідәі саңрау болдұ,
кыз сзбұн есітпастәі міңрәу болдұ,
әкәсімән қуртұнан кыз тұңұлұп
кзбұнұң аккан қаска алды толдұ.

139.

Қылап еңрәп қарында екі кзбұ,
ұі ішіндә айналып бір қарады,
қоіда кеткән бзжұң бар қолдасы
көп дұспаның ішіндә қап қолдасы.

140.

Зар сәргәрдән бір қәріп
әлін білмәс боларма?
қылап кызы келгәндә
кзбұн салмас боларма?
қурт ішіндә қалғызды,
есірік емәс боларма?
көп қасаған әкәләр,
біләрмінән ағалар,
кеңәс қаксы сзбұнөн
айрылмастаі боларма?
акысызға сзз айтсаң
көкрбгұнө қонбасты,
қакымсызға сзз айтсаң
не айтсаңда болмасты,

5

10

15 көзү җок кандардың
 саңрау болар күн экән,
 акыл җок шалдардың
 сокур болар күн экән.
 Заман акыр болғанша
 20 ашылмасын көзүңүз!
 дуспаннан җау болғанда
 шын болмасын сөзүңүз!
 күнүңүз муңдү болғанда
 кайрсызға кез болуңүз!
 25 зарлы күнгө калсаңыз
 саңрау җуртка кез болуңүз!
 малыңызды алған җок,
 көңүңүз иш калған җок,
 акаңизди өлтүрүп
 30 мойнына кылыш салған җок,
 наиза кылыш җанға алып,
 балта бышак колға алып
 акаңизди өлтүргөн
 дуспаныңыз бу емас.
 35 Аибы җок адамдың
 каның төгүп бу емас,

141.

Кыз беишара җуртунан түңүлүптү,
 җарына җакыпрак уңулуштү,
 акасиман җуртунан дәрман таппаи,
 көзүнөн канды җасы төгүлүштү.

142. Кыздың җигитка берген җубабы.

Ойбаи җигит куанба бул оинҗа!
 шайтан кирген койнҗа;

акымыңды қтмасаң
кымыш қетәр бојуңа;
оібаі қігіт! мас қігіт! 5
акымыңды қі, қігіт!
қан шығуға қетіптї,
көп ішіндә аз қігіт.
Бос қігітім, көзүң аш!
ағұддөн косқан қар келді, 10
шыңғырып турұп ішің аш!
кымыш шаппаі басыңды,
зарланып қарың келгәндә
қылап келгән қарыңның
құртұ тілін алмаіды, 15
катты ер қан ақам
қызына көзүн салмаіды.

143.

Қан қолдасы есіктә қылап отур,
кудаідан аман кы деп тілән отур,
қан қызынан іш пайда болмас деп
кыздың сөзүн есіктән тыңдап отур.

144.

Беішара білді енді болмағанын,
ақасі кыздың сөзүн алмағанын,
досұмнұң құзұн мен көрбін деп
үігө кірді құрбан кылып қанын.

145.

Касына досұнұң қакың келді,
кыздан дәрийән болмасын енді білді,
өлсөм біргә сө қердә өлбін деп
шыбын қаны досұ ұшұн құрбан кылды.

146.

Мас болуп досуна карамайды,
іш каісы мунуң калын сурамайды,
досумнуң кулағына ңыр ңырлаин!
тек отурўп шығўм қарамайды.

147. Бос қігіткә досў ңырлап айтканы.

Бір сунуң ішіндә
бір ңұргөнгө уксаісын,
каі ңердікісін, обаі қігіт,
бір көргөнгө уксаісын;
5 мен елімдән алыспын,
әкә шешә көрмөспўн;
сен ұжўңдә кан едің,
әр бір іскә дан едің,
өзўңдәі болған кәріпкә
10 тўған сон дан едің,
біләп едің ңуртўңдў,
шыкпас ңергә тўсўпсўн.
Қус куткармас каршыға
ңаман қолға кетіпсін,
15 тіләп болмас дуспаннан
бір корлўкка тўсўпсўн,
маңдајыңнан тер ағып
кайғылы тўсўпсўн,
терәң ңергә барыпсын,
20 ңанған отқа тўсўпсўн.
Егіз тўған бала едің,
бір кўндөрдө зар едің,
бір сағатта шыкпасын;
аман бол, ңан досўм,
25 енді каіда көрөрмўн?

бурунғудай бірігіп
енді кайда турармын,
кыјамат кун болғанда
көрсөм сонда көрөрмүн.

148.

Касында қан қолдасы қыр қырлады,
төрдө отурған қан қызы зар еңреді,
қан қолдасы бу қыр есітқан соң
көзүн ашып досуна бір қарады.

149.

Көзүн ашып бу қігіт досун көрдү,
қашұға қызмән қігіт мақул көрдү,
дұспаның қайла қыларын білған соң
мас болған қігіткә ақыл кірді.

150.

Жа алла деп атына мініп алды,
үйдөгү көп дұспандар тоімаі қалды;
досумән екәү атқа мініп
наізамән қылыптарын қолуна алды.

151.

Қан қызы аман есән барың! деді,
он күндө әзір болсын қарың! деді,
булардың қашқанын білғаннан соң
тез барып онуң басын алың! деді.

152.

Көп әскәр бір бірінә тығылы ады,
біздәрдән қашса ол не қылады?
үзбәтүнүң оң қағын қыған екән,
мінәмін деп атынан қығылады.

153.

Бос қігіт қолдасымән кетіп қалды,
артынан көп аскәр кұмак болдұ,
сансыз аскәр атына мініп алып,
артынан қетәлмәі турұп қалды.

154.

Бар еді бір патсаның улұ еді,
көп еді алтын кұмұс булұ еді,
қан улұна кызын бермәк болған,
арасы бір аішылық қолұ еді.

155.

Бір қадьғар келді, кабар алды,
көп аскәр қіп тұрған, алып барды,
мың кісі қасына қолдас қылып
келгән көргөн адам таң-қалды.

156.

Қан алдына келдіа, сәләм берді,
қан келгәннн қаксы көрұп әлдік алды,
керәк кұнұңұздө болдұң кұјөұм деп
өзұнұң қанында оған орун берді.

157.

Қан турұп балам енді отур деді,
кызымды ұада кыздым былтыр деді,
арамызды бір дуспан кіргән екән,
басын кесіп сен маған келтір! деді.

158.

Таксыр қан руксат берсәң мен бараін,
басын кесіп сізгә мен келтіраін,

атына руксат алып мінді деіді,
көп аскәр меніңмінән мен алаін.

159.

Атына руксат алып мінті деіді,
көп аскәрдің кырылғанын көрдү деіді,
аскәрдән бес құс кісі кәйткан екән,
алдында ашү кылып турдү деіді.

160.

Көп аскәр біз уруска бардык деіді,
мың кісі ортамызға алдык деіді,
қартымызды ұжұмұздұң кырып салды,
кұшұмұз біздің қетпәі қалдык деіді.

161.

Алдына кез келгәнін кырып салды,
өз артына қолдасын тұрғузұп салды,
кұшұмұз қетпәі онан қашып кеттік,
бес құс кісі біздәрдән кырып салды.

162. Кан баласының қубабы.

Кан қызын былтыр бізгә ұадә қылған,
екі кан бір бірінә куда болған,
мунша епн қырдырып қаның өзү
бізді ауалда шақырмаі қата қылған.

163.

Көрүңүз сізгә қызык көрсөтөін!
оқмнән басын онуң ұзб атаін!
екінің бірді басын жесіп атып
қанышаңызға аяпарып көрсөтөін.

164.

Көп аскар біргә енді құрды деіді,
карасын беішараның көрді деіді,
Бос қигіт таска бір ок атқан екан,
таска ок кезінан батты деіді.

165.

Бу да енді бір ок атты деіді,
таска оғу ортасынан батты деіді,
өз кұшун кем екәннн билған сон
құртұна қарлық айтты каітты деіді.

166.

Биздән кашын енді ол келмас деіді,
бу шәргә енді ол енбас деіді,
канышаңыз биздіңмінан косұлған сон
келсәдә іт корлұ көрмөс деіді.

167.

Канышаң қаксы көрсө көргөн шығар,
дуа окуп басын онұң бурған шығар,
каныша бизді көрсө курбан болар,
бизді келмас деп құргөн шығар.

168.

Көп аскар көрүсүн кашты, деіді,
олтұрдык деп канышаға айтты келді,
кыз бакыр тіріліктән ұмұт ұзбөі
сүйтсөдө куннөн кунгө құзұ солдұ.

169. Қигіттәрдің сөзү.

Беішаралар қаралы болған екән,
қан қолдасы касынан калған екән,

көзүн ашып караса тауға келді,
бік тау алдында болған екен.

170.

Көзүн ашып караса тауға келді,
есі ауп қалғанын енді білді,
бік таунұң қасында келіп еді,
тауға бір асып тұсұға көңуі кылды.

171.

Ок қағына қол қарысып қалған екен,
дуспандар көп қараны салған екен,
қасына қарап тұрса қолдасы қок,
беішара бір қердә өліп қалған екен.

172.

Цан қолдасы беішара өлген екен,
көп дуспан ішіндә қалған екен,
тірі болса қасымда құрмөсп'еді?
көкрөгүнө көп қағы салған екен.

173.

Әр қердә қарасы бар қан ағады,
бу қердә өлсөм мені кім бағады,
көп қарадан өлімдү ојуна алып
ікі көздөн қанды қасы енді ағады.

174.

Бір қергә атын байлап тұстү деіді,
әзіз қаннан ұмұтү ұздү деіді,
қалғындықта қанымда қолдасым қок,
бастады досүн қоктап сөзүн деіді.

164.

Көп аскәр біргә енді құрды деіді,
карасын беішараның көрді деіді,
Бос қігіт таска бір ок атқан екән,
таска ок кезінән батты деіді.

165.

Бу да енді бір ок атты деіді,
таска оғу ортасынан батты деіді,
өз кұшын кем екәннн білгән сон
құртұна қарлық аітып қаітты деіді.

166.

Біздің кашын енді ол келмәс деіді,
бу шәрғә енді ол енбәс деіді,
канышаңыз біздіңмінән косұлған сон
келсәдә іт корлұ көрмөс деіді.

167.

Канышаң қаксы көрсө көргөн шығар,
дуа окуп басын онуң бурған шығар,
каныша бізді көрсө курбан болар,
бізді келмәс деп құргөн шығар.

168.

Көп аскәр көрүсүн кашты, деіді,
өлтүрдүк деп канышаға аітып келді,
кыз бакыр тіріліктән ұмұт ұзбөі
сүйтсөдө кұннөн кұнгө құзұ солдұ.

169. Қігіттәрдің сөзү.

Беішаралар қаралы болған екән,
қан қолдасы касынан калған екән,

кѳзѳн ашып караса тауға келді,
бік тау алдында болған екән.

170.

Кѳзѳн ашып караса тауға келді,
есі аўп калғанып енді білді,
бік таунѳн қасында келіп еді,
тауға бір асып тѳсѳтѳ кѳңѳл кыды.

171.

Ок қағына қол қарысып калған екән,
дуспандар кѳп қараны салған екән,
касына қарап тұрса қолдасы қок,
беішара бір қердѳ ѳлѳп калған екән.

172.

Қан қолдасы беішара ѳлгѳн екән,
кѳп дуспан ішіндѳ калған екән,
тірі болса қасымда қѳрмѳсп'еді?
кѳкрѳгѳнѳ кѳп қаіғы салған екән.

173.

Ѐр қердѳ қарасы бар қан ағады,
бу қердѳ ѳлсѳм мені кім бағады,
кѳп қарадан ѳлѳмдѳ ојѳна алып
ікі кѳздѳн қанды қасы енді ағады.

174.

Бір қергѳ атын баілап тѳстѳ деіді,
ѳзіз қаннан ѳмѳтѳ ѳздѳ деіді,
қалбындықта қанымда қолдасым қок,
бастады досѳн қоктап сѳзѳн деіді.

175. Бос қігіттің досын қоктап қылағаны.

Тозан басты кұнұмдұ,
көп ёскәр басты қолұмдұ,
каіғы басты көңіұмдұ,
ашылар кұн боларма?
5 кәріптікке тұскөндө
досұм маған көіәрма?
есімә алып қоктасам
менің калым бііәрма?
қалғыздықка косканда
10 бір көрөр кұн боларма?
бурунғұдаі бірігіп
бір құрөр кұн боларма?
артымдағы дуспаннан
кутулар кұн боларма?
15 бу каіғымы кұндөрұм
умутұлар кұн боларма?
карсы карап дуспанға
құрсөм қолұм боларма?
бурунғұдаі бірігіп
20 бір құрөр кұн боларма?
аірылыпсын, қан досұм,
көрөр кұнұм боларма?
іздің десәм дәрман қок,
сені каідан табармын?
25 біргә ёлсөм арман қок,
сені каідан табармын?

176.

Тосын қоктап зар кылып еңрәіді,
көрміміұн досұмдұ деп көп қылаіды,
бік таудұң басында бір карлығаш
баласына қем беріп асраіды.

177.

Карлығаш карлығашка җем берәдї,
карындас карындаска дәм берәдї,
җалғыздыкка тўстў кәріп басым,
менің бұитўп җўргонўм кім біләдї?

178.

Җылағаным білмәдї әкәм менің,
зарлығым білмәдї шешәм менің,
кәріптіккә тўстў кәріп басым,
сурарға іш кім җок менің.

179.

Кўндөр бізгә бар екән бұитўп җўрөр,
зарлансамда іш кім җок калым сурар,
өз җаында асраған әкә шешәм
боларматағы сиздї бір кўн көрөр.

180.

Ағаштын басын кессә тўбў калар,
екәўнўң бирї өлсө бирї калар,
җалғызың өзў өлсө несі калар?
мингән ат кїгән тон җатка калар.

181.

Бараин десәм болўптў җолўм тујук;
аїтаин десәм җат елдә сөзўм сынык,
не кылсала ырыс бар шарамыз җок,
болмасты пада кәріптән, көңлў сынык.

182.

Тўған җер, әкә шешә оїға тўстў,
җок болдў касындағы җан җолдасы,

цұрмбс цергә ушрады кәріп басым,
ағады кан аралас көздөн қасы.

183.

Бу дұнғуңның ішіндә өлмбi калған,
боларма оілағаның бәрін алған?
бірәуңның басында қағғысы бар,
аның ұшұн бу қырды тауп алған.

184.

Цаздым мен муңдұ көңлұм ашылсын деп,
әр цердә бу бір сөзұм шашылсын деп,
дұнғудә тўрлұ тўрлұ адам болар,
қағғылы адам көңлұ басылсын деп.

185. Бос қігіт кудаіға налыс калғаны.

Улулардың улұ кудајым сен,
келіп турмұн алдыңда кодәјің мен,
өзүң қардым кылмасаң біз кулұңа,
қалғыздыкка тұсұшпұн нетәін мен?

186.

Оілаімын қаным мында каларма деп,
муңдұ басым бу цердә каларма деп,
кім өлмбi калар мында қаралған сон?
коркамын кул кепісiз каларма деп.

187.

Кудаі қарлығынан каларым қок,
қардым іздәп іш кәіда барарым қок,
көңлұмб со бір цері муң болады,
кепіл тауп көр ішінә саларым қок.

188.

Он сегіз мың әлемді қаратыпсын,
тас ішіндә курттарға тем беріпсін,
тіләрім қарлы кулуң султаным деп
қердәгі адамдарға дәм беріпсін.

189.

Сеннан баска іш кімгә тіләрім қок,
әлім не боларын біләрім қок,
амалым қок усраса өлүм енді,
сеннан баска іш кімдән тіләрім қок.

190.

Ауәлдә біз кулүндү патса кылдың,
кулүндүң датын өзүң білдің,
не кылсаң біз бендә шарамыз қок,
азап кылсаң кулүңа ашүландың.

191.

Беішара еңрәп кудаға налыс кылды,
қаратқаннан басықты енді білді,
беішара налыс айтып отур еді,
кара тышқан алдына карсы келді.

192.

Тышканы бу беішара устаі алды,
өзүндөі әр қеріні қара салды,
бурунжудан есітқан сөз бар екән,
дертіні бу тышканды дәргір кылды.

193.

Тышканды тіпкә байлап кожа берді,
тышқан іздеп әр қердән шөпту қеді,

әр ңердән тышкан шөптү издәи, издәи
бір шөп ңет кара тышкан сыпа болдү.

194.

Бу тышкан о шөптү ңеп алды,
шөптү ңеп со ңердә ұғұп салды,
шөптөн со ңердә ұғұп салып
ңарасы сау кісидәи бола калды.

195.

Тышканың ңігән шөбүн тауп алды,
бір аз ңеп ңараға ұғұп салды,
ңарасының ұстүнө салып еді,
ңарасы сау кісидәи бола калды.

196.

Кудәи тағала берәкәт беріп дертін ңазды,
атына мініп ңолға таман басты,
бір күнү катты шауп ңұрдү деиді,
шәрниң шетінә енді араласты.

197. Калған досүнүң сөзү.

Беішара мунүң досү калған екән,
буғанда көп ңараны салған екән,
көп әскәрдің ішінән досүн таппаи
бајағы өз ізінә барған екән.

198.

Ңетті күн досүн таппаи издәп ңұрдү,
кызға ңарыны табалмаи кабар берді,
кан кызымән екісі акылдасып
енді келсә кашү макул көрдү.

199.

Кыз айтады онү екпәл деиді,
өлгөнбө тірімә онү тап деиді,
бу шәрдің ішіндә бір кемпір бар,
қасырып ұжүнө онүң екпәл! деиді.

200.

Қолдасы патсаны іздәі құрдә,
көп көрүнсө атының басын бурдә,
бір төбөнүң басына келіп еді,
қан қолдасы келәді онү көрдә.

201.

Атына мініп досуна карсы құрдә,
бір бірінә қолдасып колын берді,
бірін бірі көрүсүп көңүл тынды,
атка мініп екәү шәргә барды.

202.

Бірін бірі көрүсүп көңүл тынды,
шәргә кірәік деп атка мінді,
қан досү кыз ұжүнө қажәу келіп
аман қарың келді деп кабар берді.

203.

Шұжүншігә тиләді ал кел! деді,
колұңа алтын құзұк сал кел деді,
кемпіргә бесмың алтын ділдә бермәк болдұм,
қарымны барып маған ал кел! деді.

204.

Кемпіргә бесмың алтын ділдә бермәк болдұм,
қарымны барып онан көрмөк болдұм,

енді мында келмәсін дуспан біләр,
тұзөр енді кемпір біздің қолдұ.

205.

Ар қердән дуспан бізгә көз салады,
кемпірдің ұжүнө алып барсын деді,
кемпіргә кабар беріп уәдә кылдым,
кешә барып тұндө бір турмак болдұм.

206.

Кан кызы қан досуна кабар кылды,
кемпірдің ұжүнө алып барсын деді,
ар қердән дуспан бізгә көз салады,
тұзөр енді кемпір біздің қолдұ.

207.

Шәрдән бірәу мунұ көрдұ деіді,
бајағы кыздың қары келді деіді,
беішаралар кемпіргә келгән екән,
көргөндөр канға аітам деп келді деіді.

208.

Есіктән кан алдына келді деіді,
бір қумуска келгәнін білді деіді,
бајағы дуспаныңыз екі қігіт
о кемпірдің ұжүнө келді деіді.

209.

Біләрі кан алдына келді деіді,
екі қігіт келгәнін білді деіді,
бу дуспаннан біз қайтіп кутулалык,
құртұн қіп енді кеңас кылды деіді.

210.

Бајағы Зітун батыр біргә келді,

күјөү болуп шыкмайды кандан деді,
кан кызын аламын деп куанды,
сәләм беріп енді үйгө кірді.

211.

Таксыр кан руксат берсәң мен бараин,
амал кылып мен онү өлтүрбін,
о кемпірдің үжүнөн тірі устасам
алдыңа сұрбп мунда келтірәин!

212.

Ойбаі балам, онү өлтүрсөң кыз сеніні,
боламын дуспаң кетсә досуң севікі,
каннан руксат алған сон құрөт екән
кемпірдің бу үжүнө келді деіді.

213.

Каннан руксат алған сон құрдү деіді,
кемпірдің бу үжүнө келді деіді,
бір коржунға толтурұп алтын беріп
кемпірді акыр алдап урдү деіді.

214.

Ойбаі кемпір, саған алтын мол берәин,
өлгөншө кізмәткә кул берәин,
аларны у берсәң өлтүр кемпір,
өмрүң өтпөі турұп қол берәин.

215.

Таң ертән турұп кемпір ас кыларсын,
ас ішіня у салып алдырарсын,
кан саған мунү өлтүрсөң шын берәді,
бір каум катындарға бас боларсын.

216.

Акыр қолдан кемпір азды деіді,

буларға енді шуңкур казды деиді,
базардан у сатып екпәлгән
таң ертән кемпір кылды асты деиді.

217.

Беішара бу дәрідән ішіп салды,
қолдас білмәс муну тыста калды,
қолдасы қок бәрін бердім дәрі,
өлтүрсүн деп патсаға кабар салды.

218.

Бажағы Зітуи өзү келді деиді,
кәріптән енді кегін алды деиді,
таң ертән базарда өлтүрөм деп
зындамға темірләп салды деиді.

219.

Салдаттар патсаға кабар салды,
дуспаннан каның енді көңіу тынды,
кызымды мен Зітунға берәмін деп
құртұна тоі кылың деп кабар салды.

220.

Кан кызын аламын деп қуанады,
бу кызды меннән баска кім алады,
Бос пігіт зындамға салғаннан сон
көңіу сүжөр каныша деп оі кылады.

221.

Кан ертән қарлық кылды өлтүрүң деп,
базарға алып келіп өлтүрүң деп,
дуспанымдың өлгөнүн құртұм білсін,
дуспан өлүп қалғанда көңіу тынсын деп.

222.

Салдаттар Бос пігітті алып барды

базарға еі қілды, өңнөн солдұ,
беішара мас болұп акылы қок
ажал енді мунда таўшар болдұ.

223.

Қолдасы кан кызынан кайтып келді,
бір сумдүк болғанын енді білді,
кемпірдің ашұланып қанын алды,
кылыш тутұп кемпірдің басын кесті.

224.

Кемпірдің ашұланып қанын алды,
кемпірдің кылыш тутұп қанын алды,
досумдұң кунұн сеннан алаин деп
басын алып кескіләп іткә салды.

225.

Беішара енді қоктап зар еңрайді,
кез келіп көруңгөннөн бір сурайды,
әр қердән сураі сураі келіп еді,
базарда көп еі қілып шұлайды.

226.

Бір қердә көп калк карасып тыр,
әр қердән асұшыны сурасып тыр,
олтұруш бірі ұазірдің қолұнда тыр,
асұшы кесушімән тіләсіп тір.

227.

Бірәў асамын деп қіп алып тыр,
бірәў алмас кылыш қолға алып тыр,
ұазірмінән білар турдұ бәрі,
ұнбр кылаік деп қарлықшы сайланып тыр.

228.

Досўна җакын келіп кадам басты,
не кымарын білмәдї, катты састы,
җылап еңрәп касында турўп едї,
бір заманда беішара көзўн ашты.

229.

Аҗағына кырса баіладылар,
өлтўрўгө орнўн саіладылар,
төңрөгўнө караса бәрі дуспан,
кәріп җан шығўға кынадылар.

230.

Оң җанында җан досў җылап отур,
өлтўрўгө җурт бәрі шўлап отур,
аҗал җетсә іш кимдән дәрмән болмас,
імән аітып өлөрўн оілап отур.

231.

Беішара өлөрўн ендї білдї,
досўна бері кел деп бір ым кылды,
досўна кырбан ендї җан җолдасы
касына досў җакынрак ендї келдї.

232.

Аузўн ашып досўна сәләм айтты,
тіріліктә ендї досўм біздән кайтты,
аҗал җаннан беішара тўңўлгөн сон
елмйән җуртўна сәләм айтты.

233. Бос җігіт досўна җырлағаны.

Ойбаі, җан досўм, җакынрак кел!

арзым саған айтаін,
сеннен басқа досым жоқ,
сырым кімге айтаін?
каршыға кустың канаты 5
кайрылысар кун болады,
амандасып досыман
айрылысар кун болады.
бір кун калмас досунан
кайрылысар кун болады, 10
Е қан досым қакын кел!
ажал бізге қетіпті,
көп дуспаның ішінде
дәрім бізден кетіпті.
Бүгүнінен сон, қан досым, 15
енді сізді көрмек жоқ,
бүрүнқудай бірігіп
енді бірге турмақ жоқ.
Бу қерден сіз кайтыңыз!
құртқа сәлем айтыңыз! 20
қалқызыңның сөзін деп
бізден сәлем айтыңыз!
каршыға кустай кондурған,
касымда сүйіп отурған,
дідарыма тоімаған, 25
қалқызым деп оілаған,
мұңдұ калған ақам,
зарлы болған шешәм,
ақамнан шешәм
сәлем айта көрүңіз! 30
бала шешәден тұмақ бар,
бүжурук болса турмақ бар,
ажал қеткен адамға
артық өмір сұрмек бар,
канатынан кайрылған, 35

- қалғызынан айрылған,
қаікы көп пешәмә
кабар қы деп айта көр!
кімді балам дер ол?
40 кімді мен деп сұјор ол?
біз есіңә тұскөндө
қалған отқа құјор ол,
күйгөнүнө кез болсаң
кабар қы деп айта көр!
45 басымдағы бөрүгүмдү
мүңдү қалған ақамә,
колүмдағы құзұқты
зарлы болған пешәмә
өз колүңнан бергәісін!
50 көңілін унаі құргөісін,
басымдағы бөрүкті
кісәдә ол умутпас,
қалғыз үлүм келәр деп
ол біздарді күтпөсін!
55 колүмдағы құзұқты
өз колүңа салғаісын,
сәләм айтты деп қалғызың
пешәмә сен бергәісін!
қалғызым деп қыласа
60 көңілін унаі құргөісін!
біз екіміз бар едік,
іш айрылмастаі қар едік,
бір күн сені көрмөсөк
көрбік деп зар едік.
65 Алладан пәрмән қетті,
досүн досұнан қал кетті,
бу дүнүдө көрмөсөң
ақратта көргөімүз!
Біздің ұшұн, қан досұм,

көп ренжіп не көрдүң сен?	70
а́ка шеша́дан а́йрылып, е́ліңа́ сен барарсын, а́ка шеша́нı көрөрсү́н, бізден кабар сураса арзың а́йтып қыларсын.	75
Барсаң сені көргөі́лөр! касыңа келіп турға́йлар! бізден кабар сураса көзү́ көргөн қолдастар, біргә дү́ргөн муңдастар,	80
бізді есі́на а́лғандар, бізден ма́крұм қалғандар, бізді көрмө́і қалғандар! бізден кабар сураса са́ла́мді а́йтарсыз.	85
Бізден ренжіп қалғандар, бізден көңу́л қалғандар, көп іші́ндә бар болсаң разы болсұ́н деп а́йтсаң қалғызда ө́төр дү́нбө́дөн,	90
қаманда ө́төр дү́нбө́дөн, дү́нбө́ іші́ндә арманда зарлыда ө́төр дү́нбө́дөн, конак болған дү́нбө́гө́, кім ө́лмө́йдү́ дү́нбө́дөн?	95
сендә ө́төрсү́н дү́нбө́дөн.	

234. Дос ұн ұң пуба бы.

А́йрыларың білға́нмін,
корка корка дү́ргөн му́н,
а́лла а́мірі́на да́рман қок,

моін сынып турғанмын,
5 пешә сұтұн ембәған,
қаннан сәттi сұжұскан,
заман акыр болғанша
арымажык дескән,
қаннан тәттi қан досұм,
10 қаным кырбан кылсамда,
осұ көптұң алдында
сiздiң ұшұн өлсөмдө
көп дуспаның iшiнән
кутұлмастаi кұн болдұ.
15 баска тұскөн iсiмiз
умутұлмастаi кұн болдұ.
Қаннан тәттi қан досұм,
көп кұн бiргә құрмөдұм,
бұғұннөн сон акыры
20 ендi сiздi көрмөдұм,
сен өлсөң мен кәiтармын,
арзым кәiтш әiтармын,
әкәң шыкса алдымнан
не деп құбап әiтармын?
25 пешәң шыкса алдымнан
не деп құбап әiтармын?
алдымда турұп зарланса
не деп құбап әiтармын?
әкәмiнән шешәдән,
30 малмiнән баладан
кiмдi әiрмас бул өлұм?
өiбаi, беiшара досұм!
мәдәт тiлә аладан,
сағанда келәр бул өлұм.

235. Бос қiгiттiң өлгөн қерi.

Беiшаралар муңдасып көп турұптұ,

арзын аітып екаў мұңдасыпты,
базарда қылан көп қамабат
булардың сөзүн есітіп қыласыпты.

236.

Бір заманда ўәзірі келді деіді,
беішаралар өлөрүп білді деіді,
салдаттар алдына әзір тұрүп
кылышмнән шабың деп қарлық кылды.

237.

Өлтүрбөргө муну баиладылар,
кылышын өткүр кылып қаирадылар,
салдаттар кылышмнән шауп еді,
өтпөдү кылыш қанды кыиладылар.

238.

Ўәзірі өткүр кылыш келтір деіді,
кешіктірмәі муну тез өлтүр деіді,
бетіндәгі пердәсін ашып шабын,
патсаның көңіүн шапшап тындыр деіді.

239.

Бетіндә кыл пердәсін сојүп алды,
қалаңаш моінұна кылыш салды,
бетіндә алтын аідар тұмөлі бар
көргөн адам буларға таң қалды.

240.

Тек кісі емәс деп оілап едік,
көп кісі ортаға алыш сөйлөп едік,
кайтәік залым патса тіл алмады,
өлтүрмә беішараны көі деп едік.

241.

О җердә Зитун батыр акырады,
әр бирінә өлтүрүң деп шақырады,
кан җарлығын бузүҗа әлің барма?
салдаттарға шабың деп акырады.

242.

Салдаттар басын үзә шабалмады,
ылажын өлтүрүгә табалмады,
өлтүрөм деп кыһапты әзіл җанды,
салдаттар тилин бир алмады.

243. Бос җигиттің җубабы.

Ойбаи әскәр бизгә җаман сөйлөмөңүз!
кылыш етим кесәр деп оіламаңыз!
табанымдың астында алмас кылыш
алып шабың җанымды кыһамаңыз!

244.

Көүдөмдү іш кім менің үзбәс деимін,
өз кылышым болмаса кеспәс деимін,
җанымды алсаңызда кыһама ал!
даңдыр кылса тәһрим буз бас деимін.

245.

Бейшараның етігін шешіп алды деиді,
көүдөдән шауп басы үздү деиді,
алты бұктөп салған алмас кылыш
бир шапканда моину үздү деиді.

246.

Әзіл җаны кыһалып җергә тусту,
ак җүзү җаркырап җергә тусту,

касында қан қолдасы қылап отур,
досұнан айрылып ұмұт ұздұ.

247.

Зигун батыр ол оңбасын деді,
дарға байлап қоғары асың! деді,
құрт ішіндә өлгөнұ мәлім болсұн!
қан қанышаның көңіұн бассын деді.

248.

Кәріп басын дарға асты деіді,
құрт бәрі қылап онан қашты деіді,
қанға құрт өлгүрәук аітып келді,
күтуәдүк дуспаннан көңіұмұз ышты деіді.

249.

Тоі қымың деп құртұна қарлық қылды,
патсаның өлгөнұн құрт білді,
қыз бакыр бу істән ессіз ақыл,
мал сојұп тоі енді қылды деіді.

250.

Беішара ол шәрді өлұп қалды,
досұ онұң қынын көрұп қалды,
дарға басын асканын көргөннән сон
қылаі қылаі беішара талып қалды.

251.

Айғаі дұнұо! е дұнұо!
кімға уапа қылдың сен?
Ескәндірдәі патсаны
өз қолұңа алдың сен!
нешә, нешә шәрдәрді
еңрәтп алдың сен!

10

пакры а́лам Мукамба́т
онў тағы алдың сен,
алып алып тојўң қок,
іштә бірін којўң қок.
Касымда қўргөн қан досўм
бўтўн тағы алдың сен,
ажал қетсә ölgöimўн!

252. Кара Шаш Сулўнўң сөзў.

Кыз сактаиды қолдасы келәмә деп,
келіп біздән бір кабар алама деп,
кыз ўжўнө қолдасы келмәгән сон
кыз коруктў бір сумдўк болама деп.

253.

Кемпіргә кан кызы келді деіді,
кемпір öлўп қатыр көрдў деіді,
ўжўнө қылаі еңраі кайтып келді,
бір сумдўк болғанын білді деіді.

254.

Бәрін-дә кырк кыздың қасына алды,
шәрдән қарын іздәі қўрмөк болдў,
тўн ішіндә каі қердә таус болдў,
әйнақтан бәрі келіп кулак салды.

255.

Бір қергә келсә көп қурт тоі тоілаиды,
осўнда болар деп кыз оілаиды,
әр айнақтің тўбўндө қыр қырлаиды,
қарын қоктап беішара зар еңраіді.

256. Кара Шаш Сулудуң айнактан ырылағаны.

Тўо келіп боздаіды,
ботасы онўң қокп'екән?
бота көздў Бос қігіт
бу ўўўндō қок шығар?
сір келіп муңраіды, 5
бузаўм деп ылаіды,
беішараның бузаў
бу ўўўндō қокп'екән?
коілар келіп маңраіды,
козусў ўшўн еңраіді, 10
беішараның козусў
бу ўўўндō қокп'екән?
Цыкы келіп кіснәіді,
кулунўм деп іздәіді,
беішараның кулунў 15
бу ўўўндō қокп'екән?
булбул кустар саіраіды,
кызыл кўлў қокп'екән?
кызыл қўздў Бос қігіт
бу ўўўндō қокп'екән? 20

257.

Айнактан беішара қыр қырмаіды,
ўі ішіндә қамағат қыр тыңдаіды,
іш адам кан кызы деп оіламаіды,
беішара әр кімгә бір еңраіді.

258.

Көп ішіндә бір адам білді деіді,
беішара кан кызы екәнін көрдў деіді,
беішара қарын қоктап қўргөн екән,
айнактан қарын қырмап қубап берді.

259.

Тўёлёр келіп боздаіды,
ботасы онўң қок шығар;
бота көздў Бос қігіт
бу ўўўндө қок шығар;
5 қылкы келіп кіснасә
кулун онўң қок шығар,
кулун көздў Бос қігіт
бу ўўўндө қок шығар.
Сір келіп муңраса
10 бузау онўң қок шығар,
бузау көздў Бос қігіт
бу ўўўндө қок шығар.
Коілар қеліп маңраса
козусу онўң қок шығар,
15 козу көздў Бос қігіт
бу ўўўндө қок шығар.
Булбул кустар саіраса
кызым кўлў қок шығар,
кызым құздў Бос қігіт
20 бу ўўўндө қок шығар.
Бос қігіттің тулғасы
қаралағанға уксаіды,
дўнўднўң дәўлөтў
тул калғанға уксаіды,
25 қарыңдан кабар сурасаң
кайтпас қергә кеткән ол.

260.

Естіп бу сөздў кыз пылап келді,
ākāsīnān кыз басын сурап келді,
ākām менің аң аулаі барған екән,
сауға бер ākā деп еңрап келді.

261.

Естіппән, оібай а́кә,
 аң аулаі кетіпсін,
 о́лұрұғо батыпсын,
 калың шәңгәл ішінән
 бала суңқар атыпсын, 5
 ңаксы көргөн кызыңа
 бір сауғаны кыімаіма?
 тузак кура јатыпсын,
 бала кік атыпсын,
 атып алған аңынан 10
 бізгә сауға бермәіма?
 ңаксы көргөн кызына
 бір сауғаны кыімаіма?
 атка мініп шығыпсын,
 дуспаныңды ңығыпсын, 15
 дұнўо енді кең калды,
 о́лмөс кабар узұпсұн,
 бір кўн а́кә ңыларсын,
 көппән дуспан боларсын,
 іс өткөн сон паіда ңок, 20
 а́кәм, дерттi боларсын,
 о́лағаның білдім мен,
 сенің түрлў ојўң бар,
 біраўғә бізді берәр ојўң бар,
 ңурт ішіндә тојўң бар, 25
 темір алтын болмасты,
 бакыр кўмўс болмасты,
 еркім бар деп ес кылма,
 кыздың тілін алмасты,
 кўјдў кылған Зітунўң 30
 сыртын алтын кылсаңда,
 ішін кўмўс кылсаңда

35 өз қарымдаі болмас ол,
алтынға құнұн бојасаң
қарға суңқар боларма?
қанатына қан қақсаң
суңқар қарға боларма?
қақсы көргөн кісіңді
қорға қосұп келтірсең,
40 тамам құртқа білдірсең
өз қарымдаі боларма?
Құјоў сұјұп тоі қылдың,
қызың тіліңді аларма?
Бос қігіттің сұбғұн
45 мың Зітунға бермәспін,
өз қарымның моласын
алтынды ұігө бермәспін,
сондаі қарды тапсаңда
іштә қабыл көрмөспұн,
50 акылы қок ақамның
қылған ісің қайтәін?
өігөн қарым көрмөсөм
тірі құрұп қайтпаспын.

262. Қан қызына бергән құбабы.

Қылама, қыз! қылама!
ел ішіндә қақсы көп,
елдән елға құрбін,
сені оған берәін!
5 тілім, балам, қайрмаі,
сұігөнұңшө қылармын,
алтынды отау тіктіріп
кізмәтшілар қожармын,
басымдағы тажымды,

астымдағы тактымды	10
кызым саған берәрмін,	
арғымакка миңгізіп	
мың кул, балам, берәрмін,	
мың тұбгө құк артып	
мың кұң, балам, берәрмін,	15
дұнұб құзұ кең, балам,	
тауп алып бір қаксы	
сүйгөнұңа берәрмін,	
мал қаксысын аларсын,	20
сүйгөнұңгө қеттірәрсін,	
бузма, балам, ојұңнұ!	
куп тұзбәрсұн бојұңдұ,	
кандардан кат келәді,	
бәрі сені сүйбдұ,	
тоті кустай қігітгәр	25
бәрі сені тіләді,	
сені алсам деп қылаіды;	
шакырып алып турбұзұп	
құзұн, балам, көргұзұп,	
көп қаібырма, қан балам,	30
сүйгөнұңдұ берәрмін.	

263. Кара Шаш Сулұнұң сөзү.

Балаң көңлұ қалғанды,	
арбасаңда болмас ол,	
нур қігітті келтірсәң	
онұ да қабыл көрмбстұ;	
сұбктөрұм сынған сон	5
сіласаңда болмас ол,	
құрғұм қаным кұл болдұ,	
су күйсаңда сөнмбс ол,	

басым җергә тигән сон
10 көтүрсәңдә болмас ол,
көңүл кустаи ушкан сон
кайтып колға конбас ол,
сүигөн җарым кеткән сон
не кылсаңда болмас ол,
15 ишим музға толған сон,
җүрөгүм тас болған сон
ишим истә бilmас ол,
арҗымакка мингизгән
мың кулүңдү нетәин?
20 кул кизмәтәи күн өткөн сон
күңгө кизмәт кылдырмаи,
өзүм исимдәи кылармын,
алтынды отау кылғанша
җердән мола кылармын,
25 басыңдағы тажыңды,
астаңдағы тактыңды,
колүма устап нетәин?
такка отурар кизим җок,
мал җаксысын нетәин?
30 малды алар кизим җок,
елдән елдәи аралап
тапкан җаксычың нетәин?
өз тапканым кеткән сон
өзгө җарды нетәин?
35 биздән соңгы кызыңды
кысыр калған бийдәи
елдән елдәи аралап
елдән җаксы көрүнсө
оған онү берәрсин.

264.

Бешара кыз җылаи еңрәи сөз биттәи,

Айасының қасынан зарлап кетті,
Әлсем қарым қолұнда Әлбін деп,
Бір заманда шәргә қакын қетті.

265.

Бір заманда дараға асқан көрдү басты,
Бір көрсө есі ауп қергә тұстү,
есін қп қанды басын қолға алып
қан аралас ағызды көздөн қасты.

266.

Каіран басың! қан басың!
кеігәнгә уксаиды,
басы қок кәудөдөн
ұзүлгөнгө уксаиды,
кәудөң қанға булғанып,
ажақ қолуң шалғанып
кебінің қок, көруң қок,
қердә қатыр ерм'едің?
қанға басың булғанып
бүйтүп қатыр ерм'едің!
қумға булғап басыңды,
көздөн аққан қасыңды
қергә ағызар ерм'едің?
кәукөр басың, қан басың!
алтын құзұң булғанып
дараға асылар ерм'едің?
құртұңда сен қан едің,
әр бір іскә дән едің,
дуспандардың қолұнда
мұндаі болар ерм'едің?
қаракаттаі көздөрүң,
қызы қүлді құздөрүң,
балдан тәтті сөздөрүң,

5

10

15

20

25 бір көрүгө зар болдум.
Айтпасам сөзүм тимәстї,
кайың естан кетпәстї,
алыс қолға кетіпсін,
шакырсамда келмәссін,
30 өзүң қолға кетіпсін,
зар кылсамда білмәссін;
сіздән дұнұо өтүптү,
мендә артыңнан өтөрмүн,
сен алдымда болмасаң
бу дұнұонұ нетәрмін?
35 кұндө қылап құргөншө,
кайың кетпәс өлгөншө,
бу кайыны көргөншө,
біргә болсам керәктї.

267.

Бешара кыз дұнұодөн куру калды,
торқаға канды басын орап салды,
ұжұон алтын кұмұс колұна алып,
қарына там турбузұ ојұна алды.

268.

Касына құз қігірмә кулүн алды,
алтынмїнән кұмұстөн мола салды,
барғанын қан қыздың білгән сон
құртұна қлың деп қабар салды.

269.

Құртұна кыз қасына барың! дедї,
нағып құр қызым менің білің! дедї,
қызымдың бір кұндө көңіү сүјөр,
қызымдың қыл дегәнін қылың! дедї.

270.

Көп аскәр кыз касына келді деіді,
болғанын там турғузұп көрдү деіді,
кыз булардың келгәнін җактырмады,
аскәрдің бәрі кайтып җұрдү деіді.

271.

Кызыңыз там турғузұп болған екән,
шәрдән зергәр җип алған екән,
бу шәрдә сондаі җи табылмас,
алтынмїнан кўмўстөн салған екән.

272.

Кан кызын көрүгө уҗалады,
шешәсі җалғызым деп зарланады,
касына бір екі адам кошпўға алып
шыдаі алмаі шешәсі бір барады.

273.

Кызына җакын келіп белін бұдү,
оїбаі, балам! бу кўн саған кайдан тūdү?
кудаі коскан җарыңнан зар еңрәтп
акы җок аҗаңғә не кан җаудү?

274.

Акы җок аҗаңғә айтсам тїл алмады,
луспандардың сөзўнөн іш калмады,
кызыңды җылатпа! деп аїтып едїм,
канша айтсамда тїлмді іш алмады.

275.

Уҗалғаннан касыңа келәлмәдїм,

Акаңның іш акылын білалмадім,
обалың Акаңа деп зар еңраіді,
бізді ұидө сізді мунда оіламадым.

276.

Обалың Акаңа деп зар еңраіді,
бізді ұидө сізді мунда оіламаіды,
кыздың қасында қасын төгұп
көкрөгүндө оілаған арзын айтты.

277.

Кызына қылап қаным муңұн айтты,
кылыпты Акаң саған құрбан айтты,
баласы шешәсіна қарамаіды,
уғалып шешәсі ұигө қайтты.

278.

Кыз енді там тұрғузуң болдұ деіді,
ішінән бекіткәндәі қылды деіді,
қасында қырк қызмінән амандасып
дала қер көз қасына толдұ деіді.

279. Кара Шаш Сулұнұң сөзү қызларға қылаған.

Қар қар айтқан қар қарым
аман болұң! қаш болұң!
бізгә өтөр күн болдұ;
сырдан кетәр күн болдұ,
5 аман енді қаш болұң!
бізгә өтөр күн болдұ,
қар ұшұн өлөр күн болдұ,
сізгә қалар күн болдұ;
біздән рәнжі алғандар,
10 біздән көңүлі қалғандар,

ојуңуза алғансыз!
 риза болуң, достарым!
 бурунғудаі боларсыз,
 сүйгөн қарға барарсыз,
 ойнап күйіп құрбрсұз,
 аман болуң, достарым!
 торғаиға қем табылар,
 ауруға ем табылар,
 басыңыз қас, достарым,
 сізгә дә кұн табылар.
 Біздән дұнғө өтөдү,
 тірілік енді болмасты,
 бу қалғаның ішіндә
 іш кім өлмөі қалмасты.
 Менің ұшұн қыламаң!
 мендәі бір қыз табылар,
 тірігә қар табылар,
 өлгөнғө қыр табылар;
 менің қарым өтүптү,
 бу қалғаннан кетіпті,
 кел десәмдә келмәс ол,
 зар қысамда білмәс ол,
 шын қарымнан қалғам қок,
 қалған қарға барғам қок,
 бу дұнғөдө қалғам қок,
 аман болуң, достарым.

15

20

25

30

35

280. Кыздар Кара Шаш Сулұға қырлап айтканы.

Ағсі кудайдан тілаіміз,
 екінші сіздән тілаіміз,
 бір аз сабыр қылығыз!
 арзымыз бар сураімыз,

5 бір аз тірі тұрұңыз!
 бір аз дөуірөн сұрұңғыз!
 ұетім болмаса шешаңіз!
 бір кат ұұзұн көрұңғыз,
 қолдастарың артыңдаі
 10 козудаі шұлап қалмасын!
 ака шешаң артыңдаі
 тұн кұн еңрап қалмасын!
 алтын бізгә кең сараі
 ұергә кулап қалмасын!
 15 кырк кыздың канаты,
 сіз боларсыз санаты,
 канатымыз каірма!
 өзұңдөн бізді аірма!
 сіздің ұшұн еі ұұртұң
 20 ботадаі боздап қалмасын!
 дұнұөдөн ұмұт ұз бөсұн!
 тұғөнұңдұ бузмасын!
 алтында отау каўк'брұң
 ұат колұнда қалмасын!
 25 мерұятпінан маржаның
 әр кімгә олжа болмасын!
 каіт, қанымыз! каітсына!
 біз пақырды зар қылмаі
 каіт, қанымыз! каітсына!

281. Кара Шаш Сулұнұң сөзү.

Бірәўгә ажал кез келсә
 не қылсаңда болмас ол,
 қан алұшұ келгәндә
 айтсаң тілің алмас ол,
 канша қаска келсәндә
 5 дұнұө ішіндә қалар ол

дүнүөнүң дәулетү,
дүнүө ішіндә болмас ол,
артыңдағы дәулетүң
әр кімгә олжа болар ол, 10
әкә пешәң қасыңда
зар еңрәп қалар ол,
қан алүшү келгәндә
кімнің тілін алар ол?
әкәдәндә кетәрміз, 15
пешәдәндә кетәрміз,
ажал келсә амал қок,
бу қалғаннан өтөрмүз,
қатты дерткә қолуктұм,
дәрі ішсәмдә тірілмән, 20
енді аітар сөзүм қок,
сөзүм қалар өзүм қок,
ажал қетсә турұ қок,
аман болуң, достарым!

282.

Беішара қыз қылаі қылаі тамға кірді,
тіріліктән өлгөнүн қаксы көрдү,
там есігін ішінән бекіт сон
өз ішінә өзү бул бышак урдү.

283.

Төсөгүндө қан қызын қушактаіды,
өзүн өзү бышакмән бышактаіды,
сыртында қырк қыз сақтап отур,
қан қызы тыска шықпаі узактаіды.

284.

Қан қызы қарымінән қосулүптү,
әзіз қаны кәудөдөн ұзүлүптү,

Акасиңа җурт кабар айтканнан сон
кылған кан тоју енді бузулупту.

285.

Кан еситіп җуртунан җылап келді,
шешәсі бетін җыртып еңрап келді,
тамам җурт бу кабарды еситкан сон
өлгөн кісінін моласына бәрі келді.

286.

Җыласада іс өтүп калған экән,
екі җалғыз дуньодон барған экән,
каным мундаі боларын білмәдм деп
өз бетін өзү тырнап җырткан экән.

287.

Тыста туруп кан кызын шақырады,
җуртуна есік аш деп акырады,
каным ашүланып патсасына,
іс өткөн сон бу енді не кылады?

288.

Көп Аскәр там есігін буздү деіді,
беітін ашып көрдүлөр кызды деіді,
кушактасып җатыр екі җалғыз,
көргөн сон умуттөрү ғздү деіді.

289.

Кан кыздың касында зар еңраіді,
өз колүн өзү тістәп җулкулаіды,
каным патсасына ашүланып
бәрі сумдүк өзүңнөн деп җылаіды.

290.

Кан җылаі еңраі ғүһнө каитты,

сыртыннан там турғұз деп қарлық айтты,
сықылын бу баланың білмәдiм деп
құртғұнұң бәрі қылып көңілі айтты.

291.

Сумбатын көргөннен сон қайтпадыңыз,
алтын аңдар туғұмұн айтпадыңыз,
сымбатын көргөннен сон сумдүк қылсам,
сонда менің мойнұмнан айтпадыңыз.

292.

Қаным қанға мақул болдұң деіді,
қалғызыңды өлтүрүп тындың деіді,
енді артыңда қосқан кім қалады?
өлі өлгенің аманат алдың деіді.

293.

Қалғыз қызың өлтүрүп тындың деіді,
молаға қанын алып қойдұң деіді,
алдыңда қуанышың кім болады?
тіріліктің туғұмұңду қойдұң деіді.

294.

Бейшара қан айтты: Білмәдiм деп,
өлтүрбөргө базарға кірмәдiм деп,
сакалын құлұп патса көп қылады,
бейшараның сымбатын көрмәдiм деп.

295.

Моласына қан келіп құрт құрғұздұ,
алтын мола сыртынан там турғұздұ,
бейшара қалғызым! деп қан қылады,
қылағаннан өлгенін кім тіргізді?

296.

О арманда отүптү бул арманда,
білмәдiм деп қылаиды кандар мында,
алдадан дағдыр келсә шара болмас,
дұнұбодон отүп кеттi бәрi арманда.

297.

Ікi ашык біргә отүп калды,
әкәсi қуртұн қiп мола салды,
Бос Қiгiттiң бетiн қушұп қан досұ,
дос ұшұн қан досұ талып калды.

298.

Дос ұшұн беiшара көп қылаиды,
кудаiда аман кыл! деп көп тiләидi,
досұм маған аманат берiп едi,
тапсырмаi өлсөмдө о калаi' деидi.

299. Қiгiттiң қырлағаны.

Мен кәйтүға оi қылдым,
кiмiнән құргөiмұн,
кiмдi досұм дегәiмiн?
сен есiмә тұскөндө,
кеткән келмәс қасыңнан,
қыласамда пәiда қок,
көздөн аққан қасыңнан
менiң сенсiз iшкән ас
кызыл канға уксаиды.
Кәйтәiн десәм қуртұма
кәiғың ажақ тусаиды,
көптөн ендi айрылған

каздаі болўп калдым мен,
көп елінән айрылған
аздаі болўп калдым мен. 15
Ботасы өлгөн тўбдөі
ендї боздаі калдым мен,
кулунў өлгөн бїадәі
ендї кїснәі калдым мен,
қаньң акка тапсырдым, 20
қарың бірдә қасыңда,
қалғыздыққа қыламын,
көп қағзы бар басымда,
өлдін деп оїласам
аманатың бар коїнұмда, 25
қўрбін деп оїласам
қалғыздық бар моїнымда,
аманатың тапсырып
тірі болсам келәрімін,
қаннан тәттї қан досұм, 30
қолұңда мен өлөрмұн,
қутұлдуңыз дұнбодөн,
екәў болып бірләніп.
Қолдасына айрылып
досұң қайтты зарланып. 35

300. Досұнұң ұжұнб барған қері.

Бешараның сөзү ендї біттї деіді,
құртғунұң қонұн сураі кеттї деіді,
қудәі сактаса бендәгә пәлә болмас
аман есән құртғуна барды деіді.

301.

Алдында бір екі адам көрдү деіді,
қетқан сон қакын сәлам берді деіді,

екі адам өз елінің патсасы екен,
амандасып біргә енді құрду деіді.

302.

Қалғыз қігіт, атыңды бірмән аїда!
сенің бізгә келгәнің болду пайда!
сіздерді іздеп шыккан көп кісі едік,
қалғыз құрсон қасыңдағы досуң кайда?

303. Қігіттің қубабы.

Кудайым қалғызтыкка салды деіді,
қан қолдасым қылаі еңраі қалды деіді,
кудайым дағдыр қетіп алған сон
қан қарымнан айрылып қалдым деіді.

304.

Екәу бу кабарды есітті деіді,
шәргә алып муну құрду деіді,
қалғыз шәргә кіргәннан сон
құрт бәрі келіп муну көрду деіді.

305.

Бастады қігіт көпкө сөзүн деіді,
ағызып екі көздөн қасын деіді,
қалғыздығын қан есітсә өлөр деіді,
қанға барып айтұға састы деіді.

306.

Қылыш көп білар кеңәседі,
қалғызы патсаның деп мұңдасады,
бір акын бар екен құрт ішіндә,
қырмйнан білдіругө оңдасады.

307.

Акыннан қан досын алып құрды,
көп білар сәлам беріп қанға келді,
қалғыздың қан досын көрүп еді,
қан қанымнан ордунан қылап турды.

308.

Қан қолдасың қалғызым кайда? деіді,
күрүп ішіміз қалын болды деіді,
балаңыз қарымнан кеін қалды,
тоі болар үйдүң ішін сайла деіді.

309.

Балаңыз сүйгөннан кеін қалды,
қалғызыңыз біздән кабар салды,
ақаміз біз барғанша құртүн қіп
ажамаі соісүн деіді тоіға малды.

310.

Бешара қаннан қаным унады,
мал сожұп қығанға тоі қылады,
кәрі акынды білар алдына алып
қырлауға қырын енді оі қылады.

311.

Білар акын қырың қырла! деіді,
қалғызы қаның келәр оіла! деіді,
бұғұнғуді тоі болмас қан есітсін!
қалғызың тожұн қырлап тоіла! деіді.

312.

Қан қанымнан қыр қырла! деіді,

осундаі мунан сон кайда? деіді,
колдарына екпәліп атпән шапан
акынға сілап онұ байла! деіді.

313.

Кан алдында кәрі акын ңыр ңырлайды,
аітканын кулак салып көп тыңдайды,
ңыршының сурасаңыз ісін енді,
акылы бар адамдар мунұ аңдайды.

314. Ҙырты ңыр бастаған ңері.

Көптұ көргөн кәрі мен,
бір аз ңырды ңырлалык!
аспандағы торғадай
алдыңызда сарлаик!
5 ұі ішіндә отурған
кулак салың, ңаксылар!
бу ңалғаннан пайда ңок,
такта болуң, ңаксылар!
кәріңіздің сөзүңөн
10 ыбрат алың, ңаксылар!
кәріләрдің ескі сөз
ескә алмаі ңұрмөңүз!
әлімдәрдің көздү сөз
көңүлігө алмаі ңұрмөңүз!
15 кәріләрдің кәір сөз
буруңдудан калған сөз,
әлімдәрдің әділ сөз,
паіғамбардан калған сөз,
кудайдың досулар
20 көңүліңө алған сөз;
дертімізгә дәрмән ңок,
кайғысызға арман ңок,

дерткә паида болмаса
қаратқаннан пәрмән қок.
Мінгән аттан ер калар, 25
тапқан ердән мал калар,
ер басына кұн тўса
сўғбн қардан ол калар.
Патсалардан так калар,
мергәндәрдән қак калар, 30
ер басына кұн тўса
дўнўбнўң бәрі қок калар,
әлімдәрдән кат калар,
усталардан қат калар,
оілап турсаң, қаксылар, 35
бу қалғаннан кім калар?
теміршідән тат калар,
қўргбн қердә қол калар,
көргбн қердә сол калар,
баіларыңдан бул калар, 40
катын болса тул калар,
тапқан ердән мал калар,
алтын кұмўш бул калар,
іттәі шўлап тиләсіп
кім көрўнгбн сол алар, 45
ўўўң болса бос калар,
оінап қўргбн дос калар.
Тўғанмән деп қуанба!
тўған өлөр кұн болар,
өлгбн қаның барынан 50
сурау сурап кұн болар;
малым көп деп қуанба!
малды көрмөс кұн болар,
алтынмивән қер толса
көзўн салмас кұн болар, 55
бір өзўңбн басқаны

көңүлгө алмас кун болар;
тидi мен деп куанба!
тил баиланар кун болар,
60 куншум бар деп оилама!
куншун кетар кун болар,
дунуодогун кулардың
козун салмас кун болар;
балам бар деп куанба!
65 балада калар кун болар,
алим мен деп куанба!
сурау алар кун болар,
кызыл дунгө куанба!
сойулуп калар кун болар,
70 курт кумурска дилып
тожуну калар кун болар;
патса едим деп оиласаң
Искандарман Сулаиман,
оларда откон дунуодон;
75 балам коп деп оиласаң
дун кырк баланын акеси
Адам откон дунуодон;
малың бар деп оиласаң
малы сиздин коп шыбар
80 Карын откон дунуодон;
куншум бар деп оиласаң
Карманман ол Али
оларда откон дунуодон;
пешан мен деп оиласаң
85 неши неши шепендар
сойлоп откон дунуодон;
неши неши торолор,
неши неши чаксылар,
чылап откон дунуодон.

315.

Кан алдында кәрі акын ңыр ңырмайды,
сөздүң тўбўн канға бурдў ендї,
ңырмаушў бу ңергә келгәнїндә
кан бїр турўп орлўна бїр отурдў.

316.

Акыным, ңаксы екән ңырың сенїң,
өлўм аїтып шығады кәрің сенїң,
ңырыңның ўнб боҗы өлўм екән,
бїзгә караї тїяді кәрің сенїң.

317. Ҙырының ңубабы.

Таксыр кан, өлўмдў аїтпаї не аїтаїн,
бу ңердә ажал ңетсә мен кайтәїн?
Адамдың акыр соңғы өлўм дегән,
шын аїтсам онў аїтпаї не аїтаїн?

318.

Ҙаралған сон кетәрмїз,
бу ңалғаннан кетәрмїз,
баска, өзгө өлўм ак,
ңылаї еңраї кетәрмїз,
дагдыр таусулар болған сон
шарамыз ңок нетәрмїз?
әмїр келсә аладан
моїн усунўп ңатармыз,
дўнўб шїріп кўї болўп
кара ңер боп бїтәрмїз.
Елдән бурун тўған ол,
белїн берїк бўған ол,
аўөл келїп ңол ашкан

5

10

- тәңрімінән сәйләскән
15 Адам еді әкәміз,
Кәуәни еді шешәміз,
бу дүнүәдә пәйдә җок,
оларда өткән дүнүәдән.
Топан сү тасканда,
20 таудан тастан ашканда
Әр җануардың алып ол,
кемә ишһә калып ол,
аман еһән калып ол,
Нук пәйғамбар өткән дүнүәдән.
25 Намрыт отка атканда,
от ишһндә җанбады
шын сөзүнән танбады,
җалғыз улүн Исмағыл
бышағын кынынан алып
30 Менә тауна аппарып
қурбан шалған Ыбраһим,
о да өткән дүнүәдән.
Он екі ул ишһндә
туткун етп җаткырып,
35 ракмат етп адасы,
Мисирдің болдү патсасы,
җетпәс җылдың соңында
үзүүн көрдү әкәсі,
акыр өмүр кан болуп
40 Җусуп өткән дүнүәдән.
Җердің үзүүн алған ол,
түрлү шәр салған ол,
күн шығыска барған ол,
күн батысты көргән ол,
45 әділ тўған кан еді,
җан өлүмгә җеткәндә
җердің үзү бузулуп

күнүң көзү тутулуп
мөңкү сүн табалмай,
үгірмә тоғус қасында 50
Іскәндәр өткөн дүнбөдөн.
Даут улү Сулаіман
дүнбөдө қан болған ол,
қердің құзұн алған ол,
алтын таққа мініп ол, 55
аспаннан ушұн ол,
мың қатынды қушұп ол,
қудай тағала қол берған,
ажағы қок, қолү қок
қалғыз оған ул берған, 60
бала ұшұн арманда
қер құзұнө қан болуп
Сулаіман өткөн дүнбөдөн.
Нешә нешә қер алған
қандар өткөн дүнбөдөн. 65
Ыбраіммән Ысмағыл,
Зекірјәмән Зулқупул,
Қабыммән ол Абы
оларда өткөн дүнбөдөн.
Көссұздарнї көргұзбөн, 70
ажақсызды құргұзбөн,
қығылғанды турғұзған
аулја өткөн дүнбөдөн.
Қудай әмірмән аспанға ушқан,
алла тағала ашықта 75
аузұнан от шығарып,
қалаң ажақ қалаң басы,
екі көздөн ағып қасы
дианалар өткөн дүнбөдөн.
Мың тўөгө құк артқан, 80
құз атқа пул артқан,

алтын такта отурған,
алтынбан кўмўстў
цедің қўзўн толтурўп,
85 малдан зәкәт бермәдi,
кудаi әмрiн кылмаиды,
мунда байлык әлiмән
Иман ыслам табылмаi
Карун өткөн дўнўдөн.
90 Әўәлiдә Мукамбәт,
акырыда Мукамбәт,
он сегiз мың әләмдiң
пакырдаi Мукамбәт
ўмбөтўнө зар қылап,
95 қарылык деп көп тiләп,
ўмбөтў ўшўн әкәсiн,
тiләмәдi шешәсiн.
Кудайдан қарлык келгәндә
курбан етiп баласын,
100 он сегiз мың әләмдi
онўң ўшўн қаратқан,
пайғамбармыз Мукамбәт
ода өткөн дўнўдөн.
Цўс қiгiрмә төрт мың пайғамбар,
105 Мукамбәткә шарјарлар,
отуз ўш мың сакабалар,
оларда өткөн дўнўдөн.
Цер қўзўнө келгәндәр,
мен, мен деп қўргөндөр,
110 мың қас бмўр сўргөндөр,
бәридә өткөн дўнўдөн,
канда өткөн дўнўдөн,
карада өткөн дўнўдөн,
баида өткөн дўнўдөн,
115 қарыда өткөн дўнўдөн

көпдө өткөн дүнүөдөн,
азда өткөн дүнүөдөн,
цаман цаксы айрмай
бәридә өткөн дүнүөдөн,
ākāң сенің кара цер,
шешāң сенің кара цер,
барар церің кара цер,
турар церің кара цер.

120

319.

Кәрі акын бу цергә келді деиді,
кан сумдук болғанын бiлдi деиді,
тіріліктән сон бәрі олу
алла āmrīnā кан моинын усундұ деиді.

320.

Аітып цырын бу акын тўрб-гәлдi,
сөзўнўң тўбўн канға бура келдi,
шығындатып цырын бурўп едi,
бір сөз ендi айтўға тўрб-гәлдi.

321.

Царатканың барындаi,
кан кеткәнгә уксаиды,
бўтўн көргөн тўсўмдā
сараңдағы балаңыз
ода өткөнгө уксаиды,
оннан соңғы бiздāргә
кезāk цеткән уксаиды,
балаңа, кан, цылама!
бiздән бурун өттў деп,
бу дүнүөдөн кеттi деп,
олар кеттi ākāgā,
ākāmīnān шешāgā,

5

10

сізді бір күн барарсыз
бурун өткөн балаға.
15 Ажал қетпәй өлмөк қок,
алла әмірінән калмак қок,
ажал қетіп өлгөн сон
іш кім кайтып келмәк қок,
дагдыр қетсә калмак қок,
20 ажал қожұп алмак қок,
ажал қетіп өлгөн сон
іш кім барып алмак қок,
баідан арзы алмак қок,
урус таласы кылмак қок,
25 қарлықка күш кылмак қок;
шешәдән бір тұған сон
іш кім өлмөі калмак қок.

322.

Кан бакыр қыласада сабыр кылды,
қалғызының өлгөнүн енді білді,
каным улу өлгөнүн есіткән сон
бетін қыртып зарланып шашын қулдұ.

323.

Қоңуіүн кәрі акын қыр айтады:
Бет қыртұң таксыр каным не паіда'ді?
бу өлүм бурунғудан калған өлүм
өлмөсө бәрі қандар ол кайда 'ді?

324.

Ажал қетіп амал қок,
кутулұға дәрімән қок,
алладан келгән қарлықка
сабырсыздан қаман қок,
5 алла әмір қеткән сон

бу җалғаннан кеткән сон
сөйлөсөңдө пайда җок,
беттәріңдә кан кылып
җыласаңда пайда җок.

Айһаи Өлүм! айһаи Өлүм!

10

Айһаи Өлүм! айһаи Өлүм!
Айһаи Өлүм! айһаи Өлүм!
җаһаннан шешәдән
карындасымыннан баладан
кимдә айһаи Өлүм?

җүртүңдәги Өлүмдән,

Өлүмдәги Өлүмдән

15

кимдә айһаи Өлүм?

түбә калар боздасып,

җылы калар кичәсип,

җан айрылып шығады

денәи Өлүмдән костагып,

20

ажал бир күн келмәи?

Айһаи Өлүм! айһаи Өлүм!

не кысада еркі бар

кожаға кол бермәи?

җаның сонда аманат,

25

денәң җердә аманат,

җанды денәгә тапсырып

тергәү кылып керәктә.

Малға тексә кылмаңыз!

малы җәрмәи бергәншә,

30

Айһаи Өлүм! айһаи Өлүм!

калған малың җатка өлмөсө;

көп малымыздан пайда җок,

җанға пайда болмаса;

җан Өлүмгә җеткәндә,

35

иш бир себәп кылмаса;

дүһәи Өлүм! айһаи Өлүм!

алданбаңыз, җаксымар!

тергәү күнү болғанда

- 40 зарлабаңыз, Ұаксылар!
бір сағатта боларсыз,
бір сағатта біләрсіз,
алла әмрінің көнбөрсүз,
қанша Ұаска келсәңдә
45 акыр бір күн өлбөрсүз,
мал қағғысын Ұімаңыз,
Ұалғанды көп Ұімаңыз,
балам өлбө демәңіз,
баладан малдан паіда Ұок,
50 акыл болдүм демәңіз,
катын калса ер табар,
улүң калса мал табар,
кызың калса баі табар;
Ұан өлүмгө Ұеткәндә
55 кәріп басың не табар?
мінгән атың бос калар,
кiгән тонүң кос калар,
оінап Ұұргөн дос калар,
мінгән атың бос калар,
60 мінүгә ер табылар,
кiгән тонүң кос калар,
кiжүгә ер табылар,
бүгүн тірі кісіңіз
ертән Ұергә көмүібр.
65 Алдыңызда кара Ұер
нені алмас деп біләсіз;
алдыңызда кәріңіз
не көрмөгөн біләсіз,
мен оіласам калайык!
70 ажал өлүм каіда Ұок?
Ұалғаннан паіда Ұок,
бес намазды күтүңіз!
бір аі ораза тутүңіз!

Өлүм ак деп билиңиз!
 малдан зыяң беріңіз! 75
 кедігі кайр беріңіз!
 баі болсаңыз, Ұаксылар,
 Меккеге барып туруңуз!
 негі айтқан, Ұаксылар?
 айтқан сөзім алғаисыз! 80
 ұылаушү кім болсада
 Ұаксы бата кығаисыз,
 каным, сөзім алыңыз!
 аман есін болғаисыз,
 алдадан келгән Ұарлықка 85
 катты сабыр кығаисыз.
 Бір екі күн қонаксыз,
 Өздөрүңіз билгәисіз.
 Қыяматта күн болғанда,
 Ұергә калк толғанда 90
 сонда сендә барғаисыз,
 улүн анда көргөісүз.
 Іманды кул ужбакта,
 Імансыз кул тамукта,
 от ішіндә зарланып 95
 азап көрөр күн болар,
 Іманды кул ужбакта,
 сегіз кабат ужбакта.
 Ол ақман пешәнi
 көрүп косулар күн болар, 100
 балаңды анда көргөісүн,
 Іманды болсаң ужбакта
 балаңмiнән Ұүргөісүн.
 түрлү түрлү нiмәттә;
 Өлмөі дөүрөн сүрөрсүн, 105
 кудаі кешә кунаңды;
 кең сараіда турарсын.

325.

Кәрі енді атып қырын болдұ,
үйінің қылыш катын толдұ,
қанымның көңілін олаі келіп еді,
баласын қоктап қаным даусын қылды.

326.

Белін бұп қалғызын қоктап еді,
құрбғу есіткәннен талып қалды,
қалғызын қаттап қаным зар еңреді,
беішара қаным бала ұшын көп қылады.

327. Қанымның баласын қоктап зарлағаны.

Баурұмның баласы!
екі көзүм қарасы!
қаным сүйген қан балам!
сені қайда көргөімүн?
5 кімді балам дегәімін?
сен есімә тұсұпсұн
нені шыдап құргөімүн?
алыс қолға кетіпсін,
атпаі кеттің сырыңды,
10 көрмөі қалдым құзұңдұ,
бу не болдұ, қан балам?
сүймөі қалдым құзұңдұ,
алыс қолға кетіпсін,
айтсам сәләм қетпәсті;
15 қаннан тәтті қан балам,
қаіғылы ісің кетпәсті;
қарап үйдөн таппасам
қайдан сені табарым?
сені қайдан іздің?

кімді сен деп іскәін? 20
сеннән баска қалғызым
көз көрөрұм қок еді.
Сеннән баска біздарға
еркәләрім қок еді,
қалғыз едің, бір едің, 25
мың қағызға қыр едің,
енді кәітіп құрбін?
құзұң кәітып көрбін?
енді кіммән құрбін?
енді кіммән тураін? 30
сен есімә тұскөндө
кәітіп өмұр сұрбін?
Ашыкканға ас бергән,
кәріпгәргә ас бергән,
дос ұшұн бас бергән, 35
қаксымїнән қаманды
тегіз білгән қалғызым
сені кәідан табайн?
Муңдұ болған әкәңні,
зарлы болған шешәңні, 40
бузук болған көңіұн
кім аулайды, шырағым,
даладағы малдарың,
ұйұңдөгү кулдарың,
алтын кұмұс булдарың 45
кім корғаиды, шырағым?
Арғымакмїнән тулпарың,
лашынмїнән суңқарың,
каршығамән туігунұң
іәсі қок болғанда 50
кім устаиды, шырағым?
Малың келіп шұласа,
қуртұн ташпай қыласа,

- 55 Әкәң шешәң келіп еңрәсә, ...
іздіі кайдан табаін? ...
бота калды тўбсўз, ...
цұртўң калды іәсіз, ...
 Әкә шешәң баласыз, ...
 іздіі кайдан табаін? ...
60 Аўалғидә кеткәндә ...
 сырыңды бізгә айтпадың, ...
 қолда кәрўән көргөндә, ...
 кайт десәдә кәйтпадың, ...
 іздігәнің алдында ...
65 цўргўзбәдм, қалғызым, ...
 мың кісі барып қибәрпә, ...
 тіләп едм, қалғызым, ...
 перзәнт ұшўн тәңрігә, ...
 қылап едм, қалғызым, ...
70 Беріп еді тіләкті ...
 мұңдұ кулум көрсўн деп, ...
 зарлап енді бісўн деп, ...
 кәріліктә әкәңнің ...
 еңрәі кўнў болд'енді, ...
75 Қалғыз калып шешәңнің ...
 зарлар кўнў болд'енді, ...
 Екәў болсаң шырағым, ...
 өлмөсп'еді бірәўң ...
 кім қолўнда бісбңдә, ...
80 кымасп'еді сураўң, ...
 Кудәі несіп салмады, ...
 тукум біздән калмады, ...
 кәрі кўндә кур болдўң, ...
 дәрткә дәрмән болмады, ...
85 енді кәйтп қўрбін? ...
 қўзўн кәдә көрбін? ...
 қалғыз улдан аірылып, ...

кімнен өмір сүрбін? 90
 көз алдымда бар болсаң,
 көрмесп'едім улұмдү,
 білген қердә бар болсам,
 өлмесп'едім кулунұм,
 Цат құрттардың ішіндә,
 кәйтп құрдұң, шырағым,
 дуспандардың колұнда,
 кәйтп құрдұң, шырағым,
 құртұң алмай қасыңа,
 пәлә келді басыңа. 95
 Курбандығың болмасын,
 көзден акқан қасыңа,
 шырағымды сөндүрдүң,
 дуспаныңды тындырдың,
 шешәңді қалғыз қалдырдың,
 Бу не әзрәт, қарандар,
 бу не кәйғы, қарандар,
 көкрөктөгү қанған дерт,
 кұннен кұнгө терәл дерт,
 көңіұм енді тынбасты,
 сөнгөн шырақ қанбасты,
 қалғызымдың кабарын,
 көңіұм енді тынбасты,
 Цұртұм енді аттаның,
 қалғызыма бараін!
 қетім болмаса қалғызым,
 моласын бар бір көрбін,
 көрсөм көңіұм тынарма,
 қасында ас кұн тұрайн!
 Цетім болмаса, қарандар,
 қырлап көңіұм ашаін,
 ұш төрт қытап шығарың,
 муңдуларға шашаін! 100
105
110
115
120

- муңдў адам еситсә
бір аз көңлўм басылар,
беішара болмаса
125 бу сөз кайдан табылар?
әр бір шамның уактында
калам алдым колўма,
бу сөздөрдў қазғанша,
теңрім салды ојўма,
130 муңдў ыбрат аласын деп,
бісөм сөзўм калсын деп
сөзўм оқуған адамдар
бізгә бата берсін деп.
Муңсўз бір кудаі тур,
135 әр бендәнің муңў бар,
ыбрат алмак кытаптан
шәриғәттің қолў бар.
Дәлілі қок бір кытап
ыбрат ўшўн қазыды,
140 муңдў адам еситсә
кайғылы көңлў басынды.
Қалғыз мен деп қылама!
қалғызда өтөр дўнўөдөн,
көңлўң кетәр дўнўөдөн,
145 қарлы мен деп қылама!
қарлыда кудаі бендәсі,
қалғандағы іш кімгә
малы болмас қолдасы,
қарлылық қаман іс болса
150 пағамбарың тіләді:
Дўнўө кайрат бірғә кы!
деп тіләді пағамбар,
бендә қарлы болсада
қулдук кыса керәкті.
155 Пағамбарым сөзў бар,

онў бiлсә керәктi,
мың қымыз бурун байлардан
бурун кирсә керәктi,
кулшўлуқ тауба қығанда
алда болсўн ўўўўўў! 160

Аз ымўрдō паида қок,
ужбак болсўн орнўўўў!
аз ымўргō алданып
кiналып мал табарсыз;
о малға алданып 165

кудаi кулшўлўўўн којарсыз!
шайтан тўссō кōўдōгō
малға кашан тојарсыз?
бiзгә бермәс о малың
артыңызда каларсыз, 170

малды қисаң арамдан,
тўбўндō сен өлōрсўн,
зекәтсiз мал арамды,
бiрәўгō олжа болар ол.
Кытапты ескә алмаiсын, - 175

кулағыңа салмаiсын,
зекәт кәiр бергәндә
кудаiды оiға алмаiсын,
сокур малың кәiрға
бергән мен деп турсўн. 180

Кōрўнгōнгō мактаньш,
аузуңнан iш салмаiсын,
қасың қўзгō қетсәдә
өлўмдў оiға алмаiсын,
кәiрыңда паида қок, 185

малдан зекәт бермәiсiн,
кара қергә киргәншә
қаман қолдан калмаiсын,
алланы оiға алмаiсын,

- 190 намаз ораза болмаса
мұ'мүндөргө пайдасыз
бір күн тергәу боларсын
кулулуғуна барып
таразыға саларсын,
195 таразыда кім болса
онұ қайдан аларсын
Пағамбардар алдында
уялып қор боларсын
қанған өттүн ішіндә
200 түрлү азап көрөрсүн
Іманды өтсөң дүнүдөн
ужбак таман барарсын
кудай бетін көрөрсүн
савсыз кулдар қасында
205 өлмөі дөүрөн сүрөрмүн

328. Канымның баласын іздәі барғаны.

Канымның қарлығын құрт білді, деіді,
қлып аскәр он мың болды, деіді,
қан каным қалғызың көрөмүн деп
қасанып аттарына мінді, деіді.

329.

Көп аскәр күн тун қыбаі құрлау деіді,
қырк күндө шәргә келді, деіді,
буларды көрүп қан көрқалды,
бу аскәр қайдан баіда болды, деіді?

330.

Буларға елші қылып кісі салды,
елші келіп булардан қабар алды.

бајады қалғыз қігіт ақса өкән,
көргөн елінің бәрідә таң қалды.

331.

Қан көркүп құртұмнан атқа мінді,
келгән қан алдына қарсы келді,
ажал кудайдан себәбі біздән болдұ,
аібын моінұна алып арз қылды.

332.

Таксыр қан, ажалы онұң біздән болдұ,
не қысада бендәсіңа алда салды,
ақысыздықпән бу ішінә қылып едік,
өкүнұп құрттұң бәрі қылап қалды.

333.

Алдыңда аібымыз бар арз қылдык,
атқа мініп алдыңызда қарсы келдік,
колұңұзға қылышыңыз устап тұрсұз,
не қысаңызда, аібымыз бар моінұн усундұк.

334.

Балама тәңрім дағдыр қылған шығар,
себәбі онұң сіздән болған шығар,
тергәуң ақратта болсұн сенің,
алдағә қылған ісің ажан шығар.

335.

Қаныңыз кештім қан деп атқа мінді,
бу қан кешкән сон көңүлі тынды,
көп асқар шәрғә кіріп барды,
Бос қігіт моласына келді деіді.

336.

Қан қаным моласына қакын келді,

Үігө енбәи каным тыста даус кылды,
есігін ашаин деп кадам кылды,
ашалмаи цурт бәрі әзіз болды.

337.

Цалғызын цоктап каным зар цылаиды,
цалғызын есік ашып зар еңрәиді,
моласында зар еңрәп турдұ деиді,
бала ұшұн каиғырып көп цылаиды.

338. Канымның цылаған цері.

Он аи сені көтөрүп,
емшәгimнi емизип,
тәттi тә'ам цегизип,
асраған шешәң мен,
5 шешәң тур касыңда,
зар цылаиды басыңда.
Көрмөс цергә кетiпсiн,
тур кел, балам! турсана!
мундұ шешәңдi көрсәнә!
10 калымды бир сурасана!
саған келдiм көргөлү,
бет аузұңнан сүйгөлү.
Артымда кiм калады?
кулунұм кiм болады?
15 сенi оiлап зар кысам
көзүм канға толады;
аiғаи балам! е балам!
кiмдi балам дегәimiн?
кiмimнән цұргөimүн?
20 цұзұң каида көргөimүн?
уксам едi сөзүңдү!
көрсөм едi цұзүңдү!

цылап шешаң келгәндә
бір көрмөсүн, җан балам,
ботасы өлгөн тудөи 25
боздаи келгән, җан балам,
кырк куншүлүк кең қолда
издәи келдәм, җан балам,
алда өзү бергәндә,
ажал тп алғанда, 30
шешаң җылаи калғанда,
җыласа да не кысын?
алда әмiрiнә көнгөндө,
зарлап шешаң калғанда,
көрөр куну болғанда 35
бір көрүпсүн, җан балам!

339.

Баласын җоктап каным талып калды,
җылап җылап бу канымдан үмүтүздү,
канымның кайта җылап кайтканы.
Айзай!

2. Нәмрә.

1.

Заманда бір патса өттү Кусрау атты,
шәрі патсаның Мисир атты,
баи болуп патсалык сүргөн экән,
сол патса бір перзәнтти көрмөи өттү.

2.

Байында өзү кылар ала тағала,
көрмөдү ол патса җалғыз бала,

дүнүсүдөн солаи болуп өтөмбө? деп
бір талаи патсага түстү сана.

3.

Патса бу заманында болду кәрі,
аузунан айтса кетәр көңлү кеірі,
кеңас курдү өзү акылдары,
бар екән Касым дегән бір уәзірі.

4.

Касым бір сөз айтса акыл деді,
цана бір сөз айтсам акыл деді,
кеткәншә осу кәйы цыла ынажым цок,
Касым мында келсін! шақыр! деді.

5.

О Касым шақырғанда келді, деіді,
кайысын патсаның білді, деіді,
патсаның бір түндө түс көргөн,
ішнә кәйы болуп кірді деіді.

6.

Кәйысын патсанын көрбөр деді,
не айткан цараткан көнбөр деді,
көргөнүңдү түстө іздеп тапсаң
Кудәи саған бір улүн берәр деді.

7.

Патса Касым тилин алды деіді,
әзіз басын кәйыға салды деіді,
со патса Кусрау цүрө, цүрө,
енді бір аулјаға барды, деіді.

8.

Кетәри'екән аттың цалы? деіді,

курудұ патсаның Әлі, деіді,
патсаның ізділ тапқан аулјаны,
анда болдұ Әзрәт Әлі деіді.

9.

Каіғысы патсаның катты, деіді,
каіғы мен дұнбұн сатты, деіді,
дәрәт алып қолбарып бір кудаіға,
касында тіләк тіләп қатты, деіді.

10.

Құраұман Імансызды урар, деіді
ужбакта Іманды кул турар, деіді,
тұсұндө патсаның Әлі айтты,
ұш ул қана бір қыз берәр деді.

11.

Ол улүн он төрт қаска бармак болдұ,
патса каіғы дерткә қанбак болдұ,
он төрт қаска қызығын сен көрөрсүн,
онан сон аманатың алмак болдұ.

12.

Патса со тұстөн ојанды,
бу тұсұм калаі тұс? деп оіға алды,
бу тұсұм көңіұмө қакпаіды деп,
патса көңіұнө енді каіғы алды.

13.

Патса айтты: Қасап едім мунша қасты,
көңіұмө көргөн тұсұм болдұ басты,
аі көңіұм, бу тұсұмө қуанба! деп,
каіғымән өз көңіұн өз басты.

14.

Е көңілім, бу тўсўм қуанбаңыз!
балаға бајаны қок қубанбаңыз!
денәдән, шын қаным, сен кеткәісін;
бу қердә бмўр сактап іш турмаңыз!

15.

Бу бес кўншўлўк дөўлөт ўшўн,
келіп кетәр нөўбөт ўшўн,
қуанба; е көңлім! қуанба!
бу бајаны қок перзәнт ўшўн.

16.

Бајансыз перзәнт алып нетәін?
бу макәннан кетәін!
Мекәғә барып қетәін!
бу дўнўөнў нетәін?
5 әзіз қанды болаін!
бу дўнўө маған еі емәс,
бу макән маған қер емәс,
көккө кәітп қетәін?
Мекәғә карап қылаін,
10 ендә ўжўмө бараін!

17.

Патса ол орнўнан турдў, деіді,
турдўда ўігө таман барды, деіді,
бір тўндө патсаның көргөн тўсў
есінә кәіғы болўп кірді деіді.

18.

Аітаін арзымды, катындарым!
менің қок бу арада іш турарым,

мен құрмбимұн, мен кетәрмін бу арадан,
көңілім осу қердә болдұ қарым.

19.

Катын айтты сіз қылаі сыз қалғыз такка,
бу сөздү қаман айттың біз бәйбакка,
сүймөгін бір перзәнті көңілуңо алып
барарсыз патса қаісы қакка?

20.

Кудаіға нәліс қылдым перзәнт тілап,
Азрәт Әліға енді бардым мен қалап
мен турмаимын, кетәрмін е катындар,
қылаін беішаралар сізді талак.

21.

Мен Мекәгә кетәін!
бу мақанда нетәін?
аітқаным қабул көрсөң
сізді таппап кетәін!
болмас сен енді маған қар,
меніңдә дібр дердім бар,
сізді талак етәін!
мен ұшұн болма кырыптар!

5

22.

Қалмаімыз сіз кетсәңіз қолуңұздан,
устасак айрымаімыз қолуңұздан,
кудаі косқан косағым сен кетсәң
қаіда барсаң қалмаімыз соңыңыздан.

23.

Келіп сіз бір нерсә ојуға алып,
сіз кетсәң қуң көрөмүз қаіда барып?

кудаі коскан косағым кет кудајым,
біс енді не боламыз сіздән калып.

24.

Оілаіды ол патса болмаід'екән,
соңұмдан катындарым калмайт екән,
отурұп бу баламды тастамас мын,
бу қердән бөтөн қакка бармайт екән.

25.

Бу қердән кетәлмәспін акыр деіді,
бу оілаған ојұмұз акылы деіді,
бу қердә үі салдырып берсін маған,
ол Касым келсін, мұнда шақыр! деіді.

26.

Ол Касым шақырған сон келді деіді,
каіғысын патсаның көрдү деіді,
қарлығын патсаның екі етпәі
заманда үі қыдырып берді деіді.

27.

Каіғысы патсаның қатты деіді,
каіғымән бу дұнұбдұ сатты деіді,
е кудаі, алсаң мені устап алып
кірдідә қараңғы үігө қатты деіді.

28.

Арманда өткөн дұнұбдө мен бір кәріп,
мен армансыз болаін кәіда барып?
тым болмаса қатаін көзұм көрұп!
Касым коісын касыма алтын алып.

29.

Патса енді устаиды үйдү деіді,
қаіғысын бу дұңбұнұң қиді деіді,
қарлығын патсаның екі айтпа!
екі кап алтын ақпайіп коідү деіді.

30.

Патса көңілі алтынға толдү деіді,
дәурөнү патсаның солдү деіді,
бір зәр патсаны қысқан сон
патса сара қымақ болдү деіді.

31.

Патса сараға шықты деіді,
шыктыда төргө отурупту деіді,
не себабіна топрақ толған екән,
бір шажан келді дағы шакты деіді.

32.

Патса шажан шакса оібаі салды,
Касым онү есітіп қетіп барды,
патса, сізгә енді не болдү? деп
ол Касым патсадан сурап алды.

33.

Патса айтты: Кудайға ісім акты,
коімады кашсамдағы мені беібакты,
дәргір тап маған бір, оібаі Касым! •
дердім қатты, мені бір шажан шакты.

34.

Ол Касым бір дәргірді тауп келді,
онү ертіп патсаға алып келді,

ш.

29

дәргіргә патса айтты: Дәри кыл! деп,
дердәм катты, шажан шакты мені.

35.

Ол дәргір дәри кылды, җазылмады,
дәрісін онуң дәргір таппады,
бу дердінң дәрісін мен айтәин!
бір җатсаң катыныңмән җазылмады.

36.

Карамаи шығып едәм бу дунуогө,
бағасы уапасы җок бу дунуогө,
та'ат кыла кіріп есәм караңгы үгө,
тағы оібаі түстүмбө мындаі күйгө?

37.

Патса, ол айтканың асы деиді,
сенің сөзүң шәрігәткә карсы деиді,
кемәсәң катыныңмән шәрігәткә
анан сон җылар, җылар ашшы, деді.

38.

Аллаға разы едәм җанымды алса,
алаға разы болаин недә салса,
кудаиның салҗанына шүкүр кылдым,
җатаин катынымбән солаі болса.

39.

О дунуодон бу дунубо тәтти деиді,
кызығы бу дунуонуң катты деиді,
җанына патсаның батканнан сон
кірдидә сактап үидө җатты.

40.

Җигіттәр, кудаі дегән күдрөттү,

кудадың сүйгөн тосұ Мукамбаті,
адамға ала берсе қып емәс,
катынға кұмбндұ боп бала бітті.

41.

Цігітгәр, кудаі дегән кұдрөттұ,
кудаі сүйгөн кулұна Іман бітті,
балалар тұғаннан сон о патсаға
цуртұна тоі кылмак кабар айтты.

42.

Біздің сары ділдә келдідә бул,
цандардың қымыдаған бәрі кул,
сурасаң, е цігітгәр, тағы біздән
төрт бала бірі қыз ұшбұ ұл.

43.

Төрт пәрзәнт патсадан бала,
өмүрүн қысқа қыды ала тағала,
бу бала маған бала болмады деп,
бір талаі патсаға тұстұ сана.

44.

Бу бала маған бала болмады-жоі,
көңіүм бу балаға толмады-жоі,
әзір болса цетәді он бес цаска,
аннан сон аманатын коімады-жоі.

45.

Солаі еді он төрт цаста қызыл күйүм;
немәні олардан сон көргөн күйүм?
цеткізбәі мырадыма, алмак болса,
царатқан сеннан маған бергән муң.

46.

Шұжұр кылдым бергәніңә алғаныңа,
солаі дұнұб шолтаңдап калғанына,
бермәсә мунұ кудаі кәйтәр едім?
артының кыпұырамын арманыма.

47.

Оілаіды патса ішіндә ҫаксы оідұ,
кайғының ішіндәгәі бәрін ңіды,
кудаіның бергәніңә разы боп
ңуртұна енді патса кылды тоідұ.

48.

Көңілімдө катты кайғы барды ојұмұз,
кудајым куат берсәң бу тојұмұз,
өісө дағы ңұрөін атын аттап,
балаға кудаі бергән ат којұңұз!

49.

Буларға ат којайнба? коімаінба?
тапқан кішші катын ікі бала,
улдұң атын сурасаң коідұ Һәмра,
ңана бір кыздың аты Кәлңумла.

50.

Патса төрт баласын көрдұ деіді,
тағы енді азғаны кұн сұрдұ деіді,
бу балалардың карзы кутуламба деп,
молдаға балаларын берді деіді.

51.

Мәктәптә балалары окуп ңұрдұ,
тіләгін кудаі тағала кабым көрдұ,
ол Кусрау патса үідө ңатып,

бырун балалардың есеп кылды.

52.

Тоғуз қым есеп кылса отұпту,
тоғуздан асып он қасқа қетіпті.
быру онуң төрт ак қым калды,
төрт қымда айрыламын депті.

53.

Патса айтты: Касым мында келсін! деіді,
бір кайғы маған келді, білсін! деіді,
балаларды касына ертіп алып,
өзү қол сапар кылып құрсун! деіді.

54.

Барса бу Касымның амалына,
аманың кім көнбөідү айна,
аз бір ай сауда ұшун барыңыз! деп,
баланы апар Қышажын шарина.

55.

Құрғісіз сапар шығып көп булуңман,
құрғісіп бір кудаі деп шын қолуңман,
тапшырдым балаларым, Касым, саған,
бісе қауап кожа көр өз колуңман.

56.

Ол Касым балаларды касына алды,
қарлығын патсаның кабыл көрдү,
білгенінше азығың бу болсун деп
үш улна үш мың түб алтын берді.

57.

Аі Касым, кетәр болдұң Қынажын шәрінә,
ұш мырадымды саған тапшырдым,
алла салды шыдаік дерінә,
алкур сумкарымды саған таптырдым.
5 Цакын келді біздәр дегән Мекәгә,
мен нетәін бајан қок дәуіотүнө,
көзүм ашык, белім куат,
көңіүмдүң мырадымды саңа тапшырдым,
бајансыз пәрзәнт тәңрім бермәсін,
10 алыс кетсін қакын қердә турмасын,
алып бар оларды көзүм көрмөсүн,
лашымдарды енді саған тапшырдым,
анадан түп олгөнүм,
өлгөнүмдө көргөнүм,
15 меніңдә кетті дәурөнүм,
көшүп кетті кәруәнүм,
кәруәнүмдү саған тапшырдым.

58.

Тапшырдым балаларым, Касым, саған,
бајансыз баланы бар кудајым берді маған,
көрүскөншө күн қаксы болсүн дағы,
құргөісүн карактарым есән аман.

59.

Сапарға Касым косын тартты деіді,
патса арз сөзүн айтты деіді,
балаларын шығарып амандасып
патса қылаі, қылаі кәйтты деіді.

60.

Балалар қылаі, қылаі кетті, деіді,

арада неші кұндор ытты, деіді,
көңіліңді ұйдың шығып алған қері
Шынмажын шәріңді қетті деіді.

61.

Шынмажын шәріңді келді деіді,
шәрдің ол мәнісін көрді деіді,
ол шәрдің аштығы сондай қаман екен,
адам етін адамдар қейд'екен.

62.

Ол шәрдің ішіңді кірді, деіді,
шәрдің қандарды көрді, деіді,
адамдар адам етін қеп тұрған сон
рақымы Һамраның келді деіді.

63.

Мен құрғымды бір нерсәні үйге алып,
келіпсіз бу шәргә бір кәріп,
құдайым қолұмұзды қыларм'екен,
қаксылық, аі ағалар, енді қылаін!

64.

Біздерді құдай тағала сүйсінм'екен,
қылаік көздің қасын ағарм'екен,
адамын бу шәрдің асраік!
қаксызы бірәуіңнің қетәрм'екен?

65.

Ақаміз сауда ұшын қибәрәді,
біздергә сауда қысын қол берәді,
бұлғұмұзды ішіп қіп қойған сон
біздерді мұндай аш құрт не берәді?

66.

Ішіндә бу шәрдің қаталықта,
олжаға өз қеткәп баталықта,
өзү аш құрт біздәрді ажасын,
оңаи кызым алтынға баталықта.

67.

Һәмра айтты: Сөзүңнү мен көрбін!
дылдаға кызым алтын мен берәин!
маған сат астыңдағы, е ағам,
бағасы есәп кылсын мен берәин!

68.

Һәмра бір кәўәрді алып берді,
көрдүдө ағалары есәп кылды,
мун да келгән бағасына есәп кылса
саудадан көңіүндөгү артык болдү.

69.

Екі мың түбнүң азығын бәрін алды,
шәргә қакын келіп кабар салды,
шәрдә маған асрауға бір қан барма? деп,
аштык көрмөс ток болар қерім барды.

70.

Кырк мың кісі шәрдән қолдас болдү,
буларды ертіп Һәмра қолға құрдү,
арада нешә күндөр өткөннөн сон,
Һәмра қол үстүндө сырқау болдү.

71.

Кәруән ол қердән көштү деіді,
наукасы Һәмраның күштү деіді,

олар ол қердән көшўн келіп,
басына бір булақтың тұстў деіді.

72.

Һәмра дәрәт алўға суға барды,
булактан ер Һәмра дәрәт алды,
булактан дәрәт алып олтурғанда
колўнан бір адам онў устап алды.

73.

Біз періштә болғанда сиз адамзат,
қок мында іш аманат көңлўдө тат!
Һәмра Іманың айт мының ўшўн
бар еді біздә қўрғон қан аманат.

74.

Моинўмдў солаі болса бураін да!
қанымды кудаға қырбан қылаін да!
азғана руксат берші Әзрәіл!
менің қолдастарымдан сўрбін дә!

75.

Бір рақмат Әзрәіл берді деіді,
қўғұрўп қарандарға келді деіді,
бәріңдә қалк аман бол!
біз болдық о дўнўолўк енді, деіді.

76.

Қалк енді таңқалды оған теккә,
қағырды іш кўжўп Һәмраға,
Һәмра енді білемўн дегән сон
қылаиды қырк мың қандар бір алаға.

77.

Зар еңрәп тамам җандар җылаиды енді,
көп кылып көздүң җасын булаид'енді,
Һәмраны коҗуңуз! биздә ал! деп
кудайдан катты тиләк сураиды енді.

78.

Кудаифа кырк мың кәсі зарлык кылды,
җандарын бәрән кудаифа алып болды,
көз җасын бендәләрим екәним деп
тағыда кудаи тағала җарлык кылды.

79.

Кабарды періштәләр тигізә көр!
бәріндә кырк мың кәсі тигізә көр!
көз җасын бендәләрим кабыл көрдүм,
каитадан алған җанын өзүңә бер!

80.

Җарылғын бір періштә айтты, деиді,
Азрәил өз җанына кәйтты, деиді,
тағыда ағаларын җарыкады,
Һәмра дертінә сыпа тапты деиді.

81.

Енді Һәмра сау боп җүрдү деиді,
тиләгін кудаи тағала бердә деиді,
бір неші күн җол җүрүп бу кәрүән дәр
Місіргә җакынак келдә деиді.

82.

Касым патсаға өзү келдә,
куатты патсаға кабарды бердә,
е патса, шүҗүншігә не берәсін?
бергән аманат енді кәйтып келдә.

83.

Е патса, сүйгөндөргө көз салыңыз!
адамға біздән соңғы қол салыңыз!
көрүгө бу дүнүөдө ұмұт ұзгөн,
Һәмра есән келді султаныңыз.

84.

Айтаін арзымды бір мен кара,
қандырды шырағынды ала тағала,
қудайның бергәнінә сен шұқұр қыл!
тірі келді өлүмгө кеткән бала.

85.

Көз ашып қылағанды көргөнүңіз,
күшү болғанда сіз айраңыз,
патса бір алаға сен шұқұр қыл!
өлүмгө кеткән тірі неңіз.

86.

Царык боп сөнгөн қайтты шырағыңыз,
ашылды көзү біткән булағыңыз,
арманың бу дүнүөдө бітті бәрі,
қайтпайды дүнүөдө тілегіңіз.

87.

Ашылды таза болуп қызы қулуң,
таусұлду сары ділді көнгөн булуң,
қудайға үш уақыт шұқұрлық қыл!
өлүмгө тірі келді кеткән улуң.

88.

Патса Қасым тілін қабы көрдү,
Қасымға азат қылып көп мал берді,
алдынан баласының қарсы қіп
кұрмөттөп шәріні алып келді.

77.

Зар еңрәп тамам җандар җылаиды енді,
көлі кылып көздүң җасын булаид'енді,
Һәмраны коҗуңуз! биздә ал! деп
кудайдан катты тиләк сураиды енді.

78.

Кудайға кырк мың кәсі зарлык кылды,
җандарын бәрін кудайға алып болды,
көз җасын бендәләрим экәним деп
таҗыда кудай таҗала җарлык кылды.

79.

Кабарды періштәләр тигізә көр!
бәріндә кырк мың кәсі тигізә көр!
көз җасын бендәләрим қабыл көрдүм,
каитадан алған җанын өзүңә бер!

80.

Җарылғын бір періштә айтты, деиді,
Азрәил өз җанына кәйтты, деиді,
таҗыда аҗаларын җарылкады,
Һәмра дертінә сыпа тапты деиді.

81.

Енді Һәмра сау боп җүрдү деиді,
тиләгін кудай таҗала бердә деиді,
бір нешә күн җол җүрүп бу кәрүән дәп
Місіргә җакынрак келдә деиді.

82.

Касым патсаҗа өзү келдә,
куатты патсаҗа кабарды бердә,
е патса, шүҗүншигә не берәсін?
бергән аманат енді кәйгыш келдә.

83.

Е патса, сүйгөндөргө көз салыңыз!
адамға біздән соңғы қол салыңыз!
көрүгө бу дүнүдө үмүт үзгөн,
Һәмра есән келді султаныңыз.

84.

Айтаін арзымды бір мен кара,
қандырды шырағынды ала тағала,
кудаіның берғанінә сен шүкүр кыл!
тірі келді өлүмгө кеткән бала.

85.

Көз ашып қылағанды көргөнүңіз,
күшү болғанда сіз айраңыз,
патса бір алаға сен шүкүр кыл!
өлүмгө кеткән тірі неңіз.

86.

Царык боп сөнгөн кайтты шырағыңыз,
ашылды көзү біткән булағыңыз,
арманың бу дүнүдө бітті бәрі,
кайтпайды дүнүдө тілегіңіз.

87.

Ашылды таза болуп кызы күлүң,
таусұлду сары ділді көнгөн булұң,
кудайға үш уақыт шүкүрлік кыл!
өлүмгө тірі келді кеткән улұң.

88.

Патса Касым тілін кабы көрдү,
Касымға азат кылып көп мал берді,
алдынан баласының карсы қп
кұрметтөп шәріна алып келді.

89.

Патса каібысынан енд'аірылды,
куанып җаксы оілаід'енді,
көргөн сон балаларын есән аман,
патса куанып тамаша тоідү енді.

90.

Мен болдүм бір алаға үлкөн капыр,
сыр болуп іштә җаткан көптөн пыкыр,
мырадым бүтүнгү күн болдү касыл,
тілән бір алаға енді шүкүр.

91.

Җол җүрдү балаларым җазы кыс,
болармы солаі җаксы кудай іс,
өмрүм кедәілікпән кешіп еді,
басыма бүтүн кондү дөүлөт кус.

92.

Патса енді оілады җаксы оідү,
каібынын ішіндәгү бәрін җиды,
алланың әмірінә шүкүрлүк кып
патса енді кырк күн кылды тоідү.

93.

Тоі кылып мырадына җетті, деіді,
каібысы көңлүндөгү кетті, деіді,
тыңдасаң кулак салып, аі җігіттәр,
онан сон нешә күндөр өттү деіді.

94.

Патса бір күн җатып тўс көрөдү,
тўсүндө бір әләмді кус көрөдү,

көзүн ашып карап іш нерсі қок,
онұ кайдан табамын? деп кұш көрөдү.

95.

Түсүндө бір шарбакка келәді енді,
ішіндә сеіл курұп құрөдү енді,
шарбакта капса дегән үі бар екән,
ішіндә бұлбұл кусту көрөдү енді.

96.

Ол шарбак алтын кұмұс қау'ар екән,
іш қан қок бұлбұл қуштан бөтөн,
алтын кұмұс капсасында қайнайд'енді,
бұлбұлдың қызықтығы солаі екән.

97.

Алтын капсасында қайнаиды енді,
ішіндә бұлбұл қус сайраиды енді,
патса бұлбұл қусын көргөннен сон
ашык боп іші кұжұп қайнаиды енді.

98.

Патса сол түсүнөн ојанады,
бу түсұм қалаі түс деп оіға алады,
қараса көзүн ашып іш нерсә қок,
онұ кайдан табам деп оіға алады.

99.

Патса бу дүнүөдөгү сатты,
қаіғысы патсаның болдү қатты,
іш ылаж онұ табұға қылалмады,
патса такка мінбәі қырк кұн қатты.

100.

Цылып ұазірләрі келді, деіді,

каіғысын патсаның білді деіді,
қырк кұн такка мінбәі қатып алдың,
е патса сізгә не болдұ деіді.

101.

Қарандар, сөзүмдұ тыңдап турұп,
айтамын тұсұмдұ саған турұп,
маған бір каіғы тұстұ, е қарандар,
патса арзын айтты тыңдап турұп.

102.

Кус көрдұм мен тұсұмдө бұібұі кұјө,
ол куска ашык болдұ көңлұм кұјө,
ол бұібұі бағы дегән қердә екән,
от болдұм оілағанда кұјө кұјө.

103.

Касыма қана келді бір топ қыздар,
басында әр каісының кұідөрұ бар,
ојансам уікудан іш нерсә қок,
ол маған ренжі болдұ бу каіғылар.

104.

Көңлұмдөн іш кетмәді ұшпұ зарым,
кетәді кара болсам намаздарым,
кудајым көңлұмдұ кылады зар,
кетпәс енді көргөншө каіғыларым.

105.

Онан сон ол патса қылаіды зар,
айтады қылап турұп: е қарандар,
менің айтқан каіғыма ылаж барма,
қаксы кеңәс мәсікәт сіз кылыңдар.

106.

Цідірді ол патса қаның бәрін,
айтады ағзынан өзү зарын,
көргөн бу тұсұм не екән деп
аштырды мұдаларға қытаптарын.

107.

Онұң орнұ көр Какасында,
айтаін, е патса, мунұ тыңда!
ол көр Какасын дегән буда болар,
кудаі біләр екән кәі тарапта.

108.

Цеті бұлбұл кус сонда болған,
алтын құмұс кәу'әр макән кылған,
өзү қаксы көргөлү бек әі бат,
таппас адам улұ іздәп барған.

109.

Сол кусту патса айтады көрсөм екән,
армансыз бу дүнүдө болсам екән,
алдыма алып келіп отургусса
такым менің оған берсәм екән.

110.

Кан алдында қылған қамағаты көп,
әйтпады қалғыз адам барамын деп,
үлкөн улұ патсаның сонда айтады
кол көрүсүп патсаның алдына кеп.

111.

Е ата, кізмәтінді кыламдық,
іш туруп кізмәтінді боламдық,

біздіргә руксат бар, е җан ата!
айткан җолуңуз біз баралык!

112.

Патса онуң сөзүн макул көрдү,
ікі улuna ікі аҗак алтын берді,
шығарады патса ікі улун,
җол білмәи куска җүрө берді.

113.

Кетіпті сапар шығып екі балаң,
е йкәм, негә айтпадың ону маған?
тұғаннан іш кізмәт қыла алмадым,
е йкә, бу җолуңа мендә бараін!

114.

Бу җолуңа мен бараін, е җан йкә!
беріңіз җаксы руксат бізгә бата!
шыннан айтаін бу сөзүмдү!
җалған менің тілімдә җоктүр йкә.

115.

Җибәрдім ағаларың сенің ұшун,
Һәмра җан калса мында менің ұшун,
көрөр көзүм, қуанышым Һәмра җан,
калады сен кеткәндә мундү басым.

116.

Җетсә тағы балам ажалыңыз,
бүбүлдөн катты болдү бу зарымыз,
қуанышым көрөр көзүм сен кеткән сон
көрүнөр кәи уакытта ддарыңыз.

117.

Не мұскүл-дүр менің тілімд'алмасаңыз,

кандар сыктап кал дегәндә калмасаңыз,
мен тўсўмдөн көрөрмўн пәрзәнтім,
бу барған қолуңнан келмәсәңіз.

118.

Коруктўм он төрт қасқа қетті көі деп,
коруктўм ажал қетіп өлдү көі деп,
сапардан аман есән келгәннән сон
қуандым тіләўмдү берді көі деп.

119.

Тағымды кетпә, балам, берәін дә!
дәўрөндү азғана қўн сўрөін дә!
каі қўнү өлөрўмдү қудәі біләр,
қызығынды азғана қўн көрөін дә!

120.

Е балам, кетпәссін біздән безіп,
барармын енді каіда көзўм сўзўп,
тірі болсаң келгәісін бір муңдукта,
шынықман кетпәссін күдөрўзўп.

121.

Қан болмағанда Һәмраға руқсат берді,
аірылып амандасып құрб берді,
ағтынды бір есәккә артып алып,
соңынан ағалардың ертті деіді.

122.

Қосўлўп енді ўшбў бірғә көштў деіді,
издәді бўлбўл дегән кустў деіді,
издәп издәп теліп кешкә таман
басына бір булақтың тўстў деіді.

123.

Орнунан ертәминән турдў деиді,
тағы ўшбў җол шығып җўрдў деиді,
бир таска келә җатса җазған бир кат
онў окуп ўшбў көрдў, деиді.

124.

Бу җазған кат аитады: ўш җол болар,
ким тўссө орта җолға барса келәр,
төмөнгў җолға тўскөн барса келмәс,
җоғарғы җол аипты кудаі биләр.

125.

Енді ўшбў сол җердә кеңәсәдї,
каисы җолға тўсөрмўз деп сөлөсөдў,
аитады екі ағасы: Е һәмра,
җўрөлўк орта җолға, кел десәдї.

126.

Һәмра айтты: Ағалар естїп бердї,
бу җолға кудаі тағала көндўрдў,
ўидөн шыкканда ўшбў едик,
ўш җолға биздї мунда кезгәлдїрдї.

127.

Аитармыз ўигө барсак ўш сөз болўп,
ушамыз ўш кулак ўш көз болўп,
ўш җолмән ўшбўмўз сўрбў салсак,
җолуккаі бәримизгә шат кез болўп.

128.

О сөзўң ағалары җаксы болдў, деиді,
әр іскә алла салса көндў, деиді,

біз екаўмўз құрблўк муна қолдан,
барса келмәс қолға тұс енді деіді.

129.

Мен тұсбін барса келмәс қолға деіді,
кәріп қан ажал қетсә кайда өлмбi деіді,
мен бір акыл айтәін, қан ағалар!
бу сөзўм сізгә макул болса деіді.

130.

Мен барамын ўшпў сөздў макул көрўп,
бу қолдан қайта қалсақ ойнап қўлўп,
сапардан тірі болўп келә қалсақ,
турғаньымыз қайтқанымыс қайдан біліп.

131.

Һәмра айтты: шын болса айтқанымыз,
мен бір акыл айтәін естәсаніз!
шаншаік бір бір октў осў қергә,
алармыз өз оқўмуз біз қайтсамыз.

132.

Ўшбў айттылар амандасып,
беішара арзын айтты көп қыласып,
өз оқўмузды өзўмўз алармыз деп,
Һәмра бір октў кетті шаншып.

133.

Һәмра барса келмәс қолға тұстў,
тўбў қок узун қолға тұсб берді,
бір нешә кўн қол құрўп ер Һәмра
такты айдалада кўмббз көрдў.

134.

Ол кўмббз қараі тұра құрдў,

ішінә ер Һәмра келіп кірді,
карап турса ішіндә іш нерсә җок
җа алла деп җатады уігу берді.

135.

Ол кўмббз ӒзрӒт Ӓли кўмббз еді,
җатгы җа алла деп уігу берді,
сол җердә ер Һәмра уіктап җатса
тўсўндб ӒзрӒт Ӓли җетіп келді.

136.

Тўсўндб ӒзрӒт Ӓли җетіп келді,
җігітті уіктап җатқан кбрдў,
артынан султандар табы келді,
ажап каіран калысып турдў енді.

137.

Аітады султандары: білдіңізбә?
бу беішара җігітті кбрдўңўзма?
біздән бурун келіп сіз, кан болдўнўз,
җаксы кып мунўң Ӓлін сурадыңызма?

138.

ӒзрӒт Ӓли аітады: мен білмӒмнч,
бу җігіттің келгәннн кандаі җердән,
о султандар аітады: Біз білӒмнз,
бу җігіт кнм болғаннн есіт бӒрнн!

139.

Бу Һәмра Кусрау патса улў, деіді,
артык тур бу җӒннӒн булў деіді,
ШӒрўш ШӒбӒл патсаннң кызын екиӒп
косулп КорлукмӒн онў деіді.

140.

Тағы сурасаң айталық біздән, деді,
цуап ала келді сіздән, деді,
кудажым ол басты коскан екән,
косак салаик некә кыжып көзүндө деиді,

141.

Каиғысын бу қигиттің кеткізәлік!
цумусүн оспу қердә біткізәлік!
бір бірінә екісі ашык болса,
екәўн мырадына қеткізәлік!

142.

Олаі болса цумусүн біттіріңдәр!
көңлүмдөгү каиғысын кеттіріңдәр!
екісін бір бірінә біз косалык
оспу тўндөн қалдырмаі келтіріңдәр.

143.

Оспунуң бәрісі ауліја еді
бір бірнің айтқанын кабыл көрдү,
султандары бір нешәсі бір сағатты
бардыда Корлукты алып келді.

144.

Һәмра Корлукпән бір отурдү,
екәўнұң көңлү бек шат болдү,
екәўн бір қергә ақпән отурғузұп
Омар Кытап некә қыды.

145.

Һәмра Корлукпән сынасады,
сөздөрү бір бірінә унасады,

моинўна бір бірі кол салысып
цаідарын бір бірі сурасады.

146.

Һәмра айтады Корлукка: сабыр кы! деді,
меніңмән азрак сөз байлас! деді,
сені көрүп акылым кетті менің,
сенің турған ңерің кайда? деді.

147.

Акам Шәрүш патса пері, деиді
шәрім Ірамбағы ңерім, деиді,
акам от перінің кызы едім,
сурасаң алыс менің ңерім деиді.

148.

Сөздөрү екі ашык маида болар,
бір каіғы көкрөгүмдө баида болар,
шын ңеріңді айтсаң Корлау ңан,
издасам сенің ңерің каида болар.

149.

Корлук айтты: Е ңигіт, сөзүм тыңда!
кудаіның кўдрөтүмән келдің мында,
ашык болсаң ңетәрсін ңерімә,
тез ңұрсөң осу ңердән бес ңұс ңыида.

150.

Кудаі, ңасымда негә өлмөдүм?
ңаста өлсөм мундаі ңергә келәлмәдім,
бес ңұз ңым ңол болса сенің ңерің
сені енді Корлук ңан мен көрмөдүм.

151.

Каіғыы дўнўдө сен бір муңдук,

перізаттың кызымын мен Шәрұш,
менің қерім әр қердә әзір турар,
бір мағаным бу қердән қырк күндүк.

152.

Ақам Кусрау патса улұ едім,
қаратқан бір тәңірінің кулұ едім,
ұмұтұм өлсөм іш өзүмө,
шәрдән Місір дегән келіп едім.

153.

Цігіт болсаң қолұн сен қетәрсін,
қыналып ашық болсаң сен нетәрсін,
мен кашаин сен умтул кұбан болұп
тұсұң болса ојанып сен кетәрсін.

154.

Корлук кетті енді қаіғы салып,
Һәмра қалды көңілу оттаі қанып;
Корлук қашып еді кұбан болұп
тұс екән цігіт кетті ојанып.

155.

Ер Һәмра сол тұстөн ојанды,
бу тұсұм қалаі тұс деп оіға алады,
ојанса бу қаіғыдан қатты іш нерсә қок,
онұ қайдан табармын? деп оіға алады.

156.

Енді Һәмра зарланып қылаіды енді,
көі қылып көзүнұң қасын булады енді,
дертінән Корлуктың діуана боп
Һәмра бұлбұл болұп зарлаіды енді.

157.

Кудайым бзў салдың каіғы дерткә,
пісірдің құрбғұмдў қанған отқа,
дауасы бу дертімнәң боларм'екән?
қылаін кешә кўндўз кўдрөткө.

158.

Мен тўсўмдў кўі қўздў көрөрмўн,
алыс қер қын қолдў енді көрөрмўн,
қарымды іздәсәмдә табалмаймын,
калкыма Корлук атты зар кылаімын.

159.

Қок еді қаста өлем іш арианым,
қарымды устаі алмаі кур кармадым,
құрбін өлсөмдө осу қолмаң,
құрбдў барса келмәс бу барғаным.

160.

Һәмра барса келмәс қолға тұстў,
беішара ағаш қок қерғә тұстў,
барғанда ер Һәмра қалғыз құрор,
каіғысы беішараның болдў кўштў.

161.

Һәмра қолға құрдў барса келмәс,
көргөвўн Һәмраның адам білмәс,
Һәмра тўндө келіп қатқан екән,
ертән бір торғаі саіраіды тез.

162.

Таң ертән бір торғаі саіраід'енді,
Һәмра есітіп есі оттаі қаіпаід'енді,
бу беішара мен сыкымды зарлы екән деп,
көңлў мундў болўп қымаіды енді.

163.

Кудай, қараттың сен қан ішіндә,
бәуім кәріп қалыпшын сол ішіндә,
кәріп қуддұң ұмұтұмнан рақматыңнан
қалдым ренжі қаіғымінан сол ішіндә.

164.

Қаіғысыз патса едім еі ішіндә,
құрбғұм қалды қаіғы сыр ішіндә,
табалмамын қарымды қалдым қараң.
қаіғылы болуп құрбормұн сол ішіндә.

165.

Ішімә енді қаіғы тұстұ менің,
бмрғұм қаіғымінан кешті менің,
дауасы ренжі қуың табылмаса,
табылмас қанша айтсамда досұм менің.

166.

Цел кубла қатқан шығал болдұ,
көрөлмбі ол Корлуктұ зар болдұ,
ылажы қок әлі кетті беішараның,
ол целдан Корлукка сәлім берді.

167.

Е шығал мұңдұқ болғанмын бір кәріп,
қабар бер Корлукка мынан барып,
қаратқан қудайымның сөз ұшұн
барғаисыз Корлукка сөзүмдү алып.

168.

Патса бәуі бурун сұлтаныңыз,
көрүптұ көп бінат қолдасыңыз,

III.

30*

сарғайып құзұ онұң қаиғынан,
кәріп болуп келә қатыр бу қолұңғыз.

169.

Көрбөргө қылаі қылаі көзүдө қок,
баска айтар Корлукка сөзүдө қок,
мен өлдүм кәріп болуп қаиғымнан,
Корлук, өзүм тұғұл сөзүм дә қок.

170.

Мен енді сол қарыман құрбөрүмбө?
қаиран бол оғұ қолда өлбөрүмдө!
қаиғыман көкрөгүмдө дертім кетіп
бір бірігіп Корлукман құрбөрүмдө?

171.

Кудаі, қаиғы салдың кішші қаста,
бұлбұлдөі саирап қалдым қапқақта,
кудайым, тіләгім сіздән оғұ,
қарымды көрсөтпөдүң қарым қаста.

172.

Айтсамшы айтқанымды болмаі мекәр,
аузұңнан шыққан сөзүң балап шекәр,
сіз ұшұн бір патсаға ашық болуп,
табалмаі кула тұндө өлдүм бекәр.

173.

Тіләімін енді ала тағаладан,
құн шықты сағынданып екі қактан,
машрықта шыққан құн көтөрүлді,
шыққан құн көтөрүлімс мағрыштан.

174.

Һәмра бурунғудаи күлөмөдү,
беишара әли курүп құрөмөдү,
шыккан күн көтөрүлмөс маңрыптан,
Һәмра о не екәннн биләлмәдн.

175.

Һәмра көп бнәттн көрдү деидн,
кудаинн салғаннна көндү деидн,
күндөи болүп көрүнгөн о не екән? деп
Һәмра солаи караи бурдү деидн.

176.

Һәмра сол бнәттн тартты деидн,
каиғысы ишндәгн катты деидн,
кудайға ол беишара зарлык кылып
келә қатып мынажат айтты деидн.

177.

Цермән көктү қаратқан бәрғәдигәр,
бәри ис бир өзүңдө ажан қибәр,
сураимын бир тиләк, е кудаи,
не кысаңда өзүң қарлык бер.

178.

Есимдн бир перизат алды меннң,
басымда көп кайғы салды меннң,
әкә пешә еки аға бир карындас,
шәрим Мисир дегән калды меннң.

179.

Есим қок арманымда ендн бизгә,
бермәсә кудаи күдрөттү көңлүмүзгө,

сарғалып ұзу онұң қағынан,
кәріп болып келә қатыр бу қолуңыз.

169.

Көрөргө қылаі қылаі көзүдө қок,
баска айтар Корлукка сөзүдө қок,
мен өлдүм кәріп болып қағымінан,
Корлук, өзүм тұғуі сөзүм дә қок.

170.

Мен енді сол қарыман құрбөрүмбө?
қаіран бол осу қолда өлбөрүмдө!
қағыман көкрөгүмдө дертім кетіп
бір бірігіп Корлукман құрбөрүмдө?

171.

Кудай, қағы салдың кішші қаста,
бұйбұйдөі саірап қалдым кәпкәстә,
кудайым, тіләгім сіздән осу,
қарымды көрсөтпөдүң қарым қаста.

172.

Айтсамшы айтқанымды болмаі мекәр,
аузуңнан шыққан сөзуң балаң шекәр,
сіз ұшұн бір патсаға ашық болып,
табалмаі кула тұндө өлдүм бекәр.

173.

Тіләімін енді алла тағаладан,
құн шықты сағынданып екі қактан,
машрықта шыққан құн көтөрүілдү,
шыққан құн көтөрүіміс мағрыптан.

174.

Һәмра бурунғудай күлөмөдү,
беишара әли курүп құрөмөдү,
шыккан күн көтөрүмөс маңрыптан,
Һәмра о не екәннн биләлмәдн.

175.

Һәмра көп бнәттн көрдү деидн,
кудаинн салғаннна көндү деидн,
күндөи болүп көрүнгөн о не екән? деп
Һәмра солаи караи бурдү деидн.

176.

Һәмра сол бнәттн тартты деидн,
кайғысы ишндәгн катты деидн,
кудайға ол беишара зарлык кылып
келә қатып мынажат айтты деидн.

177.

Цермән көктү қаратқан бәрүәдигәр,
бәри ис бир өзүңдө ажан қибәр,
сураимын бир тиләк, е кудаи,
не кылсаңда өзүң қарлык бер.

178.

Есімдн бир перизат алды меннң,
басымда көп кайғы салды меннң,
әкә пешә еки аға бир қарындас,
шәрім Мисир дегән қалды меннң.

179.

Есім қок арманымда ендн бизгә,
бермәсә кудаи күдрөттү көңлүмүзгө,

көрүндү тусумузгө бір перізат,
катты кайгы іс түстү басымызға.

180.

Күй ұзду менің қарым кайда болар?
кайғылы көкрөгүм қашан толар?
кудаі, өзүң бізді сақтамысын?
басыма далада өлсім кустар қонар.

181.

Е кудајым, құрөгүм өгүмүз бар,
айтысқан Корлуқпан сертіміз бар,
сол бостанда сарғајып кайғымінән?
табалмаі Корлуқтү болдүм ынқар.

182.

Өлөрмүн беішара боп сол бостанда,
іздісәм табармынба о тосүмдү?
кудајым, кудрөтүңмән қеткіз мені,
өлөрмүн арманда боп дерт үстүндө.

183.

Қарымның аты Корлуқ, мен Іһамра,
іздісәм табарымба онү енді,
түн күндүз тілімін бір құзұңдү,
қеткіз бу мырадымды алға тағала.

184.

Бір кудаі басқа аітар сөзүмдө қок,
басым кессә бу қолдан қайтарым қок,
атын атап құрбін тым баямаса,
құрсөмдө Корлуқ деп көңіүм ток.

185.

Қайтсаңда еі құртүмдү көрбімін,

карызын ака шеша бералмайн,
не да болса құрбін осу қолмайн,
бу қолдан бір қакка баралмайн.

186.

Һәмра қол бивәтін көрдү деіді,
кудайдың салғанына көндү деіді,
көрүнгөн күндөі болуп не екән деп
Һәмра солаі караі құрдү деіді.

187.

Құрб, құрб неша күн өтгү деіді,
каираты Һәмраның кетті деіді,
бір неша күн қол құрұп ер Һәмра
қеріна бір дем дегән қетті деіді.

188.

Көрүнгөн күндөі болуп шарбак екән,
алтынбан кұмұстұң қарығы екән,
қеріна бір дем дегән негә қетті?
бәріда бір алданың қарлығы екән.

189.

Ол шарбак алтын кұмұс қау'ар екән,
көрүнуп күн дегәні бекәр екән,
ол шарбактың қарығы қаксы екән,
күндөі болуп қарығы кетәд'екән.

190.

Ол ұинұң узундұғу алпыс мың кез,
ол қағынан бу қағына қетпәіді көз,
ішіна кіргән адам қығалмаіды,
көрмөсө аітарға болмаіды сөз.

191.

Ол Һәмра шарбакты көрөдү енді,
кудайға шүкүр кылып турдү деиді,
көңілүн басып тоқтап турдү дағы
кайран болуп ішінә кірді деиді.

192.

Кірсә үйиң ішіндә іп адам чок,
казандар кайнаиды ас пісіп.

193.

Ол үйдө алтын кумуш қайнаид'енді,
Һәмра іші құйып кайнаиды енді,
карыны ашып қалжырап құрғон байғус,
казаннан ас ішәм деп олайд'енді.

194.

Ол Һәмра қолына шөмүш алды,
ол шөмүш Һәмраның басын қарды,
үйдөн күп шығарды, ас қегізмәді,
Һәмра құрөгү ушып кайран қалды.

195.

Ол Һәмра оилады, бекәр қылды,
ол үйиң тек емәсін білді енді,
ол үйдөн ас ішәлмәді беішара боп
қазған байғус тағы бір үйгө кірді.

196.

Көрсө енді казанда құруш кайнаиды,
Һәмра енді олуғгө белін байлаиды,

карыны ашып калжырап құрғон байғус,
казаннан құруш ішәм деп оілаід'енді.

197.

Ол Һәмра колұна шөмұш алды,
казаннан құруш җегәлі көңүл кылды,
колұна шөмұш алып умтулғанда
Һәмраның тағы шөмұш басын җарды.

198.

Һәмра әлі кетіп енді састы,
анда калжырады карыны ашты,
ол шарбакта кыдырып сеіл курұп
көңүлдө кайғылы соңун басты.

199.

Кезәді сеіл кылып ол шарбакта,
шарбактан кезіп құрұп булак тапты,
ол булактан су ішіп сусұндаған,
бір ағаштың тұбұнө кіріп җатты.

200.

Бір уакытта бір талаі сеіләк келді,
Һәмра җатып онұ енді көрдү,
әр бірі сілкінді, пері деў болдү,
асты ішіп карамаі анда құрдү.

201.

Артынан тағы бір топ кештәр келді,
онұ тағы сыктап көзү көрдү,
әр бірәү сілкінді, пері болдү,
асты ішіп карамаі анда құрдү.

191.

Ол һәмра шарбакты көрдү енді,
кудайға шүкүр кылып турду деиді,
көңлүн басып токтап турду дағы
кайран болун ишнә кирди деиді.

192.

Кирсе үинүң ишиндә иш адам чок,
казандар кайнаиды ас пісіп.

193.

Ол үйдө алтын кумуш кайнаид'енді,
Һәмра иш кужу кайнаиды енді,
карыны ашып калжырап құргөн байгус,
казаннан ас ишәм деп оилаид'енді.

194.

Ол һәмра колүна шөмүш алды,
ол шөмүш һәмраның басын қарды,
үйдөн күп шығарды, ас қегізмәді,
Һәмра құрөгү ушуп кайран калды.

195.

Ол һәмра оилады, бекәр кылды,
ол үинүң тек емәсін білді енді,
ол үйдөн ас ишәлмәді беішара боп
қазған байгус тағы бір үигө кирді.

196.

Көрсө енді казанда құруш кайнаиды,
Һәмра енді олуғгө белін байлаиды,

карыны ашып калжырап құргөн бағус,
казаннан құруш ішәм деп оймад'енді.

197.

Ол Һәмра колұна шөмұш алды,
казаннан құруш җеғәлі көңүлі кылды,
колұна шөмұш алып умтулғанда
Һәмраның тағы шөмұш басын қарды.

198.

Һәмра әлі кетіп енді састы,
анда калжырады карыны ашты,
ол шарбакта кыдырып сеіл курұп
көңүлдө қағзымы соңун басты.

199.

Кезәді сеіл кылып ол шарбакта,
шарбактан кезіп құрұп булак тапты,
ол булактан су ішіп сусұндаған,
бір ағаштың тұбуына кіріп қатты.

200.

Бір уақытта бір талаі сеіләк келді,
Һәмра қатып онұ енді көрдү,
әр бірі сілкінді, пері деу болдү,
асты ішіп карамаі анда құрдү.

201.

Артынан тағы бір топ кептәр келді,
онұ тағы сықтап көзү көрдү,
әр бірәу сілкінді, пері болдү,
асты ішіп карамаі анда құрдү.

202.

Цана келді екі топ тоті кустар,
әр бірдің басында күлдір бар,
цегә түсүп кімдәрін алып койдү,
әр бірі бір сулү болдү кыздар.

203.

Һәмра бір алаға налынды енді,
түсүндө көргөн кызын таныды енді,
цасырынып сыктап көрүп цатып
көрүнбөстөн ол цатып зарлаиды енді.

204.

Шүкүр ала көрсөттүң көзүмүзгө,
онүң нуру балкыды цүзүмүзгө,
цымаин кешә күндүз, е кудајым!
енді шүкүр кымаин өзүңүзгө!

205.

Цолуктум цазбы толған ајыма,
келіп түстүм издәгән мен бајыма,
енді өлсөмдө бу цердә арманым цок,
енді шүкүр кымаин кудајыма!

206.

Ашык едїм мен кара көзүңүзгө,
кантган балдан тәттї сөзүңүзгө,
ендї менї сәрмәндә кылмағаисыз!
келдїм ендї сарҗајып өзүңүзгө.

207.

Бізді ашык сїздәр адам дерләр,
бїз адамзат болҗанда сїз периләр,

сиздi айтып җылап сөзүмүзгө
тамам җер көкмiнән сулар еңрәр.

208.

Корман отка җакпа җүрөгүмдү,
ке! ендi моиңума сал биләгiңдi!
бөрүм кедәйликпән кешпi едi,
кудажым бугуң бердi тiләгiмдi.

209.

Корлук айтты кыздарға: е перизат!
Ис шыкты бу җердә бир адамзат;
не дегән адам келәр бу араға?
издәп карап ону алып келтирiңдәр!

210.

Кыздар издәп табалмаи бәри келдi,
таппадык деп патсаға кабар бердi,
Самал дегән бир кызды җибәргәндә
сол барып Һәмраны алып келдi.

211.

Корлук Һәмраны көрдү деидi,
көрдүдө езу тартып күлдү деидi,
түсүндө кыз тагы көргөн экән,
Һәмраны ол танып билдi деидi.

212.

Мисиргә кырк каттар барған экән,
издәп табалмаи барған экән,
Һәмраның дертiнән есi шыкты,
ишiнә ашык отуи калған экән.

213.

Корлук оған таң калып турдұ деіді,
Һәмраһан нәсікәт кылды деіді,
Һәмра Корлукпән танысада,
бір бірі калын сурап турдұ деіді.

214.

Шүкүр кудай, Һәмраны қаңа көрдүм,
сол түсүмүз шын екән қаңа білдім,
адамзаттан сіз бізгә конак,
мен зекәтің болаін, кайдан келдің?

215.

Келәмін сіз үшүн Місір шәрәән,
мен болдүм сіз үшүн көп сергәлдән,
қанымды сіздің үшүн кайда кылдым?
келәмін сол бостанға алыс қердән.

216.

Түсүмдө көргөн қигіт сіз емәспә?
сеніңмән сөз байласқан біз емәспә?
ол сөздү калаі айтқан Корлук қан
сенімән мен бісөм еп емәспә.

217.

Мен келдім Місір шәр елдән деімін,
кудажым көрөк берді қелдән деімін,
кырк күн ассыс сусүз қолда құруп
бір сенің ашықтан келдім деімін.

218.

Дүнүһнұң төрт буршүп ауармын,
кайғымән заһрандаі сарғажыппын,

кырк күн ассыз, сузүз цолда цұруп
арманда мундук болған кәріпмін.

219.

Каіғы көрдүм сіздің дертіңізден,
бір тўндө катты айтысқан сертіңізден,
сізді іздеп нешә бардым қеріңізгә,
ашықтык кетпәді ішімізден.

220.

Сен ашык мен танырмын басыңыздан,
келдім енді іш кетпәі қасыңыздан,
Корлук қан бір сіздің көркөмүңізгө
ашык болған қаіғым көп қасымыздан.

221.

Һәмра, кош келдің мында, деімін,
мен бір акы айтәін саған, деімін,
қалағаның берәін енді саған,
осү қыздың біраўн берәін таңда деімін.

222.

Сөйлөсүп екаўнұң көңлү қанды,
Корлук Һәмраға қаіғы салды,
бу қыздардың біраўн ал дегән сон
Һәмра назын аітып ашүланды.

223.

Сенің үшўн келдім енді, кетәін,
Корлук, ігіө қаітып мен кетәін!
мырадымда мақсудүм бір сен едің,
Корлуктан өзгө қызды мен нетәін?

224.

Саған ашык боп цұргөнімүң цолда,

кѡзѡмѡзгѡ сені кѡрсѡтгѡ кудай тағала,
сені издѡп кѡп ренжі кѡрѡп едім,
енді маған неғай айтасын бу сѡздѡ?

225.

Цылаі, цылаі қас акты кѡзѡмдѡн,
бу кѡңіѡмдѡ бѡтѡн қок сен ѡзѡңдѡн,
Корлук, кѡңіѡм бір ѡзѡңдѡ,
сен таісаңда мен таімаімын сѡзѡмдѡн.

226.

Мен келдім сені издѡп еліміздѡн,
Місір дегѡн шѡр бар қеріміздѡн,
осѡ қердѡ айрылып кайтаін енді,
Корлуктан баска керѡк қок ѡзѡңѡздѡн.

227

Корлук, сеннѡн баска аларым қок,
бір қердѡн бѡтѡн қақка барарым қок,
менің кѡңіѡм, Корлук, бір ѡзѡңѡздѡ,
ѡлсѡмдѡ бу сѡзѡмдѡн танарым қок.

228.

Тѡстѡ кѡргѡн Корлук сен емѡспѡ?
саған ашық болған мен емѡспѡ?
бу сѡздѡ неғай айттың, Корлук қан?
сенің мен біргѡ ѡлсѡм еп емѡспѡ?

229.

Ғѡмра наза болѡп қылаід'енді,
тѡсѡндѡ кѡргѡндѡрѡн сураід'енді.

230.

Кім еді, қарым, тѡндѡ саған келгѡн,
устаі аймаі тамағыңнан құрѡ бергѡн,

тамам җан җылып келді о җергә,
ким еді некә кылып бата бергән?

231.

Көрүп едің сен тагыда мундаи түсү?
биздә кырган осундаи кудай иси,
Корлук кыз биздәргә җәкил болган
ким еді узун боилу кара киси?

232.

Ол султан болган болар деді,
ол биздә некә кырган Омар деді,
онун бәрин сурасаң, е Корлук!
сизгә коскан биздәрни солар деді.

233.

Өлбөстө косупту биздә кудай,
кудай кыса ар исиң еді оң аи,
бу кыздарга көз кылып аитып едим,
көңүлдү ренжитпә олаи булаи.

234.

Һәмра бизгә бол әзиз меимән,
болупту ендә, Һәмра, дәүрөн саған,
кудай өлбөстө коскан екән,
белгилә җар болунуз ендә маған.

235.

Сенімән җаксы җүрбөн ендә!
аитаи аузүмнан бу арзымды!
каи күнү өлбөрүмдү кудай биләр,
өлгөнүмшө көрб көр аңдарымды!

236.

Сен білә енді менің шәрімді,
алтын кумұс җакут кәү'әрімді,
Һәмра кош келіпсіз бу араға,
сен білә тамам кул кісіләрімді.

237.

Бізді издәп келіпсіз еліңиздән,
Місир дегән шәр бар җеріңиздән,
Һәмра җан бу дәүрөн бизгә енді,
устап катты куса көр беліміздән.

238.

Ашык болып келіпсіз бизгә деиді,
бу дәүрөн енді җарым сізгә деиді,
көзүм нурү мырадым Һәмра җан,
бөтөн җакка көзүңдү сүзмө деиді.

239.

Кызыкпаимын бу дәүрөн оспу, деиді,
көңлүңүздөн кайғыңыз кетсін, деиді,
көңлүңдү енді ренжі кыла көрмө!
бу өмрүм сіздіңмән өтсүн, деиді.

240.

Һәмра җаксы кізмәт көрдү деиді,
дәүрөңді кызыкмиңән сүрдү деиді,
кызык күнүң саин оинады екі ашык,
кудай тағала тиләгін берди деиді.

241.

Һәмра Корлукмән бек шатланды,
екәү кырк күн ойнап көңлү каяды,

бір күн үйдө отуруп ер Һәмра
Һәмра айғаи салды, кайғыланды.

242.

Корлук онуң кайғын биләиді енді,
көздүң қасын төгүп қылаиды енді,
сен айғайласаң ішімә от тұстү,
Корлук назын айтып қылаиды енді.

243.

Куанышым, көрбөр көзүм, аи қарымыз!
бізгә айтшы! биләин не зарыңыз?
Һәмра, не ұшұн айғаи салдың?
кабар кылып сыры қок турармыз.

244.

Һәмра, мен танырмын күл құзұңдөн,
бу көңілімдө бөтөн қок бір өзүңдөн,
не ұшұн, Һәмра қан, айғаи салдың?
дерт алдым құрбөгімдө бу сөзүңдөн.

245.

Менің көңілім кош еді мунан бурун,
енді менің құрбөгім дерткә толдү,
басыңды айналаин, Һәмра қан!
не ұшұн кайғы кылып айғайладың?

246.

Һәмра айтты: дертіміз күштү деіді,
ел құртүм есімә тұстү, деіді,
әкә шешә ел құртүм калды кайран,
кайғылы боп күнүмүз, көштү деіді.

247.

Мен тiлiп кылғаным цок ākām cōzūn,
бу цергā kelīp edīm būl būl ūshūn,
ākām kōrdū tūsūndō bīr būl būl kūs,
бар едi цолдас кылған екi кiсiм.

248.

Ол екāŭ бiрдāi ағам едi,
ākāmniŋ kizmātini o da цūrdū,
ол екāŭ бiр цолмān кетiп едi,
екāŭ kōrūnōrmō маған ендi?

249.

Ол būl būl турған церi бағы деидi,
есiмā kaīғы tūstū тағы, деидi,
церiмiз Mīcīr дегān шār деидi,
ākā, шешā, ағаларым калды деидi.

250.

Онūң атын сурасаң Būl būl Kūjō,
ākāmdi aшык кылған шыбар уја,
ākām онū tūsūndō kōrgōn ekān,
oīлағанда от болдū kūjō, kūjō.

251.

Онūң тағы kaīғысы басымызда,
Корлук цан, зарландым касыңызда,
ākā шешā ei цұртūm kōrōlmōdūm,
кудажым kaīғы салды цасымызда.

252.

Мен eiмдān шыккалы ūш ai болдū,
eiм калды цетālmān aлыс болдū,

кетірді муңдук Ӧкәм қылап еді,
енді кісі құрбегу дерткә толду.

253.

Ӧкәм Кусрау, Һәмра менің атым,
аіғаі салсам алам ӧрттӧр менің дертім,
осү еді, Корлук қан, менің дертім,
тіләгімді берәрмә кудајым.

254.

Корлук айтты: тіләгіңді берәр кудаі,
кӧңілуңду рендітпә олаі булаі,
онү маған қаіғы деп аіта көрмӧ!
саған кыін болсада маған оңаі.

255.

Һәмра қан, сіз адам, біз періміз,
алдыға келтіргәлі сіз көрүңүз,
онү маған қаіғы кып аіта көрмӧ!
кудаі сізгә бұјурса көрӧрсүңүз.

256.

Һәмраның көңілу шат болду деіді,
Корлук бір даус кымды деіді,
аспандан бір деу келіп баіда болду,
онүң атын Ӑштәр деу айтты деіді.

257.

Аі Ӑштәр, тілімә наншы! деіді,
бу қігітті қасыңа алышы! деіді,
ондағы бұлбұл кусту алып келсін!
Шәмүн бакка алып баршы! деіді.

258.

Бу барып Шәмүн көрсүн! деіді,

III.

31*

ішіндә сеіл кылып құрсұн! деіді,
бұйбұйдұң қатқан қеріп буған көрсөт!
Һәмра мунда алып келсін деіді.

259.

Һәмраны Җәштәр аркасына алды,
Шәмұн дегән бағына алып барды,
ол Шәмұн алтын кұмұс кәў'әр екән
Һәмра көрдү дағы кәіран калды.

260.

Һәмра Шәмұнға келәді енді,
ішіндә сеіл курұп құрбдү енді,
бұйбұйдұң қатқан қері кәпәс екән,
Һәмра ішін ашып көрбдү енді.

261.

Һәмра ол кәпәсті ашып көрдү,
көрдүдө бұйбұй Кәјә айғаи кылды,
бұйбұйдұң аібаттығы солаі екән,
Һәмра көргөн қердән ол қығылды.

262.

Корлуктың Корзапыран апа еді,
Шәрұш Шәбәл патса Җкәсі еді,
Корзапыран аспанда құргөн екән,
кулағыны бұйбұйдұң ұнғ келді.

263.

Деўләрі Шәмұнға барып келді,
келдидә бұйбұй кусту кабар берді,
кәпәстің ішін ашып бір адамзат,
букуш болұп қығылып қатты деіді.

264.

Бујурдұ Пакратқа келтір! деіді,
бујурұғұн осұ қолұ бітір! деіді,
аспанға алып шығып қерғә таштап,
таштап онұ мында бітүр! деіді.

265.

Пакрат бу сөздү қабул көрдү,
бардыда Һәмраны алып құрдү,
Пакрат ашар қатқан сон
Аштәр мунұ көрүп қол айланды.

266.

Пакрат Һәмраны алып кетті,
Һәмра бір алаға алыс кетті,
мунұ неғә аспанға ап шықтың? деп
он батпан темір алып күп қетті.

267.

Аштәр қатты ашұ қылды деіді,
ашұланып артынан құрдү деіді,
мунұ неғә аспанға ап құрдұң? деп,
он батпан темірінән урдү деіді.

268.

Екі деу аспанда енді урусады,
Аштәр Һәмраға енді болусады,
Пакраттың қолұнан тұшұп кетті,
Һәмра төмөн қараі қуласады.

269.

Һәмра аспан көктөн қулаид'енді,
көздүң қасын көі қылып қылаид'енді,

осудан җергә тўсўп ǒǒмўн, деп,
кудаҗа зар кылып җылаид'енди.

270.

Ҷараткан җермән кǒктў кадыр җаппар,
җалынсақ е кудаи кўдрǒтўң бар,
җылаимын тўнў кўндўз бир ǒзўңǒ,
шǎрмǎндǎ биз кǎрiптi кылма енди зар!

271.

Бǎрi җаның ǎкǎсi Адам ǎппǎ,
бiздǎрдǎн пǎида болдў осў җандар,
Ыбра'ым Ысмаҗым Нуз нǎби,
мырат берǎр бiздǎргǎ ол пǎиҗамбар.

272.

Бǎридǎн куатты еди Шiр Ҷаздан,
тилǎимiн осў кўндǒ медǎт сiздǎн,
шǎрмǎндǎ кǎиҗылы боп җергǎ тўсўп
барм'екǎн осў кўндǒ муңдўк бiздǎн?

273.

Дўнўǒдǒ патса болҗан кан Сўлǎимǎн,
тилǎктi бўғўнғў кўн мен тилǎимiн,
бiздǎргǎ медǎт берҗан кўнўң еди,
шǎрмǎндǎ бир кǎрiптi кылма! деимiн.

274.

ǎзрǎт ǎli палуансын мунда анда,
сiздǎн баска палуан җок бўғўн таңда,
мен кǎрiш осў саҗат ǒлўмǒ җеттiм,
ер ǎli таксыр палуан ǒзўң оңда!

275.

Һәмра келә қатыр көп айналып,
кудаимән пағамбарға ныяз кылып
Корлук іші кўидў, кабар бiлдi,
деўләрiн қибардi бузўрўк кылып.

276.

Тамам деўләр аспанға шыкты деiдi,
Һәмраны қаксы кылып кўттў деiдi,
Корлуктың қармығын iкi айтпай
катты қергә тўсўрмбi туттў деiдi.

277.

Һәмраны тўсўрмбi алды, деiдi,
Корлуктың шәрiнә барды, деiдi,
Корлуктың iшiнә каiғы тўстў,
Һәмра олўп букуш боп калды, деiдi.

278.

Калктыр тауп алып келдiң, деiдi,
маған бiр каiғы тўстў бiлiң! деiдi,
менiң қарым Һәмра калады олўп,
дәрисi табыларма мунўң? деiдi.

279.

Цан iшiндә калды олўп қарым, деiдi,
керәк болса окпәм алып кағың! деiдi,
казiнамдың бәрiндi ашың! деiдi,
мал мўлкўм бәрiндi шашың! деiдi.

280.

Бу қарыма iш бөрi бөлмас деiдi,
курумас iкi көздөн қасым деiдi.

281.

Мен кештім бу дұнұдлұк кұндбрұмнөн,
паіда пок дұнұдлұк бу малымнан,
кыркмың кулунұң бәрін кудаіға аітам,
тілаімін ұмұшұм бар бу қарымнан.

282.

Цылаімын тұнұ кұндұз кудаіыма
бу қарым қазымаі кабар кылман,
муңсұз менің немәні көргөн кеұнұм,
кылаін қар қолұнда қаным кырбан.

283.

Дұнұддөн менің бағым караң, оібаі!
каіғымән есім оттаі қанды, оібаі!
дуспанымдан кегімді алғанымша
шыдамаі қаным шығып барады, оібаі!

284.

Ашұ Корлуктың, катты келді,
лешкәрін бәрінда алып құрдұ,
Корлук апасынан кұштұ еді,
бардыда лешкәрін коідаі кырды.

285.

Апасының лешкәрін коідаі кырды,
барыш Бұлбұл Кұжөнұ алып келді,
Корлуктұң апасы Корзапыран
келдіда, Корлукка ыкпә кылды.

286.

Корлук неғә мундаі кылдың? деіді,
бір адамзат ұшұн кылдың, деіді,

маған сен сырыңды айтпаі Корлук,
не ұшұн лешкәрді кырдың? деіді.

287.

Корлук айтты: дертмінән мен құрмұн,
ішіндәгі отту кәітп сөндүрөрмұн,
бір адамзат аі апа сен білмәісін,
мунұң кәдірін қайларын білдірәмін!

288.

Аі Корлук, бір адамға ашык болсаң
қарыңды енді маған көрсөтсең,
перізат адамзатка ашык боларма?
ол адамдың құзұн бір көрсөм!

289.

Онан сон Корзапыран көрдү деіді,
көрдүдө Һәмраға төндү деіді,
Һәмраның көркөмү көргөн қердән
ашык боп қағыға іші толдү деіді.

290.

Корлуктың тіліңә нанды, деіді,
көрүмдүккө бұлбұл берді, деіді,
көргөн қердән ашык боп Һәмраға
бұлбұлду көрүмдүккө берді, деіді.

291.

Корзапыран көрдүдә ашык өттү,
ашык боп Корзапыран есі кетті,
басыңнан апаалаң, Корлук қан,
қарыңды бір күн маған берші! деіді.

292.

Ашык бу үгіттiң бiзгә Өтөр,
аiтыппыз бiз кәдiрiн бiлмәi бекәр,
бу дәүлөтүм бәрiндә саған бердiм,
ңарыңды бiр күн бiзгә берсәң нетәр.

293.

Бу үгіттiң кәдiрiн бiләин мен
саған бiр есiм түстү тiләин! мен
ңарыңды бiр күн бершi, Корлук ңан!
ңетiм болмаса бiр оiнап күлбiн мен.

294.

Келәдi адамзат сiзгә мiмән,
көрбiмбдүм мен адамды мундаi мен ңан,
Корлук ңан, ңарыңды бiр күн бершi!
бiр сөйлөсүп көңлүмдү кандыраин!

295.

Корлук айтты: бу iстi кудаi сүимбс,
бу айткан сөзүңүздү кабул көрмбс,
е апа бу сөзүңүз катты обал
ашамiнән сiңлiгә некә үүрмбс?

296.

Е Корлук, ңаман сөз айттың, дедi,
шерiгәттiң ңолүңнан кайттың деiдi,
бу сөздү калаi айттың е Корлук,
сен бзүң тамағыңа тарттың дедi.

297.

Екәүнү көлдөнбөгб бармак болдү,
казы алдына ңығылын калмак болдү,

ертән біз екаў барармыз о казыға,
казының сөзүн екаў алмак болдў.

298.

Корзапыран казыға бармак болдў,
тўн ішіндә акылын алмак болдў,
бара берсам өзүмб берәр ол деп,
дўнўблўктў алдына салмак болдў.

299.

Корзапыран өзүнб тартты деиді,
шерігәттиң қолунан кәйтты деиді,
бара беріп Һәмраны алаин деп,
казының алдына кеп айтты, деиді.

300.

Е казым, кулағыңды сал бізгә! деиді,
бір қумусўм тўстў сизгә, деиді,
мен келдім тиләк тиләи, казым, мунда,
көңлўңдў кәира көрмб өзгб! деиді.

301.

Көрўндў бір адамзат маған деиді,
қўрөгўмдў от қылды тамам деиді,
Корлукка айта: көр некә бар деп
ертәңгі ертә келәрміз саған деиді.

302.

Мен келдім, бір тиләкті сиздән тиләп
тиләгимді берсаңиз сөзўмдў алып,
ертәңгі кўн келәрміз алдыңызға,
сонда, казым, айта көр некә бар деп.

303.

Кырк мың кулдў берәин ат тонўминән,

тілāk тілап келіпін бір қолмнан,
ер токумұ онұң бәрі алтын,
казым, разы бол сонда маған.

304.

Тілāk тілап келіпін бір-ақ қол,
казымау, нанбасаң алсаңшы кул,
Кундуз шәр Шәмүн бәрімн ал,
казымау, енді осуған разы бол!

305.

Сурасаң менің атым Корзапыран,
мен келдім сізді қалап осуңұздан,
қалағаның бәрін недә болса
енді сөзүң барма айтшы маған.

306.

Берәін тіләгінді мунда келсәң
мен бір тілāk тіләін қабул етсәң,
бу берғанің бәрі ас көрөмүн,
берәін енді бетіңнән отуз сүйсөм.

307.

Олаі болса қаксы болар бір мен кара!
берәін енді саған өзүн бәрі,
ақ бетімдән кел сүй отуз, казым!
ертәңгі күн қылма көңүлдү ала!

308.

Казының айтканына көндү деіді,
бетінән отуз сүйб берді деіді,
қасырып көрүнбәі тун ішіндә
Корлуктың қасына келді деіді.

309.

Корзаныран орунұна келді, деіді,
Корлук екі бетін көрдү, деіді,
Корзаныран беті кара болдү,
бара беріп келгәннн бiлдi, деiдi.

310.

Корзаныран белі тар еді, деіді,
көңіүндө пaмaн нiжaт aлды, деiдi,
Корлуктың көңіүндө іш нерсә қок,
ертәңгі ертә қазыға барды деіді.

311.

Кош келдің, қазы бізгә бу араға,
есті болсаң құрмө іш параға,
шерігәттiң турус айтпaй қалған айтсаң,
каныңыз дәрі болар бір қараға.

312.

Қытап сөзүн айт! қазым молдасын көі,
шерігәттi бек қаксы біләсін көі,
казымау, пара ұшұн қалған айтсаң
қазаң бітсә бір құн өлөсұң көі.

313.

Ер қiгiт ақылынан сассам'екән?
раст айт, қазым, некә қоссам'екән?
апамән сiңлiнiң арасына
раст айт, қазым, некә қоссам'екән?

314.

Казымау, тыңда мақшар болар деіді,

мызан дегән таразы курар деіді,
қалған айтсаң қазасын сонда, казым,
бу айтқан сөзүңізден сурар деіді.

315.

Қалғаншының дұғасы ушпас, деіді,
онұң сурақ қылғаннан кешпәі, деіді,
апамнан сіңінің арасына
Корлук қан, іш некәсі тұспос деіді.

316.

Апұ Корзапыран катты келді,
не ұшұн сен алдадың мені, деіді,
іші баурұ елжірән Корзапыран,
ол казының алдына қетіп келді.

317.

Маған сен не ұадә айттың, деіді,
айтып не сертіңнен қайттың? деіді,
қылаін сенің ішің баіғус, казым,
алдаі тұғұн кісіні таптың деіді.

318.

Кұнгө бакпаі кыласыз ісіңізді,
тапсаң алдаі тұғұн кісіңізді,
іманыңды айта бер енді, казым!
осұ қердән кезәрмін басыңызды.

319.

Ағүі сен меніңмінән болдұң, деіді,
ақпәліп моінұма қол салдың, деіді,
алғанымды берәрсін енді, казым,
сен мені отуз сұйдұң, деіді.

320.

Е казым, сені алып бараида!
бір талаі саған тура ураида!
тамапалар көрбөрсүн енді, казым,
екі құзұң қап кара кылаида!

321.

Корлук айтты: е апа, ашык болма,
ашык о не қаманда, мунда анда,
кунакар болуп біраў өлтүрбөсүн,
не деп қуап берәсін таңри алдында?

322.

Онў қалған айтасын пара беріп,
шайтан қолўнда көңлўң кара кіріп,
тыңда сураса сураушў кыін қердә,
не деп қуап берәсін сонда тұрўп.

323.

Кызың мундаі, е казым, ашык болсўн!
біраўғо ыкласы қок көңлў берсін!
ўстўңўзғо қығылсын ўжўңўз! деп
Корзапыран карғаиды, не кылсын?

324.

Корзапыран сөздөн кәйтты, деіді,
Корлукка акыл кылып айтты, деіді,
Корлук Һәмрамән куанад'енді,
екәў тағы кырк кўн қатты деіді.

325.

Кырк кўн екі ашык оінап кўлдў,

екәўнўң тиләгін кудай бердї,
бір нешә кўн өткөн сон ер һәмра
бір кўн қатты дағы «а» урдў ендї.

326.

Корлук айтты: болдў не саған? деидї,
сырыңызды айтшы ендї маған! деидї,
е һәмра қан, қаиғы кып «а» урғаның,
от болдў құрғымдә тамам деидї.

327.

Һәмра айтты: Бар кудай ұштў деидї,
елі құртўм есимә тұстў, деидї,
әкә шешәм ел құртўмдў көрөлмәдїм,
шермәндә боп кўнўмўз көштї деидї.

328.

Һәмра айтты: ішімдә дердіміз бар,
әкә шешәмнән аітысқап сертіміз бар,
қаиғылы шермәндә боп әкәм қалды,
бізгә ендї көрсөтөрмө онў қабар?

329.

Әкә шешәмнїң кизмәт кылып едїм,
кизмәтіндә шермәндә болўп едїм.
Кудайым қолўмўздў узак кыды,
ўш аиды ўадә кылып кейп едїм.

330.

Ол айтқан ўадәмиз ўадәмиз кеттї деидї,
әкә шешәннїң қарызы өттў деидї,
Һәмра о сөзўн аітып қылап қылап
ел құртўм есимә тұстў деидї.

331.

Корлук айтты: Каиғыңды тынгызалы,
Місір шәрі җуртҗа җеткізәлі,
олаі болса Һәмра каиғырмаңыз,
әкә шешәнің карзын тигізәлі,

332.

Екдү оңаша шығып алып
амандасып җыласып маукүн басып
Корлук Һәмрамән арзын десті,
амандасып көрүсүп көп җыласып.

333.

Корлук айтты: Кетәсін җуртҗузҗа,
мені салып кетәсиз каиғы дердіңізгә,
бір алаҗа тапшырдым, Һәмра җан,
җигіт болсаң җетәрсін сертіңізгә.

334.

Кетті деп, Корлук җан, муңдү болма,
мен есімдән таштаман анда.
Корлук айтты: Көңлүм бузүлдү koi,
мекабат ріштәсі үзүлдү koi.

335.

Мен җыламаі кайтаін, Һәмра җан,
берсәң көз җасыңа җаным кырбан,
бір мезгіл келәрийн, кош аман бол,
көкрөктө бар болса аманат җан.

336.

Корлук айтты: Кетсәңиз мен көрмөймүн,

қамандық қаксынығың мен білмеймін,
бір аллаға тапшырдым, Һәмра қан,
қанымды қаіғымы кылма тез келәмін.

337.

Ұлқон қаксынын қардан айрылғанша,
шермәндә бу дұнұддә зар кылғанша,
сабырсыздық кылма, Корлук қан!
аманат қан тірі боп қаірылғанша!

338.

Келәмін деп акыл есім аласын сен,
келмәі отқа қаным саласын сен,
бір аллаға тапшырдым Һәмра қан,
кеткән сон қаі уакытта келәсін сен?

339.

Сенсіз кұнұм көрөрмұн қаі қердәрдән,
артық қаілар табыларма бу қаілардан,
күдөрүзүп кетәрсін акыр өзүңнұ,
сен адамсын, мен пері, Һәмра қан.

340.

Келәрмін қаным кудаі алмаса мен,
қан шығып басым тұздә калмасам мен,
қан тосұм, аман бол, ренжімә!
келәрмін өзүңүзгә білбесім мен.

341.

Корлук қана бір тал шашын берді,
кыін кышт'ау іс болса тут! деді,
керәк болған қеріңә мен барамын,
ескә алып тутсаң кыін қердә.

342.

Һәмра Корлукмән амандасты,
қары кеткәндә көзүнөң төгүп қасты,
тірі болсам ұш айда келәрмін деп,
Һәмра Корлукмән сөз байласты.

343.

Һәмра җаи җаи кетті деиді,
арада тўнў кўндўз өттў деиді,
бір нешә кўн қол җўрўп ер Һәмра
оғўң шаншқан җеринә җетті деиді.

344.

Екәў барса келәр қолға тўскөн деиді,
ағасы кәйтпағанын білді деиді,
булардың кәйтпағаның білдідә
бўләўл қус бір җергә кәмдў деиді.

345.

Екі ағамнан айрылып не боламын? деп,
олардың кеткән қолмән җўрдў деиді.

346.

Тағы Һәмра қол шығып җўрдў деиді,
қол ўстўндө көп бинәт көрдў деиді,
бір нешә кўн қол җўрдў ер Һәмра,
бір шәрдің ішинә кірді деиді.

347.

Һәмра ол шәрді аралады,
ағаларын кыдырып табалмады,

ш.

32*

ағаларын кыдырып іздеп іздеп
Һәмраның қарыны ашып қалжырады.

348.

Һәмра көп бінәт көрдү деіді,
ақыр қудаі тілауын берді деіді,
қарыны ашып қалжырап ер Һәмра
аспашының ұжунө келді деіді.

349.

Аспашының ұжунө келіп кірді,
Һәмра тамақ бер деп булун берді,
алдына бір табак ас қожа берді,
екі ағасы сол қердә әзір болдү.

350.

Екі ағасы тысқарыдан келді деіді,
Һәмра қуаншы қылып күлдү деіді,
ол екау Һәмраны танымады,
Һәмра ону танып білді деіді.

351.

Екі ағасы көп бінәт көргөн екән,
абдан-ак есі кетіп білген екән,
екау бірді болуп аспашыға
қумус қылып қалшылыға құргөн екән.

352.

Екісінә мында келші! деіді,
бір қаксылық қымаін көршү! деіді,
құдөп құргөн екаунуң қан екасін,
менің асымнан біргін қеші деіді.

353.

Цегәлі сіздіңменен ебі келмәс,
сіздің айтар тегәңіз бізді емәз,
табағыңды қаласақ болар бізгә,
касыңа қибарсаңда баралмаймыз.

354.

Енді һәмра көз қасын алды,
ағаларын көрдү қаирап қалды,
Һәмра ағасына шыда алмай
болмайық, мұнда кел деп қасына алды.

355.

Мұңдүк болған қалжырап екі аға,
сіз енді таныдыңма? мен һәмра,
сізді іздеп көп ренжі көрүп едім,
бүгүн көзгө көрсөтту ала тағала.

356.

Ағасы білдідә, қылаиды енді,
көздүң қасын көл қылып қылаид'енді,
көрмөгөн көп аі көн қыл болдү,
калыңыз не болдү деп сураид'енді.

357.

Қол құрдүм қағымнан қаз күс,
булаі қаксы боларма қудай іс?
кетә кел енді, ағалар, құртүмүзға
алып келдім іздеген бұлбұл күс.

358.

Біз екаўмүз қалғанда болыпмыз зар,

Һәмра, сізгә аитар муңумуз бар,
екәумүздүң баисымыз байлаулү еді,
аспашының біздәрдә карзы бар.

359.

Һәмра айтты: біздәргә көп җыл болдү,
әкә шешә біздә көрмөгөн каіҗы болдү,
әкә шешә біз кәріп саҗынҗанда
ендігішә җүргөн дерткә толдү.

360.

Аҗалар, енді үігө кетәлік біз!
әкә айткан сертінә җетәлік біз!
аҗалар, моінүңүзда карзыңыз болса
карыз кымаі әкрәткә өтөлүк біз.

361.

Кудә енді кылар кем сен болмасаң,
Һәмра җан, бінәт көрдүм сен болмасаң,
біздән енді каіран җок, Һәмра җан,
карызды өтөлмөимүз сен болмасаң.

362.

Айткан сөзүн аҗаларын алды енді,
булардың карзын өтөдү енді,
ат ер токум енді сатып алып берді,
булар җолуна җүрө берді енді.

363.

Бу үшөү куанып күлдү деіді,
үш беішара җолуна кетті енді,
бір нешә кун җол җүрүп үшөү,
оңун шаншкан җерінә келді деіді.

364.

Оғұн шаншқан қерінә келді деіді,
ұш оғұ шаншығанын көрдү деіді,
оғұмән бұлбұл кусту алып тұрұп
ол ұшбұ қолуна құрдү деіді.

365.

Кудажым қаман қанды неғә алмаиды,
қаман қан қаксымакты біләлмәиді,
ағасына дуспан дегән сол емәс,
екәү һәмраны көрөлмөидү.

366.

Екәү һәмраға кастык кылды,
бу һәмра біздәрән істі бөлдү,
бір кудук касына конған екән,
һәмрапы өлтүрөмүз кеңәс кылды.

367.

Бу һәмра әкәмә өзү сөйлөр,
бұлбұл мен екпәлдәм, мынағы дер,
екі ағамды азаптан мен куткардым,
екәү қалшылыкка құргөн дер.

368.

Бу айтқан сөз біздәргә үлкөн намыс,
әкәм біздәрән іс сураі алмас,
кудук касында кеңәс кылды
һәмраны өлтүрмөсөк енді болмас.

369.

Әкәміз муну сүжөр бізді койұп,
кетәлік оғұ қердә муну койұп,

бір ағасы айтады Өлтірмөіүк,
екі көзүң алаік бірлді ојұп.

370.

Екәү қамандыққа бастаід'енді,
бір бірі айтқан сөзүң костаід'енді,
Һәмраны екі ағасы тутұп алып
көзүң ојұп тірідді тастаіды енді.

371.

Екәү көзүң ојұп алды, деіді,
кудукқа тірі аппарат салды, деіді,
қаксылықтан қамандық көрді дағы,
кудукта қылаі қылаі қалды деіді.

372.

Һәмра ол сынрауда қалғыз қалды,
бүлбүл кус екі көзүң алды деіді,
буғанға бір қалаі боларма? деп
қанатының астына салды деіді.

373.

Қағасы Һәмраның қатты деіді,
зорлықтү ағасынан тапты деіді,
беішара ылажы қок кәріп болұп
сәләмді еі қуртұна айтты деіді.

374.

Ағалар, шыныңмнан кетәсізба?
көзүмді ојұп мыратқа қетәсізба?
не Өлтірмөі бір елға не ттізбді?
тірі тастап шермәндә кетәсізба?

375.

Дүңбүдө мунду болган мын бір кәріп,
зарландым бу кудукта қалғыз болұп,
е бұлбұл, қудажымның шындық ұшұн
бара көр ака шешамә сәләм алып!

376.

Е ағалар, біз кәріп қатармызба?
бу қалғанда қағызға қетәрмізбә?
е бұлбұл, бір қудайның шындық ұшұн
сәләм айт шешәмінән акамізгә!

377.

Шұқұр ала, Һәмра улұң қалды деңіз,
ағасы көзұн ојұп алды деңіз,
іш қазығы қок еді ағасына,
көзұн ојұп кудукка салды деңіз!

378.

Һәмраның қалды қараңғы күнұ деңіз,
осұ күндө кетіптір булұ деңіз,
кудукка көзұн ојұп тірі салды,
осұ күндө ығон қок тірі деңіз!

379.

Цаман іскә тұсұпты басы деңіз,
қалбрап көргө тұсты шашы деңіз,
қудай болұсса осұ күндө,
көз қанымән қағыз тур осұ деңіз!

380.

Дәурөнұ Һәмраның солдұ деңіз!

кайғы дерткә құрбғу толдұ деңіз!
қылаі қылаі кудукка калды қалғыз,
кудайын бір құдрөт болдұ деңіз!

381.

Патса уікудан ојан деңіз!
бу кылық бір алаға ајан деңіз!
Һәмра бір кудукта қалғыз калды,
қолдасы қыланмінһән шајан деңіз!

382.

Касында тамак берәр кісідә қок,
мунда сізгә қетәр құшудә қок,
аі бұлбұл, екі көзү кетті деңіз!
бурунғу сізгә қарар тұсудә қок.

383.

Акы Һәмраның кетті, деңіз!
басына қаксылығы қетті, деңіз!
Һәмраның бінәтін іткә берсәң
көргөн куну кайғымән өттү деңіз!

384.

Муңдүк әкәмнің ішіндә кайғысы бар,
кайғымән тұну күндүз қылаиды зар,
көптөн көп дуғажы; сәләм әкәкәмә
бергәісін бу іштән қаксы кабар!

385

Муңдүк әкәмнің ішіндә көп дерті,
маған айтқан әкәмнің катты серті,
өз ағамнан қамандық көрбімдүм,
бәрі бір алланың құдрөтү.

386.

Көзүм пок енді дәурөн сүрөлдүм,
Ака шешәнің карызын берәлмәдәм,
көптөн көп дуҗаҗы сәләм Акакаҗа!
муңдук болған Акамді көрөлдүм.

387.

Мәрбән муңдук болған менің Акам,
бізгә енді көрсөтөрмө ала тағалам,
Ака шешәм енді мені көрөлдөс еді,
муңдук болған оларға дуҗаҗы сәләм.

388.

Сактаған тоғус аи он кун мені ішкә,
емізгән бизді туруп ертән кешкә,
көптөн көп дуҗаҗы сәләм шешәкаҗа!
көрөлдүм шешәмді муңдук істә.

389.

Көз ашып бизді бергән җылағанда,
шынымән кудаи бергән сурағанда,
кудаи мені сурап алып еді,
көи кылып көздүң җасын булағанда.

390.

Җүрөктөн һәмраңыз кетпәс бутаҗыңыз,
шағына җетпәи бштү шыраҗымыз,
дуҗаҗы сәләм деисәң Ака шешәмә!
көзү пок калды деңиз караҗыңыз!

391.

Кетти оибаи осү җолда җарым җасым,
кор болдү аи далада кәрип басым,

мен есінә тұскөндө колүн тутар,
карабым Кўл Цамалды карындасым.

392.

Бірдаі боп меніңмінән бірдаі бскөн,
тартысып пешә сўтўн біргә еміскән,
мен есінә тұскөндө Кўл Цамалға
қылаі қылаі қағымән кўнў кешкән.

393.

Аш калдым кудукта тамабым қок,
енді менің іш кімгә керәгім қок,
тіләгім бір аладан менің Іман,
онан баска іш нерсә тіләгім қок.

394.

Екі ағасы қонўнб салды деіді,
Һәмра қылаі қылаі калды деіді,
бара бара муна бір нешә кўн
Місір шәр қуртўна барды деіді.

395.

Бўлбўлдў Һакәсінә берді деіді,
екі улўнўң кізмәтін көрдў деіді,
сіздәрдің соңўнан кетіп еді,
Һәмраны көрдўңўзбб? деп сбилбдў.

396.

Екі улў аітады: көргөмўз қок,
осўнўң каіда екәнін билгәміз қок,
біз екәумўз шыкканынан бөлөк едік,
онўмінән біргә қўргөмўз қок.

397.

Тағы енді патсаға қаіғы тұстұ,
қаіғысы патсаның болдұ кұштұ,
Һәмраның келмәғаннан дерттi болұм
екпәлшi iздәған бұlbұl кустұ.

398.

Ішіндә Һәмраның қаіғысы бар,
көрбiмәi Һәмраны болдұм ынкар,
бiр нешә кұн өткөн сон ол патса,
кешә кұндұз қаіғымән қылаiды зар.

399.

Патса қаіғымәнән қылаiды енді,
көзүңүң қасын көl кылып булаiды енді,
Һәмра қан сiздi iздәп кетiп едi,
көрдүңбө деп бұlbұldөн сураiды енді.

400.

Патса, ол баладан кудөрүңдұ ұз!
аiтаiн, қаксы кылып естiң сөз!
патса, еl құртұңдұ қiшы шапшан
сонда сiздiң алдыңызда аiталык бiз.

401.

Патса еl құртұна кабар бердi,
елi құртұ қiлып қетiп келдi,
кактар қiлып турған сон
бұlbұldөн сол арада сураiды енді.

402.

Бұlbұl: Е патса, сөзүм тыңда!

кудаіның кўдрөтүмән келдїм мунда,
акыи есїң айрылдыҥ карағыңдан,
Һәмра улўң саған қок калды қолда.

403.

Бу сөзүм қаксы тыңда, патсам!
еркін қетпәі таусўлдў толған ајың,
Һәмра улўң сїзгә қок, е патсам,
қаксы кылып аїтаін онўң қажын.

404.

Туғўрдан ушўп кеткән суңкарыңыз,
баїлаўнан ўзўп кашты тулпарыңыз,
патса, кўдөрўңдў көңлўң сўт!
аїпты қурт аїтса султаныңыз.

405.

Ашылған көзў бітїп булағыңыз,
таусўлдў қанып турған шарағыңыз,
менї мунда келтіргән Шәмўн бағынан
каїбымән онда калды карағыңыз.

406.

Курўлдў, патсам, кызыл кўлўң,
таусўлдў сары ділдә, ўлкөн булўң,
ағаларын қутқарған азабынан,
дерттї боп онда калды Һәмра қан.

407.

Адастың, е патсам, акымыңнан,
айрылдыҥ қурт ајасы асылыңнан,
аїмән кўнгө әләмгә бірдәі болған
айрылдыҥ тәңрі бергән алтыныңнан.

408.

Калды қолда тузда қок, тамағы қок,
ағасы көзүн ойдү керәгі қок,
көзүн ојұп кудукка тастап кетті,
бір имандан баска нерсә тиләгі қок.

409.

Кудукта һәмра улұң калды деіді,
ағасы көзүн ојұп алды деіді,
Һәмраның бінәтін іткә берсін!
көзүн ојұп кудукка салды деіді.

410.

Е патса, бу сөзүм тәңрігә ажан,
тәңрігә ажан сөзүмдү елгә қажам,
Һәмра улұң тірілді қалғыз калды,
осү күн қолдасы қылан шажан.

411.

Һәмраның каіраты кетті деіді,
басына қаксылығы қетті деіді,
о патсаның бінәтін іткә берсін!
көргөн күнү каіғымән өтгү, деіді.

412.

Цұрөктөн һәмраңыз кетпәс бутағыңыз,
шағына қетпәі өштү шырағыңыз,
Һәмра улұң сізгә қок, е патса,
көзү қок калды қалғыз карағыңыз.

413.

Е патса, бізді енді урған кудәі,
улұң калды енді Ыбрајымдаі,

Ҷакуптўн улў Ҷусуптаи калды қалғыз,
бір кудуктўн ішіндә қылаі қылаі.

414.

Қылаі, қылаі коимас ол көздўн қасы,
кор болдў беішараның кәріп басы,
тым болмаса татарға тамағы қок,
зәрімнән зәркўм дыр ішкән асы.

415.

Көңлў патсаның қаман болдў,
қўрғў қаіғымнән дерткә толдў,
бурун маған негә айтпадың деп
ол патса бўлбўлғо өкпө кылды.

416.

Патса Һәмраны сураіды енді,
көздўн қасын көл кылып булаід'енді,
Һәмраның дертінә діўанә боп
патса азан аітып қылаіды енді.

417. Патса азан айтканы.

Каіғымән турўп қылаімын,
көзўмнўн қасын булаімын,
тіләрімді берәрма?
бір аладан сураін!
балада көрмбі қўрмбсәм,
перзәнт ўшўн өлмбсәм,
қылағанда, бір кудәі,
карағымды бермәсәң,
он төрт қыл бердің өмрўнў,
каіғыға салдың көңлўмдў,

5

10

он җаска балам җеткән сон
баламдан кўдөрүздүрдүң,
көзүмдү җуртка сүздүрдүң,
он төрткө келсә өлөр деп
өзүн җол сапар җүргүздүм, 15
сапардан аман келсән сон,
тіләүмдү кудай бергән сон
шүкүрдү кылдым кудайға;
көзүмнүң җасың Ігән сон
кайымынан тағы айрылдым, 20
җаксыда талап оіладым,
куаныс кылдым кудайға,
кырк күн кызык тоі кылдым,
тағыда салдың бір іскә,
көрсөттүң сен тўс бізгә, 25
есімдә уікуда кез кылып
ашыкта кылдың бір куска,
тағыда ону кездірдің,
перзәнтимнан айдың,
Һәмра җанды көрмөдүм, 30
кўдөрүмдү ўздүрдүң,
ону кайдан көрөрмүн?
кабарын кайдан біләрмін?
Һәмраның дертінә
дйўәнн боп өлөрмүн, 35
којандаі кезіп караін!
кайысын кайтп шыдаін?
қөзүм нурү карағым
іздәсәм кайтп табаін?
айналаін, бір кудай, 40
бір өзүңө җылаін!
кашыкканда коімасын тулпарым,
җурт ајасы султаным
іздәсәм кайдан табармын?

45 ушўп бiр кеткiн суңқарым,
атым Кусрау мен кiрiп,
кайыда калдым сарғаып,
тiжiрмiнбi карабым?
iздiсiм қанды кыдырып
50 кiрдiм ендi бiзiңдi,
Hаmра сенi кiрмiлдiм,
еркiн тојар қузiңдi.

418. Шешiсiнiң қыры.

Hаmра улiм кайады?
iшiмдi оттаi кайнады,
құрбiгiм бiрi кан болдi,
басыма атпас таң болдi,
5 Hаmра улiм кеткiн сон
iшiмдi толған сыр болдi,
кiзiмдiн аккан кара қасы
етiгiм тола кiл болдi,
Hаmра улiм келмiдi.
10 Hаmрамнан айрылдым,
дерткi тiсiшi кайғырдым,
айналаiн, бiр кудai!
бу дiнiдi зар кылдың,
кең дiнiнi тар кылдың.
15 Hаmра ескi тiскiндi
кiжiптi, отка қығылдым
таубамнан недiн қағылдым,
айналаiн, бiр кудai!
бiр кiрсiтiшi кiзiмi!
20 Карабымды сағындым,
курудi аккан булабым,
iштi қанған шырабым,
ендi кiңiлiм толарма?

суңкарым колға конарма?

енді тўған патса

25

бу һәмрадаі боларма?

мағанда атартаң болмас,

цаксылыкта ған болмас,

асы тўған патса

Һәмрадаі ған болмас.

80

3. Саипұл Мәлік.

1.

Ағбәдә қат ағтамын тәңрім атын,

сурасаң бәу берәр онан датын,

бу кытапты бастаі салдым,

аіп кылып оқума қазған катын!

2.

Колұна каламиһан қағаз алдым,

дүнбәуһ қағасына қаіран калдым,

кәріптәр құрт ішіндә тыңдасын деп,

кысасын Саипұл Мәлік катка салдым.

3.

Кісідән білған сөзүм сурамадым,

қаза бердім кісігә карамадым,

калған сөзүн қазарсыз улуңбәуһ,

каіта тўзоп қазарға қарамадым.

4.

Сәілбәдү кимдә болса қалған сөзүн,

ағ қердә көңілуһ алған сөзүн,

III.

33*

45 ушўп бір кеткән суңқарым,
атым Кусрау мен кәріп,
кайғыда калдым сарғајып,
тіјәрмінбә карағым?
іздісәм қанды кыдырып
50 көрдүм енді өзүңдү,
Һәмра сені көрмөдүм,
еркін тојар қузуңдү.

418. Шешәсінің қыры.

Һәмра улўм кайдады?
ішімдә оттаі кайнады,
құрғоғұм бәрі кан болдү,
басыма атпас таң болдү,
5 Һәмра улўм кеткән сон
ішімдә толған сыр болдү,
көзүмдөн аккан кара қасы
етәгім тола көл болдү,
Һәмра улўм келмәді.
10 Һәмрамнан айрылдым,
дерткә тўсұп кайғырдым,
айналаін, бір кудәі!
бу дўнўбдә зар кылдың,
кең дўнўбнў тар кылдың.
15 Һәмра ескә тўскөндө
кўјўптў, отка қығылдым,
таубамнан недән қағылдым,
айналаін, бір кудәі!
бір көрсөтшў көзүмө!
20 Карағымды сағындым,
курудү аккан булағым,
өштү қанған шырағым,
енді көңлүм толарма?

суңкарым колға конарма?
енді тўған патса 25
бу һәмрадаі боларма?
мағанда атартаң болмас,
қаксылықта қан болмас,
асы тўған патса
Һәмрадаі қан болмас. 30

3. Саипұл Мәлік.

1.

Ағүлдө қат аітамын тәңрім атын,
сурасаң бәу берәр онан датын,
бу кытапты бастаі салдым,
аіп кылып оқума қазған катын!

2.

Колұна каламнан қағаз алдым,
дүнбүннің бпасына кәіран калдым,
кәріптәр құрт ішіндә тыңдасын деп,
кысасын Саипұл Мәлік катка салдым.

3.

Кісідән білған сөзүм сурамадым,
қаза бердім кісігә карамадым,
калған сөзүн қазарсыз улуңұзбән,
каіта тўзоп қазарға қарамадым.

4.

Сөйлөдү кімдә болса қалған сөзүн,
әр қердә көңілуңдә алған сөзүн,

асығып бу кытапты мен җазғанмын,
җаңылсам тўзбi кўршў калған сўзўн.

5.

Каi җердә җўрсўм дағы җалғыз басым,
аҗады оiаi берсәм кўздөн җасым,
Сўлбiмән патсаның заманында
бiр патса ыттў Мiсiрдә аты Касым.

6.

Тўрт җўз шәр Касымға карайтўўн,
тўрт җўз патса әдiл деп сiлаитўўн,
җўз җетпiс җасы онўң перзәнтi җок,
аладан персәнт бер деп сурайтўўн.

7.

Бiр кўнў Касым патса оi оiлаиды,
бўўнөн баска җуртўн iш коiмаиды;
ажал җетiп бiр кўн бiлб калсам
орнўмдў устап сўзўмдў кiм сўiбiдў?

8.

Кырк кўнў ўiдөн шыкпаi налыс кылды,
бiр аладан басканы алыс бiлдi,
кырк кўн ўiдөн Касым шыкпаған сон
бiләрi ўәзiрләрi iздәп келдi.

9.

Оiбаi бiләр, җалғыздыкка тәңрiм салды,
җасым җетiп дўнўбдөн кўңлўм калды,
ажал җетiп бiр кўнў бiлб калсам
орнўмдў устап кiм алар осў малды?

10.

А́кәсі ө́лсө орнұнда улұ қалар,
орнұн устап дуға қып көргө салар,
дұнұдөн қалғыз құрұп қалғыз өттұм,
кім бар артымызда дуға қылар?

11.

А́кәсі ө́лсө артында улұ қалар,
ақылды болса а́кәнің орнұн алар,
ажал қетіп бір күнұ ө́лсө қалсам
біздән қалғыздардың несі қалар.

12.

Перзәнт ұшұн қанымды қынап құрмұн,
төрт құз шәр елін білап құрмұн;
өзұм ө́лсөм артымда кім қалады?
мунұң ұшұн кудаіға қылап құрмұн.

13.

Не оі қылдым ұжұмнөн шықпаін деп?
дұнұдөнұң бузұк сөзұн айтпаін деп?
алла перзәнт бермәсін білғаннан сон
қанмінән іман қылып қоктаін деп.

14. Біләрдің қубабы.

Біләрі қол кұсурұп қуап берді,
ағызып маңдајынан берді терді,
қырк күн әділдікті қыламаған сон
мақул кетіп шәргә тентәк толдұ.

15.

Таксырау бурунұдаі такка отуршұ!

шәрді шәрді җип сен мал алдыршы!
алла перзәнт не берәмә, не бәрмәймә,
шакырып балғырға бал салдыршы!

16.

Беріңиз, таксыр кан, бір тиләкті бізгә!
көрөлүк бал аштырып әр бір іскә!
балғыр балмһнән бір сөз аитар,
тәңрһмһз берәһм'екән перзәнт сһзгә?

17.

Касым кан җәзһр сөзүн кабыл көрдү,
бһләрі патсасын алып җүрдү,
шәрдә балғыларға кабар берһп
бәрі бһрдәһ җһлып җһгө кһрдһ.

18.

Балғырлар кытап окуп бал ашады,
бәріһң аһткан сөзү бһр болады,
Җамын дегән султаның кызы болса
онү бһз аһттыралык деп оһ кылады.

19.

Касым патса җурттарын җһды деһдһ,
алтын кумус җуртүна кһдһ деһдһ,
Җамыһның патсасына еһшһ салды,
җһбәрдһ патсасына еһдһ! деһдһ.

20. Елшһдән патса кат җазғанһ.

Елшһмһнән бһз сһзгә кат җһбәрдһк,
бар екән бһр кызың җаксы көрдүк,

күждөйүккө бизнi чаксы көрсөң
алтын күмүс мал мүлкүн саған бердик.

21.

Кизматкардан долунда кул болаин!
кабы көрсөң мен саған ул болаин!
чалгыздыктан дунубдө муңум бар,
сурасаң каншы малың мол берäин!

22.

Цибардi кан каиғысын катка салып,
бiлäri елшi кеттi долдас болуп,
бiр еки айда Цамынга чакын четiп
цибардi патсасына кағаз чазып.

23.

Мисирдан елшiмiз деп кабар салды,
буларды көргөн адам таң калды,
Мисирдан елшiмiн деп есiткан сон
Цамының каны муну көңлүнө алды.

24.

Елшiлär руксат алып кирдi деидi,
алдында кол күсуруп турду деидi,
касында патсаның цурт цылып
елшi туруп оруп бердi деидi.

25.

Елшiлär туруп үгө кирдi деидi,
екпалган катын канга бердi деидi,
келган каттың долуна күрмөт кылып
аштыда окуп катын көрдү деидi.

26.

Окүдүда ол катты цергә коидү,
цуртүна акылдасып малды соидү,
алтын кумұс царлыға каір кылып
көп мал сојуп кылдыда цуртүна тоидү.

27.

Цума куну тоидү кылды, деиді,
яр шәрдән цурт тоіға келді, деиді,
үлкөн кісі, баі, пақыр көп цлып
осү тоіда бәрі тоидү деиді.

28. Патса кызын узатканы.

Узатты патса кызын тојуп кылып,
үлкөн кісі бу тоіда оінап күлүп,
цұз нарға артып кулмән күң, алтын, кумұс
канша цасау екәнін болмас біліп.

29.

Көп кәрүән болуп булар каітты деиді,
бір кісі канға кабар айтты деиді,
шүјүншүгә келгәнмән шапканша
елшіләрің кызды алып каітты деиді.

30.

Касым кан атка мініп карсы цұрдү,
кәрүәннің келәр цолүн тусүп турдү,
елшіләр барған ісін бітіргән сон
сүйнүп ол патса кызды көрдү.

31.

Кызды көрүп патса көңлү сүйдү,

көрөмүн деп ел ңурт атка мінді,
патсасына бу кыз келгәннән сон
тои кылып некә кыпсын енді деиді.

32.

Кызды көрүп патса көңлү сүйдү,
некә кылып тои толап малды сойдү,
алтын кумус ңарлыға кәир кылып
көп мал сојүп ңуртүна кылды тойдү.

33.

Оиан кўлун кан каным кыс ңаз өттү,
бурунү каның кәйғысы оидан кетті,
канымдың атың сурасаң ңаміда еді,
алла дабдыр кылдыда бала бітті.

34.

Аи кўнү біттидә бир ул тапты,
әр ңактан шўјўнші деп кіси шапты,
ңарлыға ат мінгізіп, тон кигізіп
батаны ңаксылардың бәрі кыпты.

35.

Касым патса әр малдан сойдү деиді,
ўлкөн кіси баи пақыр тойдү деиді,
ўи ішіндә ңыған ңаксылары
Сеипўл Мәлік улдўң атын койдү деиді.

36.

Бар еді бир ўәзирі Камыт атты,
ңўрўпту кан алдында онўң даты,
катыны онўң бир ул тапкан екән,
шўјўнші деп әр ңергә кетті каты.

37.

Камытты Касым патса қасына алды,
өзүнң оң қанынан орун салды,
улума сенің улңң қолдас болсүн,
екәу ұшұн тоі қылып соідұ малды.

38.

Екәу бір күн тұған курдас болар,
алла аман сактаса сырдас болар,
шешәсі бір бірінә сұт еміссін!
құргөндө олаі булаі қолдас болар.

39.

Касым кан ұазірімән малды соідұ,
қлып баі қарыны бәрі тоідұ,
ұі ішіндә отурған ак сакалдар,
Камыттың улүнұң атын Сеіт коідұ.

40.

Сеітмән Сеіпұл Мәлік біргә турдұ,
бірінән бірі аірылмаі өмрүн сұрдұ,
екәу ұш қасына қетіп еді,
окұтұға буларды макул көрдұ.

41.

Екәу бірді берді молдасына,
сінді окұрмұз деп аласына,
бет алты қыл молдасына окұп құрұп,
тең келді устап болған молдасына.

42.

Окұдан булар енді ұнөр тапты,

Әр ҥаксыларға карсы шапты,
қолдасыз бір бірінән ас ішпәйді,
батаны ҥаксылардың бәрі қыпты.

43.

Ар елдан үнөрүдөн үнөр алды,
лашын, суңқар, каршыға, бұркұт салды,
кыңаны кұпнөн кўнгө оін, кўлкў,
берәді кәір кылып ҥуртка малды.

44.

Ҧұрөдү ғідөн ғігө маідан ішіп,
кус салып аң аулаіды дарја кешіп,
кыңаны ҥаксыларның көп тамаша,
әр кўндө бір үнөрдүң ғігү бышып.

45. Касым кан ҥалғызына ғі кылдырғань.

Касым патса улўна ғі кылдырды,
каі үнөрдөн улўна бу білдірді,
улў ғшўн алтын кўмўс көп беріпті,
тоі кылып ҥаксыларға ат міндірді.

46.

Алтынмівән кўмўстан ғі кылды,
шәріна усталардан бәрі келді,
дўнўбнўң кымбаттың бәрі сонда,
бір ғігө кан шығарған савсыз малды.

47.

Кіріпшін кўмўс кылды алтын ҥағып,
әр ҥергә кәўкәр тастан шегә қағып,

дұнбұнның қымбат нерсә бәрі сонда,
тұспөйдү көргөн адам оған бағыш.

48.

Не түрлі сауқ десәң ішіндә бар,
әр түрлі ңаксы ағаш тысында бар,
бұлабұл сандығаш саирап турдү,
не түрлі сұрөт десәң құзұндө бар.

49.

Тоі кылып Сәипұл Мәлік үігө кірді,
қан тосұ Сеіт онұң біргә кірді,
күн өткөнүн білмәді, аі өткөнүн,
оінап күлүп бір аз күн өмүр сұрдү.

50. К а с ы м к а н т о н қ ұ з ұ к б е р г ә н і.

Он екі Сәипұл Мәлік ңаска ңетті,
бурунбұ кан қаіғысы оідан кетті,
Кәсым патса улұнұң құзұн көрүп,
бурунбұ ңылағаны оідан кетті.

51.

Бір күнү улұнү шақырды көрбін деп,
бір құзұк, бір тон оған берәін деп,
қанша күн өмрұм барын тәңрі біләр,
ңалғызым қуаншымән құрбін деп.

52.

Шақырды кан баласын көңлү сұжұп,
тоі кылып ңалғызы ұшұн ңұртұн ңіп,
тапсырды баласына екі бұжұм,
құзұктү колұңа сал тондү кіп.

53.

Ҷалғызым тосу мунда келсін! деіді,
екәўнўң көңлў бірдаі тынсын! деіді,
пағамбардан калған бір канатты ат
ташпырдым Сеіт ону мінсін деіді.

54.

Ат тонўн булар алыш ўігө кайтты,
бергәннн әкәсіннн җуртка айтты,
өлөң айтпаі ҫәкар сөзўңдў айт!
өлөңмннән әкә шешәсін ким бајытты?

55. Саипўл Мәлік тон җўзўктў көргөнў.

Ҷўрдадө ўидөн ўігө оін кылды,
оінап кўлўп җўргөнўн кызык көрдў;
әкәм бергән бу ким кандаі екән?
көргөлў тонын ўігө алыш келді.

56.

Әкәсі бергән тондў ўігө алды,
әкәсі җўргөн җердә ужуқтап калды,
тас ўігө келді җалғыз җолдасы җок,
көргөлў бергән тондў җајып салды.

57.

Саипўл Мәлік со тондў ашқан екән,
бір сўрөт тон ішіндә җазған екән,
со сўрөттў көрўп асык болўп,
не кыларын білмәимн деп сасқан екән.

58.

Кызы кўлдөі ак җўздў белі ўзўлўп,

караиды Саипұл Мәлік көзүн сұзұп,
бу сұрөттү көргөн сон асык болдұ,
екі көзүңнөн қасы акты бет бузулұп.

59. Сұрөттү қат кылғаны.

Боларма мундаі көркөм тұған адам?
табарма бу сұрөттү көргөн адам?
малмән қанды бірдіі қырбан кылып
цетәрмә дүнүө кезіп соған адам?

60.

Сұрөттүң көркүн айтсам қалға келмәс,
іздімәі көргөн адам тірі қалмас,
біраўдөн сондаі бір қыз тұған екән,
сурасам іш кім онұң қонұн білмәс.

61.

Таң атқанша қылады уіку көрмөі,
ујуктап қалды қан осұ біргә құрмөі,
алдына алып сұрөттү кушақтаіды,
қолұнда өлсөм енді өмүр сұрмөі.

62. Қылағанын естіп Сеіт келғані.

Қылағанын естіп тосұ келді,
уікусұнан ојаныш тұрб-ғалді,
екі көзүңнөн қасы ағып тосұ қатыр,
өзү ылажы таппаі сасып қалды.

63.

Не болдұ бір сағатта тосұм саған?

не каіғы тыр? не болдў? айтшы маған!
не іс болсада қолұңда мен օлбін,
қалған тос мен емәспін, айтшы маған!

64.

Қылап тосў сураіды, сыр айтпаіды,
бајағы акыға іш қайтпаіды,
тосў ұшўн құз айланып құз толғанып,
аузўн ашып сырын бір айтпаіды.

65. Ākāsīnā kelgānī.

Цан тосў ākāsīnā кабар қыды,
ākāsīmān шешәсі қылап келді,
патса құртўнан тебішмān дāргір қп
Cāipūl Mālīk қасына бāрi келді.

66.

Ākāmīnān шешәсі сөз сураіды,
қалғызым сырың айтсаң нең кураіды?
қанша зарлап сурасада бір айтпады,
ылажын таппаған сон құрт қылаіды.

67.

Ылаж таппаі Касым қан қайтты, деіді,
Сеіткā ылаж тап деп айтты деіді,
айтса балам бу сарын саған аітар,
қан тосўна қаіғысын айтсын! айтты, деіді.

68.

Цан тосў сактап бу ўидо қалды,
Cāipūl Mālīk сыр айтпаі ұш кўн болдў,

қан тосұ іш ылажын таппаған сон
колұна ашұланып канжар алды.

69.

Бір кұн түп бсұп екаў курдас болұп,
непі қы бмұр сұрдұк сырдас болұп,
канша сурасамда сыр айтпадың,
оіладыңба құрбргб қолдас болұп?

70.

Оілап есәм бмұр біргә сұрбін! деп,
қамандык келсә алдыңда көрбін! деп,
сен білүмгб қетіп келдің бу қаіғыдан,
оілаімын сеннән сон қаітіп құрбін? деп.

71.

Қамандык келсә алдыңда меп құрбін!
сен көрмб қамандыкты мен көрбін!
алдыңда мен тосұң, курбандықың,
сеннән сон осұ қанды не қылаін?

72.

Колұна білмұн деп канжар алды,
сеннән сон не ешәін осұ қанды,
шаншұға бзұн бзұ кол көтұрсб
құғұрұп келіп қан тосұ устаі алды.

73. Тосұ сыр айтканы.

Айтпасам бу сырымды сен білрсұн,
қан қыжып біздің қолда бір боларсын,

қас уақытта басыма бір іс тұстұ,
кәріп қан мунан кәітіп кутуларсын?

74.

Бу сырымды айтсамда, айтпасамда,
бу қолдан кәйтсамда, кәйтпасамда,
бу сырымды айтпадым оілағаннан,
болмасты енді айтпасамда.

75.

Ақамнің берған тонұн алып едім,
ішіндә ашып көзұмдұ салып едім,
ішіндә бір сұрөттұ көрұп едім,
көргөн сон оған асык болұп едім.

76

Ішіндә каттары бар қазып коіған,
боларма ол сұрөттұ көрсө тоіған,
патса Сұлаіман тажыннан кабар тауп,
көркұнұ көрұп онұң сірә тоіған.

77.

Кызы кұлдөі перізат сұттөі ағы,
тілімнан аітып болмас көрсөмдағы,
көркөм құзұ оттаі кызы ол кыздың,
шәрдің аты екән Ырамбағы.

78.

Бу сұрөттұ көргөн сон ашык болдұм,
бојуна кызы құзұнө каіран калдым,
уікумтағы келмәді ас есімә,
онұң ұшұн бу қанды отқа салдым.

қан тосұ іш ылажын таппаған сон
колұна ашұланып канжар алды.

69.

Бір күн түп бсұп екаў курдас болұп,
непі қы ымұр сұрдұк сырдас болұн,
канша сурасамда сыр айтпадың,
оіладыңба құрбөргө қолдас болұп?

70.

Оілап есам ымұр біргә сұрбін! деп,
қамандык келсә алдыңда көрбін! деп,
сен білмгө қетіп келдің бу қаіғыдан,
оіламын сеннән сон кәітіп құрбін? деп.

71.

Қамандык келсә алдыңда мен құрбін!
сен көрмө қамандыкты мен көрбін!
алдыңда мен тосұң, курбандығың,
сеннән сон осұ қанды не қымаін?

72.

Колұна білмұн деп канжар алды,
сеннән сон не епәін осұ қанды,
шаншұға бзұн бзұ кол көтұрсө
құтұрұп келіп қан тосұ устаі алды.

73. Тосұ сыр айтканы.

Айтпасам бу сырымды сен білрсұн,
қан қыып біздің қолда бір боларсын,

ңас уақытта басыма бір іс тұстў,
кәріп ңан мунан кәітіп кутуларсын?

74.

Бу сырымды айтсамда, айтпасамда,
бу ңолдан кәйтсамда, кәйтпасамда,
бу сырымды айтпадым оілағаннан,
болмасты енді айтпасамда.

75.

Ақамның берған тонўн алып едім,
ішіндә ашып көзўмдў салып едім,
ішіндә бір сўрөттў көрўп едім,
көргөн сон оған асык болўп едім.

76

Ішіндә каттары бар ңазып коіған,
боларма ол сўрөттў көрсө тоіған,
патса Сўлаіман тажыннан кабар тауи,
көркўнў көрўп онўң сірә тоіған.

77.

Кызы кўлдөі перізат сўттөі ағы,
тілімнән аітып болмас көрсөмдағы,
көркөм ңўзў оттаі кызы ол кыздың,
шәрдің аты екән Ырамбағы.

78.

Бу сўрөттў көргөн сон ашык болдўм,
боўна кызы ңўзўнө каіран калдым,
уікумтағы келмәді ас есімә,
онўң ўшўн бу ңанды отка салдым.

79.

Сиздәргә о җалғаннан сөз катпадым,
ол ушун кундуз җылап иш җатпадым,
кундуз уидөн кетпәдәм тундо тустөн,
сөйтсөмдө көп айтуба уксатпадым.

80.

Ас ишпәс уйку ујуктамас дертім осу,
басылмас муну издәмәи көңлүм косу,
осу сөздүн җан тосум акылын ташпы!
сурасаң айтсам осу сөз мәһәсі.

81. Сеит әкәсінә билдиргәни.

Бу сөздөн әкәсінә кабар болду,
мәһәсін мунуң енді бәрі биді,
Касым патса елімән җуртун җип
Саипүл Мәлік касына бәрі келді.

82.

Касым патса җуртуна сөз бастаиды;
акылын тауп бу сөзүнү кім костаиды?
мунуң асык болғаны пері кызы
аспанға ушкан кусту кім устаиды?

83.

Сүләймән патса бизді көңлүнә алды,
тосум деп өзү өлгөн сон кабар салды,
җибәргән осу тон җүзүкпән ат,
уш бүјүм онан бизгә мурас калды.

84.

Уш бүјүм бергәннән сон алып едәм,

тўндё ашып кўзўмдў оған салып едїм,
тон ішіндә сўрёттў көргөннөн сон
бурунда мендә асык болўп едїм.

85.

Сол заманда бу сўрёт тўған емас,
табамын деп іш адам кўған емас,
ол перізат болғанда біз адамзат,
перігә іш адамзат коскан емас.

86.

Көп қым болдў, ол сўрёт оідан калды,
паїғамбардан мурасы деп балам алды,
ојўмда сўрёт болса берәри'елім?
не кысада бендәгә тәңрім салды.

87.

Бу іскә, қаксыларым, акыл табың!
іздіп мунўң ылажын елгә қајың,
баланың алдында қурт қылады,
қалғызым, кәігіп табамын сенің басың?

88.

Ұазірмїнән біләргә кеңас кылды,
іш ылажын баласына болмас білді,
төрт қўз кісі дўнўёнўң төрт буршўна
елдән елгә аралап кызды тавсын деіді.

89.

Кызды іздіп төрт қўз кісі атқа мїнді,
қўз кісідән әр қактан издасан енді,
бурунғудәі болмады Саипўл Мәлік,
кеткан кісі негәшпә ибәлў тымды.

90.

Төрт җактан төрт җүз кісі бір җып җұраў,
көрмөгөн шәр мунан бір җыда көрдү,
издәгән шәрдән кабарын таппаи
бір җыдан сон кайтүға бетін бурдү.

91.

Сәипүл Мәлік буларға карсы келди,
карсы келип төрт җүз кісидән кабар билди,
бір җыда о кыздан кабар таппадык деп,
айтканнан сон көңлү җаман болдү.

92.

Касым патса җуртүна кабар салды,
җазирларман биләрін касына алды,
бәри җылып акы айтып еди,
ипылаж таппағанда кайран калды.

93.

Җибәргән көп кісиміз кайтып келди,
төрт җүз каның кызынан кабар билди,
Ырамбағы шәріндән кабар таппаи
коймайды төрт буршүнда елди, елди.

94.

Перизат канаты бар, ушүп кетәр,
күған адам аларға кашан җетәр,
төрт җүз биңиң кызынан айттыр алык!
сөзүмүз биздиң айткан алсаң нетәр?

95.

Картағанда әкәңә кайғы салма!

ушўп қўргон кустў көңлўңо алма!
сўгон қердән айттырып кыз аялык!
болмас іскә боі салып қаиғы кылма!

96.

Саипўл Мәлік қымаиды, көз какпаиды,
білардің айтқан сөзўнө бір қакпаиды,
ўазірларман біларі акыи аитып еді,
токтатўза іш ылажын таппаиды.

97.

Онан сон Саипўл Мәлік өзў турдў,
әкәсінің ажағына басын урдў;
сизгә бір қаиғы ўшўв тўдўк, әкә,
бір іс басыма тўсўпгў, көңлўм бурдў.

98.

Барып беіс кыздарын келтірсәңдә,
алтын кўмўш алдыма толтўрсаңда
онан баска іш қарға болмас көңлўм,
өзўң біл өлтўрсөңдө, кўлдўрсөңдө.

99.

Аимінән кўнў бірдәі алып келсәң,
алдыма алып келіп арыз кысаң
со сўрөттўң іәсін издәп таппаі
іш ылажы табалмас, әкәм, болсаң.

100.

Турса алдымда төрт қўз кыз бәрі келіп,
ерімәс осў көңлўм онў көрўп,
руксат берсәң, әкә, мен издәр едім,
кырдан издәп таппасам дарја кезіп.

101.

Руксат берсәң, җәһ, мен кетәиндә!
қолунда құруп тау тас өтөиндө!
руксат, җәһ, бермәсәң ону көрмөй,
бір шыбындай қанымды нетәиндә?

102.

Алдыңда, җәһ, бір сөз сөйләп'едім,
тіліңді кайтыраин деп оілапп'едім,
әр нерсәдә җәһм көңлімө аламын деп
көзүңшө, җәһ, сенің оілапп' едім.

103. Касым патса улуна руксат бергәни.

Баласы җәһсінә арзын айтты,
җәһсә ылаж таппаи қылап кайтты,
баласын қыламағаннан көп күн турдү,
акыр руксат бердә қарлық айтты.

104.

Баламның қорұн құртүм тапсын! деиді,
төрт құз кемә усталап шапсын! деиді,
әр кемәгә мың кісі отурғандаи,
төбөсүн бітәу қылып қапсын! деиді.

105.

Шәрдән кемә қылып елді қиды,
каі қердә уста болса бәрі келді,
Касым қаның көңліу ұшұн құрт қилар,
алдында кізмәт қылып аттаи қиды.

106.

Сәипүл Мәлік Сейтпән құрмөн болдү,

Акасі тілактарін бермак болдү,
Мыкыт даржасына кемә узатып
құз мың кісі қолдас болүп құрмөк болдү.

107.

Төрт құз кемә ішіндә құз мың кісі,
қолұнда қырбан болдү ол кісі,
Касым патса бекітіп белін бұдү,
не қысада бендәгә таңрим ісі.

108.

Қалғызым енді қаітып көрөрүмбө?
сен келғанша тірі болүп құрөрүмбө?
аман болсаң келәрсін қаітып мұнда,
картағанда енді өмүр сұрөрүмбө?

109.

Цігіттік дәўрөн біздән кетіп еді,
қасымыз екі құзгө қетіп еді,
құзұңдү көрөрүмдү ала біләр,
күш қуатым дәўрөнүм кетіп еді.

110.

Қабдығың ылаж таппаі мен саіладым,
ішім кұжүп казандаі мен каінадым,
аірылам деп қаітәін оілапп'едім,
алаға таўөкүі деп бел баіладым.

111.

Бу дерттән өлөр болдүң мұнда тұрсаң,
қарыңды тапкандаі сен іздәп құрсөң,
қаратқанға мен разы болар едім,
аман болүп қаітып келіп құзұңдү көрсөм.

112.

Не кылсамда алаға салдым, балам,
цылаі маңраі артыңдан калдым, балам,
тірі болуп құзұңдұ бір көрсөм!
кетпәс қағғы көңілім алдым, балам.

113.

Колумдан кеттің, балам, кустаі ушұп,
ағады көздөн қасым көңілім тұсұп,
әкәсімән шешәсі зар қылаіды,
қалғызым деп үлүнұң моінүн күшұп.

114.

Сансыз әскәр узатты атқа мініп,
Саипұл Мәлік дөнөлдұ көңілін тыныш,
амандасып айрылды екі әскәр,
кеттілар құз мың әскәр даржа кешіп.

115.

Мыкыт дегән даржаға тұстұ кемә,
судан баска көрүнбөс іш бір немә,
қалғыз ұшұн Қасым қан зар қылаіды,
ажал тімәі адамзат өлөр демә.

116. Бір шәрға келгәнi.

Төрт құз кемә бес алты әі құрлұ деіді,
тұзұ қел арттан алдыға сұрлұ деіді,
бір аралда бір шәр көрүнбдұ,
кемәнің басын оған бурлұ деіді.

117.

Шәрдiң патсасына кабар болдұ,

даржадағы төрт ұз кемә йскәр толдұ,
булардан шәрдiң калкы коркусады,
корқаннан бекiттi келәр қолдұ.

118.

Шәр калкы буларға елшi салды,
елмә қаума қуртұмұз кәiран калды,
бiлгәлi келгән бiздәр елшiләрмiз,
патсамыз қау болар деп ојуна алды.

119.

Сәипүл Мәлiк елшiгә қауап бердi,
бiз қәi құргөн қолаушұмұз алыс қердә,
урусшiнән таластан ојұмұз қок,
шығардың бiздән коркүп бекәр тердi.

120.

Елшiләр қауап алып кәiтып келдi,
патсасына бу сөздү әiтып келi,
қәi құргөн Мiсiр шәрдiң патсасы екән,
коркпаңыз ол қау емәс, қәi деп келдi.

121.

Кемә мен булар турұп құрбiдү деiдi,
алдында арзы бар сөз сураiды, деiдi,
есiткән бар шығар бу патса,
мiман калсак үш төрт күн унаiды деiдi.

122.

Патса елшi сөзүн кабы көрдү,
шығарың мiман болсүн келгән едi,
ұәзiрмән буларға кабар салды,
кiзмәткәр кыды алдында тамам едi.

123.

Бу шәрдің патсасы карсы құрды,
алыстан кол кұсурұп сәләм берді,
шәрдің атын сурасаңыз Пакпуршын,
Сеітмәп Сәипұл Мәлік үігө кірді.

124.

Ұш төрт күн буларды еі слады,
арзың барма? деп кан сөз сурады,
іздіп құргөн шәрі Ырамбағы,
мунұң дөнұн еліңдә кім біләді?

125.

Пакпуршын естіп кулак салды,
шәрдәгі карттарды қіп алды,
Ырамбағы дегән шәрді іш кім білімас,
естіп көрмөдүк деп қаіран қалды.

126.

Көп ішіндә бір кәрі сөз аітады,
есіткән көргөн шәрдәрін қос аітады,
естіп едім Катына дегән шәрді,
бір қыдык қолұ онұң деп сөз аітады.

127.

Бу даржамән барғаннар табар қолұн,
қып қетпәк боп көрмөсө дуспан қолұн,
көп қасқа келіп сонда карттар бар,
тапса солар табады мунұң қолұн.

128.

Бу даржамән барғаннар табар онұ,
даржада өтөр онұң бір қып күнұ,

кәріләрі есіткән бар табар сонұң
күн шығыста болады онұң қонұ.

129. Па к п у р ш ы н ш ә р і н ң ш ы к к а н ы.

Саипұл Мәлік Сеітпән құрибк болдұ,
көрсөттү баяғы шал барар қолдұ,
Катына шәргә бармак болуп енді,
құргұздұір артынан құз мың қолдұ.

130.

Төрт құз кемә даржамән күн тўн кетті,
аралдан алар конуп құрұп өттү,
алты әі алар күн тўн құрұп еді,
буларға енді аладан каза қетті.

131.

Құрдұір оінап кұлұп кармак салып,
қызыкпән даржадан балык алып,
күн өткөнүн білмәді әі өткөнүн,
барады арттарында тау тас қалып.

132.

Ағадөн күн қел шығып қатты болып,
даржада кемә құрдұ шыр айналып,
күн құркөп қел болдұ кар муз қауп,
бірін бірі білмәді тіл байланып.

133.

Кұндұз күн қараңғы тўндөі болдұ,
төрт құз кемә бузұлуп құндөі болдұ,
аланың кұшұман көп әскәріәр
бірін бірі көрибс күнұндө болдұ.

134.

Бір кемәгә бір кемә соғұлады,
кемә сынып ел суға қығылады,
құс мың кісі бәрідә суға кетіп,
алланың дағдыры көрүнө кылады.

135.

Кәріпләрниң налысы көккө шықты,
бір кемәні бір кемә суға тықты,
кемә сынып құн қауп толқун болуп,
құз мың ердің бәрідә суға тұстұ.

136.

Дарја толдұ булардың көз қасына,
іш кім ылаж таппайды өз басына,
саілап алған құз мың ер суға кетті,
каірымастаі құн болдұ өз басына.

137.

Ажалынан бәрі өлдұ алажкылмаі,
тактаіда калды ажалсыз есің білмәі,
Сәипұл Мәлік караса көзүн апып
елұ, алпыс кісі калды қасында өлмөі.

138.

Пара пара болұптұ төрт құз кемә,
калған қок құз мың ердің қалғыз немә,
кылыпты бір тактаіда алпыс кісі,
ажалсыз оларды өлөр демә!

139.

Сәипұл Мәлік көрсө тактаіда отұр,
елұ алпыс кісі бәрі қасында отұр,

караса көп ішіндә қан тосұ қок,
бір сағатта алланың дағдырын көр!

140.

Төрт ұз кемә ішіндә тосұм кайда?
мұңдұ кұндө мұңдасқан тосұм кайда?
тәңірідән мұндаі қарлық болған екән,
енді менің сырласар кісім кайда?

141.

Қылаі қылаі тосұм деп ојұна алып,
алланың дағдырына кайран калып,
біргә бсұп бір ұұргөн сырдасым аі!
кайда бардың тосұңдұ қалғыз салып?

142.

Цөнблдұ тактаімінан бел бұғұсұп,
онұ тактаі алдына қелмән кұтұп,
бу тактаіда ұш аі ағып еді,
болдұ кайран Аіналма суға қетіп.

143.

Тактаі ағып Аіналма суға тұстұ,
бәрінің бір алланың әмірі кұштұ,
Аіналманың ішіндә ұш аі ұұрдұ,
қыласып қандарынан ұмұт ұздұ.

144.

Сәипұл Мәлік қылаіды көккө қарап,
қар ұшұн ел құртұ ұшұн аттаі қарап,
қылаіды қалбарып қол көтөрұп,
азаттан кутұлсам деп қардым сурап.

145.

Ойбајымнан паида җок ис Өткөн сон,
каитып җигит болмаисын кўн Өткөн сон
Сәипүл Мәлик аллаға моинўн сынды,
каитип Өмўр сураин дәм җеткән сон.

146.

Алпыс кісі касында сөз аитады,
ажал болса ойбајымнан не табады?
нешә, нешә җаксылар җолдас болған?
төрт җўс кемә ишіндә тосўм кәнә?

147.

Елиңдә әкә шешә калды җылап,
есән аман көрсөт деп кудаидан тиләп,
бир сөз отуз тау Өтўп, дарја кешип
кыин болдў җўз мың ер җанын кыинап.

148.

Ажал җеттi дўнўёдөн Өмўр сўрмөi,
бир сиз ўшўн арманда елин көрмөi,
әр каисының ўжўндө тўғань бар,
болмаиды кудаi әмринә мөин усўнбаi.

149. Сәипүл Мәликтiң өз мынажаты.

Тәңрим өзў җаратты
он сегіз мың әләмдi,
бир өзўнө каратты,
шешәдән тўған адамды
кўн көрсўн деп җаратты;
биз кулўңдў җараттың

пешә ишндә кан кылып
 җылатып җергә тўсўрдўң,
 Өмрў зарлап Өтсўн! деп,
 он айдан сон җан кылыш, 10
 аҗак беріп кол беріп
 мен кулўндў җараттың.
 Өмрў зарлап Өтсўн деп
 бір сўрөттў көргўздўң.
 Җаман кылып җаратсаң 15
 иш җаксы болўм җок,
 ажал болса буҗурдўң,
 каіҗы етсәмдә ылаж җок.
 Біз кулўндў җараттың
 дағдырымды көрсўн деп. 20
 Шарам барма? каітәин,
 бу дарҗада Өлсўн деп?
 Шешәнің ишндә җараттың,
 җоктан биздә бар кылыш
 әкә шешә көргўзбәи, 25
 бу сўрөткә зар кылып
 бір кўн тамык, бір кўн җел,
 дағдырыңа бўдўм бел,
 кәріптәккә калыппын,
 көрўн бәидў көзўмә ел; 30
 җибәрмайдә айланма
 мынан каітәп Өтбәин?
 Мисирминән Ырамбағы
 ендә каітәп җетәин?
 Җерім калды артымда, 35
 арзым кимгә айтәин?
 җўз мың бала алдымда
 амалым җок, каітәин?
 дарҗа ишндә сергәрдән
 Өмрўм зарлап Өтбөрмә? 40

целдән сәләм үібәрсәм
әкә шешәмә четәрмә?
кубла қатқан ескән цел,
сеннән сәләм аітаін!
45 Кәріптіккә калдым мен
алла әмрің, кайтәін!
Дарја ішіндә қол болдүк,
қар қолұнда мұптала
тәңізімйән көі болдүк,
50 кетпәс біздән бу пәлә.
Төрт құз кемә ішіндә
бір адамда калмады,
іздігәнғә четпәдік,
дерткә дәрмән болмады,
55 бу сұрөттүң қолұнда
қан шыбындаі оінаіды,
акыр осұ айналма
калғаньында коімаіды.
Сәләміді кім аітар
60 кәрі болған әкәмә?
біздің ұшұн сарғажып
мұңдұ болған шешәмә?
Дарја ішіндә айрылған
қандан тәтті қан тосұм,
65 тірі болса беіпара
алла елінә костыма?
іздігәнім бір сұрөт
ажал четсә алладан
қолұнда құруп серғардән
70 бір көрмөдүм, кайтәін?
Патса едім бір күндө
Місір шәрдің ішіндә,
ажал четсә амал қок
бу даржаның құзұндө.

Ылаж кәйтiп табаиң?	75
дарја толкун болғанда,	
царым кәйтiп табаиң?	
өмрүм тутам калғанда.	
Бiр тактаида алпыс ер	
акыр ажал цеттi-ғоi,	80
үi орнында айналма	
акыр онү цеттi-ғоi,	
үш аi өмүр өттү-ғоi,	
ажал цетсә шара цок,	
белiңдi берiк бұарсын;	85
кудаидан баска дәрмән цок,	
цыласаң бетiң цуарсаң;	
Әр бiр тұрлұ сөз аiтып	
Сәипүл Мәлик цылаиды,	
iш кiмнән дәрмән цок,	90
бiр ала деп цылаиды,	
кәрiп көзүн коiмаиды,	
сөз iшiндә ciмаиды,	
кытаптағы сөз үшүн	
өзү цанын кынаиды;	95
шәрда оқуған молдалар	
онан цаман булғаиды,	
Әр бiр цердә еңрәiп	
бекәр цанды кынаиды.	

150. Касындағы цолдастың айтканы.

Баламыз цұргөнүмүз көрмөi калды,
 шешәмiз тұзанымыз бiлмәi калды,
 сiз үшүн бiз цұрмүз кырбан болуп
 не кысада бендәгә ала салды.

151.

Бізді құрмұз алпыс қан арман болұп,
бір сіз ұшұн қолұңұзда қырбан болұп,
қыламаік алаға сабыр кылсаң
не кылсада еркі бар аладан пәрман болұп.

152.

Тісә ажал кыін болұп біз өлөрмұз,
цетпәсә ажал мунан кутұлармыз,
тосұнұң ұшұн қылама ақә шешәңә
тірі болсақ онұ тағы бір көрөрмұз.

153.

Көңіұн аулап сөз айтады қолдастары,
патса ұшұн сергәрдән қолда муңдастары,
бу қердә ұш аі турдұ ылаж тапнаі,
қан аралас ағады көз қастары.

154. Айналмадан кутулғаны.

Сәипұл Мәлік бір кұн қатып көз айналды,
тұсұндө бір адамбән сөз кылынды,
Сұлбимәннің колұнда құзұғұ бар,
құзұктөн керәмәт көп болдұ.

155.

Паіғамбардың құзұғұн қолға аларсын,
құзұқпән айналманы ұш саларсын,
құзұқпән айналманы салған сон
бу пәладән сен енді кутуларсын.

156.

Үкұдан Сәипұл Мәлік турдұ, деіді,

құзүкті алып суға ураў, деілі,
аіналы казандаі кайнаі, кайнаі,
тактаіды енді қонғо бурдў, деілі.

157.

Сүзүнўп беішаралар салын бурдў,
бір аз кўн ойнап кўлўп аман құрдў,
көрўнбдў алдынан бір ғлкбн кемә,
біздің кемә болар деп салын бурдў.

158. Зеңгіләрмән соғус кылғаны.

Бажағы көп кемәдән калған шығар,
бәрімизді пәләгә салған шығар,
не болсада болармын косулалық,
алар бізді ојуна алған шығар.

159.

Кетті беішаралар салын бурўп,
қетті бір заманда оған құрўп,
бір кемәдә қетпіс қан Зеңгі батыр,
коруктў беішаралар онў көрўп.

160.

Беішаралар тос іздәп дуспан тапты,
Зеңгіләр онў көрўп карсы шапты,
урусұнда беішаралар каласын деп
олаі булаі қан камын кылып бакты.

161.

Дарја ішіндә Зеңгімән урус болдў,
таппады беішаралар кашар қолдў,

аузунан Зеңгіләр от шығарып
көп адам күйүп ларја тутуң болдү.

162.

Алпыстан он екі адам тірі калды,
Зеңгіләр мунү көрүп устап алды,
Әзіз қанын төгүлүп беішаралар
кутулмастаі пәләгә енді калды.

163.

Зеңгіләр патсасына алып келді,
алардың беішаралар енді білді,
патсасы арақ ішіп отур екән,
куанған отурүп карк! карк! күлдү.

164.

Тоғузүң муның шапшаң сојуң! деіді,
оіласып енді буған тојуң! деіді,
бар екән бір алардың қалғыз қызы,
үшбүң оған тірі којуң! деіді.

165. Саипұл Мәліктің қылағаны.

Царатқан тәңрім! Әлбір қергә келдік,
әр қердә мұдәт қылған өзүң білдік,
өзүңнөн баска дәрмән іш қылмаіды,
не қысаңда рақматыңды біз сұйүндүк.

166.

Тіләған тәңрім біздән куру калмас,
оібајым бу әлімізді іш кім етпәс,
тус болдүк рақматы қок көп кәпіргә,
ажағына бас урсаң раідан кәітпас.

167.

Ар җердә җат аитармын тәһрим сиздә,
кор кылмасын Зеңгіләр кәріп биздә,
мунан баска Өлмөимүн, җанымды ал,
җегізбә кәшірләргә етимиәдә!

168.

Зеңгіләр тоғус ердә соидү, деидә,
асын җандар денәсін коидү, деидә,
Сәипүл Мәликтә екі ермән аман сактап
кыз үшүн тирә Зеңгі коидү, деидә.

169. Зеңгінің кызына алып барғаны.

Зеңгіләр бу үш ердә алып кеттә,
кыз турған аралға җакын җеттә,
Зеңгі кыз үш ердә үйгә еңгізіп,
долуна екаўнўң көп кўрмөт еттә.

170.

Сәипүл Мәликкә Зеңгі кызы көп караиды,
Өлтүрмөсөм буларды нең кураиды?
Сәипүл Мәликтә көргөн сон асык болдү,
дўргөн турған җерләрин көп сураиды.

171.

Зеңгі кызы Сәипүл Мәликкә көзү тўстү,
асығы Зеңгі кызының болдү кўштү,
Зеңгіләрдә кайтарды соҗамын деп,
беішара җандарынан ўмўтўздү.

172.

Сәипұл Мәлікті Зеңгі кызы көңіу сұиду,
сыртына шығармайдү іші кұиду,
іш адамға білдірмәі бу ұш ерді
бір аралға келтіріп қасырады.

173. Зеңгі кызы асык болғаны.

Оилады Зеңгі кызы сұјомұн деп,
енді мен Сәипұл Мәліккә тіјамін деп,
кіршімнән ағартып кара бетін,
боі тұзотұп аралға ұғромұн деп.

174.

Көзүно сұртпөк болду кара көмұр,
ајак колүн устасаң бәрі темір,
ајтса іш кім білмәіді онұң тілін,
өтпөісұн онұң қасында бір кұн өмұр.

175.

Кызыл канбан бетінә опа қағып,
бојуна сарымсактан тұмо тағып,
колұндағы құзұғұ міс қола,
іш бір адам болмаіды оған бағып.

176.

Бојунұң узундұғу бір мынара,
денәсінің ак қері қок, бәрі кара,
кулактары піінің кулағындаі,
бір көзүнұң ауданы ұлибн шара.

177.

Цуан пілгә уксаиды тырнактары,
кара казға уксаиды бармактары,
ўлкөн, ўлкөн казандаі емшәгі,
он пут ундаі бар-шығар салмактары.

178.

Цұрсө ажағының басканы тўјо дөін,
ўнұ бојұ капкара кўјо дөін,
Зеңгі кызы тіјәмін деп оі кылады,
Сәипұл Мәліктән пайда қок қалғызтін.

179.

Аузұ ағаш ұјұнұң есігіндәі,
кулағы казак ұідұң тўндұғұдәі,
кашау дерсіз көрсөңұз аның қасын,
мурунұң тесігі казған індәі.

180.

Айтса іш кім білмәіді тілің онұң,
әкәсінің моласы мурунұ онұң,
Зеңгі кызы қасында мактаід'екән,
кәйкәі табымаіды сенің курбұң.

181.

Зеңгі кызы отурұп мактанады,
бојұмнұ көргөн адам таң қалады,
мундаі сұрөт дұнұдөдө кімдән шығар?
құзұмдұ көрсө Сәипұл Мәлік бір талады.

182.

Зеңгі кызы бојұма асык, деді,
қакпаіды бәрі бізгә сасык, деді,

Сәипұл Мәлікмән косулуп ойнаймын! деп,
мол кылып алдырды азык, деді.

183. Зеңгі кызы Сәипұл Мәліккә келгәннi.

Касына кыздар алып келдi, деидi,
аралға четiп үйгө кирдi, деидi,
Зеңгi кызы есiктән келгән сон
Сәипұл Мәлик шарасыз турдұ, деидi.

184.

Келгән кыздар отурұп тбсбк салды,
Зеңгi кызы Сәипұл Мәликтi касына алды,
Зеңгиләри бәри дә сасык болған,
iстәринән кан улұ талып калды.

185.

Кбп кыздар сiздi үйүнб алды, деидi,
сiздiң божун көргөн сон талды, деидi,
дүнүдб сiздәи тубан сұрбт барма?
көрұп ұзұңб асык болдұ, деидi.

186.

Зеңгi кызы айттым деп мактанады,
ұзұмдұ көргөн адам таң калады,
тiзәсiнә басын којұп Сәипұл Мәликтiң,
кушактап бз қарым деп куанады!

187.

Такаиды әи ұзұнб булут ұзұн,
бiлмәидi адам улұ айтса сбзұн,
асык болұп кушактап кан улұн
iш бурмастан караиды өкi көзұн.

188.

Бір заманда Сәипұл Мәлік ақымын қиды,
Зеңгі кызы асық боп қанын кыды,
Зеңгілердің заңынша некәсі бар,
кыздар тұрұп аяққа суду күйдү.

189.

Сәипұл Мәлік онұ көрұп ојұң алдың,
сымбатымды көрдүңдө талып калдың,
ақымыңды қидың дағы қасымда отур!
енді бізді алғаннан сон күйбү болдұң.

190. Сәипұл Мәліктің қубабы.

Көп сактамын сен кыздан мен өзүмдү,
кара булут құзұңнөн әі құзүмдү,
бетімә кәрі бермә! шығар қаным,
қактырсаң қактырмасам бу сөзүмдү.

191.

Ағбдөн қарым ұшұн қанып едім,
кайыға мунан бурұн қанып едім,
кайы ұстүно кайы коса бермә!
бојұңнан шошуғаннан талып едім.

192

Зеңгі кыза азар болса басты аларсын,
пергә тамса қанымды қаларсын,
Зеңгі кызын адамзат алған емәс,
дәмә кылма бекәр сен қыналарсын.

193.

Іздәғанім перізат кызы еді,

сендәй көмүр кыз емәс ак кыз еді,
кан ішіп адам етін қаушы емәс,
мусулман кәпір емәс, ак кыз еді.

194.

Моинұма колұң салма! көңлұм сүймөс,
қанады ішің оттаі ішім күймөс,
тіјәмін деп Зеңгі кызы ојуңа алма!
меннан саған бір тін пайда тімәс.

195.

Біз құргөн бір беішара өмүр сұруп,
бір қар ұшуын серғардән қанын куруп,
сенімән көрөм дегән ојұм барма?
кайтәін тұшар болдұм дағдыр бурұп?

196. Зеңгі ашұланғаны.

Зеңгі кызы отуруп ашұланды,
Сәипұл Мәлік сөзүмө енді қанды,
ертән келіп басыңды кесәін! деп,
өкпө кылып бу сөзгө оттаі қанды.

197.

Өлгүрөргө қыламады құзұн көрұп,
қумсаіды отун шапсын бағта беріп,
қарма тарт деп отунға қумсаіды,
запырандаі сарғаіды күн тұн құруп.

198.

Зеңгі кызы көп қынасам алар, деіді,
менің айтқан сөзүмө болар, деіді.

менің айтқан сөзүмшө болмасалар,
өмрүн бу меніңмінен сұрөр, деіді.

199.

Беішара сарғаиды қарма тартып,
қаур болдұ аркасы қарма тартып,
табандары ојулұп колу сојулұп
асты дағы бермәиді іш қарытып.

200.

Күндүз болса кізмәтін оңдасады,
түн болса беішаралар муңдасады,
көрмөгөндү көрдүк деп беішаралар,
бір бірін кушактап қыласады.

201.

Кетпәиді кәріпшілік басымыздан,
іш қаіғысыз құрмөдүк қасымыздан,
кәріптіккә тұскөндө қан кыіналып
дүнүөнүң бәрі кетті қасымыздан.

202. Кеңәсіп кашканы.

Біздің бұітұп құргөну іш кім білмәс,
әлімізді сурауға іш кім келмәс,
өлсөк біздәр өлөлүк дарја ішіндә!
іш адам кудаідан баска қарлы қылмас.

203.

Нешә қыл өмүр өттү қан кыіналып,
бу пәләдән кашалық біз сайланып,
ажал қетіп өлмөсөк құртұмызды
кудаі көрсөтсө көрбөмүз бір айналып.

204.

Сал баілап суман булар кетті, деіді,
Зеңгіләрден зїжансыз ытты, деіді,
даржаман кун тун кашып беішаралар,
бір аралға айдан сон ыетті, деіді.

205.

Бір ыаксы арал тапты, ыемісі бар,
кыстады со аралда, көрмөдү кар,
ағашы сондаі кымбат болған
алтын күмүс көрсө булар алмас.

206.

Ұеміштән алды булар азык саілап,
тұстылар даржа ішінә салын баілап,
тун кун булар даржаман тынмаі ұұрдү,
келділар бір аралға салын аідап.

207. Маімулдардың устағаны.

Салып таштап аралға булар кірді,
бір аз кун ыемісін тауп ымуір сұрдү,
маімул елі буларды тауп алып
ак колун бекітіп алып ұұрдү.

208.

Беішара устауға тағы тұсты,
әзіз ыандан ымуты енді ұздү,
маімул устауна тұсөр болуп
бәрінән бір тәңрінің әмрі күштү.

209.

Патсасына буларды алып барды,

ўш адам устадык деп арыз кылды,
маимулдардың патсасы адамзат,
адамда екянін енді білді.

210.

Маимулдұң патсасымән көрүсүптү,
бірі бірін әлдәрін сурасыпты,
Аман дегән шәрдің патсасының улү
Місірдің патсасымән тўшарласыпты.

211.

Сөйлөдү бір бірінә калын булар,
нешә қыл өмүр сүрдү дарја сулар,
бір пәләдән кушулсак бір пәләгә,
кашсакта күтүлмадык, болдук тўшар.

212. Маимул патсасы калын айтканы.

Мендә сиздәи беішара бір кәріпін,
дарја құрұп елімнән арымыппын,
Аман шәрінің патсасының баласы едім,
нешә қыл түрұп сарбажыппын.

213.

Дарјада толқун болұп кемә сынды;
ажалсыз қан амалдап тактаі мінді,
осү маимул елінің тўшар болдұм,
іш бір кайтып көрмөдүм тўған елді.

214.

Өлгөн екән булардың патсасы,
өрүк қеміс булардың қөгән асы,

Өз еліңан патса коімаід'екан,
іздігәні адамзаттан патсасы.

215.

Өз еліңан патса коімаід'екан,
коіса көп өмүр сүрибид'екан,
өз еліңан коіса патсаның өмрү аз
іздігәні адамдан патса экан.

216.

Дарјадан біз пақырды устап алды,
астыма патса бол деп такты салды,
бір күн патса болмас бу елгә,
кайтәін десәм ел қуртүм алыс калды.

217.

Өмрүм өттү мунда патса болуп,
көкрөгүм қуртүм үшүн канға толуп,
Ітбас кан келтіріп кызын беріп,
күјбү болуп кайтәін кызын алып?

218.

Басы іт кәудәсі адам карап турсам,
ылаж таппадым кайда барсам,
қаксы еді мунда патса болғанша
өз елімдә кул болуп өмүр сүрсөм.

219.

Бу шәрдің сурасаң Амдан аты,
Ітбас біскә караиды болса даты,
бу елдардің ішіндә патса болуп
өмүр сүрбөр қер емәс адамзаты.

220.

Сәипұл Мәлік аз күн тұрды қолдас болуп,
маимулнұң патсасымән сырдас болуп,
қатса, турса екәу айрылмады,
көңлүн аулап құрдулбр мұңдас болуп.

221. Итбас кан кызын қибәргәні.

Итбас онда қатып кабар білді,
бурунбу кўжбўно арзы кылды,
бар екән бір кішкінә онуң кызы
Сәипұл Мәликкә берўгә алып келді.

222.

Сәипұл Мәлік кызым алса ўжўм онуң,
екәўңўз бізгә енді кўжбў болуң!
алтын кўмўс мўлкўм бәрі сізгә,
олаі булаі демәңіз, кызымды алың!

223.

Кызды алып елшіләр алып турдў,
Сәипұл Мәлік со кызының қўзўн көрдў,
іт екән басы, кәўдәсі адамзат,
карамаіды Сәипұл Мәлік ону көрўп.

224.

Басымды, тәңрім, саған салдым, деіді,
кутўлмастаі пәләгә калдым, деіді,
іздігәнīm бум'еді, кәріп басым,
бу пәләні мен кайдан алдым, деіді.

225.

Біліп болмас бу кызының айткан сөзүн,
Сәипұл Мәліктан айрымас екі көзүн,
кәудө җактан карасам адамзат,
іттан бөлік емас онуң җүзүн.

226.

Елў кўн кыз қасынан кетпәс болдў,
Сәипұл Мәліккә арзы җетпәс болдў,
Сәипұл Мәліктан кыз енді пақыр еді,
арзы етсә ол қабыл емас болдў.

227.

Сәипұл Мәлік карамаіды кыздан шошўп,
өлгөн җаксы җўргөнўнөн ітті косўп,
кыз, сен пақырлық кылма! деіді,
канатым җок кашўға сеннан ушўп.

228.

Елў кўн Сәипұл Мәлік ас җемаіді,
өз җарынан басканы сөз демәиді,
алтын кўмўсмінән іт кыз отур,
тым болмаса ўстўнө тон кімәиді.

229. Маимул каннан руксат тиләгані.

Сәипұл Мәлік барып канға тизә бўктў,
кан аралас көзўнөн җасын төктў,
таксыр кан руксат берсәң мен кетәін!
мундаі болған җалғанда муңў җоктў.

230.

Бәріміз адамзат, таксыр каным,

іт басыңды көрсөтпө! шыкты қаным,
бу қаібымән сергәрдән отурғанша
өз қолұңдан өлтүрсөң алаң қанын.

231.

Қубап берді маімул қан көп отурұп,
көзүңө айрылам деп қас толтұрұп,
қылаі қылаі оған руксат берді,
тым болмаса кетпәдің бір аз тұрұп.

232.

Қыимасада, оған руксат берді,
артынан өзү өтұп біргә құрдұ,
амандасып қанымінән айрылысып,
қајау құрдұ булар алыс құрдұ.

233.

Дарјаға тұстұ булар қајау құрмөі,
қајаулықтұң азабын енді көрмөі,
ұш беішара бір қердә қолдас болұп
дарјамән алты аі құрдұ басын бурмаі.

234. Бір аралға қеткәндәрі.

Бір аралға алты аіда қакын қетті,
аралда бір екі күн қонұп өтгұ,
аралға толған екән әр тұрлұ аң,
тұрұға ылаж таппаі ақы қетті.

235.

Тұн болса әр қерләрдә от қанады,
аралға әр тұрлұ аң қем алады,
көргөн аң, көрмөсөн аң бәрі сонда,
онұң үлкөнүнө таң қалады.

236.

Тўн болса оттаи җанған балык көзү,
аузунан айтканы кудайға шўкўр сөзү,
аралға толған екән әр тўрлў аң,
сактасын әр пәладән тәңри өзү!

237.

Арыстан, җолбарс, кабан, җылан,
аю, каскыр, селәүсін, тўлкў, кожан,
аралға толған екән әр тўрлў аң,
бирін бири кўады онан мунан.

238.

Сөнәсының ўлкөнў торғаидаи еди,
келіп шакса каныңды сорғаи еди,
әр бағусў онўң бўркўттөи бар,
солаи җердә каи адам турғаи деди.

239.

Тўлкўсўнўң ўлкөнў аш арыстан,
каскырдың ўлкөнў кара кабан,
әр мысығының ўлкөнў тазыдаи бар,
акыи җетпәс көргөндө аیتیп абдан.

240.

Әр шыканы онўң мысыктаи бар,
алты аи кыс аралда көрмөидў кар,
тўрлў, тўрлў җеміс бар ат басындаи,
турмак таўакўл кашўға болдў зар.

241.

Кашты енди сол аралда туралмас,
сарғаюып запырандаи ойнап кўлмөс,

дарјаман кун тун булар бір аі құрун,
келді бір аралға іш бурұлас.

242. Цаны бір аралға келгәні,

Ағашы ҫок бір арал ҫемісі ҫок,
беішаралар аралда болмады ток,
шыдалмаі кетгіләр сол аралдан,
Сәипұл Мәліктің қаіғысы болдұ көп.

243.

Сәипұл Мәліктің қасында ҫолдастары,
туну күндүз біргә құргөн муңдастары,
ҫемісті арал табылса кетпәспіз деп
құруғо оі қылмаіды сырластары.

244.

ҫемісті арал табылса кетпәс едік,
кыналып тау тастан өтпөс едік,
екәунуң ақылы осу еді,
Сәипұл Мәлік болмаса кетпәс едік.

245.

Екі ҫолдас көңіунө алған екән,
олардың көңіунө алла салған екән,
шарасыз шәзада сөз айтпаіды,
онуң ушун бу ҫердә қалған екән.

246. Цана бір аралға келгәні.

Бір аралға ҫеттідә таптыда ас,
бар екән сол аралда қымбат тас,

асканда цар цар басы аралатты,
бір қыи онда омур сұрду кысты қаз.

247.

Цұрду беішаралар кармак салып,
тұрлұ тұрлұ демістан колұна алып,
қолдастары цұрунұ қактырмайды,
Сәипұл Мәлік қылайды кәіран калып.

248. Екі қолдасының айрылып білгөнұ.

Бір қылдан сон бірәу наукас болду,
Сәипұл Мәліктің кәіғыға көңілү толду,
артынан тағы бірі болду наукас,
наукасынан күннөн күнгө цұзу солду.

249.

Қылайды Сәипұл Мәлік қалғыз болуп,
күннөн күнгө кәіғыдан цұзу солуп,
бір қағынан шаршайды болду наукас,
бу кәіғынан көкрөгү канға толуп.

250.

Берәді қаукастарға деміс тауп,
цұрөлімөду кәіғыдан ажек басып,
екәунұң наукасы катты болду,
қылайды бір біріңа арыздасып.

251.

Наукастан қаман болдуң, қолдастарым,
айрыламба іздардан, муңдастарым,
қалғыз кәітіп цұрбін даржа ішіндә?
өмірумду кәітіп сұрбін, сырдастарым.

252.

Өмрүм кайтп өтөдү даржада үрсөм,
чалбыз кайтп үрбөн шөлгө кірсәм,
көбүм кетп касымдан чалбыз калдым,
өмүр кайтп сүрбөн үрсөм турсам.

253.

Када үрбөрүм білмәмін іштә дөнүм,
чалбыздыбым өтөдү муңду кунүм,
кәріп баска түстү кетпәс кайы,
зарлаі зарлаі өтөдү кунүм тунүм.

254.

Наукастардың Ызраил данын алды,
бір кун өлдү екаү чалбыз калды,
пылаі еңраі беішара қолдасына,
паназасын окүп екісін көмүп салды.

255.

Кайыдан адам өлмөс акыл танар,
аузунан түтүн шыкпас көкрөк қанар,
өмрүң ертә өтөрмө? кеш өтөрмө?
тірі адам бу чалқанға кайтп канар?

256.

Даржаға түстү, есін қиялмайды,
пылайды қолдастарын табалмайды,
білмәді дөнүн дағы кайсы екәнін?
басы тізәдә көз қасын тіялмайды.

257.

Тізәсіңә басын коиды іш күйгөнгө,
кәріпшілік көи көрдү қар сүйгөнгө,

ас ојуна келмәдї дүнүс ојуна,
ішкән ас тамағына тўлғонғо.

258. Саипұл Мәліктің салы бузулғаны.

Бір катты қел келдідә салын буздұ,
ескі қібі ұзұлұк бөлөк тұстұ,
бір ағашка салдан тұсұп мініп алды,
әзіз қаннан беішара ұмұт ұздұ.

259.

Ескән қел сындырды мінгән салды,
ылажын табалмаіды қаіран қалды,
бір қуру ағаш бар екән дарја ішіндә,
қан қамы ұшұн ағашты устаі алды.

260.

Қуру ағаштың басына шықты шәзат,
тәңріңә қылаі қылаі қылды көп қат,
болмаса тәңрім сіздән іш бір себәп,
со қерді көргөн емәс іш адамзат.

261.

Саипұл Мәлік со қердә ұш құн турдұ,
қылаі қылаі көзұнө қая қасы толдұ,
ел құртұмнан айрылдым бір қар ұшұн,
кәріп менің басыма не құн болдұ?

262.

Не қаздым, не қаңылдым, іш білмәімін,
қамандықтан баска іш көрмөімұн,
тәңрі, сіздән болмаса бір себәп,
ақыр бу дарјада мен құн көрмөімұн.

263.

Бурунғудаі болмаіды дәрмән кетті,
а́ка шешә карындас арман кетті,
қаратканың қарлығына моінүн усундүк,
бізді булаі болсүн деп дағдыр етті.

264.

Цалынсақ қомарт патса ракым етәр,
құзғумо пәлә кез келсә аман кетәр,
тәңрі алдында тіләнсә намыс болмас,
акры мырадына бір күн қетәр.

265. Кус келіп ушұрғаны.

Ајады кәдір султан кәріп кулдү,
аўодон бір ўлкөн кус баіда болдү,
Сәипүл Мәлікті алўға касты кылып,
куру ағаштың басына келіп кондү.

266.

Сәипүл Мәлік оілапты өлөмүн деп,
кус умтулдү кәріпті аламын деп,
кус қеткәндә ажағынан устап алды,
не дағдыр болса боламын деп.

267.

Көтөрўп Сәипүл Мәлікті алып уштү,
устаіды Сәипүл Мәлік біргә кустү,
дарядан бір күн бір тўн алып уштү,
ујасына келгәндә талып тұстү.

268.

Сәипүл Мәлік кәріп қанын қағзы кылды,

шаршап кустың тұскөнүн оілап білді,
тау тасының арасына қасырынып
кус келіп ташасын деп бір інгә кірді.

269.

Бір қактан қылан келді аузүн ашып,
Сәипұл Мәлік корктұ қаны кашып,
кус баласын бір қылан ңеід'екән,
умтулдұ кус қыланға канат қажып.

270.

Қылан өттұ Сәипұл Мәліктің қанын басып,
кашырды кустұ қылан аузүн ашып,
Сәипұл Мәлік қыланды көргөннен сон
не қыларын білмәіді қалды сасып.

271. Қыланды өлтүргөнұ.

Қолуна алды аі балтасын беліндәгі,
қалғаны Зенгіләрдің еліндәгі,
бекәр қарап турғанша умтулаін!
ажал дағдыр болса өлдұм дағы.

272.

Қа алла деп балтасын қолуна алды,
көтөрұп аі балтасын белгә салды,
балтамән аідакарды екі бөлұп
со қердә қылан дұспан өлұп қалды.

273.

Қыланы кус көдідә, қоғары алды,
баласына ңем қылып берә салды,
Сәипұл Мәліккә кус енді қасты қок,
баласы аідакардан аман қалды.

274.

Цер ұзұ дуспан болса зыжан кылмас,
сактаиды тәңрі өзү, бендә білмас,
тәңрім дағдыр етпәі ажал қетпәс,
су ішіндә қатсада бендә өлмөс.

275. Саипұл Мәліктің қажая құргөнү.

Саипұл Мәлік қажаялап шөлгө кірді,
көрмөгөн ажайптарын сонда көрдү,
запырандаі сарғаып кызыл ұзұ,
бір қы қолмаң құрұп өмүр сүрдү.

276.

Кыпн іс болмас құрттан айрымактан,
қалмаиды көзүндө қаз зар кылмактан,
қалғызлықпән қажаяулұк баска тұстү,
бір дағдыр болса керәк бар кылмактан.

277. Саипұл Мәліктің мыңажаты.

Тұзұ қолға сал, тәңрім, қазған кулұңдү,
қунасы көп басынан асқан кулұңдү,
бізгә сіздән баска дәрімән қок,
әр қердә қалғыз құрұп сасқан кулұңдү.

278.

Місіргә біз кулұңдү патса кылдың,
мені бір қар ұшұп муңдү кылдың,
ағүлдө патса кыып қаратсаңда
кайғының кылышымән баурұм тілдің.

279.

Біздің басқа патсалар құртұн сақтап,
әр қаисысы оінап кўлөр өзўн мактап,
не кысада дағдырыңа моінўн усундўк,
пәладән кутулмадым дўнўо актап.

280.

Цўз мың пәлә көрсөмдө бір қарым қок,
су орнўна кан құтўп канарым қок,
осўнша кәріпшілік көрсөмдағы,
асық қарның қолўнда арманым қок.

281.

Қаратқан өзўң қеткіз іздәғанға!
он ўш қылдан артық кўн тўн сөйлөгөнгө;
қалғыз құрўп қар ўшўн серғардәнімн,
осў кўнў ўмўтўн ўзмөгөнгө.

282.

Қас кўнўмдө басқа тўстў істің аурў,
калмаіды сені іздәп дарја тауда,
сен перізат іш қердә кабарың қок,
қолўнда курбан болдўм денәм сауда.

283.

Ескән қел апарарма сәләміді?
қолўнда курбан кылдым бу қанымды,
біздің акыл шығар тау ўстўндө;
кім аітар ўссөм мунда бу қанымды?

284.

Елiндә құргөн шығар сеіл курўп,

біз қыламыз ол ұшұн қалғыз құрұп,
қолұнда кыс қаз құрғонмұн бір міскін,
қетәрімбә муратқа құзұң көрұп?

285.

Сұрөтұң аўол сенің өзұм көрдұм,
таппадым іш кабар мунша құрдұм,
түнұ күндүз сенің ұшұн зар қыламын,
кәріптікпән мунша өмұр сұрдұм.

286.

Зымдандан катгы болдұ қолұм,
қарылады ыстыктан аяк қолұм,
қанша қыл кәріпшілік көрсөм дағы,
боларма дідарыңды көрөр күнұм?

287.

Кудајым, муратыма қеткіз мені!
бендәнің кыналады кәріп қаны,
дағдырыңа кудајым разы болдұм,
нешә азап көрөрұм көрсөт онұ.

288. Бір тауға келгәні.

Цајаулап бік тауға қакын қетті,
тау ұстұнө шығалмаі есі кетті,
тау басына шығұға ылаж таппаі
бір қылды зарлаі зарлаі өмұр өттұ.

289.

Тау басынан шығады каблаң ұнұ,
оінаіды әр түрлі аң күнұ түнұ,

канша оі кылсада тау басына,
шығуға табалмады іш бір қонғу.

290.

Тау басында әр түрлі аң шақырады,
аю, каскыр, қолбарыс ақырады,
бік тауға шығуға ылаж таппаи,
бір қыда сол қердә токурады.

291.

Умтулдү тау басына қуат кылып,
кіктә тұсөдү тастан тајып,
акыр бір қан қаіғы ұшұн тауға шык!
әр төбөнүн басына тынып тынып.

292.

Тау басына шыктыда акылын қіді,
не болсада қар ұшұн қанын кылды,
қан шыкканша нәсіп таусулмады,
булактан су ішіп қеміс қеді.

293.

Бір қағы су сол таунұң, бір қағы шөл,
құргөн адам сол қердә таппайды қол,
енді шөлмән қајаулап құрө берді,
кәріптікмән қарылды ајакмән кол.

294.

Тағбекүі алаға моінүн усунұп,
шаршаған сон әр қердә бір күн конұп,
бір алаға қалынып зар кылады,
бір қар ұшұн қолуна кәріп болұп.

295. Цолбарыс օлтүргөнү.

Бір ңердә цолбарыс шыкты аузун ашып,
касты кыды Сәипүл Мәліккә топрак шашып,
бір пәләдән кутулсам бір пәлә деп
коркады Сәипүл Мәлік каны кашып.

296.

Ай балтаны колға алып бојун тўздў,
цолбарыска тўзѳттў екі кѳздў,
цолбарыстан цанаман кутўлған сон
амаға цалынады цажау цўрдў.

297.

Цѳнѳлдў цаңа аїдаі бел бўгўлўп,
екі кѳздѳн цас акты кан тѳгўлўп,
әр цердә корккандаі бір іс болса
калады әзіз цаннан енді ўзўп.

298.

Каісын мунўң аїтаін? кѳп кўн ѳттў,
каїтїп тексі цазан есім кеттї.
Сәипүл Мәлік бір нешә кўн цўрўп еді,
бір шарбакка цажаулап цакын цеттї.

299.

Адамзат солаі шарбак кѳргѳн емәс,
сол цердә адам пері цўргѳн емәс,
царалған цануардан дўнўѳнўң цок,
оїласаң кѳрсѳң іш турған емәс.

300.

Оїлаїды Сәипүл Мәлік цалған емәс,

бу үйдү іш адамзат салған емәс,
ол мында перинің қері шығар,
булардан тірі адам қалған емәс.

301.

Сәипұл Мәлік оілаіды көрөмүн деп,
шарбакка енді қарсы құрөмүн деп,
бу мында періләрдің қері шығар,
не болсада үігө кірәмін деп.

302. Арыстан келіп ушрағань.

Цөнөлдү Сәипұл Мәлік үігө таман,
шарбактан шыкты енді бір арыстан,
келгәндә аі балтаман шауп еді,
кулаі тұстү арыстан ақпаіды қан.

303.

Со цурттар перинің цуртү деіді,
арыстан күдөүшүгө түрдү деіді,
царлыкпән арыстан қығған екән,
акыр Сәипұл Мәлік урдү деіді.

304.

Со цердән Сәипұл Мәлік құрдү деіді,
шарбактан бір ұлкөн үі көрдү деіді,
алтын келіт есіккә салған екән,
аі балтасын қолүна алып урдү деіді.

305.

Уі сымбаты айтүға тілгә келмәс,
алтын күмүс сараі бар адам білмәс,

адамға перізатпән җетпәс ажал,
кандаі кандаі тар җердә җүрсө өлмөс.

306. Үидө бір кыз көргөнү.

Алтын тактаі куруптү асыл шатыр,
шатырды ашып көрдү, бір кыз җатыр,
үзүз аıdaі җаркырап так үстүндө
адамзатка уксаıды бір кыз җатыр.

307.

Козҗаıды кызды, әргіз оҗан баıды,
тастап кызды кетүгө кїјалмаıды,
өлу десә бу кыздың җаны бар деп,
тірі десә акылын біләлмәıді.

308.

Кыздан кабар таппаıды, җана шыкты,
каўкөр тастан колүна ала шыкты,
кыз басында җазүлү тактаі җатыр,
калдырмаı ону тағы ала шыкты.

309.

Оїлаıды кыз өлүмө, тірімә? деп,
бу шарбак дуспаның җерімә? деп
есі келсә ол маған зїјан кылар,
деу болса оїлаıды бу перімә? деп.

310.

Үі ішіндә Саїпүл Мәлік сеїл курдү,
тактаıды алып шығып тыста турдү,
есіктән бір аз тыңдап турүп еді,
кыз пақыр үі ішіндә бір сөз аїтып турдү.

311.

Сәілұл Мәлік со үйгө кайта кірді,
кыз басын көтөрдү, сәләм берді,
тактаиды көргөн соң кыз қымаиды,
тактаида сумдүк бар деп ойнап білді.

312.

Тактаиды тыска тастап үйгө кірді,
кыз басын көтөрдү сәләм берді,
деуісімә? пері сізмә? мен сураимын,
біз құргөн бір беішара алыс қердә.

313

Кыз пақыр қубап берді, сәләм алып,
біздә адамзат құрұппұз кәріп болұп,
деу қолұнда он бір қы серғардәнімін,
корукпаі сіздәр біздән кайран калып.

314.

Тұрб-ғәліп көрұстү екі зарлы,
бурунқұ қалғыз еді болдұ қарлы,
кыз пақыр: қігіт сөзұң сөйлө! деіді,
не себаптан мунда сен ынтызарлы.

315. Қігіттiң сөзү.

Сәілұл Мәлік кыз пақырға сөз бастаиды,
сөз айтсам іздәғанім өз кудайды,
үйгө келәмін деп мен қоркамын,
перізат адамзатпап құз қараиды.

316. Кыз кубабы.

Деу Мәліғұн қеті кұн бізгә келмәітуғұн,
айтса тілін, іш адам білмәітуғұн,
ұш кұн қал қорқпа! сөзүңдү сөйлө!
сөзгө нансаң не сөз бар қылаітуғұн?

317.

Церімдән бу деу Мәліғұн қашты алып,
он бір қыл серғардән мен қаіран қалып,
кеткәнімді білмәімін, кеткәнімді,
тактаіды басқа қоіса, қалым талып.

318.

Есітіп Саіпұл Мәлік сөз бастады,
мен едім Місірдің патсазаты,
елі қуртұмнан айрылып малы мүлкұмнан,
тәңірідән Бәді Ұлжәмөл кулдұң даты.

319.

Бір сұрөттү көрдүм, асық болдүм,
құз мың ердән айрылып қалғыз қалдым,
он екі қыл қолұмда серғардән мін,
бурун патса болсамда кәріп болдүм.

320.

Бір қан тосұ бар еді айрылған мын,
ојұмнан іш кетпәідә зар қылған мын,
патсалықтан айрылдым ел қуртұмнан,
қалғыз басым қағымән қарылған мын.

321.

Сөйлөдү сөздүң бәрін бастан ајак,

еі құртумдан айрылып құрлұм саяк,
Бәді Ұлжәмәлі ојумдан іш кетпәйді,
тәңірім салды қаіғыны ајамаі-ак.

322.

Қолұнда онұң іздәп құрсөмдө мен,
табалмасам қолұңда Әлсөмдө мен,
осұ қаіғы бәрідә кетәр еді,
асық қардың бір ұғұн көрсөмдө мен.

323.

Қыз пақыр атын естіп көп қылады;
анадан бір тұсамда не қылады?
асық сенің қарыңның мен курдас едім,
енді біздің бу қалды кім біледі?

324.

Сәипұлі Мәлік естіп кұлдұ, деіді,
асық қардың кабарын білді, деіді,
аіткан сөз қулағына қаққаннан сон
қыз қасына қақынрақ келді деіді.

325.

Сен маған сөз айттыңма қолдасымаі?
Әзұмдөі кәріп болған муңдасымаі?
бу кабарды іш кімдән білғанім қок,
шын болса айтшы маған сырласымаі?

326. Бәді Ұлжәмәлдұ айтқаны.

Оібаі қігіт нанбасаң мен нандыраін!
сөзұмдұ бастан ајак кандыраін!

бу кабарды бурун сен білмәсәң
шырағыңды енді мен қандыраін!

327.

Рабі'л Мәлік әкәм дұр Сарындыда
енісі дағы патса болұп қурт ішіндә,
екәў екі қердә патса болған,
олар онда, біз кәріп қалдық мунда.

328.

Пері шәрі біздән алыс емәс,
әкәміз Шабалмән таныс емәс,
ол перізат болғанда біз адамзат,
бір бірімән тос болұп сарпаи кімәс.

329.

Катыны Шабалдың келгән екән,
біздің елдә бір аз кұн турған екән,
біздің елдә құрғондә сеіл курұп
Бәді Ылжәмәлі со қердә тұған екән.

330.

Бізді шешәм со кұн тапқан екән,
сұжұншұ деп әр қакка шапқан екән,
сұжұншұ деп айтқан таусұмнан
алтын кұмұс ұстұмә шашқан екән.

331.

Бәді Ылжәмәлі шешәсі сонда келіп,
ел қіп кәріптәргә ас қегізіп,
Бәді Ылжәмәлі шешәмдiң сұтұн еміп,
біздірді сұт емізіп бала қылып.

III.

37*

332.

Екәүмүз бір кун тўған курдас едік,
ел ішіндә бір қўргөн сырдас едік,
аланың ыкўмў болўп енді аырымдык,
кайтәин? аырымастаі қолдас едік.

333.

Бір кўндә ойнап қўргөндә туман болдў,
устаді бір деў келіп біздің қолдў,
деў қолўнда он бір қылы кырыптармын,
ел қуртўмдан көргөнўм сол ақ болдў.

334.

Бу деўғә туткун болдўк біз қолубўп,
енрәп біздә қўрўпту асык болўп,
он бір қылыдан қолўнда кырыптармын,
ел қуртўмдан сергәрдән каіран калып.

335.

Деў мәлўтўн деў патсаның улў деіді,
казінаға ел қурттўң молў деіді,
әкәсі Шәбәлмән дуспан екән,
әр қылыда аттанады қолў деіді.

336.

Алып кашсада мен боі бермәдім,
өлсөмдә қосулўға оі бермәдім,
он бір қылыдан бері алдаіды деў мәлўтўн,
өлтўрсөдә ол, мен сөз демәдім.

337.

Көп сөз маған аітады көңўлі беріп,

қаксы сөз мен айтпаимын көңүлі беріп,
бірде өкпе кылады, бірде ашү,
кетеді өз еліне үш күн турүп.

338.

Цеті күндө келәді елде құрүп,
тағы бізді алдады үш күн турүп,
умтүлады біздерге касты кылып,
пылаимын, өлөмүн деп өзүмдү урүп.

339.

Барсаңыз біздің елге көрдүм, деңіз!
кызыңыз Мәлікәман турдүм, деңіз!
деу колүнда он бір қыл туткүн екән,
сырласып бір күн бірге құрдүм деңіз!

340.

Білмәді олар менің қатқан қерім,
деу колүнда зәрді татқан қерім,
білсе мені сол қерде коимас еді,
өлүмге байлап басымды сатқан қерім.

341.

Баска түскөн қағзы таркамады,
қас күндө туткүн болүп басым таиды,
біздән сәләм айта бар ел қуртка!
көрөр күнүм боларма күнбөн аиды?

342.

Ака шешәмдің үшүн баурүм берған,
қалғызым деп қылаиды көзү көргөн
олар онда қылаиды көздөрү қан,
біздер деу колүнда қыналып қан.

343.

Ар сөзгө Саипұл Мәлік қанды деіді,
Мәлікәнің сөзүнө енді нанды деіді,
кабарын есітқан соң қуанады,
бір аз қарын оіға алып қанды деіді.

344. Саипұл Мәліктің сөзү.

Саипұл Мәлік сөз айтады: Біз оілажық!
бурунғұдаі есітқані біз байлажық!
деуңуң қаны кайда екәнін сіз сураңыз!
бір кайла табыларма? ону қылажық!

345.

Туражық біз бір қердә қасырыныш!
сураңыз қанын онуң көңүлі беріп,
ашұланып сөз айтса өкпө қылса
аітпасп'екән ол сізгә қанын қылып.

346.

Бір кайла қылар едік қанын білсәк,
не қылса алла әмірінә моін усунсак,
тәңрі беріп деу қанын қолға берсә
деу мәлігүн бу қердә бір өлтүрсөк.

347. Қыздың қубабы.

Деу қанын мунан бурун сурағанмын,
ашұланып мен оған дау қығанмын,
ашудан кайтып маған қанын айтқан,
қаным суда дегәндә таң қалғанмын.

348.

Ҷанымызды бу дарјаға салдык дегән,
бір кудук бар ішіндә сандык дегән,
со сандыктың ішіндә менің Ҷаным,
ел таппас Ҷаралған Ҷанымды дегән.

349.

Колў тмәс адамдың бір Ҷаныма,
өлўм Ҷок Ҷетсә Ҷасым болса мында,
деў Ҷаны суға урўп шығар еді,
Сулман Ҷўзўктўң барлығында.

350.

Бу кўн табылмады деўнўң Ҷаны,
Ҷўзўк тәўөкўл Сулман өзў кәнә,
заманында біз онўң колў едік,
өлгөннөн сон кутўлдў деўнўң Ҷаны.

351.

Деў айтканда Сулман өзў кәнә,
Ҷўзўктў колўна кім устар онў?
біздән сәләм айта бар ел Ҷуртўма!
қанша айтсам табылмас деў Ҷаны.

352.

Еситіп Сәипўл Мәлік кўлдў деіді,
Мәліккә сўјўншў сурады деіді,
так Сулман Ҷўзўгў мендә әзір,
Ҷаксымыкка кудажым бурдў деіді.

353.

Мәлікә еситіп қуаныс қыды,
көргөн сон Ҷўзўктўң барын білді,

343.

Әр сөзгө Саипұл Мәлік қанды деіді,
Мәліканың сөзүнө енді нанды деіді,
кабарын есітқан соң қуанады,
бір аз қарын оіға алып қанды деіді.

344. Саипұл Мәліктің сөзү.

Саипұл Мәлік сөз айтады: Біз оілажық!
бурунбұдаі есітқані біз байлажық!
деуің қаны кайда екәнін сіз сураңыз!
бір кайла табыларма? онү кылажық!

345.

Туражық біз бір қердә қасырынып!
сураңыз қанын онү қбңұл беріп,
ашұланып сөз айтса бкпб кылса
айтпасп'екән ол сізгә қанын кылып.

346.

Бір кайла кылар едік қанын білсәк,
не кылса ала әмірінә моін усунсак,
тәңрі беріп деу қанын қолға берсә
деу мәліұтұн бу қердә бір өлтүрсөк.

347. Кыздың қубабы.

Деу қанын мунан бурун сурағанмын,
ашұланып мен оған дау қылғанмын,
ашұдан кайтып маған қанын айтқан,
қаным суда дегәндә таң қалғанмын.

348.

Қанымызды бу даржаға салдык дегән,
бір кудук бар ішіндә сандык дегән,
со сандыктың ішіндә менің қаным,
ел таппас қаралған қанымды дегән.

349.

Колұ тiмiс адамдың бiр қаныма,
өлiм қок қетсә қасым болса мында,
деу қаны суға урұп шығар едi,
Сулiман құзұктұң барлығында.

350.

Бу кұн табылмаиды деуиң қаны,
құзұк тәубкiл Сулiман өзi кiнi,
заманында бiз онұң кулұ едiк,
өлгөннөн сон кутiлдi деуиң қаны.

351.

Деу айтканда Сулiман өзi кiнi,
құзұктұ колұна кiм устар онұ?
бiздiн сiлiм аiта бар ел құртұма!
қанша айтсам табылмас деу қаны.

352.

Есiтiп Сәипiл Мәлiк кiлдi деидi,
Мәлiккә сұжұншұ сурады деидi,
так Сулiман құзұғұ мендә әзiр,
қаксылыкка кудајым бурдұ деидi.

353.

Мәлiкә есiтiп куаныс кылды,
көргөн сон құзұктұң барын бiлдi,

азыкпай алтын кумус үйдөн алып
бір мүдөт боларма деп екай суға келді.

354.

Усундурар алланың көп атынан,
Сулман құзұктұң құрмөтүнөн,
деу қанын біздіргә шығарып бер!
кетәлік деу мәлітүннүң біз қасынан!

355.

Құзұктұ колұна алып суға урдұлар,
алланың әмріңә бел бұдұлар,
бір уақытта су қайнап сандық шықты,
сандықты көтүрүп бір қойдұлар.

356.

Сандықты ашып еді кептәр шықты,
кептәрдің мойнұн ұзұп қергә тықты,
аспаннан қап қызыл қан қардай қауап
кептәрдән кесәпәті деугә қоктұ.

357.

Таудаі болұп деу келіп қергә тұстұ,
деу пақырдың өлөрдө ұнұ мықты,
беішаралар көргөн сон қуавады,
бәріңнән бір тәңірінің әмрі кұштұ.

358.

Даржаман кетті булар салын байлап,
алдылар деу ұзұннән азық сайлап,
қуанғаннан беішаралар қыласып
кеттілар ұш аі кұнұ тұн сал аідап.

359.

Екі бірдіі беішара қолдас болұп,
Бәді Ұлжәмәл қонұннән кұрдас болұп,
біраў аға біраў сіндісі болұп
құрдәуір бір бірінә сырлас болұп.

360.

Бір ұлқон қажын шықты аузұн ашып,
буларды қутаін деп суларды шашып,
Сәипұл Мәлік ужуқтап еді кыз ојанды,
көрктұ беішаралар қаны қашып.

361.

Басын көргөн сон қыласады,
қолдарын көккө қажып еңрәсәді,
пәләдән қутулдук деп оілап едік,
алладан қылап мұдәт тіләсәді.

362. Қайнды өлтүргөнұ.

Сәипұл Мәлік бағтасын қолұна алды,
қайн дұспаның басына қатты салды,
алланың әмірімән басқа тіп
аіналып қайн дұспан кеін қалды.

363.

Тағуқұл деп алға бет қоядұ,
салмән ағып тағыда қонбәдұ,
бір аралға сал баілан еніп еді,
саудуғар көп қаруғанға кез болады.

364. Кәрўанға ушурғаны.

Кәрўан корктў буларды урума? деп,
булар корктў бір дуспан боларма? деп,
кәрўан калкы буларды тағы оілады,
бізді елға сауда кылып қўрмб? деп.

365.

Келді кәрўан буларға карсы қўрўп,
булар сәлām берді кол кўсурўп,
касына көп кәрўан келіп еді,
таң калдылар булардың қўзўн көрўп.

366.

Кәрўандар таң калып оларға пул берді,
не болсада ужбактың нурў деіді,
осунда запрандаі сарғаиғанда
беттәріндә нурў қайнап турдў, деіді.

367.

Бірін бірї сурасып қыласады,
бәрї бірді мусулман танысады,
Шұршұттөн шыккан олар кәрўан
бір бірдің сөзўнб каныс ады.

368.

Кәрўандар таныды Мәлікәні
ағасы Сарандыда қурттўң каны,
он бір қыл каның кызы әіп болған,
ағасы біздің елдә қурт султаны.

369.

Таныған сон бір бірін қыласады,

кѡп кѣрѣн бір бірді сѡлсѡдѣ,
ѣкасінің інісі бізгѣ ҥакын
шѣѣншѣгѣ тапканша оңдасады.

370.

Ўш айда аҥаңызға кайтсак керѣк,
со ҥергѣ кемѣмивѣн кетсѣк керѣк,
аман болѣп шѣргѣ ҥакын кетсѣк
кемѣ тастап бір кырға ѡтсѡк керѣк.

371.

Ңеттідѣ шығар ҥергѣ сумѣн ҥѣрѣп,
кемѣлѣрив шығарды кырға барып,
сѣѣншѣгѣ беш кісі кетіп еді,
шѣргѣ җетті булар кѣн тѣн ҥѣрѣп.

372. Мѣлік аҥасыны кѡргѡнѣ.

Султанға елші кабар берді, деіді,
сѣлѣм беріп есіктѣн кірді, деіді,
аҥаңызлың җоғалған җалғыз кызы
аман есѣн кѣрѣн мен келді, деіді.

373.

Сѣѣншѣ беріп булар енді сѡлсѡдѣ,
келѣр деп Мѣлікѣ оіласады,
тоі кылып җуртка кабар білдіргѣн
алдында барамыс деп сѣіласады.

374.

Ңуртпѣн келді аҥасы кыз алдынан,
кѡрѣстѣ аҥасымѣн есѣн аман,

ағасы Mālīkā mān көрүскөндө
пыламаған калмайды йскяр қаннан.

375.

Оінап кўлўп он кўн тоі кылды,
тўрлў тўрлў оінмāн оінады,
Тақўл Mālīk Cāipўl Mālīkkā барған екāн
алдында кол кўсурўп сбилдў.

376. Mālīkā ākāsīnā косулғаны.

Шўжўншўға билār кеттї ākāsīnā,
он төрт кўндө қеттї қаласына,
есіткāн сон шешāmān ākāsī,
куанады екāў қыласып баласына.

377.

Малды сојўп тоі кылып құртўн қп,
көрүсўп ākā шешāсі калды талып,
Cāipўl Mālīktī билār кўрмөт кылып
екпāлдї Cāipўl Mālīktī такка салып.

378.

Екпāлдї Cāipўl Mālīktī, аімāн кўндў
тоі кылып билмāдї кўнмāн тўндў,
ушқан кус кайтып elgā келгāн,
бāрїнїң бїрдāї ішїндā кōңлў тынды.

379.

Шешāсі қаным тїрї келдїң, деїдї,
он қыл кайғымāн өлдўм, деїдї,

Акасімән шешәсі амандасып
аллаға шүкүр үзүңдү көрдүм, деиді.

380.

Куанып Акасімән шешәсі отурмаиды,
Мәлікә күн тўн сәйләп болдурмаиды,
он бір қым Акасімән айрылған сон
көргөнүм бәріндә қалдырмаиды.

381.

Себабнан Сәипүл Мәліктің мунда келдім,
шерпәт қылып өзүм муну аға қылдым,
аладан сон себап бәрі муннан,
үзүңдү көрдүм тағы көңіүм тындым.

382.

Кудәі сақтады деудән, аман құрдүм,
деу қасты қылса өлүмгө бетім бурдүм,
күн тўн бірдеі аллаға қылауш'едім,
кудәі сақтады, деудән аман құрдүм.

383. Мәлікәнің сөзү.

Колү іш қетпәді деунуң маған,
капыр өлсүн сөзүмә нанмаған,
моін сынып келсәдә деу мәлігүн,
ашұлансам қайтады қетпәі маған.

384.

Серг қылып айтып оған тмә маған,
он бес қым болмаі турұп тмән саған,
өкүмдәп зорлықмән алам десәң
өлім, деідім, со күндө насәң маған.

385.

Деў мālūgūn бу сōзўмдөн кaitūш'еді,
кегін ѳкпѳ кылып aйтūш'еді,
ол уакытта Сaipūl Mālik маған келгән,
деў ѳltūrūп ол ѳердән алūш'еді.

386.

Естip канмīнaн ѳурттūң бāрi бiлдi,
ѳалбыздарын кѳргѳн сон кѳцiў тынды,
ул кылып Сaipūl Mālikкā орун бердi,
колўна ендi бердi калың елдi.

387.

Сaipūl Mālik бурунбўдаi патса болдў,
кан тапсырған улўна iш оңдаиды,
ѳурт iшiндā кѳрсѳтўп āдiлдiгiн
тāңpи ѳзў оңгарды ендi ѳолдў.

388.

Кiзмāткāрдāр алдында āзiр турдў,
бiзадамāн патсалар бiргā ѳўрдў,
oишўмāн ѳырлаушылар бāрi сонда,
тўндѳ oиn кўндўз далада сеil курдў.

389. Сaipūl Mālik тосўна сабынғаны.

Тосўнўң бiр кўнў ескā тўстў,
екi кѳздѳн ѳаңбырдаi ѳасын абызды,
суда ѳлдўңмѳ, ѳан тосўм? кырда ѳлдўңмѳ?
дўнўѳѳѳ умтулмаiмын кѳрмѳi сенi.

390.

Бајағыда осұндаі ойнаушы едік,
айрылуға бір кұндө кыімаушы едік,
осұндаі болмадың, қан тосұмаі!
шағада оінап кўіўп құрўшў едік.

391.

Көңіўмдөн, көзўмдөн енді кеттің,
алтын құзўк, колўман таіп кеттің,
осў көптөр көзўмө көрўнбөідў,
бір кайғыны бојума қаіп кеттің.

392.

Касымда болсаң сені көрмөсп'едім?
оінап кўіўп бір қердә турмасп'едім?
тірі болўп көзўмө бір көрўнсөң
артыңда кайда құрсөң ермәсп'едім?

393.

Көрўш'едім, еі тосўм, сені қандаі,
ішкән ас маған сенсіз кызыл кандаі,
өттў кетәр заманың қасымыздан,
болмаіды кысығымыз көз қумғандаі.

394.

Сенсіз маған бу оін бәрі арам,
қалғыз кайтп сенсіз мен сеіл курам?
осў кұндө ојўмдан іш кетпәссін,
құзўңдў енді сенің кайда көрөм?

395.

Сенсіз маған болмаіды осў қтн.

дүнўднўң сенсіз маған бәрі кып,
так олтурўп патса болсамдағы
сенсіз маған паіда қок қалғызтїң.

396.

Ескй тўссбң қазамын мен осўндаі,
так ўстў сенсіз маған бір туткўндаі,
оїласам сен есімй тўскбнсўн,
болады маған бмрўм мың қыл оттаі.

397.

Кетәр еді бу кайғы қўзўң көрсбм,
кабарын елдән тауп кайдан сўрсбм?
қан тйттї қан тосўм муңдасымаі,
дүнўб не керйк маған біргй қўрсбм?

398.

Кабар болсам қўзўңдў көрбмўнбб?
қок дүнўбдбн көрмбї-ак бїбмўнбб?
бїгбнўңдў есїтсам мен бїбмўн,
бу кайғыға сарғайып қўрбмўнбб?

399. Мына жат кылғаны.

Ар қердй мўдбт кылған кудајым сен,
тілаімін қазықтыкпән кедйїң мен,
тосўмдў тірі болса бір көрсбтсбң,
қолўнда қанымды курбан айтаін мен.

400.

Тос ўшўн Саїпўл Мйлік бір кўн қанды,
запырандай сарғайды акымын танды,

шәзаданың зарлығын есіткән сон
бу җергә енді җиды җурттун бәрі.

401. Mälikäniң kelgäni.

Көп кыздарман Mälikä келди, деиди,
шәзаданың каіғысы билди, деиди,
шәзаданың көп кыздар көрдү җүзүн,
аірмаиды бәрида еки көзүн.

402.

Моинун усун аланың салғанына,
аірылып тосун сен калғанына,
тири болса көрөрсүн, Өлсө Өлгөн,
каітәрсин бу дунудунун калғанына.

403.

Бурунбу кунгдунмун бизга батар,
аланың әмиринә бенда нетар,
бу дунудон кицига иш паида цок,
царалған не цан болса бәрида Өтөр.

404.

Цолунда биз беішара кырбанлыгың,
нетарга аітып коіған бир цандыгың,
сиз Өлгөнә менда Өлгөн, кундү цаным,
тиләсаң керәк енді ацалдыгың.

405.

Келәди он кундөн сон асык царың,
он уш цыдан сыктаған ынтызарың,
ашылсын көңлүн сениң, Саипул Mälik,
тири болса табылар бир цолдасың.

406.

Mālikā көп ғылаиды көңіўн аулап,
кетіңіз бір екі кўн кік аулап,
ашылсың көңіўн ңуртпāн аңға шығып,
тазымīvāн каршыға, бўркўт салып.

407.

Бу сөз тыңдап Саипўл Mālik атка мīvип
шāрдāн өттў булар көңіўн тынып
шāзаданың сол ңанынан өтўп едї,
бір ңігіт сāлам бердї карсы ңўрўп.

408.

Саипўл Mālik сāламīvн анда сўидў,
оїлаиды: Саїтпā? деп іші кўидў,
Сеїт каідан келсін табы оїлаиды,
сўйтсөдө білмāдї, көңіўн коидў.

409.

Ңуртўна бу кāріптї көрўң! деїдї,
біздїң ўігө алып ңўрўң! деїдї,
біз келгāншā онў сїз кўрмөт кылып
біз кайткан сон колўма берїң! деїдї.

410.

Мінāзīm бāрї кāрїп кыїмайтўбўн,
бір екі кўн конак кып сїмайтўбўн,
біз келгāншā сактаңыз кўрмөт кылып
болмаңыз āргіз онў кыїнайтўбўн.

411.

Екі кісі келдїдā устады аны,
калмаїды беїшараның коркўп ңаны,

патсамыз бујурдұ алып кел! деп,
керәк қылды аң аулап кәйтсе сені.

412.

Коркканнан беішара құзұн бурмаіды,
көзұнбн ағып қасы курумаіды,
бармаімын деп тырысып бағып еді,
екі кісі қалыпсада айрылмаіды.

413.

Кісі тұған дұнұбдб құрбұр ұшұн,
кім көрұнб ајактан сұрбұр ұшұн,
беішара бу кісідән кашты енді,
бу пәладән енді бтбұр ұшұн.

414.

Ауәлі екі кісі қоктап алды,
бір екі урдұ дағы, қолға салды,
көзұнбн қасы ағып беішараның
іш бір ылаж таппаіды, кәіран қалды.

415.

Коркканнан беішара кетті кашып,
не пәләгә тұстұм? деп коркұп сасып,
іздің құрұп тапқан беішарары
ап кетті ајактан қозары асып.

416.

Беішараны алдыда ура, ура,
аппарды зымданға баілап тура,
бу беішара коркұп оілады оі,
кашар едім табылса бір аз қора.

417.

Цылаиды бу беішара каны кашып,
алыпсыз іш кунасыз зымдан тўсўп,
болмас еді кәріптікке көңлү бузўк,
цылаиды өлөмўн деп ўмўт ўзўп.

418.

Кәріптіктән қаман іш болмас өмўр,
цылаиды өлөмўн деп қалғыз пақыр,
кәріптәрдің кўтсөңўз көп себап,
бармаі қердә кәріп көрсөң қылаид'акыр.

419.

Кәріптің көңлү сынык боларм'екән?
кәріпті ўжўнө кісі аларм'екән?
кайғысы көп адамдар қарсы келә,
кәріптәрдің сөзўнө нанарм'екән?

420.

Дўнўдө кәріптәрдән кайғылы қок,
білмәді кәріп алған өздөрў ток,
өз қалын білмәді сау адамдар,
тіјәді кәріптәргә кўндө бір ок.

421.

Цылаиды кәріп әр кўн қасын төгўп,
алдасына зар қылып белін бўп
кәріптәр пағрамбарға қардам дегән,
боларма әі қарандар аға сөгўп?

422.

Бір кісі кәріп көрсө қылайтўўн,
қолўна қалам алып қырлайтўўн,

кәріптарда алданың кол'емәстә
боларма кәріптар ојун оілаітүзүн.

423. Саипұл Мәліктің сөзү.

Саипұл Мәлік со тұнұ ујұқтамаіды,
ұјұнб кәріп тұсұп тоқтамаіды,
таңда атка мініп елға келді,
кеінгі қалғандарын ҫоктамаіды.

424.

Царлық кылды ҫуртұна келің! деп,
кешәгі аманатым берің! деп,
каі елдан ҫұрсб дағы кәріп шығар,
ренжітпәі онұ алып ҫұрұң! деп.

425.

Айттылар: Патсамыз кашып еді,
табылмаса есімізді ашып еді,
күнұ іздеп ҫұрұп артыңнан
уялып ҫұрұп сіздән сасып еді.

426.

Келтірді беішараның колұн баілап,
кісі бітүргбн кісідәі арман етіп,
Саипұл Мәлік көргбн сон көп урустұ,
кәріптi ренжітіпсіз не себап.

427.

Ајакпнән колұна темір шулғап,
беті көзүн бірді кумға булғап,
сіздарға канша куна кылып еді,
ҫұрұңұз демаідім көңіұн аулап.

428.

Кәріпті кісі мұндаі болмас болар,
кәріптің қатты құзғо көңіу калар,
кәріптәргә тәңрім қардам дегән,
кәріптің қарғысына қер сілкінәр.

429.

Бу мүскұн коркқаннан қашқан екән,
калым калаі қығылар деп сасқан екән,
кәріптәрдің көңіуң әзіз қылық!
періштәләр қазұға қазған шығарм'екән?

430.

Қылаіды Сәипұл Мәлік оған қарап,
оілаіды көңіуң онұң қалын сурап,
қасырма, е қігіт, кәі қерің екән?
бәрі шыныңды айт! кәі қердән келдің орап?

431. Сеітті таныған.

Он ұш қыл елдән шығып, кәріп болұп,
мен құрдұм беішара кәріп болұп,
атым Сеіт, шәрім Місір еді,
құннән көз іш қаксы көрмәі солұп.

432. Көрүскөн.

Сәипұл Мәлік орнұнан ушұп турдұ,
Сеітті тос мен деп қушұп турдұ,
қыласып екі қан тос көрүскөн,
ел құртұнан қалып шошұп құрау.

433.

Күнү бои кушуп коимадылар,
азбана көрүскөнгө тоимадылар,
петі күндөи булардың тоју болду,
кол күсурүп бири бирин сламадылар.

434.

Сураиды Саипүл Мәлік кайда құрдуң?
биздәрдән айрыған не күн көрдүң?
биздәрдән айрығаны он екі қыл,
сөйлө енді! кәі қердә сен құрдуң?

435. Сеіт Зеңгіні көргөнүн сөйлөгөнү.

Төрт құз кісі едік Зеңгіләр устап алып,
үш қыл анда тамам өттү кізмәт кылып.

436.

Кізмәт кылдык аларға кәріп болып,
көзүмүз қас көірөккө қағы толуп,
үш қылдан сон бір меіман келіп еді,
бірімізді сөйдү оған құрбан кылып.

437.

Зеңгідән үш ер кашып дарја тұсуп,
аралдан бір аралға конуп шошуп,
коркканша бәрі аралға іш турмамыз,
әр қердә құрлуқ қаннан ұмұт үзүп.

438.

Бір қалқа кез болдук устап алды,
көргөн адам аларға таң қалды,

428.

Кәріпті кісі мұндай болмас болар,
кәріптің қатты құзғо көңіу калар,
кәріптәргә тәңрім қардам дегән,
кәріптің қарғысына қер сілкінар.

429.

Бу мұскұн қорққаннан қашқан екән,
калым калаі қығылар деп сасқан екән,
кәріптәрдің көңіуң әзіз қылық!
періштәләр қазуға қазған шығарм'екән?

430.

Қылаиды Сәипұл Мәлік оған қарап,
оілаиды көңіуң онуң қалын сурап,
қасырма, е қігіт, кәі қерің екән?
бәрі шыныңды айт! кәі қердән келдің орап?

431. Сеіттi танығаны.

Он ұш қылы елдән шығып, кәріп болуң,
мен құрдұм бейшара кәріп болуң,
атым Сеіт, шәрім Місір еді,
күннән көз іш қаксы көрмәі солуң.

432. Көрұскөнұ.

Сәипұл Мәлік орнұнан ушұп турдұ,
Сеіттi тос мен деп қушұп турдұ,
қыласып екі қан тос көрұскөн,
ел құртұнан қалып шошұп құраұ.

433.

Кўнў бои кушўп коимадылар,
азғана көрўскөнгө тоимадылар,
четі кўнлбі булардың тоју болдў,
кол күсурўп бірі бірін сламадылар.

434.

Сураиды Сәипўл Мәлік кайда қўрдўң?
біздәрдән айрыған не қўн көрдўң?
біздәрдән айрығаны он екі қыл,
сөйлө енді! кәі қердә сен қўрдўң?

435. Сеіт Зеңгіні көргөнгўн сөйлөгөнгў.

Төрт қўз кісі едік Зеңгіләр устап алып,
ўш қыл анда тамам өттў кізмәт кылып.

436.

Кізмәт кылдык аларға кәріп болып,
көзўмўз қас көрбөккө кәйы толўп,
ўш қылдан сон бір меіман келіп еді,
бірімізді сойдў оған қурбан кылып.

437.

Зеңгідән ўш ер кашып дарја түсўп,
аралдан бір аралға конўп шошўп,
коркканша бәрі аралға іш турмамыз,
әр қердә қўралўқ қаннан ўмўт ўзўп.

438.

Бір калкка кез болдўк устап алды,
көргөн адам аларға таң қалды,

құздөрұ адам онұң сырты қалдаі,
семірсін деп бізді тұрлұ җемә салды.

439.

Каіғыдан, мың қан тосұм, ас җемәдім,
семіртіп қолдасымды сојұп алды.

440.

Екі қы ас җемәдім сонда турлұм,
олұм ажал җетсә сөз демәдім,
қылағаным көрұпттұ бір кұң,
кұңғо кабы болдұ енді датым.

441.

Есікті асып кұң қол көрсөттұ,
сон елдән кұнұ тұнұ каштым катты,
кутулдұмба дегәндә бір құрт устap
сұйғонұ әр җердә тәңрім аты.

442.

Бојұ бік бір елғә тұшар болдұм,
тілдарін іш кім білмәс каіран калдым,
адам етін мукум җемәід'екән,
тәўәккүі деп алдаға басым салдым.

443.

Саірасын деп кепәскә салды мені,
екі қы турдұ тостұң калмаі қаны,
қылағаным есітіп басын шаікап,
кандаі қаксы деділә саірағань.

444.

Саірағаным қаксы деп алып құрдұ,

, ылағаным ыаксы деп кызык көрдү,
тоіда арак ішіп мас болдұлар,
кашұға о кұн маған қардам зерді.

445.

Кашып онан сал байлап суға тұстұм,
әзіз қаннан әр қердә ұмұт ұздұм,
даржамән екі, ұш аі құрұп едім,
көкрөгүмө қаіғы толұп кандар кустұм.

446.

Бір кәрұяңға ушрап қолдас болдұм,
қат етіп сізді кұннөн кұнгө көңіұм,
кәрұяңнан айрылған сон сураі сураі
акры енді осұ еігә тұшар болдұм.

447.

Қурұш'едім серғардән кабар таппаі,
дуспаннан коркұп кашып еліңә қактаі,
қаңа келіп турамда бу шәрді
тағыда алды ортаға бізді қаштаі.

448.

Аллаға құз мың шұкур құзұңдұ көрдұм,
он екі қыл қолұңдұ іздеп құрдұм,
енді бізді білгіншө аірмасын!
нешә қыл кандар қутұп бмұр сұрдұм?

449.

Saіnұl Mālik тосұна ас қегізді,
тұрлұ тұрлұ ұстұнө тон кігізді,
он кұнгө шәін тоі кылып құрттарына,
тосұм болдұ деп құртұна бәрі білгізді.

461.

Шешәсі Мәликәнің тағы келді,
алдында ода буған арыз кылды,
бір көрүнсөң саған біз разы едік,
қолуңда құрбан кылсақ осы елді.

462.

Сүрөтүңдү көрүп сізді сүйгөн адам,
он үш қылы соңында құрғон адам,
сыласаң бір көрүн сенің болар еді,
көңілуң бір-ақ сізгә буырған адам.

463.

Шырағым, құзұңдү көргүз деіді,
оідан өлдүк бізді тіргіз деіді,
ел құртұнан айрылып мал мұлкұнөн,
іздігәні шәзаданың сен қыз едің.

464.

Көп сөздөр айтсаңа боі бермәді,
шәзаданы көрүгө оі бермәді,
бір күн қатып Мәлікә өкпө кылып
уяқтамаі пері қызы уғалмады.

465.

Шәзаданың ерлігін ојуна алып,
оілаіды, келсам кайтар құзұмдү көрүп,
құрғонбән турғанын ојуна алып
көрүгө барып құрөгүн көңілуно салып.

466.

Есітқан ерліктәрін ојуна алды,

бажағыдаі болмаіды уіку калды,
сүйтсбдө көңіу елден ужалды,
сырын іш кімгә айтпаі наз кылды.

467.

Цасырып көрсөм деп ојуна алды,
Mālikā bilmāi ову ужуктап калды,
түн ішіндә акырын басып келіп,
шәзады ұжүнө кулак салды.

468.

Mālikādān Bādī Ūjōmōl цасырынып
Cāipūl Mālikā келіп кулак салды.

469.

Цурт бәрі бәрі бірдәі корулдап цатыр,
толұптұ боз балаға алтын шатыр,
шәзададан баска іш ојау цан цок,
асык царын оіға алып цырлап цатыр.

470.

Анадан аідаі болұп тубан царым,
он ұш цылда мен цолұңда бір царың,
ракым кылып цұзұмдұ бір көрмөдұң,
кайтәін мен цолұңда ынтызарым?

471.

Бу кайғыны басыма алда салды,
сенің ұшұн курбан кылдым цұз мың цанды,
ākām шешәм еі цуртұм алыс калды,
іш кім келіп сурамаса біздің калды.

472.

Еі цуртұм кайт десә бір кайтпадым,

су орнуна кан қутуіп бір канбадым,
алдымнан құз мың пәлә шыкса дабы,
қолұнда өлүмді бір оіға алмадым.

473.

Қолұнда он ұш қыл мен қетпәі құрдым,
сеннән баска ојұм күймөі құрдым,
құз мың пәлә алдымнан шығып еді,
ажалым қетпәгән сон өлмөі құрдым.

474.

Арзым айтсам саған қетпәс болдұ,
осұ қағзы басымнан кетпәс болдұ,
құз мың пәлә алдымнан шығып еді,
ажалым қетпәгәндә денәм өлмөс болдұ.

475. Бәді Ұлжәмөлдүң көз салғаны.

Бәді Ұлжәмөлі тыңдады тысында тұрұп,
карады бір тесіктән көңлүн беріп,
касын көзүн сипатын көрұп еді,
танып тұстұ кешікпәі көңлұ еріп.

476.

Шыкты шәзада көңлүн алып,
алыстан көрдұ бір қыз қатыр талып,
келіп қызды караса перізат,
басын салды тізәсінә қарын танып.

477.

Шәзада қыз басына қасын шашты,
акылына қыз келдідә көзүн ашты,

шәзада кызды көрүп таныған сон
ужалып шынымнан көзүн ашты.

478. Кыздың сөзү.

Сіз кімсіз, сізді перізат биләр, деиді,
биздәргә үлкөн ујат болар, деиді,
периләр екаўмўздў көрө кылса
әкәмізгә айтпаима олар? деиді.

479. Саипўл Мәликтің сөзү.

Он ўш җыл сәннан баска сөйлөрүм җок,
өлсөм сенің җолўңда көмөрүм җок,
җолўңда курбан болған мен көбөлдөк
отка тўссөм җанҗаимын, өлөрүм җок.

480.

Җанмағаннын бурундағы җандырмашы!
бузўлған көңлўмдў калдырмашы!
издәўшимән беишара меилің болса
көңлўңдў олаи булаи иш бурмашы!

481. Кыздың сөзү.

Адамзат перізатка асык болса,
сертинә турса деиді оған кылса,
пері отған җаралды, адам топрак,
җарасарма перізат ојуна алса.

482. Шәзаданың җубабы.

Перигә адам асык болса деиді,
кылсын адам онў алсын деиді.

483. Ұ̣̣адаларі.

Кыздың енді аітар сөзү бітті,
шәзаданың көргөн сон көңлү қетті,
бір бірінә енді асык болуп
аіткан ұ̣̣адаларі енді бітті.

484.

СөіләдҰ̣лар екаў қушактасып,
бір қергә сөз коідҰлар акылдасып,
оінбінән кҰлсҰсҰ бар болған сон,
Мәлікә кызға келіпті акрын басып.

485.

Мәлікә кыз ојанды бір кҰрсҰндҰ,
каідан білсін шәзаданың көңлү қетті,
Бәді Ұ̣̣жәмбі сураіды Мәлікәдән:
аітшы маған, не себәпті кҰрсҰндҰң?

486.

Өкпө кылды Мәлікә, сөз алмадың,
көңлүңдҰ курдасыңа бір салмадың,
шәзадаға көрҰң! деп аітып едім,
сөзҰмдҰ тыңдап есіңә бір алмадың.

487.

Бәді Ұ̣̣жәмбі аітты: Мен оілаімын,
перілар есіткән сөз болармын,
осҰ сөз булаі калса қүртҰм біліп,
ел ішіндә ујатка мен калармын.

488. Mālīkā sözŷ.

Mālīkā iŷ uŷaty bolmas, deidi,
bu iŷtān iŷ kīm kabar bilmās, deidi,
ŷāzadany siz munda ŷakıryңыз!
сураңыз iŷ kīm munda kelmās, deidi.

489. Bādī Ūlŷōmōldŷŷ sözŷ.

Bādī Ūlŷōmōl kabar berdi kelŷin! deidi,
sözŷŷō dŷspan moınŷ usunsŷn! deidi,
aitkan senің sözŷŷō Ʒany m kurban,
alyp kel endi kōŷlŷn Ʒetsin! deidi.

490.

Mālīkā eŷitkān son turdŷ, deidi,
kuanyŷ ŷāzadaŷa Ʒŷrdŷ, deidi,
Bādī Ūlŷōmōl ŷakyrdy, deŷannān son,
artynan Mālīkā kyz Ʒŷrdŷ, deidi.

491.

Eŷiktān Sāipŷl Mālīk kirdi, deidi,
artynan Mālīkā kyz Ʒŷrdŷ, deidi,
Bādī Ūlŷōmōl ornŷnan тура kelip,
булардан бурун sālām berdi deidi.

492.

Ekaŷ kōrŷŷŷlōr kuŷaktasyŷ,
birі birinān sŷidŷ auzdasyŷ,
Mālīkā бурунŷŷŷn kaıdan bilŷin?
mezāmŷāt kынды буларŷa aсын тасыŷ.

493.

Онан сон түрлү ісін вандырды,
Бәді Ұлжәмбі шәзадаға көңүлі бурдү,
бір бірінә сүйөнүп аяктарын,
со җердә ойнап күлүп бір аз турдү.

494.

Наз кылып бірі бірінән сөйлөстүлөр,
кушактап бірі біримән сырластылар,
ойнап күлүп со җердә мырадыға
екі асык айрымаска сырластылар.

495.

Таңга җакын шәзада үйгө кайтты,
җарына айтар сөздүң бәрін айтты,
шәзаданы үзүнө алып барып
ойнап күлүп өткүздү курбан кылды.

496.

Бәді Ұлжәмбі күндөн күнгө асык болдү,
көндүрсө кудајым деп кайғы кылды,
бар еді біргә келгән аналығы,
җылап оған айтышты ошү җолдү.

497. Аналығы келгәні.

Аналығын шакырып, анат! деиді,
анасы не сөзүң бар балам? деиді,
басыма түскөн менің бір ісім бар,
кулағыңа бу сырымды салам, деиді.

498.

Бір кайғы баска түстү кәріп болуп,

бір адамды көрдүм көңлүм алып,
түндө түстө кетпәйді күндүз оідан,
ылажын табалмадым кәіран калып.

499.

Бу ісімның ылажын тапсаң, анам!
көңүлгө бізді сен алсаң балаң!
бу істің ылажын таппас болсаң
бу кәірыдан акыр өлөм калам.

500. Аналығының сөзү.

Кәідан түстүң бу іскә, қалғызымаі?
караңғы түндө қарык қылған қулдузүмаі?
әкәмін пешәңә не деп аітам?
бу іскә ушурадың сен, қызымаі.

501.

Еі балам, сен бу іскә кәідан калдың?
каі қердә құрұп оған көз салдың?
әкә пешәңдің бетіңә қаралмаі
бу іс ұшұн қуртұңнан ујат алдың.

502.

Ондаі мундаі сөздөрдү аіта берді,
акыры сол ашудан кәіта берді,
шәзаданы акырын шақырып алып,
пердәсін ашып онұң құзұн көрдү деіді.

503.

Құзұн көрдү, басканы сұймөс болдү,
кызынан баска адамға кыпмас болдү,

аналык бір көрүп баур қарған сон
кызы тағы баскаға тімәс болдү.

504.

Бу ісің сенің, балам, сенің аіб емәс,
алда дағдыр кылмаса кыін емәс,
құзұн көрмөі бу сөзүңө айтсадағы
әкәң шешәң көргөн сон қаман демәс.

505. Аналығы екпәлгәні.

Шәзада біздіңміңән құрсұн! деіді,
әкә шешәң аі құзұн көрсұн! деіді,
арзыңды әкә шешәңә біз аіталык,
шык долұмұз тұзүгө құрсұн! деіді.

506.

Аналығы кұжөүн алып кетті,
періләр көз құмғанша ушұп кетті,
өзү кетті аналык арзы аіта,
шәзада еі шешінә турсұн! деді.

507.

Аналык сәләм беріп еніп келді,
сурады сөз басын, кызым кәһә?
кызыңыздың басында аз муңұ бар,
қибәрді бізді сізгә таман деді.

508.

Бір адамзат сұрөтүн көргөн екән,
он ұш қылдан іздеп құргөн екән,

Сарандыда турғанда көзүнө тұсұп,
кызыңыз оған көңілуң берған екан.

509.

Місірдің патсаның қалғызы екан,
караңбы тўндө құзұ қарык екан,
құзұн көрұп турсаңыз бір адамзат
баста шуға маңдаіда кундуз екан.

510.

Кызыңыз асык болұп көңіў сўідў,
умуттў асыктыктан қуртпāн ўідў,
ākā шешām арзым бар аїтар деп,
зарлык кылып алдымда отгаі кўідў.

511.

Кызыңыздың асыктығын āнык бїлдік,
арзын сізгā аїтўға атгаі қелдік,
қаратсаң қаратпасаң бір кўшўң деп
el шешїнā сонў бїз алып келдік.

512.

Көрсөттў шāзаданы алып келіп,
сālām берді шāзада қол кўсурұп,
күлдік кыды шāзада ол алдында
турдў алдында кўјоў кўрмөт кылып.

513.

Шāрбанў көрұстў көңўї беріп,
көрсөттў шāзаданы қуртўн қіп,
қаратып қурттўң бāрї аїтқаннан сон,
улўна бармак болдў кім кіп.

514. Шәрбәнў улуна барғаны.

Шәрбәнў кўжәўн алып кетті,
улуна көрсөтбөн деп көңүл еттi,
шазаданы тўсўрўп бiр шарбакка,
бiз келгәншә турўң мунда! дептi.

515.

Шәрбәнў улуна кеттi деидi,
сөйлөдў баласына сөзўн деидi,
кызыңызға бiр кўжәў тауп келдiк,
кiзмәт бiзгә кылўға ептi деидi.

516.

Акаси Мисирдә кан болған экән,
так Сулман орнўнда калған экән,
өзў адамзат аты Сайпўл Мәлик,
он ўш җыл кызыңызға асык болған экән.

517.

Еки җыл өз ўжўндө җаткан экән,
өз басын курбандыкка салған экән,
он ўш җыл җолўнда кәрип болўп
җўрөмўн деп әр җолўнда болған экән.

518.

Сөйлөдў кемшiр сөзўн бастан аҗак,
макул көрдў баласы оиламаi-ак,
кызыңыз тағы асык болған экән,
берсәңиз кайтар онў кынамаҗык.

519.

Баласы шәзаданы көрмөк болдү,
шешәсинң сөзүнө ермак болдү,
көрмөи-ак шәзаданы җаксы көрүп
тои кылып кызын оҗан бермак болдү.

520. Сәипүл Мәликти деу ушуҗаны.

Шарбакта Сәипүл Мәлик җалғыз еді,
көңлүндө оилағаны кан кызы еді,
бір екі деу аспаннан ушүп келді,
осүнда дүспаньң изі деді.

521.

Шәзаданы деу издәп җүргөн екән,
осү деу колүнда өлгөн екән,
осү деүнүң әкәси деу патсасы,
улүн өлтүргөнүн билгән екән.

522.

Еситипти баласын өлтүрдү деп,
Мәликәни со җердән келтирди деп,
алып кел! деп деүлөрүн җибәріпті,
менің колғанатым сындырды деп.

523.

Деу келди шәзадаға сәләм берип,
шакырды сизди җарың җаксы көрүп,
Мәликәни алып келгән сиз боларма?
биз! деді, беишара алдына билмәи еріп.

524.

Кетгиләр аспан көккө алып ушўп,
білмәиді Сәипўл Мәлік деўнў косўп,
деў онў көтөрўп келгәннән сон
өлўмдў моинўна алды қаны шошўп.

525.

Улўмдўң кәйтп алдың қанын? деиді,
алаин енді сиздің қанын, деиді,
мың қаның болсада қутулмассын
олжа қылдың өлтүрўп малың деиді.

526.

Ашўға кәўдөсўнө іш сїмаиды,
қылаиды, көз қасыны бір тїмаиды,
шәзаданың тағы қўзўн көрўп
өлтүрўгө тағыда іш қымаиды.

527.

Оїлаиды деў, Шәбәл келәр деп,
есїтп бізбән урус қылар деп,
қызын оған бергәнї турўс болса
қау болўп ел қырылып өлбәр деп.

528.

Деў патсасы көңлўнө алды деиді,
шәзаданы зымданға салды деиді,
кешкәлі ойнап қўргөн Сәипўл Мәлік
туткун болўп зымданға салды деиді.

529. Шәзаданың мынажаты.

Қудайау, пәлагә мен тұстўм деиді,
әзиз қандан ўмўт ўздўм деиді,

тірліктә пәләдән кутулмадым,
пәләнің даржасына құздум деіді.

530.

Ұмұтту едім көп қағзы таркарма? деп,
қаратқан қудажым қарылқар, деп,
аз көргөн бу кұншұм тос болдұма?
оілауш'едім қаксылық боларма деп.

531.

Бу дуспанды перізат білмәі қалды,
асық қар қосұлар деп оілаі қалды,
он ұш қыдаі айрылып бурұп едім,
құзұңо тосұң Сеіт тұспбі қалды.

532.

Қудажым, дағдыр сіздән болса керәк,
ажал қетсә бендәсі өлсө керәк,
қетпәғән ажал болмаса осұ қердә
бір себәп қудаідан бізгә болса керәк.

533. Шәбәлдүң сөзү.

Шәбәл шәзаданы көрөмұн деп,
қызымды акыр оған берәмін деп,
шәзаданы шарбақтан тапшаған сон
ашұ қылды қулдарын урамын деп.

534.

Онұ сіз іздәп шапшан табың! деіді,
кұн шыққанша кұн батқанша бітің! деіді,
бірәўң онұ тауп келә қалсын!
толтураін алтынға! табың! деіді.

535

Табалмаі екі құрт қаіран калды,
іздәуші бір қеләргә дала толдұ,
іздәушіләр кабарын таппаған сон
Шәәлінің көңлүнө қаіғы толдұ.

536. Бәді Ұлжәмөл, Мәлікә, Сеіт айтқаны.

Бу кабарды есітті асык қары,
қолұнда сақтап құрбн ынтызары,
Мәлікә Сеітмінән есітқан сон
бәрідә бірдіі шұлап калды.

537.

Бәді Ұлжәмөл есітіп кетті қаны,
бір қар ұшұн қыналды шыбылн қаны,
көздөрү кан қас болдұ қылаі, қылаі,
олұм болдұ көрмөсө оілағаны.

538.

Сеіт тосұ ајағын басалмаіды,
көкрөгү толдұ қаіғы қызыл кандаі,
тосұ құзұн осұ көз көрмөсө
олұмгө құзұн қығып қанды.

539.

Мәлікә тағы қылап шешәсімән,
қаксылары қылаіды шешәсімән,
қылаі қылаі көзү толдұ кан қасына,
кұндұз тұн зарладылар ол қаіғынан.

540.

Есітті енді Шәбаі қылағанын,
қызың өлімін деп беіт қоғанын,
ушурұп әр қерләрға іздәушіні,
өлітіуіуін болдұ енді оілағаны.

541. Бір пері кабар бергәні.

Бір пері сәләм берді қанға келіп,
қатыр едім тыста ауру болұп,
бір екі деу келіпті, қергә тұстұ.
бір адамды ушурдұлар қоғары алып.

542.

Бу кабарға Шәбаі дуспан деіді,
сол заманда деу бізгә дуспан деіді,
бу дуспандық қылсада олар қылды,
қазылып қау болғалы ушам деіді.

543. Шәбаі деуғә аттанғаны.

Шәбаі ашұланып қуртұн қіды,
урусқа көп әскәрдің қанын қыпды,
батырмінән ерләрін қасын'алып,
сарбаі қауп олар қылды сіды.

544.

Қонбідұ Шәбаі патса қуртұн аілап,
уштұлар аспанмінән кұндұ қаптап,
бір сағатта қеттіләр аілық қергә,
тұстұләр деу қерінә шыбын таптап.

545. Деўгә елші җибәргәни.

Шәбәл елші салды деў канына,
разы емән кісімді алғанына,
кісімді келтіріп шапшап берсін!
Әкүнөр біз урсак тўна.

546.

Татў болўп кісім берсә мен кайтармын,
бермәсә бу әскәрим җауға етәрмін,
кісім ўшўн бу җердә җаным курбан,
сен деўгә кызығымды көрсөтөрмўн.

547.

Деў канына елшіләр алып барды,
берсін деиді, патсамыз биздң барды,
татў болўп уруснаи кісім берсін!
калмасын биздә оған ынтызарды.

548.

Ол адамзат өлтүрўп җергә салдым,
кылыш тартып алдынан җанын алдым,
ол адамзат артынан кісі келсә
алса онўң сәләмін кунўн алдым.

549.

Кеткән елші Шәбәлгә кайтып келді,
сәләмін деў канына айтып келді,
өз канына сәләмін айтканнан сон
деў канының җубабын айтып берді.

550. Деў периләрмән урусканы.

Периләр уштў аспанға җауға караи,

болмаіды еі көп келгән құртқа батпаі,
перімән деўлар шығып урус кылды,
дарјаның сү болдў кызыл кандаі.

551.

Кылыш наіза аспанда шак-шык болдў,
деўлар сасып таппаіды кашар қолдў,
бірі бірін өлтүрүү деў періләр,
канмінән кәўдө баска дарја толдў.

552.

Аспанда деў періләр көп баіланып,
тўсбдў деў кәўдәсі қергә айналып,
деўнің канатыда моінү сынып,
қер тўсұп өлөдў қан кыіналып.

553.

Аспанда қаркыраіды кылыш наіза,
қыттрады кәўдәдән қердә маіса,
канаттары сынады кылыш шапса,
кылыш баска тіјәді кылдан таіса.

554.

Цеттіләр деў перігә аіғаі салып,
каштымар деўнің бәрі қанын алып,
періләр деў патсасын устап алды,
ајағымән колұна темір салды.

555.

Шәбаі онұң көзүн ојұң! деіді,
терәсін тірідәі-ак сојұң! деіді,
терәсінә анша сабан тығып
көшдөгө асып онұ којұң! деіді.

556.

Кыналуға келгәндә деўнўң қаны,
қалынады қалама деп кәріп қаны?
кісіләрiң мен тауп берәр едiм,
серт қылып өлтүрмәiн десә менi.

557. Деў Саипўл Мәликти бергәни.

Деў патсасы Шәбәлгә ермәк болдў,
серт қылып кісіләрiн бермәк болдў,
серт қылды ўадә қылды уруспаска,
татў болўп бiр бiрiмән қўрмөк болдў.

558.

Күдўлар бiр бiрiнiң қан қасықатынан,
таптылар шәзаданы су астынан,
тасқа баилап сандыққа салған екән,
болмаса айрып едi қан тосунан.

559.

Шәзаданы сандықтан бұзўп алды,
көргөн адам қўздөрўн таң қалды,
ас берiп су iшiрiп шәзаданы,
кудаi тағала сақтады, аман қалды.

560.

Қол күсурўп қанына сәләм бердi,
Шәбәл онўң қўзўн қарап турдў,
көзўн көрўп қарап турўп шәзаданы,
өз қуртўна ушуруп алып қўрдў.

561. Шабал кызын беріп тоі кылады.

Шабал келіп қуртуна қарлық кылды,
тоі кылың деп мал сојуп елді қіді,
тоі кылды Шабал патса қуртуң қіп,
шазадаға бермәк болуп кызы тіді.

562.

Бу кабарды Сеіт тосұ естіп алды,
ізден құруп кыздарман біргә келді.

563.

Перізатпән адамзат көп қілып,
әр қердән қаксы келді алтын кіп,
көргөн адам құздөрұн таң қалды,
Сәипұ! Мәлік құзұқты қолға салып.

564.

Алтын тондар кігізіп қан тосұна,
нөгөр кылып шакырды өз қасына.

565.

Қалмаіды ұлкөн кісі қозғалмаған,
осұ тоіда маі ішіп мас болмаған,
қалмаіды қатынмінән қыз, урғашы, еркәк,
бір бірімән сөлөсұп мас болмаған.

566.

Қарлық кылды Шабал келіңіз! деп,
күјөүнұң ұјуно кіріңіз деп,
алдында оін күікү кізмәт кылып
көрсөгөнұн бар болса көруңіз! деп.

556.

Кыналуға келгәндә деўнўң қаны,
қалынады қалама деп кәріп қаны?
кісіләрің мен тауп берәр едім,
серт қылып өлтүрмәін десә мені.

557. Деў Саипўл Мәлікті бергәні.

Деў патсасы Шәбәлгә ермәк болдў,
серт қылып кісіләрін бермәк болдў,
серт қылды ўада қылды уруспасқа,
татў болўп бір біримән қўрмәк болдў.

558.

Күдўлар бір бірінің қан қасыјатынан,
таптылар шәзаданы су астынан,
тасқа баілап сандыққа салған екән,
болмаса айрыш еді қан тосўнан.

559.

Шәзаданы сандықтан бұзўп алды,
көргән адам қўздөрўн таң қалды,
ас беріп су ішіріп шәзаданы,
қудәі тағала сақтады, аман қалды.

560.

Қол кўсурўп қайына сәләм берді,
Шәбәл онўң қўзўн қарап тураў,
көзўн көрўп қарап турўп шәзаданы,
өз қуртўна ушурўп алып қўраў.

561. Шабал кызын беріп тоі кылады.

Шабал келіп қуртуна қарлық кылды,
тоі кылың деп мал сојуп елді қиді,
тоі кылды Шабал патса қуртуың қип,
шәзадаға бермәк болуп кызы тиді.

562.

Бу кабарды Сеіт тосұ естіп алды,
ізден құруп кыздарман біргә келді.

563.

Перізатпән адамзат көп қилып,
әр қердән қаксы келді алтын кіп,
көргөн адам құздөрұн таң қалды,
Саипұ! Мәлік құзұқты қолға салып.

564.

Алтын тондар кігізіп қан тосұна,
нөгөр кылып шақырды өз қасына.

565.

Қалмайды үлкөн кісі қозғалмаған,
осұ тоіда маі ішіп мас болмаған,
қалмайды қатынмінән қыз, урғашы, еркәк,
бір бірімән сөлөсүп мас болмаған.

566.

Қарлық кылды Шабал келіңіз! деп,
күјдөунұң ұјунө кіріңіз деп,
алдында оін күікү кізмәт кылып
көрмөгөнүн бар болса көруңуз! деп.

567.

Көрдүлөр шәзаданы бәрі келіп,
алыстан кол күсурүп сәләм беріп,
қыршыман оіншы бәрі сонда,
шығуға кымадылар құзғн кыжып.

568. Кызды алып келгәні.

Келділәр аналықтары кызын алып,
камкоршы атаушү тузак салып,
тапшырып кызын құртғна кайтты деіді,
цеттіләр мурадына қалғыз калып.

569.

Тартады оін күлкү нека болүп,
үлкөн кісі, катын, кыз үігө тотүп,
күннөн күнгө булардың оін күлкү
кыздарға тоі кымағы бурундаі болүп.

570. Мәлікәні Сеіткә бергәні.

Бір айдан сон тосғна кыз айттырды,
Мәлікәгә цетсін деп сөз салдырды,
таж Мәлікә кызына берәін деп,
ергә тісін деп тағы алдырды.

571.

Сеіткә берді кызын көңлү сүжүп,
мурадына Мәлікә цетті цетіп,
шәзада Бәді Ұлжәмбі қарымнан
Сарандыдаға келділәр құртғн қіп.

572.

Таркаттылар тоіларын оінап кўлўп,
бір қым турдў шāзада кайтып келіп
оінап келіп қўргондō Сāipўl Mālīk
құртў оіға тўсұптў бір көрсом деп.

573.

Бāрі онўң көрўскөнўн оіға алады,
сўігөнўң бар екāн деп өкпōlōдў,
бір мен сіздāн баска оіларым қок,
кымаі қарын баскадан көп кўндōдў.

574. Сāipўl Mālīk қубабы.

Сāipўl Mālīk аітады koіmaі калдым,
бајағы көп кāрўāнīm оіға алдым,
сеннāн баска сўјōрўм кўјōрўм қок,
ескі дердінā шыксын деп ура салдым.

575.

Өкпōсў Шāбaлғa қетті деіді,
кабар аітып құртўн елін қіді деіді,
кўјōрўмўз el құртўна сағыныпты,
кылыңыз осў кайтарынды, деіді.

576. Шāбaл кўјōрўн кайтарғаны.

Құртўн қіп кызына саіман тўзōдў,
алтынмīнāн кўмўстōн көп берді,
сансыз кулбāн кўң қолдас болўп,
қас қігітғар бāрідā кызы қўздў.

577.

Сарандылда патсасына кабар берді,
айткан сөзүн буларда кабыл көрдү,
корлуктан мал мүлкүн іәсінә
казіна казнасын бәрі берді.

578.

Түзөттүлөр кыздарын тоі кылып,
қөнөлтүлөр кыздарын атка қылап,
он кұң алты кұмұс казінасымән
тапсырдылар шәзадаға алып келіп.

579.

Оін кұлкү кылып тоілады,
үлкөн кішші әр қердә оінады,
перінің мықтысы Шәбәл еді,
каі қердә мықты болсада коімады.

580.

Қөнөлдү Шәбәл кызыны амандасып,
үлкөн аға кішші іні бір қандасып,
алтын такта отуртұп кыз кұжбұн
қылау қок оін кұлкү қалжыңдасып.

581.

Уша уша періләр такты костү,
қумдаі болұп аспанға алып уштү,
сырнаі керінаі ағаі періләрдің
бір сағатта Місіргә алып ұштү.

582.

Сансыз әскәр Місіргә қакын тұстү,

Місір елі қау бар деп бу коркустү,
Касым кан бу асқарді біліп кел! деп
бір ұазірмән қибарді қолдас косуң.

583.

Кеткән ұазір куанып кайтып келді,
сонша деп патсаға айтып келді,
куанғанынан Касым кан ат келғанша
ел алдына тұстүдө қажау құрду.

584. К о р ұ с к о н д о р ұ .

Касым кан мінгізді ат екпәліп,
бәрі келділәр муну есітіп,
Саипұл Мәлік алдына қажау келіп
қыбылдылар алдына күлдүк етіп.

585.

Шәргә алып келіп тойдү тоілап,
кеінгі келінбінән кыздар оінап,
Сеіт тағы косулап ақасіна
шакырды Місір елін бәрін сілап.

586.

Касым канбінән бәрі уанбаіды,
баласынан басқаға қубанбаіды,
шәзада бір ділөң сөіліп еді,
есітіп көз қастарын тіј'алмаіды.

587.

Касым кан баласына орун берді,
шәзада тосұмінән сеіл курду,
малда ортак екаўғо, қанда ортак,
татұлукпән дунуөдөн биұр сұрду.

588.

Бірда сеіл курады Ырамбағы,
турады Сарандылда аз кўн дағы,
кізмәткәрі бәріләр кәйғысы җок,
өйнағань кўлкўнў кызыктағы.

589.

Өмўр өттў булардың җаңа җардаи,
көкрөктөрў барында ап ак кардаи,
көрсөтпөсўн бөндәгә кудаи зары,
төртөў көккө конҗан төрт булбулдаи.

590.

Көп җасап өттў булар өмўр сўрўп,
кыдылар патсалыкты әдiл турўп,
азабының соңында җаксылык бар,
җеттi мурадына көп җыл турўп.

591.

Айрымўға келгәндә кымаи өттў,
җаңа келгән конактаи сiлы өттў,
дўнўбдөн өттў арманы җок,
куаншылары коинўна сiмаи өттў.

Тамам болдў.

II. ӨЛӨҢМІНҢҢ ШЫҒАРҒАН ҚЫСКА ҚЫСАЛАР.

1. Алтын Бас, Кұмұс Аяқ ашық болғаны.

1.

Айтамын тыңдасаңыз Ұаксы кепті,
көп адам біздән бурун өтүп нетті,
Ұамағат ықласымән кулак коіса,
малға баі баска кемтәр адам болдү.

2.

Аспаннан калың Ұауған кар болүптү,
қыса айтсам көңүліңіз Ұаі болүптү,
бітіпті Ұеті рӯ малы патсаға,
сүйтсөдө бір перзәнткә зар болүптү.

3.

Он сегіз ол патса Ұасынд'еді,
әләмнің көп кайғысын оған берді.
Ұылады кыркка шеін бала тіләп
сүйтсө дағы тіләүн іш бермәді.

4.

Кылыпты кеі адамды малды, деіді,
кылыпты кеі адамды зарлы, деіді,
Ұетіпті ол патса алпыс Ұаска,
алпыста Ұетпіс катын алды, деіді.

5.

Кудаіның көрсөткөнүн көрдү деіді,

көңіңнө ңаксы нїят кїрдї, деїдї,
көрмөдү ңетпїс катынан ңаңгыз перзїнт,
бәрїдә ңетпїс катыны өлдү, деїдї.

6.

Кудаїдың ңаксылығын бїлмәған сон,
тағат кып дүнўдөгө ңұрмөгөн сон
мунша малды көп ңїп набыламын?
әр нерсә сенїмїнән бермәған сон.

7.

Ісїнә алда салған көнбөгөн сон,
убажым негә керәк өнбөгөн сон
өлөін қаңгып ңұруң кула тўзгө!
бір перзїнт куанышка бермәған сон.

8.

Көңіўм ңамандыкка бола бердї,
алданың ак ісїнә көнө бердї,
бір кўнў ңетї рўға мал берїп,
қаңгырып ңапан тўзгө ңұрө бердї.

9.

Көңіўмән бір нїяткә басты кадам,
тыңдамас насїкатты бїлмәс надан,
қаңгырып әї далада келә ңатса
алдынан даус келдї бір ңаңгыз адам.

10.

Ҙаратқан ңермән көккө алда м'екән?
әр істї өзү ңөндөп кыларм'екән?
баланың кўжўғуңнөн шығып ңұргөн,
ода бір сексән ңасты кемпїр екән.

11.

Мінгәні ер үгіттін кара керді,
атты емәс ол патса қајау ерді,
көз қасын көрбөрм'екән бір алда деп?
пыласып бірінә бірі колун берді.

12.

Кемпір айтты алдаға сіндым, деді,
зарланып кешә кұндұз құрлұм, деді,
кемпір айтты: Мен келдім сексән қасқа,
сексән бес қасымда қетпіс байға тідім, деді.

13.

Ўжұмдә бала зары болдұ, деді,
баурұмдұ қаиғы отқа кұидұ, деді,
көрмөдұм қетпіс байдан қалғыз перзәнт,
бәрідә қетпістің өлдү, деді.

14.

Кудаидың рақмәтін білді, деіді,
әр қолдұ өзүң қөндө енді, деіді,
қамағат, қалаі екән кудаі ісі?
кемпір шал біргіп дәурөн сұруп құрлұ, деіді.

15.

Айбәл зарлы боп құрлұ, деіді,
көңлүнө Іман нурұ кірді, деіді,
қамағат, ықласымән мунұ тыңда?
көз қасын екі мысапырдың Іді деіді.

16.

Кудаіға мен қылаш, көңлұм кұптұ,

кешірсәң кунајымды осў депті,
деғані беішараның сол емәспә?
сол кемпір сексән бестә болдў қўктў.

17.

Бендәлар алда деған Іман тапты,
іманың ытрўк сөз бетін қапты,
тоғус аі тоғус сағат болғанда
сол кемпір алтын басты бір ул тапты.

18.

Азапты ылғонўншө көрмөдә'енді,
көңлүндө қамандығы болмадә'енді,
Алтын Бас тўған кўнў тоі кылып
елгә қуртка келсін деп кабар берді.

19.

Кудаідың көрсөткөнўн білді, деіді,
бауру ашык отқа кўидў, деіді,
Алтын Бас бір кўн тўндө ујуктап қатса
тўсўндө Кўмўс Ајак келді, деіді.

20.

Алтын Бас саі кез оғўн атамысын?
кунаға қас басыңнан батамысын,
кудајым ол басында костў бізді
ўјўндө маған келмәі қатамысын.

21.

Берәрма тиләгімді, бір сағымды,
оінаимын ашығыммән бу шағымда,
кудајым екаўмўздў косўп еді,
аваның іштә қатқан курсағында.

22.

Алтын Бас ојанып енді тұрө-гелді,
тұстө көргөн ашығы көрүнбөдү,
ақакә, ескән қелға ашык болдұм,
кудајым кетпәс қаіғы маған берді.

23.

Аітамын тыңдасаңыз қаксы кеп,
қаньң Іман кұтсөң болады сеп,
е ақә, руksат бер енді маған!
аітып зар еңрәптi мыкнат қеп.

24.

Паіғамбар бурун өткөн Муса деді,
баска іс кім сарғаимас кұн тұса деді,
атакә, қумусұңдұ бітір деп
ісіңә катты қаірым қумса деді.

25.

Царасар алмас п'шак кынға, деді,
кудаң енді кылдым саған, деді,
көрүңгөн таудаі болұп кара тасты
екпәлші, көз қуаншым, мында! деді.

26.

Аітаін қана бір сөз енді, деіді,
тіләгін беішараның берді. деіді,
көрүңгөн таудаі болұп кара тасты
кыстыда қолтуғуна құрб берді.

27.

Кудаіға тауба кылып кылдым депті,
кұшұңдұ маған, бала, қідың депті,

бара көрдүм тасты, аі карағым,
кұшұңқо, көз қуаншым, тойдүм депті.

28.

Карағым, сен кеткән сон не болармыз?
дуспанмән сен болғанда тең болармыз?
есіңа ал! тірі болсаң, е карағым,
біз кімға картайған сон цем болармыз?

29.

Алданың дағдырына көшө берді,
ашыкка біткән оін бола берді,
арзын атасына айтсын! деді,
салып урұп сар'ал'атка мініп құрб берді.

30.

Ашығым, мен аітаін сөзүм, тыңда!
кудаіның бујурұдүмән келдім мында,
мекәнім сурасаңыз менің алыс,
цетәрсін кұјұп цаның бес мың цылда.

31.

Алтын Бас уікусұнан тұрб-гелді,
ашығы тұстб көргбн көрұнббдұ,
не болсамца болаін осулаі деп,
кұн батысына карап құрб берді.

32.

Цаксыдан өзүмұздб көп естәмін,
цаксы маған айтпаса нені естәмін,
арада бір нешә құн бткбнбн сон
келіптi бір нәргә деп есіткәмін.

33.

Шәрдән кыздың құртұн сурайд'енді,
шәрдән онұң қолұн біләлмәді,
болған бір кәрісі ұш құз қасты,
Алтын Бас оған келіп сәләм берді.

34.

Алтын Бас сәләм берді кәрігә,
сурады қалын құртұн тағы қана;
е қігіт, сабырлық қыл бір алдаға!
жетәрсін шапшан құрсөң бір қыла.

35.

Руксатты қігіткә кәрі берді,
онан соң Алтын Бас құрб берді.
бір алдаға тәуәкүл қылып құргөнүңдө,
көп мықнат қол ұстүңдө қігіт көрдү.

36.

Арада бір нешә кұн өттү деіді,
кудажым сар'ал'атқа тіл берді;
көп кұнұ қолдас болғаннан соң
келдік бір мұндаі қергә аман деіді.

37.

Алтын Бас бір нешік кұн болдык қолда,
ојұңды негә-аітпаісын маған сірә,
Алтын Бас мен аітаін өзүңүзгө,
кудаідың кудрөтүмінән келдім мында.

38.

Өз шәрдән сенің қайның бір қылдык қер,
ш.

цетәрмиз тiрi болсак намаз дiгәр,
со кал бiтiрәр терўәрдiгәр,
кõп мыкнат кõрдўк қол ўстўндõ.

39.

Ер токумў сар'ал'атка салад'екән,
бес намаз кудајымнан келад'екән,
тўн болдў кўндўз болмаi цўрдў налып,
сар'ал'ат кўнд'аралап цўрõд'екән.

40.

Сар'ал'ат астындағы арык екән,
аi цўзў арғаннан сарык екән,
колўндў бермәсәндә ўидõн шыккан,
беiшара Кўмўс Ајак арык екән.

41.

Сон ўигõ сәләм берiп кiрiп келдi,
қалт карап Кўмўс Ајак ендi кõрдў,
кудајым кõрсõткõнўн расм'екән?
секрiп Алтын Бас колўн бердi.

42.

Косўлдў бiрiгiп ендi iкi зарлы,
бурун қалғыз болсада болды барлы,
бiр адам кызыңызбән бiр қатыр деп
бiр адам канға келiп кабар бердi.

43.

Кан ендi есiткән сон апўланды,
елiнә рiлсын деп кабар салды,
бiр тўндõ он мың iешкәр келдi дағы,
беiшара Алтын басты камап алды.

44.

Зарлыкты бір алдаға кылды, деіді,
моінүн Мәдінәгә бурдұ, деіді,
ашұман кыз ағасы келді дағы,
кылышман Алтын Басты урдұ деіді.

45.

Тілағін ыманды кул тапты деіді,
бәріндә дүнбөнүн сатты деіді,
күждөн кәін ағасы урмайма! деп,
беішара сабыр кылып қатты деіді.

46.

Кудайым Алтын Басты кылған зарлы,
кудайдың буруруғуна амал барма?
Алтын Басты кыраин деп умтулғанда,
колунан Кұмұс Ажак устап алды.

47.

Алданың аманатын берәрмін деп,
сөзүнбө кім айтсада көнбөрмін деп,
баталмаі кан кісісі кәітып барды,
канға бір оі тұстұ, берәрмін деп.

48.

Кан өзү Алтын Баска келді деіді,
Алтын Бас тұрб-ғәліп сәләм берді,
келбәтін беішараның көргәннен сон
со қердә кан кызын бермәк болдұ.

49.

Күждөү қан саған көңіүм толған деіді,

дәурөнүм кўжүкпінән солған, деиді,
бајағы Казак Калмак қау шағында,
бір катты Калмак дегән болған деиді.

50.

Цатамын мен ұжүмдө ішім пісіп,
құрөмүн шәрігәтпән қолға тұсұп,
катты қау Калмакпән болғанымда,
қау қолұна қайнағаң кеткән тұсұп.

51.

Салса енді алмас бышак қынға деиді,
қудай өзүм қалдым мұнда деиді,
қайн ағаң қау қолұна кеткән тұсұп
сонұ ақпәл кұшұң болса мында деиді.

52.

Қоңлұнө алда салды, кірә берді,
ајаимын айтпаимысын? қудай білді,
айтқан сон намысына шыдай алмай
салып урұп сар'ағ'атпән құрб берді.

53.

Заманнан көп заман өттү, деиді,
Алтын Бас айтқан сөзгө енді, деиді,
қау Калмак он ашылық қердә екән,
он күндө ел шетінә қетті, деиді.

54.

Қау Калмак Алтын Басты бығән екән,
күтүп біткән Калмак құргөн екән,
қайсаңы ұшпұ мунұ тұстө көрүп
қеліп қарс алдынан келгән екән.

55.

Кудаіға Алтын Бас құр көңіу толұп,
шығамын бір кісі зарлы болұп,
кара кустаі қылып Калмак шыкты,
жердәгі топрактаі бірдәі болұп.

56.

Косұлдұ іздәп құрұп екі зарлы,
есіңә ал бігөнұншө бір кудаіды,
Калмактың көптұтұнө шыдаі алмаі
аттың басын тартып тура калды.

57.

Құрөмұн бігөнұншө кудајым деп,
қаныңа Іман күтсөң болады сеп,
бермәсәң өзүң кұрмөт кудајымаі,
болады қалғыз менмін Калмак көп.

58.

Өзүң ракмәтінә мен қылаімын,
кудајымаі қарым деп мен сураімын,
қасымнан қолдас болған сар'ал'атым,
Калмак көп әйт, маған не қыламын!

59.

Ішінә көп санаған іш немә алмас,
көп кеңәсіп тұрған кісі алыс бармас,
кірәлік бу Калмакка не дә болса,
катындаі карап тұрарға ол қарамас.

60.

Калмактың бір шегінән кірді, деіді,

коідаі Калмак басын кырды, деіді,
сол кұн кұн батқанша урус кылып
Калмактан он мың кісі ыды деіді.

61.

Айылың сөз бастаимын ылажы деп,
кешірсәң кунажымды кудажым деп,
Алтын Бас уакта кбзұн ашып
қаизаңнан баска тірі қан қок.

62.

Кудаі қан қаратқан пыры деіді,
байлау қатып қаисаң шірі деіді,
е Алтын Бас, бір қасық қанымды бер!
қайн ағаң әлі ылығи қок тірі, деіді.

63.

Айылың қаизаң ертіп барды,
кудажым бір мықнат қолға салды,
қырк кулаш шың рауға салған екән,
қау шіркін қорққаннан алып берді.

64.

Қосұлса екі ашық зарлы деіді,
кбзұн қорып ашы алды деіді,
айтсаң шіркін мунша негә қудоттың деп
қаисаңның басын кесіп алды деіді.

65.

Тілігін ақырын тапты, деіді,
бәрінді бу дұнбұнның сатты, деіді,
қасына қайн ағасын қолдас кылып,
қеріні есән аман қайтты енді.

66.

Церінә есән аман енді келді,
ата енәсі алдынан карсы құрду,
öldү дегән улұм тірі келді,
кырк кұн құртұн қш кыды тоідү.

67.

Ыклас ата енә қана берді,
кудажым көңілуно сана берді,
кемпір шал көрмөгөн сон сағыныпты,
кайтсаң балам руксат бердім деіді.

68.

Акыды Кұмұс Ажек тапты деіді,
бәріндә бір ашыкка сатты деіді,
касына Кұмұс Ажек қолдас кылып
кырк нарқа казіна артып кайтты деіді.

69.

Церінә есән аман құрду, деіді,
қолда нешә мыкнат көрдү, деіді,
тұстө көргөн кызды алып кайтты,
шәрінә есән аман келді деіді.

70.

Кудажым тіләгімні берді, деіді,
ішімә тағы дәурөн кірар енді,
мурнұма карадымның ісі келді,
ұш кұндө көз қуаншым келар, деіді.

71.

Кемпір шал шыдаі алмаі карсы құрду,

уш кундо черина екау кирди,
чалгыз кеткан куаншын тiрi корду.
сол черда кушактасып кбцлу турду.

72.

Шыбарым, армағым, боз тарланым,
тұскондо сен есім көп зарландым,
сен шырағым ұжымнөн чалгыз кетіп,
екау келдің кудаға өлсөмдағы қокты арманым.

73.

Шыбарым, арғымағым, бос тарланым,
тұскондо сен есім көп зарландым,
балам öldу десамда тiрi кордум,
кудаға өлсөмдағы қокты арманым

74.

Құриөттөп шәріна алып келді,
кудаіның берғаніна тауба кылды,
патса енді құз алпыс қаска келді,
енді каза қетін олуп калды.

75.

Дүнүо мына чалған калғаныңыз,
көп өттү муңдукпінан арманымыз,
кемпір шал қетісіпті мұрадына,
қамағат сондаі бәсүн заманыңыз.

2. Аксак Темір Кан.

1.

Бісм'ылла сен тілсәң іман берәр,
айтпасаң бісм'ылланы қаның қибәр,

кудаіның оілап турсам кудрөтү көп,
кан өткөн біздән бурун Аксак Темір.

2.

Айтпады ңаксы кыса өзүм сынды,
Мәкәні сіз ојуңа алмаі өткөн күндү,
кан өткөн Аксак Темір аі ңарандар,
сол күндө алған екән кырк катынды.

3.

Көрмөдү кырк катыннан ңалғыз бала,
ісіна кудајымның барма шара,
кырк бір кылып алмасам болмаід'екән,
деп аітып оілады сол беішара.

4.

Сонан сон бір мусапырдың кызын алды,
аітаін кеңәс кылып Темір канды,
төрт патса сол күндө тіләсіпті,
болмаі ак Аксак Темір тартып алды.

5.

Кызы бар мусапырдың тўған аідаі,
өзүнүң мінәзінің бәрідә ңаі,
ужмактағы көр кызын сіпаттанған,
патса онү косуп көрдү ңандаі.

6.

Кызығын көрүп ңұрдү сол патса,
аітаін насікат кып сөзүмө уксаң,
ол кыздың бір улү тудү келәр ңылы,
кудајым, кім кем болар ізі ңаксы.

7.

Бір кўнў Аксак Темір сеіл кылды,
сеіл кып құрду деіді аılık пердә,
бір кўнў кішші катын камла боп,
мынан басы кўмўс кўтў алтын бір ул тўдў.

8.

Кудажым акыр коскан екән екі пердi,
бурунў кырк баібішә көрөмөдў,
булар енді біздәрдән өтөдў деп
кеңас кылып бірдіі кусаланды.

9.

Кырк катын патсаға кат қибәрдi,
бірәўгө аманат кып акы бердi,
катыны таңдап алған қылан тапты,
кайтәміз енді мунў? дептi деідi.

10

Кастығы имансыздың калмас сирә,
кағазды алып қолға кирдi бу беішара,
арада бір нешә кўн өткөннөн сон
бір кемпіргә қолукту қонак бола.

11.

Қігіттi кемпір көрўп таныш білдi,
қатты қігіт көнўнө уіку кирдi,
қігіттiң калмасында кат қазўлў
кемпір окуған сон онў білдi.

12.

Сум кемпір онў алып қолдан азды,

кудажым, со сөзүнү недан қазды,
қылан екән деп қазыпты қырк баібішә,
кү кемпір аідакар деп кайта қазды.

13.

Ожанып қатқан баіғус тұрб келді,
кемпірдің не қылғанын іш білмәді,
арада ұш күн ұш түн өткөннөн сон
қағазын алып келіп қағза берді.

14.

Темір қан қатты алып окуп көрлұ,
кайтәміз қылан тудұ дегән еді,
қазыпты тағы бірәу аідакар деп,
ішівән қастық бар деп пықыр қылды.

15.

Коіса екән імансызды қаратқанша,
таратып дұнұбнұ қаратқанша,
мен келгәншә баланы өлтұрмәсін!
қылан іштән шыкса амал қанша?

16.

Өлтұрмән ажу, қолбарыс болса дағы,
қолұма қаблан болса қонса дағы,
қатын тапқан екән қаксы перзәнт,
шын болса кудажымның бергән дағы.

17.

Сол қігіт кірді қолға қатты алып,
кемпіргә қонақ болдұ қана барып,

7.

Бір кұнұ Ақсақ Темір сеіл кыды,
сеіл кып құрдұ деіді айлык җердә,
бір кұнұ кішші катын камла боп,
мынан басы кұмұс көтұ алтын бір ул тудұ.

8.

Кудайым акыр коскан екән екі пердї,
бурунұ кырк бабішә көрөмөдұ,
булар епдї біздәрдән өтөдұ деп
кеңәс кылып бірдәи кусаланды.

9.

Кырк катын патсаға кат җибәрдї,
бірәүгө аманат кып акы бердї,
катыны таңдап алған җылан тапты,
кайтәміз ендї мунұ? дептї деіді.

10

Кастыҗы җмансыздың калмас сирә,
кағазды алып җолға кирдї бу беішара,
арада бір нешә кұн өткөннөн сон
бір кемпіргә җолукту конак бола.

11.

Җигіттї кемпір көрүп танып бїлдї,
җатты җигіт көңүнө уїку кирдї,
җигіттїң калмасында кат җазулу
кемпір окуған сон онұ бїлдї.

12.

Сум кемпір онұ алып җолдан азды,

кудажым, со сөзүңү недән қазды,
қылан екән деп қазышты қырк баібішә,
кү кемпір аідакар деп кайта қазды.

13.

Ожанып қатқан баібус тұрб келді,
кемпірдің не қығанын іш білмәді,
арада ұш күн ұш түн өткөннөн сон
қағазын алып келіп қағза берді.

14.

Темір қан қатты алып окуп көрдү,
кайтәміз қылан тудү дегән еді,
қазышты тағы бірәү аідакар деп,
ішінің қастық бар деп пықыр қылды.

15.

Коіса екән імансызды қаратқанша,
таратып дүнүөнү қаратқанша,
мен келгәншә баланы өлтүрмәсін!
қылан іштән шыкса амағ қанша?

16.

Өлтүрмән ажу, қолбарыс болса дағы,
қолума қаблан болса қонса дағы,
қатын тапқан екән қаксы перзәйт,
шын болса кудажымның бергән дағы.

17.

Сол қігіт кірді қолға қатты алып,
кемпіргә қонақ болдү қана барып,

кемпірдің ұжұнб келіп уруктап қатса
қана кемпір оқуды катты алып.

18.

Таңқалды кемпір катты көрүп,
көңілі қаман болды катты көрүп,
қудаідан тілегәнім осы еді,
қоғалтсын мен барғанша онды өлтүрүп.

19.

Ожанып қігіт қана құрды деіді,
катты кырк катынына берді деіді,
шешәсімән екәүн бір сандыкка салды,
ағызып қарғаға қоя берді.

20.

Темір қан қайтты бір күнді сеіл курүп
ұжұнб келді деді бір күн құрүп,
қызығын баласының көрбөмін деп,
шакырды катындары ойнап күліп.

21.

Катындар, кешә тұған балам қайда?
салаін көзүм қырын қуаншыма,
өзүң қарлық қылыпсын өлтүрсүн! деп,
ағызып қоя бердік қарғаға.

22.

Қығылды қан есітіп алтын тақтан,
алмадың негә қабар біз беібақтан,
қай күндө келәрм'екән ушқан күлім,
булаі емәс еді көргөн түсім.

23.

Кырк пара кырк катынды кылды енді,
канжарман құрөктөрүн тілді деді,
бәрін бірдіі бітүрүп сол патса
даржаман сапар кып құрды енді.

24.

Кырк күн құрды даржаман сергәрдан боп,
сөзүмдө менің айтқан асымы көп,
бір күнү даржадан шығып еді,
дамы кылды бір каум елгә келіп.

25.

Сон елгә келіп патса конак болды,
онан сон оған шатыр тігіп берді,
шатыр тігіп берді құрмөт кылып,
туруптү бәрі бірдіі кізмәт кылды.

26.

Атағын Темір канның есітқан,
бәрі бірдіі қлды оін кыған,
Темір кан білдіп экән онү білді,
бір катын айтысұға буған келгән.

27.

Өзүнүң суға кетқан катын экән,
патса онү көрүп білгән экән,
ол катын білгән айтты такка келіп,
Темір кан мунү көрүп зар еңгәгән.

28.

Көзүнүң қасы тәгүлді онү көрүп,
бәрі кудағымның болады қоп,

патса муну көрүп сурайд'енді,
назылган мундаі көркөм катынсын деп.

29.

Бу катын ылады сөзүн естіп,
карашы! тиләгінә бергән кезін,
ішіндә беішараның каібысы бар,
енрәді булактаі кып екі көзүн.

30.

Кудажым каібы бергән саған деді,
білмәгән насікаты надан деді,
аірымдым сүйгөн қардан кудай берді,
кудаі каібы берді маған деді.

31.

Мен патса Темір каның катын едім,
сінған кудай қаныңа панас'еді,
бар еді меннән баска кырк катыны,
маған ул бергән сон мені көрөлімөдү.

32.

Темір кан менің ерім бір күн сеіл кылды,
құрөдү сеіл кылып аілык қердә,
кырк катын көрөлімөдү енді мені,
дарјада мені ағызып кожа берді.

33.

Балам касымдағы қеті қаста,
кудажым ону қаратты ағуі баста,
мен мында, ерім калды өз шәріндә,
кудажым каібы берді маған қаста.

34.

Темір кан тұрб-геліп қаиран қалды,
мунуң айтқан сөзүңб іші қанды,
көзүңб бір бірнің тұскөн қары
беішара тұрб-геліп бек қылады.

35.

Қарағым, сені көрмбi келіп едім,
азапты әр уақытта көрүп едім,
қудажым көрсөтүптү сені бізгә,
қаіғырып кешә күндүз зар еңрадім.

36.

Қатынын тауп алды іздеп құрүп,
ісінә шеріәттiң мойнуң бурүп,
екәү косулүптү армансыз боп,
алданың бергәнiнә шүкүр қылып.

37.

Мен құрдүм кешә күндүз кәріп болүп,
қолда деуіләт қостү қонүп құрүп,
аірылдым кешә күндүз мықнат қеп,
қаіғымән құбүш'едім күн түн өтүп.

38.

Со қарды көрүңбормб маған ендi,
қаіғыны ажамаi-ақ қолға құрлау,
беішара мұңдук сөзүң айтқаннан сон
орнұнан Аксақ Темір тұрб-гелді.

39.

Орнұнан Аксақ Темір тұрб-гелді,

касына қакынрак қата берді,
сарғаиды қылаумінән көзүм деді,
бал шекәрдән тәттi едi сөзүң дедi.

40.

Орнұнан Аксак Темір тұрб-гелді,
касына қакынрак қата берді,
адамға адам улұ бш екән деп,
болмасаң менің қарым өзүң енді.

41.

Цеткіздi бiр бiрiнi есән аман,
куаяшым тiрi кеткән кайда балам?
баласын екпәп көрсө баибiшәнiң
дәүлөт кайта келдi муна қалған.

42.

Куанда бiрi бiрiн тiрi көрүп,
даржамән кайта құрдұ сапар кылып,
цеткiссә кудажымның ракмәтi бар,
ұжүнб дәүрөн сұрдұ қана издәп.

43.

Екәү дәүрөн сұруп құрдұ деидi,
қаксылык бiр кудаидан болдұ деидi,
онан сон құз сексән қыл бмұр сұруп,
алладан каза цетiп блдұ деидi.

44.

Бу баланың аты екән Кәрі Іман
кан келсә шерiәткә моiнұм бурман,
кудаiның оiлап турсам кұдрөтү көп,
ол бала цуртүн бiлiп патса болған.

45.

Білапті Кәрі Іман ұш құз шәр,
бізгә кас кылғанда кудаі табар,
білапті кырк патсаны Кәрі Іман,
кудајым Імандығы болады қар.

46.

Құз елү қаска келіп дөўрөн көрдү,
тіләгін-ак бендәнің кудаі берді,
бу Темір кан өзү патса әділ екән,
армансыз дүнўдө қўрөд'екән.

3. С а к ы п Ц а м а н.

1.

Аітамын бісм'ылла деп сөздүң басы,
бісм'ылла айтса көздүң кетәр қасы,
Балык дегән шәрiвiң тыңдасаңыз
бар екән қурт бiдәгән патсасы.

2.

Кулак сал бу сөзүмб, е қарандар!
есітіп осў сөздөн ыбрат ал!
қок екән сол патсаның ул перзәнтi,
көрүктү бір кызы бар Сақып Цаман.

3.

Турмаңыз бу дүнўдөн ұмұт кыып,
барарсын бу дүнўдөн бір кўн кетiп,
сол кызы патсаның бiдү деiдi,
бір кўнү кудајымның каза қетiп.

III.

4.

Шырағы патсаның сөндү деіді,
каіласы цок бу іскә көндү деіді,
сол кызын патсаның таза цұп
церінә акрәттәп көмдү, деіді.

5.

Кулак сал сөзүмө, е царандар,
сол шәрдә Адам атты дерүиш бар,
калктар мунү көр-бенә дер,
әр тундө көрдү кыдрұшы адәтi бар.

6.

Көмгөн сон өлгөн цанды кім көрөдү?
тіріліп бу дүнүөгө кім келәді?
беішара көр аралап цұргөнүндө
бір көрдөн кулағына ұн келәді.

7.

Адам енді тамаца кылаін дер,
мунүң өзү кеі кабар көрбін дер,
азап-тарткан цан екән мунүң өзү,
көрүң ашып азабын сураін дер.

8.

Көр басына цетіп келді Адам батыр,
көрүң ашкалы болду әзір,
көрүң ашып карага тун ішіндә
тұбан аїдаі толуксұп бір кыз цатыр.

9.

Көзүң ашты, адамның түстү көзү,

тірі адам сыкылды қаксы сөзү,
сол қердә бірін бірі ол танысты,
тұноўғо патсаның ығын кызы.

10.

Болұпсүн көрдө қатып ізгі деді,
бұғұндө тұшар болдұм сізгә деді,
көр ішіндә не тұрду азап көрдүң,
көргөн азабыңды айт бізгә деді.

11.

Кыз айтты: Іш бір азап көргөнүм қок,
бар қоғұн кунајымның білғанім қок,
кудаіның ракмәті бұғұн кешә,
денәмдә қаным қатыр ығынүм қок.

12.

Мен енді ақам пешамнан қалдым қырак,
қараңғы көр ішіндә болдұм шырак;
бағаін өзүм тұрұп, Адамәкә,
турсаңшы бір азрақ арырак!

13.

Ол Адам көр басынап кеін түрлү,
кыз енді тураін деп көп умтүлдү,
тар көрдөн іш умтулұп тұрмаған сон
келші, Адам деп кыз енді айғаи салды.

14.

Келші, Адам деп кыз енді айғаи салды,
Адам көр басына қетіп келді,
тар көрдөн іш умтулұп тұрмаған сон
лакаттан қолүн устап тартып алды.

15.

Адам айтты: Ака пешаңа бараин! дер,
көп азбан шўўншига алаин! дер,
акаң пешаң ажасын несін сеннан,
бергән мадын аз көрөк кылаин! дер.

16.

Кыз айтты: Е Адам, акамда пешамда сен,
ауаи ака пешамнан не көрдүм мен?
енди мени бидирма иш адамға!
Осөм өзүң шығаин есигиңнан.

17.

Адам бу сөзүн кабыл көрдү,
кебинга орап ўўнө алып келди,
иш адам көргөндө чок, билгәндә чок,
бир-ак Адамнан кыздың өзү биди.

18.

Кебинин көйөк кылып киди деиди,
екаў бири бирин сүидү деиди,
Адам барып шардан молда екпәлип
некасин чаксы кылып киди деиди.

19.

Адамға кулаи тажаадан ракмәт келди,
нерсәни еситпаган көзү көрдү,
патсаның кызын алғаннан сон
екаўнө бир ул перзәнт берди.

20.

Улүнүң атын коидү Ыбрајым,

акылын артык кылды бір кудайым,
окӯда җеті җаста бергән екән,
аитаин насікат мының җајын.

21.

Білгән җок енді муну іш бір кісі,
окӯда ойнап җұрор ертә кешә,
җасынан бері асрап тербіјә кылған
бар екән кыздың ӯидө бір енәсі.

22.

Кағымән ол енәсі өлгөн екән,
каиласы җок бу іскә көнгөн екән;
балалар җума кўну оинан җўрсө
енәсі Ыбрајымды көргөн екән.

23.

Баланың таң кылады келбәтінә,
уксатты өлгөн кыздың сўрөтўнө,
баланы кушўп сўјўп меірі канып
кудайдың ден коҗады кўдрөтўнө.

24.

Баланы кушўп сўјўп шак көрөдў,
ўјўнө әкпәп ас, сў, нан берәдї,
әр кўндө бір нан беріп җўрөд'екән,
бір нешә катындар көрўп шам көрөдў.

25.

Енәсі адамминән оинас екән,
оинасын өлгөнўншө коимас екән,
катын келіп патсаның канымға айтты,
сол җас бала алдыңызда сбилөс екән.

26.

Ол каным сол сөзбінән қаңғырады,
шақыртып ол ена́сін алдырады,
адамның баласына ас берәсін;
не ұшұн ас берәсін? деп қан сурады.

27.

Рас мен сол балағанан берәмін,
құзұн көрсөм азрап таң көрөмұн,
ө́лгөн қыздың сұрөтұ ол балада,
құзұн көрұп таң қалып қан берәмін.

28.

Е каным, біздің қалды біләсәңіз,
дуспаның аібатына ерәсәңіз,
нанбасаң сол баланы алдырыңыз,
көргөн қердән кушактап таң қаларсыз.

29.

Бу сөзұн ена́кәнің рас білді,
көргөн қердән бір ө́лұп бір тірілді,
баланы кушұп сұжұп алдын'алып
қызын тірі көргөндөі меірі қанды.

30.

Баланы кушұп сұжұп қолдас алды,
қызын тірі көргөндөі меірі қанды,
менің ө́лгөн қызымнан бір өзгө емәс,
енді шешәсін көрсөм деп көңнұн'алды.

31.

Цібарді бір тап қызды арасына,
келіп айтты олар анасына :

сізді қаным шақыртты патсаның,
айтар сізгә сөзү бар барасыңба?

32.

Сөзүнө намаграм, карамамын,
бу қанман елді кәйтп араламын,
ол баі, біз кедәі беішарамыз,
кімім қок мен онда баралмамын.

33.

Қыздар өз қажына кәйтты, деіді,
қанымға қыздар келіп айтты, деіді,
Адамның катыны келмәді, деп
қанымға қыздар келіп айтты, деіді.

34.

Ол айтқаны өтрүк емәс рас, деіді,
ондаі кісі бөтөн қакка құрмәс, деіді,
кімдәрі қок шығар, кім ашар!
қалаңаш қорланады келмәс, деіді.

35.

Ат кім қыздарға алып берді,
қыздар Адам ұжұнө қетіп келді,
ат мініп кім кіп іш Адамға
көрұнбөі қаным келсін! деді.

36.

Катын айтты: Мен онда баралмамын,
сендәрдің әміріншә болалмамын,
урғашы қолұмұздан нерсә келмәс,
ерімнен руқсатсыз баралмамын.

37.

Кыздар айтты: Сбзұмб карашы! дер,
сбзұмнұң енді аїтаїн расың, дер,
зорлукпән енді сені аппарамыз,
барсаңда, бармасаңда, барасын дер.

38.

Катын бір зорлуктұ көрдў, деїді,
беїшара ылажы қок көндў, деїді,
ат мїнїш кїм кїп кыздарға ерїш,
патсаның сараїына келді деїді.

39.

Патсаның сараїына келїп кїрдї,
алдынан каным көрўш карсы қўрдў,
өлгөн кызының келбәтін көргөннөн сон
їші баурў еїжірәп парїјат кылды.

40.

Каным айтты: Сен өлгөн кызымбасын?
нурў кеткән көздөгў көзўмбўсўн?
е қўртўм оңўңбб, тўсўңбб тур?
әр кўндб сбілбр менің сбзўмбўсўн?

41.

Кыз айтты: Мен балаңмын дўнўб салған,
тешәмнән әкәмнән макрым калған,
кудаїдан каза қетсә іш калға қок,
алданың бұјурғўман кетә барған.

42.

Кыз айтты дўнўб салған мен балаңмын,

бу җанда аўрб калған беішараң мын,
кудаідан каза җетсә іш кайла җок,
алданың җетпәгән мырадына сум балаң мын.

43.

Ол каным кызымнан көрүс кылды,
көргөн җердән бір өлүп бір тірілді,
өлгөн кызың тіріліп келіп тур деп
бір адам канға келіп кабар берді.

44.

Ол кан кызымнан көрүс кылды,
патса есі кетіп ол җығымды,
өлгөн кызының келбәтін көргөннән соң
патса нешә күлүн азат кылды.

Патса Адамды шакырды, касына алып алтыннан патса үй
салдырып берді. Адамды өзүн уәзір кылды, баласына өзүнүн
җарты шәрін бдәттi.

4. Кік.

1.

О заманда бар экән җалғыз кік,
тамам кәўр аттанды тузак җип,
тузағынан кәўриң кік тўсуп,
кетәлмәдi бу кік тартып ўзүп.

2.

Кудажым, җеткіз бәйсін бізді дўзгө,
естімәгән сөз кетәр кула тўзгө,
кік дегән азғантәй өлөңүм бар,
тыңдасаңыз аітамын онў сізгә.

3.

Кік талды ол кәўр торүн курүп,

акка ыбылды ол кик мойун койуп,
кик деган азбантаи олоңум бар,
тыңдағанға айтамын кулак койуп.

4.

Торун куруп о кайур кикти алды,
кикти алып тузабын церга салды,
бауздарға кикти цаткызғанда
Мустапа Мукамбатим цетип барды.

5.

Кайургө Мукамбатим салам берди,
мунун цанын маған бер, кайур! деди,
айятица царамас арык кик,
еки улакты беипара муңдук еди.

6. М у к а м б а т :

Көңлү бу киктин улабында,
калды улабы бир таудун булабында,
анасына азнап цылабаны
ајан болдү алааның кулабында.

7. К а ў р :

Тас алтын шыккан тауға терәмисин?
менің айткан сөзүмө ерәмисин?
со кик барғаннан келмәи кетсә
цаныңнан кигимди берәмисин?

8. М у к а м б а т :

Тас алтын шыккан тауға терәт-ак-пын,
сен айткан сөзүңө ерәр-ак-пын;
со кик барғанынан келмәи кетсә
цанымнан мен цазған кул төлөр-ак-пын.

9.

Айтады айт дегәннән кан тағына;
акының сек келтирмә тил тағына!
кепил боп Мукамбат қибәргән сон
зырыдап кетті кик уағына.

10. Кик баласы айтты:

Пағамбар біздән бурун өттү, деиді,
бендәнің қол салып кетті, деиді,
алакаі анам салдыда қетіп келді,
не болды саған ана? депті деиді.

11. Кик:

Бар еді кішкентайдан көп қунарым,
көп даусым шығармаі бір қылаимын,
қабаның отұна құрғонымдө
тұсұрду тусағына бар қудајым.

12. Кик баласы:

Біз акымы қокпыс, кәріп ана,
бір сен емәс бәріміз өлдүк тамам,
кәурдүң тузағына ілініпсін,
сол кәур қибәрәрдә не айтты саған?

13. Кик:

Сол кәур қибәрәрдә ұндомбдү,
Мукамбат кепил болған Мустапа еді,
қеріндә мезгіл айтқан бармаі кетсәк
сол Кәур Мустапаны устаиды енді.

14. Кәўр Мукамбәткә аітады:

Мінгәні пағамбардың арғымак сур,
шытырманды аралаі ушады кур,
алдыңба азып іздәп Мукамбәт?
кәнә кік? келгәні кешігіп тур.

15. Мукамбәт:

Мінгәні пағамбардың арғымак сур,
шытырманды аралаі ушады кур,
акшамның намаз дігәр арасында
кік енді келәді аяндаі тур.

16. Кік баласы шешәсінә:

Е шешә, сен барғанда мен дә барармын,
артыңнан бір кўн калмаі тез барармын,
кәўрдўң ол кәіраулў кара пышак,
сеннән бурун мен барып іліңәрмін.

17. Шешә:

Е балам, барма деімін сен өлөрсўн.
шөп қесәң т'сің шыккан кўн көрөрсўн,
анаң қок сўөнөргө атаңда қок
ўшөў уакта зар кылып кўңрөнөрсўн.
Кәўргө құрдў ўшөў, кәўр оларды алыстан көрдў.

18. Кәўр айтты:

Қығылды акка кік моін којўп,
сені қесәм кетәрәм бір ак тојўп,

кепілдігінің күтулдің, ау Мукамбәт,
бір кітім келәді ұшбұ болуп.

19. Мукамбәт:

Тас алтын тауға шыккан терәмінбә?
сенің айткан сөзүңбө ерәмінбә?
ұш кік келәт деп куанасын,
мен саған оз ұшбұн берәмінбә?

20. Кік.

Айтамын айт дегәнін, Мукамбәтім,
екі улағым мен бісөм калар қетім,
қетімшілік басыңнан кешкән қокпа?
кабар болар құрб көр, Мукамбәтім!

21. Мукамбәт:

Біз кабаршы болаік, сіз барыңыз!
тоқтау салмаі кәўргб тез барыңыз!
қылаі сактаі бара көр, баіғус кік!
қетәрм'екән аллаға тілгәніңіз?

22.

Кікті кәўр куанғаннан камап алды,
камап алып моінұна белбәў салды,
кікті бауздағалы қатқанда
Мустапа Мукамбәтім тағы барды..

23.

Мінгәні пағамбардың арғымак сур,
аралаі шығтырманды ушады кур;
қибәрші бу кікті кәўр деімін!
сен бзұң намазы окуп Мусулиман бол!

24.

Кус ушўп булбул дегән конар кумба,
кудаі җеткіз деуш'едім осў җолға,
кигімдї җибәрсәм, ау Мукамбәт,
мендә өзүңдөи болармын мусулман.

25.

Булбул дегән кус ушўп кус конады,
сајасынан саркырап ок җонады,
осундаі мусулман болған адам,
біздәрдән аҗап тәўр со болады.

26.

Кус ушўп дегән булбул конар кумба,
кудаі җеткіз деуш'едім осў җолға,
кигіндї җибәрдім, Мукамбәт,
мен мусулман болдўм, алһамду лыла.

27.

Паіғамбар біздән бурун ыттуҗ деиді,
бендәсінә җол салып кеттї деиді,
кигіндї җибәрдім, ау Мукамбәт,
барша мурат басына җеттї, деиді.

III. ДИН ҰРӨТӨТҮҒҰН КЫСАЛАР.

1. Ша́ржа р.

1.

Паіғамбар шапағатшы, таңда қарым!
көрсөтөр Імандығы өз дідарын,
келіпті сәлім берә паіғамбарға,
бір кұнұ конак кылды төрт шәржарын.

2.

Төрт шәрдың Абу Бұкұр бірі сыдык,
тірліктә арам җемәі дінін бузұп,
өтөрұн бу дұнұонұң білғаннан сон
зекәттә каірімінән берған кызык.

3.

Төрт шәрдың Абу Бұкұр, Омар, Оспан,
одардан куру калмас көңүлі коскан,
көңнұңдө бу дұнұонұ тұзұ тутсаң
кұнұндө таңда, макшар орнұң бос тыр!

4.

Бірәў конағының әзрәт Оспан,
одарға куру калмас көңүлі коскан,
бірәў конағының Әлі Аібар,
кәпірдән бузұп алған шәрісі бар.

5.

Кәпірді мусулманнан айрғанда,

Мукамбәт үмбөтүнө болдү аибар,
бірәү конағанының Бібә Патша,
тірліктә таңылмады қаман атқа.

6.

Биздәргә ак сакалдар бергәи бата,
сөздөрдү кытаптағы айттык қатқа,
паіғамбар алтын табак колүна алды,
ішінә толтурғанша күйдү балды.

7.

Којуптү бір қағына асыл тасты,
којуптү ортасына қалғыз кылды,
төрт шәрды шақыр мында келсін! деіді,
бујуруғун паіғамбардың көрсүн! деіді.

8.

Кур'аннан цубап берсә катар, депті,
кунаға табалмаса батар, депті,
кур'аннан үш ауз мағана сөз сөйлөп,
сонан сон осү балдан татар депті.

9.

Тілінә арамзаның нанба! деіді,
аузұңа тіріліктә арам салма! деіді,
балдан тәттi, кылдан қиңішкә тастап нурдү,
кур'аннан тауп барші барма? деіді.

10.

Шакырды төрт шәрды білә барып,
қетім акын қемәңіз зорлық кылып!
төрт шәрдың үшбұнұң үлкөн еді,
сөйлөдү Абу Бұқұр енді турұп.

11.

Намазы нурұ нурдұ тұр осұ тастан,
тәтті екән урмак асы осұ балдан,
сіраттың көпұрұнөн айданда
қиішкә онұң кылы бу кылыңнан.

12.

Бір сөздұ Абу Бұқұр аітып салды,
паіғамбар кудәі досұ кабыл алды,
қер корккан аідынынан аібат деді,
Омарға таксыр Катапка кезәк барды.

13.

Көрибдұм паіғамбардаі дінгә кеңді,
кәпір көп соғускан Әлі цеңді,
кур'аннан мағана тауи берәмін деп,
умтұлдұ қубап берә Омар енді.

14.

Оқуған осұ тастан намаз нурдұ,
бу балдан намаз сөзұ тәтті болдұ,
кудайға кулшылык кып қакпағымыз
қиішкә қалғыз кылдан маған сынды.

15.

Бір сөздұ Омар енді аітып салды,
паіғамбар кудәі досұ кабыл алды,
қер корккан аідынынан аібат деді,
әзрәт Оспанға кезәк барды.

16.

Сөлдi бер бiлдi тұрұп қызы тiлiм!

немәні ылғынһон сон көргөн күнүм?
кур'аннан мағана тауп берәмін деп,
умтүлдү җубап берә Оспан пырым.

17.

Окуған осў тастан кур'ан нурдў,
бу балдан кур'ан сөзү тәттї болдў,
катасыз бастан аҗак окумағым
җіңішкә җалғыз кылдан маған сынды.

18.

Бір сөздў Оспан пыры аїтып салды,
паїғамбар кудай досў кабыл алды,
җер корккан аїдынынан аїбат дедї,
арыстандай Алїғ кезәк барды.

19.

Җігіттәр, бір сөзүмә кулак салың!
шайтан бар азғырўшы көп дуспаным,
кәшпідән коїдай кырып кегін алған
умтүлдү җубап берә арыстаным.

20.

Нурдў тур осў тастан зўлпў карым,
кәшпїрді коїдай кылып кырғандарым,
маїданданда соғусканым турғанымда
намазды кылдан җіңішкә окумағым.

21.

Бір сөздў Алї арыстан аїтып салды,
бабасы онуң сөзүн кабыл алды,

паіғамбардың қызы ̈Аліні ̈қоптосоды
Біба Патпа таксырға кезік барды.

22.

Бірау конағының Біба Патпа,
тірлікті таңылмады қаман атқа,
кур'аннан мағана тауп бермін деп,
умтүлді қубап бері Біба Патпа.

23.

Бабамның осу тастан қузу нурдү,
бу балдан бабам өзү тәтті болдү,
бабамды бігөнүмшө сақтамағым
піңішкә қалғыз кылдан маған сынды.

24.

Бір сөздү Біба Патпа аітып салды,
бабасы онуң сөзүн қабыл алды,
конактарына бу сөзү қарады деп,
паіғамбар қол көтөрүп дұға кылды.

25.

Міман нурү нурдү тур тастан депті,
түрлүк түрлүк сөзү бар балдан тәтті,
міманды ренжітпәі қөнбітпөгүм,
піңішкә қалғыз кылдан маған катты.

26.

Шағады імансызды бака шажан,
кудайға періштіләр кылды ажан,
паіғамбарын төрт шәрын сынады деп,
кудайдың құдретүнө болуп ажан.

27.

Бендәнің дөүлөт кетсә кетәр беил,
ардактап бу дүвүөнү курма зеил,
паиғамбарын төрт шәрын сынады деп,
қибәрді пайғамбарға Цибрәил.

28.

Цигиттар бу сөзгө сал кулағыңды,
артылар тауба кылсаң сауабыңды,
қибәрді пайғамбарға Цибрәил,
бері көр коиндасып қубабыңды!

29.

Ағуы қан қаратқан Адам ата
қан калыш топрактан кылған қота,
конактарын бу сөзүң akka шықты деп,
пайғамбар қол көтөрүп қыды бата.

30.

Алінің бір досү бар Актан атты,
қан беріп досү үшүң қанға батты,
конактарым бу сөзүң akka шықты деп,
пайғамбар қуған балдан дәмін татты.

31.

Нурдү түр осү тастан алда қолү,
бу балдан алда қолү тәтті болдү,
қудайға қулшылық қып қакпағымыз
қиңішкә қалғыз қыдан маран қатты.

32.

Сүрөрсүн айдә болса қуз қым бмұр,

кылмысты отка җанып болар көмүр,
колүңа дүнүб малы келсадагы,
болғанда кісап күнү җанға җебір.

33.

Сүрөрсүн айдә болса патсалык,
өтпөдү патса болсаң нешә кылык,
үстүндө алтын тактың кан болсаңды
бетіңә таразыда болар салык.

34.

Сүрөрсүн айдә болса җүз җыл баілык,
баілыкты мактан кылып назылалык,
колүңа дүнүб малы келсадагы
өмүрүң не бір җылдык, не бір аілык.

35.

Сүрөрсүн айдә болса җүз җыл тірілік,
ағаин дәуіот артса кылар бірлік,
колүңа дүнүб малы келсадагы
өмүрүң не бір аілык не бір күндүк.

36.

Өлүмдү оідамаімыз ерү еміз,
дүнүбдө кысү җок серуан біз,
тескәнимін Букарадан мата җүктөн,
дүнүбгө біз бір келгән кәруан біз.

37.

Кудаіға җаксы кісі җылаі біләр,
казаға пәләмәнән шыдаі біләр,
дүнүбгө біз бір келгән кәруан біз,
каітарын булду болуп кудаі біләр.

38.

Сұрбәрсұн әлді болса ұз қыл шешән,
қалмассын Іман таппаі болса есән,
ұз қыл тауба қылғаның бәрі бекәр,
жетімгә зорлық қылып қакын қесәң.

39.

Сұрбәрсұн әлді болса ұз қыл батыр;
түспөімбө өлсөң басқа заман ақыр?
құрмұсұн өлмөімұн деп бейшаралар,
алдыңда дос қабылдап өлұм қатыр.

40.

Қаныңа оқуі берсәң намаз пайда;
бу Іман намаз білмәі саған кайда?
барғандар біздән бурун орун алды,
көшбөрмұз біздә бір күн, ұғғұң сайла!

41.

Қаныңа оқуі берсәң намаз пайда,
таппаісын өтрұктөн қанға кайла,
бұғұндө надан өскөн казак тұсұл;
паіғамбар кудаі досұ төрт шәр кайда?

42.

Қаныңа оқуі берсәң намаз пайда,
тауба қылып баға көр осундайда,
намазға салак болсаң қоғалдың көі,
болмаса Мукамбаттан тінәс пайда.

43.

Паіғамбар дұсәмбі күн мағраж қашты,

көп кылып ұмбөтұм деп сондай састы,
ұмбөтұм айдә кандай болады деп,
көзүңбн ағызады канды дасты.

44.

Кудаіға қағарма екән камалымыз,
өлүмдө ойдамаімыз наданымыз,
кәпірді Мусулман мән айрғанда,
болады айдә кандай заманымыз.

45.

Паіғамбар әлімдікпән ул болмағың,
сіраттың көпұрұндө бул болмағың,
құрмбисұн алда алдында куна кылып:
кудаіға кыпн болар кул болмағың!

46.

Цігіттәр, бу сөзгө сал кулағыңды,
артылар тауба кылсаң сауабыңды,
караңгы көргө сен бір кйәрсін,
әзірдә саған қарык шырағыңды!

47.

Біладі қалғыз тәңрі мінәзіңді,
тауба кылсаң кылмасаң ер көзүңдү,
караңгы көрдүң қарығын мен айтәін,
парыз, ұйжіп, сүндөткө сал көзүңдү.

48.

Тағыда қалбарындык кўдрөткө,
қалынса мўдөт бергәі қаман дерткә,

паіғамбар ғалғыз улўн курбан кылған,
сөйткөн біз не көрсөттүк Мукамбатқа?

2. Кў бас.

1.

Ҷарандар, иманыңдан кўдөрўзбө,
аітаін осў мўсўла енді сізгў,
паіғамбар таксыр Каіса бір кўндөрдө
сеіл кура шығыпты мїдаі тўзгө.

2.

Устасаң пітірін бер оразаңның!
шығарса пак болса Ҷаназаңның,
таксыр Каіса сеїлдўн келў Ҷатса
алдында кў бас Ҷатыр бір адамдың.

3.

Бөксөсў Ҷок, кўдөсў Ҷок, кубас Ҷатыр;
Ҷарымы су, Ҷарым кум болўп Ҷатыр,
адамның басы екўннн бїлгўнннн сон
асасы мїнўн көтөрдў Каіса батыр.

4.

Сїнар енді Каіса аўал бір деп,
кў баска таң калады алдў кїм деп,
кудайға мытажат кылып дуға кылды,
тіл берїп осў баска сөїлөстўр! деп.

5.

Паіғамбар дуға кылып тїлўнїтї,
аспаннан кулағына таус келїптї,

досұм Каіса кұ баска сбилсұн! деп,
Цібрәіл періштәні қибәріпті.

6.

Карының апша алдаға қыла! деіді,
тауба құрмис тоқлұқта сірә, деіді,
кудаі сұжор досұ таксыр Каіса
кұ бастан қажатыңды сура! деіді.

7.

Ықласымінан сураса іман берәр,
темір үігө кірсәңдә алдаң көрөр,
таксыр Каіса, кұ басмінан енді сбилсәң,
не сурасаң сөзүңө қубап берәр.

8.

Козғалды қан берған сон кұ бас енді,
кудажым не көрсөтсө оған көндү,
қатқан кұ баска тіл келтіріп
е кудаі! тауба! деп тұрб-ғәлді.

9.

Тірілді қан берған сон кұ бас енді,
кудажым не көрсөтсө оған көндү,
алданың әмрімінан қан берған сон
тұрб-ғәліп Каісаға сәләм берді.

10.

Ол бас айтты: Каіса, тыңда! деді,
қалымды естіп маскара қылма! деді,
алданың сендә сұжор бір досұ сүн,
кудаідан мені тілап қыла! деіді.

ш.

43*

11.

Ҙа Каиса, өткөн іскә кўимә! деиді,
көрсөңдө қаман істі білмә! деиді,
көзүм көргөн ісімді мен айтәин!
сен кулак салып тыңда! деиді.

12.

Ренжімәи кўтўңўз кудаи ісін,
кім қаман болсўн деиді кылғап ісін,
кў баска тил біткән сон сурап Каиса:
қа кў бас, катынмысын еркәкмисін?

13.

Мен, Каиса, катын емәс, еркәк едәм,
тіріліктә бір кісидәи қомарт едәм,
алданың әмримиәнән мундаи болдўм,
Шәм шәрін білгән патыса едәм.

14.

Шәрим маған карап турўш'еді,
не дәгән қарлығыма көнўш'еді,
құртўмдў біләп турған заманымда
өзўмдөн сондаи қаман көркўш'еді.

15.

Төрт мың кулўм бар еді кизмәткәр,
әр бириниң колўнда суңқары бар,
шәримді біләп турған заманымда
дәўлөтўм сондаи еді, е паиғамбар.

16.

Бар еді кизмәткәр кулўм қана төрт мың,
иш бир кәйғым қок еді сонда мениң,

мунша тұрған дәуірітұм аркасымда,
қан шықпас деуіш'едім енді менің.

17.

Төрт мың кулұм бар еді бәрі бірдіі зор,
кудайға ісі қақпаған болады қор,
он алты мың кулұм бар еді сатып алған,
бәрінің арыстандай денәсі зор.

18.

Айбұл мен құрт біладім патыса боп,
дін құтқон қаныңа іш қазабы қок,
дәуірітұм қаірым сондай үлкөн еді,
ұжұлды қаірым акрәттә қор болмам деп.

19.

Қаітәін? қаітәін? дүнүб бок!
қазапты көп тарттым қунақар боп,
бар еді кізмәтқар кулұм он алты мың,
өзгө құрт кулұмның есәбі қок.

20.

Еркіндә мен шығып аң аңдауш'едім,
көргөн туспандарға қау едім,
ораза намаз құтпөгөн қазасыннан
жеті тамық ішіндә қазап көрдүм.

21.

Кулдарым ертәмінән келуш'еді,
алдымда қол кұсурұп туруш'еді,
Шәм шәрін білагән заманымда
аібатымнан бәрі тігріп туруш'еді.

22.

Айгы Каиса бурурук болуп келдим бугун,
Шам пярін білаган патысасын,
акраттің касабын сен көрүпсүн,
сураимын көргөнүңдү, аitamысын?

23.

Сурасаң көргөнүмдү мен атайн!
көргөнүм бәрі казап не атайн?
алданың сендә сүждөр бір досусун,
казаттан куткара көр! деп атайн.

24.

Кудай қарлығынан турдүм солаи,
Цумцума атым еді, е таксыр аи!
шәрімді білап едім ол уакытта,
алданың әмрімінән болдүм мундаи.

25.

Алданың әмрімінән турдүң, деді,
менімінән кеңәсіңді курдүң, деді,
Цумцума салтанатпән қурт біладің,
нешә қып патысалык курдүң? деді.

26.

Алданың әмрімінән турдүм, деді,
сізбінән кеңәсімді курдүм, деді,
салтанатпән қурт білап турғанымда
төрт құз қып патсалык курдүм, деді.

27.

Алдыма бакыр мусапыр көп келүш'еді,

не нерсә керәк болса алүш'еді,
аibatты бетім нурдү патса едім,
бетім көргөн қамандар тојүш'еді.

28.

Тіріліктә сондаі ак әділ едім,
сол калда он мың катын алып едім,
оразы намаз кўтпөгөн себәбім сол
каірым бар, казап көрмөм оілап едім.

29.

Сол калда ажал қетіп өлүп едім,
өлгөн сон қаксы тұндү бір көрмөдүм,
ак кў етін қемәған баіғус басым,
қеті тамык ішіндә зар еңрәдім.

30.

Ұш мың қыя кысым көрүп казап тарттым,
бір өлүп бір тіріліп қанып қаттым,
басымды сүрүп тастағанда
томаланып мында келіп қумға баттым.

31.

Каіса айтты: дуға кылып сен тірілдің,
кулағым сўнгөндөі кеңәс кылдың,
коі енді тіріліктә кылғаныңды
Қумқума өлүм қажын кандаі білдің.

32.

Мен сонда өлгөннен сон казап көрдүм,
казантан корканымдан бек сандалдым,
акрәттң казабын бурун білсәм
әлім келсә шешәмнен тўмас едім.

33.

Бір кўн ўидөн шыктым сеил курўп,
сеилдән ўигө кайттым моин курўп,
ўжўмдөн бір катыным карсы шыкты,
он төрт кўндө тўған аїдаї болўп.

34.

Ўидөн шыккан катынымды анда көрўп,
катыныма көңўї кылдым моин бурўп,
катынымман калжыңдасып отур едїм
бір мусапыр ўжўмө келдї кїрїп.

35.

Айтўшы едїм шәријят сөзўн естїл,
їш кїм келмәс едї маған батып,
катыныма көңўї тўсўп отурғанда
мен айттым мусапырға шығып кет! деп.

36.

Сол мусапыр ўжўмвөн шығып кеттї,
непсїм тїләп шәријят ісін еттїм,
соннан шығып шәријят қусул кылдым,
кудајым сонда бір қаман дерт еттї.

37.

Сол мунша ішіндә азан айттым,
қанымнан қорукканнан айттым,
кыналдым бір пәләғә қолуктўм деп,
сонан сон басым аурўп ўигө кайттым.

38.

Ўигө кайтып келгән сон қуртўм қидым,

Өлөрүм деп қанымды пықыр кылдым,
шыбын қанға бір кәйла боларма? деп,
баксамінан молданың бәрін қидім.

39.

Сол калда көздүң қасын тыжылмадым,
мен сонда аурұм қажын білалмадım,
сонша бакса молданы қісамдағы,
ажалға іш бір кәйла кылалмадым.

40.

Елім қуртұм қылып қылап келді,
калың нешік таксыр сурап келді,
соннан сон аурұм катты болдү,
калым кетті, өлөрүмдү білдім деді.

41.

Еләк болмас зәлім кулұң, деді,
кісі көрміді қылаң ал қаным, деді,
қанымды Әзрәіл алып кетті,
куналарым болмаса сонда, деіді.

42.

Кан болмаі мусапыр болсам еді,
кудайға кулшұлықты кылсам еді,
періштә қанымды кыпінап алған сон
негә мунда патыса болған еді.

43.

Бар еді алты құзұ Әзрәілдің,
Әзрәілдің сүк құзұн көрөлімөдүм,

33.

Бір кўн ўидөн шыктым сеіл курўп,
сеїлдан ўигө кайттым моін курўп,
ўјўмдөн бір катыным карсы шыкты,
он төрт кўндө тўған аїдаї болўп.

34.

Ўидөн шыккан катынымды анда көрўп,
катыныма көңўї кылдым моін бурўп,
катынымман калжыңдасып отур едїм
бір мусапыр ўјўмө келдї кїрїп.

35.

Айтўшы едїм шәріјәт сөзўн естїл,
їш кїм келмас едї маған батып,
катыныма көңўї тўсўн отурғанда
мен айттым мусапырға шығып кет! деп.

36.

Сол мусапыр ўјўмнөн шығып кеттї,
неисїм тїләп шәріјәт исїн еттїм,
соннан шығып шәріјәт кусул кылдым,
кудајым сонда бір қаман дерт еттї.

37.

Сол мунша ішїндә азан айттым,
қанымнан корукканнан айттым,
кыїналдым бір пәләгә қолуктўм деп,
сонан сон басым аурўп ўигө кайттым.

38.

Ўигө кайтып келгән сон қуртўм қїдым,

Өлөрүм деп қанымды пықыр кылдым,
шыбын қанға бір кәйла боларма? деп,
баксамінән молданың бәрін қідім.

39.

Сол калда көздүң қасын тыйылмадым,
мен сонда аурұм қажын біләлмәдім,
сонша бакса молданы қісамдағы,
ажалға іш бір кәйла қылалмадым.

40.

Елім қуртұм қылып қылап келді,
калың нешік таксыр сурап келді,
соннан сон аурұм катты болдұ,
калым кетті, өлөрүмдү білдім деді.

41.

Еләк болмас зәлім кулұң, деді,
кісі көрмбді қыдам ал қаным, деді,
қанымды Әзрәіл алып кетті,
куналарым болмаса сонда, деіді.

42.

Кан болмаі мусапыр болсам еді,
кудайға кулшұлықты қысам еді,
періштә қанымды қынап алған сон
негә мунда патыса болғам еді.

43.

Бар еді алты ұзұ Әзрәілдің,
Әзрәілдің сүк ұзұн көрәлмәдүм,

алты құзұ бар, не етқан қан едің деп,
коркүп, таксыр Каіса, қалтырадым.

44.

Алдында Әзрәілдің бір құзұ бар,
артында қана нурдан бір құзұ бар,
оң қабының ініндә бір құзұ бар,
сол қабының ініндә бір құзұ бар.

45.

Астында қана бір құзұ бар,
ұстүндө нур сипатты бір құзұ бар,
бу дұнұогө санатын бір көрсөтсө,
тітірәп көргөн қарандар әм өлөр.

46.

Алыңғы құзұмнан алады мұ'мүн қанын,
сол құзұмнан алады қапыр қанын,
астындағы құзұман әмір келсә
алады қер астындағы пері қанын.

47.

Қана бір сөз айтқн, кулак сал! деп,
ұстүндәгі құзұнұң мәнәсі сол.
қаратқан бір алдадан әмір келсә
қан берәр еді перішталәр.

48.

Қумқума көргөнүмдү көрдүм, деді,
қан берған сон қазабын білдім, деді,
Әзрәіл періштә дегән аібатты екән,
қасыма ашұланып қетіп келді.

49.

Екі қолын уста! деп періштә айтты,
екі аяғын уста! деп бірәу айтты,
қанына батқан сон ұнұ шығар,
тілін уста! деп тағы айтты.

50.

Есәбі қок көп еді малым дедім,
он алты мың бар еді кулұм дедім,
арыздасып алаін, сөйлөсөін!
азрак ажал маған берсең! дедім.

51.

Қан шығарда қыналып көп қыладым,
бір мыскалдаі дем алсам тыјалмадым,
сонша қолмйнән малмйнән бәрі бердім,
ажалға іш бір қайла қылалмадым.

52.

Күрзұмйнән сонда соқтұ, сөйлөмб! деп,
қыналды шыбын қаным қайраң болұп,
кулұңмйнән малың төгүлі дұнұб бок,
дұнұбнұң іш нерсә бізгә керәгі қок.

53.

Күрзұмйнән соқтұ сөйлөмб! деп,
оқуған оразамйнән намазың қок,
дұнұбод мен өзұм бекәр құрдаұм,
қыбылдым қаным шошұп қайтпан деп.

54.

Азраіі күрзұмйнән урдау қырк,

ш.

сўбктөрүм омурўлўп талкан болўп,
чығыларға калым келмәи қатын алдым,
кудайға күлўңмын дедім бір-ак.

55.

Ішiңгә мың бышак қардырғандаi,
бiлiгiңгә мың бышак салдырғандаi,
мың казан суға салып кәiнаткандаi,
қан шыкпақ кыiн екән сол айткандаi.

56.

Өлiгiннән сол еl қуртўм көмдў, деiдi,
кудайым бiр пәләнi бердi деiдi,
елi қуртўм кырк адым кеткәннән сол
екi кiсi қасыма келдi, деiдi.

57.

Екi кiсi тiрiлтiп алды дағы,
сондан катты қысып сөз сурады,
Цумцума, кунаң сенiң канша? дедi,
тесрәк қубап бер деп аiтады.

58.

Сол қердә қубап бермәк кыiн екән,
қаксы қаман iсiмдi бiлгән екән,
тўғаннан менiң кылған iсiм
катка қазып перiштәләр алған екән.

59.

Куналарың канша деп екәў айтты,
iманың барм'екән деп тағыда айтты,
екәўно бiр қубап берәлмәдiм,
тiтрәдiм камырлары сондаi катты.

60.

Шешәдән карғыс алдым азып кайтып,
ујат алдым акадән қаман тауп,
тағыда бір періштә қетіп келді,
сондаі үлкән кап кара түзү сүк.

61.

Сол келді қоғарғы еріні көккө тірәп,
қыпқырды төмөнгү ерні қергә тірәп,
акырып аузунан отү шығып,
көргөн сон шошұп шыкты ет құрөк.

62.

Бәріндә өз көзүмнән көрдүм,
казаптың каттысына кайран калдым,
бір адам от ішіндә қанып қатса
кім едің деп көзүмнән кырын салдым.

63.

Санасам қеті тамык болдү, деді,
бәріндә казабын көрдүм, деді,
ауалда Аўја дегән тамык көрдүм,
ораза намазысыздың орнү еді.

64.

Екінші Шағыт дегән тамык көрдүм,
урулүкмнән зынакордүң орнүн көрдүм,
ұшұншү Нағбыр дегән тамык көрдүм,
ака шешәсін ренжіткәнің орнүн көрдүм.

65.

Төртүншү Расыг дегән тамык еді,

сыртынан кыбатшылык айткан кісінің орнұ еді,
бешінші Ләзіт дегән тамык еді,
баксамінан қамандардың орнұ еді.

66.

Алтыншы Кәтім дегән тамык көрдүм,
еріншәк Бинамазының орнұн көрдүм,
жетінші Қәһһәм дегән тамык көрдүм,
санасыз кәшірләрдің орнұн көрдүм.

67.

Арылап сол дузакта бір аз құрдүм,
отуз түрлү қазапты адам көрдүм,
күңрөнгөн бәрі қалықтың қылағанда
тул бојұм тігріп зар еңредім.

68.

Сол кү бас акрәттән қазап көрдү,
кудајым Қаісаға сөйлөстүрдү,
дуға қылды кудаіның досү Қаіса,
қана тағы сексән қыл өмүр сұрдү.

69.

Акрәттің қасабын көрүп білді,
сөксән қыл ујуктамаі табыт қылды,
өмүр берсәндә падыса болмам деді,
өлгөннөн сон урмакка түра кірді.

70.

Күнүндө өлгөндө бар, түғанда бар,
өзүңнөн қаксыда бар, қаманда бар,
бу сөзүм кытапшнан кур'анда бар,
үрөткөн устат қылып молдамда бар.

3. Боз Торғаи.

1.

Кыиң қол кыжаматтың тар'ді деіді,
бір қағы су, бір қағы қар'ді деіді,
Азрәт Әлі пағамбар заманында
маңағында бір мысапыр бар'ді деіді.

2.

Көңіңдө ол мысапыр аласы қок,
ерді катын екаў баласы қок,
қармығы қаратканың сондаі қатгы
бір қалғыз тым болмаса карасы қок.

3.

Қудаі берәд'екән есінә алып,
асы қок ішәріңә қазған кәріп,
күннөн амалы қок ол беішара
суға құрөд'екән кармақ салып.

4.

Ушқан кус құргөн аң бәрі тамақ,
шәкірті устатынан алар сабақ.
өзүдө күндө кармақ салса дағы
ілінәр кармағына қалғыз шабақ.

5.

Ол қарлы кармақ салып қаітад'екән,
кедәілік мысапырға батад'екән,
екаў бір шабакты көрөк қылып
сонумән екі баіғус қатад'екән.

6.

Ол җарлы бурунҗудаи болалмады,
көңлү кўндөгүдәи толалмады;
бир кўнү кўнүмнән кармак салып
иш нерсә кармаҗымән алалмады.

7.

Кыин җол кыҗаматтың тар'дәи деиди,
бир җаҗы су, бир җаҗы җар'дәи деиди,
ол кўн аш болҗан сон җазҗан кәрип
капырҗа тамак сураи барды деиди.

8.

Җоктүкта кыинар нәпсәи кәрип җанды,
көрөдү ол мысапыр атпас таңды,
не берсәи тегән тамак ол капырдар?
бир теңгәннән тамаҗын карызҗа алды.

9.

Паиҗамбар биздән бурун өттү, деиди,
кәмәлгә тиләүлү арыстан җеттәи, деиди,
пәлән кўнү кепил тауп берәмән деп
бир кўндү булар әйтып кеттәи деиди.

10.

Ол җарлы бурунҗудаи болалмады,
көңлү кўндөгүдәи толалмады,
болҗал кўнү болҗанда барыб'едәи,
берәргә җалҗыз тән табалмады.

11.

Җоктукта кыинар нәпсәи кәрип җанды,

көрөдү ол мысапыр атпас таңды,
күнүндө ол теңгәсін өтө-әлмәи
енді қарлы моінүна бсұи салды.

12.

Цоктұқта кыінар нәпсі кәріп қанды,
көрөдү бу мысапыр атпас таңды,
күнүндө ол теңгәсін өтәі-әлмәи,
мың кылып бір теңгәсін катка салды.

13.

Қарлыға мың теңгә акша тұстү, деіді,
кедәілік бәріһәндә кұштү, деіді,
акшасы мыңға қетіп кеткәннән сон
қарлыны акшам бер деп кысты, деіді.

14.

Каідан тауп беріп саған деіді,
аққан ажал берші маған деіді,
саған берәр бір тін іш нерсәм қок,
бараін Мукамбаткә тамаң деіді.

15.

Ол қарлы бір алаға тіләп келді,
қоимасын ол қапырдың танып келді,
өзүнөн берәр нерсә қок болған сон
сасқаннан Мукамбаткә алып барды.

16.

Енгәндә Мукамбаткә күйіп келді,
болғанын бір сумдұқтың біліп келді,
Мукамбат сакабалар бірмән отурғанда
ол қарлы сәләм беріп кіріп келді.

17.

Ұй адткым асәләм, мысапыр!
бу калаі қасыңдағы сенің қапыр?
екі көзүң қылауда, а мысапыр,
каі қакка алып сені бара қатыр?

18.

Сінсаң бір аллаға бурун сін!
іс өткөн сон сінсаң болар қыін.
Бар еді бу қапырдың мың акшасы,
берәргә табалмадым қалғыз тін.

19.

Қаратқан бәрімизді бір кудаіды,
қаратты қарық қылып күнмән аіды,
өзүңнән берә-түбүн бір тін қок,
муну үзгөліу барасын енді каіда?

20.

Қаратқан бәрімизді бір кудаіды,
қаратты қарлық қылып күнмән аіды,
он сегіз мың әләмнің патса сіз,
бір пайдаңыз тіјәрм'екән осұндаіды.

21.

Өзүңд мал қімаіды ол паіғамбар,
мал көп сакабалар беілі тар,
қан қабынан отурған сакабалар
караса Мукамбаттым қергә карар.

22.

Ашӯ ер Әлінің енді келді,

көңүлүн қаратқан Шалқар көлдөй,
бабам қергә қарады деп Әзрәт Әлі
батаң бер мен ұзымын деп тұрб-ғалді.

23.

Батаң бер мен ұзымын деп тұрб-ғалді,
ашу ер Әлінің қатғы келді,
адамның ұнб божуна бітқан тұтғы
кімнән наізадаі боп шыға келді.

24.

Ол Мукамбат пағамбар бата берді,
Әлінің айтқан сөзүн қабы көрдү,
бабасынан бата алып Әзрәт Әлі,
ертіп ол мысапырны алып келді.

25.

Шұқұр қылдым қудайның бу ісіңә,
тағы тауба қылаін әр ісіңә,
акша барма қапырға бергәлі деп
ұжұнның ішін тінттірді бу ісіңә.

26.

Аузуна булұ қок деп алалмады,
көңүлү күндөгүдәі болалмады,
ұжұнның ішін актарып карасада
берәргә қалғыз тін табалмады.

27.

• Каіғысыз Әзрәт Әлі ерді деді,
берәр нерсә таппады енді деді,
бу акшаңны мен тауп ұзымын деп
екі улуң кешілгә берді деді.

17.

Ұа адткым асәләм, мысапыр!
бу калаі қасыңдағы сенің қапыр?
екі көзүң қылауда, а мысапыр,
каі қакка алып сені бара қатыр?

18.

Сінсаң бір аллаға бурун сін!
іс өткөн сон сінсаң болар күйн.
Бар еді бу қапырдың мың ақшасы,
берәргә табалмадым қалғыз тін.

19.

Царатқан бәрімізді бір кудаіды,
қаратты қарык кылып құнмән аіды,
өзүңнән берә-түбүн бір тін қок,
муну үзгөлу барасын енді каіда?

20.

Царатқан бәрімізді бір кудаіды,
қаратты қарлык кылып құнмән аіды,
он сегіз мың әләмнің патса сіз,
бір пайдаңыз тіјәрм'екән осұндаіды.

21.

Өзүңб мал қтмаіды ол паіғамбар,
мал көп сакабалар беілі тар,
қан қағынан отурған сакабалар
караса Мукамбаттым қергә карар.

22.

Ашү ер Әлінің енді келді,

көңүлүн қаратқан Шалқар көлдөй,
бабам қергә қарады деп Әзрәт Әлі
батаң бер мен ұзымұн деп тұрғалді.

23.

Батаң бер мен ұзымұн деп тұрғалді,
ашу ер Әлінің қатты келді,
адамның ұнө бојуна біткен тұғу
кімнен наізадаі боп шыға келді.

24.

Ол Мукамбат паіғамбар бата берді,
Әлінің айтқан сөзүн қабыл көрдү,
бабасынан бата алып Әзрәт Әлі,
ертіп ол мысапырны алып келді.

25.

Шұқұр қылдым қудайның бу ісіңә,
тағы тауба қылаін әр ісіңә,
акша барма қалырға бергәлі деп
ұжұнұң ішін тінтгірді бу ісіңә.

26.

Аузуна булұ қок деп алалмады,
көңүлү кұндөгүдәі болалмады,
ұжұнұң ішін ақтарып қарасада
берәргә қалғыз тін табалмады.

27.

- Қаіғысыз Әзрәт Әлі ерді деді,
берәр нерсә таппады енді деді,
бу ақшаңны мен тауып ұзымұн деп
екі ұлұн кешігә берді деді.

28.

Асанмйаң Ұсбннұ алды деді,
куанып ол ұжүнө барды деді,
екі етәгін белінә тұрұб-алып
Азрат Әлі бір сапарға құрлұ деді.

29.

Цолұнда Азрат Әлі қалғыз құрлұ,
қалғыз құрұп далада бір мола көрлұ,
ол моланың басына келді қетіп
отурұп Азрат Әлі дуға кымы.

30.

Молада бір торғаі отурұп көвұн салды,
торғаиды көрөмұн деп көңұлұнө алды,
ер Әлі айналырып көрұб-еді,
сол қердә көрқұсұнө қаіран қалды.

31.

Устаб-алып торғаиды көрсөм деді,
Асанмйаң Ұсбңгө берсәм деді,
еріккәндә ермәк кылып құрбө деді,
ер Әлі устайн деп еңкайд'енді.

32.

Не кұштұ бу дұнұбдө кудәі кұштұ,
аузұма аітыб-едім кудәі тұстұ,
шап етіп ажағынан устаб-еді,
торғаі кус қудруктаі алды уштұ.

33.

Ер Әлі бір алдаға нанып кетті,
болғанын бір сумдұктұң таныш кетті,

маған енді не бар деп құрғөн Āli
қурдуктаі торғаі кус алып кетті.

34.

Царатқан цермән көктү жексәмбі күн,
қараңғы білгендөргө болады түн,
Āzrāt Āli торғаідан айрылма деп
артынан ашшы даус шығады ұн.

35.

Ол торғаі аспанға кетті қапылмады,
сөйтсөдө Āzrāt Āli қапырмады,
серлікмінән торғаі тұтту оғол
ақырында ерлікмінән айрылмады.

36.

Қаіла кылып Āzrāt Āli сапайд'енді,
бір қолға кудай тағала бастайд'енді,
ол торғаі аспанимінән алып келіп,
Ālini бір сапарға тастайд'енді.

37.

Ер Āli бурундұдай күләмөдү,
қалды қажу астына ат мінілмәді,
Āligā убажым енді тұстү,
қаисы қактан келгәннн білалмәді.

38.

Ер Āli тауба кылып күлдү деіді,
болғанын бір сумдүктүң білді деіді,
ја кудай, бәуң оңда деіді дағы,
қана келгән қарғына құрбi бөріі.

39.

Цұрб, цұрб бір асқар белгә келді,
өзү тауып келмәгән елгә келді,
әр қолға қудажымның өзү бастар,
бір көп қонсұз елгә келді.

40.

Ер Али елгә караі цұрдұ, деіді,
бір шәрдің ішінә кірді деіді,
ұңғой-ак урғашы бар еркәгі қок,
бір кішкінә караша үігө келді.

41.

Келдідә караша үігө сөлс кылды,
сөлс кыса бір қаман кемпір келді,
кемпір, тірі еркәгің еліңдә қок,
сураімын қонұңдұ не елсін? деді.

•
42.

Аітаін қонұмұздұ сізгә, батыр,
сурасаң қонұмұздұң өзү капыр,
бәрі еркәгі қылып тоіға кетті,
патсамыз осұ рақта тоі қып қатыр.

43.

Алінің ауады енді тентәк ојұ,
кемпірдің козғалды енді тул бојы,
кымылдаған еркәгінің бәрі кетіп,
ол қылған патсаның неің тојұ.

44.

Бір цергә тамам кісім куралайтұзұн,

моинүн ботон чакка бурмайтубун,
патсанын мѣжилѣси бар цума саин,
саук кылып кеңѣс кылып цырлаитубун.

45.

Кетипти тiрi еркѣгiң тамам, деидi,
не болдۇ онда бармаi саған, деидi,
Мусулманың дiнiнѣ киргiзѣiн,
ол тоину тура сiлтѣ маған! деидi.

46.

Барар болсаң көп турма мында, деидi,
менiң айткан сѣзүмдү тыңда! деидi,
сонау шѣргѣ барғанда таусы шығар
тоi кылып таустап қатқан сонда деидi.

47.

Бiр қаксылык кымаiн, кемпiр! деидi,
тiлiңдi калiмаға келтiр! деидi,
Мусулманың дiнiнѣ киргiзѣiн!
ла ылла ылаiмалi келтiр! деидi.

48.

Дiнiмдi бермѣн тiлiмдi берсѣм дағы,
кѣңiлүм бермѣн сѣзүңѣ ерсѣм дағы
тiлiмнi калiмаға келтiрмѣiмiн,
ѳз каумүмнан шыкпаiмын ѳлсѳмдағы.

49.

Сонан сон ̄Азрѣт ̄Алi тасты, деидi.
кемпiр қаман ол коркүп састы, деидi,

өз қаумұнан шықпайтұғын сенсім деп
кемпірді ұстап дараға асты деіді.

50.

Кемпірдің бір ашұн алды, деіді,
кемпір бакыр тырағып қалды, деіді,
екі етәгін беліне тұрұп алды,
ер Әлі тоға қараі ұұраұ деіді.

51.

Сол тоға келді қажау Әлі батыр,
бурун пағамбардың бәрі батыр,
самсаған сары қолға келді қетіп,
тоі қылып шұлдап қатыр тамам қапыр.

52.

Әзрәт Әлі сол тоға келді қайнап
қапырлар шұлдап қатыр күйіп ойнап,
кіріп барып отурдұ ортасында,
сансыз қулдұң бәрін нбәұн баілап.

53.

Сінді Әзрәт Әлі алдасына,
кіріп барып отурдұ ортасына,
мас болған арақ'ішіп сауқ қылып
енді кеңас айттырды молдасына.

54.

Қапырлар өз есінен шықты, деіді,
бір бірінә арақ'біріп қықты, деіді,
сол азан салдырған сол молдасына
басына мінараның шықты, деіді.

55.

Цігіттар, ал тыңдажык, кідіріңізіңі,
тыңдасаңыз кулак салып е деңізші,
мінараның басына шыкканан сон
азанды айтатудың не деңізші?

56.

Боктады ораза намаз 1701 1ман,
бактады тағы онан сон кытап кур'ан,
ұз ұрма төрт пағамбардың бәрін боктап,
коімады боктамаған ауладан.

57.

Ол молда буруншуды беламады,
көңілі күндөгүдөі толалмады,
айтаін деп еңтігіп келсе дағы,
үлгүдөн бір ауз сөз табалмады.

58.

Аруағы ер Әлінің күйтү деіді,
молда бакыр көтүнөн пісті деіді,
күндөгү айтқан сөздүң бірау қок,
молданы тамам қапыр кысты деіді.

59.

Кып қол қыжаматтың тар біләмін,
төрт шадыяр пағамбар бар біләмін,
күндөгү айтқан сөзүм бірау қок,
бір адам пағамбардан бар біләмін.

60.

Молданың көңілі болду күйтү деіді,

бір ауз сөз таппады тіпті деіді,
пағамбардан кім бар екән деп,
капырдар тус тус қактан тінтгі деіді.

61.

Ол молда бурунғудаі күйіміді,
көңуі кундөгүді болаилады,
капырдар тус тус қактан тінтсә дағы
Аліні ішіндәгі табалиады.

62.

Ер Алі ортасында отур қанап,
капырдар дұлап қатыр күйіп оінап,
Аліні ішіндәгі кайдан тапсын,
бәрінің коіғаннан сон көзүн баілап.

63.

Аруағы Алінің кұштғ деіді,
молда батыр көтүнөн пісті деіді,
сен өтрүк айтасын, адам қок деп
молданы өлтрөмүн деп кысты деіді.

64.

Оіласам бісм'ыланьң бірі таұр'ді,
көңуігө бісм'ыладан себәп кірді,
пағамбардан мінәгі мен бармын деп
ер Алі ерлігімән тұрө-гәлді.

65.

Аулғаның үлкөнү ашұланады,
кыямат каім болғанда тас қанады,
мінәкі мен бармын деп тұрө-гәлді,
құлған тамам капырдар бас салады.

66.

Ер Äli бiр алдаға налып кыды,
бiр сумдуктұң болғанын танып келдi,
өзү қажаяу бiр адам құрбi екән деп,
ертiп патсаға алып келдi.

67.

Кылыпшын қасаулар кайраидымыс,
мылтығын қасаулар сайаидымыс,
бу кiсiнi қалай кылып өлтүрбiрмүн деп
патса молдамiнән ойнаидымыс.

68.

Молда айтты: Құр'екән мунұ кылып,
тәлкәктәп өлтүрбiн ыза кылып,
бу кiсiнi алаңдап өлтүрбiжүк,
бојуна бiр нерсәнi куна кылып.

69.

Ја молда, сiз айтсаңыз олаi кылып,
кудајым бердi бiзгә уңғбi кылып,
бу кiсiнiң мiндәтiн сiзгә бердiм,
сiз мунұ өлтүрбiсүз қалай кылып?

70.

Бiр адам äлдә қалай кылыпты кез,
қiгiттәр, шамаң келсә кымыда тез,
тапсаң сен табалмасаң өлтүрбiжүк,
қумбак кылып айтәк он ауз сөз.

71.

Молда айтты Äligә: Нанармысын?

менің айтқан тілімді алармысын?
құмбак кылып айтамын он ауз сөз,
бір аузұн қалдырмай табармысын?

72.

Али айтты молдаға: Нанармысын?
менің айтқан сөзүмді алармысын?
тапсам таптым, таппасым өлімүң көі,
тапсам үш ауз сөз айтаін, табармысын?

73.

Сөйісін сөйіс десен қа бар қудай!
шеріпәті Медінің тұрар булай,
өлтүрөрмүң, оіламай тапшы қыдам,
бірәу екау болмақ қок онұм қалай?

74.

Сөйісін сөйіс десен қа бар қудай,
шеріпәті Медінің тұрар булай,
ол неғә екау болсүн, шунамыр кул,
қаратқан бәрімізді қалғыз қудай.

75.

Сөйісін сөйіс десен қа бар қудай,
шеріпәті Медінің тұрар булай,
дәрау басың кесәрмін, тапшы қыдам,
екау ұшбұ болмақ қок онұм қалай?

76.

Ұндөрдө не ұн қаксы кур'ан ұнұ,
тұндөрдө не тұн қаксы кәдір тұнұ,
ол неғә ұшбұ болсүн, қапыр дуспан?
қаратқан бір қудайдан айман күнұ.

77.

Cölböin cöilö десәң қа бар кудаі,
шеріпәті Медінәнің турар булаі,
öltürörmүн оіламаі тапшы қыдам,
ұшöў төртöў болмақ қок онұм калаі?

78.

Aітаін білғымді қыран көң,
мен айтсам осұлаі кып боларма қөп?
ол неғә төртöў болсүн, калыр дуспан!
куптаның ајағында отуражып.

79.

Cölböin cöilö десәң қа бар кудаі,
шеріпәті Медінәнің турар булаі,
öltürörmүн оіламаі тапшы қыдам,
төртöў бесәў болмақ қок онұм калаі?

80.

Төрт шадыяр екаў Омар, Осман,
біраў Äзрәт Äli еідән босқан,
біраў Абу бәкр сыдык болар,
ол неғә бесәў болсүн, калыр дуспан.

81.

Cölböin cöilö десәң қа бар кудаі,
шеріпәті Медінәнің турар булаі,
öltürörmүн оіламаі қыдам!
бесәў алтаў болмақ қок, онұм калаі?

82.

Шырактың алдымнан арты болмас,

кытаптан шыккан сөздүң калты болмас,
дәратмiнән бес уакыт намаз болар,
шунамыр кул, ол бесәў алтаў болмас.

83.

Сөйлөин сөйлө десәң җа бар кудаі,
шеріпәтi Медiнәнiң турар булаі,
өлтүрөрмүң оiламаі тапшы җылдам,
алтаў җетәў болмак җок онүм калаі?

84.

Кыҗаматтың кыл көпүр кыйн җермә?
Ысрапыл сiрә дегән кызыл җелмә?
ол негә җетәў болсүн, капыр дуспан?
җараткан iмандыҗа алшы алты кәлимә.

85.

Сөйлөин сөйлө десәң җа бар кудаі,
шеріпәтi Медiнәнiң турар булаі,
өлтүрөрмүң оiламаі тапшы җылдам,
җетi сегіз болмак җок онүм калаі?

86.

Сенiң айткан сөзүңнүң бәри анык,
менiң айткан сөзүмдү кылма танык,
ол негә сегіз болсүн, капыр дуспан,
кымысты кул орунү тур җетi тамык.

87.

Сөйлөин сөйлө десәң җа бар кудаі,
шеріпәтi Медiнәнiң турар булаі,

дәряу басыңды алармын, тапшы ғылдам,
сегіз тоғуз болмак қок онұм калаі?

88.

Кымыссыз кул ужбактан так,
он екі іман көңіүмдө болады нак,
ол негә тоғуз болсүн, шунамыр кул?
кымыссыз орнұ тур сегіз ужбак.

89.

Сөйлөін сөйлө десаң қа бар кудаі,
шеріпәті Медінәнің турар булаі,
өлтүрбөрмұн оіламаі тапшы ғылдам!
тоғуз он болмак қок онұм калаі?

90.

Аі капырдар, мен аітаін сөздүң қажын,
пайдасы қок сөзүңдү не кылаін?
ол негә он болсүн, шунамыр кул,
тоғуз улду паіғамбар Ыбра'ым.

91.

Сөйлөін сөйлө десаң қа бар кудаі,
шеріпәті Медінәнің турар булаі,
өлтүрбөрмұн оіламаі тапшы ғылдам,
он, он бір болмак қок онұм калаі.

92.

Цеті кабат қермән көктө Ұлам,
бар деді беістә кымыссыз адам,
ол немә он бір болсүн, шунамыр кул,
он аі курсак көтбөргөн урғашы адам.

93.

Ол дұнұодо бу дұнұодон катты, деіді,
кызығы бу дұнұодуң тәтті, деіді,
ол молда он ауз сөз айтып еді,
бу аузұн калдырмай тапты, деіді.

94.

Али айтты: Тілімә нанармысын?
мен айтқан тілімді алармысын?
он ауз сөз айтып едің бәрің таптым,
мен үш ауз сөз айтаін, табармысын?

95.

Көп сөзүң бар ішіндә сенің, деіді,
ашума көп тімәші менің, деіді,
әлдә не деп айтасын маған, деіді,
ол сөзүңдү айтпаимын сенің, деіді.

96.

Аруағы ер Әлінің кұштұ, деіді,
көтүнөн молда бакыр пісті, деіді,
бу айтқан сон негә айтпаисын деп,
молданы тамам қапыр кысты, деіді.

97.

Коімадың е патса калымызға,
келді бір зор кыіға шәрімізгә,
мунуң айтқан үш сөзүн молда айтармын,
мен айтсам айтармысыз бәріңізгә.

98.

Өтөрсүн бір нерсәні көңлүн алып,

таппасаң бағус молда болдұң кәріп,
сенің айтқан сөзүңдү бізді айтармыз,
бу ңердә не болармыз сіздән калып.

99.

Аітаін солаі болса мен деідіміз,
менің айтқан сөзүмө көн деідіміз,
аітатұрун сөзүңүздү сөз еді,
сөзүңдү айтшы біләлік сен деідіміз.

100.

Оіласам бісм'ылланың бірі затты,
болғанда тілім сеждәгі көңілім катты,
бу сөзүмдү оіламаі ңылдам тапшы,
ужбактың есігіндә не ңаратты?

101.

Кыјаматты кыл көпұр ңол бар, деіді,
узундұру мунұң ңылдык мол бар, деіді,
ужбактың есіктәгі есіткәнім,
бісм'ылла ракманы ракім сол бар деіді.

102.

Оіласам бісм'ылланың бірі затты,
болғанда тілім сеждәгі көңілім катты,
бу сөзүмдү оіламаі тапшы ңылдам!
ужбактың тап төрунда не ңаратты?

103.

Кыјаматтың кыл көпұр ңол бар деіді,
узундұру мунұң ңылдык мол бар деіді,

ужбактың тап төрүнда есіткәнім,
ла ыла ылааа сол бар деиді.

104.

Оіласам бісм'ылланың бірі затты,
болғанда тілім сеждәгі көңілім катты,
бу сөзүмдү оіламаі тапшы қылаам,
ужбактың муасында не қаратты.

105.

Кы көпүр қыяматта қол бар деиді,
узундүбү мунуң қыдык мол бар деиді,
ужбактың муасында есіткәнім,
ла ыла ылааа сол бар деиді.

106.

Ол молда ұшбұн білді, деиді,
тілдәрі кәлімаға келді, деиді,
молданың айтқан сөзүн бәрі аітып,
бәрі бірді мусулман болдү деиді.

107.

Бәрі бірді діндәрін берді, деиді,
тілдәрі кәлімаға келді, деиді,
бәрімізгә устат болуп имам болдұң,
не аларсыз біздәрдән енді, деиді.

108.

Цеткізгән мунда мені бір торғаі кус,
мені үйдөн шығарған қарлы баіғус,
не берәрсіз біздәргә? не бермәссіз?
керәк еді біздәргә ағтын кұмұс.

109.

Тамам капыр мусулман болдў, деиді,
шаитан кашты, періштә толдў, деиді,
алтынмїнән кўмўс җидылар,
ўлкөндүгү бір таудаи болдў, деиді.

110.

Ер Āli енді оїлаиды оидў, деиді,
алтынмїнән кўмўскө тоидў, деиді,
аркасына көтөрўи салып еді,
ер Āli көтөрөлмөи коидў деиді.

111.

Ер Āli бір алдаға налып кетті,
болғанын бір сумдүктўң танып кетті,
екіншідә аркалап көтөргөндө
торғаи кус онў алып кетті.

112.

Ер Āli сабыр кылып саспаид'енді,
алда тағала бір җолға бастаид'енді,
ол торғаи аспанимїнән алып кетіп,
Ālini өз ўжўнө тастаид'енді.

113.

Алып келіп кедәигә берді, деиді,
кедәи баігус куанып алады, деиді,
кедәи капырдың боршўн тölөп,
җарлы баігус сонўман қалады деиді.

ш.

45*

4. З а р з а м а н .

Сөздүң баеы бiсм'ыла,
мусулманың тарығы,
төрт аякты қануар
бу дүнүдiң қарығы;
5 Әдәбi кеткән қiгiттiң
бетiнән алар зајыбы,
кәпiр нiјәт болған сон
тартпады дiннән кеткән нәсiбi,
бiр алдадан өзгiнiң
10 көп-тұр қылған айы.
Сол себәптән қорқамын!
Ауылғу қорлар зор болдү,
сондағы зорлар қор болдү,
ауылғу байлар қок болдү,
15 сондағы қоктар ток болдү,
қан бiлмәгән қамандар,
el бiлмәгән қамандар
el бiлмәгән бi болдү,
көтүрөлмөi бiлiгiн
20 ол асқар үлкөн кек болдү.
Нiјәтiнә Казактың
тумақ тәур еп болдү,
о заман зар болар деп,
сол себәптән қорқамын!
25 Қыс көббiдү қаз аз боп,
баi таусулдү мал аз боп,
ағайны көрөлмөi
әкәмән бала араз поп.
Кетәр ендi дiнiмiз,
30 сол себәптән қорқамын!

Ар нерсанің болқалы
 келә қатыр қакындап,
 ағашты тауға үі салды,
 елдә еркінә кайнаиды,
 бұра ішіндәі такымдап, 35
 дуан басы, болустар
 Орустұң сөзұн макылдап
 айткан сөзұн булұ қок
 кор қылаиды какылдап,
 қарыска кіргән қаксылар 40
 балам кайда қылады? деп,
 куру келдәі сакылдап,
 корлуқпан өткөн күнұмұз,
 ашамас болды көзұмұз,
 сол себәптән коркамын. 45
 Елгә бірләмә қажыды,
 бағза коңсу қоламас,
 алдап арбап қумсаимын
 өз тіләўн сурамас.
 Арам сідік балаға 50
 ақамінән пешәннің
 айткан сөзұн унатпас,
 адам азар болар деп
 сол себәптән коркамын.
 Мынау акыр заманда 55
 алуан алуан қан шықты,
 арам араз кан шықты,
 кәір қок баі шықты,
 сауп ішәр сұтұ қок,
 мініп көрөр күшұ қок, 60
 акша дегән мал шықты.
 Кедәі кәітіп күнұн көрөр? деп
 сол себәптән коркамын.
 Келә қатыр қакындап

- 65 аймаң кўнўң арасы,
таңда макшар болғанда
таразыны аударар
зәлімдiң кылған кунасы,
әлімдiң кылған зинасы.
- 70 Қәліматын шәдат
тамам кісінiң расы
тауба таупук келтірмәс.
Азған елдiң мулдасы,
аның айтқан сөзүнўң
- 75 асылы болмас расы,
айта турар аузўнда,
әр кимдәрді алдаушы.
Цыдам кәді дозағы,
шайтан болдў қолдасы.
- 80 Кубуласын білмәған адамдың
кешпәді деді кудајым,
бес намазының казасын,
курт кумурска қiн шайтан
кеттірәр аның мазасын,
- 85 дозактың белгісі,
калғанға бір арасын
мустајап кызмас кудајым.
ол зәлімдiң дуғасын.
Сакта кудаі сонан! деп
- 90 сол себаптән коркамын.
Бір пара қанды зорсундў,
бір пара қанды корсундў.
Осў кўнгў адамдың
iш нерсә қок колўнда
- 95 әдәт кылып зорлўғўн,
касiјат кылмас бөјўнда
арамға баулур баласын;
iт есәбі көрмөйдў

екәминән шешәсін.

Сол шақтағы төрөдөн 100

ұмұтұ бар кәпірдің,
олар коркмас кудайдан.

Әр нерсә болса алдадан;

нәпсі қакын баладан,
куда, тамыр, дос кетәр

105

інә құрмәс арадан.

Бу дүнүөнүң қазабын,

ол дүнүөнүң азабын,

көргөнүмдү айтаін,

сондаі нерсә бар кыін.

110

Бір пара қанды малды кып,

бір пара қанды зәлім кып,

бір пара қанды қарлы кып,

бір пара қанды әлім кып,

бір пара қанды қінді кып,

115

бір пара қанды қінсіз кып,

бір пара қанды дінсіз кып,

шәріяттән қанды қаратты,

мусулманды бір бөлік,

кәпірләрді бір бөлік,

120

өз дінінә қаратты,

қірма тоғус әліптән

Арап Парсы кәріптән

шәріятті шығарып,

шәріяткә қаратты.

125

Ал-кур'анды алты мың

алты құз алпыс алты аяттан.

Кытапмінән кур'аннан

макулдукка қаратты.

Сопы алдығар кытаптан

130

сурап турсаң сураудү

тәңірдің ісімі кымбатты.

- Айтка бергән мыкнатты,
карзға бергән мекнәттї,
135 бас бермәин дегәнң
қалызын қардан қуағтты,
мал бермәин дегәнң
етінә шекпән кигізіп,
Інінә коржун ілдіріп,
140 ак тајағын ат кылып,
ағаиын қат кылып
елдән тамак суратты.
Қазды кўздў мінәдї
баі баласы кур'атты,
145 қарлыда өлўп қалған қок,
онў да бір нерсәгә қубантты,
қалғаның беріп қарығын
бір пара қанды қуантты.
Мінәр атка кем кылып,
150 кара қермән тең кылып,
азды көпкө қем кылып,
бір пара қанды қылатты.
Ашты токтў болсада
Іманын сактар ујатты.
155 Дінінән кеткән ăдәпсіз
ăр адамды ујатты,
колўнда турўп урлўбў,
моинўнда турўп зорлўбў,
ојўнда турўп қалғаны,
160 көңлўндө турўп арманы;
баласын беріп молада,
көксўн беріп алдаға,
дўнўдгө көңлўн қубатты.
Муңгурмивән Неңгіргә
165 кунасын қазып суратты,
куналы кулдў шығарып

цеті тамукка каратты, беістан кордұ шығарып іманды кулбан оінатты. Әзрәил қаннан қазғырып колүн кандай кәінатты.	170
Бір пара қанды көрсөңүз тас бек алғансып колүна, боі тумарын тағынып, намазын окур тәратсіз, әлім деп айтсын мені деп кудайын алдар әдәпсіз.	175
Таңда мақшар болғанда танып турар кудајым; қазып турар қытабын, қазып турар кәрімін; со Іман кунам қыјамат кәім болғанда сактар бір сонан Іла'ым.	180
Араларың ашылды, аталарың бөліктөі, қалмап едің ініңді ертәгі Ер Көбөктөі, үйдө отуруп көпкөндө алкымың болдұ көнөктөі,	185
тасып едің төгүлдүң сүзгүсүң қок шұмөктө. Тауаскандай үі тігіп тұндүктөрүн ұзүктөі, тұрлуғун туткуштаі, ұзүктөрүн терліктәі.	190
Қарды бајын әдәт кып құруң едің ерікпәі. Болалмады бу заман қай отурсаң қелікпәі,	195
	200

- баілығыңды мактанып
қал шаінадың біләктәі,
Іманының парызы
Іні карыс құрбәктәі.
- 205 Азан тәғбір болмаса
кетіп едің еліктәі;
оразымән намаз тур
дін бекіткән тіјәктәі.
Асылы асқан замандаі
- 210 шөп сүјүлдү қердәгі,
кус таусулдү көлдөгү,
баі таусулдү елдәгі,
қалғыз шакпак сімады
кісә кара белдәгі.
- 215 Баілык бастан асқан сон
қаньң бәрі мас болдү,
бір бірінә кас болдү.
Ұлпәршөгүн маі басып
шаі сары су ас болдү.
- 220 Цұрт білмәгән кан есті,
ел ішіндә баі есті,
сактап ішті сандыкка,
көнбөісүнбө қарлыкка?
устауға енді такалдык
- 225 Тобулдүкпән Тарлыкка;
мынау адам өткөлі
елдә нешә қым болдү?
дүнүһнүң тозғань
адамға қағьы бір болдү,
- 230 беішараның кеңәсі
оісүз улға тез болдү,
қолаушы қызға қонак,
бір бірінә себәп болдү;
қалшыны қалмыт көйдүң.

Муна заман кор болдү,
дүнүднүн тозғаны,
акыр биз арткы болдү.
Ер сасканда сінған,
кәрімәт кетті пырынан,
қаксылыктан мінім қок,
қан куанып сўінгөн
есіткәннң қамандык,
құрт қлып болўнғөн.
Бала кәітп құрт болсўн?
білған қаксы елнән
Әр заман аітып корқамын,
ўшпў сөздўң тўбўдн.
Ал мунау! указнаі шыккалы,
узатқан кызда некә қок.
білгөндөрдө ыскатмнән кур'ан қок,
ел ішіндә кожаның есәбі қок,
қеті атасы пыр болған,
балалары мулда боп
парыздан мағана аірған,
қырамаатты кожалар
дуана болўп барады.
Акыр мынау елгә тілмәш шыкты
шошканың етін кактаған,
кубулаға бакпаған;
атасының қанындаі
аракты ас кып сактаған.
Суалталда амалың болса кылшы енді.
Кәлімәтсіз кәпіргә
кырыптар кылдың кўдрөтўн.
Ал бу зар заманың ајағы!
заман кетті бајағы,
қаның қалғыз сўбншў
маз болўптў, тамағы,

235

240

245

250

255

260

265

- ыклас нїяс калмады,
270 ұлкбнгб бїлік салмады,
улуксуған ул тўп,
булуксуған кыз тўп;
заман қаман болған,
сол қамандық мунша таласты.
- 275 Қарыска кіргән қаксымар
қакыным деп тартпаі
қаумінән біргә кынасты.
Аузўна кәпір қаратты,
дін мусулман алашты,
280 дўнўбнўң туткасы,
оїлап турсам мал екән;
кәпірмән Казак таласты.
Заман кәітп озалсын?
адам кәітп куансын?
- 285 Қандарал болдў улуўўң,
маїыр калды сїлағың.
Аїрылмастаі дерт болдў,
нашарға кылған зорлуўўң,
кінәзді кбрдўң пырыңдаі,
290 тілмәштї кбрдўң бїїңдәі,
дуанды кбрдўң ўжўңдбї,
абакты тур кбрўңдбї.
Баїлар урлўк кылады,
кбзўнб малы кбрўнббї,
295 бїләр пара қед'екән,
сактап коїғаң сўрўндбї.
Заманың тўрў бузулдў,
текәмәттїң тўрўндбї.
Оїлағаның қамандық
300 қарадан аккан іріңдәі.
Қеті ел кеткән бу қердән
сен турмаісын бўлўнббї

Казактың улў җылып,
кудаҗына сҗнып
Кайлыкарҗа кат җазып, 306
кешіктәрмәи бата җазып,
өлмөи сиздiң камын җеп
өилар бир басын сутка илiнбәи.
Мунау заман кәи заман?
азулўҗа бар заман, 310
азусузҗа тар заман,
тарлығының белгисі
бир бирләрин күндөгөн,
җәи җәйына җүрмөгөн,
мунўң өзү зар заман. 315
Җаксылар малдан тўңулгөн,
җамандар җаннан тўңулгөн.
Мунўң өзү зар заман
зарлығының белгисі,
ул сламас атасын 320
арам сидик болҗан сон,
атасы бермәс батасын;
казы, болусун кан коидў
кайда бир некәсиз тўҗан шатасын?
өзү кылҗан өкүнбөс, 325
күнүндө сонан татасын.
Сол заманың кезиндә
кыз сламас шешәсін,
ер җетгim деп шаштасын
салысар дүнўдсун; 330
старшына којуп пысыксыҗан немәсін,
көзүн ојуп барады,
күндө тесип төбөсүн.
Мусулманнан әл кетгi;
сол заманың күнүндө 335
җасы кiшi ивiсi

сҗламайды ағасын,
алысып җыртар җағасын,
әдәт кылар баласын,
340 рас коҗуп айтсаң тилі алмас,
ак сакалдан уҗалмас,
әкәсінің кабарын алмайды;
бу җалмауз енді тўған сон
кара җердi җалмайды
345 көшөдө җўргөн көп салдат,
көкрөгўн көргөндөi
сонў миніп шығар җанға,
дуспаның кім сураса
көп алады аузўна
350 кас кылғандаi болады,
тўған баурўна кем кылған сон
кім аҗасын? җығып салар дўрөгө.
Кызыксаң барарға
кетіп җўрөр җерің җок,
355 җаудан аҗар малың җок,
сўітўп калмаi нағылдың?
беiшара болған сум Казак!
кутўмастаi пәлҗҗ
асың җок бас боҗўңа,
360 әр нерсә тўсөр оҗўңа,
җалмауз болдў улуғўң,
Казак іш нанбас сөзўңдө!

5. З а м а н а к ы р.

Абiбi ак серўардәин,
Абу-бәкр, Омардәин,
Осман, Әлi Каидардәин,
әдiл патса табылмасты,

ҥаксыны көздөн салмаңыз! 5
 ҥаксыдан капыл калмаңыз!
 тәңрім кылған оларды,
 ажағынан алмаңыз,
 әр бір ңуртка, әр топка
 алтын сака табылмасты. 10
 Бас ауруса тәўөттөргө
 алып келіп бак тырарсын,
 ңін бәләкәт кашты, деп
 өпкөмінән кактырарсын,
 ҥаксыдан мундаі тумар алыш тактырарсын. 15
 Түра курук салған болса
 дәрткә сипа табылмас,
 катының өлсө каіғырысып
 кемігән болұп калсаң керәк,
 онан мунап карманып 20
 бас біраўнұ алсаң керәк,
 төсөк калың салсаң керәк,
 өзүңдү бассаң керәк.
 Бір кеткән сон камкорұн
 ата ана табылмасты. 25
 Көрүңгөнгө көз саларсын,
 ажал болса маңдајыңда,
 біткән болса не кымарсын?
 бәріңізгә ңүзү кызыл,
 касы кара табылмасты. 30
 Балаларың мептәп көрсұн!
 әр кім мәсәлә сураса
 оған баға табылмасты.
 Көп мусулмандар бакыр болар,
 тамам ңерләр такыр болар, 35
 бакырдардың калын сурау
 каірды баідар табылмасты.
 Бу дүнүөгө көңүлі коіма!

40 конак келсә арык сойма!
есің болса өзүңдү оила!
алты кулаш бөздөн баска
артык пайда табылмасты,
қарды екән деп ајамайды,
баі екән деп сіламайды,
45 әшіп адам оіламайды,
өлүмгө кайла табылмасты.
Бір шыбындаі қандан кешіп
ашық шаіда болмасаң,
катын, бала, малдан кешіп
50 теркі дұнұо болмасаң,
кешә кұндұз зар қылап
тағат такуі қылмасаң
ракатмінән қатқанға
ддар кудаі табылмасты.
55 Кан кылып, сұрөт кылып,
қан кылып, кып кызыл кан ішірін
шешәсінң қарында
тоғус аі он кұн кешіріп,
қылатып қергә тұсұрұп
60 аўбілгүдбi мунуңдұ
пана кылса керәкті.
Акыл беріп ак құзгө кұл беріп
куат кылса керәкті.
Он екі қаска кім келсә,
65 кудајыны бір білсә
өзүнү кісідән кем көрсө,
кісіні өзүнөн улук білсә,
мундаі кісі әр топка
аға кылса керәкті.
70 Тағат кылса алдаға,
кұндө барса молдаға,
кағаз калам алдаға

<p>ракмат җауар ол кулҗа мунуң орну җендәттә макул болса керәкті.</p>	75
<p>Бір пара кылсада урлуктү, урлуктүң түбү корлуктү, көрүнгөн киҗә кылады зорлуктү.</p>	
<p>Басы җергә җеткәншә коҗа бilmәс карлыкты, кулағына алмайды кудаҗынан салған җарлыкты, мунуң орну җәнәм лепсә болса керәкті.</p>	80
<p>Капыл адам җетәдi бир күн тауба кылаин! бир күн тауба кылғанша үзүп җүлүп алаин! аузума алып салаин! җас уакыт тауба кылғанша картайғанда кудайға мукүм җатып җылаин! өлшөп бергән өмрүн заҗа кылса керәкті.</p>	85
<p>Бір параны е кудаҗым алтын такка міндіріп, дөүлөт күшүн басына кондүрүп, пәримәнинә җуртүн кондүрүп, кешләп отүн сөндүрүп, өкүмәннә җуртүн кондүрүп, бағындырып нандырып, еl басы кылса керәкті.</p>	90
<p>Җастыкка басын җеткәндә җалынарсын малыңа кім сурайды калыңды? җан алкымҗа келгәндә</p>	95
	100
	105

- кім сураіды калыңды?
Шашыратпаі калыңды
сүрүп алар қаныңды,
110 Ұзиз қаныңды денәңнән,
қаксылык кылса керәкті.
Касықтап қіған мал калар,
саіманмйнән үі калар,
улан усақ кыз калар,
115 ағаіның басыңда
аіғаі салса керәкті.
Сені тез қоғалтар,
қеңсіз көіілк ктігізіп,
ұш қеріңнән бұдүрүп
120 катты қердә оідүрүп,
топрақпінән бастырып
дуға кылса керәкті.
Бу көзүңдү оттаі каінатып,
аур күрзү оінатып.
125 Мұңқұр Неңкір періштә
сені көрдөн ојатып,
суал кылса керәкті.
Заманы акырдың кандары,
касындаға солтандары;
130 так ұстүңдө қуртүнү
тутүп турғандары
қардыдан алып баіларға
акыл кылса керәкті.
Заман акырдың кожасы
135 каірылып келәр есіккә
бу. ұідө кім бар екән? деп
көзүн салар тесіккә.
Балашағасын бастырып
төргө шығып отүрүп
140 дуға кылса керәкті.

Заман акырдың молдасы
бек үлкөн келәр сәлдәсі,
баур кыла көрмөңүз!
рас емәс онуң дуғасы.

Колуна пайда түскөн сон
царым дилдә онуң бағасы,
көрмөй бильмәй бирәүгө
куа болса керәкті.

145

Заман акырдың бијинә
барар болсаң алдына
кулағын салар қаныңа,
кашан карады калыңа,
карады өзүнө қуз малына
құрө берсә керәкті.

150

Заман акырдың баілары
улук биләр өз басыны,
кайда дәулеттү кісі келсә
оған берәр асыны,
телміріп келсә бір кедәй
көзүнөн төгүп қасыны,
бермәк тұғұл беішараны
ажуа кылса керәкті.

155

Заман акырдың катыны
канағат кылмас қартыны,
артына тастап ујатыны,
қыјамат күн ол катын
қаза тартса керәкті.

165

Заман акырдың қастары
әдәбі қок беі бастағы,
шаітаның қолдастары,
ата анасының көзүншө
кол салысып оінасып,
оінағаны күлгөнү
зіна болса керәкті.

170

III.

46°.

- кім сурады калыңды?
Шашыратпаі калыңды
сұрұп алар қаныңды,
110 әзіз қаныңды денәңнән,
қаксылык кылса керәкті.
Касыктап қіған мал калар,
саіманмінән ұі калар,
улан усақ кыз калар,
115 ағаіның басыңда
аіғаі салса керәкті.
Сені тез қоғалтар,
цеңсіз көілөк кігізіп,
ұш қеріңнән бұдұрұп
120 катты қердә оідурұп,
топрақпінән бастырып
дуға кылса керәкті.
Бу көзүңдұ оттаі кайнатып,
аур кұрзу оінатып.
125 Мұңқұр Неңкір періштә
сені көрдөн ојатып,
суал кылса керәкті.
Заманы акырдың кандары,
касындаға солтандары;
130 так ұстұндө қуртұнұ
тутұп турғандары
қардыдан алып баіларға
акы кылса керәкті.
Заман акырдың кожасы
135 каірылып келәр есіккә
бу. ұідө кім бар екән? деп
көзұн салар тесіккә.
Балашағасын бастырып
төргө шығып отурұп
140 дуға кылса керәкті.

Заман ақырдың молдасы
бек үлкөн келәр сәлдәсі,
баур кыла көрмөңүз!
рас емәс онуң дуғасы.

Колуна паида тўскөн сон
қарым дилдә онуң бағасы,
көрмөі білмәі бірәўғо
куа болса керәкті.

145

Заман ақырдың бијіна
барар болсаң алдына
кулағын салар қаныңа,
кашан карады калыңа,
караиды өзүнө қуз малына
құрө берсә керәкті.

150

Заман ақырдың байлары
улук биләр өз басыны,
кайда дәўлөттү кісі келсә
оған берәр асыны,
телміріп келсә бір кедәі
көзүнөн төгүп қасыны,
бермәк тұғұл беішараны
ажуа кылса керәкті.

155

Заман ақырдың катыны
канағат кылмас қартыны,
артына тастап ујатыны,
қыјамат кун ол катын
қаза тартса керәкті.

165

Заман ақырдың қастары
әдәбі қок беі бастағы,
шәйтаның қолдастары,
ата анасының көзүншө
кол салысып оінасып,
оінағаны күлгөнү
зіна болса керәкті.

170

III.

46°.

- 175 Ул акадан ужалмас,
кызды ана тїј'алмас,
айтса әр нерсә тїл алмас.
Заман акырдың кыздары
бет кара болса керәкті.
- 180 Заман акырдың адамдары
бір бірінің ұјұнөн
өскә аітып калмағаі,
бір бірінің ұјұнөн
ајак, табак алмағаі,
- 185 бір бірінің ұјұнөн
ас аузұна алмағаі,
үі басына бір бї болса керәкті.
Енді Шұршұт шығып Ташкәнд'алғаі,
Кокавбїнән Кажалгы алғаі,
- 190 мусулмандар қылап калғаі,
улуғу аїбат перїјәт болса керәкті.
Енді Шұршұт қана кырыс кылғаі,
Сәмәрканға кырыс кылғаі,
Саїзымда шығып қайдан
- 195 Шұршұттөрдүң бәрін кырып
опат кылса керәкті.
Тажал шығып дїндї бузғаі,
кылышынан кан тамызғаі,
мусулмандар анда турғаі.
- 200 Сол малбун тәңрїмїн деп
дау кылса керәкті.
Мәдї шығып қолғаскаі,
мусулманға басын коскаі,
Тажалмїнән урускаі,
- 205 тап туталмаі Мәдї кашып
паїғамбардың көрүн кушкаі.
Көрдөн Ғаїса деп
аўөс шыкса керәкті.

Аспаннан Ғаиса түскөй, Мәдімінән көрүскөй, кәпірмінән урускай, Тажалды өлтүрүп, Ғаиса өкүм анда болуп Мәдині иман кылса керәкті.	210
Бір параны көрсөңүз аузу тола иманды, коинү тола кур'анды, сакар туруп тыңдасаң сүпкөн алда уранды кактан коркуп құрөгүн пара кылса керәкті.	215
Бір параны көрсөңүз беті колүн құнуп, әмәт курүн бүнуп, нәисін отка ырттөп өз көңлүн бекітіп.	220
Ол бендәні кудајым иманды кылса керәкті. Бір параны көрсөңүз қанын отка ырттөп, өмрүнү қелгә шурүн, нәисі ұшүн құғұрүп, қан қолдасы бес намаз каза кылса керәкті.	225
Бір параны көрсөңүз сурау сурау малы бар; бір параны көрсөңүз табак табак асы бар; бір параны көрсөңүз күн көргүшү калы бар; бір параны көрсөңүз тек шыкпаған қаны бар,	230
	235
	240

- біраўнў баі, біраўнў кедәі кылса керәкті.
Кожа булға, молда булға,
245 бендә булға, җаман булға,
җаксы булға, солтан булға,
бәріңизгә улуў дағыба болса керәкті.
Разы алла мал берің!
каір ўшўн җан берің!
250 бір пара җарға бас берің!
осў кўндө басыңа
саја болса керәкті.
Шапағатшы паіғамбар,
ўмбөт ўшўн зар җылап
255 кешір җалынар,
сәждә кылса керәкті.
Аздар көпкө теңәләр,
бакыр бігә теңәләр,
корлар зорға теңәләр,
260 теңәліп акын алса керәкті.
Ата улға бакпас,
кыз анаға бакпас,
әр ким өзўмәнән мўптөлд болса керәкті.
Паіғамбарлар бір бөлдөк,
265 машајыктар бір бөлдөк,
мусулмандар бір бөлдөк,
кәпірләр бір бөлдөк,
җаксы җаман бір бөлдөк
аўдс келсә керәкті.
270 Сураушўлар келәрләр,
бөлдөк бөлдөк кыларлар,
Сірат атты көпўргө
аідау салса керәкті.
Сірат атты көпўрдўң
275 җуандығы бір кылдаі,
узундўў ўш мың җылдаі,

Іманды кул болмаса
 Өтпөк түгүл мүскүлдү,
 Үмансыздар ыыласып
 нәлі кылса керәкті. 280

Артына караса урарлар,
 алдына караса кыл көпүр,
 адым коіса ыыбылар,
 е кісі, топрак болсак екән деп
 зар еңрәсә керәкті. 285

Ол Мукамбат пағамбар
 қалаң аяқ қалаң бас,
 көздөрдөн төгүп қас,
 көздөн акқан қастары
 кып кызыл канға аралас,
 ұмбөт ұшұн қандарына
 паіда кылса керәкті. 290

Бірәу таҗып тұсөр,
 еңбәктәсіп өтөр,
 әр кім амалына лажық қаза тартса керәкті. 295

Бір параға бір демдік,
 бір параға мың қылдық,
 бір параға бір айлық,
 бір параға бір қылдық,
 әр кім кізмәтінә лажық қаза тартса керәкті. 300

Ораза намаз Іманың,
 кылған кәір ыксаның,
 шалған коҗұң қурбаның
 аркасына көтөрұп
 алып ұшсө керәкті. 305

Көрұң расул ұмбөтұң
 ұмбөтұнө кылған шапағатын
 қпн тамам ұмбөтұн.
 Әбу Каусар шербатін
 ішіп канса керәкті. 310

- Цат етіңіз қаппарды,
қарылғаушы бұбарды.
Абу Бекр, Омарды
Осман ̑lі Каідарды
315 Каузы Каусар сұна
табакшы кылса керәкті.
Сүйгөн кулға оң қолдан,
сүймөгөнү сол қолдан;
бәт-бақыттар аркадан
320 нигмәт кылса керәкті.
Мында ̑lім айтқан сөзүңб,
̑lім айтқан сөздіруң
іш алмайсын көзүңб,
құдајымның алдында
325 қол ајағың бзүңб
қуа болса керәкті.
Мізан таразы қурулар,
ауы намаздан суралар,
дүнәдө қылған істәрін,
330 мойнуға сенің қолүлүп
қалыңша кылса керәкті.
Дүнәдө көп қүлгөндөр,
дүнәдө өтпестөі білгәндәр,
қунајы аур келгәндәр
335 басын төмөн салып
ујалып тұрса керәкті.
Паіғамбар тә қасымды,
̑зәзіл тә қызымды,
кіјамат қолү узундү,
340 бара бара узун қол
екі айрылса керәкті.
Бір қол барар беіскә
түрлү түрлү қеміскә
belі қылдаң қіңішкә

Корлар болса керәкті. 345
Корлар онбес җасында,
таза күлдөр басында,
ер җәрма җасында
Корлармәннән ойнасып
җаксылыкка җетсә керәкті. 350
Денә саулык бар, ауру җок,
тирилк бар өлүм җок,
кызығы бар кайғы җок,
сүк искә җелі җок,
көктөгү кул болса керәкті. 355
Җаишы җишрәт анда бар,
мазы нигмәт анда бар,
штрин шербат анда бар,
җан пәраҗат анда бар.
Кудажым сүгөн кулуна 360
насып етсә керәкті.
Бир җол барар дузакка,
тәңри алар азапка,
түрлү түрлү азапка
түшар етсә керәкті, 365
оттарға салып кайнаткай,
ботадаи боздаткай,
ис өткөн сол басына
пайда етпәсә керәкті,
періштәләр җілып, 370
дүнүднүн сүн җіп,
алып келіп дузакка
куісада отка җетпәс,
ол сулар курук калса керәкті.
Дузакшылар апкалса 375
заркон дегән зәри бар,
ракматы җок кәры бар,
сусаҗанға зәр ішіріп

- ішін қандаі кайнатса керәкті.
380 **А**р кім кылмысына лажык
қаза тартса керәкті.
Заман акырдың адамдары
өмүрлөрү аз болғаі,
боілары екі кез болғаі,
385 өздөрү кумарпаз болғаі,
әр каісының колүнда
бір бір домбрасы болғаі;
ұлып тұрлы әләмәт кылып
кол салысып оінасып,
390 цер үззүнө тұрлы пәлә болса керәкті.
Дарја тасып су ақпағаі
таулардан булар шыкпағаі,
қаңбыр қауп шөп шыкпағаі,
малды сауса сұт шыкпағаі
395 рас сөз кылмағаі,
бір Імандык калмағаі,
тауба есігі байланып калса керәкті.
Қастарды әдап кылмағаі,
бірінә рас сөз кылмағаі,
400 мәдрәсә мәктәп калмағаі,
акрәттін аібатынан
періјәт етсә керәкті.
Азанмінән кәумәт кетәр,
меірімінән шапағат кетәр,
405 калам молдадан кат кетәр,
Меккә қердән көтүрлүк,
аспанға ұшсө керәкті.
Күн тутулуп қел болғаі
топрактан өзгө шашылмас,
410 бу қердә күлдөр ашылмас,
тұрлы тұрлы қемістәр
курұп калса керәкті.

Асрапын сырын урғандай
тау қаңбақтай домалар,
тас буршақтай ғумалар, 415
қан дегенің бәрідей
бакыр болса керәкті.
Тамам періәрдің құздөрұ
аиандай болса керәкті.
Төрт Мукарра періштә 420
әр қаисы бір істә,
ұшдөрұ Өлтүрұп
Азраил қалғыз қалса керәкті.
Кудажым аитар кім бар деп,
Азраил аитар мен бар деп 425
өз қанын өзұң ал деса керәкті.
Бір канатын қамынып,
бір канатын төсөнұп,
өз қанын Азраил
өзұ алса керәкті. 430
Ақтан қарлық болұп,
денәгә қан кіріп,
өлгөн адам тіріліп,
кылқан азаптары көрұнұп,
құн шыққандай көрұнұп керәкті. 435
Көрдұң басында өлұ мың қыл отурұп
көздөн аққан қасына
улук дарја болса керәкті.
Пағамбар қатқан тарапка
тура қарап сімәңіз! 440
ұжұңұздө біраұнұң
булу болса беріңіз!
аштан өлө қалмассыз,
алам болсұн дивіңіз!

IV. ДИН ЫСЛАМ ЕРЛАРДҢҢ ҚЫСАЛАРЫ.

1. Кусаин қысасы.

1.

Заманың қысы көбөйүп қазы өтүптү,
иманды бу дүнүөдө аз өтүптү,
Азрат Али арыстаның билісі екән,
е таксыр Кусаин дегән казы өтүптү.

2.

Мукамбат мусулманың баласы екән,
даул сокса қел өтиөс панасы екән,
пігіттәр Қазыт кәпірдән сурасаңыз
Дағи Сүпкөннің баласы екән.

3.

Мукамбат бір алданың досү болүптү,
көңлү бж сөйлөсүп кош болүптү,
таласып казылыкка кәпір Қазыт,
Кусаин казымән бш болүптү.

4.

Кунаға недән адам батысыпты,
қаманды тастап беіс асын татысыпты,
таласып казылыкка кәпір Қазыт
Кусаин кәпірмінән атысыпты.

5.

Төрөсү ушқан кустүң ак кү деіді,

кү қалау едің көлдің сү деіді,
арыстаның білісі шыдатсынба?
Қазытты сол шәрдән күді деіді.

6.

Ол Қазыттың заманы ақыр болдұ,
нөгрұң қок колұнда бакыр болдұ,
кәпір Қазыт мусулманнан кашып кетіп,
шәріна бір кәпірдің патса болдұ.

7.

Сол Қазыт дінін бузұп кәпір болұптұ,
біраўдөн ертә біраўдөн сон қатыпты,
Кусаін казымйнай атыскалы
Қарбалға бәрі кол тартыпты.

8.

Адамзат келұш'емәс өлгөннөн сон,
алда ісіна куна қок көнгөннөн сон,
колұн екпәп токтатты сонда Қазыт,
Қарбалә шөлуңө келгәннан сон.

9.

Мен бзұм ол даржадан келдім қандап деіді,
патсаны кудәі құрб колдап деіді,
қарандар, осұ қердә қатыңыз! деп,
Кусаінды екпәләін алдап деіді.

10.

Ажал тіләп алдадан өлмөгөісұн,
Кусаиның тіліна көнбөгөісұн,

зу шайтан екпәйсәм Кусаинды
су қабын, қарандар, бермәгәйсін!

11.

Онан сөн кәпір Қазыт кетті, деіді,
екпәләмін Кусаинды депті, деіді,
Асқаланың шәріңә қеткәннән сон
өтрүк қылаған боп кепті деіді.

12.

Е Кусаин, сиздән кетіп оңалмадым,
адамға мінан болуь қоналмадым,
Кусаинды көргөн сон зар қылады,
сиздән кетіп іш қаксышық көрдімбәдүм.

13.

Көрмөгөліу ғш қым болдү көзгө, Қазыт,
нешік іскә қолғасын бізгә, Қазыт;
буруннан сақтап құрғон кегім бар тур,
райдан қайтып кештім енді, Қазыт.

14.

Құрсөңүз табылады қол деп келдім,
аз болсаңыз берәін қол деп келдім,
көп кәпірді мусулман қылып келдім,
құруп соған патса болуп келдім.

15.

Кожалар қараларын мұртүм деіді,
кетсәм шындық болады сертім деіді,
бу сөзүңө, Қазыт, нан баімын,
улук руксат берсә бараін құртүма деіді.

16.

Азрат Әлі дұстанның басын алады,
кор кылып ішарға бојұнан қанын алады,
е! осұнұң ақылың табыңыз! деп,
дұртұн қіп Кусаінды қасына алды.

17.

Алғыс алып қетіңіз құзғо, Кусаін!
тұрб-ғалса көтөр өзү, Кусаін!
қашып кетқан Қазыт қылап келсе
не деп ақыл айтады сізге, Кусаін?

18.

Құрсөңіз табылады қол деп келдім,
аз болсаңыз берәін қол деп келдім,
көп кәпірді мұсылман қылып келдім,
құрұп соған патса болұп келдім.

19.

Баласы арыстанның қас арыстан десін,
іманды қол бір уақытта алда десін,
Қазыттың бу сөзүндө нанбашы!
алдатып бір нерсәдән қағзы аласын.

20.

Ақаміз оілады екән тамам ақыл,
бу Қазыт алмасын қаман ақыл,
көкрөгүм бу сөзүндө нанбайды,
көкрөгүндө болмасын қаман ақыл.

21.

Ажал дегән ол тігән оқтұ дейді,

астык ішкән құрт тоқтұ деіді,
арыстаның баласы бәуң казы,
оіласын қаман сөздұ боктұ деіді.

22.

Кожалар караларын муртұм деіді,
кетсәм шындық болады сертім деіді,
умутсаңыз ерәін мен Қазытқа,
аман есән кош болуңуз, құртұм, деіді.

23.

Кусаін патсалыкка толдұ, деіді,
алда қазык моінұна кондұ, деіді,
катын баласымән қөнбілбөндө
санағанда қырк кісі болдұ деіді.

24.

Зәһәмгә кетәр арам қесәк,
мусулманға таныкты алда десәк,
айрып алып шыккан сон сонда Қазыт
қайып қастык болуңтұ ілш төсөк.

25.

Мергәндәр атарына ок болмаіды,
кул қылып турарға су табалмаіды,
Қарбаланың шөліұмән алып қөнбілдұ,
қарандар ішәргә су табалмаіды.

26.

Оілағаны Қазыттың тәсіл болдұ,
мусулманға бір салғаны мұскұл болдұ,

қарандар ішәріні су табалмады,
шөлдөгөннөн көзү, еті қасы болдү.

27.

Ол Қазыт құртұнан шығып безіп,
кетті қерінің құзұнн қыдрып кезіп,
ертән судү табамыз деді дағы,
су таппакка ілгәрі озұп кетіп.

28.

Қалғыз құргөн қан өзүңд'ер деп келдім,
біздің қылған бу ісімді көр деп келдім,
мен ертіп келәмін қолдарымды,
шұжұншұ біздіргә бер деп келдім.

29.

Іш бу тұзұн Қусаіның көрмөгісің,
алдатқан тілің ермәгәісін,
ерні кеұп Қусаін келә қатыр,
сунұң қағын, қарандар, бермәгәісін.

30.

Е қігіттәр, бір біріңізгә беріп болуңұз,
қашпассыңызға ант қылып серт қылыңыз!
Қусаін келсә дағы ол тек өлмөс,
қарандар, су басына берік болуңұз!

31.

Букара шәрі турады бекәт болұп,
балуандар турады тау көтөрұп,
қәпірләрдің бәрі атқа мінәді,
шықты алдынан қәпірләр тау көтөрұп.

32.

Ерлік қылған алыбың кұшты деіді,
алданың таң қалғандаі іс қылды, деіді,
алдынан қарсы шыққан сол кәпірләр
санағанда сексән мың кісі, деіді.

33.

Мергәнім аталмаіды қолдұ көрұп,
күйлөсұп келәді судұ көрұп,
мусулмандар со қердә ішін тартты,
қелкәдәгін алдына таудұ көрұп.

34.

Мағ турғузбас қыс болса ббрандары,
шаң шығып устады турғандары,
Қусаін қазы айтты сонда, деіді,
булаі көп боларма қарандары?

35.

Қарбалә болған бізә іс бар екән,
құн шығыста бір тыни қабар бар екән,
қырк кісінің ішіндә азаматтар
Қасым дегән бір батыр бар екән.

36.

Тағғаным бу кәпірдән әрды деіді,
тіләрмін бір алдадан зарды деіді,
Қасым дегән сол батыр тіләп қылып,
атын устап маіданға барды деіді.

37.

Цұрмбидұ пағамбарлар бәітін аман,

сурады: талғаннан сон аттан түсүп,
өлтірүп ұз кісі балтыр Касым
шөліуөн Қарбаланың кетті қашып.

38.

Кусаін келген екін қырғырлап,
кара көздөн ағады қас тамшылап,
Абдула деген тағыда ер бар екін,
о да шықты майданға атқа шышлап.

39.

Зәһамға қалған молда кетті,
берәр кәір қігітәр қолдан кетті,
бес ұз кісі кәпір қырды дағы,
ован сон шөлдөннен сеіт өтті.

40.

Қарбаланың шөліуө барын қетті,
сонда сеіт буларды танып қатты,
ер басына бір екі ұз кісіден өлтірүп
әітәур қастықтарын алып қатты.

41.

Цер ұлғұсұн деуш'еді Қарбаласі,
маг турғузбас ыстық қак бір даласы,
кәпірді аншасынан сурап алып
урустү Кусаіның он ұштағі бір баласы.

42.

Қырык кісінің бәрінде бітіріп қырды,
атасының сүйген рәушан кетіп қалды,

ш.

кырк мың кісі кәпірді қалғыз кырып,
шөйдөгөн балада сеіт болдұ.

43.

Кусаін төмөн тұстұ белдігінән,
Қазыт қау болұптұ елдігінән,
Кусаін бесіктагі бір баласы
зар қырлаиды қігіттәр шөйдөгөннән.

44.

Заман акыр болғанда қел болұптұ,
сұйғөн атасының қоғұнан кем болұптұ,
баласының аузұна мурпұн салса
бітқан сусунға дәм болұптұ.

45.

Атасы Кусаін ерді деіді,
батыр қігіт әр нерсә көрдұ деіді,
бір нерсә баланың сусун кандырсын деп,
қас баласын кәпіргә берді деіді.

46.

Мунау сөздұ аітамын қарасымән,
котанда мал қатады корасымән,
кандырсын деп сусұнұн берғаннан сон
қас баланы кәпір өлтүрұптұ кескілән.

47.

Алімінән Алі құргөн дуспанға ашұланып,
мусульманға бек кұжұп ашұланып,
карс алдында баласын өлтүргөн сон
Кусаін урус салды ашұланып.

48.

Кәпірді кұшактап айтты деіді,
Кәрбаллада уруска қатты деіді,
отпді тұғұн бојұнда судұң казы Кусаін
катуланып урусұп алды, деіді.

49.

Адамзаттың аркау мал боп кетті,
цер дұнұбнұ кездіргән қан боп кетті,
сусұн ұшұн даржаға енгәндә
төмбн тұсұп кып кызыл кан боп кетті.

50.

Кім айтпас Мукамбатті пырым бол! деп,
Кусаінды кім айтпас тірі бол! деп,
тыңаңајып кыып ер Кусаін,
алдадан бу нағылған сыры бол! деп.

51.

Саған бергән барма цер осұ депті,
кымысты кул алдаға қазар депті,
сасканынан Кусаін көккө бакты,
кәпірдірдің деңәрін біліп апты.

52.

Кудајым осұ қолдұ оңдамады,
іш істі перұардігәр оңдамады,
Кусаін казы кыімаі ұп қанды,
отра калып ашыпты балдаманы.

53.

Мукамбат бір алда тағала досұ деіді,

білмеді біткен қанға қосты деіді,
Қусаін қаламында айтқан сөзү,
дәміңнің біткен дері осы деіді.

54.

Қусаін қаңғырады зарланып ап,
мінәді қаиратына буркураанып ап,
кастық қылды бұ Қазыт сырласқанға,
кастық қылсаң қайтып қудадан тап?

55.

Төрбосұн кәпірдің атты деіді,
Кәрбалала урусқа батты деіді,
төрт құз кісі кәпірдән қалған екән,
сонда шөйдөп қызылып қатты, деіді.

56.

Қусаіның қуруттұм қасын, деіді,
ажадан бұ кәпірдән қаштым, деіді,
қарлық қылып құмсады бір кәпірді,
кесіп екпәі Қусаіның басын, деіді.

57.

Құмсаған кәпір ұнтұлдұ бараін! деп,
оіламайды қунадан қалаін деп,
құмсаған кәпір құғұрұп қетіп келді,
басын кесіп Қусаіның алаін! деп.

58.

Сен кәпір ажадан ақ сыймәісін,
аға қарлығы мойнұңда кең емәссін;
төрт көз іттәі доғұз шошқа!
басымды алаң кәпір сен емәссін.

59.

Баі болған сон кїяді қасым деіді,
уно боју адамзаттың тәсіл, деіді,
Алгі кәпір құтғұруп барғаннан сон
тағы келіп баска урдұ, деіді.

60.

Тіләлік бір амадан ұтқон несім,
қан кеткән сон кетәді адам кудбрұзұп,
Алгі кәпір келгән сон еңкәжіпті,
ажамай-ақ екпәтті басын кесім.

61.

Қазығт сонұңмїнән бір қызған тәсілі бар,
мусулманға бір салған мәсәлә бар,
Кусаїның дамбалының екі ішіндә
екі мың біјәннің асылы бар.

62.

Кусаін казы сеїлдә құрбд'екән,
Ар соғуста кәпірді кырад'екән,
дамбалдың баўнда сол асылды,
бір кәпір қалшы болған білад'екән.

63.

Умтулдұ сол кәпірдәр бараін! деп,
оїламаїды кунадан калаін! деп,
Кусаїның қасына қетіп келді,
асылды баўндағы алаін! деп.

64.

Қас Қазығт дарїадаі тасты, деіді,

амалы Кусаиннан асты, деіді,
бауң дамбалдың кол коіғанда
абуірүн көлмінән басты деіді.

65.

Кусаин ол Цазыттың несін апты,
амалымінән қау цазыт ошуң апты,
абуірүн көлмінән басқан екән,
карынан екі колүн кесіп апты.

66.

Кемә құрбәр даржаның құзұмінән,
Кусаин асық болдұ кызымінән,
екі колүн карынаң кессә дағы
тағы корудұ абуірүн тізәмінән.

67.

Көңіү қау Цазытка калып кетті,
сонда сеіт боларын танып кетті,
кәпір тағы тізәсінә кол коіғанда
Цібраіі күрсүмінән салып кетті.

68.

Сонда кәпір орнұнан тұрұп кетті,
төрт көз ітәі болдұда ұрұп кетті,
Цібраіі күрсүмінән урғаннан сон
көккө карап зарланып білұп кетті.

69.

Төрт көз іт боп со кәпір құрбәдүмүс,
көккө карап зарланып ұрбәдүмүс,
Мекәгә барған кажылар онұ сонда
шөліүндө Қарбаләнің күрбәдүмүс.

70.

Азрат Али дуспанды кырадымыс,
мусулман кылып кәпірді құрбадұмұс,
Кусаинды өлтіргөн дінсіз кәпір,
сумдұқта аузұнан тұтұн турадымыс.

71.

Алданың қатын айтпаі уру отырған,
імансыздар ужмақтан куру отырған,
Кусаиның басын кескән сон
кәпір сум шәріфатында зарланып тірі отырған.

72.

Тұсұрбін бу сөзүмді құбсұнб,
Қазыт болдұ зары кісісінә
Кусаиннан қалған катын балаларды,
тезәктәі теріп теңдәп екпәлті тубсұнб.

73.

Осұ қолда Қазыт алып коідұ,
құртұн қіп қау Қазыт санап коідұ,
алтындағы үігө енгізің ердің басын
кұзбтшұғб кырк кісіні қадап коіды.

74.

Барм'екән біздің сөзү енді кат,
кұзбтшұ сөісөмбідұ тілін тарт,
Кусаиның өлгөнұн білгән екән,
бата оқұға басқа келді қашағат.

75.

Ар кімдің қаман қаксы бағы келді,

амалы Кусаиннан асты, деіді,
бауи дамбалдың кол коиғанда
абуирун колминан басты деіді.

65.

Кусаин ол Цазыттың несін апты,
амалыминан дау цазыт бшун апты,
абуирун колминан баскан екян,
карынан екі колун несіп апты.

66.

Кемә цурор даржаның цузуминан,
Кусаин асык болду кызыминан,
екі колун карынаң кесса дағы
тағы коруду абуирун тизаминан.

67.

Кбңлу дау Цазытка калып кетті,
сонда сеит боларын танып кетті,
кәпір тағы тизасина кол коиғанда
Цибраил кургуминан салып кетті.

68.

Сонда кәпір орнунан туруп кетті,
төрт көз итәи болдуда уруп кетті,
Цибраил курсуминан урғаннан сон
көккө карап зарланып білуп кетті.

69.

Төрт көз ит боп со кәпір цуродумус,
көккө карап зарланып уродумус,
Мекәгә барған кажылар ону сонда
шблундо Карбаләнің кбродумус.

70.

Азрат Алі дуспанды кырадымыс,
мусулман кылып кәпірді құрбодұмыс,
Кусаінды білтурған дінсіз кәпір,
сумдүкта аузұнан тұтұн турадымыс.

71.

Алданың қатын айтпаі уру отурған,
імансыздар ужмактан куру отурған,
Кусаіның басын кескән сон
кәпір сум шәріғатында зарланып тірі отурған.

72.

Тұсұрбін бу сөзүмдү тұбсұнб,
Қазыт болдү зары кісісінә
Кусаіннан қалған катын балаларды,
тезәктәі теріп теңдәп екпәтгі тұбсұнб.

73.

Осұ қолда Қазыт алып коідү,
құртұн қпш қау Қазыт санап коідү,
алтындағы үігб енгізін ердің басын
күзбтшүгб кырк кісіні қадап коіды.

74.

Барм'екән біздің сөзү енді қат,
күзбтшү сөйләмбідү тілін тарт,
Кусаіның білгенүн білгән екән,
бата оқұға басқа келді қашағат.

75.

Ар кімдің қаман қаксы бағы келді,

көңүлдүң ңаманы ңок азы келді,
кемй миніп даряяың ңузууынан
Нуз паїгамбар зар кылып тағы келді.

76.

Онан кеін зар кылып Муса келді,
алда ңатын зар кылып Каїса келді,
ушуншу кат ңігіттәр көк устунын
омрауи пара кылып Каїса келді.

77.

Паїгамбардар беїстан дїмдї келді,
ип ңамандык беїстан көрмдї келді,
пїріят кылып ңағасын ңыртып ңылап
Ыбра'ым Ысмағыл тағы келді.

78.

Алдадан бїз туралык умут кылып,
тамука сала көрмд келіт кылып,
Ҙакып Ҙусуп екау тағы келді,
Кыдыр Ылјас келді пїін миніп.

79.

Ҙау ңігіт амал кылар нїятїмїнан,
паїгамбар дсупту кентїмїнан,
дундосунуң карасы бїрї сасык,
Ајуп паїгамбар кейпті дертїмїнан.

80.

Аруакты ерләр турады бағымїнан,
ңаманы ңок көңлунуң ағымїнан,
каумбїнан ер Даут ңетіп келді,
Султманда кейпті тағымїнан.

81.

Мукамбѣт мусулманѣа җар паѣгамбар,
кауамбѣнан келѣптѣ ѣр паѣгамбар,
бурѣнѣѣ ѣткѣн сакаба тѣрт шармѣнан,
калмаѣ келдѣ бурѣнѣѣ ѣр паѣгамбар.

82.

Мукамбѣттѣн бѣр аѣткан сѣзѣ келдѣ,
сѣѣлѣтѣѣн ѣр сѣзѣнѣн җѣнѣ келдѣ,
отуз ѣш мың сакаба тѣрт шармѣн
Мукамбѣт ол таксыр ѣзрѣттѣн ѣзѣ келдѣ.

83.

Кѣпѣрдѣр коркусѣп җѣр иттѣѣ ѣрѣп,
келгѣнѣн паѣгамбардын кѣпѣр бѣлѣп,
акырып ѣзрѣт ѣлѣ тѣсѣ калды,
Кусаѣнын кѣпѣрдѣгѣ басын кѣрѣп.

84.

Кѣпѣргѣ бу җердѣ мен кѣш кылаѣн,
кѣрѣмдѣ моѣнѣна дос кылаѣн,
е баба, руксат бер осѣ җердѣ
кѣпѣргѣ тѣрѣрѣштѣѣ иш кылаѣн.

85.

Бу җалғанда җок болдѣ дѣѣлѣтѣнѣз,
кыҗаматта җок болдѣ бѣнѣттѣнѣз,
е бала, сѣзгѣ руксат тѣмѣ тѣѣнѣн,
кеѣнгѣ олар саспа җетѣр перзѣнтѣнѣз.

86.

Җамаѣн җердѣ, җѣгѣттѣр, җалғыз патпа,

III.

48

сураусыз бір адамның дәмін татпа,
баласының канды тонұн қамылып ап,
зар кылып еңрәі келді Бібә Патпа.

87.

Беіс асын умтұлдұм татаін! деп,
касымда перзәнтімдің қатаін! деп
кұдрөтұңмән оілапсын бар кудајым,
кәріңмән баламды атаін! деп.

88.

Адамзат акыл табар укса, деіді,
қол салып кеіңгіңа шапса, деіді,
атасының ұмбөтұңнұң қунасын кешәр едім,
баласын енді бізгә кешсә, деіді.

89.

Цасымнан мен улғајып өстұм, деіді,
бабамбән беіс асын қестім, деіді,
атамның ұмбөтұңн өзүнб бергән болса
ал баламның қунұн мен кештім, деіді.

90.

Алданың қатын білмәі урұ қалды,
Імансыздар ужбақтан куру қалды,
Азрәт Әлі бајағы акырғанда
қырк күзөтшұнұң бәрі олуң бірі тірі қалды.

91.

Қарбаләнің шөлуңдө құрұп қатты,
бір сусунға ыңқар куруп қатты,
қырктың бірі бајағы тірі қалған
бәрінді пағамбарын көрұп қатты.

92.

Цортады көкшө тўлкў қотамінан,
қаман дерт ол қабынды сыртымнан,
тірі қалған қалғыз әлгі кәпір
Қазытқа айта келді ертаннан.

93.

Қыстың қаңтар белгісі бораң, деіді,
зеңәті қок Қарын Баі сараң деіді,
пағамбардың бәрін көрўи қаттым,
біздің тутқан дініміз арам, деіді.

94.

Бу баіғустў Қазыт кәпір қасына алды,
қау кәпір қолұндағы қағын алды,
құртўмнўң көңіўн тәмбон тўсўрдўң, деп
сбілбтбді-ак сорлўнұң басын алды.

95.

Сусун алмаі кетті талшық алып,
сеіт бтгў дўнўбдбн аршып алып,
қатындарын қбшбгб дараға тартты,
Қусаіның басын наізаға шапшып алып.

96.

Азрәт Әлі дуспанға таман кўған екән,
оілағаны кәпірдің алап екән,
сол кәпірдә құрғбн екән сауда қылып
Зәрјәр дегән мусулман ер бар екән.

97.

О да ішіпті беістің асын көрүп,
кулағы есітіп құрб екан іші құжүп,
Зәржәр баіғус зар қылап еңрәді,
Кусаіның наізадағы басын көрүп.

98.

Кәпірдәр акы сөздү устап алып,
аірымассыз даржаны кыстап алып,
осундағы мусулман адам коі деп
абдан кескіләді устап алып.

99.

Зәржәргә қаман зорлүк қылды деіді,
қаны кетіп дүнүдсүн сүідү деіді,
кәпірләр кескіләп тастаған сон
Цібрәіл дәрмәнмінән құдү деіді.

100.

Зәржәргә бір азрак қаман болдү,
аілаған Цазыттың амал болдү,
Цібрәіл құған сон со дәрмәнмінән
сонда Зәржәр тіріліп адам болдү.

101.

Паіғамбардар дүнүддөн өтгү, деіді,
алдаға қылған ісі қакты, деіді,
осү кәпір нешік іс қылды, деіді,
Зәржәр сонда қасырынып бакты, деіді.

102.

Кәпір Цазыт бек сонда мактаныпты,

бізгә пәлә җок деп сактаныпты,
Аскаланың шәрін аламын деп
сексән мың кәпір җілып аттаныпты.

103.

Көрүп турған сол Зәрјәр сасып кетті,
ајабының ушумпән басып кетті,
шәрінә кабарды берәін деп,
Аскала карап кашып кетті.

104.

Адамдың әр бірі әр бір арманы көп,
тіјәді кәріптәргә кұндө бір ок,
шәрінә Аскаланың Зәрјәр келсә
уруска шығар еркәк адамы җок.

105.

Кетәін бу шәрдән мөндә кашып,
кәпірдән кол аттанды даулап асып
Кусаіның өлгөнүн есіткән сон
шәр калкы җілады шүлдасып.

106.

Зәрјәр сонда кабарға җеткән екән,
сеіт болуп Кусаін өткөн екән,
Алкәмәнің баласы Мунап батыр
бір дуспанға одағы кеткән екән.

107.

Базардың ак теңкәсі булұ барды,
алданың сүйгөн Әлінің улұ барды,

Аскаланың шәріндә іш адам җок,
Туған атты Әлінің кулү барды.

108.

Айталык муна сөздү җатка уктүрүп,
кашканды устаиды ат күдүрүп,
кетіп калған бајағы әлгі кулға,
Туған батырға җибәрді кат күдүрүп.

109.

Тур таунан кәпірләр асып келді,
җау Җазыт дарјадаі тасып келді,
мусулманың тукумүн куртамын деп,
Аскаланың шәрін басып келді.

110.

Туған дегән җигіт җат кісі екән,
кәпірләрдің җуртүна җат кісі екән,
Әзрәт Әлінің әлгі кулү туған атты,
екі җүз җетпіс җасар карт кісі екән.

111.

Туған айтады кашканым бу кәпірдән әрды деіді,
тіләрімін бір алдадан зарды деіді,
Туған дегән Әлінің әлгі кулү,
кәпіргә урускалы барды, деіді.

112.

Кәпіргә кудаі аітып барды җана,
мусулмандар ојүна тўстү сана,

Туғаның бір шыбындай қанын тіліп,
кудайға зар қылады катын бала.

113.

Сактап құрғон алдадан кыры бар екан,
қан кесісә шығарға тілі бар екан,
қау Қазыттың елінен алып келген
кәпірді бір палуан ер бар екан.

114.

Іманды кул алданы құтұсұпту,
імансызды Әзріл тутұсұпту,
сактап келген Қазыттың әлгі ері,
Туған батыр муну мен тутусұпту.

115.

Аскаланы бір ұлқон кала кылды,
мусулманың көңіліне сана кылды,
Туған батыр белінен устап алып
кәпірді қерге урұп пара кылды.

116.

Ажалы қок ер Туған өлмді турдұ,
зұлұқарін кәпірге бермәі турдұ,
қеті құн қеті тұндбі урус кылып
шәрін Аскаланың бермәі турдұ.

117.

Қан калмады Туғаның урғанында,
шыдамаіда кәпірләр кырғанына,
сәләм аітып қас бала қетіп келді,
Туған урусұм кәпірмән турғанында.

118.

Цірма тоғус алыптан дем богарсын,
цұзұн тұрлұ аibat ер боларсын,
кәпірмән соғус кылып тұрғанымда
цас бала мен сураин кім: боларсын?

119.

Е базардың ак тепгәсі булұ едім,
алда сүйгөн ежаддан кулұ едім,
Туған аға сіз бізді танымадың,
Канапіа Алінің мен улұ едім.

120.

Кәпіргә бік церләр куласыпты,
Туғаның ерін біліп сынасыпты,
Туған сонда тапыды Канапіаны,
екәў кушактасып цыласыпты.

121.

Өзү палуан ежаддан цөндү Туған,
атың кырау сіздаргә көндү, Туған,
Туған аға, сураин енді сіздән,
урускалы нешә кун болдұ тамам?

122.

Енді екәўмүз бу цердә көп турмамы,
ашыбып бу кәпірмән турусалы,
куну цеті туну цеті Мукамбат Канапіа,
он төрт кун болды булар урускалы.

123.

Бу сөзүмдү, Туған аға, кабым алшы!

азрак сіз бу җердә дамыл алшы!
бу кәпірмән енді мен урусайн!
Туған аға, азрак дамыл алшы!

124.

Бу кәшірді аларыыз біздәр болсак,
саут сайман табылмас издәр болсак,
бу кәпіртә кызыкты кылмасп'едім,
шөһүндө Кәрбаләнің біздәр болсак.

125.

Дуаналар елді актап келгән,
Мукамбатті мусулман мактап келгән,
Мукамбат Канапіамән урус турғалы,
Җазыттың палуаны бар сактап келгән.

126.

Палуаным, бу майданға бармаімысын?
мусулманға өлүмдү салмаімысын?
Әлінің палуан улү анау келгән,
барып басын солардың алмаімысын?

127.

Канапіа бу кәпірді сынап турдү,
көзүңүң ңасын төгүп булап турдү,
кәпірмән урускалы шыкканында
алдаға мусулмандар ңылап турдү.

128.

Паіғамбар бір акмеш барған акка,
патса улү отурап алтын такка,

III.

48*

Канапіа кәпірмән урусканда
екі бутұн аірды екі җакка.

129.

Со кәпірді кушактап атып калды,
соғус кылып кызыкка батып калды,
җарты бутұн кәпіргә җібәргәндә
төрт җүз кәпір алдында олуп калды.

130.

Мукамбат мусулманға пана тағы,
бір тўскөн мусулманға сана тағы,
җарты җанын тағыда җібәргәндә
төрт җүз кісі кырылды җана тағы.

131.

Кәпірләр Тур таўнан асып келді,
җау җазыт дарјадаі тасып келді,
кызыл канға бојалған бір кәпірдәр,
җрма мың бір җактан кашып келді.

132.

Җана тағы бір палуан карсы келді,
дўнўднўң төрт буршўна шаршы келді,
җрма мың бір җактан келгән екән,
оң җағынан ер Мунап карсы келді.

133.

Кәпір коркўн Мунапка бас уругтў,
ајамаі ак ер Мунап аірышты,

чалбыз өзү со җердә соҗус кылып,
батыр Мунап кәпирдә кашырыпты.

134.

Кәпирдәң җаман көңлү сүп кеттә,
кашүна бек белән бұп кеттә,
ол кәпирдәң соңунан кырып җојуп
өкшөлдөтүп ер Мунап күп кеттә.

135.

Кәпирләр зар еңрәидә ишә күјүп,
Алиң перзәнт улү сүгөн деп,
кысалык деп кәпирләр оіласыпты,
бізгә теңдәк бу җердә тәмәидә деп.

136.

Кәпирләр зар еңрәп іркіләдә,
көздәң җасы коінҗа төгүләдү,
кәпирләр ендә еліңә бет којуптү,
бізгә теңдәк тәмәидә деп сөгүләдү.

137.

Кәпирдәң җаман көңлү сүп кеттә,
кашүна бек белән бұп кеттә,
Мукамбат Канаша, батыр Мунап,
екәү кашкан күлдү күп җеттә.

138.

Келісәр бу сөзүм бір кезәктәи,
төрт батыр кәпирдә кырҗанында бас домалаиды җер
тезәктәи,

кырылғаны кәпірдің сонша болу,
терәң сайдан кан ақты қол бөксәі.

139.

Кәпірләр сондаі қаман ұрұқтұ, деіді,
кәпір қанын екәў тәктұ, деіді,
құз мың кісі кәпірдің бәрі кырып
қалғыз Қазыт кутұлұп кетті, деіді.

140.

Қау Қазыт бір алдаға налып қатты,
кырылғанын кісі овуң біліп қатты,
бәрі ол кәпірдің өлген екән,
кутұлұп бірі шәргә барып қатты.

141.

Қау Қазыт қанымінән өлб қатыр,
алданың аманатын берә қатыр,
Мукамбат Қанапіа, батыр Мупап
қоімаі ак екәў іздәп келә қатыр.

142.

Сурасаң со екәў ерді, деіді,
қудаі тағала тіләгін берді, деіді,
екәў ашұланын желә қатыр,
қудажым кұдрөтпән білді деіді.

143.

Қусаін қунадан ашылды деіді,
досұм менің Мукамбат баршы! деіді,

анау екаў ашўланып келә қатыр,
Қибраїл сіздар бурўн баршы! деїді.

144.

Алдаға пағамбарын қалшы деді,
шаріғатты көп сурап қаншы деїді,
ол Кусаин казы боп Қибраїл,
барып қанын қазыттың алшы! деїді.

145.

Курттан қаман со Қазыт қорғалайды,
көздүң қасы коінўна сорғалайды,
Қибраїл палуан Қазыт Кусаин деп
әр қердә бір шуңкурға корғалайды.

146.

Адамдың дәўлөт кетәріндә малын алды,
Қазыт тұғўл Мукамбат онў да алды,
Кусаин боп көрўнўп Қибраїл,
Қазыттың бекәр кыїнап қанын алды.

147.

Төрт батыр ізіншә келіп турған,
бір-ак Қазыт көңлўн бузўп турған,
шәргә келсә кәпір өлўп барды,
катты кўжўп екаў кўжўп турған.

148.

Кім айтпас осў сөзгө нанбады, деп,
екаў аїтар кәпірдә калмады, деп,

төрт батыр келгән сон ренжіттї,
тірі көрүп меірім канбады деп.

149.

Өлүм деп құнұмұз босағаным,
іш кутулмас өлүмдөн қашқан адам,
канды канбап екаў құасын деп
Қазытты бурұн алды ау қасаған.

ОПЕЧАТКИ.

			напечатано:	читай:
Стран.	1 стр.	2	кујундѹ	кујунду
»	3 »	5	таман	тамам
»	4 »	2	кѡп	кѡп
»	4 »	7	зорлугѹн	зорлугун
»	5 »	24	шетї нан	о шетїнан
»	7 »	11 съ низу	оңѡак	оң ѡак
»	7 »	3 »	аїкасканаң	аїкаскан оң
»	8 »	8 »	шымьыдабын	шымьыдыбын
»	10 »	12 съ верху	ѡаулук	ѡаулугун
»	10 »	13 съ низу	Алдыңғы	Алдыңгы
»	11 »	1 съ верху	аїтпѡ	аїтпа
»	11 »	3 »	кезіп	кезіп
»	11 »	15 »	аткан	актан
»	11 »	4 съ низу	коїдѹң	коїдѹ
»	12 »	6 съ верху	токур	токур
»	13 »	2 съ низу	ѡсі јат	ѡсіјат
»	14 »	4 съ верху	ѡїлѡп	кѹїлѹп
»	16 »	11 съ низу	дѹнѹѡїлѹгѹ	дѹнѹѡїлѹгун
»	17 »	14 съ верху	тыкыршын	тыкыршып

			напечатано:	читай:
Стран.	19 стр.	9 съ верху	цыртырбан	цырттырбан
"	19 "	7 съ низу	полда	қолда
"	23 "	7 съ верху	бајаин	бојаин
"	29 стихъ	180	қактаусұс	қоктаусұс
"	29 стр.	9 съ низу	Цанак минән	Цанакминән
"	32 купл.	24, 1	kelgik	кедiк
"	35 стр.	2 съ верху	тузак	дузак (дозак)
"	35 "	8 съ низу	араш алап	арашалап
"	36 "	5 съ верху	цуртаузұңа	цурт аузұна
"	36 "	16 "	беітсән	беістән
"	38 "	15 съ низу	тұбұl	тұбұ
"	38 "	8 "	целсөң	целсәң
"	39 "	4 "	ұшұнбн	ұшұнбн
"	40 "	15 съ верху	сауман	саумал
"	40 "	20 "	цұтұп	цутұп
"	41 "	12 "	каітып	каітіп
"	42 "	10 "	тұстатіп	тұста тіп
"	43 "	8 "	Шорман	Шортан
"	44 "	1 "	шыкырды	шакырды
"	45 "	2 "	шындамасам	шыдамасам
"	45 "	14 "	тек дар	тегдар (дегдар)
"	48 "	2 "	Касіјәттi	касiјәттi
"	49 стихъ	106	cōlāmđi	cālāmđi
"	60 стр.	3 съ низу	Оінаушем	Оінауш'ем
"	61 "	7 съ верху	кўјәр	кўјөр
"	61 "	8 "	коібузаин	коібузаин
"	62 "	14 "	цендәттәi	цендәттәi
"	63 "	11 съ низу	цок — цок	бар — бар
"	63 "	10 "	көр кўнұнб	көркўнб
"	65 "	2 съ верху	каталады	кадалады
"	66 "	2 съ низу	Біс	Біз
"	67 "	1 "	Сәндәр	Сендәр
"	68 "	3 съ верху	ылды	ildı

			напечатано:	читай:	
Стран.	68	»	9 съ низу	Калмады	калмады
»	68	»	17 »	кылаҕалы	кылҕалы
»	69	»	7 »	ок урҕа	окурҕа
»	69	»	8 »	ашты	атшы
»	71	стихъ	10	каинды	кайҕды
»	76	стр.	8 съ низу	бурууҕ	бурунҕу
»	77	стихъ	3	ококтон	оококтон
»	78	стр.	10 съ низу	аурум	ауруп
»	80	»	1 »	Темилас	Теңдас
»	87	куп.	9, 2	каі теін	кайтәін
»	87	»	13, 1	тораның	торунуң
»	89	стихъ	32	теңгәгән	теңгіргән
»	92	»	41	кысаҕар	кысаҕар
»	92	»	51	абышкан	абыткан
»	92	стр.	5 съ низу	мынадын	мынадаң
»	93	стихъ	6	абышкан	абыткан
»	95	стр.	1 съ верху	каітіп	кайтып
»	95	»	2 »	Карыны	Карына
»	95	»	11 »	онүңминән	онүмнән
»	95	»	12 »	козу	колу
»	96	стихъ	31	оңгүрүп	оңгөрүп
»	98	стр.	7 съ верху	каітіп	кайтп
»	100	»	3 съ низу	түсүңө	түсүңө
»	101	»	15 съ верху	бірәуңуң	бірәуңуң
»	103	»	8 съ низу	дүлдүңө	дүлдүңн
»	103	»	4 »	ат	от
»	105	»	1 съ верху	үлөң	үлөң
»	107	»	14 »	аш җланды	ашуанды
»	109	»	12 »	сон даі	сондаі
»	110	»	14 съ низу	сонүн	сунан
»	111	стихъ	28	шоктатпасам	токтатпасам
»	112	стр.	11 съ верху	Цауцаулаимыз	Цауцаулаимыз
»	114	»	12 »	үбідә	үадә

		напечатано:	читай:
Стран. 121 стр.	15 съ низу	цуртуммаған	цуртум маған
» 122 »	18 съ верху	кесін	кесіп
» 123 »	16 съ низу	тїмәімїн	тїмәімїн
» 124 »	17 »	күп	күп
» 125 стихъ	37	гомаға	томағы
» 126 »	77	арӯ дӯ	арӯдӯ
» 128 »	143	арункты	аруакты
» 129 стр.	13 съ верху	ден	деп
» 134 »	12 съ низу	конусӯ	конусўн
» 134 »	5 « »	омурт касы	омурткасы
» 138 стихъ	109	алған мен	алған мен
» 139 »	152	ең бәктәп	еңбәктәп
» 140 »	181	кўгдў	кўндў
» 141 »	207	көршөімў сўн	көрмөімўсўн
» 143 стр.	4 съ низу	тоған мунўңмї- нән	толған мунўмї- нән
» 144 стихъ	24	туланыр	тулданар
» 145 стр.	10 съ низу	кундарша	кулдарша
» 145 »	6 »	цуртағаштан	цурт ағаштан
» 146 »	2 »	тебәтўғўн	тебінәтўғўн
» 147 »	12 »	коитәр	каитәр
» 148 »	10 съ верху	ўкўн	ўшўн
» 149 стихъ	19	баїтабар	баї табар
» 149 »	33	минїлсәдї	минїлсәдә
» 149 »	36	балдағы	белдәгї
» 149 »	43	өт пөгөн	өтпөгөн
» 149 »	45	біт пәгән	бітпәгән
» 150 »	49	көнўм	кўнўн
» 150 »	55	саған	саған
» 152 »	56	кокан даған	kokандаған
» 153 »	101	турсолаї	тур солаї
» 154 »	136	сулады	сылады
» 156 »	184	тармыкын	тар мыкып

	напечатано:	читай:
Стран. 156 стихъ	185 кебаѡа	кебаѡа
» 160 »	330 ѡауѡѡ	ѡауѡа
» 162 стр. 5 съ верху бермѡсаиңдѡ		бермѡсаиңдѡ
» 162 » 18 » кызалып		кыз алып
» 169 стихъ	124 кос аѡымѡнѡн	косаѡымѡнѡн
» 172 »	199 аламысын	аламысын
» 175 »	327 ѡумурук тастып	ѡудруктастып
» 176 »	352 бѡрадам	бѡр адам
» 180 »	482 зорзуктѡ	зорлуктѡ
» 183 »	596 егѡн	егѡп
» 188 »	742 аѡ	оѡ
» 188 »	744 шилѡа	тилѡа
» 188 »	751 ѡбаѡым	ѡ баѡым
» 189 »	784 кѡмнѡн ѡаным	кѡмнѡн ѡанымд'
» 190 »	814 кызыңды	кызыңды
» 192 »	879 накотуз	нак отуз
» 192 »	890 ѡѡргѡ	ѡѡргѡн
» 193 »	914 каспатшадаѡ	кас патшадаѡ
» 197 »	1047 сѡздѡркеѡн	сѡздѡр кеѡн
» 198 »	1082 кѡѡн	кеѡн
» 199 »	1134 ѡеткѡз бѡѡ	ѡеткѡзбѡѡ
» 204 »	1297 кѡдѡрѡзгѡндѡ	кѡдѡрѡзгѡндѡ
» 205 »	1321 кѡзѡмѡ	кѡзѡмѡ
» 205 »	1328 ѡерѡныѡ	ѡерѡнѡ
» 205 »	1336 кѡдѡрѡк	кѡдѡрѡп
» 206 »	1365 тоѡасты	тоѡусты
» 206 »	1381 алады	алып салады
» 207 »	1390 кыдырсамда	кыдырсам
» 210 »	1496 тѡстѡт	тѡстѡк
» 210 »	1513 бѡлѡндѡ	бѡлѡндѡ
» 211 »	1523 Енѡсѡ	Енѡсѡн
» 211 »	1541 сылѡ	сылып
» 215 »	1660 алтыс	алпыс

	напечатано:	читай:
Стран. 215 стихъ	1665 Калма тың	Калмактың
» 216 »	1711 сыкынды	сыкынды
» 217 »	1729 бор байлап	борбайлап
» 217 »	1756 өрткылып	өрт-кылып
» 218 »	1786 äkäci	äkäciä
» 222 куп.	9,2 аталы	аталык
» 224 »	19,4 болсык	болсак
» 224 »	24,3 мыныңмйнән	мынымйнән
» 225 »	28,3 мыныңмйнән	мынымйнән
» 225 »	35,2 1болар	1 болар
» 225 »	36,2 кошўн қандап	кош қанынан
» 226 »	40,2 41,2 көкшөi	көктөi
» 227 »	50,4 Тау	Таўна
» 232 »	89,2 торап'	торуш'
» 235 »	114,4 Iскіläп	Iскіläп
» 236 »	121,4 128,4 Iскіläп	Iскіläп
» 238 »	139,2 аталыска	ат алыска
	146,2 ешäгін	ешäгін
» 242 »	179,3 öмүш	öмүт
» 242 »	179,4 шылшығаның	шымшығаның
» 243 »	182,1 білмәiдің мә	білмәiдіңбә
» 243 »	187,4 болғаның	болғанын
» 245 стр.	7 съ низу öзң	öзў
» 252 » 2 и 3	» öзбң	öзөн
» 253 »	8 съ верху ділмәi	білмәi
» 255 »	16 съ низу балам	балам
» 256 »	14 съ верху емпәсiңнiң	өмпәгiңнiң
» 257 »	4 съ низу қалыш шапса	шапса қылыш
» 260 »	5 съ. верху байсында	басында
» 260 »	15 съ низу қажаптыр	қажымты
» 260 »	12 » Атасып құрсон	Адасыа құрсон
» 263 »	2 съ верху көтөргөңшў	көтөрсөңшў
» 263 »	1 съ низу қылды	қылды

Стран. 265 стр.		напечатано:		читай:
	2 съ низу	цағында	цағында	
» 271 »	17 »	барар мын	барармын	
» 273 »	8 »	дөң бөкшіп	дөңбөкшіп	
» 273 »	3 »	шағаланың	тағаланың	
» 274 »	1 »	бітұрдуң	бітұрдум	
» 275 »	8 »	шокак	шолак	
» 276 »	2 съ верху	өзұп	өзұн	
» 276 »	2 съ низу	п'шағыр	п'шағын	
» 277 »	10 съ верху	атыр	атын	
» 279 »	2 съ низу	ат	от	
» 286 »	16, 15 »	жаткыз жат	қаткыз қат	
» 287 »	5 съ верху	қан дікінә	қандікінә	
» 289 »	15 съ низу	сүбгүннұң	сүбгұнұң	
» 290 »	2 »	заска	баска	
» 290 »	14 »	каның	калың	
» 293 »	5 »	бајұ	баја	
» 295 »	7 »	абдал	абдан	
» 299 »	2 »	алғанымба	алғанымды	
» 299 »	10 »	қатсын	қансын	
» 300 »	13 »	барбаіға	борбаіға	
» 300 »	4 съ низу	қумусаңыз	қумсаңыз	
» 302 »	1 съ верху	пыршы	буршұ	
» 307 »	7 съ низу	Етұбшұ	Е тұбшұ	
» 311 »	5 »	алама	алма	
» 313 »	16 »	быр	бір	
» 313 »	— —	шыңырды	шыңғырды	
» 316 »	1 съ верху	ішәріп	ітәріп	
» 321 »	1 »	нарт аілак	нар таілак	
» 324 »	17 съ низу	еттің	іттің	
» 327 »	10 »	іткән	ітпән	
» 330 »	7 »	қалукса	қолукса	
» 332 »	15 съ верху	сөзұн	көзұн	
» 334 »	2	енә кәмді	енәкәмді	

		напечатано:	читай:
Стран. 334 стр.	1 съ низу	Мінім	Інім
» 336 куплетъ	1,5	тдам	адам
» 338 стихъ	4 и 7	коџамсын	кожамсын
» 341 куплетъ	18,4	кызып	кылып
» 351 »	49,3	џолџалџан	џолалџан
» 354 »	60,26	кешсін	кешшін
» 354 »	61,1	џұрмџсұн	џұрмџгұн
» 357 »	73,17	кџрұңдџр	кџрұңдџр
» 361 »	86,2	каіџылык сын	каіџылыксын
» 379 »	152,1	тыџы ады	тыџылады
» 381 »	158,4	меніңмінән	менімінән
» 382 »	165,3	кұшұн	кұшұ
» 384 »	174,3	џалџындыкта	џалџыздыкта
» 385 »	179,4	боларматаџы	боларма таџы
» 386 »	185,2	кџдәжің	кұдәжің
» 387 »	189,3	усраса	ушраса
» 389 »	203,3	бесмың	бес мың
» 391 »	212,1	сеніні	сенікі
» 398 »	234,6	сәттї	сәттї
» 400 »	244,3	кыінама	кыінамаі
» 400 »	244,4	буз бас	бузбас
» 405 »	261,4	шәңгәл	шенгәл
» 407 »	263,5	сұџктџрұм	сұџктџрұм
» 414 »	280,21	ұз.џџсұн	ұзџџсұн
» 417 »	292,4	џлџ џлџншџ	џлџншџ
» 422 »	314	Цырты	Цыршы
» 424 »	314,71	калар	кылар
» 429 »	318,116	кџпдџ	кџптџ
» 433 »	324,75	зәкәм	зәкәт
» 440 »	327,199	џттұң	оттұң
» 443 »	339,2	ұмұтұздұ	ұмұт ұздұ
» 445 »	9,3	џалбарып	џалбарып
» 452 »	46,4	кыіџырамын	каіџырамын

	напечатано:	читай:
Стран. 454 купл.	57,2, 4,8 тапшырдым	тапсырдым
» 458 »	80,1 Царылыбын	царылыбын
» 463 »	108,3 ai бат	aiбат
» 469 »	142,4 успу	ўшпў
» 469 »	143,1 оспунўң	ўшпўнўң
» 472 »	162,1 Таң	Таң
» 475 »	177,1 бәрўадигәр	пәрўадигәр
» 479 »	200,1 ceiläk	leiläk
» 483 »	218,3 сузўз	сусўз
» 485 »	233,2 оң ai	оңai
» 486 »	239,1 оспу	ўшпў
» 493 »	280,1 ббрі	дбрі
» 494 »	281,4 ўмўшўм	ўмўтўм
» 494 »	282,3 кеўнўм	кўнўм
» 500 »	315,2 кешпәi	кешпәс
» 500 »	317,4 алдаi тўбўн	алдайтўбўн
» 503 »	333,3 тапшырдым	тапсырдым
» 504 »	336,2 цаксынығың	цаксылығың
» 506 »	351,4 цакшылыға	цалшылыкка
» 507 »	356,2 цылаид'ендi	булаид'ендi
» 509 »	365,2 цаксымакты	цаксы макты
» 514 »	392,1 меніңмiнән	менiмiнән
» 519 »	417,24 iskä	iskä
» 525 »	20,3 бизнi	биздi
» 527 »	33,1 Оiнан	Оiнап
» 528 »	41,3 бет	бес
» 529 »	42,3 қолдасыз	қолдассыз
» 535 »	78,3 уiкумтағы	уiкум тағы
» 546 »	137,1 алажкылмаi	ылаж кылмаi
» 546 »	138,3 кылыпты	калыпты
» 555 »	171,4 ўмўтўздў	ўмўт ўздў
» 557 »	178,4 қалғызтiн	цалғыз тiн
» 558 »	184,2 қасына	касына

	напечатано:	читай:
Стран. 559 купл.	188,3 заңынша	заңынша
» 563 »	211,3 кушулсақ	кутулсақ
» 568 »	240,1 шықаны	тышқаны
» 581 »	307,2 кїжалмады	кыжалмады
» 583 »	317,3 кеткәнімді	келгәнімді
» 586 »	335,1 мәлүгүн	мәлүгүн
» 597 »	393,4 кызығымыз	кызығымыз
» 598 »	395,4 қалғызтїң	қалғыз тін
» 614 »	484,3 күлсүсү	күлкүсү
» 616 »	497,1 анат	авам
» 622 »	528,4 салды	калды
» 622 »	529,2 қандан	қаннан
» 630 »	569,2 тотұп	толұп
» 630 »	571,1 сүїұп	сүїұп
» 638 »	19,2 бауру	баурұ
» 642 »	38,3 терўардіғар	пәрўардіғар
» 643 »	48,4 бермак	бермак
» 646 »	63,3 шың рауға	шыңрауға
» 648 »	71,4 турдұ	тынды
» 662 »	27,1 балағанан	балаға нан

JW 15

DEC 7 - 1927

